

MİTOLOJİ VE MADENCİLİK

**Nadir
AVŞAROĞLU**

MİTOLOJİ ve MADENCİLİK

2020 içinde kaybettiğimiz hocalarımız;

**Prof. Dr. Mahir VARDAR
Prof. Dr. Işık ÖZPEKER
Prof. Dr. Erdil AYVAZOĞLU
Prof. Dr. Hayri ERTEN
Prof. Dr. Tayfun ÇİÇEK**

anlarına

İÇİNDEKİLER

		Sayfa No
1	Sunuş	7
2	Mitoloji ve Madencilik	8
3	Din ve Mitoloji	18
4	Yahudi Mitolojisi	19
5	Hristiyan Mitolojisi	32
6	İslam Mitolojisi	37
7	İlkel Mitoloji	52
8	Şaman Mitolojisi	62
9	Anadolu Mitolojisi	76
10	Ortadoğu Mitolojisi	87
11	Türk Mitolojisi	98
12	Yunan Mitolojisi	142
13	Roma Mitolojisi	162
14	Mısır Mitolojisi	166
15	İran (Pers) Mitolojisi	170
16	Kafkasya Mitolojisi	176
17	Kürt Mitolojisi	183
18	Çin Mitolojisi	185
19	Uzakdoğu Mitolojisi	208
20	Hint Mitolojisi	213
21	İskandinav Mitolojisi	222
22	Germen Mitolojisi	231
23	Kelt Mitolojisi	238
24	Afrika Mitolojisi	242
25	Orta ve Güney Amerika Mitolojisi	247
26	Kızılderili Mitolojisi	255
27	Macar Mitolojisi	258
28	Etrüsk Mitolojisi	258
29	İrlanda Mitolojisi	258
30	Çingene Mitolojisi	259
31	Kaynaklar	260

SUNUŞ

Yıllar önce çocuklarım kendi aralarında konuşurlarken şahit olmuştum. JRR Tolkien'in başyapıtı sayılan Yüzüklerin Efendisi fantastik romanında önemli bir yer tutan Cüceler yeraltında madencilikle uğraşan bir güruhtu. Bu romanda, cüceler dağları oyarak derin madenler ve geçitler açmış, mücevher işlemeciliği ile uğraşmış, hatta bu hırsları uğrunda Balrog'u uyandırarak küçük bir felakete yol açmışlardır.

Benzer bir şekilde Harry Potter romanında geçen Gringotts Wizarding Bank'ı yöneten varlıklar, (kitapta her ne kadar Goblin olarak geçseler de) orta çağ Avrupası efsanelerindeki kötücül ruhlardan sayılan Goblinlerden farklı olarak, bankacılıkla uğraşan ve uçsuz bucaksız yer altı dehlizlerinde değerli emanetleri muhafaza eden cüce canlılardır.

Ve son olarak bilindiği gibi Grimm Kardeşler'in ünlü masalı Pamuk Prenses'teki Yedi Cüceler madencidirler.

Peki, cücelerin birçok kaynakta maden, değerli taş ve cevher ile özdeşleştirilmesinin kaynağı nedir? Bir ihtimal, tarihi incelediğimizde, küçük yapılı insanların ve hatta çocukların dar geçitlerden daha kolay geçebilmeleri ve ucuz iş gücü olmaları nedeniyle madencilikte görevlendirildiğini görüyoruz. Örneğin, Bavyera eyaletinin Fränkische Schweiz bölgesinde bulunan bir damlataş mağarasının bir çocuk tarafından keşfedildiği anlatılır. Cüceler ve madencilik bağlamındaki diğer esin kaynağı ise İskandinav Mitolojisi'dir. Mitolojide; taşlar, yer, ölüm, açgözlülük, metal ve teknoloji ile iştigal eden ve "dvergr" denilen yaratıklardan bahsedilir. Bunlar, yetenekli zanaatkarlardır ve tanrılara değerli ve büyümlü armağanlar sunmakta ustadır.

Önce maden
Sonra nebat
Sonra hayvan
Sonra adem
Evrelerinden geçtik
İriştik insan-ı kamile.

Demiri Davut gibi yoğurdular
Örsünde gafletimin

Tüm bunlar benim çocukluk meramım olan mitoloji ile birleşince mitolojik figürler ve inanışlarla ilgili bir araştırma yapmak istedim. Yıllardır biriktirdiğim kaynakları tarayarak masal, efsane, destan, öykü, inanış, kısacası tüm mitolojik anlatılarda madenler ve madencilikle ilgili bulduklarımı toparlamaya çalıştım ve bu çalışma ortaya çıktı.

Bu çalışma yaklaşık 25 yıllık bir biriktirme ve kaleme almanın sonucudur. Özel meraklarımı ve mesleğime olan saygımı bir araya getirdim ve bu ürün ortaya çıktı.

İlginizi çekeceğini umuyorum.

Nadir AVŞAROĞLU
Maden Mühendisi
Ankara – 2020

MİTOLOJİ ve MADENCİLİK

Yunanca; mitologia (μυθολογία), mithos (μυθος) yani “söylenen ya da duyulan söz” ve logo (λογος) yani “konuşma” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Eski Yunan’da geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi gibi bir anlam barındırmaktayken zamanla Batı dillerinde “efsane” anlamı kazanmıştır. Çağdaş kullanımda, mitoloji ya belirli bir din veya kültürdeki mitlerin bütünüdür ya da mitlerin incelenmesi, yorumlanması, toplanması (belki yeniden oluşturulması) ve benzeri çalışmaları içeren bilgi, bilim dalını tanımlar. Mitoloji, Concise Oxford English Dictionary’de;

- a) Mitlerin, özellikle de belirli bir dini veya kültürel geleneğe ait olanların, bir bütünü,
- b) Yaygın anlamda benimsenmiş fakat abartılmış veya kurgusal bir hikâyeler veya inançlar kümesi,
- c) Mitlerin incelenmesi (bilimi); Ana Britanica’da ise mitoloji, “belirli bir uygarlığa ya da dinsel geleneğe özgü inançları, uygulamaları, kurumları ya da doğa olaylarını açıklamak amacıyla görünüşte gerçekten yaşanmış olayları aktaran, çoğunlukla kökeni bilinmeyen ve en azından kısmen geleneğe dayanan söylenceler toplama” şeklinde tanımlanmaktadır.

Terim, bünyesinde barındırdığı tanım özelliği ile mecazi şekilde, belirli bir görüş, anlayış veya kavramı hayali (veya efsanevi) olarak etiketlemek için de kullanılmıştır. Çok sık rastlanır olmasa da, ayrıca günlük kullanımda mit sözcüğü gerçekte doğru olmayan bir hikâye veya anlatı için tercih edilir ve çoğunlukla bir yanlışlık ve/veya doğru olmayan unsur vurgusu barındırır. Mitoloji, zaman zaman Türkçe’de söylenbilim veya söylencebilim olarak da adlandırılmıştır.

Bilindiği gibi mitoloji sözlü kültürün en önemli unsurlarından biridir. Dolayısıyla mitoloji söylenen sözün kişiden kişiye, nesilden nesile aktarılmasıyla oluştuğu kadar başkalaşıma da uğramıştır. Böylece kelimelerden başlayarak temaya kadar her şey değişmiş ve başka değişik versiyonlara dönüşmüştür. Çoğu zaman kavramların birinin diğerinin yerinde kullanıldığı olmuştur. Mit, efsane, destan, masal gibi kavramlar biri diğerinin yerine kullanılmıştır. Görülüyor ki terimler kullanılırken genellikle karıştırıldığı, hatta içinden çıkılmaz bir hâl aldığı olmuştur. Buradaki en önemli etken kelimelerin farklı dillerdeki ifadelerinin birlikteliği olarak ortaya çıkmaktadır. Farklı dillerle zenginleşen kavramlar yumağı zaman zaman kargaşanın sebebi durumundadır. Farklı kültür çevreleri de bu algılama biçimindeki çeşitliliğin sebepleri arasındadır.

Efsaneler konu itibarıyla tanrıları, kahramanları ve doğaüstü varlıkları konu alan anlatılardır. Uyumlu bir sistem içerisinde düzenlenmiş olup, çoğunlukla geleneksel sözlü aktarımlar yoluyla (ozanlar, baksılar, manasçılar, rahipler) yayılarak canlı kalırlar. Sıklıkla ilgili oldukları topluluğun dini veya ruhani yaşantıları ile bağıntılı olan mitler, topluluktaki bu ruhani mevkilerini kaybettikleri zaman, yani topluluğun ruhani yapısıyla aralarındaki bağ koptuğu zaman, mitolojik niteliklerini yitirir ve folklorla ait söylenceler veya peri masalları haline dönüşürler.¹

Folklor bilimcilere göre -ki bu disiplin hem seküler hem de kutsal söylencelerin incelenmesini içerir- bir mit, gücünün bir kısmını topluluğun (en azından belirli bir kısmının) ona olan inancından ve doğru olarak kabul edilmesinden alır. Folklor incelemelerinde, tüm kutsal geleneklerin birikimi vardır ve terimin kullanımında, günlük kullanımındaki benzer,

¹ ERÇEL Gülser, “Mitoloji Sözlüğü”, Kafekültür Yayıncılık, 1997.

herhangi bir kötöleme, aşağılama bulunmamaktadır. Örneğin bir dinin hem kendi mitolojisinden hem de tekil olarak içerdiği mitlerden ayrı ayrı söz edilebilir. Bu durum tamamen bilimsel ve tarafsız bir yaklaşım olup, mitler açısından herhangi bir kötöleme ve aşağılama amacı da barındırmaz.

Efsaneler sıklıkla gerek evrenin gerekse yerel bölgenin ortaya çıkışını açıklama amacı taşır. Örneğin sırasıyla yaratılış efsaneleri ve kuruluş efsaneleri gibi. Efsaneler ayrıca doğa olaylarının, başka şekilde açıklanamayan kültürel âdetlerin açıklanması amacını da taşır. Genel olarak efsanelerin doğal anlamda basit bir izah sunmayan herhangi bir şeyi açıklamak için kullanıldığı da söylenebilir.

Doğaüstü güçlerin doğal ve toplumsal dünyaya etkilerini yansıtan mitler, pozitivist ve evrimci toplum kuramlarına göre, insan düşüncesinin bir aşaması sayılmaktadır. Ana hatlarıyla Tanrıların yaratılması, teogonik öykülere; evrenin oluşumu, yaratılması, varlığın başlangıcı ve hayat, kozmogonik öykülere; öte dünya ile ilgili işler eskatolojik öykülere konu olmaktadır. Daha özel anlamda mitik dünya görüşünü konu alan bilgi alanları da, Theos, tanrı bilgisi; Kozmos, evren bilgisi; Mythos, mit bilgisi; Physis, doğa bilgisi; Bios, hayat bilgisi; Astron, yıldız bilgisi; Geo, yer bilgisi; Antropos, insan bilgisidir. İlk insanın fiziki dünyadaki çaba ve eylemleri, doğa ötesi inançları, toplumsal dünya algısı, siyasal, ekonomik, tarihsel, sosyolojik, psikolojik, yasal ve etik unsurlar mitler haline getirilmiştir. Bu anlamda mitler, evrende egemen olan düzeni anlama çabasıdır.

Mitoloji terimi Yunan mitolojisi veya Roma mitolojisi formunda olduğu gibi sıklıkla eski kültürlerin antik hikâyelerine atfen kullanılmaktadır. Bazı efsaneler orijinal olarak sözel bir geleneğin ürünüken zamanla yazılı hâle gelmişlerdir. Çoğu efsanenin başlangıç noktası aynı iken değişik coğrafya ve kültürlerden etkilenecek farklılaşmış, birbirinden farklı anlatılar haline dönüşmüş, orijinal olanı ancak mitologların anlayabileceği kadar karmaşık halde kalmışlardır.

Çoğu dinde mitolojinin çok önemli ve öncelikli bir yeri bulunur. Mit, günlük kullanımdakinin tersine, aslında bir hikâyenin nesnel anlamda yanlış veya doğru olduğunu tanımlamaz, daha çok, nesnel veya materyalist nosyonlardan ilgisiz bir şekilde, doğru veya gerçek kavramının ruhsal, psikolojik ve/veya sembolik yönlerine gönderme yapar. Her ne kadar bugünkü yaygın dinlere mensup çoğu kişi dinlerinin kökeni ve gelişiminde yer alan anlatıları tarihi olaylar olarak ele alsalar da, bunları inanç sistemlerinin figüratif temsilleri olarak gören kişiler de mevcuttur. Bir dinin veya inancın sahip olduğu kavramlar ve anlatılar, karakteristikleri sebebiyle bilimsel anlamda mitik olabilirler ve buradan hareketle birisi Hristiyan mitolojisi, Hindu mitolojisi veya İslam mitolojisinden bahsedebilir.

Bu gibi terimlerden anlaşılması gereken bu dinlerin barındırdığı kavram veya anlatıların yanlış veya doğru olup olmadığı değil, o dindeki belirli kavramların, birer kültürel nesne olarak ruhani, psikolojik ve/veya sembolik yönlerine yapılan atıflar olmalıdır. Tanımda da belirtildiği gibi, mit ve dolayısıyla mitoloji, materyalist veya objektif bir doğruluk nosyonu barındırmadığı gibi bu tip amacı da barındırmaz. Din ve mitoloji ilişkisindeki yaygın bir hata da, eski toplulukların inandığı dinlerin mitolojileri ile karıştırılmasıdır. Din ile mitoloji arasındaki yakın ilişki sebebiyle belirli bir nesne her iki kavramın da elemanı olabilir. Bununla birlikte genel anlamda din ile mitoloji tamamen farklı terim ve kavramlardır. Mitoloji salt mitolojik nesnelere ilgilenirken, dinin çevrelediği alan ve nesnelere daha farklıdır; liturjiden, eskatolojiye kadar. Dini kavramların mitolojik bir yönünün olabilirdiği,

dini kavramın dini oluşunu arka plana itmez. Bu sebeple bazı aynı elemanları barındırsalar ve birçok ilişkileri olsa dahi Türk mitolojisi ve Türk dini ile kastedilen ayrı şeylerdir.²

Mitlerin geniş açıklayıcı özellikleri, oluşumlarını belirli bir oranda belirsizleştirmektedir. Mitlerin kültürel ihtiyaçları karşılamak amacıyla oluştuğuna (veya oluşturulduğuna) dair bir iddia da ortaya atılmıştır. Tüm kültürler kendi dinleri, kahramanları, tarihleri ve benzeri unsurlarına ilişkin anlatıları barındıran mitlerini zamanla geliştirmişlerdir. Bu mitlerin barındırdıkları sembolik anlamların gücü uzun süreler boyunca canlı kalabilmelerinin (bazen binlerce yıl boyunca) ana sebeplerindendir.

Mit, daha çok doğa ve doğaüstü varlıkların yaradılışını konu alır. Yani, bir anlamda mit, yaradılışın öyküsüdür. Yaradılış ve doğa içindeki mücadele ve insanlığın kazandığı deneyimler olarak görülmektedir. Mitlerde genelde doğaüstü varlıklar veya tanrılar görevlendirilmektedir. Bu mitler sayesinde insanın içinde bulunduğu ve onu sınırlayan tabiat ve âlemin anlamlandırılmasıyla insanların şüpheleri geçici de olsa manasını bulmuş oluyordu. Böylece şüpheler giderilmiş ve insanı meşgul eden harici unsurlar etkisiz hale getirilmiş oluyordu.

Mitler büyük oranda aktarma işlemiyle ortaya çıkmıştır. Aktarım eyleminin öznesinde insan olduğundan her defasında kendi süjesinden birikintiler dâhil etmiştir. Her aktarımla beraber yeniliklerle kendi içinde hayat bulmuştur. Aktarma işinde abartılar, eklemeler, çıkarmalar yapılmak suretiyle değişikliklere imkân sağlanmış oluyordu. Mitleri besleyen önemli kaynaklardan biri abartı unsuru olmuştur. Bu sayede mitler daha çekici ve cazibe kaynağı haline gelmiştir. Mitlerin yaradılışla ilgili boyutu hayatı şekillendiren unsurlar arasındadır. Âlemin yaratılışı, insan davranışlarının kazandırılması, kurumların teşekkülü belli gelişimin sonucu olduğuna göre, bunların şekillenişin de mitler, ilk veya başlangıç olarak kabul edilirler.

Mitler konu bakımından âlemin yaradılışı, insanların yaradılışı, hayvanlar ve bitkilerin geçmişi sorgulamaktadır. Sorgulama, mitoloji ve kozmogoni bağlamında ele alınmaktadır.

Genel ifadesi ile kozmogoni, Evren, doğum demektir. Anlam açısından ele aldığımız zaman, daha çok bilimsel olmayan ve mitsel bilgilerle karşılaşırız. Bu ifade, çoğunlukla efsanelerin gizemi içinde örtülü kalmış ve “yaratılış” efsaneleri ya da olayları ile tarif edilmiştir. Bu tanımla, doğrudan meseleyi ifade eder tarzda olmasa bile, beşeri ve nesnel dünyayı yorumlayarak, nedensellik işlevlerine yanıt verilmiştir. Örneğin bu durum, Altay yaratılış efsanesindeki Tanrı (Ülgen) ile İnsanoğlunu (Erlık) tasvir eden düalist prensip ile değer bulur. Altay yaratılış efsanesi diğer Türk yaratılış efsanelerinden biraz ayrılarak, evrenin yaratılışında sadece iki varlık üzerinde yoğunlaşmıştır. Her ne kadar bu varlıklar tanrısal sıfatlara sahip olsalar bile, birinin iyiliği (Ülgen) diğerinin kötülüğü (Erlık) temsil

² ERÇEL Gülser, age. s.12.

etmesiyle birlikte; daha çok beşeri manadaki iki zıt etik prensibin birlikte telakki edilmesine işaret eder.

Mitlerin ilk ve önemli yazılı kaynakları bilindiği gibi, Homeros ile Hesiodos'un yazıya geçirdiği İlyada ve Odysseia adlı destan ve öykülerden oluşmaktadır. İlyada, aristokratik bir yönetimi, dolayısıyla krallığı desteklemek için mitolojik, dinsel deliller öne sürer. Odysseia ise, toplumun sivil yönlerini ele alır. Ayrıca, Troya seferinden dönen Odysseus'un başından geçen ve ülkesinde yaşanan olayları anlatır. Mitler, insanın sezgi gücü ve doğasında var olan zaaf ve tutkuları ortaya koymasıyla çağlar üstü bir geçerliliğe, çok yönlü bir kullanışa kapı aralar. Bunun sonucu olarak mitler, zamanımıza değin sanat alanlarının yararlandığı bir ilham ve beslenme kaynağı olmuştur. İlkçağın miti insan merkezlidir ve bir din adamının değil, sanatçının uğraşdır. Sözlü, yazılı edebiyat ve sanat kollarının hemen hepsinde yer alan ve işlendikçe değişen mitler, ne kadar şair, yazar ya da sanatçı varsa, o kadar çeşitlidir. Mitler günümüze kadar resim sanatını, yazılan tragedyaları, opera güftelerini ve edebi eserleri etkilemeye devam etmektedir. Çeşitli efsane, menkıbe, mesel, hikâye, öykü ve fabl örnekleri varlıklarını zamanımıza kadar devam ettirmektedir.

Mitolojik anlatımlarda öylesine bir çoğulluk, çeşitlilik ve özgürlük vardır ki, tanrıların özellikleri bölge ve yerlere göre değişir. Mitler insan ilgileri, korku ve ümitleri yansıttığı için daha eski yerel bir inancın etkilerini, yeni inanca aktarılmış olarak bulmak mümkündür. Mitin gerçekle ilişkisi olup olmadığına gelince; mitin gerçekliği, geçerliliği önce kendi içinde ve insani ilgi, ihtiyaç, soru, sorun, korku, ümit ve gelecekle ilgili merak ve beklentilerde aranmalıdır. Yine insanın toplumsal çevresinden kaynaklanan sorunlar karşısında bir çözüm arayışı, onların üstesinden gelme ve güvenlik arzusu içinde aranmalıdır. Mitlerin etki ve işlevleri, onların doğruluğu ve yanlışlığı tartışmalarından daha öte, insani ve toplumsal ihtiyaçlara cevap üretebilme ve anlam katabilme gücü ile ölçülmelidir.³

Mitlerin doğa güçlerini ve doğaüstü yaratıkları temsil eden, insanın doğa, insan, toplum ve evren ile ilişkilerini anlamlandırmada kullandığı hayal ürünü öyküler olduğu ifade edilmiştir. Mitin simgesel, insanüstü veya kutsal bir yönü vardır. Bu simgesellik ve kutsallık, insan hayatı, insanın evrendeki yeri ve anlamı ile ilişkili soru ve sorunlardan kaynaklanır. Mit bağlamında simgeler ve kutsallık, bireysel inanç ve toplum kökenli ritüellerle sunulmakta ve aktarılmaktadır. Ayrıca mitik düşünce uygarlık tarihi açısından insanın yeryüzünde doğa ve toplumla ilk etkinlikleri konu edinmekte olup, zamanla insanın yeryüzündeki serüvenine göre farklılaşarak, dönüşerek varlığını devam ettirmektedir. Bugün inanç, bilme ve düşünme biçimlerine göre, batıl inanç, hurafe, hayal, akıl ve bilim dışı gerçeklikler kabul edilseler de, insanın gündelik hayat içinde deneyimlediği etkinlik ve ilgileri göz önüne alındığında yeri ve önemi yadsınamayacak bir gerçekliği temsil eder.⁴

Mitler, evrenin ve insanın yaratılışı, insanın doğa ve toplumla, yani sosyal çevre ile ilişkisi çerçevesinde oluşturulmuş açıklama ve anlatım biçimleridir. Başka bir ifade ile insanın kendisi ve kendi dışındaki dünya ile kurduğu ilişki biçiminin, anlam arayışının ürünüdür. Zira insan evren içerisindeki yeri ve önemi, hayatın anlamı, karşılaşılan insani, doğal ve toplumsal sorunlara karşı verdiği cevaplar bu anlatılar içinde bulunmaktadır. Tanrılar, evrenin oluşumu, tanrıların doğa ve toplumla ilişkileri, doğal afetler, savaş, kıtlık, hastalık, ölüm vs. hep mitik düşünce içinde ifadesini bulmuştur.

³ HAMILTON Edith, "Mitologya", çev. Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, 1992.

⁴ ÇAYCI Doç.Dr. Ahmet, "Mitoloji ve Din", Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Kültürel Miras ve Turizm, 2013.

İnsanların geçim, savunma ve üreme gibi aktiviteleri, örneğin mağara ve kaya resimlerinde hayvan resimleri ve av sahneleri, insanın doğaya ve topluma egemen olamadığı dönemlerdeki düşünme biçimini yansıtır. Bu bağlamda insan rastlantısal nedensellik bağlarını bu mitolojik unsurlarda bulmaktadır. İnsan rastlantısal yer ve zaman çağrışımlarıyla bir olay sırasında dikkatini çekip belleğine yerleşmiş olan şeyleri, o olayın sorumlusu, nedeni olarak görmektedir. Neden, doğaüstü ve rastlantısal olunca, onunla ilgili açıklamalar da mitolojik olacaktır. Böylelikle mağara duvarına hayvan resmi çizmek suretiyle, dışarıda avlanacak hayvanlar bulacaklarına inanılmakta, dinsel ayinlerle avlanan hayvan sayısının artacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde, 'gebe bir kadın heykelciği yapma eylemi', topluluğun kadınlarının doğurganlığına vurgu yapmaktadır. Çünkü geçim ve savunma için nüfus her zaman stratejik bir öneme sahiptir.

Bu tip ayin ve törenler, aynı zamanda topluluk üyeleri arasında ortak bir duygu, düşünüş ve davranış birliği yaratmaktadır. İnsanın doğa ve toplumla olan yoğun ilişkileri, insanın yazgısının denetlenemeyen doğaüstü güçler ve egemen toplumsal güçlere bağlılığını arttırmakta ve böylece hayatın devamlılığı bu güçlerle iyi ilişkiler kurma ve onlara saygılı olma anlamında, bir nevi onlara tapınmayı ve aracı güçlere olan ihtiyacı kuvvetlendirmektedir. Çünkü insanlar için mutlu bir hayat, doğa ve toplumu çekip çeviren güçlerle iyi geçinme ve onlara bağlı olma dolayımında gerçekleşecektir. Cezanın karşılığı olarak eza ve cefa çekme, ödülün karşılığı olarak mükâfat görme, doğaüstü güçlerin varlığını ortaya çıkarmış ve düşünce tarihinde yönetici- tanrı benzetmesi, hiyerarşik varlık dizgesi, mitolojik ve dini düşünce alanının en somut simgelerinden birini oluşturmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, mitler inanma, anlamlandırma gibi, gerek insanın doğa karşısındaki etkinlikleri, gerekse toplumsal kurum ve değerlerin inşasında bir referans alanı olarak insanlık tarihi boyunca varlığını devam ettirmektedir. Ancak düşünce tarihinde bir inanç biçimi olarak mitlerin egemen ve yaygın olduğu dönem, felsefi, dini ve bilimsel düşünce öncesi bir aşama olarak kabul edilir.

İnsanoğlu ta başından beri mitler yaratmıştır. Arkeologların ortaya çıkardığı Neandertal insanının gömütlerinde silahlar, aletler, kurban edilmiş hayvanların kemikleri bulunmuştur. Bunlar gelecekteki dünyanın kendi yaşamlarına benzediğine inandıklarını anlatır bize.

Neandertal insanları, ölmüş can yoldaşlarının şimdi keyfini sürdürdüğü yaşam hakkında birbirlerine öyküler anlatmış olabilirler. Ölüme bakışlarının ortak yaşam sürdürdükleri diğer canlılardan farklı olduğuna kuşku yok. Hayvanlar birbirlerinin ölümünü seyretseler de bu konuya pek kafa yormazlar. Oysa Neandertal insanının gömütleri, ölümlü olduklarının bilincine vardıklarında, bu gerçeğe bir takım karşı-öyküler türeterek cevap verdiklerini gösterir bize. Can yoldaşlarını büyük bir özenle gömen Neandertaller gözle görülür, somut dünyanın tek gerçeklik olmadığını düşünmüş olmalıdır. Demek ki insanoğlu çok erken tarihlerden başlayarak günlük deneyimlerinin ötesine geçen fikirler üretme yeteneğiyle diğer canlılardan ayrılmıştır.

Neandertal gömütleri mitte ilgili beş önemli noktaya işaret eder. İlki, çoğu zaman ölüm deneyimi ve yok olma korkusuna dayandıklarıdır. İkincisi, hayvan kemikleri, gömütün yanında bir kurban kesildiğini gösterir. Mitoloji dinsel geleneklerden ayrı tutulamaz. Mitlerin çoğu onlara can veren tapınma ortamından çıkarıldıklarında anlamsızlaşır, dindışı alanlarda anlaşılmaz olur. Üçüncü nokta, Neandertal mitinin nedense insan yaşamının bitiminde, mezar başında anımsanmasıdır. En güçlü mitler aşırılıkları konu edenlerdir; bizi yaşadığımız deneylerin ötesine geçmeye zorlarlar. Hepimiz şu ya da bu biçimde hiç görmediğimiz bir yere gitmek ve hiç yapmadığımız bir şeyi yapmak zorunda kalmışızdır. Mit de bilinmeyenle ilgilidir işte; dile getirmek için uygun sözcükleri bulamadıklarımızla ilgilenir. Dolayısıyla, mit büyük sessizliğin can alıcı noktasına iner. Dördüncü olarak mit laf olsun diye anlatılan bir öykü değildir. Nasıl davranmamız gerektiğini öğretir bize. Neandertal gömütlerinde ölünün bazen cenin pozisyonunda yatırıldığı görülür, bu da yeniden doğuşu çağırır: bundan sonrası ölen kişiye bağlıdır. Doğru anlaşılırsa, mitoloji bizi, ister bu dünyada olsun ister öbür dünyada, uygun adımı atmak için doğru ruhsal ya da psikolojik duruşa getirir.

Mitoloji tümüyle kendi dünyamızla birlikte varolan ve bir şekilde onu destekleyen başka bir düzlemde söz eder. Tanrılar dünyası adı da verilen, gözle görünmez, ama daha güçlü bu gerçekliğe inmiş, mitolojinin temelidir. Ayrıca bilimsel açıdan modern olmamızdan önce bütün toplumlardaki mitoloji, töre ve toplumsal düzenlemeler hakkında bilgi vermesi ve günümüzde daha geleneksel toplumları etkilemeyi sürdürmesi nedeniyle “kalıcı (kadim) felsefe” adını da alır. Kalıcı felsefeye göre, bu dünyada yaşanan her şeyin, işittiğimiz ve gördüğümüz ne varsa hepsinin, bizimkinden çok daha zengin, güçlü ve daha dayanıklı olan

tanrılar dünyasında mutlaka bir sureti vardır. Yeryüzündeki her varlık kendi aslının, özgün biçiminin yalnızca soluk bir gölgesi, noksan kalmış bir örneğidir. Ölümlü, kırılğan insanoğlunun gizil gücünün açığa çıkması ancak bu göksel yaşama girmesiyle mümkün olur. Mitler, insanların sezgileriyle algıladıkları bir gerçeğe belirgin bir biçim ve kalıp verirlerdi. Meraklarını gidermek ya da öyküleri eğlenceli olduğu için değil, erkeklerle kadınlar bu güçlü varlıkları taklit etsinler, kendileri de tanrısallığı yaşasınlar diye insanlara tanrıların nasıl davrandıklarını gösterirlerdi.

Bilimsel kültürümüzde tanrısal kavramı biraz hafife alınır. Antik dünyada “tanrılar” soyut kişilikleri olan, tümüyle metafizik bir yaşam süren doğaüstü varlıklar olarak görülmezlerdi. Mitoloji, günümüzdeki anlamıyla teolojiyle değil insan yaşamıyla ilgiliydi. Tanrıların, insanoğlunun, hayvanların ve doğanın ayırlamayacak şekilde birbirlerine bağımlı ve aynı yasalara bağlı oldukları, aynı ilahi tözden yapıldıkları düşünülürdü. Başlangıçta tanrılar dünyasıyla erkekler ve kadınlar dünyası arasında varlık bilimsel açıdan hiçbir uçurum yoktu. Göksel varlıklardan söz edilmesi, yeryüzündeki yaşamın dünyevi yönünden konuşulmasıyla eşanlamlıydı. Tanrıların varlığı bir fırtınadan, denizden, akarsudan, ya da sevgi, öfke, cinsel istek gibi, kadın ve erkekleri, dünyayı farklı gözlerle görmek üzere başka boyutlara taşıyan güçlü duygulardan ayn tutulmazdı.

Dolayısıyla, mitoloji insanın içinde yaşadığı sorunlu durumla baş edebilmesine yardım etmeye üzere kurgulanmıştı. İnsanlara dünyadaki yerlerini ve doğru yönü bulmaları için yardım ederdi. Hepimiz nereden geldiğimizi öğrenmeye can atarız, ancak ilk atalarımız tarih öncesinin sisli ortamında kaybolduklarından, biz de tarihsel olmasa da, atalarımızın çevre koşullarına, komşularına ve geleneklerine karşı takındıkları tutumları açıklayabilmek için mitler üretmişizdir. Ayrıca nereye gittiğimizi de bilmek isteriz, bundan dolayı ölüm sonrası yaşamı anlatan öyküler uydururuz. Oysa göreceğimiz gibi, insanoğluna ölümsüzlük yakıştıran mitler öyle çok değildir. Biz insanlar sıradan tasalarımızın ötesine geçtiğimizde o görkemli anları açıklamaya çabalarız. Tanrılar, aşkınlık deneyiminin açıklanmasına katkıda bulunurlardı. Kalıcı felsefe, yaratılıştan gelen duyularımızı dile getirerek, insanoğlunda ve somut dünyada gözle görünenden ötesi olduğunu anlatır.

Albert Camus, mitlerin hayal gücü onları canlı tutsun diye var olduklarını söyler. Bugünün dünyasında bu söz doğru olabilir. Ancak gelin tarihte çok gerilere gidelim ve bir de eski metalurjistlerin dünyalarından bakalım. Eski çağlarda, kaynağı gök ya da yeraltı gibi gizemli ya da kutsal yerlerde olan metalleri alıp işleyen metalurjistler, kendilerini bu gizemli güçlerin lanetinden korumak için bazı doğaüstü güçlere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç ile geliştirdikleri ritüellerden ya da uğraştıkları iş, hem maddi hem de manevi olarak “tehlikeli” görüldüğünden, bazı eski kültürlerde metalurjistlere büyücü gözüyle bakıldığı bile olur. Böylece, bugünün dünyasında birbiri ile son derece ayrı yerlerde duran metalurji ve mitoloji, tarihte uzun süre yan yana yol alırlar. Öyle ki, ünlü tarihçi Mircea Eliade, bu birlikteliği anlatacak bir kitap yazılabılsaydı bunun birkaç bin sayfayı bulabileceğini söyler.

İnsanoğlunun metalleri kullanımı taş çağına kadar uzanır. Bu dönemde, insanların doğada, taşlar arasında bulunduğu doğal altın, gümüş, bakır ve gökten gelen meteorik demir parçaları, kullanılan ilk metaller olur. Ancak bu dönemde metaller herhangi bir metalurjik işlem uygulanmadan, tıpkı diğer taşlar gibi kullanılır. MÖ 4.000 dolaylarında işler değişir ve insanoğlu madenden bakır elde etmeye başlar. Daha sonra, bakıra yaklaşık yüzde 10 oranında kalay katılmasıyla, ergitilmesi ve dökülmesi daha kolay olan bronz elde edilir ve bu malzeme,

yaklaşık MÖ 2.400 ila MÖ 2.000 yılları arasındaki zaman dilimine ismini verir. Bronz çağını ise demir çağı takip eder. Artık metaller yaşamın ayrılmaz birer parçasıdır.⁵

“Cilalı taş mitolojisinin yerini “maden mitolojisi” aldı ve bu mitolojinin en zengin ve belirgin bölümü demir etrafında geliştirildi. Hem ilkelerin hem de tarihöncesi halkların yüzeydeki demirli mineralleri kullanmayı öğrenmeden uzun süre önce de göktaşı demirini işledikleri biliniyor. Bazı mineralleri taş gibi işliyor, yani onları taştan aletler yapmaya yarayan hammaddeler olarak görüyorlardı. Cortez, Aztek önderlerine bıçaklarını neden yaptıklarını sorduğunda, gökyüzünü göstermişlerdi. Gerçekten de Yeni Dünya’nın tarih öncesi katmanlarında yapılan kazılarda topraktan çıkarılmış hiçbir demir izine rastlanmamıştır. Doğulu paleolitik çağ halklarının da benzer düşünceleri paylaştıkları anlaşılıyor. Demiri ifade eden en eski kelime olan Sümerce AN.BAR, “gökyüzü” ve “ateş” işaretleriyle yazılıyordu. Bu kelime genellikle “göksel maden” veya “yıldız-maden” diye çevrilir. Çok uzun süre Mısırlılar yalnızca göktaşı demirini biliyorlardı. Hititlerde de aynı durum geçerliydi. MÖ XIV. yüzyıla ait bir metin, Hitit krallarının “gökyüzünün siyah demiri”ni kullandıklarını belirtir.⁶

Ama maden az bulunuyordu (altın kadar değerliydi) ve kullanımını daha çok ritüel amaçlıydı. Maden filizlerinin eritilmesinin keşfi, insanlık tarihinde yeni bir aşamayı başlattı. Bakır ve tunçtan farklı olarak, demir metalurjisi çok kısa sürede sanayileşti. Manyetik demir oksiti veya demir oksiti eritmenin sırrı bir kez bulununca, çok büyük miktarda maden temin etmekte zorlukla karşılaşılmadı. Çünkü yataklar çok zengin ve işletilmeleri de kolaydı. Ama topraktan çıkarılan maden filizi göktaşı demiri gibi işlenmiyordu ve erimesi de bakır ve tunçtan farklıydı. Ancak fırınlar bulunduktan ve özellikle de akkor haline getirilmiş madeni “sertleştirme” tekniği geliştirildikten sonra, demir egemen konuma geçti. Yeryüzü demiri metalurjisi bu madeni günlük kullanıma uygun hale getirdi.

Bu olgunun önemli dinsel sonuçları oldu. Göktaşlarında içkin göksel kutsallığın yanı sıra şimdi maden yataklarının ve filizlerinin de dahil olduğu yeraltı kutsallığı ortaya çıkmıştı. Madenler toprağın bağrında bitiyordu. Maden yatakları ve mağaralar Yeryüzü Ana’nın rahmiyle özdeşleştirildi. Maden yataklarından çıkartılan filizler bir anlamda “ceninler”di. Bitki ve hayvan organizmalarının hayatından farklı bir zaman ritmine uyuyorlarmış gibi, ağır ağır da olsa büyüyorlar ve yeraltı karanlıklarında “olgunlaşıyorlardı.” Demek ki onların Yeryüzü Ana’nın bağrından çıkartılması hamilelik dönemi tamamlanmadan yapılmış bir ameliyattı. Onlara gelişme zamanı (başka bir deyişle zamanın jeolojik ritmi) bırakılsa, maden filizleri olgun, “mükemmel” madenler haline gelirdi.⁷

⁵ Moment Makine Dergisi, “Metalurji ve Mitoloji”, sayı 40, Kasım 2019.

⁶ ŞENEL Alâeddin, “İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 504, Ankara, 1982.

⁷ ŞENEL Alâeddin, age. s.37.

Dünyanın her yerinde madenciler arınmayı, orucu, murakabeyi, duaları ve ibadet davranışlarını içeren ritüeller yapar. Ritüellere yön veren gerçekleştirilecek işlemin niteliğidir. Çünkü herkesin uğraşamayacağı bilinen kutsal bir alana girilmektedir. Tanıdık dinsel evrenin parçası olmayan bir kutsallıkla, daha derin ve daha tehlikeli bir kutsallıkla ilişki kurulmaktadır. İnsan sanki hukuken kendisine ait olmayan bir arazide maceraya atılmaktadır. Yeryüzü Ana'nın karnında yaşanan ve ağır ağır ilerleyen maden gebeliğinin gizleriyle yeraltı. Bütün maden ve dağ mitolojileri, sayısız peri, cin, hava perisi, hayalet ve ruh; Hayat'ın jeolojik katmanlarına girdikçe karşılaşılan kutsal varlığın çok sayıda tezahürüdür.

Bu karanlık kutsallığı yüklenen maden filizleri fırınlara yönlendirilir. O zaman en güç ve maceralı işlem başlar. Zanaatkar “büyüme”yi hızlandırma ve mükemmelleştirme işinde Yeryüzü Ana'nın yerini alır. Fırınlara bir anlamda, maden filizlerinin ana kamında büyümeyi tamamladıkları yeni ve yapay bir rahimdir. Bu nedendir ki erime işlemine sayısız önlem, tabu ve ritüel eşlik eder.⁸

Madenci, tıpkı demirci ya da ondan önce çömlekçi gibi, bir “ateş efendisi”dir. Maddeyi bir halden diğerine ateş aracılığıyla geçirir. Üstelik madenci, mucizevi denecek kadar kısa bir sürede maden filizlerinin “büyüme”sini hızlandırır, onları olgunlaştırır. Demir, “daha hızlı yapma”nın olduğu kadar, Doğa'da zaten var olandan farklı bir şey yapmanın da bir yolu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle arkaik toplumlarda dökümcüler ve demirciler, şamanların, hekimlerin ve büyücülerin yanı sıra, “ateşin efendileri” olma gibi bir üne sahiptir. Ama madenin farklı ve çelişkili değerler içeren niteliği hem kutsal hem de “şeytani” güçlerle yüklüdür madencilere ve demircilere de geçer. Bunlara hem çok saygı gösterilir hem de onlardan korkulur, toplumun uzağında tutulur, hatta hor görülürler.⁹

Çok sayıda mitolojide, tanrısal demirciler tanrıların silahlarını döver, böylece onların ejderhalara veya diğer canavar varlıklara karşı zafer kazanmalarını sağlarlar. Kenan mitinde “Koşar-ve-Hasis” (tam çevirisi becerikli ve kurnaz) Baal için, yeraltı denizleri ve sularının efendisi Yam'ı öldüreceği iki demir çubuğu örste döver. Mitin Mısır versiyonunda Horus'un Seth'i yenmesini sağlayan silahları Ptah (Çömlekçi Tanrı) yapar. Aynı şekilde Vrtra'yla kavgasında Indra'nın silahlarını tanrısal demirci Tvastr yapar; Zeus'un Typhon'a karşı zafer kazanmasını sağlayan yıldırımını Hephaistos döver. Ama tanrısal demircinin tanrılarla işbirliği, dünya egemenliği için verilen tayin edici kavgaya katkısıyla sınırlı kalmaz. Demirci aynı zamanda tanrıların mimarı ve zanaatkarıdır, Baal sarayının yapımını o yönetir ve diğer tanrıların tapınaklarını donatır. Ayrıca bu demirci tanrının müzik ve şarkıyla da ilişkisi vardır. Birçok toplumda demirciler ve kazancılar aynı zamanda müzisyen, ozan, şifacı ve büyücüdür. Demek ki farklı kültür düzeylerinde (bu da büyük antikçağın işaretidir) demircilik sanatı, okült teknikler ve şarkı, dans, şiir sanatları arasında yakın bir ilişki var gibidir.¹⁰

Madencilerin, metalurjistlerin ve demircilerin mesleği etrafında kümelenmiş bütün bu düşünce ve inançlar taş devrinden miras kalan homo faber mitolojisini hissedilir ölçüde zenginleştirmiştir. Ama maddenin mükemmelleştirilmesi işine katılma isteği önemli sonuçlar vermiştir. İnsan, doğayı değiştirme sorumluluğunu üstlenerek zamanın yerini almıştır. Yeraltının derinliklerinde “olgunlaşmak” için ihtiyaç duyduklarını zanaatkâr birkaç haftada verebileceği kanısındadır, çünkü yeraltı rahminin yerini fırın almıştır.

⁸ ELIADE Mircea, “Demirciler ve Simyacılar”, Kabalcı Yayınevi, 2003.

⁹ ELIADE Mircea, age. s. 89.

¹⁰ ELIADE Mircea, age. s. 101.

Binlerce yıl sonra simyacının düşüncesi de bundan farklı olmayacaktır. Ben Johnson'ın The Alchemist (Simyacı) adlı oyununun bir karakteri şöyle der: “kurşun ve diğer madenler, eğer dönüşmek için gerekli zamanı bulsalar, altın olurlardı.” ve başka bir simyacı ekler; “Bizim sanatımız işte bu noktada icra olunur”. “Zamana egemen olma” mücadelesi -bu mücadele en büyük başarıya organik kimyanın sağladığı “sentetik ürünler”le ulaşacak, bu “hayatın sentetik terkinde tayin edici bir aşama olacaktır- zamanın yerini almak için verilen ve modern teknoloji toplumları insanının ayırt edici özelliğini oluşturan bu mücadele daha demir çağında başlatılmıştır.

Günümüzde “mit” sözcüğü genellikle gerçek olmayan bir şeyi tanımlamak üzere kullanılır. Ufak tefek suçlar yüklenen bir politikacı söylenenlerin “mit” olduğunu ileri sürerken, hiç yaşanmadığını vurgulamaktadır. Yeryüzüne inen tanrılardan, mezar taşlarının üzerinde yürüyen ölülerden, ya da düşmanların kovaladığı ayrıcalıklı insanların kaçışını kolaylaştırmak için mucizevi bir biçimde ikiye yarılan denizlerden söz edildiğini duyduğumuzda, bu öyküleri inanılmaz, besbelli uydurma diye kulak arkası ederiz. On sekizinci yüzyıldan bu yana tarihe yönelik bilimsel bir yaklaşım geliştirmekteyiz. Her şeyden önce neler olup bittiğiyle ilgileniyoruz. Fakat modern öncesi dünyada, insanlar geçmişle ilgili yazılar yazdıklarında, daha çok bir olayın ne anlama geldiğini irdelerdi. Mit de bir anlamda eskiden yaşanmış, aynı zamanda hep yaşanan bir olaydı. Tarihe kesin bir zaman dizinsel çerçevede baktığımız için böyle bir durumu tanımlayan herhangi bir sözcük dağarcığımızda bulunmaz. Ancak mitoloji tarihin ötesinde insanın varoluşundaki zamansızlığa işaret eden, gelişigüzel olayların çapraşık akışından çıkıp gerçeğin özüne şöyle bir göz atmamızı sağlayan bir sanat biçimidir.¹¹

Günümüzde mitlere yabancılaşma beklenmedik ölçülerdedir. Çağcılık öncesi dünyada mitoloji olmazsa olmazdı. Yalnızca insanların yaşamlarından bir anlam çıkarmalarına yardım etmekle kalmamış, insan aklının onlar olmaksızın ulaşamayacağı alanları açığa çıkarmışlardı. Psikolojinin ilk biçimiydi mit. Yeraltı dünyasına inen, labirentlerde yollarını bulan ve canavarlarla çarpışan tanrıların ya da kahramanların başlarından geçenlerin öyküleri ruhun gizemli işleyişine ışık tutmuş, insanlara içlerinde kopan fırtınalarla nasıl baş edeceklerini göstermişti. Freud ve Jung ruhun çağdaş araştırmasına girdiklerinde içgörülerini açıklamak üzere içgüdüsel olarak klasik mitolojiye başvurmuş ve eski mitlere yeni yorumlar getirmişlerdi.

¹¹ ARMSTRONG Karen, “Mitlerin Kısa Tarihi”, çev. Dilek Şendil, Merkez Kitapçılık Yayıncılık, 2005.

DİN ve MİTOLOJİ

Din, mit, mitoloji, efsane, destan, totem/ongun, masal, kutsal, kut, kam, kült gibi kavramlar sosyal bilimlerin içindeki kavramlardır. Muhtevasıyla birlikte farklı kültür çevrelerindeki anlamları üzerinde durulacaktır. Din ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamalara göre din, insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan, yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusudur. Doğaüstü güçlere, kutsal kabul edilen varlıklara, ahlaki öğretilere sahip değerlere ve tanrıya inanmayı sistemleştiren ibadetler bütünüdür. Din, doğaüstü niteliklere haizdir. Değişmezlerin olduğu ve gönülden bağlanmayı gerektiren teslimiyettir. Çoğu zaman din kelimesi ile inanç kelimesi aynı amaçla kullanıldığı olmuştur. Arapça kökenli olan din kelimesi “yol, hüküm, benimsemek, kabul etmek, ikrar etmek” anlamlarına gelmektedir. Batı dillerinde din kelimesini karşılığı olarak “religio” tercih edilmiştir ki “ibadet” anlamını taşımaktadır. Din, bütün anlamıyla kutsalın ifadesi; fert ve sosyal teşekkülün kurumsal birlikteliğidir.

Mit, daha çok doğa ve doğaüstü varlıkların yaradılışını konu alır. Yani, bir anlamda mit, yaradılışın öyküsüdür. Yaradılış ve doğa içindeki mücadele ve insanlığın kazandığı deneyimler olarak görülmektedir. Mitlerde genelde doğaüstü varlıklar veya tanrılar görevlendirilmektedir. Bu mitler sayesinde insanın içinde bulunduğu ve onu sınırlayan tabiat ve âlemin anlamlandırılmasıyla insanların şüpheleri geçici de olsa manasını bulmuş oluyordu. Böylece şüpheler giderilmiş ve insanı meşgul eden harici unsurlar etkisiz hale getirilmiş oluyordu. mitik düşünce sistemi kendi içinde bir dinsellik barındırmaktadır. Sistematik inançlara sahip olma açısından diğer dinlerle benzerlik gösterir. Örneğin mitik dinlerle ilahi dinlerin farkı, inançların kaynağının farklı olmasıdır. Mitik inançlar, antroposentrik, yani insanmerkezli ve çok tanrılı bir yapı sergilerken, ilahi dinler tanrı merkezli, yani teosentrik'tir ve tek tanrılı bir yapı sergiler. Farklı ifade ve vurgulara sahip olsalar da, ilahi dinler, evreni ve içindeki varlıkları eşi ve benzeri olmayan tek bir Tanrı'nın yarattığını savunur. Tanrı, insanlığa doğru yolu gösteren mesajlarını melekleri aracılığıyla insanlar arasından seçilen peygamberlere vahiyle, peygamberler de kutsal kitaplar halinde onu insanlığa bildirmiştir. Bu kitaplar, bazı izah ve yorum farklılıklarıyla birlikte, Tanrı'nın ezeli ve ebediliğini, Tanrı'nın dışındaki varlıklar aleminin, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'in cennetteki yaratılışı ve insanların yeryüzündeki diğer varlıklarla ilişkilerini vs. konu edinmektedir. Yine bu kitaplarda Adem ve Havva'nın yeryüzüne indirilişinden başlayarak, onların çocukları olan insanlığın dünya hayatı, ölümden sonraki hayat, kıyamet, hesap günü, cennet ve cehennem hayatı olmak üzere dünya ve ahiret hayatını içine alan sistemik inanç ve yaşayış ilkeleri bildirilir. Tanrı, insanlığa sürekli peygamberler göndermek suretiyle olarak doğru yolu göstermiş, son peygamber'e kadar mesajını yenilemiştir.¹²

Tarih öncesi dönemlerde henüz yazı icat edilmemişken insanlar madenler ve madencilikle olan ilişkilerini bazı semboller ve simgelerle ifade etmişlerdir. Simgelerin dünyanın birbirinden uzak yerlerinde yaygın olarak görülmesi, kökenleri üzerinde tartışmalara neden olmuştur. İnsanın bilinçdışı dürtülerinin sonucu olarak kendiliğinden mi ortaya çıkmıştır, yoksa düşüncelerin bir ülkeden diğerine aktarımının mı sonucudurlar? İnanç sistemlerinin bir parçası olarak evren ile bir oluşum anımsatan işaret ve simgelerle zengin bir yapı oluşturulmuştur. İşaretler ve simgeler de yaygın olarak tanınmakla beraber bu iki kavram arasındaki fark kimi zaman belirsizleşir. Bir işaret üstlendiği işlevi doğrudan yerine getirir.

¹² ÇAYCI Doç.Dr. Ahmet, “Mitoloji Ve Din”, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2522, 2012.

İşaret ve semboller, bir din olgusundan daha çok, insanların diğer kuşaklarla ilişkisini sağlamak amacıyla kullanıldığı anlaşılıyor.

YAHUDİ MİTOLOJİSİ

Yahudi mitolojisi, Yahudi kültüründe varolan masal ve efsaneleri tanımlamak, Yahudi dininin kutsal ve geleneksel anlatılarını belirtmek için kullanılan bir terimdir. Yahudi mitolojisi sadece Hristiyan ve İslam din ve kültürlerini değil aynı zamanda evrensel kültür üzerinde de büyük ölçüde etkili olmuştur. Eski Ahit ve İbranice diğer kutsal metinler Yahudi mitolojisinin temel kaynaklarını oluşturmaktadır.

Pentateuch adıyla da bilinen Eski Ahit'in ilk beş kitabının (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye) adı olup, Musa'ya inmiştir ve Yahudilerce kutsal sayılmaktadır. Gelenekçi Yahudiler ve bazı Protestan gruplar Tevrat'ın tamamen Tanrı vahyi ile yazıldığına inanmaktadır. Yahudilerin atalarının İbrahim oğlu İshak ve torunu Yakup olduğuna inanılmaktadır. İsrail adıyla da bilinen Yakup'un 12 oğlunun (Ruben, Simeon, Levi, Yuda, Zebulun, İsakar, Dan, Gad, Aşer, Naftali, Yusuf ve Bünyamin) Yahudi halkını meydana getiren 12 kabilenin kurucusu olduğuna inanılmakta ve Yakup'un torunu olduklarından İsrailoğulları olarak adlandırılmaktadırlar.

Yahudi inancının kutsal kitabı Tevrat başta olmak üzere Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye gibi başta kutsal kitaplarda taşlar ve demir olmak üzere birçok bilgi bulunmaktadır. Tevrat'da demir ve demircilikten bahseden bölümlerin sayısı oldukça çoktur. Bu kutsal kitapta demir, genellikle maddi yönüyle geçmektedir. Bu maddi unsurlar “demir kazma, demir balta, saban demiri gibi demirden yapılmış çeşitli kesici aletler, demir sürgü, demir sac, demir çomak, demir halka, demir kapı, demir kapı kolu, demir direk, demir boyunduruk, demir boynuz, demir kalem, demir yatak, demir giysi, demir zırh, demir düven, demirden savaş arabaları ve herhangi bir demir eşya”dır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Tevrat'ta, demirin maddi yönünden fazlaca bahsedilmesinin nedeni, muhtemelen kitabın peygambere gönderildiği dönemlerin tarih öncesine ait olmasıdır. Nitekim ilkel insan da demirle tarih öncesinde tanışmış; onu ilk önce eritmiş, sonrasında işlemiş ve onu günlük hayatında kullanmaya çalışmıştır.¹³

Tevratta “Eski ve Yeni Antlaşma” olmak üzere iki kısım bulunmaktadır. Eski Antlaşma'da kitaptan oluşan bu kitaplar, Tevrat ve Zebur'dur. Kitab-ı Mukaddes'in 2009 çevirisinde tespit edilen demirle ilgili bab ya da mezmûrların (Zebur'un sureleri) adları ve bu mezmûrların içindeki âyetlerin numaraları birlikte verilmiştir. Demirle ilgili geçen bu yerler, kitaptaki sırasıyla şöyledir: Kitab-ı Mukaddes'in Levililer 26 bölümünün 19. âyetinde “Gök demir, yer bakır olacak” ve “Yasa'nın Tekrarı 28 bölümünün 23. âyetinde geçen “Başınızın üstündeki gök tunç, ayağınızın altındaki yer demir olacak.” gibi ifadeler demirin gök kaynaklı meteor oluşu ve yerde cevher olarak bulunuşuna işaret etmektedir. Daniel 7 bölümünün 7. ayetindeki “Korkunç, ürkütücü, çok güçlü dördüncü bir yaratık gördüm. Büyük demir dişleri vardı.” ifadelerinde efsanevi bir varlığın dişlerinin demir olmasından bahsedilmiştir.

Kitapta demircilik mesleğinin nasıl usta çırak ilişkisine dayandığı, demir eritme işleminin demir eritme ocağında nasıl gerçekleştiği hakkında bilgilere de rastlanmaktadır. Bazı bölümlerde ise kral ve peygamber olan Hz. Davud'un demirciliği ve yetiştirdiği demirci işçileri, İsrail ülkesinde demirciliğin gelişmemiş olması ve ihtiyaçlarını komşu ülke olan

¹³ UĞUR ÇERİKAN Fidan, “Türk Kültüründe Demir”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli, 2014.

Filistin'den karşılamaları, demircilikte Filistin'in iyi oluşu, hatta Babil'de de demircilerin bulunmasından bahsedilmektedir. Hz. Davud'un hem demirci ustası yetiştiren bir demirci hem de kral peygamber olması, Musevilerin demircilik mesleğinde gelişmesini sağlamış; aynı zamanda bu mesleği kurumsallaştırmalarında da büyük bir etken olmuştur.

Daniel 2 bölümünün 40. âyetinde geçen “*Dördüncü krallık demir gibi güçlü olacak. Çünkü demir her şeyi kırıp ezer. Demir gibi tümünü kırıp parçalayacak.*” ve 42. âyetinde geçen “*Ayak parmaklarının bir kesimi demirden, bir kesimi kilden olduğu gibi, krallığın da bir bölümü güçlü, bir bölümü zayıf olacak.*” ifadeleri demirin maddi kültürde ne kadar güçlü bir varlık olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda krallığın gücünün de demirle özdeşleştirilmesi, demirin hem maddi, hem manevi yönden gücü temsil eden bir unsur olduğunun göstergesidir.

“Çölde Sayım 35” bölümünün 16. âyetinde geçen “*Eğer biri demir bir aletle başka birine vurur, o kişi de ölürse, adam katildir ve kesinlikle öldürülecektir.*” Şeklinde bir ifade vardır. Âyette geçen demir bir nesnenin silah olarak kullanılması, vurma eylemini yapan kişiye verilecek cezanın ölümü beraberinde getirecek kadar ağır olduğuna işaret eder. Nitekim Musevilik ile ilgili bilgi bazı bilimsel yazılarda demirin ölümcül özelliğinden dolayı kullanımının belli dönemlerde yasaklandığı anlatılmıştır. Öyle ki bu kaynaklarda demir, yalnızca insanın kendini korumak için kullanabileceği bir silah değil, en kötü varlıkları dize getiren sihirli bir nesne olarak tanımlanmıştır.¹⁴

Yaratılış bölümünün 22. âyetinde geçen “*Silla Tuval-Kayin'i doğurdu. Tuval-Kayin tunç ve demirden çeşitli kesici aletler yapardı. Tuval-Kayin'in kız kardeşi aama'ydı.*” ifadesinde de demir, maddi boyutuyla vardır.

Levililer 26 bölümünün 19. âyetinde geçen “*İnatçı gururunuzu kıracağım. Gök demir, yer bakır olacak.*” ifadesi ise demirin gök kaynaklı olduğuna işaret eden bir söylemdir. Deyim olarak bu söz, özür dilemeyi ifade etmekte, aynı zamanda imkânsızlıklar ve umutsuzluklar içinde bulunuş anlamına da gelmektedir.

Çölde Sayım 31 bölümünün 22. ve 23. âyetlerindeki “*Altını, gümüşü, tuncu, demiri, kalayı, kurşunu-ateşe dayanıklı her nesneyi- ateşten geçireceksiniz; ancak bundan sonra temiz sayılacak. Ayrıca temizlenme suyuyla da arındıracaksınız. Ateşe dayanıklı olmayan nesnelere sudan geçireceksiniz.*” ifadeleri madenle ateşin birlikteliğini göstermektedir. Bu ayetlerde ateşin, madenleri arındırıcı özelliğine vurgu yapılmıştır.

Yasa'nın Tekrarı 3 bölümün 11. ayetinde geçen “*Refalılardan yalnız Başan Kralı Og sağ kalmıştı. Og'un Ammonluların Rabba Kenti'ndeki yatağı demirdendi. O gün kullanılan arşın ölçüsüne göre uzunluğu dokuz, eni dört arşındı.*” Şeklindeki ifadeden Rabba kentinde demir maden yatağının olduğu anlaşılmaktadır.

Yasa'nın Tekrarı 4 bölümünün 20. ayetinde geçen “*Size gelince, RAB, bugün olduğu gibi kendi halkı olmanız için, sizi alıp demir eritme ocağından, Mısır'dan çıkardı.*” ifadesi Mısır'da demir eritme ocağının olduğunu ve dolayısıyla da demircilik mesleğinin yapıldığını göstermektedir. Yasa'nın Tekrarı 8 bölümünün 9. Ayetindeki “*Sıkıntısız ekmek yiyebileceğiniz, hiçbir şeye gereksinim duymayacağınız bir ülkedir. Öyle bir ülke ki, kayaları*

¹⁴ Fidan UĞUR ÇERİKAN, age. s.37.

demirdir, dağlarından bakır çıkarabilirsiniz.” ifadelerinden de Mısır’ın kayalarının demirden olduğu ve dolayısıyla Mısır’da demir madeninin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yasa’nın Tekrarı 19 bölümünün 5. ayetindeki “Örneğin odun kesmek üzere komşusuyla ormana gidip ağacı kesmek için baltayı vurduğunda balta demiri saptan çıkar, komşusuna çarpar, komşusu ölürse, ölüme neden olan kişi bu kentlerden birine kaçıp canını kurtarsın.” ifadede demirin ölümcül özelliğine işaret edilmiştir.

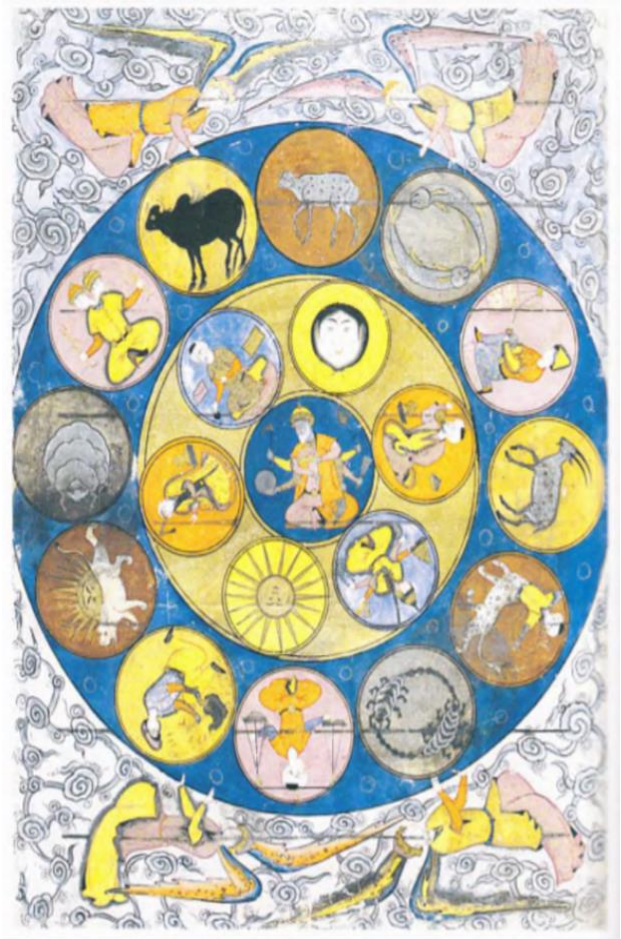
Yasa’nın Tekrarı 27 bölümün 5. ayetinde geçen “Orada Tanrı’nız RAB’be taşlardan bir sunak yapacaksınız. Bu taşlara demir alet uygulamayacaksınız.” İfadelerde taş, demir aletlerin vurulmaması gerektiğine dair vurgu yapılmıştır. Aynı bölümün 48. ayetinde geçen “RAB’bin üzerinize göndereceği düşmanlara kölelik edeceksiniz. Aç, susuz, çıplak kalacaksınız; her şeye gereksinim duyacaksınız. RAB, sizi yok edinceye dek boynunuza demir boyunduruk vuracak.” şeklindeki ifadelerde de demirin esaret aracı olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Yasa’nın Tekrarı 33 bölümünün 25. ayetindeki “Kapı sürgülerin demir ve tunç olacak ve gücün yaşamın boyunca sürecektir.” ifadesinde demirin gücüne ve sağlam olma özelliğine vurgu yapılmıştır.

Tarihi kitaplar- Yeşu 6 bölümünün 19. ayetindeki “Bütün altınla gümüş, tunç ve demir eşya RAB’be ayrılmıştır. Bunlar RAB’bin hazinesine girecek.” ve 24. ayetindeki “Sonra kenti içindikilerle birlikte ateşe verdiler. Ancak altını ve gümüşü, tunç ve demir eşyayı RAB’bin Tapınağı’nın hazinesine koydular.” ifadeleri demirin hazine eşyası olabilecek kadar kıymetli olduğuna işaret etmektedir.

Yeşu 8 bölümünün 31. ayetindeki “Sunak, RAB’bin kulu Musa’nın İsrail halkına verdiği buyruk uyarınca, Musa’nın Yasa Kitabı’nda yazıldığı gibi yontulmamış, demir alet değmemiş taşlardan yapıldı. RAB’be orada yakmalık sunular sundular, esenlik kurbanları kestiler.” ifadelerinde demir aletlerin taş yontuculuğunda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu ayette bahsedilen sunak ise “demir alet değmemiş taşlar”dan yapılacaktır.

Yeşu 17 bölümün 16. ayetindeki “Yusufoğulları, Dağlık bölge bize yetmiyor dediler; ancak hem Beytşean ve köylerinde, hem de Yizreel Vadisi’nde oturanların, ovada yaşayan bütün Kenanlıların demirden savaş arabaları var.” ve 18. ayetindeki “Dağlık bölge de sizin olacak. Orası ormanlıktır; ama ağaçları kesip açacağınız bütün topraklar sizin olur. Kenanlılar güçlüdür, demirden savaş arabalarına sahiptirler; ama yine de onları sürersiniz.” ifadelerinde Kenanlıların demirden savaş

arabaları anlatılır. Bu savaş arabaları, onların demircilik mesleğinde geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Yeşu 22 bölümünün 8. ayetindeki *“Evlerinize büyük servetle, çok sayıda hayvanla, altın, gümüş, tunç, demir ve çok miktarda giysiyle dönün, düşmanlarınızdan elde ettiğiniz ganimeti kardeşlerinizle paylaşın.”* ifadesinde de yine demirin ganimet eşyası olduğuna değinilmiştir.

Hakimler 1 bölümünün 19. ayetindeki *“RAB Yahudaoğullarıyla birlikteydi. Yahudaoğulları dağlık bölgeyi ele geçirdilerse de ovada yaşayan halkı kovamadılar. Çünkü bunların demirden savaş arabaları vardı.”* ve “Hakimler 4” bölümünün 3. ayetindeki *“Dokuz yüz demir savaş arabasına sahip olan Yavin, yirmi yıldır İsrailileri acımasızca eziyordu. Bu yüzden İsraililer RAB’be yakardılar.”* ifadelerinde ovada yaşayan halkın demirden savaş arabalarıyla nasıl güçlü olduğu ve İsraililerin bu halkı bu nedenle yenemediği üzerinde durulmuştur.

1. Samuel 13 bölümünün 19. ayetindeki *“Bütün İsrail ülkesinde bir tek demirci yoktu. Filistinliler, İbraniler kılıç, mızrak yapmasın demişlerdi.”*, 20. ayetindeki *“Bu nedenle bütün İsraililer saban demirlerini, kazma, balta ve oraklarını biletmek için Filistinlilere gitmek zorundaydılar.”* ve 21. ayetindeki *“Saban demiriyle kazmanın bileme fiyatı, şeklin üçte ikisi kadardı. Beller, baltalar, üvendireler için istenilen fiyat ise şeklin üçte biriydi.”* ifadelerinde İsrail’de demircilerin olmadığından ve bu durumdan dolayı İsraililerin Filistinli demircilere demir işlerini yaptırdığından bahsedilmiştir.

1. Samuel 17 bölümünün 7. ayetindeki *“Mızrağının sapı dokumacı tezgâhının sırtığı gibiydi. Mızrağın demir başının ağırlığı altı yüz şekeldi. Golyat’ın önü sıra kalkanını taşıyan bir adam yürüyordu.”*, 2. Samuel 12 bölümünün 31. ayetindeki *“Orada yaşayan halkı dışarı çıkarıp testereyle, demir kazma ve baltayla yapılan işlerde, tuğla yapımında çalıştırdı. Davut bunu bütün Ammon kentlerinde uyguladı. Sonra bütün ordusuyla birlikte Yeruşalim’e döndü.”* ve “2. Samuel 23” bölümünün 7. ayetindeki *“Dikenlere dokunan kişi, demir bir araçla ya da mızrağın sapıyla dokunur. Dikenler oldukları yerde bütünüyle yakılacak.”* ifadelerinde *“mızrağın demiri, demir kazma-balta ve herhangi demir bir araç”* gibi kullanılmış tamlamalar, demirin maddi kullanım alanına yöneliktir.

1. Krallar 6 bölümünün 7. ayetindeki *“Tapınağın yapımında kullanılan taşlar taş ocaklarında yontulmuştu. Onun için yapım halindeki tapınakta çekiç ve balta dâhil hiçbir demir aletin sesi duyulmadı.”* ifadelerinden o dönemdeki taş ocaklarında demir aletlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1. Krallar 8 bölümünün 51. ayetindeki *“Çünkü onlar demir eritme ocağından, Mısır’dan çıkardığın kendi halkın, kendi mirasıdır.”* ve 1. Krallar 22 bölümünün 11. ayetteki *“Kenaana oğlu Sidkiya, yaptığı demir boynuzları göstererek şöyle dedi: RAB diyor ki, Aramlılar’ı yok edinceye dek onları bu boynuzlarla vuracaksın.”* ifadelerinde Mısır’daki demir ocakları ve öldürücü özelliği olan demir boynuzlarından bahsedilmiştir.

2. Krallar 6 bölümünün *“Balta Demirinin Su Yüzüne Çıkması”* olayının anlatıldığı 1. ayetteki *“Bir gün peygamber topluluğu Elişa’ya, bak, yaşadığımız yer bize küçük geliyor.’ dedi.”*, 5. ayetteki *“Biri ağaç keserken balta demirini suya düşürdü. „Eyvah, efendim! Onu ödünç almıştım’ diye bağırdı.”*, 6. ayetteki *“Tanrı adamı, “Nereye düştü?” diye sordu. Adam ona demirin düştüğü yeri gösterdi. Elişa bir dal kesip oraya atınca, balta demiri su yüzüne çıktı.”*

ve 7. ayetteki “Elişa, Al onu dedi. Adam elini uzatıp balta demirini aldı.” ifadelerinde balta demiriyle alakalı olaylar anlatılmıştır.

2. Krallar 24 bölümünün 14. ayetindeki “Bütün Yerusalim halkını, komutanları, yiğit savaşçıları, zanaatçıları, demircileri, toplam on bin kişiye sürgün etti. Yahuda halkının en yoksul kesimi dışında kimse kalmadı.” ve 15 ve 16. ayetlerindeki “Babil Kralı Nebukadnessar Yehoyakin’i tutsak olarak Babil’e götürdü. Onunla birlikte annesini, karılarını, hadımlarını ve ülkenin ileri gelenlerini de Yerusalim’den Babil’e sürdü. Ayrıca yedi bin deneyimli yiğit savaşçıyı ve bin zanaatçıyla demirciyi Babil’e sürgün etti.” ifadelerinde Yahuda krallığının tarihi, İsrail krallığının yıkılışından Babil Kralı Nebukadnessar’ın Yerusalim’i ele geçirip yıkması, ardından Yahuda halkını, özellikle de zanaatçılarla demircileri Babil’e sürmesi olaylarının anlatıldığı görölmektedir. Bu ayetlerde zanaatçıların içinde demircilerden ayrıcalıklı olarak bahsedilmesi, demircilerin bu toplum için değerini göstermektedir.

1. tarihler 20 bölümünün 3. ayetindeki “Orada yaşayan halkı dışarı çıkarıp testereyle, demir kazma ve baltayla yapılan işlerde çalıştırdı. Davut, bunu bütün Ammon kentlerinde uyguladı. Sonra ordusuyla birlikte Yerusalim’e döndü.”, 1. Tarihler 22 bölümünün 3. ayetindeki “Giriş kapılarının çivileri ve kenetleri için çok miktarda demir, tartılamayacak kadar çok tunç sağladı.”, 14. ayetindeki “İşte sıkıntılar içinde RAB’bin Tapınağı için yüz bin talant altın, bir milyon talant gümüş, tartılamayacak kadar çok miktarda tunç, demir, tomruk ve taş sağladım. Sen de bunlara ekleyebilirsin.”, 16. ayetindeki “Ölçülemeyecek kadar altının, gümüşün, tuncun, demirin de var. Haydi, işi başlat. RAB seninle olsun!”, 1. Tarihler 29 bölümünün 2. ayetindeki “Tanrım’ın Tapınağı’na gereç sağlamak için var gücümle çalıştım. Altın eşyalar için altın, gümüş için gümüş, tunç için tunç, demir için demir, ahşap için ağaç sağladım. Ayrıca oniks, kakma taşlar, süs taşları, çeşitli renklerde değerli taşlar ve çok miktarda mermer sağladım.” ve 7. ayetindeki “Tanrı’nın Tapınağı’nın yapımı için beş bin talant, on bin darik altın, on bin talant gümüş, on sekiz bin talant tunç, yüz bin talant demir bağışladılar.” ifadelerinde Davut’un halkına nasıl demircilik yaptırdığı, Davut’un günlük hayatta kullandığı demir aletlerin neler olduğu ve demirin Yahudi toplumunda nasıl alışveriş unsuru olduğundan bahsedilmiştir.

2. tarihler 2 bölümünün 7. ayetindeki “Bana bir adam gönder; Yahuda ve Yerusalim’de babam Davut’un yetiştirdiği ustalarımla çalışsın. Altın, gümüş, tunç ve demiri işlemede; mor, kırmızı, lacivert kumaş dokumada, oymacılıkta usta olsun.”, 14. ayetindeki “Annesi Danlı, babası Surlu’dur. Altın, gümüş, tunç, demir, taş ve tahta işlemekte; ince keten, mor, lacivert ve kırmızı kumaş dokumakta ustadır. Her türlü oymacılıkta usta olduğu gibi her tasarımı uygulayabilecek yetenektedir. Ustalarınla ve babanın, efendim Davut’un yetiştirdiği ustalarla çalışacak.”, 2. Tarihler 18 bölümünün 10. ayetindeki “Kenaana oğlu Sidkiya, yaptığı demir boynuzları göstererek şöyle dedi: “RAB diyor ki, „Aramlıları yok edinceye dek onları bu boynuzlarla vuracaksın.” ve 2. Tarihler 24 bölümünün 12. ayetindeki “Kral Yoaş’la Yehoyada parayı RAB’bin Tapınağı’nda yapılan işlerden sorumlu olanlara veriyorlardı. RAB’bin Tapınağı’nı onarmak için ücretle taşçılar, marangozlar, demir ve tunç işçileri tuttular.” ifadelerinde çeşitli demir araç-gereçlerden ve demirci ustalarından bahsedilmektedir. Ayrıca ayetlerde geçen “demir boynuzlar” ifadesi muhtemelen gücü ve silahlı temsil için kullanılmış bir tamlamadır.

Eyüp 19 bölümünün 24. ayetindeki “Demir kalemle, kurşunla/Sonsuza dek kalsın diye kayaya kazılıydı!”, Eyüp 20 bölümünün 24. ayetindeki “Demir silahtan kaçacak olsa/Tunç ok onu delip geçecek.”, Eyüp 28 bölümünün 2. ayetindeki “Demir topraktan çıkarılır/ Bakırsa taştan.”, Eyüp 40 bölümünün 18. ayetindeki “Kemikleri tunç borular/ Kaburgaları demir

çubuklar gibidir.” ve Eyüp 41 bölümünün 27. ayetindeki “*Demir saman gibi gelir ona/ Tunç çürük odun gibi.*” ifadelerinde demirin sağlamlığı ve zamana dayanıklılığı farklı nesnelere anlatılmıştır. Ayrıca bu ayetlerde demirin topraktan çıkarılan bir maden olduğundan da bahsedilmiştir.

(Hikmetler) Mezmurlar 2 bölümünün 9. ayetindeki “*Demir çomakla kıracaksın onları/Çömlek gibi parçalayacaksın.*”, Mezmurlar 105 bölümünün 18. ayetindeki “*Zincir vurup incittiler ayaklarını/ Demir halka geçirdiler boynuna.*”, Mezmurlar 107 bölümünün 16. ayetindeki “*Çünkü tunç kapıları kırdı/ Demir kapı kollarını parçaladı O.*” ve Mezmurlar 147 bölümünün 13. ayetindeki “*Çünkü senin kapılarının kol demirlerine güç katar/ İçindeki halkı kutsar.*” ifadelerinde demirden yapılmış nesnelere vardır. “*Demir çomak*”, “*demir halka*” tamlamaları aslında mecazi anlamda da kullanılan tamlamalardır.

Süleyman’ın Özdeyişleri 27 bölümünün 17. ayetindeki “*Demir demiri bilir/ İnsan da insanı...*” ifadesinde özlü bir söyleyiş dile getirilirken demire ancak demirin şekil verebileceğinden bahsedilmiştir.

Büyük Peygamberler-Yeşaya 2 bölümünün 4. ayetindeki “*RAB uluslararası yargıçlık edecek/ Birçok halkın arasındaki anlaşmazlıkları çözecek/ İnsanlar kılıçlarını çekiçe dövüp saban demiri/ Ulus ulusa kılıç kaldırmayacak/ Savaş eğitimi yapmayacaklar artık.*” ifadelerinde de demirin silah olarak kullanılmasının son bulması istenmektedir.

Yeşaya 44 bölümünün 12. ayetindeki “*Demirci aletini alır/ Kömür ateşinde çalışır/ Çekiçe demire biçim verir. Güçlü koluyla onu işler/ Acıkır, güçsüz kalır, su içmeyince tükenir.*” ifadelerinde demircinin demiri işlemede izlediği yollar anlatılmaktadır.

Yeşaya 45 bölümünün 2. ayetindeki “*Senin önünsıra gidip/ Dağları düzleyecek/ Tunç kapıları kırıp/ Demir sürgülerini parçalayacağım.*”, Yeşaya 48 bölümünün 4. ayetindeki “*Mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar. İnatçı olduğunuzu/ Tunç alınlı, demir boyunlu olduğunuzu bildiğim için.*”, Yeşaya 54 bölümünün 16. ayetindeki “*İşte, kor halindeki ateşi üfleyen/ Amaca uygun silah yapan demirciyi ben yarattım/ Yok etsin diye yıkıcıyı da ben yarattım.*” ve Yeşaya 60 bölümünün 17. ayetindeki “*Sana tunç yerine altın/ Demir yerine gümüş, ağaç yerine tunç/ Taş yerine demir getireceğim. Barışı yöneticin, doğruluğu önderin yapacağım.*” ifadelerinde de demirin maddi yönü üzerinde durulmaktadır.

Yeremya 1 bölümünün 18. ayetindeki “*İşte, bütün ülkeye-Yahuda krallarına, önderlerine, kâhinlerine, ülke halkına- karşı bugün seni surlu bir kent, demir bir direk, tunç bir duvar kıldım.*”, Yeremya 6 bölümünün 28. ayetindeki “*Hepsi de çok dikbaşlı/ Onu bunu çekiştirerek dolaşan insanlardır/ Tunç kadar, demir kadar katıdırlar./ Hepsi baştan çıkmıştır.*”, Yeremya 11 bölümünün 4. ayetindeki “*Atalarınızı Mısır’dan, demir eritme ocağından çıkardığımda bu antlaşmaya bağlı kalmalarını buyurdum. Onlara dedim ki: Sözümü dinleyin, buyurduğum her şeyi yerine getirin. Böylece siz benim halkım olursunuz, ben de sizin Tanrınız olurum.*” ve Yeremya 15 bölümünün 12. ayetindeki “*Demiri, kuzeyden gelen demiri/ Ya da tuncu kimse kırabilir mi?*” ifadelerinde de demirin ham madde olarak nereden nasıl temin edildiği, demir eritme ocağında nasıl şekil aldığı anlatılmış ve demirin sertlik özelliğine değinilmiştir.

Yeremya 17- İncil- Yahuda’nın Günahı bölümünün 1. ayetindeki “*Yahuda’nın günahı demir kalemle yazıldı/ Yüreklerinin levhaları/ Sunaklarının boynuzları üzerine/ Elmas uçlu aletle oyuldu.*” ifadesinde “*demir kalem*”den ve bu kalemin günah yazmada kullanıldığından

bahsedilmektedir. Demir kalem, demirin sağlamlık özelliğini sembolize ederken, görevi yazılan günahın silinmemesini sağlamaktır.

Yeremya 24-İki Sepet İncir bölümünün 1. ayetindeki “*Babil Kralı Nebukadnessar Yahuda Kralı Yehoyakim oğlu Yehoyakin’le Yahuda önderlerini, zanaatçıları, demircileri Yerusalıml’den Babil’e sürdükten sonra, RAB bana tapınağının önüne konmuş iki sepet incir gösterdi.*” ifadesinde Yahuda’nın zanaatçıları arasından demircilere vurgu yapılmıştır. Bu durum da Yahudi demircilerinin yerini ve önemini göstermektedir.

Yeremya 28 bölümünün 13. ayetindeki “*Git, Hananya’ya de ki, „RAB şöyle diyor: Sen tahtadan yapılmış boyunduruğu kırdın, ama yerine demir boyunduruk yapacaksın! “*, 14. ayetindeki “*Çünkü İsrail’in Tanrısı, her şeye egemen RAB diyor ki, Babil Kralı Nebukadnessar’a kulluk etmeleri için bütün bu ulusların boynuna demir boyunduruk geçirdim, ona kulluk edecekler. Yabanıl hayvanları da onun denetimine vereceğim.*” ve Yeremya 29 bölümünün 2. ayetindeki “*Bu mektup Kral Yehoyakin’in, ana kraliçenin, saray görevlilerinin, Yahuda ve Yerusalıml önderlerinin, zanaatçılarla demircilerin Yerusalıml’den sürgüne gitmelerinden sonra*” ifade ve 26. ayetindeki “*RAB tapınağın sorumlusu olarak Yehoya’da yerine seni kâhin atadı. Peygamber gibi davranan her deliyi tomruğa, demir boyunduruğa vurmak görevindir.*” ifadelerinde geçen “*demir boyunduruk*” tamlaması hem gerçek, hem de mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

Hezekiel 4 bölümünün 3. ayetindeki “*Sonra demir bir sac al; demirden bir duvar gibi kendinle kentin arasına koy. Yüzünü ona doğru çevir. Kent kuşatma altında tutulacak, onu sen kuşatacaksın. Bu İsrail halkı için bir belirti olacak.*”, Hezekiel 22 bölümünün 18. ayetindeki “*İnsanoğlu, İsrail halkı benim için cüruf gibi oldu. Hepsi potada tunç, kalay, demir, kurşundur; gümüşün cürufudur.*” ve 20. ayetindeki “*Eritmek için ateşi üfleyerek gümüşü, tuncu, demiri, kurşunu, kalayı nasıl potaya atıyorlarsa, ben de öfkemle, kızgınlığımla sizi toplayacak, kentin ortasına koyup eriteceğim.*” ifadeleri demirin savaşta bir set gibi duvar olduğunu ve Rab öfkelendiğinde İsrail halkını cüruf/atık haline soktuğunu anlatmaktadır.

Hezekiel 27 bölümünün 12. ayetindeki “*Tarşış seninle ticaret yaptı/ Sende her çeşit mal vardı./ Mallarına karşılık sana gümüş, demir, kalay, kurşun verdiler.*”, 18 ve 19. âyetlerindeki “*Ürünlerinin çeşitliliği, malının bolluğundan ötürü/ gam seninle ticaret yaptı./ Mallarına karşılık/ Sana Helbon şarabıyla Sahar yünü, Uzal’dan getirilmiş şarap tekneleri verdi./ Sana getirilen mallar arasında/ İşlenmiş demir, tarçın, güzel kokulu kamış vardı.*” ifadelerde de demir ve demirden nesnelere maddi boyutuyla geçmektedir.

Daniel 2 bölümünün 33. Ayetindeki “*Bacakları demirden, ayaklarının bir kesimi demirden, bir kesimi kildendi.*”, 34. ayetindeki “*Sen bakıyordun ki, bir taş insan eli değmeden kesilip heykelin demirden, kilden ayaklarına çarparak onları paramparça etti.*”, 35. ayetteki “*Demir, kil, tunç, gümüş, altın aynı anda parçalandı; yazın harman yerindeki saman çöpleri gibi oldular. Derken bir rüzgâr çıktı, hiç iz bırakmadan hepsini alıp götürdü. Heykele çarpan taşsa büyük bir dağ oldu, bütün dünyayı doldurdu.*”, 40. ayetteki “*Dördüncü krallık demir gibi güçlü olacak. Çünkü demir her şeyi kırıp ezer. Demir gibi tümünü kırıp parçalayacak.*”, 41. ayetteki “*Ayaklarla parmakların bir kesiminin çömlekçi kilinden, bir kesiminin demirden olduğunu gördün; yani bölünmüş bir krallık olacak bu. Öyleyken onda demirin gücü de bulunacak, çünkü demiri kille karışık gördün.*”, 42. ayetteki “*Ayak parmaklarının bir kesimi demirden, bir kesimi kilden olduğu gibi, krallığın da bir bölümü güçlü, bir bölümü zayıf olacak.*”, 43. ayetteki “*Demirin kille karışık olduğunu gördüğüne göre halklar evlilik bağıyla birbirleriyle karışacaklar, ama demirin kille karışmadığı gibi onlar da birbirine bağlı kalmayacaklar.*” ve 45. ayetteki “*İnsan eli değmeden dağdan kesilip gelen taşın demiri, tuncu, kili, gümüşü, altını parçaladığını gördün. Ulu Tanrı bundan sonra neler olacağını krala açıklamıştır. Düş gerçek, yorumu da güvenilirdir.*” ifadelerinde demirden bir insan heykelinden bahsedilmekte ve insanlık tarihinde bazı krallıkların da gücü demirle sembolize edilmekte ya da özdeşleştirilmektedir.

Daniel 4 bölümünün 15. ayetindeki “*Ama köklerin bulunduğu kütüğü demirle, tunçla çevreleyip yerde, otların içinde bırakın. Göğün çiviyle ıslansın, hayvanlarla birlikte yerdeki otlardan pay alsın.*” ve 23. ayetindeki “*Sen, ey kral, bir gözcünün, kutsal bir varlığın gökten indiğini gördün. Ağacı kesip yok edin, ama köklerin bulunduğu kütüğü demirle, tunçla çevreleyip yerde, otların içinde bırakın. Göğün çiviyle ıslansın; üzerinden yedi vakit geçinceye dek yabani hayvanlarla birlikte pay alsın diyordu.*” ifadelerinde ağacın köklerinin demirle çevrenmesinden bahsedilmiştir. Burada demir, besleyicidir, can vericidir. “*Göğün çiviyle ıslansın.*” ifadesinde de çivinin demirden oluşu ve gökle ilişkilendirilmesi muhtemelen demirin gökselliğine işaret etmektedir.

Daniel 5 bölümünün 4. ayetindeki “*Şaraplarını içerken altından, gümüşten, tunçtan, demirden, ağaçtan, taştan ilahları övdüler.*” ve 23. ayetindeki “*Bunun yerine göğün Rabbi’ne karşı kendini yükselttin. O’nun tapınağından aldıkları kapları sana getirdiler. Sen, karıların, cariyelerin, soylu adamların onlarla şarap içtiniz. Görmeyen, duymayan, anlamayan altından, gümüşten, tunçtan, demirden, ağaçtan, taştan ilahları övdün. Soluğunu elinde tutan, bütün yollarını gözeten Tanrı’yı ise yüceltmedin.*” ifadelerinde demir putlardan bahsedilmiştir.

Daniel 7 bölümünün 7. ayetindeki “*Bundan sonraki gece görümlerimde korkunç, ürkütücü, çok güçlü dördüncü bir yaratık gördüm. Büyük demir dişleri vardı; yiyip parçalıyor, arta kalanı ayakları altında çiğniyordu. Kendisinden önceki yaratıklara benzemiyordu. On boynuzu vardı.*” ve 19. ayetindeki “*Bundan sonra öbürlerinden farklı, çok korkunç, demirden dişleri, tunçtan tırnakları olan, yiyip parçalayan, artakalanı ayakları altında çiğneyen dördüncü yaratığın ne anlama geldiğini öğrenmek istedim.*” ifadelerinde korkunç bir yaratığın demirden dişlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Yoel 3 bölümünün 10. ayetindeki “*Saban demirlerinizi/ Çekiçle dövüp kılıç yapın/ Bağcı bıçaklarınızı mızrak yapın./ Gücsüz olan „Güçlüyüm’ desin.*” ifadelerinde demirden yapılan kılıç, bıçak ve mızrağın insanı güçlü kıldığına dikkat çekilmiştir.

Amos 1 bölümünün 3. ayetindeki “RAB şöyle diyor: *gamluların cezasını kaldırmayacağım. Çünkü günah üstüne günah işlediler/ Demir düvenlerle Gilat halkını dövdüler.*” ifadelerinde demir düvenlerin dövücü özelliğinden bahsedilmiştir.

Mika 4 bölümünün 3. ayetindeki “RAB halklar arasında yargıçlık edecek/ Uzaklardaki güçlü ulusların anlaşmazlıklarını çözecek. İnsanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri/ Mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar./ Ulus ulusa kılıç kaldırmayacak/ Savaş eğitimi yapmayacaklar artık.” ve 13. ayetindeki “RAB şöyle diyor: *Ey Siyon halkı, kalk ve harmanı döv./ Çünkü seni demir boynuzlu/ Tunç tırnaklı boğalar kadar güçlü kılacağım./ Birçok halkı ezip geçecek, zorbalıkla elde ettikleri serveti, zenginlikleri bana/ Yeryüzünün sahibi olan Rabb’e adayacaksın.*” ifadelerinde Rabb’in ulusların arasında barışı istediği, dolayısıyla da demirin savaşta kullanılmasını istemediği ve Siyon halkının da demir boynuzlu boğaların gücü gibi güçlü olmasını istediğini söylemek mümkündür.

Nahum 2 bölümünün 3. ayetindeki “Askerlerinin kalkanları kıpkızıl/ Yiğitler allar kuşanmış./ Savaş arabalarının demirleri hazırlık günü nasıl da parıldıyor!/ Çam mızraklar sallanıyor havada.” ifadelerinde savaş arabalarının tasviri yapılırken demirin parıltısı ya da gösterişi önemli olmuştur. Ayrıca kalkanlar da demirden yapılan bir silahtır ve rengi kıpkızıl demir rengidir.

Elçilerin İşleri 12 bölümünün 10. ayetindeki “Birinci ve ikinci nöbetçiyi geçerek kente açılan demir kapıya geldiler. Kapı, önlerinde kendiliğinden açıldı. Dışarı çıkıp bir sokak boyunca yürüdüler, sonra melek ansızın Petrus’un yanından ayrıldı.” ifadelerinde bir kentin ana kapısının demir kapı olduğu ve bu kapının kendiliğinden açılıp kapandığı anlatılmaktadır.

Elçilerin işleri 27-Fırtına bölümünün 13. ayetindeki “Güneyden hafif bir rüzgâr esmeye başlayınca, bekledikleri anın geldiğini sanarak demir aldılar; Girit kıyısını yakından izleyerek ilerlemeye başladılar.”, 29. ayetindeki “Kayalıklara bindirmekten korkarak kıçtan dört demir attılar ve günün tez doğması için dua ettiler.” ifadesi, “Bu sırada gemiciler gemiden kaçma girişiminde bulundular. Baş taraftan demir atacaklarmış gibi yapıp filikayı denize indirdiler.” ve 40. ayetteki “Demirleri kesip denizde bıraktılar. Aynı anda dümenlerin iplerini çözüp ön yelkeni rüzgâra vererek kumsala yöndiler.” ifadelerinde “denize demir atma, demirleri kesip denize atma” gibi denizle ilgili özel eylemlere yer verilmiştir.

1. Timoteos 4 - İmandan Dönüş bölümünün 1. ve 3. âyetlerindeki “Ruh açıkça diyor ki, son zamanlarda bazıları yalancuların ikiyüzlülüğü nedeniyle aldatıcı ruhlara ve cinlerin öğretilerine kulak vererek imandan dönecek. Vicdanları adeta kızgın bir demirle dağlanmış bu yalancılar evlenmeyi yasaklayacak, iman edip gerçeği bilenlerin şükranla yemesi için Tanrı’nın yarattığı yiyeceklerden çekinmek gerektiğini buyuracaklar.” ifadelerinde demirin dağlama özelliğinden bahsedilmiştir; ancak anlam mecazi kullanılmıştır.

İbraniler 6 bölümünün 19. ayetindeki “Canlarımız için gemi demiri gibi sağlam ve güvenilir olan bu umut, perdenin arkasındaki iç bölmeğe geçer.” ifadesinde “umut” duygusu, gemi demirinin sağlamlığı ve güvenilirliğiyle özdeşleştirilmiştir.

Vahiy 2 bölümünün 26. ve 28. ayetlerindeki “Ben Babam’dan nasıl yetki aldımsa, galip gelene, yaptığım işleri sonuna dek sürdürene ulusların üzerinde yetki vereceğim./ Demir çomakla güdecek onları, çömlek gibi kırıp parçalayacaktır. Galip gelene sabah yıldızını da vereceğim.”, Vahiy 12 bölümünün 5. ayetindeki “Kadın bir oğul, bütün ulusları demir çomakla güdecek bir erkek çocuk doğurdu. Çocuk hemen alınıp Tanrı’ya, Tanrı’nın tahtına

götürüldü.” ve Vahiy 19 bölümünün 15. ayetindeki “Ağzından ulusları vuracak keskin bir kılıç uzanıyor. Onları demir çomakla güdecek. Her şeye gücü yeten Tanrı'nın ateşli gazabının şarabını üreten masarayı kendisi çiğneyecek.” ifadelerinde “demir çomak”, ulusların idaresini sağlayan bir simgedir. Bu çomağı, Tanrı'yla iletişimi olan ve Tanrı'nın kutuna sahip olan bir çocuğun kullanması da demirin tanrısallığını göstermektedir. Aynı zamanda bu çocuğun ulusları demir çomakla yönetecek olması, demirin idare etmedeki yetisini ya da iktidarda gücü temsil özelliğini ortaya çıkarmaktadır.

Vahiy 9 bölümünün 9. ayetindeki “*Demir zırhlara benzer göğüs zırhları vardı. Kanatlarının sesi, savaşa koşan çok sayıda atlı arabanın sesine benziyordu.*” ifadelerinde demir zırhlara benzeyen göğüs zırhlarından bahsedilmiştir. Öyle ki bu zırhların sesi yüksek ve ritimlidir.

Vahiy 18 bölümünün 12. ve 13. ayetlerindeki “*Altını, gümüşü, değerli taşları, incileri, ince keteni, ipeği, mor ve kırmızı kumaşları, her çeşit kokulu ağacı, fildişinden yapılmış her çeşit eşyayı, en pahalı ağaçlardan, tunç, demir ve mermerden yapılmış her çeşit malı, tarçın ve kakule, buhur, güzel kokulu yağ, günlük, şarap, zeytinyağı, ince un ve buğdayı, sığırları, koyunları, atları, arabaları ve köleleri, insanların canını satın alacak kimse yok artık.*” ifadesinde demir; bir nesne, bir eşyadır.

Yeryüzündeki birçok dinde ve inanışta kutsal taşlarla ilgili inanışlar oldukça fazladır. Gerek görünüşleri gerekse de renkleri ve büyüklükleri açısından diğerlerinden farklı olan taşlarla ilgili birçok ritüel mevcuttur. Yahudi inanışında da bu durum geçerlidir.

Sami kavimler arasında bir taş kültü olduğu, bunun köklerinin taş çağına kadar uzandığı, taşlara, dağlara, ırmaklara, kaynaklara, ağaçlara, tabiat üstü güçlere tâzim de bulunduğu gibi, bilhassa çeşitli taşlara karşı bir ilgi bir inanç da olduğu bilinmektedir. Fenike, Suriye, ve Filistin çevresinde, hatta Yunanlılara kadar birçok yerlere ve kişilere, muhtelif değinmeler sonucu, taş kültüne bağlı etkiler olmuştur. Sami halkların, büyü, tılsım, uğur maksadıyla, göğüslerde bir ziynet eşyası gibi taşlar taşımaları, ondan mutluluk, tabii, hastalığa karşı korunma gibi inançlarla bir muska halinde faydalanmaya çalışmaları dikkati çekiyor.¹⁵

1916 yılında Prof. Dr. Carl Clemen, Die Reste der Primitiv'en Religion in iltesten Christentum adlı eserinde, Sami kavimlerde taş kültü olduğunu belgelerle ortaya koyuyor. Prof. Dr. Carl Clemen, ilmi objektiflikle ve zamanına kadar gelmiş kaynaklara dayanan İsraililerin türlü taşlara tapındıklarını, onları tamamen kutsal tanıdıklarını belirtiyor. Taş fetişi olduğu, ilkel putlar durumunda bulunduğu, göktaşlarına da tazim edildiği, tılsım, muska olarak kullanıldığı bilinmektedir, diyor. Eski Ahit (Tanah) de geçen taşla ilgili cümlelerin, tamamen birer taş kültü olduğunu teyit eden ve İsraililer de, taşa saygı ve tazimi hakkında etraflı ve önemli bir inceleme yapmış ve bir broşürle (Stein ve rehrung beiden Israeliten) ilim alemine sunmuş olan George Beer, Filistin, İsrail bölgesinde taşla ilgiyi çok önceki tarihlere (Musa'dan Önceye), eski Arap inançlarına kadar götürüyor ve bütün çevrede taş kültü olduğunu belirtiyor. Bu çevredeki, taş kültürünün çeşitlerine örnekler veriyor, taşları da tasnif ediyor:¹⁶

- 1- Hakiki ibâdet taşları (ibadetle ilgili taşlar)
- 2- Köşe ve temel taşlar

¹⁵ JEREMÍAS Dr. Friedrich, “Lehrbuch der Religionsgeschichte”, Semitische Völker in Vorderasien, B.I.S. 573, 617, 618, 644.

¹⁶ CLEMEN Prof. Dr. Carl, “Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum Giessen”, 1916, (I. Der religiöse Glaube. I. Fetische) bölümü, s. 39-42.

- 3- Kapı Taşları (Kale v.b.)
- 4- Sınır taşları
- 5- Mezar taşları
- 6- Fallus taşları
- 7- Zafer taşları (kutsallaşan taş anıtlar)

bulduğunu söylüyor. George Beer, muhtelif taşlar ve mevkileri hakkında da bu risâlesinde, bazı örneklerle bilgi veriyor. Burada eski İsrail'deki dinlerden kalan bereketlilik, verimlilik taşlarının da, fallus kültü taşlarının yanı sıra bulunduğu görülmektedir. Bu broşüründe İsrailileri fallus kültünü tanıdıklarını, benimsediklerini ve Araplarda ve muhtemelen Babilonya'da da bulunduğunu ve bereket, verimlilik dolayısıyla, ona benzer şekillerin saygı gördüğünü ileri sürüyor.¹⁷

Samilerde genel olarak taş kültürünün özel bir rolü ve yeri olduğu görüldükten sonra, Dinler Tarihçileri ve Din Fenomenoloji bilginlerinin birçok örnekler arasında ilk örnek olarak Jakub'la (Yakub ve Bethel) ilgili olayı zikrettiklerini kaydetmeliyiz. Yakup'un başının altına bir taş koyup uyuduktan ve bu haliyle Tanrıyı rüyasında görmesi dolayısıyla uyandıktan sonra, burasını Allah'ın evi ve göğün kapısı bilmesi ve başının altına koyduğu taşı da kutsal bir taş bilerek, bir taş direk şeklinde dikip üzerine zeytinyağı dökmesi ve buraya Beyt-el demesi (Elohim evi), çok dikkati çekicidir. Bunun Kitab-ı Mukaddes'te mükerreren yer alışı taş kültürünün İsrail'de ve Yahudiler arasında bulunuşunun en önemli delillerinden birisidir.¹⁸

Tekvin (Bereşit)in 28 inci babındaki örnekten başka Tekvin'in 31. babında, Laban'la Yakup'un anlaşırken, aralarına tanık olarak bir taş alıp dikmeleri üzerinde durulmayı gerektiriyor ve şimdi gel, ben ve sen and edelim ve seninle benim aramızda şahit olsun. Ve Yakup bir taş alıp onu direk olarak dikti. Ve Yakup kardeşlerine, taş toplayın, dedi ve taşlar alıp bir yığın yaptılar ve orada, yığının yanında görüşleri müslüman mezar taşlarında başta bir

¹⁷ BEER George, "Steinverehrung bei den Israeliten, Ein Beitrag zur semitischen und allge meinen" Religionsgeschichte, Berlin und Leipzig, 1921, s. 67.

¹⁸ ELIADE Mircea, "Die Religionen und das Heilige", Salzburg, 1954, s. 260.

sarık şeklinden, fallus kültüne kadar ulaştırmak üzere bir iddia da bile bulunuyor.

Asil madenler, kıymetli taşlar hakkında çıkış (Şemot) kitabında verilen bilgi, taşların fetiş, tılsım anlamında kullanılmasına örnek oluyor. Onun içine taş yuvalar, dört sıra taş koyacaksınız; bir sıra, kırmızı akik, sarı yakut ve zümrüt, birinci sıra ve ikinci sıra, kızıl yakut, safir, ve beyaz akik ve üçüncü sıra, gök yakut, Süleyman taşı ve mor yakut ve dördüncü sıra, gök zümrüt, ve akik ve yeşim olacak, onlar altın yuvalarına kakılacak. Taşlar İsrail oğullarının adlarına göre, on iki olacak, her birinin adına göre mühür oyması gibi olacak. Sen Aden de, Allah'ın bahçesinde, idin. Sarı yakut, kırmızı akik, ve beyaz akik, gök zümrüt, akik, yeşim, safir, kızıl yakut, zümrüt taşları ile bütün değerli taşlarla, ve altınla kaplanmışın teflerinin ve zurnalarının işçiliği sende idi. Yaratıldığı gün hazırlanmışlardır.¹⁹

Yine Kitabı Mukaddeste Hakimler kitabında kutsallaşan kaya hikâyesini görüyoruz. Hakimler kitabında tekrar Tanrıya bir takdime münasebetiyle kayanın kutsallaştığı görülüyor. Gene, Kitabı Mukaddes'in 1. Krallar kitabının 1. bölümünde taş kültüne işaret ediyor. Kitab-ı Mukaddes'te çeşitli, kutsal taş şekillerine gösterilebilecek örneklerden birisi de (yardım taşı) dır. İsraililer Mitspa'dan çıkıp Filistinlileri kovaladılar ve Bey-kar altına varıncaya kadar onları vurdular.

Kutsal kitapta Samuel bir taş alıp Mitspa ile Şen arasına dikti, ve onun adını Even (Yahudiler, Even azer diyorlar) (Yardım taşı) koyup, "Rab bize buraya kadar yardım etti", dedi.²⁰ Yine 1. Samuel'in 14. Babının 33. cümlesinde büyük bir taşın kutsallaştırılıp, orada kurbanlar kesilmesi, oraya mezbah yapılması olayını görüyoruz. Örnekleri pek fazla çoğaltmak mümkündür. Danyal kitabının 2. babının (31-35) cümlelerine kadar süren paragraf örnek olarak sunulması gerektiriyor, "Sen, ey kral, gördün ve işte büyük bir heykel. Büyük ve çok parlak olan bu heykel senin önünde duruyordu ve görünüşü korkunçtu. Bu heykel, başı has altından, göğüs ve kolları gümüşten, karnı ve kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayaklarının bir kısmı demirden bir kısmı balçıktandı. Sen bakmakta idin o vakte kadar ki, bir taş el sürülmeden yerinden kesildi. O taş demirden ve balçıktan olan ayaklarından heykeli vurdu ve onları parça parça etti. O zaman demir, balçık, tunç, gümüş ve altın birlikte parçalandılar ve yaz harmanlarının saman ufağı gibi oldular ve onları yel kaldırdı ve onlar için bir yer bulunmadı ve heykeli vurmuş olan taş büyük bir dağ oldu ve bütün dünyayı doldurdu."²¹

Yeruşalem (Kudüs) deki Mukaddes kaya çevresinde Süleyman mabedi yaptırıyor. Bu mahal Süleyman mabedi sahasındaki haritalarda merkezde yer almıştır. Kutsal kaya, Musevilikten önce de Musevilik zamanında da Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından da mübarek bir yer olarak tanınmış ve hâlen de tanınmaktadır. Even-Şitiya, yahudi inancına göre; dünyanın ortasında bulunan İsrail'in, onun ortasında kurulduğu Yeruşalem'in ve onun ortasında bulunan Beyt Hamikdaşın (Süleyman mâbedi) ortasında bulunmaktadır. Dünya ondan vücuda getirilmiştir. Bundan dolayı temel taşı denilmiştir. Bu taşın Mişna'da da bahsedilmektedir (Yomea 5,2). Taş ilk peygamberlerden beri orada bulunmaktadır. Bu taşın Tanrı'nın evi olacak diye buraya konulduğu zikrediliyor. Yakup'un babasının evinden ayrıldığı zaman üzerinde uyuduğu taş budur. Hattâ Agada'ya, Yahudi inancına göre, İshak'ın kurban edilme

¹⁹ TANYU Hikmet, "Türklerde Taşla İlgili İnançlar", Münzevi Kitabevi, 1968.

²⁰ Kitabı Mukaddes I. Samuel, Bab 7; 11-12.

²¹ BEER Georg, "Steinverehrung bei den Israeliten", 1921, s. 3.

yeri de bu taştır. Müslüman geleneğine göre Kudüs'te Mescid'in (Kubbedüs- sahre) ortasındaki taştır.²²

Museviler on buyruğu (aserat hadibrot) yazılı olduğu taşı (taş levha) pek kutsal sayarlar. O, onlar için alelâde bir taştan çok başka bir şeydir ve çok kutsal bir keyfiyeti haizdir. Önceleri (Süleyman tapınağı Beyt hamikdaş) da bulunan bu taşın, Buhtunnasır'ın mâbedi tahribi sırasında kendiliğinden yer altına kayıp kaybolduğuna inanırlar ve bu taşa basmamak, bilmeyerek te olsa her hangi bir saygısızlıkta bulunmamak için o mahalli çiğnemek istemezler.

Prof. Dr. Edward Lehmann, batı Sami âleminde taş kültünün zenginliğine işaretle, Bethel'in kutsal taş olarak belirlediğini, bu taşın Yakup tarafından kutsal taş olarak ilan edildiğini ve böylece burasının genel bir ziyaretgâh haline geldiğini, İsrail kabilesinde de ayrı ayrı kutsal taş inancı bulunduğunu ve Salomon mabedinin (Beyt hamikdaş) içine taş kültünün yerleştiğini söylemektedir.

Farklı araştırmacılar tarafından bir veya birkaçı zikredilmiş olan ve bu örnekler, yalnız halkın inancı olarak değil, doğrudan doğruya Tanah (Tevrat ve diğerleri) tarafından kutsal tanınışı açık şekilde göstermektedir. Bununla beraber, tapılan dikili taş putlar yasak edilmiştir. Hatta bu dikili taş putlara tapmamak ve ona kurban kesmemek birçok defalar tekrarlanmıştır. “ve kendin için Allahın Rabbin nefret ettiği dikili taş dikmeyeceksin.” Bu reformla, yani Musa'nın 5 inci kitabı Tesniye ile taş kültünün de yasak edildiğine dair işaret olduğunu Prof.Dr. Heiler belirtmek istiyor.' Halbuki Musa'ya atfedilen 5. Kitaptan öncede dikili taşlar yasak edilmiştir. Musa'ya atfedilen 3. Kitapta (Levililer-Vayikra) şöyle deniliyor; “Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız. Çünkü ben Allahınız Rab'im ve kendin için Allahın Rabbin nefret ettiği dikili taş dikmeyeceksin.”²³

Eski Sami taş tapımının merkezi olan Suriye ve Filistin, kimi zaman velilerin dinlenme mekânları olarak kabul edilen garip biçimli taşlarla hala övünür. Suriye'de yuvarlak taşların, üzerinde yuvarlanan kişiye güçlerinin bir kısmını verdiği inandır. Gerçek bir türbeye dönüştürülmeden önce, velinin mezarının yapımında kullanılacak taşları küçük bir tepe şeklinde yığmak, Yakınoğu'da ya da Hint-Pakistan bölgelerinde yaygın bir uygulama olarak görülmektedir.

²² NORTH Martin, “Geschichte Israels, Vierte unveränderte Auflage”, Göttingen, 1959, s. 187.

²³ Musa'nın 5. Kitabı, Tesniye Bab 16; 22.

HRİSTİYAN MİTOLOJİSİ

Hristiyanlık inancında madenler ve madencilikle ilgili birçok olgu oluştuğundan daha çok taşlarla ve kayalarla ilgili inançlar daha fazladır. Hristiyanlığın kutsal kitapları içinde geçen taşla, kaya ile ilgili bilgiler dışında, ayazma ve Hristiyan ziyaretgâhları yanında veya içinde, kutsal taşlar, mermerler, kayalar hakkında çeşitli inançlar mevcuttur. Hatta bazı kiliseler içinde taş duvarın, öpülen, çıkıntı taşlara saygıyla el sürülen, vücudun hasta tarafı (baş, el) mümkünse dokundurulan yerlerin sayısı az değildir.²⁴ Bazen bu gibi gelenek ve göreneğin hristiyan din adamları tarafından (bilhassa ortodoks ve katolik mezheplerinde) yardım ve teşvik gördüğü gerçek bir olgudur.

Birçok araştırmacı, hristiyanlığa, hristiyanlıktan önceki birçok inançların sızdığını, hatta bugün fazlasıyla benimsenen birtakım gelenek ve göreneklerin, ilkel inançlardan, eski Romalıların dininden, ayinlerinden nasıl geçtiğini, ilmi bir ifade ile açıkça belirtmekten -1916 yılında da olsa- geri kalmamışlardır. Prof. Dr. Carl Clemen, muhtelif ilkel toplumlarda belirttikten sonra hatta Yeni Ahit'te bilinen kalıntılara örnek olarak taşı kutsallaştırmanın da olduğunu açıklıyor.²⁵

Hemen her araştırmacı birkaç örnek göstermekle yetiniyor. Eski Ahit, Hristiyanlar tarafından da kutsal tanındığından Yahudilerdeki taşla ilgili inançtan bahsederken zikredilenlerin burada da hatırlanılması gerekir. İncillerde, Korintoslulara Birinci Mektup'ta (*Kaya*) için şöyle bir benzetme yapılıyor; “ve hepsi bulutta ve denizde Musa'ya vaftiz olundular ve hepsi aynı ruhani içecek içtiler; çünkü artlarınca gelen *ruhani kayadan* içiyorlardı ve o kaya Mesih'ti.” Beyaz Taş: “Kulağı olan işitsin, Ruh kiliselere ne diyor. Galip olana Saklıman'dan (Eski Ahit, Çıkış 16;33.) vereceğim ve taş üzerine, alandan başka kimsenin bilmediği yeni bir isim yazılmıştır Bu beyaz taş benzeri cisim, büyü gücünü haiz bir tılsım olup, öteden beri toplumlarda kullanılmaktaydı. Greklerde, Avustralya'da bu beyaz taş inancı yaygındır. Bunun benzer bir ifadesinin Kitab- 1 Mukaddes'te yer aldığını görüyoruz.

1959 yılında, Prof. Dr. Friedrich Heiler'in, İnsanlığın Dinleri (Die Religionen der Menschheit) adındaki, kendisi ve diğer Dinler Tarihi uzmanları tarafından yazılan eserde, Mezamirlerin dilinde Jahve (Tanrı) ile bağlantıyı gösteren bir kaya'yı (Viezamir. 18;3) ve İsa'nın görüldüğü köşe taşını, yaşayan taş inancına örnek olarak aldığı, (Petrus, 2;5) ve hristiyanlıkta Franz von Asisi'nin taşı benimseyişini, sevişini, İsa'nın köşe taşıyla olan bağlantıya dayandığı belirtiliyor.

Kitabı Mukaddes'teki, Eski Ahit bölümü içinde bulunan Mezamirlerin hem Museviler hem de Hristiyanlar tarafından benimsendiğini kaydetmemiz gerekiyor. Musevi dininde de taş inancına örnek olan, yeni dini bir hüviyete bürünen bu belgeyi, Hristiyanlıkta zikrediyoruz. Kiliseler ve halk arasında mezmurların ne derece önemli bir yer aldığı ve ibâdete dahil edildiği bilinen bir gerçektir. Kaya'ya örnek; “Seni severim, ya Rab, ey kuvvetim. Rab benim kayam ve hisaran ve kurtarıcımdır. Allahım, sığındığım kayam, kalkanım, kurtuluşumun kuvveti yüksek kulem.” Diri Taşa, Köşetaşına dair şu örnek te dikkati çekicidir. Ona, insanlar tarafından redd olunmuş, fakat Allah indinde seçme, kıymetli, diri taş'a yaklaşarak siz de İsa Mesih vasıtası ile Allah'a makbul ruhani kurbanlar takdim etmek üzere mukaddes kâhinlik olmak için, ruhani ev olarak diri taşlar gibi bina olunuyorsunuz. Çünkü kitapta vardır: “İşte, Sion'da seçme köşe taşı, kıymetli taş koyuyorum ve ona iman eden hiç utandırılmıyacaktır.

²⁴ TANYU Hikmet, “Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri”, Türk Yurdu, C.3. Sayı; 3-4 Haziran, Temmuz 1961.

²⁵ CLEMEN Prof. Dr. Carl, “Die Reste der primitiven Religion im ultesten Christentum”, Giessen 1916, s. 37.

(İşaya, 28;16) İmdi kıymet size, iman edenleredir, fakat iman etmeyenlere “Yapımların reddettikleri taş, Köşenin başı” (Mezmun 118; 22) ve sürçme taşı ve tökez kayası oldu. (İşaya 8;14)²⁶

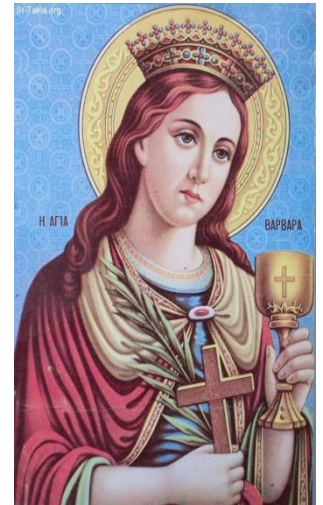
Sâmilerin önceki milli, mahalli din ve inançlar ında köşe taşları özel bir yer alıyor, kutsal sayılıyordu. Buraya da taşla ilgili inançların, başka dini bir kisveyle geçtiği görülmektedir. Prof. Dr. Friedrich Heiler, 18., 31., 40. vb. mezmurları diyerek taş kültünün izine örnek olarak gösteriyor. 18. mezmuru yukarda belirtmiştik. 31. mezmurun ilgili yeri şudur; “Bana kuvvetli kaya, Beni kurtarmak için sığınacak ev ol. Çünkü kayam ve hisarım sensin. (Mezmun 31, 3.) Mezmun: “ve ayağım kaya üzerinde durdurdu ve adımlarımı pekiştirdi.” Prof. Heiler, yukarda bahsettiğimiz Petrus’un Birinci (Mezmun 40;2,3.) mektubu 2;5 ten başka Matta incilinin 16. bab, 18. cümlesi üzerinde bilhassa duruyor. Bunu Kitabı Mukaddes’ten naklediyoruz; “Ben de sana derim ki: Sen Petrussun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım ve ölümler diyarının kapılan onu yenmiyecektir.” (Matta: Bap 16;18)²⁷

Prof. Heiler, hıristiyan mistiğinde, muhtelif mistikler tarafından tanrının tasviri olarak taş benzetmesi yapıldığına işâret ediyor ve “Sen yüksek taşım...” duasının kullanılmasına dikkati çekiyor. Asil ve kıymetli taşlar ve köşe taşı İncil çevirilerinde yer almıştır. Yalnız bir halk inancı olarak değil, Musevi dininde (kitaplarında) olduğu ve devam ettiği gibi, Hıristiyanlık dininde (kitaplarında) taş kültünün kalıntıları açık bir şekilde görülmektedir. Bundan başka sonuç bölümünde de belirteceğimiz gibi Hıristiyanlar arasında bir halk inancı olarak taşı kutsallaştırma, taşa tâzim, taşla tedâvi, uğur, zürriyet işlerde kolaylık temini için muhtelif şekil ve usullerle kutsal taşı, kayayı ziyaret, çevresini dolaşmak, orada dans etmek, insanların taşlaşması, taş yığınlarıyla ilgili inançlar yer yer mevcuttur.

Dikkat çekilmesi gereken bir noktada şudur. “... gnostik sistemlerde olduğu gibi onların zahiri varlıklarının fazla ehemmiyeti yoktur. İsa, meselâ, maddi dünyada ıztırap çeken nur kıvılcımlarının sembolüdür. O, her anda her nebat, her taş, her insanda ezeli vatanını özleyen nurun tecellisidir.”

Tüm Dünyada olduğu gibi ülkemizde de 4 Aralık tarihi Dünya Madenciler Günü olarak kutlanmaktadır. Bir Hristiyan adeti olarak karşımıza çıkan bu gün 4 Aralık Santa Barbara Yortusu’ndan kaynaklandığı bilinmektedir. Hristiyan dininde bir azize olarak kabul gören Santa Barbara Vatikan kayıtlarında başta madenciler ve “zor işlerle uğraşan” kişilerin koruyucu azizesi olarak kabul görmektedir. Santa Barbara inancı ve nasıl madencilerin azizesi olduğu konusunu araştıran değerli meslektaşım Tayfun Özuslu’nun aşağıdaki makalesinden aşağıdaki şekilde derlenmiştir.

“Vaktiyle, Roma İmparatorluğu’nun Bitinya Vilayeti’nin merkezi olan Nicomedia’da (yani, bugünkü İzmit’te) yaşayan Dioscorius adında soylu ve varlıklı bir bürokratin Barbara adlı bir kızı varmış. O zamanlar yabancı, azınlık ve Roma sınırlarının dışında kalan herkes bu adla çağırıldığı için, bir soylunun kızına niye bu adın verildiği de meçhuldür. Barbara’nın özel eğitimi için tutulan iki öğretmenin birisi Hristiyan inancına sahip olması nedeniyle, aslında sanat, bilim

²⁶ HEILER Prof. Dr. Friedrich, “Die Religionen der Menschheit”, Stuttgart 1959, (Der heilige Gegenstand) bahsi, s. 16.

²⁷ HEILER Prof. Dr. Friedrich, age. s. 42.

ve klasik grek eğitimi vermekle yükümlü iken güzel öğrencisini Hristiyan öğretileri ile donatmış ve vaftiz etmiş. Hala koruma altında olan 9. yüzyıl elyazması tarih kayıtlarına göre, Barbara, uzun boylu esmer, parlak saçlı ve yeşil gözlü güzel bir kız olduğundan, etrafında kendisine hayran kalmayan erkek bırakmamış. Bu duruma fena halde içerleyip sabrı taşan Dioscorius, kızına bir kısmet çıkana kadar, kızını evlerinin yakınına inşa ettirdiği bir kuleye kapatmış. Babasını kıramayan Barbara, babasının sözünü ikiletmeyerek kendine zindan olacak kulenin yapımını merak ve tevekkül içinde izlemiş ve korkunç sırrını sadık hizmetçisinden başka herkesten saklamış. Babasının kuleyi ören duvarcı ustasına iki pencere açmasını buyurduğunu duyan Barbara'nın bir üçüncüsünü de kendisi için açmaları yolundaki isteği yerine getirilmiş. (Azize Barbara'nın simgesi, pagan babasının onu hapsedtiği, genellikle üç pencerele resmedilen (Kutsal Üçlüyü simgeler) bir kuledir.)

İlerleyen süreç içinde, kulenin inşaatı bitince, içine taşınan Barbara günlerini dua etmek, nefis körletmek ve tefekküre dalmak gibi etkinliklerle geçirmeye başlamış. Ne

var ki, evin içinde iyiden iyiye aykırı birinin yaşadığını ve bunun da kendi öz kızı olduğunu günün birinde, her nasılsa, öğrenen Dioscorius, "Hristiyan bir kızım olacağına, olmaz olsun!" diyerek ve korkunç bir öfkeye kapılarak, kızını kendi elleriyle öldürecek kadar galeyana gelmiş. Öfkesi dindikten sonra kendine hakim olan zalim baba, fevri çıkışlar yerine, Barbara'yı adli makamlara teslim etmenin, bürokratik itibarı ve haysiyeti açısından, daha pragmatik bir çözüm olacağına ve İmparator'un sadık ve şerefli bir hizmetkarına da ancak böyle bir çözümün yaraşacağı kanısıyla, biçare Barbara'yı Roma hukukunun adaletine teslim etmiş.

Rivayete göre kendisi de Barbara'nın aşıklarından biri olan yargıç Marcion, önce, kızın başını çelik elyaftan dokunma kumaşlarla sarmalarını askerlerine buyurmuşsa da kızın yüzünden akan kanları görünce, bu gaddarlığa daha fazla dayanamayıp bir hücreye kapattırılmış. Ertesi gün Barbara'nın bütün yaralarının kapandığını görünce, babası hiddet ve aşık yargıç da hayretler içinde kalmışlar; elbette ki gecenin bir vakti hücreyi ziyaret eden meleklerin yaptığı pansumandan bihabermişler. Bunun üzerine, dozunu da arttırarak, işkenceye devam kararı alınmış. Bunca yoğun zulüm karşısında isyan eden sadık hizmetçi de hidayete erince, her ikisine birden işkence tezgahının yolu gözükmüş.

İki gencin ayakları dibine bir ateş yakılmış; lakin alevler kendiliğinden sönmüştür. Bunun üzerine, kızları giysilerini soyup kırbaçlayarak sokak sokak gezdirmişler. Ancak, eziyeti izleyenler, Barbara'nın yeniden giydirildiğini ve işkencelerden hiçbir iz kalmadığını hayretle gözlemişlerse de mucizelere mantıklı bir açıklama getirememişler. Nihayet, kesin çözüm kararına varan yetkililer, idamın infazını da bizzat babası Dioscorius'a ihale etmişler. Ne var ki öz kızının başını vurmaya üzere keskin kılıcını havaya kaldıran Dioscorius, anında gökten inen bir yıldırımla yanarak helak olmuş ve ardından küllerini bile bulamamışlar.

St. Barbara'nın nasıl ve ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte, olayların, Maksimus Tracius (235-238) veya Maksimus Daia (308-313) adlı imparatorların hüküm sürdüğü dönemlerde geçtiği sanılmaktadır. Anadolu'da Roma zülmünün egemen olduğu bu dönemde Diocletianus'un tahta çıkmasıyla birlikte bu

kaos ortamı son bulmuş ve bu hükümdar, seleflerinin akıbetine uğramamak için payitahtını İzmit'e nakletmiştir. St. Barbara'nın kalıntıları da 6. yüzyılda imparator Justinianus'un talimatıyla İstanbul'a taşınmış ve birkaç yüzyıl sonra Venedikliler tarafından İtalya'ya götürülerek Torcello'daki St. Giovanni kilisesinin bahçesine gömülmüştür.

Yukarıda özetlenen efsanenin Latin ve Süryani dillerinde yazılmış antik versiyonları da mevcut olup muhtelif dillere, özellikle Cermen dillerine, tercüme edilmiştir. Anılan versiyonlarda mekanlar değişmekte ve örneğin, St. Barbara, Toskanya, Roma ve hatta Antakya gibi antik şehirlerde de zuhur edebilmektedir. Ancak hikayenin özü hep aynıdır.

Böyle hünerleri olan bir azizeye, gayet tabiidir ki, sürekli hayati tehlikelere maruz olarak çalışan zanaat erbabının, öncelikle, sahip çıkması gerekmez miydi? Nitekim aynen öyle oldu; yeraltının karanlık, nemli, gizemli ve binbir belalı dehlizlerinde çile doldurup duran ve meslekleri üzerinde temellendirdikleri mitler ve fabllar ile cin, peri, arap, vs. türden birçok inanişâ sahip olan madenciler, ani ölümlere karşı muafiyet gösteren Santa Barbara'ya himmet ve şefaatine daha fazla kayıtsız kalamayarak onu kendilerine piri seçmişlerdir. Daha sonra, aradan yüzyıllar geçtikten sonra sadece madenciler değil, topçular, istihkâmcılar, gemiciler, itfaiyeciler, vs. gibi sürekli tehlike altında yaşayan diğer meslek erbabı da St. Barbara'yı kendilerinin piri olarak benimsemişlerdir.”

St. Barbara'nın görkemli bereketinin, denizlerin azgın dalgalarıyla boğuşurken, kendinden medet uman Hollanda'lı gemiciler eliyle Avrupa Limanları'na ithal edildiği ve oradan da Freiberg, Kuttenberg, Chemnitz ve Löben gibi Orta Avrupa'daki madencilik merkezlerine ulaştırıldığı tahmin ediliyor: Miladi takvimin en eski yortusu olan St. Barbara günü, artık, Avrupa'nın sadece ortasında değil, her yerinde ve ayrıca Katolik olmayan ülkelerde de kutlanıyor. Andlar'ın karlı doruklarında, kutup dairesinin buzlu tundralarında, ekvatorun balta girmemiş jangıllarında, uçsuz bucaksız çöllerde, sanayileşmiş ülkelerin is ve pustan kararmış metropollerinde ve dünyanın daha dört bir köşesinde tabiatı arzla kapışıp boğuşan madenciler, inançları uğruna ölüme kafa tutan gencecik bir kızcağzın çektiği eziyetleri vesile ederek, her 4 Aralık günü bir araya gelip geriye bıraktıkları bir yılın yorgunluğunu üzerlerinden atmaya çabalıyorlar.

Hristiyanlık inancında başta madenciler ve demirciler olmak üzere tüm metal işleriyle ilgilenen çalışanların koruyucularından birisi de Aziz Clement'dir. Hristiyan inanışında Aziz Clement Günü geleneksel olarak bazı yerlerde hala 23 Kasım'da Cadılar Bayramı ile Noel arasında bir karşılama festivali olarak kutlanmaktadır. Papa I. Clement, metal işçileri ve demircilerin koruyucusu azizidir ve bu nedenle bu işçiler geleneksel olarak bayram gününde bir tatil geçirirlerdi.

Hristiyanlık inanışlarına göre “Eski Clement'in Gecesi”, “örsün ateşlenmesi” ritüeli sırasında tam anlamıyla bir patlama ve kıvılcım yağmurlarıyla başlar. Demirci, bir örs içindeki küçük bir deliğe barutu doldurur ve ardından bir çekiçle sağlam bir şekilde vurarak küçük bir patlamaya neden olur. Örs ateşleme aynı zamanda örsün dayanıklılığının bir testidir. Zayıf örsler basınç altında kırılır ve yeniden dövülmeleri gerekirdi. Kutsal bir metinde;

‘Eski Clement’i temsil etmek için peruk, maske ve pelerin giymiş demirci ya da çırak, yol boyunca tavernalarda mola vererek sokaklarda bir demirci alayını yönetti. Şiddetli şarkı

söylemenin ardından bedava bira veya Clement ziyafeti için para talep edildi. Geleneksel tostlar arasında Gerçek kalpler ve sağlam dipler, kareli gömlek ve deri önlükler ve Bir aslan kadar cesur yaşlı Vulcan'a, büyük bir dükkân ve demirsiz, Büyük bir ocak ve kömür yok ve deliklerle dolu büyük bir çift körük.”

ifadeleri yer alır. Bu tür anmalar ve kutlamalar kırsal alanlarla sınırlı değildi. Ironwich Tersanesi'ndeki demir işçilerinin çırakları, eski Clement rolünü oynamak için arkadaşlarından birini kılık değiştirdi. Ticaretinin araçları olan çekiç ve maşayla, yoldaşları tarafından kasabanın içinden yukarı taşınırdı. Sokaklarda ve meyhanelerde çıraklar bağardı ve Eski Clement'i övdü ve defalarca ismini kızarttı. Eski Clement'in anısına ve tüm torunlarına refah ve yine, çırakların tatil yemeği için ödenmiş olduğu iddia edilen cömert nakit bağışlar.

Bazı kırsal alanlarda demirciler bira veya şarap için yalvarmak için evleri ziyaret etti. Cömertliği teşvik etmek için bazen bir demir kap geçilirdi: gün eski takvimlerde bir kazan figürüyle temsil edilirdi. Bu gelenek, çocukların kapıdan kapıya çağırıp, geceyle ilgili geleneksel şarkılar söylemeleri karşılığında elma, armut ve diğer tatlı ikramları isteyerek Clementsing, clementing, elma ve armut veya Clemany clemany clemany madeni, kavrulmuş bir elma ve biraz güzel kırmızı şarap bulunmaktadır.

Pek çok efsane Saint Clement'i çevreliyor, bazıları onun demir cevherinden arındıran ve bir ata ayakkabı giydiren ilk insan olduğunu öne sürmektedir. Clementine gelenekleri, eski pagan ritüellerinin kalıntıları olabilir, Saint Clement'in erken Sakson Wayland'la veya efsanevi bir metal işçisi olan demirci Wayland ile karıştırılması olabilir. Kışın başlangıcı olan bu bayram gününü azizle paylaşır.

Clementing, 20. Yüzyılın başlarında sönümlenmiş olmasına rağmen günümüzde bağışlar ve hayır amaçlı çalışmalar sayesinde, Aziz Clement Günü hala birkaç kırsal bölgede kutlanmaktadır. Burwash, Doğu Sussex gibi bölgelerde Eski Clement bir büst halen yıllık Clem Şöleni her 23 Kasım için bir hanın kapısının üzerinde monte edilir. Benzer şekilde, Old Clem ve Saint Dunstan, başka bir demirci aziz, sıcak maşayla şeytanın burnunu çıkardığı, aynı gün yakınlardaki Mayfield'da demirciler, şeytanlar ve morris dansları eşliğinde bir araya geldiği söylenir, ama ne yazık ki bu gelenek tökezlemiştir. Yerel bir demirci gün boyunca Old Clem'i oynar ve bir arabanın içinde para toplayarak örsünü ateşlerdi. Hastings St Clement ve St Catherine (azizlerin günü 24 Kasım), St Clement Kilisesi'nden bir alayda bir arabaya çekilir, örsünü ateşler, şarkılar söyler ve Cattern kekleri satarlar. İngiltere'nin dört bir yanından demir işçileri, Okehampton yakınındaki Finch Foundry'de Aziz Clement Günü'nü kutlamak için bir araya geldi ve Devon'da. Smiths, ulusal bir yarışmanın parçası olarak sanatlarını sergiliyor ve dekoratif demir eşyalar sergiliyor ve onlar ve halk, Morris dansının, kıymalı turtaların ve sıcak şarabın tadını çıkarabilir.

Bunların dışında Hristiyan inançları içinde yer alan bir başka azize de Brigit'dir. Metal işçileri ve zanaatkarlar ile ilişkili tüm mitolojik figürler erkekmiş gibi görünmekle birlikte, bahsedilmesi gereken önemli bir tanrıçadır. Celtic Saint Brigit şiiir, şifa ve demir ustası tanrıçasıdır ve aynı zamanda boyama, dokuma ve demircilik koruyucu azizidir. Hem Kelt Hristiyan hem de Roma Katolik Kiliseleri onu gerçek bir Azize olarak kabul etmektedir. Metal işçileri ve kuyumcuların koruyucu azizesi olarak kabul görür. Yüzyıllardır ustaları korumaktadır. Ancak daha iyi bilinen mitolojik figürlerin birçoğu için mücevher ve silah üreterek şöhret kazanmıştır.

İSLAM MİTOLOJİSİ

İslam Mitolojisi, İslam ile ilişkili bazı gerçeküstü dini anlatıların ve kavramların işlendiği bir inanıştır. Geleneksel dinî literatürde genellikle İsrailiyyat olarak ifade edilen mitolojik unsurların, İsrailiyyat teriminden daha kapsayıcı ve bilimsel bir çerçeveye sahip olan “İslam mitolojisi” başlığı altında ele alınmaları önerilmiştir. Mitoloji bir hikâyesi olan söylence veya anlatı kültürüdür ve kutsal bir hikâyeyi veya hikâyelerin anlamlarını çözmeyi amaçlayan çalışmaları konu alır. Bunların yanı sıra İsrailiyyat ve Kabala gibi Yahudi ve Hristiyan anlatıları ve kaynakçası ile kutsal kitapları ya da sonradan Müslüman olan toplumların eski dini inançları, örf ve adetleri ile ilgili anlatılar.²⁸

Geleneksel anlayışta hurafe tanımı yapılarak İsrailiyyat İslam mitolojisinin kaynağı olmakla sorumlu tutulmuştur. Ancak bu yaklaşımın mitolojik inançların kaynakçasını tümüyle kapsamadığı görülmektedir. Araplar ve Ortadoğu, komşuluk ilişkileriyle Mezopotamya, İran, Anadolu, Kenani Fenike, Mısır mitolojileri ve diğer yakın bölgelerin inanç hikâyeleri birtakım adaptasyonlar ile İslamlaştırılmış veya İslam dini anlatılarına eklenmişlerdir. Hz. Muhammed İslamda Yahudi ve Hristiyanlığı da içine alan tek tanrılı dinler silsilesinin son halkası kabul edilir ve Kur'an'da Kitab-ı Mukaddes kaynaklı birçok anlatı bulunur.²⁹

Arapçada maden; “bir yerde ikamet etmek, yerleşmek” anlamına gelen adn kökünden türemiş mekân ismi olan ma'den (ma'din) “bir şeyin kökünün bulunduğu yer, merkez, ocak” demektir. Genel anlamda kullanımda ise yer altında bulunan ve topraktan ayrı olarak ekonomik değer taşıyan maddeleri veya böyle maddeler içeren yeri ifade eder.

Klasik dönem İslâm hukukçularının maden tanımları oldukça kapsamlıdır. Hanefi fakihlerinden Kâsânî madeni “Allah'ın arzı yaratırken onda halkettiği mal” (Bedâ'i', II, 65), İbnü'l-Hümâm kelimenin kök anlamıyla bağını vurgulayarak “Allah'ın arzı yaratırken onda terkîp ettiği müstekar cüzler” (Fetḥü'l-kâdir, II, 178) şeklinde tanımlar. Fukahadan bir kısmı, yer altında gömülü veya su altında batık olarak bulunan ve fıkhîta “rikâz” denilen, altın ve gümüş gibi kıymetli metallere yapılmış eşya ve sikkelerden oluşan definelerin de maden statüsünde olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar arasında Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevri, Evzâi ve Ca'fer es-Sâdık sayılabilir. Bu fakihlerin görüşlerini, rikâzın madenler gibi beşte bir vergiye tâbi olduğunu belirten hadise (el-Muvaṭṭâ', “Zekât”, 9; Buhârî, “Zekât”, 66; Müslim, “Ḥudûd”, 45-46) dayandırdıkları rivayet edilir. İmam Mâlik ve Şâfiî ise madenle rikâzı ayırır. İki grup arasındaki görüş ayrılığı vergilendirme oranlarının aynı veya farklı olması gerektiği görüşünden kaynaklanmaktadır. Fakihler, değerli taşların vergiye tâbi olmadığını beyan eden hadisten hareketle (Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylai, II, 382-383) bunların maden statüsünde kabul edilmeyeceğinde hemfikirdir.³⁰

Altın Kuran-ı Kerim'de ve hadislerde “zeheb” ve altın para birimi olan “dinar” olarak muhtelif vesilelerle geçmektedir. Kuran'da insanlara altın ve gümüşün sevdirdiğinden (bk. Âl-i İmrân 3/14), altın ve gümüşü biriktirip onu Allah yolunda harcamayanların elem verici bir azaba uğrayacaklarından (bk. et-Tevbe 9/34), iman etmeden ölenlerin âhirette kurtulmak için dünya dolusu altını fidye olarak verseler dahi kabul edilmeyeceğinden (bk. Âl-i İmrân 3/10) bahsedilmektedir.³¹

²⁸ acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/30994/hayreddin_kizil.pdf, Erişim tarihi; 01.11.2012.

²⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam_mitolojisi Erişim Tarihi; 01.08.2020.

³⁰ AKTAN Hamza, “TDV İslâm Ansiklopedisi” TDV Yayınları, 26. Cild, İstanbul, 2011, s. 211.

³¹ ESKİCİOĞLU Osman, “TDV İslâm Ansiklopedisi” TDV Yayınları, 2. Cild, İstanbul, 2011, s. 157.

Kimi peygamberler birden çok esnaf dalının piri olmuştur. Örneğin Hz. Davud kılıçların, zırhların, mızrakçıların, hancerçilerin, kalkancılarının, bıçak kını yapanların, tüfekçilerin, kaynakçıların, kantarcıların, çilingirlerin, altın dökümcülerinin, demircilerin, sabancıların piri dir. Bu sonuncusunun gerekçesi Hz. Davud'un Talut'u sabanla öldürmesidir. Hz. Adem çiftçilerin, ekmekçilerin, peksimetçilerin, aşçılık gereçleri yapanların, kömürçülerin piri dir. Hz. İbrahim berberlerin piri dir. Çünkü ona gelinceye kadar berberlik bilinmiyordu; Ka'be'yi yaparken oğulları İsmail ile İshak'ı tıraş ve sünnet etmişti. Ayrıca mezbahacıların, tuzcuların piri de Hz. İbrahim'dir.³²

Kuran-ı Kerim'de demir ve demirciliği geniş kapsamlı anlatan beş sure vardır. Bu surelerin dışındaki dört surede de demirden nesnelere adlarına ve kullanıldığı yerlere değinilmiştir. Kuran-ı Kerim'deki bu surelerden biri Hadid suresidir ve "Hadid"; Arapça'da "demir" demektir. Bu surenin demiri anlatan kısımları, 25. ayetindedir ve bu ayet Elmalılı Hamdi Yazır mealine göre şöyledir:

*"And olsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanları adaleti yerine getirmeleri için beraberinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür."*³³

Elmalılı Hamdi Yazır, "Hadid suresinin 25. ayetinin tefsirini şöyle yapmıştır:

"Bu ayette hem güç sembolü olan, hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin bir nimet olarak yaratıldığından söz edilmektedir. İndirme anlamına gelen kelime, Zümer 39/6. ayetinde olduğu gibi arattı, lütfetti, insana onu kullanabilme yeteneğini ilham etti anlamındadır. Âyetin üslûbundan, Allah'ın dinine ve peygamberlerine yardım eden, hak ve adaleti ayakta tutmak isteyenlerin bu gayelerini gerçekleştirebilmek için demirle sembolize edilen maddi güce ve siyasi otoriteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Kimyasal element olarak birçok bileşiği bulunan ve değişik endüstri kollarında önemli işlevleri olan demir, metaller arasında da kullanımı en yaygın ve en ucuz olanıdır. Bir bütün olarak yerküreyi meydana getiren elementler arasında yaklaşık üçte birlik oranla ilk sırayı tutan demirin güneşte ve başka yıldızlarda da bolca bulunduğu tesbit edilmiştir. Teknolojinin gelişmesinde demirin tuttuğu yeri özellikle modern çağın insanı, günlük hayatının hemen her adımında yaşar ve hisseder. Hayatı kolaylaştıran pek çok ürün demire dayalı olduğu gibi, gerek beşeri zaafıların vahşete dönüşmesinden ibaret olan haksız saldırılarda, gerekse varlığını koruma amacıyla bunlara karşı koymada, gerek yıkmada gerekse yapmada demir, insanın asırlardan beri vazgeçemediği unsur olagelmıştır. Kısacası demirin kontrollü kullanımı insanlık için büyük yararlar, kontrolsüz kullanımı ise büyük tehlikeler taşıyan bir madde olduğu gibi bu özellikleri taşıyan başka nesnelere ve imkanları da güçlü bir biçimde temsil eden bir örnektir. Başka elementlerle birleşmiş durumda pek çok mineralde de bulunan demir, insan vücudu bakımından özel bir öneme haizdir. İnsan vücudunda demir eksikliğinin yol açtığı kansızlık, en sık rastlanan kansızlık tipidir. Demirin özellikleri ve insan hayatındaki önemiyle ilgili bu ve benzeri bilgiler ışığında ayetin onda büyük bir güç

³² AND Metin, "Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

³³ YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, "Elmalılı Hamdi Yazır Meali", Hadid- 57. Sûre, Ankara, 2013,

ve insanlar için yararlar vardır. diye tercüme edilen kısmı daha iyi anlaşılabilir. ”³⁴

Elmalılı'nın bu tefsirinden yola çıkılarak, “indirme” anlamına gelen kelimenin “yaratı, lütfetti, insana onu kullanabilme yeteneğini ilham etti” anlamında kullanılmış olabileceği gibi; yine yaratılmış olan demirin gök kaynaklı olarak yeryüzüne indirilmesi anlamında kullanılmış olabileceği de muhtemeldir. Nitekim Eski Dünya'daki erken dönem insanının tarihi kaynaklara ve metalürji kaynaklarına göre ilk meteorik kaynaklı demiri işlemeye çalıştığı bilinmektedir. Uzay bilimlerine göre; meteorik kaynaklı demir uzaydan gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında ayette geçen ifadeler, bilimsel verilerle örtüşmektedir.

Demirde büyük bir gücün ya da kuvvetin olduğu ve birçok faydasının bulunduğu da yine metalürjide ve tıpta ispatı mümkün tartışmasız konulardır. Elmalı, bu konuda;

“Demirdeki kuvvetli darbenin ve çetin azabın olmasının çelik silahlarla ve harp aletleriyle alakalıdır. Nitekim demir, her türlü sanat ve zanaatta kullanılan bir madendir. Mezarlar demirle kazılır, şehirler onunla kurulur. Yiyecek de giyeceklerle onunladır. Dünyada demir olmasaydı dünya işleri bozulurdu. Öyle ki dünyada demir işleri günden güne artmış ve insanlık demir çemberle kuşatılmıştır. Dereler, tepeler demir makinelerden savrulan dinamit ateşleriyle parça parça olmuştur. Gökte uçan uçaklardahi demirdendir. Hac suresinin 21. ayetinde „Onlar için bir de demirden kamçılar (topuzlar) vardır.’ ifadesinden de demirin güç unsuru olduğu anlatılmaktadır.” demiştir.³⁵

Kuran-ı Kerim’de Hadid suresinin 25. ayetine benzer ifadeler, Şura suresinin 17. ayetinde “Allah kitabı ve mizanı hak olarak indirendir.” ve Rahman suresinin 7. ayetinde “Göğü Allah yükseltti ve mizanı o koydu.” ifadeleriyle benzetmektedir. Fahreddin Razi de tefsirinde bu benzer ayetlerden hareketle, kitab ve mizan ile demir arasındaki bağı şöyle açıklamıştır:

“Sorumluluğun alanı ikidir. Biri layık olanı yapmak, diğeri ise layık olmayanı terk etmektir. Layık olan fiil, nefisle ilgili olandır; bu da ilim ve bilgidir. Bedene ait olanlar ise aletler ve organlardır. Bedeni fiillerden layık olanı yapma hususunda kendine başvurulacak şey de mizandır. Mizan, adaletin zulümden, fazlanın noksandan kendisiyle seçildiği şeydir. Demirdeki kuvvet ve şiddet de yaratıkları layık olmayan fiillerden zorla menetme vasıtasıdır. Kısacası kitap, nazari kuvvetlere; mizan, ameli kuvvetlere, demir de layık olmayan şeyin ortadan kaldırılmasına işaretler. Dostlarla muamelede eşitlik; düşmanlarla muamelede kılıç ve demir ile mizan mümkündür. Kendi haklarına insaflı; başkalarının haklarına insafsız olan zalimlere karşı da kuvvet ve demir lazımdır. İnsan şeriat makamındaysa ve bu makam nefsi emmare (kötülüğe sürükleyen nefis) makamıdır. Bunda ise nefsi terbiye için ağır bir riyazet (nefse karşı koyma) ve kararlıkta mücahade demiri lazımdır. İnad ve kibir sahibi olan insanların demirle yeryüzünden kovulması gerekir. Din; amel, bilgi ve ahlaktır. Bunlar da usul ve mizan ile olur. Bu iki yolu terk edenler ise demirle terbiye edilir. Şura suresinin 17. ayetinde yer alan kitap, Allah'ın Kuran'da zikrettiği adalet ve insaflı gerektiren hükümlere işaretler. Mizan da insanları o adalet ve insaflı yerleştiren hükümlere doğru götürmenin alametidir ki bu, hükümetlerin işidir. Demir de inad

³⁴ YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, Hadid- 57. Sûre,

³⁵ YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, “Hak Dini Kur'an Dili”, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam), İstanbul, 1993, C.7, s. 436-438.

edenleri kuvvet ve kılıçla yola getirmenin lüzumuna delildir. Kitaba sahip olan alimlerin dereceleri, kılıca sahip olan amirlerin derecelerinden yüksektir.”³⁶

Fahreddin Razi'nin bu açıklamaları, demirin dünyada hem maddi, hem toplum düzenini sağlayıcı bir nesne olduğuna işaret etmektedir. O'nun bakış açısıyla demir; zalimlerin zulmünden, ahlaksızlıktan, amelsizlikten ve tüm kötülüklerden insanoğlunu koruyucu unsur olarak yeryüzüne gönderilmiştir.

Kuran alimlerinden Seyyid Kutub ise Hadid suresindeki “Demiri indirdik.” ifadesinden hareketle fikirlerini şöyle dile getirmiştir:

“Âyette geçen ‘çetin demiri indirdik’ ile Kuran’ın bir başka yerindeki ‘ve size hayvanlardan sekiz çift indirdi.’ ifadesi aynıdır. Her ikisi de Allah’ın eşya ve hadiseyi yaratılışındaki irade ve takdirine işaret etmektedir. Kitap ve mizan nasıl indirilmiş ise Allah’ın yarattığı her şey de bu kitap ve mizan gibi takdir buyurulmuştur.” Seyyid Kutub’un bu görüşleri ve Hadid suresinin demirle ilgili ayeti bizde de, demirin dünyadaki düzeni sağlayıcı unsur olarak seçilmiş bir maden olduğunu düşündürmüştür. Nitekim başka bir söyleminde Kutub, Allah’ın çetin demiri indirmesinde, demirin harp ve sulh gücü olmasını ve insanlar için çeşitli faydalar sağlamasını istediğine dikkat çekmiştir. Öyle ki bugün de insanlık tarihi, her yönüyle demir üzerine kurulmuştur.

Kuran-ı Kerim’de bir surenin demir adıyla anılması, içeriğinde demirden bahsedilmesi ve diğer madenlerin bu konuma sahip olmaması da önemli bir ayrıcalıktır. Beraberinde bu surenin dışındaki başka surelerde de demirden, demircilik mesleğinden ve bu mesleğin toplumlarda bıraktığı etkiden bahsedilmektedir.

Kuran-ı Kerim’in “Enbiya” ve “Sebe” surelerinden Hz. Davud’un zırh yaptığı, Kuran-ı Kerim’in farklı bölümlerinde ise; Hz. Âdem’in çiftçi, Hz. Nuh’un marangoz, Hz. İdris’in terzi ve Hz. Mûsa’nın çoban olduğu bilinmektedir. Kuran’daki bu bilgilerden hareketle peygamberlerin; Allah’ın elçiliğini yaparken kendi ve ailelerinin geçimlerini sağlamak için emek harcadıkları, bu yönleriyle halklarına yük olmadıkları ve bu hayat felsefeleriyle onlara örnek teşkil ettikleri söylenebilir. Nitekim Hz. Davud mesleğini icra eden demircidir, kraldır ve bir peygamberdir.”³⁷

Hz. Davud'un Kılıcı

Kuran-ı Kerim’de ve diğer kutsal kitaplarda demirle ilgili bölümlerin birçoğunda anlatılan peygamber, Musevilğin temsilcisi Davûd peygamberdir. Kuran-ı Kerim’deki “En’am, 84. ayet”e göre Hz. Davûd, Hz. Nuh’un soyundan gelmektedir ve İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. Aynı zamanda MÖ 907’de doğan,

³⁶ YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, age. s. 436-438.

³⁷ KUTUB Seyyid, “Fi Zılal-il Kur’an”, (çev. M. Emin Saraç), İstanbul, 1993, C.14, s. 316-318.

yetmiş yaşında iken vefat eden ve Yahuda beyliğinden olan Hz. Davud (David) İsrailoğullarının en ünlü kralıdır. Kuran’da, Allah’ın Davûd’a peygamberliğin ve Zebur’un dışında, “Bakara, 251. ayeti”nde geçen salih amel dediği, güzel ve faydalı işleri yapmayı da lütfettiği söylenmektedir. Bu faydalı işlerden biri demirle ilgili olandır. Nitekim Kuran’da “Enbiya suresi”nin 80. ayet”inde Hz. Davûd’u kastederek “Ona sizin için zırh yapmayı öğrettik ki savaş darbelerinden sizi korusun. Artık şükredecek misiniz?” şeklinde geçen cümle İsrailoğulları için söylenmiştir. Tarih kaynaklarında Hz. Davûd (David)’un savaşçı kişiliğiyle birçok toprak kazanarak Yahudi Tarihi’nin en büyük krallığını kurduğu, bu krallığı kırk yıl yönettiği, putperest komşu ülkeleri olan Amelikler ve Kenanlılar ile savaşarak onları yenilgiye uğrattığı ve Kudüs’ü ülkesine kattığı söylenmektedir. Bu savaşlarda onu başarılı kılan, üstün yetenekleri ile kutsal kitaplarda bahsedildiği üzere kendi yaptığı ve nasıl yapıldığını öğrettiği demirden zırhlardır.³⁸

“Sebe suresi” 10. ve 11. ayetlerinde de Hz. Davûd’dan bahsedilmektedir. Elmalı Hamdi Yazır mealine göre ayetler şöyledir:

“Andolsun biz Davûd’a tarafımızdan müstesna bir lütufta bulduk. Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbih edin’ dedik. Bütün vücudu örtecek zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık. Salih amel işleyin. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı görürüm.’ diye vahyettik.”³⁹

Âyette geçen “Demiri ona yumuşattık.” ifadesi açıklanırken birçok tefsirde, Allah’ın lütfuyla demirin Hz. Davûd’un elinde ateşte eritmeksizin mum veya çamur gibi oluverdiği ve çekiç gibi aletler kullanma ihtiyacı duymadan demire istediği biçimi verebildiği belirtilmektedir. Ayrıca Davûd peygambere verilen “demiri avucunda yumuşatma” mucizesi ve ayette bahsedilen zırhın, “küçük demir halkaların birbirine eklenerek yapılması” belki de insanlığa, demiri eritip ona istenilen şekli verebileceğini söylemenin bir diğer şeklidir. Nitekim insanoğlu Hz. Davûd’tan önce demiri eritmiş, Hz. Davûd’tan sonra erittiği demire şekil vermiş, onu çelikleştirmiş ve endüstrileştirmiştir.

Allah’ın kudretine göre Davud’un demiri kızdırmadan ve dövmeden bal mumu gibi dilediği şekle koyuvermesi mümkündür. Elmalı da bu konuda şunları söylemiştir: “Çünkü görülüyor ki ateşte öyle yumuşuyor, öyle çözülüyor ki, yazı yazılan mürekkep haline geliyor. O halde akli başında olanlardan kim onu ilahi kudrete göre uzak görür? Gerçi bazı insanlar bundan maksadın, ateş ile alet kullanmakla demir eritmeyi buldu ve ortaya çıkardı demek olduğu kanaatine varmışlardır. Fakat bu doğru değildir. Demirin bulunması ve eritilmesi daha eski olmalıdır. Fakat onu mum gibi dilediği şekle koyarak elbise dokuyacak derecede hassas sanayi uygulamak Davud’a nasip olmuş bir sanattır.”⁴⁰

Seyyid Kutub, Hz. Davud’un demiri yumuşatmasıyla ilgili olayın Allah’ın kudretiyle bir mucize olduğunu söyler. Ona göre “Bol bol zırhlar yap, dokumasını sağlam yap.” ayetinde ise aslında Hz. Davud’dan saç levhaları, eliyle bükecek şekilde ince, yumuşak ve iç içe geçirerek, sonra bunların hepsini birleştirerek içine ok sirayet etmeyecek şekilde sağlam yapması istenmiştir. Sonuçta bütün bu mezziyetler Allah’ın ilham ve öğretmesiyle mümkün olmuştur.⁴¹

³⁸ JOHNSON Paul, “Yahudi Tarihi”, (çev. Filiz Orman), İstanbul, 2001.

³⁹ YAZIR Elmalı Muhammed Hamdi, age. Sebe 34. Sure.

⁴⁰ YAZIR Elmalı Muhammed Hamdi, age. Hadid 57. sure

⁴¹ KUTUB Seyyid, age. s. 109-111.

Enbiya suresi 80. ayetindeki “Biz ona sizin için savaşınızın şiddetinden korumak için giyecek sanatını öğrettik.” ve “Zırh yapmayı öğrettik ki savaş darbelerinden sizi korusun.” ifadelerinden bu sanatın daha sonrakilere (Hz. Muhammet ümmetine) miras kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁰³ Burada zırh yapmayı öğretmenin hikmeti muhtemelen, insanın yine insana karşı korunması olduğu düşünülmüştür. Ayrıca, Hz. Davûd’un yumuşattığı demirden bütün bedeni örtecek zırhlar yaparken amacı, savaşta kendini ve askerlerini koruma altına almak olmalıdır. Ve bu zırhları bir kral olarak kendi el emeği ile yapması ve kendi askerlerine giydirmesi de sosyo-kültürel açıdan değerlendirilmesi gereken bir davranıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır “Enbiya ve Sebe’ sureleri”nin tefsirinde Davûd’un maharetini kılıç imalinde de kullanabileceğini; ancak onun, hücum silahı değil; müdafaa silahı yapmayı tercih ettiğini söylemiştir. Ona göre, Allah’ın bu surelerde bu sanatı övmesi demircilik için çok önemlidir. Ayrıca Enbiya suresinde “Savaşınızın şiddetinden sizi korumak” şeklinde geçen ifade de silahların korumaya yönelik olduğu şeklindedir. Tam bunlar için bu silahları yapanlar, kılıç vs. gibi saldırı silahı yapanlardan daha hayırlıdır. Dünyada fazla bir silah buluşu yapan ve onu kullanmasını bilenler insanlığa bir bakımdan yararlı iseler, ondan korunma vasıtasını bulanlar barışa ve iyiliğe hizmet ettikleri için daha çok yararlıdırlar. Bu tercih; Hz. Davûd’un peygamber olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim peygamberler, toplumda düzeni sağlayan ve barışı temsil eden insanlardır.⁴²

Kuran-ı Kerim’de demirden bahseden Hadid, Enbiya ve Sebe’ surelerinin dışında Kehf suresinin 84. ve 98. ayetleri arasında da Zülkarneyn’in iki dağ arasında demir külçelerini eritmesinden bahsedilmektedir. Bu surenin 95. ve 98. ayetleri arası Elmalılı Hamdi Yazır mealine göre şöyledir:

“Zülkarneyn, Rabbimin bana verdiği (imkan ve kudret sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır. Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım.” dedi. “Bana, (yeterince) demir madeni (kütleleri) getirin. İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince körükleyin. Demiri eritip kor (gibi) yapınca da bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım, dedi. Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler. Zülkarneyn dedi ki: „Bu Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaad’i (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaad’i de gerçektir’ dedi.”⁴³

Kehf suresinin 84. ayetinden 98. ayetine kadarki bölümlerinden hareketle Zülkarneyn’in mucizesi olarak; iki zamanın hakimi olduğu ve üç yolculuk yaptığı söylenebilir. O, batıya, doğuya ve doğuda iki dağ arasına gitmiştir. Zülkarneyn bu yolculuklarının ilkinde cehalete batmış bir topluma, ikincisinde “vahye muhatap bir toplum”a, üçüncüsünde ise “lisanı olmayan ve Yec’üc ile Mec’üc saldırısına uğrayan bir topluma” gitmiştir. Zülkarneyn’in, doğuya gittiği yolculukta karşılaştığı kavime yol göstericilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kavimin önünde hemen hiç söz anlamayan bir başka kavim vardır ki Ye’cüc ve Me’cüc bu yere saldırmaktadır. Zülkarneyn’den Ye’cüc ve Me’cüc’un saldırılarına uğrayan bu toplum; kendisinden iki kavim arasına bir set yapılmasını istemiş, karşılığında vergi ödemeyi teklif etmişlerdir. Zülkarneyn vergiyi reddetmiş; insan gücüyle kendisine getirilen demir kütleleri ile dağın iki ucunu denkleştirmiş ve ateş yakıp körüklettirmiştir. Demiri bir ateş koru haline getirince de erimiş bakırı (Bazı tefsirlerde¹⁰⁶ Kehf suresinde geçen bu bakırın eriyen zift olduğu söylenmiştir.) üzerine dökmüştür. Ye’cüc ve Me’cüc bu seti geçememişlerdir.⁴⁴

⁴² YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, age. s. 354-355.

⁴³ YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, age. Kehf -18. Sûre.

⁴⁴ ATEŞ Süleyman, “Kur’an’ı Kerim Tefsiri”, İstanbul, 1995, s. 1597.

Seyyid Kutub, bir derbend ya da bir geçit olarak tasvir edilen bu setin yapımının demiri kuvvetlendirmeye yönelik bir metot olduğunu söyler. Öyle ki bakırı demire karıştırmak da demirin katılığının ve mukavemetinin artmasına yönelik bir uygulamadır. Zülkarneyn'in yaptığı bu seti, Ye'cûc ve Me'cûc aşamaz ve böylece surede bahsedilen güçsüz kavim de saldırılardan korunmuş olur. Zülkarneyn peygamber de Allah'ın bir elçisi olarak, Allah'ın kendine lütfettiği kuvveti demir aracılığıyla yeryüzünün ıslahı için kullanmış olur. Böylece de adaleti sağlama, güçsüzleri koruma ve onlara yardım etme gibi görevlerini de yerine getirir.⁴⁵

Elmalı Hamdi Yazır, Tefsiri'nde Ye'cûc ve Me'cûc'un saldırgan bir toplumun temsilcileri olduğunu ve mazlum olan diğer toplumun onlara karşı kendini koruyabilme gücüne sahip olmadıkları için Zülkarneyn'den yardım istediklerini söylemektedir. Zülkarneyn ise, bu mazlumların kendilerini muhafaza edecekleri bilgi ve donanımla birlikte demirle bakırı kullanmayı öğretmiştir. Burada demirle ilgili olan husus; Zülkarneyn'in Ye'cûc ve Me'cûc'a karşı demirden bir set yapmasıdır. Demirden yapılmış bu set sayesinde saldırılardan korunan kavmin önu kıyamete kadar aşamayacaktır.⁴⁶ Çok sağlam yapılan bu set; gücünü demirden almaktadır. Neden başka madenler değil de demir seçilmiştir, bu da üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Ayrıca Z. Tez, eski Türk söylencelerinde "Demir Kapı" diye geçen yerin bu set ya da yer olduğu hakkında bilgi vermiştir.⁴⁷

Kuran-ı Kerim'in Kehf suresine göre denilebilir ki, kıyamet alametlerinden biri, Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerinin yeryüzüne dağılacak ve her tarafa küfür yayacak olmalarıdır. Bu varlıklar, çeşitli mitolojilerde ve kültürlerde cüceler veya dev, şeytan, kavimler veya ülkeler olarak anılır. Yecûc ve Mecûc'un muhtemelen Hz. Nuh'un Yafes isimli oğlunun soyundan olup yüzleri yassı, gözleri küçük, kulakları çok büyük, boylarının kısa olduğundan ve kalabalık nüfuslarıyla diğer uluslar üzerinde korku oluşturan doğu Asyalı topluluklar ve Moğol istilalarından mütevellit türetilmiş mitler ve anlatılardan ibaret olduğu düşünülebilir. Öyle ki bu kavimlerin Kıyamet'e yakın bir zamanda Zülkarneyn'in yaptığı seddi delip dünyaya yayılacaklarına inanılır.

Kuran-ı Kerim'in Nahl suresinin 81. ayetinde de savaşlarda korunmak üzere kullanılan zırhlardan bahsedilmektedir. Âyet, Elmalı Hamdi Yazır Mealine göre şöyledir:

*"Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlarda barınaklar var etti. Sizi sıcağın koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi. İşte böyle Allah müslüman olmanız diye üzerinizde olan nimeti tamamlıyor."*⁴⁸

Elmalı Hamdi Yazır, tefsirinde Nahl suresinin 81. ayetini ise şöyle açıklamıştır:

*"İnsanın en büyük düşmanı insandır. İnsanın insanlara çektirdiği acılar; yırtıcı hayvanlardan, zehirli yılanlardan çektiği acılardan daha fazladır. Tüm bu söylenenlerden korunabilir; ancak insanlardan tam olarak korunmak mümkün değildir. Zırh vb. savunma araçları, insanın eski dönemlerde kendini hem cinslerinden koruyabilmek adına Allah'ın bir lütfu olarak verilmiştir."*⁴⁹

⁴⁵ KUTUB Seyyid, age. b, 1993, s. 467-470.

⁴⁶ YAZIR Elmalı Muhammed Hamdi, age. 2013, Kehf-18. Sure

⁴⁷ TEZ Zeki, "Mitolojinin Kültürel Tarihi", İstanbul, 2008, s. 23.

⁴⁸ YAZIR Elmalı Muhammed Hamdi, age. 2013, Nahl-16. sure.

⁴⁹ YAZIR Elmalı Muhammed Hamdi, age. 2013, Nahl-16. sure.

Bu ayetten ve Elmalı'nın tefsirinden hareketle; savaşlardaki zırhın Allah tarafından verildiğine işaret edilmesi, Hadid suresindeki "demirin indirilme" olayı paralellik göstermektedir. Aslında her iki ayet de demirin ilahi kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Kuran-ı Kerim'in İsrâ suresinin 50. ayetinde "De ki: İster taş olsun; ister demir."; Mümin suresinin 71. ayetinde "O zaman onlar boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde kaynar suda sürünecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır."; İnsan sûresinin 4. ayetinde "Şüphesiz biz kafirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık." demirle ilgili ifadeler yer verilmiştir. Bu ayetlerde "demirden topuz, demir halka ve demir zincir" ifadeleri demirin gücüne yönelik kullanılmıştır.

Kuran-ı Kerim'de demirden bahseden ayetlerde demirle ilgili ortak bir algı varır. Bu algıda demir; yeryüzüne belli bir amaç için indirilir, Hz. Davud aracılığıyla demir işleme ilmi insanoğluna öğretilir, zulüm gibi çeşitli kötülüklerden insanoğlunu korur ve dünyada nizamı sağlamak için vardır.

Elmalı da Kuran'da demirden bahseden ayetlerle ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

*"Allah Teala, böyle kitab, mizan ve bir de insanlara hem güç veren hem de birçok faydası olan demiri indirdi ki, insanoğlu okumayı ve adalet ölçülerini bellesin, adalet ve hakkaniyete (doğruluğa) tutunsun, belini doğrultsun, muamele ve hareketlerinde demirin gücünden sakınsın ve onun kullanılmasını da öğrenip gerek siyaset, gerek sanayi ve ticaret açısından demirden istifade etsin. Ayrıca, Allah onun yolunda insanlara faydalı olmak için uğraşan mücahidlerini ezeli bilgisinden ve fiilen de ortaya çıkarıp mükafatlarını verir. Allah'a yardımın manası da onun dinine yardımdır. Allah'ın kuvveti çoktur. Allah'a yardım ve cihad tekliflerinin sağladığı faydalar, insanların kendilerine aittir. Aynı zamanda Allah'a muhalefet etmemek gerekir."*⁵⁰

Elmalı bu açıklamasında aslında, Allah'ın bir lufu olan demirin yine Allah'ın kendi yolundaki insanlar için faydalı bir nesne, cihat için savunma aracı, Allah'ın dinine muhalif insanlara zarar verici bir güç unsuru olduğuna işaret etmiştir. Tüm bu söylenenlerden hareketle denilebilir ki, demir dünyaya gelişinden bu yana Allah yolunda kullanıldığında dünyadaki düzeni ve adaleti sağlayıcı; kullanılmadığında ise yıkıcı ve yok edici bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür.

Kuran'ı Kerim'in Nuh Tufanı'ndan bahsedilen bölümlerinde Yaradan, Nuh'u ve oğullarını kutsamış; insanoğlunun ve diğer varlıkların tekrar yeryüzünü doldurmasını emretmiştir. Kutsal kitaplarda bahsi geçmemekle birlikte bazı kaynaklar, Nuh tufanı ile birlikte altın çağının bittiğini ve Demir Çağı'nın başladığını söylemektedir. "Taşkın" olarak anılan Nuh Tufanı; Hıristiyanlık, Musevilik ve İslam diniyle birlikte tüm dünyanın ortak bir inancı olmuştur. Türklerde "Nama" adıyla bilinen Nuh peygamber, bir gemi yapmış ve bütün canlılardan bir çift alarak taşkından korunmuştur. Tufan olacağını "demir boynuzlu kök teke" önceden haber vermiştir. Bu teke yedi gün dünya çevresinde dolaşmış, acı acı melemiş, yedi gün deprem olmuş, yedi gün dağlardan ateş fışkırmıştır. Burada tekenin demir boynuzlu olması ve kök renkli olması dikkat çekicidir. Aynı zamanda Demir Çağı'nın başlamasının bir habercisi olarak sembolize edilmiş de olabilir.

⁵⁰ YAZIR Elmalı Muhammed Hamdi, age. 1993, s. 440.

Kitab-1 Mukaddes ve Kuran-1 Kerim’de demirin geçtiği yerlerle ilgili verilerden hareketle denilebilir ki, Kitab-1 Mukaddes’te demir, çok daha fazla ayette geçmektedir. Bunun nedeni, Kitab-1 Mukaddes’in diğer bir söylemle Zebur, Tevrat ve İncil’in dünyaya geliş tarihlerinin, kesin bilgi olmamakla birlikte, Demir Çağı’na yaklaşık tarihler olmasıdır.

İlk dünya uygarlıklarının bulunuşu, doğudan batıyadır. Çin’de Sarı Nehir, Hindistan’da Ganj Nehri, Mezopotamya’da Fırat-Dicle Nehirleri, Mısır’da Nil Nehri çevrelerinde ve Antik Yunan-Roma’da ilk uygarlıkların bulunduğunu tarihi kaynaklardan bilmekteyiz. Burada Mezopotamya’nın çok eski bir uygarlık merkezi olması, suyla yakınlığı, bölgede demir yataklarının bulunması, yerleşik hayata erken geçilmesi vb. özellikler bu bölgede demirciliğin gelişmesine neden olan etkenlerdir.

Kitab-1 Mukaddes’in vahiy yoluyla geldikten sonraki süreçlerinde demirle ilgili eklemelerin olması muhtemeldir. Vahiyden sonraki zamanlarda sözlü anlatımların toplanmasıyla yazıya geçirilen, daha sonra farklı kayıtlar şeklinde ortaya çıkan bu kitaplar; yakın zamanlarda da elenmiş ve bir anlaşılabilir metin kabul edilmiştir. Bu nedenle kitapların vahiy yoluyla geldiği milattan önceki yaşama, milattan sonraki ve sonrasındaki yaşam farklıdır. Hatta bu zamansal akışta demirin günlük hayattaki yeri ve önemi de farklıdır. Kitab-1 Mukaddes’te demirin maddi-manevi yönüyle ilgili yerlerin fazla olmasının bir diğer sebebi de kitaplarla ilgili bu gerçeklik olabilir. Kudüs, kent toplumdur. Bu nedenle konargöçer toplumlara göre kent toplumları daha yerleşiktir ve mesleklerin gelişmesini sağlar. Konargöçer ve kır kökenli Araplara nazaran kent yaşamı olan Yahudi halkının demircilikte daha iyi olmasının nedeni yaşam tarzları olabilir. Aynı zamanda yerleşik toplumların tarımla uğraşması ve üretim biriminin teknolojiyi getirmesi, demir aletlerin de tarımda kullanılması doğru orantılı olabilir. Nitekim teknoloji de üretim biçimini şekillendirir. Ayrıca İsraililer, dünyada ticaretle tanınmış bir toplumdur. Ayrıca meslekleri teşvik eden bir toplum olarak da bilinen Yahudiler, demiri ticarete değiş-tokuş unsuru olarak kullanmışlardır.

Demiri bu kullanım şekli, demirin dünyada önemli bir statü elde etmesini ve dünya madeni olmasını sağlamıştır. Kuran-1 Kerim’de geçen demirle ilgili bilgiler ise, demirin yeryüzüne indirilişi, bir demir dağın eritilişi, demirci kral Hz. Davud’un demirle ilgili mucizeleri vb. şeklindedir. Allah’ın Kuran-1 Kerim’de övgü ile bahsettiği bir peygamber mi ya da veli mi olduğu tam anlaşılabilen Zülkarneyn’in, Ye’cûc ve Me’cûc’a karşı demir set yapması olayı ise tarihi gerçeklikte hangi olayla ilişkili olduğu bir araştırma konusudur. Zülkarneyn ile ilgili olarak Keyf Suresi’nin 18. ayetinde;

“Sonra yine bir yol tuttu. İki dağ arasına ulaşınca, bunların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu. Dediler ki: “Ey Zulkarneyn! Ye’cuc ve Me’cuc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?” Zulkarneyn, “Rabbimin bana verdiği (imkan ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır, şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de, sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım” dedi.

“Bana (yeterince) demir madeni getirin” dedi. İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince “körükleyin!” dedi. Demiri eritip kor (gibi) yapınca da, “Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım” dedi. Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler. Zulkarneyn, “Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir” dedi. O gün biz onları bırakırız, dalga dalga birbirlerine karışırlar. Sonra sura üfürülür de onları toptan bir araya getiririz.”

Öyle ki Türklerin Ergenekon Destanı'nda anlatılan demir dağla çevrili bir yerde yaşayıp çoğaldığı ve sonra bu dağı eriterek yeryüzüne dağılan insan topluluğu olduğu gerçekliğiyle, Kuran-ı Kerim'in söz konusu ayetinde anlatılan Zülkarneyn'in bu olayı birbirleriyle ilişkilendirilebilir mi?

“Demir Dağ”ın eritilmesi, Türk Mitolojisinde olduğu gibi Kuran-ı Kerim’de “Demir Çağı”nın bitişi müjdeli. Yani kıyameti (uyanişı-aydınlanmayı) ve buna bağlı olarak da yeni bir devrenin başlayacağını anlatmaktadır. Yeni başlayacak devre bir zamanlar dünya üzerinde yaşanan “Altın Çağ”dı tekrar geri dönmüştür. Böylelikle insanlık bir zamanlar kaybettiği mükemmeliyete yeniden geri dönecektir. Dinlerin bir hedef ve mükâfat olarak gösterdikleri cennet işte budur. Ezoterizme göre cennete girmek “Altın Çağ”a girmek demektir.

İslam mitolojisinde madencilikle ve özellikle bakır madeni ile ilgili önemli bir yer tutan inanış da Hz. Süleyman'la ilgilidir. Hz. Süleyman Filistin’de doğmuş ve yaşamış olan bir nebidir. Hz. Süleyman gerek yaşayış biçimi ile gerekse de mucizeleri ile tarihte ki en önemli peygamberlerden biridir. Babası Hz. Davut, Hz. Süleyman daha 12 veya 13 yaşlarında iken vefat etmiştir. Hristiyanlıkta yani İncil kitabında ise yasa koyucu olarak adlandırılır. Din dışı kaynaklarda ise Hz. Süleyman’ın kral olduğu kabul edilir. Kuran-ı Kerim’de 16 kere Hz. Süleyman’dan bahsedilir. Kuran’da keskin zekası ve Hz. Davut’un oğlu olduğundan bahsedilir. Ayrıca karmaşık meseleler de bile zekası sayesinde çözüme kavuşturduğundan sıkça bahsedilir.

Hz. Süleyman, cinlerden ve insanlardan oluşan ordusu sayesinde hâkimiyeti altına aldığı bölgeleri muhteşem bir saraydan yönetiyordu. Bu saray dönemin en ileri tekniği kullanılarak üstün bir estetik anlayışıyla inşa edilmiştir. Sarayda göz alıcı sanat eserleri ve görünenleri hayran bırakan değerli eşyalar mevcuttu. Hz. Süleyman’ın krallığının ihtişamının ve zenginliğinin bir kaynağı da bakır madeniydi. Kuran’da erimiş bakır madeninin onun için sel gibi akıtıldığı belirtilmektedir (Sebe 34/12). Fenikeli ustaların Hz. Süleyman için inşa ettikleri Etsiyon-Geber Limanı’nda çağımızda gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bakır dökümhanesi bu gerçeği doğrulamaktadır. Süleyman’ın, Araba vadisinden çıkartıp işlettiği bakır madeni onun döneminde önemli bir ihraç ürünü olmuştur.

Hz. Süleyman’ın milattan önce 1.000 senesinde tahta çıktığı kabul ediliyor. 1937 senesinde American Schools of Oriental Research üyesi jeolog, tarihçi ve mimarlardan oluşan bir heyet tarafından yapılan araştırmalarda, Kudüs ile Akabe arasında demir ve bakır yataklarına rastlanmıştır ve bunların Akabe Körfezi civarında Hz. Süleyman tarafından işletilen bakır madenleri olduğu anlaşılmıştır. Akabe’de “Telle’l-Halife” mıntıkasında bugünlerden pek farklı olmayan usullerle bakır madenini eritip külçe haline getiren işletmelerin kalıntıları bulunmuştur. Bölgede kuzeyden güneye doğru esen rüzgarın bu işletmelere “körüük” vazifesi yaptığı anlaşılmaktadır.

Hz. Süleyman'ın Mühürü

Hz. Süleyman’ın bakır işletmelerinden birinde yukarıda zikrettiğimiz heyetin

yaptığı araştırmalarda, duvarların hala yeşil renkte olduğu görülmüştür. Tuğladan yapılmış ısıya dayanıklı fırınlara konan bakır filizleri, burada yakılarak eritiliyordu. Kuzeyden esen rüzgar, ateşin daha iyi yanmasını temin ettiği gibi, eriyen madenin üzerinde biriken köpüğü de alıp götürüyordu. Ne Sümerlerde, ne de Mısır'da bu gibi büyük endüstri kalıntlarına rastlanmamıştır. Oralarda bulunanlar oldukça küçük işletmelerdir. Hz. Süleyman'a ait olduğu ifade edilen işletmelerdeki bu yüksek tekniğin nasıl geliştirildiği hale bilinmiyor.⁵¹

Akabe Körfezi civarında “Bakır Endüstrisi Merkezi” diyebileceğimiz madenler, Hz. Süleyman (as) zamanının en büyük işletmelerinden biriydi. Kuzey Filistin'deki Megido Harabelerinde 1925 senesinde Chicago Üniversitesi Orient Enstitüsü arkeologları tarafından yapılan araştırmalarda, Hz. Süleyman zamanına uzanan kalıntılara rastlanmıştır. Megido Harabelerinde ayrıca dikdörtgen şeklinde bina kalıntıları tespit edildi. Kabin halinde inşa edilen bu yapıların “tavla” yani at barınağı olduğu anlaşıldı. Arkeolog Guy, bu tavlada 450 atın barınabileceği bir kabin tespit etti.

Hz. Süleyman'a verilen Aynü'l-Kıtr: Sebe suresinin 12. ayetinde Allah, “aynü'l-kıtr'ı ona sel gibi akıttık” buyurur. Bütün müfessirler bunun “erimiş bakır madeni” olduğunda müttefiktirler. (Bu ayette geçen aynü'l-kıtr'ın petrol olduğunu iddia edenler varsa da bu hiçbir delile dayanmayan hayali bir görüştür.) Bu sayede Hz. Süleyman kendisine lazım olan binaları, alet ve edevatı, muhtemelen ordusunun teçhizatını kolaylıkla yapmaya ve temin etmeye muvaffak olmuştur. Bakır madeni bir mucize olarak Hz. Süleyman'a cidden bir pınar gibi mi akıtıldı, yoksa bu, Süleyman'ın bilim ve fen yardımıyla bakırı eritmesinden mi kaynaklandığı tartışılmaktadır.

Taşın insan hayatında önemli bir yeri vardır. Taştan alet edevat, kap kakac yapılmış, evler, saraylar, mâbedler, kaleler bina edilmiş, heykeller, putlar yontulup tapınılmış ve değerlilerinden süs eşyası olarak yararlanılmıştır. Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'de, Kuran'da ve hadislerde çeşitli vesilelerle taştan söz edilir. Ahd-i Atik'te taş mimari eleman, alet, eşya, süs eşyası, yazı malzemesi, tapınma aracı şeklinde birçok yerde geçmekte ve yapılan çeşitli benzetmelerde kullanılmaktadır. Tarihteki birçok toplum taştan putlara tapmıştır. Rabb'in Mûsâ'ya, İsrâiloğulları'nın Ken'ân diyarına geçtiklerinde orada oturanları çıkarmalarını ve bütün taş tasvirleri ortadan kaldırmalarını emrettiği belirtilir (Sayılar, 33/52). İsrâiloğulları'nın dünyaya dağılacağı ve gittikleri yerlerdeki milletlere uyup ağaçtan, taştan putlara tapacağı haber verilir. Câhiliye Arapları da çoğu taştan yapılmış putlara, hatta bazan yontulup biçim verilmemiş taşlara dahi tapıyordu. Ebû Recâ el-Utâridi, müslüman olmadan önce beyaz bir taş dikip bu taşta veya yolda rastlayıp beğendikleri bir taşta ibadet ettiklerini, daha güzelini görünce eskisini bıraktıklarını söylemektedir.⁵²

İslâm'da taş kültü (litholatrie) bulunmamakla birlikte Kuran'da Hz. İbrâhim'den kalan bir hâtra niteliğiyle Makâm-ı İbrâhim'den söz edilmektedir. Diğer bir önemli taş ise Hacerülesved'dir. Tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla Kâbe'nin ilk inşası sırasında Ebûkubey's dağından getirilmiş ve bu taşın adıyla anılan köşeye yerleştirilmiştir. Hz. Ömer'in onun sadece bir taş olduğunu söylediği bilinmektedir. Bi'setten önce veya bi'set sırasında Mekke'de bir taşın Resûl-i Ekrem'e selâm vermesi nübüvvetinin delilleri arasında sayılır. Câbir b. Semüre'den gelen bir rivayete göre Resûlullah bi'setten sonra o taşı tanımış, fakat aşırı ilgiye yol açacağı ve belki de putlaştırılacağı endişesiyle insanlara göstermemiştir.

⁵¹ GÜRBÜZ Ali, “Hz. Süleyman ve Bakır”, Zafer Dergisi, Kasım 1991, sayı: 179, s. 31-33.

⁵² DİA, X, 212; Dârimî, “Muḳaddime”, 1.

İslam inancının madencilikle ilgili en önemli unsurlarından birisi Hacer-ül Esved'dir. Hacer-ül Esved'in Hz. İbrâhim tarafından Kâbe'nin inşası esnasında tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirildiği konusunda ittifak etmekle birlikte bu taşın kaynağı, tarihçesi ve mahiyeti hakkında, birçoğu zayıf isnatlara dayanan, bazıları aynı zamanda sembolik bir anlam taşıyan çeşitli rivayetler nakledilmiştir "Siyah Taş", "Kara Taş" isimleri ile de anılan bu kutsal taş, Müslüman geleneğine göre Adem ile Havva dönemine kadar dayanan ve cennetten geldiğine inanılan bir kutsal taştır.

İslâmiyet'ten önce Araplar'ın Hacer-ül Esved'e ayrı bir önem ve kutsiyet atfetmeleri ve onu âdeta Kâbe'nin kutsiyetinin sembolü saymaları, bu taşın Hz. İbrâhim'den itibaren devam edegelen hac ve tavaf ibadetinin önemli bir ögesi olmasının yanı sıra bu dönemde Araplar arasında özellikle taşlara ve bu taşlardan yapılmış putlara tapınma âdetiyle de bağlantılı olmalıdır. Nitekim bu husus bir kısım Batılı araştırmacıyı, Hacer-ül Esved'in Araplar'ın eski bir putundan arta kalan bir parça olabileceği tarzında yanlış bir kanaate sevk etmiştir.⁵³

Taş, İslam öncesi putperest zamanlarda Kabe'de saygı görmüştür. İslam geleneğine göre, ilk vahiyinden beş yıl önce, 605'te İslam peygamberi Hz. Muhammed tarafından Kabe'nin duvarına sağlam bir şekilde yerleştirilmiştir. O zamandan beri parçalara ayrılmış ve şimdi Kabe'nin yan tarafındaki gümüş bir çerçevede muhafaza edilmektedir. Fiziksel görünüşü olarak hacıların elleriyle dokunmalarından dolayı pürüzsüz, cilalanmış, parçalanmış ve karanlık bir görünüme sahiptir. İslam inancına göre Adem ve Havva'nın bir sunak kurmaları için bir rehber olarak gökten düştüğüne inanılmaktadır. Genellikle bir göktaşı olarak tanımlanır.⁵⁴

İslam inancına göre, Kara Taş'ın Adem ve Havva'ya Dünya'daki ilk tapınak olan bir sunak nerede inşa edeceklerini göstermek için Cennet'ten düştüğü kabul görmektedir. Bu taş yerin derinliklerine uzanır ve kainatı boydan boya kat eden ve yeryüzündeki merkezi Kabe olan dikey eksenin temelidir. Kabe'nin güneydoğu köşesindeki bir meteorit olan kara taş (hacer-ül esved), müminlerin tavafa başladıkları ve hac sırasında öpmeye çalıştıkları bir taştır. Nitekim tasavvufi bir hadiste şöyle buyrulur; "Kara Taş, Allah'ın sağ elidir." Menkıbelere göre bu taş ezeldir ve başlangıçta beyazken, yıllar boyunca kendisine dokunan günahkar insanların ellerinden dolayı siyahlaşmıştır.

Kâbe'nin zaman içinde sel ve yangın gibi çeşitli afetlere, ayrıca insanların saldırılarına mâruz kalmasının sonucunda Hacer-ül Esved'de bazı hasarlar ve

⁵³ CEVÂD Ali, el-Mufaşşal, "Fî târihi'l-'Arab kâble'l-İslâm", I-IX, Beyrut 1968-72; I-X, Beyrut 1976-78.

⁵⁴ https://tr.qwe.wiki/wiki/Black_Stone, Erişim Tarihi; 01.08.2020.

parçalanmalar meydana gelmiş, ancak her defasında bu parçalar büyük bir titizlikle yerlerine yapıştırılarak korunmaya çalışılmıştır. İslâm'dan önceki dönemde Huzâalılar tarafından Mekke'den çıkarılan Cürhümlüler'in sakladığı Hacer-ül Esved, uzun süren aramalardan sonra bulunarak tekrar yerine konmuştur. Hz. Muhammed henüz otuz beş yaşında iken Kâbe'nin Kureyşliler tarafından yeniden inşası sırasında Hacer-ül Esved'in yerine yerleştirilmesi hususunda kabileler arasında anlaşmazlık çıkmış, bu şerefli görevi hiçbir kabile diğerine bırakmak istememişti. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hacer-ül Esved'i bir örtü içine koyarak bütün kabile reislerinin iştirakiyle kaldırmış, yerleştirileceği yerin hizasına gelince de bizzat kendisi bu görevi yerine getirmişti.⁵⁵

Bununla birlikte İslam inanışlarına göre hayali imgelerle tasvir edilen bu kara taş, İslam dünyasındaki yegâne önemli taş veya kaya değildir. Kudüs'teki Kubbetüs Sahra son derece kutsal sayılır. Çünkü rivayete göre Hz. Muhammed'den önceki bütün peygamberler burada bulunmuşlardır ve İslam Peygamber'i miraç yolculuğunun başında namaz kılmak için onlarla tam bu noktada buluşmuştur. Şu anki Kubbe'nin altındaki taş Hz. Muhammed'in ayak iziyle kutsanmıştır ve bazı rivayetler, bu taşın hiçbir şeye dayanmaksızın havada asılı durduğunu bile iddia eder. Başmelek İsrail kıyameti ilan etmek üzere bu taşın üzerinden suru üfleyecektir. İki kutsal mekan (Mekke ve Kudüs) arasında tarihsel olmanın ötesinde taşlarla gerçekleşen manevi ilişki, Kabe'nin Kubbetüs Sahra'ya gelin olarak geldiğini söyleyen şiirsel imgeden bellidir.

İslam inanışında bir diğer önemli taş da Muallak Taşı'dır. Muallak Taşı; Müslümanların Hz. Muhammed'in miraca yükseldiğine inandıkları Tapınak Tepesi'nin merkezindeki kaya parçasıdır. Yahudiler de kutsal kabul ederler. Yahudiler başlangıç kayası diye adlandırır ve Kudüs mabedinin merkezi olan kutsalların kutsalının bu kaya üzerinde bina olduğuna inanırlar. Mesih Dünya'ya indiğinde insanları bu kaya üzerinden tebliğe çağıracağı inancı da vardır. Müslümanlar kutsal kabul ettikleri bu kaya üzerine Kubbetüs Sahra'yı inşa etmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde taşın altı duvarla örülmüştür. Kayanın havada durduğu inancı Türkler arasında çok yaygındır ancak bu durumun İslam sonrası ortaya çıkmış İslam dışı bir inanç olduğu görüşü bilim çevrelerince hakimdir.

Müslümanlar için en kutsal ikinci mekandır. Genel olarak Mescid-i Aksa denildiğinde ilk akla gelen yapı üzerindeki altın kubbeli yapıdır. Kubbetüs Sahra Mescid-i Aksa ile bütünleşmiş durumdadır. Ancak Mescid-i Aksa tepenin üzerindeki yerleşkenin tamamına verilen isimdir. Kubbetüs Sahra bu yerleşke içindeki yapılardan biridir. Yapının tam karşısında El Aksa camisi bulunur. Muallak Taşının bulunduğu tepe üzerinde eskiden Kudüs Tapınağı vardı. Müslümanlara göre mevcut yapılar Süleyman peygamber döneminde inşa edilen yapıların devamıdır. Ancak Yahudiler bu yapıları başka bir yere tahliye ederek ya da imha ederek, eski Mabedin orijinal şekliyle yeniden inşa edilmesi taraftarıdır.

Şii Müslümanlar, Ali'nin ayak izinin bulunduğu taşları iyi bilirler. Bu tapınım bir merkezi, Haydarabad civarındaki sarp bir kayanın tepesindeki Mevlalı (Mevla Ali) mabedidir. Buradaki olağanüstü büyük "ayak izi" insanı hayrete düşürebilir.

Peygamberin ayak izi, hadem-i resul yalnızca Kudüs'te görülmez. Bu gibi taşlar çeşitli ülkelerde bulunur, özellikle Hindistan'dakiler çoğunlukla dindar hacılarınca ülkeye getirilmiştir; hatta imparator Ekber Şah bile İslami geleneklerin katı bir eleştiricisi olmasına karşın, karısı Salime ve halası Gülbeden'in hac sırasında edindikleri böyle bir taşı beraberlerinde

⁵⁵ ÖGÜT Salim, "TDV İslam Ansiklopedisi", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

getirmelerini hoş karşılamıştır. Genellikle heybetli binalar, müminlerin bereketinden nasiplenmek için dokundukları ve sonra da ellerini bedenleri üzerinde gezdirdikleri böyle taşlar üzerine inşa edilmiştir. 1300'ler gibi erken bir dönemde, reformcu İbn Teymiye (ölm. 1328), tek Allah inancına uymayan, tam bir batıl inanç olarak gördüğü, Şam'da Peygamber'in ayak izinin olduğu bir taş dokunma adetiyle mücadele etmiştir.⁵⁶

Taşların önemi, terimin simgesel kullanımlarında kendini gösterir. Şii Müslümanlar, Ali'nin ayak izinin bulunduğu taşları iyi bilirler. Bu tapınım bir merkezi, Haydarabad civarındaki sarp bir kayanın tepesindeki Mevlalı (Mevla Ali) mabedidir. Buradaki olağanüstü büyük "ayak izi" insanı hayrete düşürebilir. Mevlana, aşığı, Maşuk'un sözlerini yansıtır yankılayan mermer bir taş benzettir, fakat daha da önemlisi, İbnü'l Arabî'nin, Peygamber'in adeta ilahi mesajın kazındığı hacir baht, "saf taş" olduğu fikridir. Bu düşünce yüzyıllar boyu süregelmiştir ve Delhili Şah Veliyullah'ın (ölm. 1762) ilahiyatla ilgili eserleriyle önemle vurgulanır. Taşlar, inkarcıların "taşlanması"yla ilgili sayısız ayette olduğu gibi (Sure 105:4 vd), ilahi gazabı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda hacda, Mina yakınındaki bir yerde üç kez yedi taş atarak "Şeytan taşlanır" ve Şeytan'dan daima recim, taşlanmış yani lanetlenmiş diye söz edilir.⁵⁷

Sayırsız adet taşlarla ilişkilidir: Örneğin hanlı Haksar dervişleri arasında hayli büyük bir taş - açlığın bastırıldığını gösteren seng-i kanaat, "kanaat taşı"- midenin üzerine bağlamak adettir; çünkü Peygamber de açlığını böyle yenmişti. Bazıları bereketle dolu kabul edilen değerli taşlara özel bir rol yükler. İlk Müslüman alimler mineraloji hakkında geniş bilgi sahibiydiler ve miras aldıkları Grek mineraloji eserlerini kendi gözlemleriyle geliştirmişlerdir. Bu nedenle değerli ve yarı değerli taşlar folklorda ve edebiyatta önemli bir rol oynar.

Yine İslam inancında, Peygamber'in akik taşı kullanmayı tavsiye ettiği rivayet edilir. Akik, Yemen'de bol bulunan bir taşı ve bu nedenle Peygamber'in hissettiği "Rahman'ın nefesi"nin geldiği yer olan Yemen'in bütün mistik simgeselliğiyle ilişkili olmuştur. Müslümanlar hala üzerinde duaların ya da Allah'ın isimlerinin (Şiiler arasında çoğunlukla Peç-ten'in (Beşler=Al-i aba=Muhammed, Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin) yazılı olduğu akik yüzük veya madalyonlar takmaktan hoşlanırlar ve sonraki dönem Fars ve Urdu şairleri, kendilerini ilahi Maşuk'un isminden başka hiçbir şey içermeyen akik yüzük taşına benzetmişlerdir. Fakat bu gibi taşları takmaktan hoşlananlar genelde yalnızca Müslümanlar değildir.⁵⁸

İslam'da öğretilerine göre, Câhiliye döneminde Kâbe'nin içinde ve çevresinde yer alan ve ilâhlar adına kesilen hayvanların kanlarıyla boyanan 360 kadar taş putu ifade edilmektedir. Kuran'da bunların üzerinde veya adlarına kesilen hayvanların etleri haram kılınmıştır (el-Mâide 5/3). Harem'in sınırlarını belirleyen taş alemlere de bu ad verilmiştir. Sınır belirleme veya işaret koymada taşın kullanımı eski bir gelenektir. Ahd-i Atik'te Hz. Ya'küb'un Beer-şeba'dan Harran tarafına giderken yolda bir taşı yastık gibi başının altına koyup uyuduğu ve rüyasında Allah'la konuştuğu, o yeri belirlemek için taşı oraya dikerek üzerine zeytinyağı döktüğü ve oranın adını Beyt El (Allah'ın evi) koyduğu anlatılır (Tekvin, 28/18-19; 35/9-15).

Kuran'da Allah yolunda saf bağlayarak çarpışanlar taşları birbirine kurşunla kenetlenmiş binalara (bünyân mersûs; Bingöl, s. 93 vd.) benzetilir (es-Saf 61/4). Yine Kuran'da dağların kazık kılındığı söylenir ki (en-Nebe' 78/7) bununla kayalardan meydana gelen dağların yer

⁵⁶ SCHIMMEL Anne Marie, "Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görüngü Bilimsel Yaklaşım", Kabalcı Yayınevi: 229. İnceleme Dizisi: 42, 2002.

⁵⁷ SCHIMMEL Anne Marie, age. s.17.

⁵⁸ NYBERG H.S., "Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabi", 1919, s. 216.

kabuğunun tesbiti ve dengesi için büyük önem taşıdığına dikkat çekilmektedir. Firavun için kullanılan “kazıklar sahibi” (zü'l-evtâd) ifadesindeki (Sâd 38/12; el-Fecr 89/10) “kazık” ile de bir yoruma göre, bir örneği İstanbul Sultanahmet Meydanı’nda görülen Mısır’daki dikili taşlar ve piramitler kastedilmektedir. Kuran’da ayrıca İsrailoğulları’nın katılmış kalpleri taşa benzetilir ve onların taştan daha katı olduğu bildirilir. Çünkü bir kısım taşlardan nehirlere kaynamakta, bir kısım taşlar yarıp aralarından su çıkmakta ve bir kısım taşlar Allah korkusuyla yukarıdan aşağıya düşmektedir. Kuran’da ayrıca gösteriş için sadaka verenler ve onu başa kakmak suretiyle sevabını yok edenler üzerinde az bir toprak bulunan kayaya (safvân) benzetilir ki şiddetli bir yağmur toprağın kaymasına yol açar ve onu çıplak bir taş (sald) halinde bırakır. Yine Kuran’da tinden (küpçü toprağı) pişirilerek elde edilen siccil taşlardan, özellikle günahları yüzünden cezalandırılan Lût kavminin üstüne bu tür taşların yağdırıldığından ve Kâbe’yi yıkmaya gelen Habeş ordusunun üzerine sürüler halinde kuşlar tarafından bu taşların atıldığından, inci ve mercandan, kıymetli taşlarla yapılmış süs eşyasından ve cennet kadınlarının yakut ve mercana benzediğinden söz edilir. Kuran’ın bildirdiğine göre cehennemin yakıtlarından biri de taştır. Ashâb-ı Kehf’in hikâyesinde geçen “rakım” de bir yoruma göre onların adlarının üzerine yazıldığı taş kitâbedir.⁵⁹

İslam kültüründe en önemli mitologya dağı Kaf Dağı’dır. Düz olduğu kabul edilen ve dünyayı çevreleyen dağın varlığını pek çok kaynakta buluyoruz. Dünyanın çevresinde Bahr-i Muhit (okyanus) bulunur, bu pis kokulu bir sudur. Burası kapkaranlık olup, kimse kıyısını göremez. İşte Kaf Dağı bu suyu çevreler, böylece dünyayı da sınırlar. Taberî, bu dağın yeşil zümrütten olduğu, göğün yeşil ve maviliğinin bunun yansımasından geldiği ileri sürülmüştür. Burada beş dağ vardır. Dünyadaki öteki dağlar bunlarla birleşir. Dağın doruğunda bir kırmızı sülfür madeni bulunur, bunun altın olduğu sanılmaktadır. Geceleri pırıldar, gündüzleri duman çıkartır. Isısı öylesine yüksektir ki demiri eritebilir.

İslam inancında, Hz. Ali’nin mucizeleri arasında bu dağa yanındakilerle gitmesi de vardır. Yanındakilerden biri de Selmanu Farisi’dir. Gece gittiler ve iki Kaf Dağının gerisindeki Cebel Gahile Cebel Sah’a çıktılar. Orada yetmiş bin kent, her kentte yetmiş bin cami buldular. Her birinde Hz. Ali ibadeti yönetiyordu. Selmanu Farisi dönüşünde Hz. Ali’nin yatağında uyduğunu gördü. Gene Hz. Ali ile ilgili söylencelere göre Hz. Ali, ünlü kılıcı Zülfikar’ı çektiğinde Kaf Dağı titremiş.

Kaf Dağı’nın öte yanında Yecuc ve Mecuc yaşıyordu. Bunlar ayrı bir alt bölümde ele alınacaktır. Bunların dilleri törpü gibiydi, her gece dağı dilleriyle yalıyorlardı. Eğer İskender, şeddini yapmamış olsaydı, bunlar çoktan Kaf Dağının ötesine çıkacaklardı. Kaf Dağının ötesinde çeşitli yaratıklar vardı, ancak bunların neler olduğu bilinmiyor. Kimine göre bunlar cinler ve perilerdi ve ayrıca Simurg da burada yaşıyordu. İskender buraya gelip bir kölesini dağın tepesine gönderdiğinde, ona benzeyen bir başka köle çıktı.

⁵⁹ ACUN Hakkı, “TDV İslâm Ansiklopedisi” TDV Yayınları, 40. Cild, İstanbul, 2011, s. 140-142.

İLKEL MİTOLOJİ

İlkel çağlar boyunca insanın, yaşadığı doğada açıklayamadığı birçok değişim söz konusudur. Mevsimler dönüyor, yağmurlar yağıyor, fırtınalar kopuyor, gece ve gündüz oluşuyor, yeni yeni bitkiler ve hayvanlarla karşılaşılıyorlar. Kendi kendine sorular sorarak olanı biteni kavramaya çalışan insan, bu soruların cevaplarını zihninden yanıtlamak durumundadır. Hiç açıklayamamaktansa bunların hepsine sebep olanın doğaüstü güçlerin varlığı olduğuna inanmıştır. Böylece ilahi bir tanrılar topluluğu yaratmıştır. Tanrılarla doğadaki birçok şeyi anlamlandırmış, gök gürültüsünü bir tanrının öfkesi olarak adlandırırken, depremleri, volkanların patlamasını, açlığı, bereketi, ayı, güneşi, tufanları ve anlamlandıramadığı diğer her şeyi başka tanrılara atfederek doğadaki yaşam döngüsüne açıklamalar getirmişlerdir.

İlkel mitoloji, adından da anlaşılacağı gibi, daha kaba ve daha koyu temalara dayanır. Genellikle o zamanın korkunç, korkunç ve daha az medeni şeylerini tasvir eder. Bu anlatı koleksiyonu, ilkel bilim veya din, ilkel tarih veya ilkel kurgu olabilir. İlkel tarih mitolojisinde mitler, efsaneler, efsaneler veya tarihsel gerçekler tarif edilir. Son olarak, ilkel kurgu zevk ve eğlence amaçlı halk masallarına veya masallara girer.

İlkel mitoloji öncelikle yıkım, canavarlar ve ölüm gibi karanlık, rahatsız edici ve dehşet verici temalar ile karakterize edilmiştir. Klasik mitoloji ise yumuşak nimfler, cesur savaşçılar, sevgi dolu tanrılar ve huzurlu tanrıçalarla hoş ve samimi unsurların etrafında döner. İlkel mitoloji, daha çok yaratılış ve etik kodlarla ilgili olduğu için dini içerikle daha fazla ilgilidir. Ayrıca, ilkel mitlerin çoğu şaman veya din adamları gibi manevi liderlerden kaynaklanmıştır. Klasik mitolojiye gelince, dini inançlarla da ilişkilidir, ancak etkileri edebiyat, kozmoloji, eğlence ve benzerleri ile ilgili olarak daha çeşitlidir. Yazarları da manevi ve dini liderler olmak zorunda değildi.

Metalurjinin dinsel bağlamında; Demir Çağı Mitolojisi, “Cıvalı taş mitolojisi”nin yerini “maden mitolojisi” almış, bu mitolojinin en zengin ve belirgin bölümü demir etrafında geliştirilmiştir. Hem ilkelerin hem de tarih öncesi halkların yüzeydeki demirli mineralleri kullanmayı öğrenmeden uzun süre önce de göktaşı demirini işledikleri biliniyor. Bazı mineralleri taş gibi işliyor, yani onları taştan aletler yapmaya yarayan hammaddeler olarak görüyorlardı. Cortez, Aztek önderlerine bıçaklarını neden yaptıklarını sorduğunda, gökyüzünü göstermişlerdi. Gerçekten de Yeni Dünya’nın tarihöncesi katmanlarında yapılan kazılarda topraktan çıkarılmış hiçbir demir izine rastlanmamıştır. Doğulu paleolitik çağ halklarının da benzer düşünceleri paylaştıkları anlaşılıyor. Demiri ifade eden en eski kelime olan Sümerce AN.BAR, “gökyüzü” ve “ateş” işaretleriyle yazılıyordu. Bu kelime genellikle “göksel maden” veya “yıldız-maden” diye çevrilir. Çok uzun süre Mısırlılar yalnızca göktaşı demirini biliyorlardı. Hititlerde de aynı durum geçerliydi. MÖ 14. yüzyıla ait bir metin, Hitit krallarının “gökyüzünün siyah demiri”ni kullandıklarını belirtir.⁶⁰

Ama maden az bulunuyordu (altın kadar değerliydi) ve kullanımı daha çok ritüel amaçlıydı. Maden filizlerinin eritilmesinin keşfi, insanlık tarihinde yeni bir aşamayı başlattı. Bakır ve tunçtan farklı olarak, demir metalurjisi çok kısa sürede sanayileşti. Manyetik demir oksiti veya demir oksiti eritmenin sırrı bir kez bulununca, çok büyük miktarda maden temin etmekte zorlukla karşılaşılmadı; çünkü yataklar çok zengin ve işletilmeleri de kolaydı. Ama topraktan çıkarılan maden filizi göktaşı demiri gibi işlenmiyordu ve erimesi de bakır ve tunçtan farklıydı. Ancak fırınlar bulunduktan ve özellikle de akkor haline getirilmiş madeni

⁶⁰ LEICESTER A.M., “The Historical Background of Chemistry”, New York, 1956.

“sertleştirme” tekniği geliştirildikten sonra, demir egemen konuma geçti. Yeryüzü demiri metalurjisi bu madeni günlük kullanıma uygun hale getirdi.

Bu olgunun önemli dinsel sonuçları oldu. Göktaşlarında içkin göksel kutsallığın yanı sıra şimdi maden yataklarının ve filizlerinin de dahil olduğu yeraltı kutsallığı ortaya çıkmıştı. Madenler toprağın bağrında “bitiyordu. Maden yatakları ve mağaralar Yeryüzü Ana’nın rahmiyle özdeşleştirildi. Maden yataklarından çıkartılan filizler bir anlamda “ceninler”di. Bitki ve hayvan organizmalarının hayatından farklı bir zaman ritmine uyuyorlarmış gibi, ağır ağır da olsa büyüyorlar ve yeraltı karanlıklarında olgunlaşıyorlardı. Demek ki onların Yeryüzü Ana’nın bağrından çıkartılması hamilelik dönemi tamamlanmadan yapılmış bir ameliyattı. Onlara gelişme zamanı (başka bir deyişle zamanın jeolojik ritmi) bırakılsa, maden filizleri olgun, mükemmel madenler haline gelirdi.⁶¹

Dünyanın her yerinde madenciler arınmayı, orucu, murakabeyi, duaları ve ibadet davranışlarını içeren ritüeller yapar. Ritüellere yön veren gerçekleştirilecek işlemin niteliğidir, çünkü tecavüz edilemeyeceği bilinen kutsal bir alana girilmektedir; tanıdık dinsel evrenin parçası olmayan bir kutsallıkla, daha derin ve daha tehlikeli bir kutsallıkla ilişki kurulmaktadır. İnsan sanki hukuken kendisine ait olmayan bir arazide maceraya atılmaktadır. Yeryüzü Ana’nın karnında yaşanan ve ağır ağır ilerleyen maden gebeliğinin gizleriyle yeraltı yatmaktadır. Bütün maden ve dağ mitolojileri, sayısız peri, cin, hava perisi, hayalet ve ruh, hayatın jeolojik katmanlarına girdikçe karşılaşılan kutsal varlığın çok sayıda tezahürüdür.⁶²

Bu karanlık kutsallığı yüklenen maden filizleri fırınlara yönlendirilir. O zaman en güç ve maceralı işlem başlar. Zanaatkâr büyümeyi hızlandırma ve mükemmelleştirme işinde Yeryüzü Ana’nın yerini alır. Fırınlara bir anlamda, maden filizlerinin ana kamında büyümeyi tamamladıkları yeni ve yapay bir rahimdir. Bu nedendir ki erime işlemine sayısız önlem, tabu ve ritüel eşlik eder. Madenci, tıpkı demirci ya da ondan önce çömlekçi gibi, bir “ateş efendisi”dir. Maddeyi bir halden diğerine ateş aracılığıyla geçirir. Üstelik madenci, mucizevi denecek kadar kısa bir sürede maden filizlerinin büyümesini hızlandırır, onları olgunlaştırır. Demir, daha hızlı yapmanın olduğu kadar, Doğa’da zaten var olandan farklı bir şey yapmanın da bir yolu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle arkaik toplumlarda dökümcüler ve demirciler, şamanların, hekimlerin ve büyücülerin yanı sıra, “ateşin efendileri” olma gibi bir üne sahiptir. Ama madenin farklı ve çelişkili değerler içeren niteliği -hem kutsal hem de şeytani- güçlerle yüklüdür madencilere ve demircilere de geçer. Bunlara hem çok saygı gösterilir hem de onlardan korkulur, toplumun uzağında tutulur, hatta hor görülürler.⁶³

Çok sayıda mitolojide, tanrısal demirciler tanrıların silahlarını döver, böylece onların ejderhalara veya diğer canavar varlıklara karşı zafer kazanmalarını sağlarlar. Kenan mitinde “Koşar-ve-Hasis” (tam

⁶¹ RICKARD T.A., “Man and Metals A History of Mining in Relation to the Development of Civilization”, New York, 1932.

⁶² FORBES R., “Metallurgy in Antiquity”, Leiden, 1950.

⁶³ ELIADE Mircea, “Forgerons et Alchimistes” Paris, 1956. s. 186-187.

çevirisi Becerikli-ve-Kurnaz) Baal için, yeraltı denizleri ve sularının efendisi Yam'ı öldüreceği iki demir çubuğu örste döver. Mitin Mısır versiyonunda Horus'un Seth'i yenmesini sağlayan silahları Ptah (Çömlekçi Tanrı) yapar. Aynı şekilde Vrtra'yla kavgasında Indra'nın silahlarını tanrısal demirci Tvastr yapar. Zeus'un Typhon'a karşı zafer kazanmasını sağlayan yıldırım Hephaistos döver.

Ama tanrısal demircinin tanrılarla işbirliği, dünya egemenliği için verilen tayin edici kavgaya katkısıyla sınırlı kalmaz. Demirci aynı zamanda tanrıların mimarı ve zanaatkâridir. Baal sarayının yapımını o yönetir ve diğer tanrıların tapınaklarını donatır. Ayrıca bu demirci tanrının müzik ve şarkıyla da ilişkisi vardır; birçok toplumda demirciler ve kazancılar aynı zamanda müzisyen, ozan, şifacı ve büyücüdür. Demek ki farklı kültür düzeylerinde (bu da büyük antikçağın işaretidir) demircilik sanatı, okült teknikler (şamanizm, büyü, şifa vb) ve şarkı, dans, şiir sanatları arasında yakın bir ilişki var gibidir.⁶⁴

Madencilerin, metalurjistlerin ve demircilerin mesleği etrafında kümelenmiş bütün bu düşünce ve inançlar taş devrinden miras kalan homo faber mitolojisini hissedilir ölçüde zenginleştirmiştir. Ama maddenin mükemmelleştirilmesi işine katılma isteği önemli sonuçlar vermiştir. İnsan, doğayı değiştirme sorumluluğunu üstlenerek zamanın yerini almıştır. Yeraltının derinliklerinde “olgunlaşmak” için ihtiyaç duyduklarını zanaatkâr birkaç haftada verebileceği kanısındadır, çünkü yeraltı rahminin yerini fırın almıştır.

Binlerce yıl sonra simyacınn düşüncesi de bundan farklı olmayacaktır. Ben Johnson'ın The Alchemist (Simyacı) adlı oyununun bir karakteri şöyle der: “Kurşun ve diğer madenler, eğer dönüşmek için gerekli zamanı bulsalar, altın olurlardı.” ve başka bir simyacı ekler: “Bizim sanatımız işte bu noktada icra olunur.” Zamana egemen olma, mücadelesi en büyük başarıya organik kimyanın sağladığı “sentetik ürünler”le ulaşacak, bu “hayatın sentetik terkibi”nde (Homunculus (küçük insanlar, simyacıların eski düşü) tayin edici bir aşama olacaktır. Zamanın yerini almak için verilen ve modem teknoloji toplumları insanının ayırt edici özelliğini oluşturan bu mücadele daha demir çağında başlatılmıştır.

Son yarım yüzyılın arkeoloji ve etnografyası Eski dünya uygarlıklarının -Mısır, Mezopotamya, Girit ve Yunanistan, Hindistan ve Çin- tek bir temelden türediğini ve bu köken ortaklığının mitolojik ve ritüel yapılarının benzerliklerini açıklamaya yeteceğini ortaya koymuştur. Bu çağ açıcı dönemin başlangıcı Yakın Doğu'daki, ilk belirtileri MÖ 7.500-5.500'e kadar giden, neolitik temele kadar incelenmiş durumdadır ve hemen hemen aynı bölgede MÖ 3.200 de aniden ruhban sınıfının keşif ve teknikleri ortaya çıkmıştır. Astronomik takvim, yazı sanatı, matematiğin kullanılması ve zaman ve mekan ölçümlerinin eş güdümlenmeye çalışılması ve tekerlek kavramıyla birlikte. Dünyanın başka hiçbir yerinde neolitik veya daha gelişmiş bir uygarlığın öğeleri bu kadar derinlerde bulunup tanınmış değildir.

İki yarımkürede de insan kültürel savaşımına göçebe avcılıkla taş silahlar kullanan paleolitik vahşi olarak başlamıştır. İkisinde de büyük bölgelere yayılmış ve yaşamını çevreyle uyum gösterebilecek biçimde değiştirmiştir. Öyleyse iki yarımkürede de vahşi bitkiler evcilleştirilmiş, nüfus artmış, insanların yoğunluğu toplumsal grupların belirmesini ve sanatların gelişimini sağlamıştır. Çanak kullanılmaya başlanmış, lif ve yün dokumacılığı başlamış, hayvanlar evcilleştirilmiş ve metal işlenmiştir. Önce altın ve bakır sonra da daha sert olan alaşım, tunç.

⁶⁴ ELIADE Mircea, age. 1956, s. 77.

Genellikle en eski köy sanatı diye nitelendirilen bu ünlü, cansız ve gelişigüzel yapılmış çıplak tanrıça heykeliçikleri, ancak bir sonraki dönemde, erken Anadolu gelişiminin son döneminde - MÖ yaklaşık 5.500-4.500'de- ve sonra da yavaş yavaş çevre bölgelerde ortaya çıktı. Doğalcılıktan soyutlamaya, görsel olandan kavramsal düşünceye doğru ilerleyiş böylece belirmeye başlamıştı. Ayrıca, her şeyin gelişmeye devam ettiği Anadolu çevresinde, maden çağının, küçük boncuklar ve tüpler biçiminde bakırın ve kurşunun kullanıldığı, çeşitli biblolar ve hatta birçok metal aletin kullanıldığı ilk kalkolitik dönemin belirtileri de bu sıralarda görünmeye başlamıştır. Gelecek bin yılın muhteşem seramik eserlerinin ilk örneklerine işaret eden güzel, renkli çanaklar da üretilmeye başlanmıştır. Doğuya ve güneye doğru yayılmış yerleşik köy yaşamı biçimleri ve el sanatları, artık bütün Yakındoğu'yu kaplamaya başlamıştır. Yaratıcı dönüşümlerin yeni merkezleri gelişmiş ve büyük uygarlıklarından ilkinin, MÖ yaklaşık 4.000'de Mezopotamya'da, yükselişinin dönemi artık oluşmuştur.⁶⁵

Yunan-Doğu simyacıları bütün bu arkaik inanışları benimsemiş ve yeniden kullanmışlardır. Kükürt ile cıvanın simyevi birleşimi hemen hemen her zaman “evlilik” terimiyle ifade edilmiştir. Ancak bu evlilik aynı zamanda iki kozmolojik ilkenin mistik birleşmesidir. Simya anlayışının yeniliği buradadır. Maddenin hayatı artık arkaik insanın gördüğü biçimiyle “yaşamsal” hiyerofanilerle ifade edilmez, ama “tinsel” bir boyut kazanır. Başka bir deyişle madde, dramın ve çilenin erginleyici anlamını üstlenerek aynı zamanda ruhun yazgısını da üstlenmiştir. Ruh düzeyinde özgürlüğe, aydınlanışa ve ölümsüzlüğe götüren “erginleyici sınavlar” maddi düzeyde dönüşüme, Filozof Taşına ulaştırır.

Ayrıca mağara ve kovukların da Yeryüzü Ana'nın rahmine benzetilmektedir. Mağaraların tarihöncesine uzandığı kanıtlanan ritüel rolü, anneye mistik bir dönüş olarak açıklanabilir. Mağaralardaki mezarları ve aynı yerlerde kutlanan erginleme ayinlerini de aynı biçimde açıklanabilir. Bu tür arkaik kurumlar uzun süreli olmuştur. Helenizmin en kutsal sunaklarından biri olan Delphoi'un adında delph (uterus) kökü korunmuştur. W.F. Jackson Knight Sybilla kitaplarının bulunduğu yerde kırmızı toprağın olduğunu belirtiyordu. Cumae, Marpossos kentleri yakınlarında ve Epiros'ta. Şu halde Sybilla kitapları mağara kültlerine sıkı sıkıya bağlıydı. Kırmızı toprak Tanrıçanın kanını simgeliyordu.

Şimdilik şunu aklımızda tutalım; Kaynaklar, maden galerileri ve mağaralar Yeryüzü Ana'nın uterusuna benzetildiğinden, toprağın “karnında” yatan her şey canlıdır, ama henüz ana karnındadır. Başka bir deyişle ocaklardan çıkarılan maden filizleri bir tür embriyondur;

⁶⁵ CAMPBELL Joseph, “İlkel Mitoloji – Tanrının Maskeleri”, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitapevi, 2008.

yavaşça büyürler, sanki bitkisel ve hayvansal organizmalarınkinden farklı bir zamansal ritimleri vardır. Yeraltının karanlıklarında büyümekle kalmaz olgunlaşırlar da. Demek ki topraktan çıkarılmaları, vakti gelmeden yapılan bir işlemdir. Gelişmeleri için süre (yani zamanın jeolojik ritmi) verilse maden filizleri olgun, “mükemmel” metallere dönüşeceklerdir. Minerallerin embriyon olarak görülmesi konusunda biraz sonra bazı kanıtlar sunacağız. Ancak şimdiden madenlerin gizemli gelişim sürecine müdahale eden madencilerin ve metalurjistlerin üstlendikleri sorumluluğu tartabiliyoruz. Bu girişimlerini her ne pahasına olursa olsun “haklı çıkarmak” zorundaydılar ve bunun için de metalurji işlemleri yoluyla doğanın işini kendilerinin yaptıkları iddiasındaydılar. Metalurjist, metallerin büyüme sürecini hızlandırarak zamanın ritmini hızlandırıyordu. Jeolojik tempo onun tarafından yaşamsal bir tempoya dönüştürülmüştür. İnsanın, Doğaya karşı tam bir sorumluluk içinde olduğunu savunan bu cüretkar düşünce, simyacıların uğraştığı işi biraz olsun sezdirir.⁶⁶

Bir maden yatağı ya da yeni bir damarı bulmak kolay değildir; Bunların yerini göstermek ya da insanlara madenin nasıl işleneceğini öğretmek tanrılara ve tanrısal varlıklara düşer. Bu inançlar Avrupa’da yakın tarihlere kadar korunmuştur. XVI. yüzyılda Liege’i ziyaret eden bir Yunan seyyah Nukios Nikandros Kuzey Fransa ve Belçika’da kömür madenlerinin bulunuşuna ilişkin efsaneyi aktarır: Saygıdeğer bir yaşlı kılığında görünen melek, o güne kadar fırını odunla besleyen bir demirciye maden galerisinin ağzını göstermiştir. Finistere’de bir perinin insanlara gümüşlü kurşunun varlığını öğrettiğine inanılır. Madenlerin koruyucu azizi Peran da metalleri eriterek kaynaştırmayı bulmuştur.⁶⁷

Bir maden ocağının açılışının ya da bir fırının yapımının çoğunlukla şaşırtıcı bir arkaikliğe sahip ritüel işlemler olduğunu belirtilmektedir. Madenci ayinleri Avrupa’da ortaçağ sonuna kadar korunmuştur. Her yeni madenin açılışı dinsel törenleri gerektiriyordu. Ancak bu geleneklerin eskiliği ve karmaşıklığını görmek için başka yere bakmak gerekiyor. Çünkü ayinlerin eklenişleri, amaçları, içerdikleri ideoloji bir kültür düzeyinden diğerine farklılık gösterir. Öncelikle madenleri koruyan ya da orada bulunan ruhları yatıştırma amacını görüyoruz. A. Hale şunları yazar: “Malezyalı madenci kalay ve kalayın marifetleri konusunda bazı özel düşüncelere sahiptir. Öncelikle kalayın yatırılması gereken bazı ruhların korumasında ve idaresinde olduğuna inanır; ayrıca kalayın canlı olduğuna ve canlı bir maddenin birçok özelliğine sahip olduğuna inanır. Kalay bir yerden bir yere kendi kendine gidebilir, üreyebilir ve kimi kişilere ya da şeylere karşı belli bir sevecenlik, yakınlık duyabilir ve bu karşılıklıdır. Bu nedenle kalay madeni saygıyla işlenmelidir, rahat etmesi sağlanmalıdır ve belki de daha ilginç, maden yatağı işletilirken kalayın, haberi yokken elde edilmesi sağlanmalıdır.

İlkel inanışlarda madenin “hayvansı” davranışları bulunmaktadır. Maden canlıdır, -av hayvanının avcıya karşı takındığı tavırlar gibi- istediği gibi hareket eder, saklanır, insanlara sevgi ya da düşmanlık besler. Malezya’da İslam güçlü biçimde yerleşmiş olsa bile bu “yabancı” din madenlerin başarısını sağlamada yetersizdir; çünkü madenleri gözeten ve maden filizlerini ellerinde tutanlar eski tanrılardır. Böylece eski dinden, İslamiyet’in yerini aldığı dinden bir rahibin yardımına başvurmak kesinlikle kaçınılmazdır.

Maden törenlerini yönetmesi için Malezyalı bir pavang, kimi kez bir Sakay şamanı (yani en eski halkın, Malezya öncesi halkın şamanı) davet edilir. Bu pavanglar en eski dinsel gelenekleri korudukları için madenleri koruyan tanrıları yatıştırabilir ve madenlerde kol gezen

⁶⁶ ELIADE Mircea, “Demirciler ve Simyacılar”, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

⁶⁷ SEBILLOT Paul, “Les Travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays”, s. 406.

ruhlarla anlaşabilirler. İçinde altın bulunan maden filizleri (kalayla birlikte Malezya'nın belli başlı maden zenginliğini oluşturur) için özellikle onlara başvurulur. Müslüman işçiler bazı işaretler ya da dua gibi şeylerle dinlerini belli etmemelidirler. "Altının bir devanın ya da bir tanrının tasarrufunda ya da hâkimiyetinde olduğuna inanılır ve bu nedenle altın aramak kâfirlik demektir. Çünkü madenciler Allah'ın adını anmamaya ya da Müslüman ibadetlerine ilişkin eylemlerde bulunmamaya özen göstererek devalarla uzlaşmalı, onlara dualar etmeli, sungular sunmalıdır. Allah'ın egemenliğine ilişkin herhangi bir şeyin söylenmesi deva ya bir küfürdür yoksa "altını saklar" ya da "görünmez kılar. Dinler tarihinde dışardan gelen din ile yerel din arasındaki gerilim olgusu iyi bilinen bir olgudur. Tıpkı dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi, yerle ilgili Malezya'daki "yerin sahipleri" kendilerini hissettirirler.⁶⁸

İlkel inanışlarda bütün bu ürkütücü kutsallıkla yüklü olan maden filizleri, fırınlara taşınır. İşte o zaman en zor ve en maceralı işlem başlar. Zanaatkar "büyüme" hızlandırıp tamamlamak için kendini Yeryüzü Ana'nın yerine koyar. Fırınlara, maden filizinin büyümesini tamamladığı yeni, yapay bir rahimdir. Eritme işlemi çevresindeki sonsuz sayıda önlem, tabu ve ritüelin kaynağı budur. Madenlerin yanına kamp kurulur, orada bütün mevsim potansiyel olarak arı bir şekilde (Afrika'da genellikle aylarca, mayıs ve kasım arasında) yaşanır.⁶⁹ Açevalı maden eriticileri bütün bu zaman boyunca en katı cinsel perhizleri uygular. Bayekeler fırının etrafında kadın görmek istemezler. Metalürji mevsimi boyunca inzivada yaşayan Baylalar daha da katıdır. Gece boşalması yaşayan işçinin arınması gerekir. Bakitaralarda da aynı cinsel tabular vardır: Körük ustası işi sırasında cinsel ilişkide bulunursa körükler sürekli suyla dolacak ve iş göremez hale geleceklerdir.

İlkel dünyada madenler ve madencilikle ilgili çok çeşitli inanışlar bulunmaktadır. Aynı düşünce düzeninde Afrika metalürji törenleri gerdek simgeciliğine ilişkin bazı öğeler sunuyor. Bakitara demircisi örse gelmiş gibi davranır. Erkekler onu eve taşıdıklarında tıpkı bir düğün alayındaymış gibi şarkılar söylerler. Demirci örsü aldığı anda üstüne "çok çocuk doğurması için" su serper ve karısına, eve kuma getirdiğini söyler. Baylalarda fırın yapılırken bir erkek ve bir kız çocuğu içeri girerler ve bakla ezerler (ortaya çıkan çıtırtılar ateşin sesini simgeler). Bu işi yapan çocuklar daha sonra evlenmek zorundadırlar.⁷⁰

⁶⁸ SEBILLOT Paul, age. s. 42.

⁶⁹ CLINE R., "Mining and Metallurgy", s. 84.

⁷⁰ CLINE R., age. s. 118.

Bir başka ilkel inanışta; mitin daha eksiksiz haline Mundalarda rastlanır. Başlangıçta insanlar gökte Sing-bonga için çalışıyorlardı. Ancak suya yansıyan yüzlerini görüp tanrılara benzediklerini, dolayısıyla tanrılara eşit olduklarını anladılar ve tanrılara hizmet etmeyi reddettiler. Sing-bonga da onları yeryüzüne attı. Demir cevherinin bulunduğu bir yere düştüler, erkekler yedi fırın yaptılar. Duman Sing-bonga'yı rahatsız eni ve kuşları haberci olarak gönderdi, ama bir işe yaramadı. Tanrı yaşlı, hasta bir adam kılığında yeryüzüne indi. Kısa süre sonra fırınlar yıkıldı. Sing-bonga'yı tanımamış olan demirciler ne yapmaları gerektiğini sordular. O da “insan kurban etmelisiniz” diye yanıtladı. Gönüllü kurban bulunamayınca Sing-bonga gönüllü oldu. Fırına girip kor haline geldi ve üç gün sonra altın, gümüş ve değerli taşlarla çıktı. Karılan ateşi körüklüyor ve demircilerse fırınlarda diri diri yanarken bağıryorlardı. Sing-bonga kadınları teselli etti: Kocaları bağıryordu, çünkü hazineyi paylaşıyorlardı. Kadınlar, demirciler tamamen kül haline gelinceye kadar körüklemeye devam ettiler. Kadınlar kendilerine ne olacağını sorunca Sing-bonga onları bhut'lara, tepe ve kayalık ruhlarına dönüştürdü.

İlkel mitolojiye dair en somut ve güncel örnekler Afrika'da yaşanmaktadır. Bu bölgede halen günümüz yaşantılarını bile etkileyen örnekler yaşanmaktadır. Afrika'daki Bayekalar arasında, yeni bir galeri açılacağı zaman, etrafında büyücü (din adamı) ve işçiler bulunan şef, madende hakim olan atasal “bakır ruhlarına” bir dua okur. Dağ ruhlarını rahatsız etmemek ve kızdırmamak için nereden kazılmaya başlayacağına karar veren kişi her zaman şeftir. Aynı şekilde Bakitara madencileri “yerin sahibi” ruhları yatıştırmak ve çalışmalarını sırasında özellikle cinsel olmak üzere birçok tabuya uymak zorundadırlar. Ritüel arılık önemli bir rol oynar. Haitili yerliler altın bulmak için iffetli olmak gerektiğine inanırlar ve maden aramaya uzun süre oruç tuttuktarı ve cinsel perhiz yaptıktan sonra başlarlar. Arama sonuç vermezse bunu arı olmamalarından ileri geldiğine inanırlar.

Afrika'da demircilerin durumu ilginçtir. Demircinin ateşle uğraşması, onun büyüsel güç sahibi olduğu inancını pekiştirmiştir. Bundan dolayı demirci çoğu zaman “medizinmann”, şef, büyülu figürlerin yapıcısı vb. gibi iş görmektedir. Demircinin karısı da çanak-çömlek işlerini yönetir. Batı Afrika zencilerinde ve Ekvator'un güneyindeki Bantularda demirciye büyük saygı gösterilir. Buna karşılık Batı Sudan'ın kimi bölgeleriyle Senegal'de demirciler küçümsenmekte, hatta bunlar toplum içinde izole edilmektedir.

Petra Genitrix taşlarla ilgili uçsuz bucaksız mitoloji içinde araştırmamızı ilgilendiren iki inanış var: Taşlardan doğmuş insanlarla ilgili mitler ve taşlarla maden filizlerinin yeryüzünün rahminde oluşup “olgunlaşmaları” ile ilgili inançlar. Her ikisi de taşın yaşam ve bereket kaynağı olduğu, tıpkı kendisini doğuran toprak gibi onun da insana yaşam verdiği, insanları doğurduğu fikrini içeriyor.

Çok sayıda mitte ilk insanların taşlardan türedikleri söylenir. Bu motif Orta Amerika'nın büyük uygarlıklarında (İnkalar, Mayalar) ve ayrıca Güney Amerika'nın bazı kavimlerinin geleneklerinde, Yunanlarda, Samilerde, Kafkasya'da ve genel olarak Anadolu'dan Okyanusya'ya kadar her yerde belirlenmiştir. Deukalion, dünyayı insanlarla doldurmak için “annesinin kemiklerini” arkasına doğru atıyordu. Yeryüzü Ana'nın bu kemikleri taşlardı: Bunlar Urgrund'u, yani sarsılmaz gerçekliği, yeni bir insanlığın çıkacağı rahmi temsil ediyorlardı. Taşın hem mutlak gerçekliği, hem yaşamı hem de kutsallığı açıklayan arketipik bir imge olduğuna ilişkin kanıtlar, Ulu Tanrıça ya, matrix mundi'ye eşdeğer sayılan petra genitrix'ten doğan tanrılara ilişkin çok sayıdaki mitte bulunur. Eski Ahit, kadim Sami geleneğinde yer alan insanların taşlardan doğuşuna ilişkin fikri koruyordu; ama Hıristiyan

dinsel folklorunun bu imgeyi çok daha üst bir anlamda Kurtarıcı'ya uyguladığını görmek şaşırtıcıdır: Kimi Rumen Noel şarkılarında İsa'nın taştan doğduğu söylenir.⁷¹

İlkel insanların dünya hakkındaki tasavvurlarının mitolojik ve majik olduğu belirdiğine göre, birtakım kuvvetlerden, araçlardan faydalanılmağa çalışılacağı tabiidir. Aslında büyüye elverişli olan bu varlıklar hakkında da birtakım Mytuslar, efsaneler vardır. Böylece bir taşa büyük bir büyü gücüne sahip olabiliyor. Günümüzdeki medeni toplumlar da bazı şeylerin uğur getirmesi için üzerlerinde taşıdıkları (aranılan 4 yapraklı yonca; türlü fetişler) evde bulduklarını gibi, ilkel toplumlarda da, bir şahıs “Bir taşı, bir sopayı, bir bitkiyi, çok büyük değeri olan bir muskaymış gibi alıp saklar. Amerikanın kuzeyindeki Düzova Kızılderilileri babalarından kalma çakmak taşından yapılmış silahları oldukları gibi kabul ederler, ama buna karşılık yumuşakça fosillerden başka birşey olmayan “Buffalo Taşları”na büyük güven besler. Böylece ilkel topluluklarda, uğur getiren şeyler arasında bir taş ta bulunabiliyor. Hatta medeni sayılan toplumlarda dahi görülmektedir.

İlkel inançlarda bazı taşlar kurban takdiminde özel bir kutsal mevki almaktadır. İlkel inançlarda dünyanın yaratılışı ve insanın menşei meselesinde de taş inancının rolü oldukça önemlidir. Örnek olarak, Kızılderililerde bunun totemistik bir bünye içinde, insanın taş ve ağaçlardan vb. zuhur ettiğine dair bir inanç vardır. Bu zihniyet daha yüksek mitolojilerde bile görülmektedir.

Polinezya ve Malezya da ilkel toplumların (mana) inançlarından bahsederken, bu mananın tabiat üstü, insanın doğaüstü inançları dahil herşeye etkisi olan sevkedici kuvvet olarak görülmektedir. Pek tabii insanlar bu şekilde inanınca, bu kuvvete sahip olmak, büyü işleminde ondan faydalanmak istemektedir. Bu maksatla taşı türlü işlerde; bereket, bolluk getirmesi için bir taşı, bol mahsul elde etmek üzere, mesela verimli bir ağacın yanında bulup alınmakta, götürüp bahçede başka bir ağacın verimini artırmak üzere, onun yanına gömülmektedir. Taşın içinde bir kuvvet kaynağı, bir ruh, bir mana olduğuna inanıyor. Bu onun animistik inancına da uyuyor. Afrika'da mana inancının daha az görüldüğünü ve onun yerini daha çok kuvvetli bir animizmin aldığını belirten Prof. Dr. Bernhard Ankermann, Madagaskar ve Malaya'da mana kavramının değişik bir ifade aldığını bu kudret, bu kuvvetin, herhangi bir insandan ziyade bilhassa hükümdarların içinde bulunduğunu söylenmektedir.

Fransız Etnologu J.A. Merenhout tarafından derlenmiş olan Pasifik adalarındaki yerlilerin efsane ve adetlerinden dünyanın yaratılışı ile ilgili efsanede, tanrıların üstünde tek tanrı olarak en yüce kuvvete sahip, dünyaya hâkim Tangaroa görülüyor. Dünyanın yaratılışında “Dağlar, taşlar Tangaroa” “Büyük ve kutsal evreni o yarattı, onu o harekete geçirdi. Siz dağlar, taşlar, siz kumlar, bu dünyayı yapacak olan sizler haydi gelin” denilmektedir. Gene Kuzey Amerika'da

⁷¹ SEBILLOT P., “Les travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les peuples”, Paris, 1894, s. 395.

yaşayan Omaha Kızılderililerinin yaratılış mitolojilerinde”... Birden suların içinden büyük bir kaya yükseldi. Kaya parçalanıp içinden alevler çıktı, sular da bulut olup havaya yükseldiler vb. “ şeklinde kayanın dünyanın kuruluşundaki yerine işaret edilmektedir.

Grönland Eskimolarının efsane ve masallarını inceleyen seyyah Jean Malavrie (Jean Malavrie: Les derniers rois de Thule Plon.) da, Anxorettek adlı bir kadının sonunda nasıl taş (kaya) olduğunu anlatmaktadır. Zâten taş olmak, kaya olmak hemen birçok halk masallarına, efsanelere girmiştir. Bu ilkel toplumlara mahsus de ğildir. İlkel denilen toplumlarda kutsal taş inancı, taşları uğur ve büyü aracı olarak kullanmak, onda daima bir kudret, kuvvet, esrarengiz bir hal tasavvur etmek, birbirinden uzak mesafelerde, birbiriyle teması olmadığı ileri sürülebilecek yerlerde bu türlü itikadın varlığı dikkati çekecek kadar fazladır. Onlar fetiş olarak, büyü olarak kullanılmakta, uğur, talih getirmek için saklanmakta veya taşınmaktadır. Bilhassa büyücülükte ta ş özel bir role sahip olmuştur.

Seyyahların, Vietnam’ın dağlık bölgelerinde beyaz insan görmemiş kabilelerin kaya ve taşlar hakkında verdikleri bilgi dikkati çekici olmuştur. “Kayaların Bile Ruhu Vardı” başlığı altında bu kabile mensupları, her şeyin; kayaların, ağaçların ruhu olduğuna inanıyorlardı. Mesela bir kayanın gölgesini çiğnerseniz, onun ruhunu kızdırmış oluyordunuz. “Bir defasında böyle kızan bir kaya için gene güney dağlık bölgesindeki “Koho” köyünde ruhlardan af dilemek ve onlarla sulh yapmak için tam 42 tane mandayı kurban etmişler.” deniliyor. Gene Kongo’da dolaşan bir yazar, pazar yerinde çeşitli taş parçalarının satıldığını, bunların büyü işinde kullanıldığını bildiriyor.⁷²

İlkel inanışlara göre, kaya değerli taşları doğurur. Zümrüdün Sanskritçedeki adı “kayadan dogma” anlamında “açmağarbhaja”dır. Madenlerle ilgili Hint risalelerinde zümrüdün tıpkı “anasının karnındaymış” gibi, kayanın içinde olduğu söylenir. Cevahirname’nin (Değerli Taşlar Kitabı) yazarı elması kristalden yaş farkı ile ayırır; bu fark da embriyolojik terimlerle ifade edilir. Elmas pakka’dır, yani “olgun,” oysa kristal kaccha’dır, yani “ham,” tam gelişmemiştir. Öte yandan benzer bir tasavvur Avrupa’da XVII. yüzyıla kadar var olmuştur. De Rosnel Le Mercure şunu yazıyor: “Özellikle yakut maden yatağında yavaş yavaş doğar; ilk olarak beyazdır, olgunlaştıkça yavaş yavaş kırmızılaşır; tamamen beyaz veya bir kısmı beyaz bir kısmı kırmızı yakutun bulunmaması bu nedendir. Tıpkı çocuğun ana karnında annesinin kanıyla beslenmesi gibi yakut da öyle oluşur ve öyle beslenir. Bernard Palissy de madenlerin olgunlaşmasına inanıyordu. Tıpkı yeryüzündeki meyveler gibi, diye yazıyordu, madenler “olgunlaştıklarında ilk doğduklarındaki renklerinden farklı bir renge sahip olurlar.”⁷³

Rosnel’in “annesinin kamında annesinin kanıyla beslenen” çocuk imgesi ile maden yatağında olgunlaşan yakut imgesi arasında kurduğu benzerlik bazı şamancı inanış ve ritüellerde beklenmedik şekilde doğrulanıyor. Örneğin Çeroki şamanları yılda iki kez bir hayvanın kanıyla beslenmesi gereken bir kristale sahiptiler. Bu olmazsa kristalin havaya uçacağı ve insanlara saldıracığı düşünülüyordu. Kristal kan “içtikten” sonra uslu uslu uyurdu.⁷⁴

Kıbrıs adasında bir tür demirden söz edilmektedir. Bu küçük parçalara ayrılıp toprağa gömülür ve sık sık sulanırsa toprak altında gelişir ve her parça çok daha büyük hale gelir. Metallerin büyümesiyle ilgili bu arkaik tasavvurların süregelmesi yabana atılacak bir konu

⁷² GARBER., “Die indische Mineralien”, Leipzig, 1882, s. 76.

⁷³ KUNZ G.F., “The Magic of Jewels and Charms”, s. 134.

⁷⁴ MOONEY J.M., “Myths of the Cherokees”, Perry, The Children of the Sun, s. 401.

değildir. Bunlar yüzyıllık teknik deneyimlere ve akılcı düşünceye direnirler (bu, Yunan biliminin kabul ettiği mineralojik kavramlarla düşünmekten başka bir şey değildir). Bu tür geleneksel imgeler, madenler aleminin üzerine kesin ve tam gözlemlerin sonuçlarından daha doğru olamazlar mı? Daha doğru, çünkü bunları aktaran ve bunlara önem veren, taş devrinin soylu mitolojisidir.

Benzer bir nedenden dolayı maden ocakları faal kullanımın ardından dinlenmeye bırakılırdı. Maden ocağının, toprağın rahminin yenileri doğurması için zamana gereksinimi vardı. Plinius, İspanya gelen madenlerinin belli bir süre sonra “yeniden doğduklarını” yazıyordu. Strabon’da da benzer tespitler yapar. 13. yüzyıl İspanyol yazarı Barba aynı konuya değinir. Tükenmiş bir madenin ağzı iyice kapatılıp 10-15 yıl beklenirse yataklarını yeniden oluşturabilir. Çünkü der Barba, metallerin dünyanın yaratılışı sırasında yaratıldıklarını düşünenler fena halde yanılıyorlar; metaller maden ocaklarında büyürler.

Bu arada altının olağanüstü öneminin dinsel nedenlere dayandığını anımsatalım. Altın alet ya da silah olarak kullanılamaz olmasına karşın insanın keşfedip kullandığı en önemli metal olmuştur. Teknolojik devrimler tarihinde, yani taş devri teknolojisinin tunç üretimine, sonra da demir ve ardından çelik endüstrisine geçişte altın hiçbir rol oynamadı. Dahası işletilmesi en zor madendi: 6-12 gramlık bir damar bulmak için bir ton kaya çıkarmak gerekiyordu. Gerçi nemli alüvyonları işlemek daha kolaydı ancak bunlar da çok az verimliydi. Bir metreküp cüruf karşılığında birkaç gram elde edilebiliyordu. Birkaç ons altın elde etmek için harcanan çabayla karşılaştırıldığında bir petrol yatağının işletilmesi daha basit ve kolaydı. Bununla birlikte Firavunlar zamanından beri insanlar acı çekse de altın aramayı sürdürmüşlerdir. Simgesel değeri, dinsel değeri Doğanın ve insan varlığının kutsallıktan arınmasına karşın yok olmadı.

XIV. yüzyıla ait bir simya kitabı olan Summa Perfectionis’te şunları okuyoruz: “Doğanın çok uzun bir süre zarfında tamamlamadığını biz kısa sürede sanatımız sayesinde tamamlayabiliriz. Aynı düşünce, Ben Johnson tarafından The Alchemist adlı oyununda açıkça sergilenmiştir; Kişilerden biri olan Surly, metallerin büyümesini hayvan embriyonuna benzeten ve tıpkı yumurtadan çıkan civciv gibi, herhangi bir metalin de yerin rahminde başlamış olan olgunlaşma süreci sayesinde altın olabileceği yolundaki simya düşüncesini pek kabul etmek istemez.

Altının “soyluluğu”, “olgunlaşmış” olmasının ürünüdür. Diğer metaller “sıradan” metallerdir, çünkü “çiğ”dirler, “olgun değil”dirler. Şu halde doğanın amacı maden aleminin tamamlanması, nihai “olgunluğa” erişmesidir. Metallerin “doğal” olarak altına dönüşmesi onların yazgılarında vardır. Başka deyişle Doğa mükemmelliğe erişmeye çalışır. Ancak altın son derece tinsel bir simgesellikle yüklü olduğundan (“altın ölümsüzlüktür” diye geçer Hint metinlerinde) kimi simyevi kurguların hazırladığı yeni bir düşüncenin doğması olağandır. Bu

düşünce simyacının Doğanın kurtarıcı kardeşi olduğu düşüncesidir. Simyacı doğanın amacına ulaşmasına, ideal’ini gerçekleştirilmesine yardım eder; bu ideal de dölünün -madensel, hayvansal ya da insansal- en üst olgunluğa, yani ölümsüzlüğe ve mutlak özgürlüğe ulaşması demektir.

ŞAMAN MİTOLOJİSİ

Şamancılık veya Kamcılık olarak da bilinen Şamanizm bir dinden ziyade merkezinde şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan bir yöntemdir. Tunguzca'da "kâhin, sihirbaz" gibi anlamlara gelen, Batılı etnolog ve antropologlarca "rahip, büyücü, hekim veya ruh avcısı" şeklinde tanımlanan şaman kelimesi XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rusça'ya geçmiş ve bu yolla yayılarak etnoloji kavramları arasına girmiştir. Tatarca ve Altayca'da şaman karşılığında kam (gam) kelimesi kullanılır. Eski Uygur yazmalarını ihtiva eden Türkisch Turfan Texte'te, Kutadgu Bilig'de ve Codex Cumanicus'ta geçer.

Modern araştırmacılar Şamanizm'i Arktika ve Güney Sibirya'da uygulandığı biçimiyle geleneksel Şamanizm, kuzeydeki göçebe Türk toplulukları ile Orta Asya yerleşik toplumlarının bir tür inanç sentezi şeklinde yaşanmıştır. Şamanizm'in temelinin ruhlara yönelik inanç oluşturur. Şamanların görevleri bölgeden bölgeye değişmekle birlikte genelde ruhlar/tanrılar âlemiyle irtibat kurmak suretiyle insanları kötü ruhların etkisinden korumak ya da kurtarmaktır. Şamani halkların çeşitli kültürlerle mensup olması sebebiyle şamani kozmolojide tam bir görüş birliği yoktur.

Şaman edebiyatında ritüel ölüm ve adayın yeniden kurulması hakkında çok sayıda efsane ve memoraların mevcudluğu bu olgunun Şamanlıkta kalıtsal olduğunu gösterir. Değişik şekilde ve değişik amaçla söylenen bu efsanelerin tümünü birleştiren bir nokta vardır. O da Şaman olmada adayın yeniden oluşturulması (ölüp dirilme) ve bu oluşumda demircinin rolü meselesidir. Şamanlıkla ilgili çok sayıda araştırma yapılmış, ancak hazırlanan eserlerde demirci kültü ile ilgili konuya ya hiç temas edilmemiş, ya da az temas edilmiştir.

Şaman efsane ve inançlarından anlaşıldığına göre, ritüel parçalanma ve yenilme sürecinin yöneticisi demircidir. Ritüel ölüm ve yeniden dirilme sürecinde demirci birinci derecede rol oynar. Nitekim Yakut Şamanları arasından derlenen en eski inanışlarda da demirci Şaman adayının yeni statü almasını sağlayan baş aktördür. Bu memorata göre eti parçalanıp ateş denizinde yakıldıktan sonra Şaman adayı Oyun Maha ağacının yanına getirilir ve orada karanlığa itilir. Karanlık yer, çok saygılı demircilerin (uus haan tördö) yeridir. Demirciler, adayı örsün üstüne koyup çekiçe döverler, dokuz kızın sidiği ile yıkayarak soyudurlar. Bu işlemlerden sonra adayı tekrar yeryüzüne atarlar. Şaman bu sebepten soğukta donmaz, sıcakta terlemez.⁷⁵

Demircilik ve Şamanizm inanç sistemiyle büyücülük, şifacılık, dans ve şiir sanatı arasında güçlü bir ilişki vardır. Demirci, tanrısal ya da yarı tanrısaldır. Hemmimar, hem dansçı, hem müzisyen hem de büyücü hekim olduğu bütün mitsel ritüel bütünlüklerde görülür. Şamanlarda da benzer nitelikler bulunur. Örneğin tanrıların ya da tanrısal demircilerin gök tanrılar için yaptıkları silahlar, gök gürültüsü ve şimşektir. Mitolojide gök gürültüsü ve şimşek, Zeus'un silahlarıdır. Thor'un çekici, yıldırımdır. Sopalar Baal'in elinde sıçrar; çünkü Koşar'ın örsünde onun için çok uzaklara fırlatılabilen silahlar dövülmüştür. Zeus ise yıldırımını uzaklara fırlatmıştır.⁷⁶

Bu olağanüstü aletler, demircilerin tanrı için yaptığı aletlerdir ve bu aletleri yapan demirciler de olağanüstü niteliklere sahiptir. Şamanların da sırra erme törenleri; meslekî sırların aktarımının gerçekleştiği yerlerdir ve bu törenlerde şamanlar olağanüstü aşamalardan

⁷⁵ BAYAT Prof. Dr. Fuzuli, "Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı", Yedigün Mücellithanesi, Cilt:II, İstanbul, 2006.

⁷⁶ ELIADE Mircea, "Şamanizm", İstanbul, 2006, s. 515-516.

geçmektedir. Demirciler de olağanüstülükleriyle şamanlara benzerler ve en önemlisi demircilerin de meslek sırları vardır. Her ikisinin sırları da tanrısal kökene ilişkindir ve dışı kapalı bir şekilde usta-çırak ilişkisiyle aktarılırlar. Bu nedenle de demirci ile şaman birbirine çok benzer. Öyle ki, demiri işlemeyi bilen demircinin ateşe egemen oluşuyla gerçekleştirdiği sihircilik, şamanlığı saygın kılan pek çok öğeyi de özümlediğini gösteren bir durumdur.⁷⁷

Orta Asya menşeli olduğunu tahmin ettiğimiz bazı halklar, demirciliği Tepegözlerin icat ettiğine ve demirin özgün niteliklerinin Frigya’da oturan mitsel varlıklar Dactyller tarafından keşfedildiğine ve bu bilgiyi İda Dağı’nın efsanevi yanışı esnasında metallerin ergimesini gözlemlerken edindiklerine inanmışlardır. Dactyller, Anadolu-Girit ve Yunanistan’da büyücü olmaları ile ün yapmışlardır. Beklenmeyen bir tehlikeyle karşılaşan biri, onların ismini söylediğinde korunacağına inanmaktadır. Bu zanaat sahibi kişiler hem demirciler, hem de şamanlardır. Çılgınca eğlencelere ve şenliklere düşkün olan bu grupların eğlence düşkünlüğü, diğer kabilelerin korkmasına dahi sebep olur. Hatta komşu kabileler, onların bir metali başka bir metale dönüştürecek sihirli bir güce sahip olduğuna ve şimşekleri oluşturduklarına inandıklarından onlara yaklaşmaya dahi korkarlarmış. Demirin ve diğer elementlerin efendileri kabul edilen Dactyllerin de Vulvan gibi demir ocağı, volkanlardır. Asya şamanları, bazen bu doğüstü güçlere sahip geleneksel metalurjist Dactyls, Corybantes, Cabiri ve Curetes ile karıştırılmış ve bu yüzden yaygın bir şekilde büyücü ve hatta tanrı addedilmişlerdir. Aslında uzun bir süre şamanların, ayrıcalıklı bir metal işçiliği bilgisi ile donatıldıklarına da inanılmıştır.⁷⁸

Hem demirciler hem şamanlar, “ateşe egemen” olmalarıyla büyücü kimliği kazanmışlardır. Bu açıdan da birbirlerine çok benzerler. Avrupa mitolojisinde ise demirciler, ifritle ya da cinle özdeşleştirilmiştir. Avrupa şamanları da ağız ve burunlarından hatta bütün vücutlarından ateş püsküren sihirli güçleri olan kişiler olarak bilinir. Nitekim şeytanın ağzından ateş püsküren bir yaratık olduğu düşünüldüğünde, demirci ve şeytan arasında ateşe egemenlik konusundaki benzerlik çok açıktır.

Demircilik sanatı Şaman sanatından sonra en önemli sanat olarak bilinir. Hatta Yakutların inancına göre demirci, Şamandan daha yüksek derecededir. Nitekim demircinin Şamana zarar vermesi mümkündür, ancak Şaman, demirciye zarar veremez. Buna rağmen çağdaş Şamanlığın canlı olduğu Yakut ve Altay-Sayan Türklerinde demirciler eski önemini kaybetmiş durumdadırlar. Daha doğrusu Şamanın faaliyet alanı işlevini yürüttüğü halde demircilik daha çok sözlü sanatta büyüsel ve imgesel varlığını sürdürmektedir. Soydan soya geçen demirci kültü teknolojinin hızlı gelişimi ile neredeyse tarihe karışmıştır.

Şamanın büyük kardeşi durumunda olan demirci, zamanla tedavi etmiş, gelecekte haber vermişse de onun bilgisi mistik öğretilerden daha çok, akıl ve zekâyâ dayanmıştır. Bu bağlamda demircilik kültü, Şamanlıktan farklılaşır. Demircilik, genel olarak bir soy sanatıdır ve dokuz kuşak önceki demirci ata, olağanüstü bazı yeteneklerle donatılmıştır. Bu olağanüstülükten en önemlisi ruhların demirciden korkmalarıdır.

Demirci her ne kadar Şamanla aynı yuvadan çıkmış olsa da ruhlar, demirciden korkar. Oysa Şamanlar, ruhları yönetme yeteneğine sahiptirler. Bu bakımdan Şamanla demirci bir ayrılık göstermektedir. Ruhlar demirden, demirle çemberlenmekten ve demircinin sesinden, bağirtısından korkarlar. Bu nedendir ki Şamanlar da üzerlerine demir eşyalar takmadan

⁷⁷ ELIADE Mircea, age. s. 516.

⁷⁸ ELIADE Mircea, age. s. 518.

kamlık yapmazlar. Bir Yakut köyünde V. Seroşevskiy, Şamanın demir kutusundan bazı metal eşyalar çıkartıp yere koyduğu için Şaman kamlık yapamamış ve “Ruhlar demirden korktukları için benim çağırma cevabı vermezler.” demiştir.⁷⁹

Eski Türk inancında özel yeri olan demir ve demircilik kültü Şamanlık tarafından benimsenmiş ve Şaman statüsüne geçişte demirciye önemli bir rol verilmiştir. Bu nedendir ki demirci kültü yalnız Türk Şamanlığında değil, Türk Şamanlığının etkisiyle Buryat ve Samoyed Şamanlığında da görülmektedir. Buryatlarda demircilerin patronu Hara-Dargahi-Tenggeri (Demirci Tanrı) dir. İnanca göre kara Şamanların hepsi demircidirler. Buryatların demircilik tanrısına Boron-Hara-Tenggeri (Siyah Yağmur Tanrısı) da denilir. Bu Tanrı, Hacir adında bir demirci yetiştirmiştir. Sonradan bu demirci, Şamanların hepsine demirciliği öğretmiştir. Bu bilgiden anlaşılacağı üzere, demircilerle Şamanlar arasında bir eşitlik işareti konulmuştur.⁸⁰

Ayrıca bazı Buryat boylarının Şaman inancına göre, demircilerin koruyucu ruhu olan Hara Maha Tengri'nin emrinde 99 demirci, 77 körükçü vardır. Başka bir mite göre demircilerin patronu Bojintay, dokuz oğlu ile demircilik atölyesinde bulunan değişik nesnelere -ateşten, havadan, örsten, kömürden, çekiçten, körükten, sudan- sorumludurlar. Demirciliği Bojintay'la oğulları tamamlar durumdadırlar.

Demircilik mesleği, Türklerin Tunç devrinde avcılık ve kısmen de çobanlık mesleğini geliştirmeleri sonunda ortaya çıktı ve bozkırda büyük devletler kurmaları ile yüksek bir seviyeye ulaştı. Başka şekilde söyleyecek olursak vahşi hayvanları avlayabilecek ve doğada evcil hayvanları vahşi hayvanlardan, baskınlardan koruyabilecek silahlar yapılması demirciliği toplumsal işbölümünde üst kısımlara çıkardı. Demir işletmeciliğinin ve demirciliğin ortaya çıkmasıyla yeni bir döneme başlayan ve toplumda erkeklerin rolünü ön plana çıkaran avcılık devri başladı.

Türk Şamanlığında demirci kültürünün önemli rol oynaması ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarla çevrelenmiştir. Atlı göçebe ve savaşçı bir kavim olan Türkler, tarihin eski çağlarında demir işlemeciliğini geliştirmiş, silah, at ve araba eşyaları yapmış, onu diğer kavimlere satmışlardır. Demir Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı vb. Türk devletlerinde esas ekonomik gelir olmasa da ekonomide önemli bir rol oynamıştır. Baykal Gölü civarında, Altay, Ural, Sayan dağlarında bulunan demir madenleri ve demir döküm ocakları da Türklerin ekonomik

⁷⁹ SEROŞEVSKİY V.L., “Yakut”, St. Petersburg, 1896, s. 632.

⁸⁰ ÖGEL Bahettin, “Türk Mitolojisi”, C.I, Ankara, 1989, s. 450.

hayatında demirin küçümsenmeyecek işlevinden haber verir. Avin kutsanması işi, önce avcıların kendilerinin yaptığı bir çeşit büyü ve dua şeklinden bu işi profesyonelce yapan Şamanların ortaya çıkmasına kadar uzun bir yol kat etti. M. Eliade'ın da yazdığı gibi demirciler her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanınmışlardır. Türk düşüncesinde demirciye bir ayrıcalık tanınsa da onu büyücü olarak görme yoktur veya çok azdır ki, bu da muhtemelen Moğollardan geçmiştir. Nitekim Moğollar'da ve Buryatlar'da demircilik sanatının yeni olduğu, demirciliğin göç eden bir kavim tarafından kendilerine öğretildiği Buryat Şaman efsanelerinde de söylenmektedir.⁸¹

Moğol halklarının demircilik hakkındaki iptidai görüşlerine göre demirci bir sihirbazdır. Göktürklerde ise durum farklı idi. Bütün kabilenin işi, gücü ve sanatı demircilikti. O dönemin yüksek savaş teknolojisinin elde edilmesi de Türklerin demir işletmeciliğini iyi bir şekilde yürütebilmeleri ile orantılıdır. Türkler, demirciyle Şaman arasında bir ilişkinin olduğunu çok eskiden beri varsaymışlardır. Türk düşüncesinde demircilik erkek egemenliği ve askeri güç sembolüne dönüşmüştür. Nasıl ki ruhlar, Şamanın vücudu üzerinde değişiklik yapıyorlarsa, demirci de ateş ve suyla demire yeni bir şekil verir ve ondan istediği aleti yapar. Ateş, su, demir üçlüsü eskiden koruyucu, arındırıcı nitelikte olduğu için demirci de Şaman gibi öteki alemle bağlantılı görülmüştür.⁸²

Demirci, ateşe egemen olan ve sert demirden silahlar yapan, sert demire şekil veren kutsanmış insandır. Demiri şekillendiren usta, Şaman adayını da kolaylıkla Şaman yapabilir mantığı, Şaman olma statüsünde demirciye özel bir yer ayırmıştır. Kabile birliklerinin ortaya çıktığı dönemlerde demirci, bilgin sıfatı ile uzmanlık sıfatını birleştirerek toplumda saygın bir yer edinmeye başlamıştır. Türk mitolojik düşüncesinde iki kutsal güce ateş ve demire hükmeden kişi bir diğer sentagmada kurtarıcılık işleviyle yüklenmiştir.

Bu kurtarıcılık Türklerin meşhur Ergenekon mitinde de görülür. Nitekim demir dağları eritip Türkleri geniş bozkıra çıkartmıştır. Börteçine de ilk demirci, ilk hükümdardır, kurtarıcı bozkurttur. Adın etimolojisinde kurt (börte/börü) anlamının mevcudluğu kurt, büyü, demirci üçlüsünden haber verir. Ergenekon miti, demircinin kurtarıcılık misyonunu üstlenmiş kurtarıcı bozkurt varlığında gerçekleşmesidir. Demirci ile bozkurt arasındaki ilişki demirci ile hükümdar arasındaki ilişki kadardır. Ergenekon'dan çıkma şerefine hakanın her sene belli bir günde ateşte ısıtılmış demir parçasını örs üzerine koyup çekiçle vurması, dolayısıyla demirci taklidi yapması, "hakan demirci" müessesesinin bir kalıntısı idi. Kurtarıcı demirci aynı zamanda milletin Şamanı ve hakanı idi.

Demirci kültürünün veya maden işlemeciliğinin oluşumuyla Şamanlığın güçlenmesi söz konusu olduğu içindir ki, demirciliğin de tıpkı Şamanlıkta olduğu gibi soyla geçtiği gözlenmektedir. Demirci ile Şaman arasındaki benzerlik demirciliğin birkaç nesil aynı soydan gelmesi ile izah edilir. Diğer taraftan demirci, Şamanın büyük kardeşi olarak görülür ve bu bağlamda aralarındaki fark silinmiş olur ve demircinin işlevi Şamanınki ile aynlaşır.

Bir önemli benzerlik de demircinin aletlerinin -körük, örs, çekiç vs.- takdis edilmesi ve bu takdis edilmeden sonra kadının bu aletlere dokunmasının yasaklanmasıdır. Nitekim Şamanın davulu da takdis edildikten sonra ona kadının dokunması yasaklanır. Demircilerin kötü ruhları kovması, tedavi etmesi, gelecekte haber vermesi bu kültü Şamanlıkla aynı kökenli yapmıştır. Şaman statüsüne geçişte demircilerin patronu Kıday Bakşı'nin rolünün etkileyici bir biçimde

⁸¹ ELİADE Mircea, "Şamanizm", s. 514.

⁸² ÖGEL Bahettin, age. s. 66.

olması ir bakıma Şamanların ortaya çıkmasında demircilik kültürünün önemli rol oynadığını ispatlayacak kanıt mahiyetindedir.

Şamanın ataerkillik döneminin bir simgesi haline gelmiş demirci tarafından sırta erme ritinden geçirilmesi, bir kez daha Şaman olma statüsünün ataerkil aile yapısının hakim olduğu dönemlerde şekillendiğini ve bugünkü görünümünü aldığını kanıtlar. Şaman literatüründen anlaşıldığı gibi demirci, adayın başını kesip soğuk su ile dolu bir kazana, parça parça doğranmış etini ise kaynayan diğer kazana bırakır. Bugün dilimizde ayıltma, dolayısıyla zihnin açılması anlamında kullanılan başını soğuk suya sokmak, eski Şaman merasimlerinden kalmış bir deyimdir.⁸³

Şaman literatüründe ise demircilerin ve demircilik sanatının koruyucusu Kıday Baksı olarak bilinmektedir. Bu da onun yüksek statüsünden haber vermektedir. Nitekim Kıday unvanı da bunu tasdik etmektedir. Kıday, genelde kut/kud kelimesinden türeyip ruh, mutluluk anlamlarını içermektedir. Kelimenin ikinci terkibi olan ay, çok büyük ihtimalle eski Ay Tanrı inancının bir kalıntısıdır. Baksı/Bakşı sözcüğü (Moğolca'da bağşi) hoca, öğretici, sihirbaz, tabip anlamına gelir.

Yakutların mitolojik düşüncesinde Kıday Baksı, demircilerin hamisi, ustası, atasıdır. Hatta Kıday Baksı'nın yeraltındaki ruhlardan oluşan topluluklardan birinin lideri olduğu da düşünülür. Bazı bilgilere göre Kıday Baksı, aynı şekilde Şaman ve hükümdarların da hamisi, hocası ve atası olarak bilinmektedir. Yeraltında olması nedeniyle Kıday Baksı, gizli hazinenin koruyucusu, gizli bilginin kaynağıdır. Kahramanlık destanlarında savaş sırasında veya savaştan sonra güçten düşen kahramanlar onun yanına inip, onun demirci örsünün üstüne uzanıp yeni güç, kuvvet bulurlar. Ayrıca Yakut kahramanlık destanlarında (Yakutça olonho) Kıday Baksı'nın daimi sıfat tamlaması demircilerin, hükümdarların ve hanların atası ifadesidir. Yakut Şamanlarına göre demircilik hamileri bir kaçtır. Nitekim demircilerin patronu Kıday Baksı Uus idiyse, diğerleri de bu veya diğer demirci aletin patronudur.

Hatta Yakutlar demirci ile Şamanın aynı yuvadan çıktıklarına (Yakutçada, us da oyun bir uyalah) inanırlardı.³⁶ Bu nedenle de Kıday Baksı, demircilik görevini vermek istediği adaya (bu aday da demirci soyundandır) hastalık gönderir. Aday da Şamanın yardımı ile Kıday Baksı'ya kara renkli öküz kurban verdikten sonra demircilik sanatına başlar. Şaman hastalığı gibi demircilik hastalığı da gelecek demirciye ruhlardan tarafından seçilme simgesi olarak gönderilir. Demirci olarak seçilmiş adayın, görevi geri çevirmesi, tıpkı Şamanlıkta olduğu gibi, imkansızdır. Nihayet her iki kültürde pasif yapı, yani hem Şamanın hem de demircinin kendi gayretleriyle değil de zorla yapılanması söz konusudur. Bir diğer mesele de tıpkı Şamanlıkta olduğu gibi demircilerin de erkek ve kadın olabileceğidir. Nitekim Şor destanlarından Ak Tolay'da kadın demircilerin varlığına rast gelinmektedir.

Karaçay-Balkar inancında Kıday Baksı'ya hem fonksiyonu hem de ismi açısından yakın olan bir mitolojik varlık vardır. Balkar Türkleri arasından derlenmiş bir efsanede denilir ki, bir gün adamın biri dağda altından bir testi (bardak) bulur ve onu evine götürür. Aynı gece adamın sağ yanı kurur ve rüyada beyaz saçlı bir ihtiyar ona gizemli bir sesle "Ben altın demircisi Kıden'im. Eğer kendinin ve akrabalarının ölümünü istemiyorsan aldığın altın testiye yerine koy." der. Adam ertesi sabah bulduğu altın testiye yerine koyar koymaz iyileşir. Her iki mitolojik varlık yeraltı dünyasıyla ilgilidir, her ikisi de demircidir ve nihayet Kıden, Kıday kıld/kut kökünden oluşmuş isimlerdir. Şamanlığı bu veya diğer şekilde koruyabilen

⁸³ BAYAT F., "Türk Şaman Metinleri", s. 103.

Kazaklarda, Türklerin ata-baba sanatı olan demircilik ve demirci kültürüyle ilgili bazı inanışlar kalmıştır. Kazakların inancına göre al ruhu demirciden korkarmış: A. İnan, Kazakların Argun ve Turgay-Kıpçak boylarında loğusanın yanında bir erkeğin demirciyi temsil ederek çekiçle bir demire vurduğunu müşahede etmiştir. Benzeri şekilde Kırgızlar da doğum zamanı yurda (eve) demirciyi davet eder, doğumun kolay geçmesi için demirci de demir dövmeye başlar. Demirden korkan kötü ruhlar inancı diğer Türk boylarında da çok yaygındır.

Altay mitolojik metinlerinde yeraltı dünyasının hakimi ve ilk Şaman olan Erlik, aynı zamanda ilk demircidir ve demircilerin patronu olarak bilinir. Şor efsanelerinde de demircilerin koruyucusu Erlik'tir. Ayrıca Erlik'in oğlanları da demirle ilişkili olarak görünürler. Nitekim Erlik'in oğlanlarının adları bu bakımdan ilginçtir: Temir Kan, Kees Kara (Kara Dökme Demir), Jalbak Temir Darindu (Geniş Demir Küreği Olan) vb. Bütün bunlar yeraltı dünyası ruhlarının ateş ve demir üzerinde hakim olduklarını kanıtlamış olur.

Altay-Sayan Türklerinin inancına göre, ilk demirci de Erlik Han'dır. Erlik'in ilk demirci olduğu yaratılış mitinde görünmektedir. Erlik yeraltı dünyasında ona hizmet edecek insanlar yaratmak için çekiç, körük, örs yapar. Demiri kızdırır. Çekici örsle vurur ve oradan körmesler (kötü ruhlar), yaban domuzu, ayı, kurbağa vs. çıkarır. Tabii ki mit, Erlik'i iyiden kötüye çevirdiği, gökten yeraltına indirdiği için burada demircilik değil, Erlik'in kötülüğü gösterilmek istenmiştir. Ancak bu da Altay Şamanlığının bu korkunç ölüm ruhunu, demircilik mesleğinin ilk yaratıcısı gibi takdim etmeye yeterlidir. Türk mitolojisinde demircilik, yeraltı dünyasıyla bağlı bir sanattır. Hatırlatmak gerekir ki Yunan mitolojisinde de Zeus'un oğlu olan demircinin (Hephaistos) atölyesi yeraltındadır.

Yakut Şaman metinlerinde demircilerin patronu ile yeraltı dünyasının hakimi ayrı ayrı şahıslardır. Yeraltı dünyasının hakimi Arsan Duolay olmasına rağmen bağımsız olan demircilerin ve dolayısıyla Şamanların patronu Kıday Baksı da yeraltı dünyasının güçlü ruhudur. Yeraltında yaşayan soylardan biri demircilerdir ki onlara da Kıday Baksı başkanlık yapmaktadır. Yakut inancına göre Şaman seçilen adamın ruhunu (kutunu) yeraltına getirip Kıday Baksı'nın yanındaki demir beşiğe koyarlar. Kuzey veya yeraltı bayanları diye bilinen ihtiyar kadınlar, Şaman adayını üç yıl emzirdikten sonra Kıday Baksı'ya verirler. Kıday Baksı, iyi ve güçlü Şamanın ruhunu (kutunu) ateşte güçlendirip terbiye eder. Bütün bunlar demirciliğin ilk baştan, yani varoluşundan itibaren bir oluşturma, yaratma ve kurma sanatı olduğunun göstergesidir. Kısacası, demirci, Şaman mitolojisinde öldüren ve dirilten tanrı rolünü üstlenmiştir.

Bazı Yakut Şaman efsanelerinde demircinin yerini demir gagalı, demir pençeli, uzun kuyruklu kuş ana tutmaktadır. Şaman söylentilerinde bütün kuş analar birbirine benzemektedir. Bu kuş ana tıpkı demirci gibi adayın bedenini parçalayarak hastalık ve ölüm getiren kötü ruhlara dağıtır. Eğer doğranmış etler bütün ruhlara paylaştırılmışsa, Şaman hastayı tedavi etmekte başarılı olur. Sonra kuş ana, kemikleri yeniden etle oluşturur ve adayı diriltir. Şaman efsanelerinden görüldüğü kadarıyla aday; bedeninin parçalanmasını kendi gözleriyle görür.

Demirci ve onunla beraber Şamanın da kabile ve kabile federasyonu örgütlenmesinde önemli rol alması, yalnız ekonomik şartlarla veya hayat tarzıyla sınırlı kalmaz. İnanç sisteminde ve bu sisteme dayalı yapılanmada demirci ve Şaman ikilisi önemli rol üstlenmiştir. Nitekim kabile ve sonradan kabile birliklerinin başkanı olan tarkan unvanının kaynakların bir çoğunda “demirci tarkan” şeklinde geçmesi aslında eski Bulgarca’da tarkan kelimesinin demirci anlamına geldiğinden, demirci kültürünün yaygınlığından ve sosyo-ekonomik yapılanmada önemli yer edindiğinden haber verir.

Demirci tarkan, kabilenin ilk zamanlarda dünyevi ve dini yönetimini elinde tutan başkanı olmuştur. Zamanla tarkanın dini işlevi arka plana itilmiş, yalnız kabile birliğinin lideri vasfını korumuştur. Yakutlarda “darkan” şeklinde geçen tarkan, demircinin kendisi değil, karısına verilen unvandır. Demirci gibi karısı da gizli dünyanın bir parçası sayılmış ve tarkan unvanıyla şerefendirilmiştir.

Manas Destanı’nda da demirciye darkan denildiği bilinmektedir. Aslında bir unvan olan tarkan, ataerkil döneme geçişte toplumun bilicisi ve lideri olmuştur. Unvanlaşma sonraki dönemin mahsulüdür. Zamanla demirci toplumsal yaşamda önemini artırmış, demirci tarkanlar, devlet yapılanmasında “kağan” unvanıyla bir gelişim geçirmişlerdir. Hatta Z.V. Togan’a göre, Hazar ve Göktürk kağanları eski demirci tarhanlardan gelmiş, ancak kabileler arasında sadece hakim olan demirci tarkanlar değil, büyük devletler kuran hükümdarlardır.⁸⁴

Görevin geri alınmasında veya Şamanlık yeteneğinin alınmasında kadının rolü bir zamanlar kadın Şaman hakimiyetinin sosyo-ekonomik düzeyin değişmesi sonucunda erkek Şamanlara bırakılmasının simgesel aksetmesidir. Sosyo-ekonomik düzeyde anaerkilliğin güç kaynaklarından olan ateş, demir ve benzeri madenlerin işlemesiyle erkek egemenliği toplumun yapısını değiştirdi ve ocağın sahibi, dolayısıyla ailenin başı durumunda olan kadın, özellikle demirciliğin gelişmesi ile yerini erkeğe bırakmış oldu. Demircilik kültürü bir bakıma Şamanlığın gelişmesini sağlamış oldu. Nitekim yeraltı dünyası ile bağlantılı olan demircilerin sihri gücü erkek Şamanlarla paylaşılmış oldu ve kadın Şamanlar yavaş yavaş güçlerini ve önemlerini kaybettiler. Buna rağmen son dönem derlemelerinde de bazen çok güçlü kadın Şamanlar hakkındaki anlatılar eski toplumsal yapının geriye kalan kalıntıları olarak değerlendirilmelidir.

Demircilik uğraşı önem bakımından şamanlık meslek ve görevinden hemen sonra gelir. Bir Yakut atasözü “Demirciler ve şamanlar aynı yuvadan çıkar” der. Bir başkası da “şamanın karısının saygıya, demircinininkinin ise tapılmaya layık olduğunu” söyler. Demircilerde hastalıkları iyileştirme, hatta geleceği bilme gücü vardır. Dolgan’lara göre şamanlar demircilerin ruhlarını “yutamaz”, çünkü demirciler onları ateşte saklar. Buna karşılık demircinin bir şamanın ruhunu yakalayıp ateşte yakması mümkündür. Demirciler de kötü ruhların sürekli tehdidi altında ve bu düşman ruhları uzaklaştırmak için sürekli olarak çalışmak, ateşle oynamak, gürültü yapmak zorundadırlar.

⁸⁴ TOGAN Z.V., “Umumi Türk Tarihine Giriş”, İstanbul, 1981, s. 52.

Buryat inanışına göre, göksel demirci Boşintoj'un dokuz oğlu insanlara maden işlemeyi öğretmek için yeryüzüne inmiş, onların ilk öğrencileri de demirci ailelerinin ataları olmuştur. Bir başka söylenceye bakılırsa, Boşintoj'la dokuz oğlunu insanlara maden işleme sanatının sırlarını açıklamak üzere yeryüzüne gönderen bizzat Ak Tengri'dir. Büyük demircinin oğulları dünyalı kızlarla evlenerek demircilerin ataları olmuşlardır. Bu ailelerin birinden gelmeyen hiç kimse demirci olamaz. Buryatlarda bundan başka kimi törenlerde yüzlerini kurumla siyaha boyayan "kara demirciler" de vardır; halk bunlardan özellikle korkar. Demircilerin koruyucu tanrı ve ruhları onlara işlerinde yardım etmekle kalmaz, onları kötü ruhlara karşı savunurlar da. Buryat demircilerinin kendilerine özgü ritleri vardır. Bunların at kurbanı hayvanın karnını yarıp yüreğini sökerek yapılır. Atın ruhu gökteki Boşintoj'un yanına gidecektir. Dokuz genç dokuz oğulun rolünü oynar; göksel demircinin kendisini canlandıran bir kişi de dalınca geçip oldukça uzun bir monologla nasıl in illa tempore (o zamanlar, vaktiyle) oğullarını insanlara yardım için dünyaya gönderdiğini, vb. anlatır. Sonra da diliyle ateşe dokunur. Sandschejew'e anlatıldığına göre, eski adetler yürürlükteyken Boşintoj'u temsil eden adam ergimiş demiri avucuna almış. Fakat Sandschejew sadece kızgın demire ayakla dokunulduğunu gözüyle görmüş. Şamanlar ela demirciler gibi "ateşin hakimi"dirler, ama sihirli güçleri oldukça üstündür.

A. Popov bir demircinin bir şaman tarafından sağiltılma seansını şöyle anlatıyor: Hastalığa demircinin "ruhları" sebep olmuştu. K'daai Maksin'e bir kara boğa kurban edildikten sonra demircinin bütün aletleri hayvanın kanına bulandı. Yedi kişi büyük bir ateş yakıp boğanın kafasını korların içine attılar. Bu sırada şaman da sırlarını söylemeye başlıyor, tanrının huzuruna yapacağı esrimeli yolculuğa hazırlanıyordu. Yedi adam boğa kafasını ateşten alıp bir örsün üstüne koydular ve üzerine çekiçlerle vurdular. (Şimdi burada da, şaman adayının sırra-erme rüyalarında ifritlerin yaptığına benzer biçimde, demircinin başının simgesel olarak döğülüp yeniden biçimlendirilmesi olayına tanık olmuyor muyuz? Her neyse, sonunda şaman K'daai Maksin'in yeraltı evine iner, bir ruhu diriltmeyi başarır ve bu ruh şamanın ağzından hastalık ve gereken sağiltılma yöntemi konusunda sorulan sorulara yanıt verir.⁸⁵

"Ateşe söz geçirebilmesi" ve özellikle madenler üzerindeki sihirli güçleri yüzünden, demirciler her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanınmışlardır. Bu nedenle onlara karşı tutum ve davranışlar çelişkili ve çift anlamlıdır. Hem küçümsenir hem de saygı görürler. Bu çelişkili tutuma özellikle Afrika'da rastlanır; birçok kabilede demirci lanetli bir kişidir,

⁸⁵ POPOV A., "Consecration Ritual", s. 262.

parya sayılır, hatta öldürülmesi bile ceza gerektirmez. Buna karşılık başka kabilelerde ise saygı görür, otacılarla (medicine men) aynı düzeyde tutulur, politik şef bile olabilir. Bu tutum ve davranışların açıklaması madenlerin ve madencilik uğraşının insanlarda uyandırdığı çelişkili tepkilerde ve çeşitli Afrika toplumlarını birbirinden ayıran düzey farklarında yatar. Bu toplumlardan bazıları maden işlemeyi geç dönemlerde ve karmaşık tarihsel koşullarda tanımışlardır. Burada bizi asıl ilgilendiren, Afrika’da da demircilerin bazen kendilerine özgü katılma/sır-ra-erme ritüelleri olan gizli dernekler oluşturmalarıdır. Hatta kimi durumlarda demircilerle şamanlar veya otacılar arasında bir “ortak yaşam” (symbiose) ilişkisine bile rastlanır. Katılma/sır-ra-erme törenli gizli derneklerde demircilerin de yer alması eski Germenlerde ve Japonlarda da görülür. Çin mitolojik geleneklerinde de metalürji, sihirbazlık ve hanedan kurucu hükümdarlar arasında benzer ilişkiler saptanmıştır. Aynı ilişkiler, bu kez çok daha karmaşık biçimde, klasik mitolojideki Kyklops’lar, Daktyl’ler, Kuret’ler ve Telkhin’lerle maden işleme uğraşı arasında da karşımıza çıkar. Madencilik cin ve ifritlere özgü, “asurik” niteliği, Hindistan’ın yerli halklarının (Birhor, Munda, Oraon) mitlerinde açıkça belirtilir; bu masallarda demircinin gururu ve kendini beğenmişliği, sonunda yüce varlığın onu yenip kendi ocağında yakmayı başardığı, vb. anlatılır.⁸⁶

“Madencilik’in sırları” bize şamanlıkta sır-ra-erme yoluyla aktarılan “meslek sırlarını” anımsatıyor. Her iki durumda da yabancılara kapalı (esoterique) bir sihirli teknik söz konusudur. Bu nedendir ki, demircilik mesleği de genel olarak şamanlık gibi kalıtsaldır. Şamanlıkla maden işçiliği arasında eskiden var olmuş olan tarihsel ilişkilerin daha derin ve ayrıntılı bir incelemesine girişmek bizi konumuzdan fazla uzaklaştırır. Burada şu noktayı belirtmek önemli ve yeterlidir. Maden işlemeye dayalı sihirbazlık, zorunlu olarak içerdiği “ateşe egemenlik” olayının etkisiyle, şamanlığı saygın kılan pek çok ögeyi özümsemiştir. Demircilere ilişkin mitolojide şaman ve genel olarak büyücü mitolojilerindeki birçok tema ve motifi aynen buluyoruz. Bu durum, kökenleri ne olursa olsun, Avrupa’nın folklor geleneklerinde de doğrulanıyor; orada da demirci sık sık bir tür cin veya ifritle özdeşleniyor, Şeytan da ağzından ateş püsküren bir yaratık olarak gösteriliyor. Bu imgede, olumsuz değerlendirilmiş olarak, ateş üzerindeki sihirli egemenliği görüyoruz.

Yakutlara göre şaman (oyun) ile demirci (uus) bir yuvadandır (uus da oyun biir uyalaah). Başka Türk boylarının folklorunda da demirci önemli yer tutmaktadır. Kazaklar loğusayı albastımdan korumak için çekiç ve bir demir parçası alıp “demirci geldi, demirci geldi” diye bağırlarlar. Biz bunu Kıpçaklarda, Argınlarda ve Kereylerde müşahede ettik. Manas destanında demirci-ustaya kahraman Manas darkan diye hitap ediyor (Proben V,190). Demircinin aletleri de, tıpkı şamanın davulu gibi, kutlu sayılır, her aletin bir koruyucu ruhu bulunduğu inanılır. Demirin İlk keşfedildiği devirde demirci usta sihirbaz telakki edilmiş olsa gerek. Mahmud Kaşgari’ye göre Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka Türk boyları demiri takdis ederler ve demirle ant içerlerdi.

Şamanlar-kamlar haricinde doğaüstü güçlerle bağdaştırılan iki meslek daha vardır. Bunlar ozanlar ve demircilerdir. Türk kültüründe demircilerle ozanlar aynı ocaktan sayılmakta olup, gerek tanrısal bağ gerek ateş üzerinden bağlantılı oldukları düşünülmektedir. Bu bağlamda Anadolu’da Demirci Baba vb. gibi yatır isimleri, bazı inanışlarda şamanlık gibi demirciliğin de ilahi kaynakları ve ilhamı olduğuna dair tasavvurlar, demirci aletlerinin kutlu sayılması (nikâhsız kimselerin yan yana yatarken aralarında hiçbir şey olmadığına dair aralarına kılıç koymaları, yastık altına demir eşya konulması vb.), demirciliğin de şamanlık gibi soy esasına dayalı olması, kimi inanışlarda hastalıkların tedavisinde demircilere de başvurulması, güç,

⁸⁶ ELİADE Mircea, “Şamanizm İlkel Esirne Teknikleri”, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, 1999.

ateş ve gürültü unsurlarına binaen kötü ruhları korkutma işlevinin bulunması, tahta kılıç ve demir kılıçların çeşitli ritüellerde kullanılması gibi unsurlar söz konusudur.⁸⁷

Yakutlarda şamanların büyük çoğunluğu “kara şamanlardır” yani insanlara “ak şamanlar” kadar yardımcı olsalar da kötü ruhlarla ilgilenirler. Ak şamanlar bahar şenliklerinde, düğünlerde, bereket ayınlarında ve ruhlarının çalınmadığı düşünülen hastaların tedavisinde görev alırlar. Kara şamanlar geleceği önceden görür, ruhlar çağırır ve onları ziyaret etmek için yolculuklara çıkar. Kadın gibi giyinir ve saçlarını kadın gibi yaparlar, uyku düzenlemeleriyle çocuk doğumlarıyla ilgili tabularda da kadın muamelesi görürler. Yakut demircileri de “kara” ve “ak” olarak ikiye ayrılır, çünkü demircilerin şamanlara çok benzediği düşünülür. Onlar da hastalıkları iyileştirebilir, tavsiyelerde bulunabilir ve geleceği öngörebilir. Şaman kıyafetlerindeki metal süsleri (levhalar, plakalar ve ziller) üretmeleri nedeniyle demircilerin itibarı daha da artmıştır. Özel bir bakır plakanın üstünde bir adam resmi varsa, bu plaka yukarıda geçen, genelde ölü bir şamanın ruhu anlamındaki amagyat terimiyle adlandırılır. Bu yüzden bu şamanların en önemli süsüdür ve bir mesleğe kabul ritüelinde ona hocası tarafından verilir. Yumurta şeklinde ve dünür adı verilen metal süsler Yakut şamanının davulunu da donatır. “Evlilik sonucu akrabalık” anlamındaki bu söz belki de şamanlar hem toplulukla hem de ruhlarla bütünleştiği için kullanılır. Şamanın kıyafetine onun “atı” adı verilir çünkü onu göklere ve yeraltına kıyafeti taşır.⁸⁸

Tıpkı şamanlar gibi demirciler de “ateşin efendileri” olarak ün salmışlardır. Böylelikle kimi kültürel alanlarda demirci şamandan üstün olmasa da ona eşit sayılmıştır. Bir Yakut atasözü “demircilerle şamanlar aynı yuvadandır” şeklindedir. İlk demirci, ilk şaman ve ilk çömlekçi öz kardeşiler. Demirci büyük kardeşi ve şaman da ortanca kardeş. Demek ki demircinin ölümü şamanın elinden olamaz. Dolganlara göre şamanlar demircilerin ruhlarını “yutamazlar,” çünkü demirciler ruhlarını ateşte korurlar; aksine demircinin bir şamanın ruhunu alıp ateşte yakması olasıdır. Yakut mitlerine göre, demirci mesleğini cehennemden baş demircisi, “kötü” tanrı Maksin’den almıştır. Bu baş demirci etrafı ateş kıvılcımlarıyla çevrelenmiş demirden bir evde oturur. Maksin ünlü bir ustadır; kahramanların kırılmış ya da kopmuş uzuvlarını o tamir eder. Öbür dünyanın kutlu şamanlarının erginlemesine katıldığı da olur: Çeliğe su verir gibi ruhlarına su verir.⁸⁹

Bir başka geleneğe göre Yakutların atası Elliei ilk demirciydi. Bir başka mitsel demirci olan Çiki de savaşçıların eğitmenidir: Onlara akıllıca öğütler verirken aynı zamanda silahlarını kalıba dökerdi. Yakutlar demircilere şamanların yaptığı gibi ruhların yardımıyla değil, doğal araçlarla iyileştirme gücünü atfederler. Dokuzuncu kuşaktan bir demirci, emri altında bulunan doğaüstü güçlere sahiptir; ruhlardan korkmaz, bu nedenle şamanın giysisini süsleyen demir nesnelere örnekte dövmeyle cesaret eder (çünkü demirin çıkardığı ses kötü ruhları uzaklaştırır).⁹⁰

Bütün Sibiryalı halklarında demirci epey yüksek bir toplumsal konuma sahiptir; mesleği ticari bir iş olarak görülmez: Erginleyici surlara sahipliği sezdiren ve baba oğula aktarılan bir yetenek söz konusudur. Demirciler özel ruhlarca korunurlar. Şignan’da ve Pamir’in diğer bölgelerinde demircilik “Davud peygamberin armağanı” olarak görülür ve bu sayede demirci, mollalardan daha fazla saygı görür. Ancak demircinin hem fiziksel hem de tinsel olarak saf

⁸⁷ ÇERİBAŞ Mehmet, “Türklerde Demirciler ve Şamanlar”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı 42, Ankara, 2007, s. 3-9.

⁸⁸ BALDICK Julian, “Hayvan ve Şaman”, Hil Yayın, 2010.

⁸⁹ POPOV A., “Consecration Ritual for a Blacksmith Novice Among the Yakuts,” Journal of American Folklore, 46, 1933, s. 257.

⁹⁰ JOCHELSON W., “The Yakut”, 1931, s. 172.

olması gerekir. Demirhane bir ibadet yeridir ve dualar ve toplantılar için özel bir yer olmadığında demirhanede toplanılır.

Şamanın bedenindeki demirin rolü Avustralya, Okyanusya ve Güney Amerika'daki büyücü hekimlerin kullandıkları kristallerin ya da başka büyümlü taşların oynadığı role benzer. Şamanın üstünde bulunan kaya kristallerinin Avustralya ya da Okyanusya'daki şamanın ruhları ve tinleri görebilmesini, havada uçabilmesini vb. sağladığına inanılmaktadır. Çünkü gök kubbeden düşen kristallerin kutsallığı şamanda özümsemiştir. Bazı Sibirya şamanlarında, bu kez

demirle benzer bir özdeşleştirmeye rastlanır. Bu durum bazı sonuçlar doğurur; demir demircinin koruyucusu olduğundan, demircinin büyüsel-dinsel gücünü artırır. Şamanlarla demircilerin kutsallıklarının "ateşe hakim olmalarıyla" kanıtlandığını görülmüştür. Kuramsal terimlerle söylenirse, bu hakimiyetin anlamı insanlık durumundan daha üstün bir durumun elde edilmesidir. Üstelik demirci, kahramanların silahlarını da yapar. Söz konusu olan yalnızca silahların maddi olarak yapımları değil, onlara yüklenen sihirdir de; bunları sihirli araçlara dönüştüren şey demircinin gizemli zanaatıdır. Destanlarda demirciler ile kahramanlar arasında ortaya çıkan ilişkiler de buradan kaynaklanır. F. Altheim neredeyse bütün Moğol boylarının destansı şiirlerinde, ayrıca Türklerde "demirci" (tarhhan) sözünün aynı zamanda "kahraman" ve "yalnız, atlı savaşçı" anlamı taşıdığına işaret eder.

Demircilik sanatı Şaman sanatından sonra en önemli sanat olarak bilinir. Hatta Yakutların inancına göre demirci, Şamandan daha yüksek derecededir. Nitekim demircinin Şamana zarar vermesi mümkündür, ancak Şaman, demirciye zarar veremez. Buna rağmen çağdaş Şamanlığın canlı olduğu Yakut ve Altay-Sayan Türklerinde demirciler eski önemini kaybetmiş durumdadırlar. Daha doğrusu Şamanın faaliyet alanı işlevini yürüttüğü halde demircilik daha çok sözlü sanatta büyüsel ve imgesel varlığını sürdürmektedir. Soydan soya geçen demirci kültü teknolojinin hızlı gelişimi ile neredeyse tarihe karışmıştır. Şamanın büyük kardeşi durumunda olan demirci, zamanla tedavi etmiş, gelecekte haber vermişse de onun bilgisi mistik öğretiden daha çok, akıl ve zekâyaya dayanmıştır. Bu bağlamda demircilik kültü, Şamanlıktan farklılaşır. Demircilik, genel olarak bir soy sanatıdır ve dokuz kuşak önceki demirci ata, olağanüstü bazı yeteneklerle donatılmıştır. Bu olağanüstülükten en önemlisi ruhların demirciden korkmalarıdır.

Demirci her ne kadar Şamanla aynı yuvadan çıkmış olsa da ruhlar, demirciden korkar. Oysa Şamanlar, ruhları yönetme yeteneğine sahiptirler. Bu bakımdan Şamanla demirci bir ayrılık göstermektedir. Ruhlar demirden, demirle çemberlenmekten ve demircinin sesinden, bağirtısından korkarlar. Bu nedendir ki Şamanlar da üzerlerine demir eşyalar takmadan

kamlık yapmazlar. Bir Yakut köyünde V. Seroşevskiy, Şamanın demir kutusundan bazı metal eşyalar çıkartıp yere koyduğu için Şaman kamlık yapamamış ve “Ruhlar demirden korktukları için benim çağırma cevap vermezler.” demiştir.

Ayrıca bazı Buryat boylarının Şaman inancına göre, demircilerin koruyucu ruhu olan Hara Maha Tengri'nin emrinde 99 demirci, körükçü vardır. Başka bir mite göre demircilerin patronu Bojintay, dokuz oğlu ile demircilik atölyesinde bulunan değişik nesnelere ateşten, havadan, örsten, kömürden, çekiçten, körükten, sudan sorumludurlar. Demirciliği Bojintay'la oğulları tamamlar durumdadırlar. Tuvalılarda demircilikle Şamanlık ögesini aynı anda yürütenlerle beraber ayrıca Şaman ve demirciler de vardı. Nitekim Tuvalılar hem Şamanlık hem de demircilik yapanlara “tsarin”, yalnız Şamanlık yapanlara ise “ham” derlerdi. Bu olgunun zayıf bir işareti Buryatlarda da kalmıştır. Buryat Şamanlarının inancına göre, Şamanla demircinin gücü birbirine eşittir. Ayrıca A. Sagalaev ve İ. Oktyabrskaya'nın bilgilerinden anlaşılacağı üzere Buryatlar, demircileri de tıpkı Şamanlar gibi ak ve kara demirciler olmak üzere iki kısma ayırdılar. Bunlar toplumun üst kesimini oluşturur ve sanatlarını da soylarından alırdılar.⁹¹

Türk Şamanlığında demirci kültürünün önemli rol oynaması ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarla çevrelenmiştir. Atlı göçebe ve savaşçı bir kavim olan Türkler, tarihin eski çağlarında demir işlemeciliğini geliştirmiş, silah, at ve araba eşyaları yapmış, onu diğer kavimlere satmışlardır. Demir Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı vb. Türk devletlerinde esas ekonomik gelir olmasa da ekonomide önemli bir rol oynamıştır. Baykal Gölü civarında, Altay, Ural, Sayan dağlarında bulunan demir madenleri ve demir döküm ocakları da Türklerin ekonomik hayatında demirin küçümsenmeyecek işlevinden haber verir.

Avın kutsanması işi, önce avcılarının kendilerinin yaptığı bir çeşit büyü ve dua şeklinden bu işi profesyonelce yapan Şamanların ortaya çıkmasına kadar uzun bir yol kat etti. M. Eliade'ın da yazdığı gibi demirciler her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanınmışlardır. Türk düşüncesinde demirciye bir ayrıcalık tanınsa da onu büyücü olarak görme yoktur veya çok azdır ki, bu da muhtemelen Moğollardan geçmiştir. Nitekim Moğollar'da ve Buryatlar'da demircilik sanatının yeni olduğu, demirciliğin göç eden bir kavim tarafından kendilerine öğretildiği Buryat Şaman efsanelerinde de söylenmektedir. Moğol halklarının demircilik hakkındaki iptidai görüşlerine göre demirci bir sihirbazdır. Göktürklerde ise durum farklı idi. Bütün kabilenin işi, gücü ve sanatı demircilikti. O dönemin yüksek savaş teknolojisinin elde edilmesi de Türklerin demir işletmeciliğini iyi bir şekilde yürütebilmeleri ile orantılıdır.⁹²

Türkler, demirciyle Şaman arasında bir ilişkinin olduğunu çok eskiden beri varsaymışlardır. Türk düşüncesinde demircilik erkek egemenliği ve askeri güç sembolüne dönüşmüştür. Nasıl ki ruhlar, Şamanın vücudu üzerinde değişiklik yapıyorlarsa, demirci de ateş ve suyla demire yeni bir şekil verir ve ondan istediği aleti yapar. Ateş, su, demir üçlüsü eskiden koruyucu, arındırıcı nitelikte olduğu için demirci de Şaman gibi öteki alemle bağlantılı görülmüştür.

Şamanlığı bu veya diğer şekilde koruyabilen Kazaklarda, Türklerin ata-baba sanatı olan demircilik ve demirci kültürüyle ilgili bazı inanışlar kalmıştır. Kazakların inancına göre al ruhu demirciden korkarmış: Abdülkadir İnan, Kazakların Argun ve Turgay-Kıpçak boylarında loğusanın yanında bir erkeğin demirciyi temsil ederek çekiçle bir demire vurduğunu müşahade etmiştir. Benzeri şekilde Kırgızlar da doğum zamanı yurda (eve) demirciyi davet

⁹¹ ÖGEL Bahettin, “Türk Mitolojisi”, C.1, Ankara, 1989, s. 450.

⁹² ELIADE M., “Şamanizm”, s. 514.

eder, doğumun kolay geçmesi için demirci de demir dövmeğe başlar. Demirden korkan kötü ruhlar inancı diğer Türk boylarında da çok yaygındır. Bu olgu demirciyi doğum hamisi seviyesine çıkarır. En önemlisi Şaman gibi demircinin de kötü ruhları kontrolde tutabilmesini vurgular.⁹³

Ayrıca kötü ruhların demirden korktuğu inancı da etkilidir. Bu nedenle Şaman elbisesinde kollara 4'ü sağda, 5'i solda olmak üzere, bakırdan yapılmış küçük çingiraklar asılır, elbisenin sırt kısmına takılan küçük zil ve çingiraklar da vardır. Genellikle yatay ve düzey şekilde takılmış çingirakların sayısı daha fazladır. Altay Şamanları bütün bu ses çıkaran demir ve bakır eşyaların yanı sıra dokuz küçük ok da taşırlar. Şamanın manyakında ay ve güneşi simgeleyen levhalarla beraber çeşitli boncuklara ve diğer eşyalara da rastlanır. Şaman kostümünde güneş ve yarım ay resminin çizilmesi veya bu iki sema cismini simgeleyen levhaların bulunması N. Pripuzov'a göre ruhlar dünyasının karanlığına işaret etmektedir. Bu demir levhalar, karanlık dünyada Şamanın yolunu ışıktandıracak meşale görevini yerine getirir. Hayali hayvan tasvirleri, balıklar, kuşlar ve diğer fantastik yaratıklar da bu karanlık ruhlar meskenine işaret etmektedir. Şamanlar bazen kostümlerin üstünden kaftan denilen ceket de giyerler. Aynı ile manyakta olduğu gibi kaftanda da Şaman simgeleri yer almaktadır.

Şaman kostümünün hazırlanması başlı başına bir törendir. Altay Şamanlarının manyakı iki-üç ay zarfında dikilir ve üzerinde simgesel karakterli altı yüze yakın eşya bulunur. Şaman giysisinin, demirden, bakırdan, kemikten, ağaçtan vs. yapılmış simgeleriyle beraber ağırlığı 15-17 kilo kadar olur. Şaman manyakını, genellikle Şamanın ailesinden olan kadınlar diker. Bu müddet zarfında kadınların erkek görmemeleri şarttır. Şamanın kostümü, çadırın özel bir yerinde muhafaza edilir.

Şamanların manyakın üstünden astıkları bir de demir levhaları vardır. Bu levha, Şamanı koruma görevini yerine getirir. Hazır olan kostümün Şamana giydirilmesi için özel bir tören yapılır. Bu törene Altay Şamanları yelbü çıkar veya manyak arula derler. Burada esas amaç, Şamanlık görevine başlayacak adayın kostüm konusunda ruhların onayını almasıdır. Bu arada hazır olan kostümde ruhların isteğine bağlı bazı değişiklikler de yapılabilir. Şamanlar, giysilerini yalnız merasim zamanı giydikleri için kalan zamanlarda onu çadırın özel bir yerinden asarlar. Bazı Şamanlık geleneğinde (mesela Altay Türklerinde) giysi, deriden yapılmış bir çanta içinde saklanır. Şamanlık soyla geçse de Şamanın manyakı başkasına verilmez veya aileden birisi, hatta Şaman da olsa bu kostümü kullanamaz.

Bir diğer mitolojik anlatıya göre ilk Şaman, kamlık etmeyi Erlik'ten öğrenmiştir. Bu Şamanın adı Yangara'dır. Altay-Sayan Türklerinin Budizm'e "ak yang" demeleri, "yang" kelimesinin din, inanç, kaide, kural anlamlarında kullanıldığını gösterir. O halde "Yangara", yeni kural, yeni inanç getiren insan anlamına gelir. Bu mitlerden de anlaşıldığına göre ilk kam (Şaman) Erlik tarafından eğitilmiş ve Şamanlığı, Ülgen

⁹³ İNAN Abdülkadir, "Makaleler ve İncelemeler", C.2, Ankara, 1991, s. 231.

tarafından onaylanmıştır. Altay-Sayan Türklerinin inancına göre ilk davulu da Erlik yapmıştır. Demek ki yeraltı dünyasının hakimi ve demircilerin patronu olan Erlik, aynı zamanda Şamanlığın da tesisçisidir. Bunu dolayısıyla bir diğer mitte de görmekteyiz. Tufandan korkan insanlar bir araya gelip yetmiş yedi yerde dağ yapmak isterler. Bütün uyarılara bakmaksızın insanlar işe ara vermezler. Tanrı da çalışan bu insanları durdurmak için dilini değiştir.⁹⁴

Erlik de bu yetmiş yedi halkın her birine kötü ruh olan etker gönderir. Bunu gören Ülgen yetmiş dört halka kendilerini etkerlerin verebilecekleri zarardan korumak için bilim verir. Yalnız üç halka - Soyonlara, Uryanhalara ve Tubalara bilim vermez. Çünkü onlar Erlik'ten davul ve kamlık yapmak sanatını almıştılar. Ülgen, onlara sizlerin doktor ve ilaç yerine kamlarınız, kitap yerine davullarınız var. Nasıl isterseniz etkerlerle o şekilde başa çıkın, der. Çok kısa şekilde özetini verdiğimiz bu mittenden de Erlik'in, Şamanlık kurumunu ve Şamanın aletlerini oluşturduğu gözükmektedir. Diğer taraftan Şamanın olduğu yerde kitap ehlinin bulunmadığı aktarılmıştır, çünkü Şaman hastayı iyileştirmek, gizli bilgileri sunmak, insanlarla ruhlar arasında iletişim kurmak görevini tek başına üstlenmiştir.⁹⁵

Şamanist düşünceye göre, gerek yerde, gerekte gökte meydana gelen çeşitli tabiat olaylarının nedeni birtakım ruhlar ve tanrılardır. Uygurlar gök gürelediği zaman haykırmalarla birlikte göğe ok atarlarmış. Bu şekilde rahatsız oldukları gök gürelemesini, şimşek çakmasını engellemeye çalışacaklarını sanırlarmış. Yakutlar ise, yıldırım düşmesinden kaçınmak için; madeni şeylerle gürültü yapıp, gök gürültüsünü uzaklaştıracaklarını sanırlarmış; onlara göre gök gürelemesi ve şimşek çakmasını, Süge Toyon "Balta Tanrı" yaparmış. Tunguzlar ise, gök gürelemesinin gökteki büyük bir kuşun kanat çırpmasından meydana geldiğine inanırlarmış. Göğe çıkan şamanı çeşitli tehlikelerden bu kuşun koruduğunu varsayarlarmış. Onu kartala benzetenlerde vardır. Volga civarında Bulgarlar yıldırım düşen eve bir daha girmezlermiş. Kalmuklarda yıldırım çarpmasından ölenlere özel bir tören yapılmış. Burgatlarda, yıldırım düşen ev ya terk edilir veya orayı kötü ruhlardan temizlemek için şaman öncülüğünde özel bir tören yapılmış.

Moğolstanda, rüzgâr, yağmur, kar ve don getiren bir taşın varlığına inanılır, inanca göre bu taş; geyik, su kuşu, yılan gibi hayvanların başında bulunur. Bu taşın daha çok avcılarının yararlandığını söylerler. Avcı hayvanın izini sürerken bununla kar yağdırabilir, ırmağın sularını dondurarak avını kolaylaştırabilir. Bu taşı elde eden yağmur da yağdırabilirmiş. Bu işi yapan şamanlara; "yağmur yağdıran sihirbaz" denirmiş. Anadolu'da kurak geçen yıllarda yapılan yağmur duasının kaynağının da bu ve benzer kaynaklardan geldiği varsayılabilir.

Madencilik sınırları bize şamanlıkta sırma erme yoluyla aktarılan "meslek sırlarını" anımsatıyor. Her iki durumda da yabancılara kapalı bir sihirli teknik söz konusudur. Bu nedendir ki, demircilik mesleği de genel olarak şamanlık gibi kalıtsaldır. Şamanlıkla maden işçiliği arasında eskiden var olmuş olan tarihsel ilişkilerin daha derin ve ayrıntılı bir incelemesine girişmek bizi konumuzdan fazla uzaklaştırır. Burada şu noktayı belirtmek önemli ve yeterlidir. Maden işlemeye dayalı sihirbazlık, zorunlu olarak içerdiği "ateşe egemenlik" olayının etkisiyle, şamanlığı saygın kılan pek çok öğeyi özümsemiştir. Demircilere ilişkin mitolojide şaman ve genel olarak büyücü mitolojilerindeki birçok tema ve motifi aynen buluyoruz. Bu durum, kökenleri ne olursa olsun, Avrupa'nın folklor geleneklerinde de doğrulanıyor; orada da demirci sık sık bir tür cin veya ifritle özdeşleniyor, Şeytan da ağzından ateş püsküren bir yaratık olarak gösteriliyor.

⁹⁴ VERBITSKIY V.I., "Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka", Kazan, 1884, s. 75.

⁹⁵ VERBITSKIY V.I., "Altayskie İnarodtsı", s. 127-128.

ANADOLU MİTOLOJİSİ

Anadolu din ve mitolojisi Hatti, Hitit, Luvi, Hurri, Asur, Urartu, Lidya, Frig gibi Anadolu'nun antik halklarının yanı sıra kısmen Ermeni, Türk ve Yunanlıların daha geç döneme ait inanç ve söylencelerinden oluşmaktadır. Çatalhöyük, tarımsal yerleşimden kent yerleşimine geçilen dünyanın en eski kenti kabul edilmektedir. Burada ana tanrıça heykellerinin yanında bulunan hayvan özellikle boğa sembolleri, ana tanrıça kültürünün yanı sıra erkek verimlilik sembollerinin de kullanıldığı gök ve savaş tanrısının boğa formunda sembolize edildiğini düşündürmektedir.⁹⁶

Hitit mitolojisi, Mezopotamya kaynaklarından esinlenmiş olmakla beraber, Hatti ve Hurri etkisinde kalmıştır. Hititler, ele geçirdikleri bölgelerde tapınılan tanrı ve tanrıçalara gösterdikleri saygıdan ve onları da yerel ölçekte bile olsa tanımalarından dolayı “bin tanrılı halk” adını almıştır. Hattiler MÖ 2500-1700 yıllarında Anadolu’da yaşamış bir uygarlık olup Hatti dininin temelleri Taş Devri’ne dek uzanmaktadır. Hatti inancında yeryüzü ana tanrıça olarak kişileştirilmiştir. Hatti pantheon bir boğa tarafından temsil edilen fırtına tanrısı Taru, bir leopar tarafından temsil edilen güneş tanrıçası Furusemu veya Wurunşemu ile diğer tanrıların yer almaktadır ki bunların çoğu Hititlerce ödünçlenmiştir. Telepinu ve ejderha İlluyanka gibi Hitit efsaneleri bile Hatti mirasıdır. Hurri kültürü Hititlerin dini üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Kummanni de bulunan Kizzuwatna Hurri kült merkezi Hitit inançları içerisine sızmayı başarmıştır. Böylece Hitit ve Hurri dinleri birleşerek sinkretik bir din ortaya çıkmıştır. Sadece Hititler değil Geç dönem Urartu krallığında da Hurri kökenli tanrıları saygı duyulmaktaydı. Hurri dinî farklı formlarda Eski Mısır ve güney Mezopotamya hariç, tüm Yakın Doğu dinlerini etkilemiştir.

Anadolu da, toprağa, topraktan çıkan madenlere karşı derin bir saygı vardı. Altın, gümüş gibi madenler birer tanrı bağıışı, mutluluk belirtisi sayıldığından, onlardan yapılan kaplar, araçlar sunaklara verilir, tanrıların, tanrıçaların gönlü yapılmak istenirdi. Bunları sunanlara tanrıların yardım edeceklerine inanılırdı. Anadolu da, özellikle Lydia’da yaşayanlar, başlarında kral Krezüs olmak üzere, bu gibi gizemlere inanır, Delphoi sunağına altın, gümüş adarlardı. Anadolu’lu bir tarihçi olan Herodotos’un Historia adlı ünlü yapıtının birinci kitabında, Krezüs ile ilgili bölümünde anlattığına göre, Delphoi sunağına gönderilen birçok altın, gümüş armağanlar sonradan Greklerce, Khorintos tapınağında değiştirilmiş, üzerlerine Greklerin gönderdiklerini bildiren belirtiler vurulmuş.

Bu durumdan çıkan başka önemli bir sonuç vardır, o da şudur. En eski maden işletmeciliği Anadolu da başlamıştır. Demir, gümüş, altın gibi o çağda çok değerli, önemli sayılan madenler Anadolu da çıkmaktadır. Anadolu halkı eliyle işletiliyordu. Bu yüzden Anadolu birçok saldırılara uğramakta, madenler yüzünden savaşlar yaşanmaktadır.

Anadolu’nun sürekli saldırılara uğraması, demirin ilk kez orada çıkışı, işlenişi yüzündendir. Bu görüş doğru olabilir. Demirle, demircilikle ilgili mitos Anadolu’da doğmuş, ilk demirci tanrı Hephaistos Anadolu halkının düşüncesinde kişiliğini bulmuştur. Anadolu’nun başka bir özelliği de uygarlıkların doğması gelişmesi, çevreye yayılması için çok elverişli bir ortam niteliği taşımasıdır. Asya’yı Avrupa’ya bağlayan en uygun, en güvenilir yollar Anadolu’dan geçiyordu, üstelik öteki yollardan çok daha kısa bir yol. Anadolu doğu ülkelerinin batı ülkelerine, Akdeniz’e açılan bir büyük kapısıdır. Bu yüzden bir köprüdür, geçit yeridir.

⁹⁶ ÖZTÜRK Özhan, “Dünya Mitolojisi”, Nika Yayınları, Ankara, 2016.

Anadolu, çok eski devirlerden beri farklı kültür topluluklarına ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu topluluk ve medeniyetlerin önemli olaylarına ve kültür hareketlerine de sahne olmuştur. Anadolu, Asya ve Avrupa'nın birleşim noktasında özel bir stratejik konuma sahiptir. Bu nedenle bu topraklarda çok sayıda arkeolojik çalışma yapılmıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda da yeryüzünün en eski yerleşkelerinden bazılarının, Cilalı Taş Devri'nde Anadolu'da kurulduğu ortaya çıkmıştır. Bu yerleşkeler; Çatalhöyük, Çayönü, Nevalı Çori, Hacılar, Göbekli Tepe, Mersin (Yumuktepe) ve Truva yerleşkeleridir.

Bronz Çağı'nda Anadolu'da Troyalılar, Trakyalılar, İyonlular, Hattiler, Luviler, Palalar, Kaşkalar, Hurriler, Mitanniler; Tunç Çağı'nda ise Hititler, Arzavalılar, Urartular, Frigyalılar, Kimmerler, Kassitler, Kolhisliler, Karyalılar, Assuvalılar, Lidyalılar, Misyalılar, Likyalılar, Pamfilyalılar, Kapadokyalılar, Kilikyalılar, Keltler, Muşkiler, Fenikeliler, Ermeniler, Medler, Persler, Taballar, Antik Yunanlar, Asurlular, Yahudiler ve Ahemeniş İmparatorluğu vardır.⁹⁷ Demirin yaygın olarak kullanılmaya başladığı Demir Çağı'yla birlikte Anadolu'da ortaya çıkan siyasal tabloda Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz, kısmen İç Anadolu bölgelerinde olmak üzere Geç Hitit Kent Devletleri, Doğu Anadolu'da Hurrilerin devamı olan Urartular, Orta Anadolu'da Frigler, Batı Anadolu'da Lidyalılar, Güneybatı Anadolu'da Likyalılar ve Ege'de İyonlular görülmektedir. MS 395'te Romalılar'ın ikiye ayrılmasıyla, Anadolu, Bizanslıların payına düşmüş ve Bizanslılar devrinde Anadolu; Partlar, Sasaniler, Haçlılar ve Moğolların istilasına uğramıştır. On birinci yüzyıldan itibaren de Anadolu topraklarında Türk kavimleri görülmeye başlanmıştır.⁹⁸

Çok farklı kavim, devlet, kültür ve uygarlıkları bünyesinde barındırmış; daima göçlere ve istilalara uğramış olan Anadolu, maden çeşitliliği bakımından da oldukça zengindir. Kaynaklar; Anadolu'daki ilk madenî kalıntıların MÖ 9.000 ile 7.000 yılları arasında, ilk demir buluntularının ise MÖ 3.000 yıllarına ait olduğunu göstermektedir. Demir üretimi ise; 2.000 yıllarının sonlarında başlamış ve MÖ 1.200 yıllarında Demir Çağı'yla birlikte yaygınlaşmıştır.⁹⁹ Anadolu'da ilk zamanlarda demir, kolay elde edilememesi ve yöntemin tam olarak anlaşılabilmesi nedeniyle günlük hayatta sınırlı alanda kullanılmıştır. Bunun nedeni topraklarda demir filizinin çok olmasına karşın, bunları eritebilecek yüksek derecede ısı ve arıtma tekniğinin yaygınlaşmamış olmasıdır. Anadolu'da yapılan arkeolojik kalıntılarla Hitit metinleri de bu bilgiyi doğrulamakta ve Hitit öncesi dönemde daha çok altın, gümüş, kalay, bakır ve bronzun kullanıldığını, demirin ise az kullanıldığını göstermektedir. Demir Çağı'nın başlamasıyla demir, gitgide ucuz bir hal almış; tarım, endüstri ve savaşta etkili şekilde kullanılan bir metal olmuştur.

MÖ 9. yy'ın sonlarına gelindiğinde Anadolu'daki tüm silahların ve çoğu aletlerin yapımında demir tercih edilir olmuştur. Hatta bu dönemlerde demir, yazı malzemesi olmaya pek elverişli değilse de bazı isim listelerinin demirin üzerine yazılarak, halka duyuru amaçlı asıldığı da bilinmektedir. MÖ 1.000'in başlarında ise Anadolu'daki toplumlar artık demir işleme tekniklerini öğrenmiş, bilgi ve beceri düzeylerini geliştirerek, göçebe topluluktan, zaman içinde ortaya çıkan ekonomik gelişmeyle birlikte sosyo-politik örgütlenme düzeylerini geliştiren karmaşık yapıdaki toplumlara dönüşmüşlerdir.

⁹⁷ "Anadolu", <http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/lykia.html>;<http://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu>.

⁹⁸ "Anadolu'da Demir Çağı", <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/anadolu>.

⁹⁹ SAVAŞ S.Ö., "Eski Çağ'da, Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da, MÖ 2000 yılında, Madencilik ve Maden Kullanımı", Ankara, 2006.

Anadolu’da demiri işleme teknikleri nasıl başlamış ve geliştirilmiş tam olarak bilinmemekle birlikte Anadolu’daki maden işleme tekniklerinin gelişim süreciyle ilgili bilim adamlarının iki görüşü vardır. Birinci görüş, bu tekniklerin dışarıdan öğrenildiği fikrine dayalı yayılcı görüşüdür. Arkeolojik bulgulara göre; Eski Avrupa kültürleriyle Anadolu arasındaki ilk etkileşimin MÖ 5000’de başladığı bilinmektedir. Muhtemelen Anadolu kavimleri, Batı Anadolu ve Kafkasya üzerinden gelen kavimlere karışmıştır. Bilim adamları, bu yayılcı durumu ticari hareketlerin yanı sıra göçler yoluyla zanaatkarların yer değiştirmiş olmasına bağlamaktadır. İkinci görüş ise bu tekniklerin uzun mesafe ticaret ilişkileriyle gerçekleştiğini savunmaktadır.¹⁰⁰

Anadolu Yarımadası’nın günümüzde bilinen en eski adı Hattuşuş Ülkesi’dir ve bu topraklarda MÖ 2.500-2.000 yılları arasında Mezopotamya’ya kadar sınırı olan Hattiler bulunmaktadır. MÖ 2.000 yıllarında ise Anadolu’yu Hattilerin elinden alan Hititler, MÖ 1.850’de Orta Anadolu’da bir devlet kurarak zamanla Anadolu’nun tamamına yakın kısmına hâkim olmuşlardır. MÖ 1200’den kısa bir süre sonra ise Hitit İmparatorluğu, yerini beyliklere ve şehir devletlerine bırakmıştır. Bu dönemden sonra ise Anadolu’ya Asur Ticaret Kolonileri yerleşmiştir.¹⁰¹

Hitit yazmalarından, Hititlerin demiri Demir Çağı öncesinde de tanıdığı bilinmektedir. Öyle ki kaynaklar, Hatti ülkesinin bakır, gümüş gibi madenler açısından çok zengin olduğunu söyler. Daha Asur Karumları zamanında Hatti bakır diğer ülkelere satılmaktadır. Ancak demir işleme tekniği, demirin ergimesi için yüksek sıcaklık gerektiğinden çok gelişmemiştir ve demir silahlar Hititlerin zamanında çok yaygın değildir. Demir ergitmede Hatti halkının usta olduğunu anlatan ve demirin MÖ 2. bin yılın sonlarına doğru halen nadir bir metal olarak algılandığının yazılı bir kanıtı “Demir mektup” tur. Bu mektup, MÖ 13. yy’da Hitit kralı III. Hattuşili’nin Asur kralı I. Salmanassar veya Adadnirari’ye Akadca yazmış olduğu, demir alma arzusunun belgeleyen yazılmış ünlü diplomatik bir Hitit metnidir. Mektupta; “Bana hakkında yazdığınız kaliteli demir Kizzuvatna’daki mühür imalathanesinde mevcut değildir. Bahsettiğiniz demiri üretmek için zaman uygun değildir. İyi demiri üretecekler; ama yine de yetişmesi mümkün değil. Bitirdikleri zaman size göndereceğim. Şimdi size demirden bir hançer gönderiyorum...” ifadeleri yazılmıştır. Bu mektup belki stokların az olduğu bir dönemde yazılmıştır, belki de Hitit kralı, demir için diğer ülkelere bir tür ambargo uygulamaktadır; bu nokta yeterince açık değildir. Mektupta açık olan, bu mektupta bahsedilen demir, muhtemelen Kizzuwatna’da üretilmemiş, çeşitli yerlerde üretilen ve işletilen demir Kizzuwatna’daki depolarda saklanmış olmasıdır.^{102 103}

Mısır’da Teb’de 18. Sülale krallarından Tutankhamon’un mezarında bulunan, kını ve sapı altından, başlığı kaya kristalinden yapılmış demir ağızlı hançer, Anadolu’ya ait

¹⁰⁰ SAVAŞ S.Ö., age. s. 17-18.

¹⁰¹ “Hititler” maddesi, Vikipedi Özgür Ansiklopedisi, web: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hititler>.

¹⁰² DÖNMEZ Sevgi, “Hititler Döneminde Askeri ve Siyasi Faaliyetlere Bağlı Metal Dolaşımı”, History Studies, C.6, S.1, 2014, s. 61-79.

¹⁰³ Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi şöyledir: “Bu mektuptan hareketle hiç bir zaman Kizzuwatna’da demir yoktu anlamı çıkarılamaz. Nitekim Yeni Asur belgeleri ve Tevrat’a göre ise; Kilikya yakınlarındaki Toros Dağları’nda Taballılar ile eşit olması gereken Tibarenoi denen çok becerikli bir kavim oturmakta ve bu kavim, demir işlemektedir. Nitekim son yıllarda yapılan mukayeseli araştırmalar da Kizzuwatna Bölgesi’nde de demirin bolca mevcut olduğunu göstermiştir. Demir madeni yataklarının pek çoğu Toros Dağları’nın içindedir. Bunlar arasında Bizans ve Osmanlılar zamanında işletilen Radandos (Kozan’ın kuzeyindeki Faraşa=Çamlıca), Ermenek (Karamanlar devrinde), Ceyhan (Saros) Irmağı’nın orta kesimindeki Koromozo (Gürümze) ve Haçin (Saimbeyli) sayılabilir. Ayrıca demir madeni, Bahçe, Feke ve Osmaniye’de de mevcuttur.” bk. <http://toplumve tarih.blogspot.com>.

özelliklerinden dolayı, III. Hattuşili tarafından olarak Mısır kralına gönderilmiş bir hediye olmalıdır. Başka bir “KBo XIV. 72” no’lu metinde; Mısır’dan gelen mallar arasında demirin, gümüşün ve alabasterin kullanıldığı objelerin listelendiğini biliyoruz. Babil’den ve Mısır’dan gelen malların çoğu “hediye” yolu ile gelmiş mallardır. III. Hattuşili tarafından olasılıkla Asur kralına “KBo I 14” no’lu metinde gönderildiği belirtilen mektupta Kizzuwatna, Hitit’in demir üretim merkezi olduğunu ve demirin de vergi vermede kullanıldığı belirtilmektedir. Demir, Kizzuwatna’daki mühür evinde toplanan önemli metallere aittir. “KBo I 14: 46” no’lu tabletin “20-22” bölümlerinde “Bana yazma nedenin olan iyi (nitelikte) demire gelince, Kizzuwatna’daki mühür evimde iyi demir bulunmuyor. İyi demir üretmek için zamanın uygun olmadığını sana yazmıştım. ğimdiye kadar demiri üretecekler daha bitirmediler.” ve “23-24” bölümlerinde “Bitirdiklerinde, (onu) sana yollayacağım. Bugün şimdi, sana demirden bir hançer gönderiyorum.” ifadelerine rastlanmıştır. Bu metinlerden anlaşıldığı kadarıyla demir, Anadolu’dan muhtemelen Asur Sarayı’na bir güç ve prestij malzemesi olarak, hediye amaçlı gönderilmiştir. KBo I 14’de III. Hattuşili’nin “ Kizzuwatna’daki mühür evimde iyi demir yok” ifadesi, mühür evlerinin, vergi olarak metalin ve diğer malların toplandığı ve depolandığı yerlere işaret etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca çeşitli şehirler ve vassal krallıklar Hitit’e maden üzerinden vergi ödemeleri yapmışlardır. Altın, gümüş, kalay, bakır da demirin yanı sıra vergi ödemelerinde kullanılan diğer madenlerdir.

Anadolu’da demir filizi çok olmasına karşın demirin değerinin yüksek olmasının nedeni, demiri eritebilecek bir teknolojinin olmamasıdır. Hititler, teknolojileri olmamasına rağmen demiri hammadde olarak çıkartabilmiş ve kendi sanatçıları tarafından işlenmiş mallar haline dönüştürmüştür. Böylece devletin gereksinimlerini kendi içinde karşılamayı başarmış bir ulustur. Hitit Çağı yazılı belgelerdeki tespitlerden hareketle çok değerli alanlarda süs eşyası olarak kullanılan demir, zamanla günlük hayattaki eşyalarda da kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin “KBo XVIII, 158” no’lu metinde demirden yapılmış çeşitli objelerin (mutfak bıçağı, hançer, topuz), ismi okunamayan (tablet kırık) çeşitli şehirlerden tribüt olarak alındığı belirtilmektedir.¹⁰⁴

Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılarda Alacahöyük, Boğazköy ve Kültepe’de Hititlere ait kral ve soyluların mezarlarında bulunan değerli eşyalar arasında, altın ve gümüşün yanı sıra, demirden yapılmış eşyalara ulaşılmıştır. Anadolu’da noter belgesi niteliği taşıyan bir Hitit tabletinde de Kral Pithana ve merdiven büyüğü Anitta’dan bahsedilmektedir. Tablette geçen “Merdiven Büyüğü” unvanı, açık hava mahkemesinde hukuksal işlere bakan kişilere

¹⁰⁴ SAVAŞ S.Ö., age. s. 123.

verilen addır. Ele geçirilen tabletlerden birinde Anitta'nın düşmanlara yönelip onları tutsak ettikten sonra savaş arabaları, altın, gümüş ve demirden eşyalar aldığından söz edilmektedir. Belgede “Ben sefere çıkınca Puruşhandalı adam (yani kral) bana armağanlar getirdi; bunlar demirden yapılma bir taht ile yine demirden yapılma bir asa idi. Neşa'ya geri dönerken Puruşhanda (Puruşhanda kenti, tüccarların oturduğu bir kenttir.) adamı da birlikte götürdüm.” şeklinde ifadeler vardır. Bu asa ile Puruşhandalı (büyük bir beylik olması muhtemel) kendisine tâbi olmuştur. Bu verilerden hareketle, demirin kralların birbirine gönderdiği hediyeler arasına girdiği ve zamanla demirden yapılmış eşyalara çeşitli anlamlar yüklendiği söylenebilir. Hatta bir Hitit metninde “Kral ve kraliçenin sözleri demirdir, kırılmaz ve yok edilemez.” şeklinde ifadeler de rastlanmaktadır. Bu ifadelerden Hititlerin yüksek nitelikli demir işçiliği yapan bir uygarlık olduğu söylenebilir.¹⁰⁵

Yapılan araştırmalar sonucu, Anadolu'daki demirle ilgili otuz üç eserden on dokuzunun Hitit kökenli olduğu görülmüştür. Kültepe metinlerinde geçen ve bir kilosunun kırk kilo gümüşe ya da beş kilo altına bedel olduğu söylenen “amutum” adlı maddenin “demir” anlamına geldiği bilinmektedir. Hitit devlet arşivinde bulunan bir mektuptan da, Mısır kralının, bu madeni Hitit kralından istediği, ancak bu talebin reddedildiği anlatılmaktadır. Yazılı kaynaklar, Hititlerin Demir Çağı'ndan çok önceleri demiri işlediğini ve kullandığını; hatta MÖ 1.600 yıllarında demir cevherini çıkartmak için bir çeşit tekel kurduğunu söylemektedir. Aynı kaynaklarda demirden kılıçlar, yazım tabletleri, demirden yapılan Tanrı ve hayvan heykellerinden bahsedilmektedir; ancak yapılan kazılarda bu eserlerin hepsi çıkarılamamıştır. Tarihçiler, bu eşyaların Hitit Devleti'nin yıkılışından sonra gelen istilacı güçler tarafından eritildiğini ve yeniden kullanıldığını düşünmektedir. Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasıyla da MÖ 1.200 yılından sonra Mezopotamya'da, Mısır'da ve Avrupa'da olduğu gibi Anadolu'da da demirin kullanımı hızla yaygınlaşmıştır.¹⁰⁶

MÖ 2. bin yılın başlarında Kapadokya'daki Kaniş'te (Kayseri yakınlarındaki Kültepe) kurulan ve Hititlerden maden alan Asur ticaret kolonisine ait zamanımıza ulaşan birçok ticari belge ve mektup vardır. Bu belgelerden ve Keban'daki kurşun madeninde elde edilen verilerden hareketle, Hititler zamanında üretimin yapıldığı ve Hititlerin gösterişli demir silahlarını çok kullanan ilk topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Aynı belgelerde bir Hitit kralının da I. Ramses'e demir bir kılıç gönderdiği ve bu metalin ticaretini yapma sözü verdiği de bilinmektedir. Demirin, bu dönemde Hititlerin ticari ilişkilerinde de çok önemli olduğu görülmüştür. MÖ 2. bin yılında Amik Ovası'nın batısında bulunan Tell Açana'da bulunan mezar kalıntılarında on beş silindir mühürden birinin hematit olması da dikkat çekicidir.

Hititler, törensel alanların inşasında, kendileriyle bir bağ kurmak amacıyla demiri, yapı için ve süsleme nesnelere olarak inşaat temeline koymuşlardır. Bu duruma bir örnek olarak Hitit Tabletlerinden “KBo IV1 Vs. I” no'lu tablette yapı inşaatı ritüelinde demirden malzemelerin kullanıldığı yerlerde diğer madenlerin yanı sıra demirden küçük bir çekiç, demirden bir temeltaşı, demir bir direk, demir bir çivi, sunakların altına demir sunak, tahta kapı kanatlarının altına bir demir kapı kanadı ve demirden elma ağacı kullanıldığı görülmüştür. Temellerin altına koyulan bu malzemeleri, Hititlerin inanç sistemine göre; Tanrılar ve tanrıçalar getirmiş ve siyah renkli gökdemirini gökten indirmişlerdir.¹³⁵ Gökten getirilen bu demir, muhtemelen meteor demiridir. Ancak yine de bu metinlerdeki bilgilerden hareketle demirin kaynağı, nereden çıkarıldığı ve nereye götürüldüğü hakkında kesin bir şeyler söyleyebilmek mümkün değildir.

¹⁰⁵ BİLGİÇ Emin, “Anadolu'nun İlk Tarihi Çağı'nın Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu”, AÜDTCF, Ankara, C.6, S.5, 1948, s. 502.

¹⁰⁶ AKTÜRE Sevgi, “Anadolu'da Demir Çağları”, İstanbul, 2003, s. 46.

Hititlerde ham demir “An.bar Gunnı”, demirci “Sımuğ (A)”, demirci adam “Lu An.bar” olarak adlandırılmaktadır. Tabletlerde “KBO XVII 46 (:23-28)+ KBO XXXIV 2 (:47-53) 50” no’lu tablette “Demir işçileri yirmi top demiri etrafa dağıtırlar.”, “KUB XXX 32 Vs. I 6-8 (dupl. KBo XVIII 190)” no’lu tablette “Arinnalı demirciler hesta evine tanrıları yerleştirirler.”, “KUB XXIX 4 Vs. I 6” no’lu tablette “Demirciler ise altından tanrı heykeli yaparlar.”, “KBo VI 26 Vs. I 13-17” no’lu tablette “Eğer bir demirci 100 mina ağırlığında bakırdan bir boru/ çörten yaparsa onun fiyatı 100 PA arpadır. Kim 2 mina ağırlığında bakırdan balta yaparsa onun fiyatı 1 PA buğdaydır.” şeklinde geçen ifadeler vardır. Bu bilgilerden hareketle “demirciler” olarak adlandırılan maden işçilerinin her türlü maden çeşidini işleyen ve bu madenlerin herhangi birini üreten insanlar olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁷

Örneklerini verdiğimiz Hitit metinleri; bu dönemde demirin Anadolu’da yeterli miktarda bulunduğunu ve demir işleminin bilindiğini göstermektedir. Ancak bazı bilim adamlarına göre; bu dönemde demirden yapılan araç ve gereçlerin çokluğuna ve demirin diğer metallere oranla daha fazla bulunmasına rağmen Demir Çağı, MÖ 1200 yıllarına kadar gerçek anlamda başlamamıştır. Bu görüşte olanlar, Hititlerin parçalanmasından sonra, kırsal bölgelere dağılan demirci ustalarına ait yeni tekniğin bütün Orta Doğu’ya ve Avrupa’ya yayıldığını ileri sürmüştür. Nitekim tarihi kaynaklar, MÖ 1200-1000 yıllarında demir üretiminin, Orta Doğu’da hızla yayıldığını ve birçok kentte demirden alet ve silah yapan merkezlerin ortaya çıktığına işaret etmiştir. Öyle ki bu tarihi kaynaklar, Hititlerden Çin’e, İngiltere’ye ve Nijerya’ya doğru yayılan demirin el aletlerindeki en önemli gelişmesinin de çok daha sonra MÖ 8. yüzyılda Assurlular tarafından gerçekleştirildiğini de belirtmektedir. 140

Hititlerin dağılmasından sonra ise; Anadolu’nun güneyine ve Kuzey Suriye’ye doğru çekilen bazı Hititli prensler, bu topraklarda “Geç Hitit Kent Devletleri”, “Suriye Hitit Beylikleri” ve “Kuzey Suriye Krallıkları” olarak adlandırılan kent devletlerini kurmuşlardır. Bu kent devletlerinde de çeşitli zanaat ve iş mesleklerinden “demirciler başı” vardır.¹⁴² Bu devletler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Dicle ve Fırat Bölümü şeklinde ikiye ayrılan “Fırat Bölümü”nde ağırlıklı olarak kurulmuşlardır. Bu topraklarda kurulan Geç Hititler de demiri yaygın olarak üretip kullanmışlardır.¹⁰⁸

Sonuç olarak Orta Anadolu’da demir maden yatakları çoktur. Özellikle de Hititler döneminde demirin değeri yüksektir; çünkü Hititler demiri eritebilecek bir teknolojiye sahip değildi. Buna rağmen Hititler, hammadde olarak çıkardıkları demiri ve Hitit yazılı metinlerinde bahsedilen gökten düşen meteor demirini demircileri aracılığıyla işlemişlerdir. Demir,

¹⁰⁷ SAVAŞ S.Ö., age. s. 84-89.

¹⁰⁸ BİLGİÇ Emin, age. s. 507.

kıymetli bir madenken Hititlerin son dönemlerinde kolayca bulunabilen bir maden; demircilik de zanaatların içinde çok değerli bir meslek haline gelmiştir.

Kuzey Mezopotamya ile Akdeniz arasındaki alanda (MÖ 2000 yıllarından sonra) yaşayan Hurriler’de de taşla ilgili önemli bir inancın Kumarbi Efsanesi’nde geçtiği görülmektedir. Kültür bakımından Hititlerin komşuları Hurriler’den birçok şeyler aldıklarını anlatan Hititoloji Profesörü H.G. Güterbock, Hititlilerin, Hurri tanrılarına taptıklarını Hurri özel adlarını aldıklarını ve dini etkilerinin birçok Hurrice metinlerde görüldüğünü söylüyor. Kumarbi Efsânesi’nde tanrı Kumarbi ile Fırtına tanrısı arasında hakimiyet ve iktidar mücadelesi olurken, Kumarbi’nin çatışma alanında bizzat görünmeyerek, döğüş için diyorit taşından yaratılmış bir oğlu aracılığıyla maksadına ulaşmağa uğraştığı,¹⁰⁹ diyorit taşının çok büyüüp çok kuvvetli olduğu, taşın sudan dışarıya çıkıp gökte mâbetlere ve Kuntarra evine yetiştigi” anlatılıyor. Bu diyorit taşından, Tanrılar korkuyorlar ve taş karşı savaşıyorlarsa da, taş zaferler kazanıyor vb.” Kumarbi’nin oğlu, destanın mevzuu olan diyorit taşı Ullikummi’dir.¹¹⁰ Diğer milletlerin efsâneleri ile karşılaştırma yapan, Prof. Güterbock, Yunanlılara olan etkiyi ve efsanelerin menşei: Babilonya üzerinde ve efsanelerin alındığı yoli Fenike üzerinde önemle duruyor. Babilonyalılar, Hurrililer, Fenikeliler, Yunanlılar arasındaki karşılaştırmaların sonucunu bir tabela ile sunuyor.¹¹¹

Hititlilerde de kutsal bir taş, Huvaşi Taşı görülmektedir. Küçük Asya’da, Huvaşi taşları adları verilen bu taşlar bir fetiş mahiyetinde olup, hürmet ve tâzim görmekteydi. Prof. Güterbock, Huvaşi taşlarına dağ ve pınar diye tapıldığını, bir metinde, bunların yerine topuzlar ve heykellerin konduğunu bildiriyor. Harruvata şehrinde Saluvanta dağlarının huvaşi taşı eskiden beri mevcuttur. “Majeste, güneş ve ay amblemleriyle süslenmiş bir topuz ki bunun üzerinde yürüyen bir adamın sekan büyüklüğünde demirden bir tasviri konmuştur, Saluvanta dağlarının (tasviri) olarak yapılmıştır.” Harsalassa şehrinde fırtına tanrısının huvaşi taşı tunçtan bir vaksur kabı ve bir huvaşi taşı, Hapuriyatas pınarının (kült objesi olarak) ta eskiden beri mevcuttur.

Urartu Devleti, MÖ 9. yy’da Doğu Anadolu’da kuzey sınırları Erzurum ve Erzincan’a, güney sınırları Musul ve Halep’e, doğuda Hazar Denizi’nden batıda Malatya’ya kadar bir alan çizen ve başkenti Tuşpa Van olan bir devlettir. Urartular, MÖ 8. yy’a kadar Yakın Doğu’nun en büyük devletlerinden biri olarak yaşamışlardır. Bu yüzyılın ortalarında Kimmer ve İskit akınlarıyla sarsılarak dağlık bölgelere sıkışmışlardır. İskit istilasından ve 7. yy’da Asur Devleti’nin ortadan kalkmasından sonra Medlerin Anadolu’yu ele geçirmesi üzerine (Urartu Devleti) MÖ 600 yıllarında son bulmuştur.¹¹² Asur yazılı kaynaklarında, Van Gölü çevresindeki bölgeden, ilk kez MÖ 13. yüzyılın ilk yarısında Uruatri toprakları olarak; MÖ 11. yüzyılın başlarında ise Nairi ülkesi olarak bahsedilir.

Van Gölü çevresinde yapılan araştırmalar esnasında ortaya çıkarılan ve erken Demir Çağı’na ait olduğu belirlenen Van-Karagündüz, Van-Yoncatepe, Ernis-Evditepe, Hakkâri ve görük mezarlıkları; Assur kaynaklarında sözü edilen MÖ 13. yüzyıl ile MÖ. yüzyıl arasında Van Gölü çevresinde yaşayan Nairi ve Uruatrilere, MÖ 9. yy’dan sonra da Urartulara ait olan mezarlıklardır. Bu mezarlardan elde edilen mezar buluntuları arasında demirden yapılmış

¹⁰⁹ BALKAN Prof. Dr. Kemal, “Yayınlar Üzerinde”, Ank. Üni., Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Der. Sa. 5., Ankara, 1947, s. 662.

¹¹⁰ GUTERBOCK Prof. Dr. H.G., “Kumarbi Efsânesi”, çev. Prof. Dr. Sedap Alp, Ank., 1945, s. 19.

¹¹¹ TANYU Doç. Dr Hikmet, “Türklerde Taşla İlgili İnançlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.

¹¹² “Urartu”, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/urartular>. (10.11.2013)

yüzlerce eşya, silah, bilezik, yüzük, saç halkası ve gözlü iğne vardır. Bu mezarlarda ortaya çıkarılan buluntuların en önemli niteliği, demirden yapılmış çeşitli gündelik eşya, takı ve hançer, kama, demir asa başları vb. silahların olmasıdır. Mezarlardan çıkarılan bu demir takı ve silahların özellikle MÖ 11. yy'ın sonları ile MÖ 10. yy'ın ikinci yarısı arasındaki döneme ait olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁶ Aslında bu mezarlardaki demirden takı ve törensel silahlar, demirin ne kadar değerli olduğunu gösteren nesnelere dir. Ayrıca uzmanlar göre; silahların yapımındaki zor işçilik, bu yarı göçer toplumların demir işleme teknolojisinde çok gelişmiş bir düzeye eriştiğini ve maden işleyen zanaatkarların usta olduklarını gösterir.¹¹³

Erken Demir Çağı'na ait Ernis-Evditepe mezarlarından birinde bulunan demirden dövme tekniği ile yapılmış bir balta, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki çekiç başlı demir baltaların ilk örneğidir ve "Ernis Baltası" olarak bilinmektedir. Bu baltalar bir bakıma, bölgede tarımla uğraşıldığının göstergesidir. Dövme tekniğiyle yapılan topuz başlarında da çekiç izleri belirgin olarak görülmektedir. Çok büyük bir ustalık ve beceri isteyen bu tür topuz başı yapma tekniğinde demirci ustalarının olağanüstü başarılı oldukları kolayca anlaşılmaktadır. Ernis-Evditepe, Yoncatepe ve Karagündüz mezarlıklarında takı olarak demirden yapılmış bilezikler, az sayıda demir yüzük ve demirden dövülerek yapılan süs iğneleri dikkat çekicidir. Takılardaki işçilik de Urartuların sanata verdikleri değerın göstergesidir. Mezarlarda dövme tekniği ile yapılmış demirden kırık parçalar da bulunmuştur; ancak bu parçaların ne oldukları tam olarak belirlenememiştir. Bu mezarlıklarda bulunan buluntulardan yola çıkarak söz konusu topraklarda Urartu Krallığı'nın kurulmasından önce de demir işleme tekniğinin gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Van Gölü çevresinde yapılan bu kazı çalışmaları; Urartuların kurulduğu bölgenin aslında demir üretim alanı olduğunu göstermektedir. Nitekim Van Gölü'nün güneyindeki dağlık bölgede yapılan araştırmalarda, Urartular tarafından işletilen yüzden fazla maden ergitme merkezi ve cüruf deposu, galeri, pota ve üflecın yanı sıra büyük miktarda bakır ve demir madenleri bulunmuştur. Urartuların hammadde ve savaş silahları sağladığı diğer bir bölgenin de Kuzeydoğu Anadolu olduğu bilinmektedir. Nitekim bu bölgede bulunan geniş ormanlık alanlarda yüksek ısıda eritilen demir madenini işlemek için kullanılmış ve demirciliğın gelişmesini sağlamıştır. Bölgede erken Demir Çağı'na ait olduğu belirlenen mezarlarda bulunan binlerce çeşit demirden yapılmış eşyanın, törensel silahın, küpe, yüzük, bilezik gibi

¹¹³ SEVİN Veli, KAVAKLI Ersin, "Bir Erken Demir Çağ Nekropolü Van", Karagündüz, İstanbul, 1996, s. 27.

süs eşyalarının, gözlü ve gözsüz iğnelerin hammaddesinin bu bölgedeki demir yataklarından karşılandığı da bilinmektedir. Bu demir işleme merkezlerinden biri olan ğibut (Balaban), Urartu başkenti Tuşpa'ya sadece altmış km uzaklıktadır. Urartular tarafından kurulan başkente ait merkezi yönetim ve yerleşme sisteminin bölgenin zengin maden kaynaklarına yakın olması da dikkat çekicidir. Ayrıca Urartular; inşaat alanında başarılıdır. Bu başarılarının da ulaşmış oldukları teknolojik seviyeyle ilgili olduğu varsayılmaktadır. Öyle ki, usta demirciler tarafından yapılan demir balyoz, kaldıraç, murç, kazma, kürek ve diğer inşaat aletleri; baraj, gölet ve sulama kanallarının açılmasında, binlerce metre küp taşların kırılıp çıkartılmasında önemli rol oynamıştır.¹¹⁴

Urartuların yükselme döneminde de demirden yapılan çeşitli tarım aletleri ve silahlar, yaygın olarak üretilmiş ve gündelik yaşamda kullanılmıştır. Bu gelişme de Doğu Anadolu'da, özellikle Van Bölgesi'nde demir eşya, takı ve silah üretme teknolojisinin hızlı bir şekilde ilerlediğini gösterir niteliktedir. Aynı zamanda Urartular, demir teknolojisinde gösterdikleri başarılarını Asurlulara karşı güç olarak da kullanmışlardır. Öyle ki Doğu Anadolu'da bulunan demir eşyaların sayısı ve içerik yönünden benzerlerine, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran bölgelerindeki mezarlarda da rastlanmış olması, bu dönemdeki demir teknolojisinin Van'da gelişip yükseldiğine ve komşu ülkelere yayıldığına dair delil niteliğindedir.¹¹⁵

Geç Hititler ve Urartuların yıkılmasıyla bu medeniyetlerin kurduğu demir atölyeleri ve demir işçiliğindeki ustalıkları bu topraklarda yeni bir medeniyet kuran Asurlular'a geçmiştir. Kuzey Mezopotamya'dan başlayarak Suriye ve Anadolu'nun büyük bir parçasında hüküm süren Asurlular da demir eşya ticareti yapmışlardır. Asurlular Kafkasya'dan, özellikle Ermenistan'dan demir ithal etmişler ve bu sayede demirle ilgili büyük gelişmeler sağlamışlardır. Görülen o ki Mezopotamya topraklarında demir maden yataklarının olması, demir işçiliğini ve teknolojisini beraberinde getirmiştir. Bu toprakların tarıma elverişli olması, demirden tarım aletlerinin yapılmasına; bölgenin verimli olmasından dolayı bölgeye sahip olmak amacıyla bazı ulusların birbiriyle yaptığı savaşlar da demir silahların üretilmesine neden olmuştur.¹¹⁶

Ege bölgesiyle ilgili son dönemde yapılan araştırmalar, Demir Çağı'nda bu topraklarda yaşayan yerli halkın üç sınıftan oluştuğuna işaret etmektedir. Birinci sınıf olan eupatrid'ler Asty'de yer alan mecliste görev yapma hakkına sahip, hayvanı ve toprağı olan soylulardır. İkinci sınıf olan geomor'lar ise kırsal bölgede yaşayan küçük toprak sahipleridir. Üçüncü sınıf olan demiurgos olan zanaatkârlar ise giderek kent merkezi olan Asty'de, yoğunlaşmışlardır. Asty'de yoğunlaşan hekimler, ozanlar, biliciler, ulaklar, sığırmaçlar, öküz sürenler, kuyu kazıcılar, yontucular, silahçıların yanında demirciler, mesleklerini soydan soya aktaran gruplardır.¹¹⁷

Frigyalılar (Fryg), önce Bitinya bölgesine yerleşmiş ve MÖ 12. ve 7. yüzyıllar arasında Orta Anadolu'nun batısına egemen olmuş bir toplumdur. Daha sonraları gelen bir göç dalgasıyla Frigler, daha iç bölgelere itilerek, önce Sakarya Irmağı çevresine, ardından batıda Gediz ve Büyük Menderes'in yukarı vadileri ile doğuda Kızılırmak ve Tuz Gölü yöresine yerleşmiştir. Frig toplumunun kültürü ve yaşam tarzına değinen kaynaklarda, Friglerin ölümlerini toprağı açılmış çukurlara yapılan ahşap mezar odalarına gömdüklerinden bahsedilir. Yapılan kazılarda, bu mezarlarda çok sayıda demir eşya bulunmuştur. Örneğin Gordion'daki büyük

¹¹⁴ BELLİ Oktay, "Urartular", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, C. 1, ss. 143-177.

¹¹⁵ AKTÜRE Sevgi, age. s. 87-94.

¹¹⁶ AKTAN Hamza, "İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü", Erzurum, 1986, s. 3.

¹¹⁷ AKTÜRE Sevgi, age. s. 203.

Tümüls'ü'te bulunan mezar odası ölü armağanlarıyla doludur. Bu armağanlar arasında ahşap ve tunç bulguların yanı sıra demir altlıklar vardır.¹¹⁸ Bu buluntulardan hareketle Friglerde demir maden işçiliğinin nasıl olduğu hakkında bilgi vermek zordur; ancak Friglerde demirin kullanıldığını ve işlendiğini söylemek mümkündür.

İlk Çağ'da bugünkü Gediz ve Küçük Menderes Vadileri'ni kapsayan Manisa ve Uşak illerine denk gelen bölgeye Lydia adı verilmiştir. MÖ 1200'de Lidyalılar, Friglerle aynı zamanda Anadolu'ya gelmişlerdir. Lidyalılar, Antalya'nın batısını, Muğla'nın güneydoğusunu ve Denizli ile Burdur'un güneyini kapsamaktadır. İonyalılar, Akalar tarafından MÖ 1200'de Batı Anadolu'da oluşturulan bir medeniyet olmakla birlikte İzmir, Efes, Milas, Foça şehirlerinde yaşamışlardır. Bu üç medeniyetin ticaret yollarının bitiş noktasında bulunmaları ve dolayısıyla tarım ve deniz ticareti sayesinde zenginleşmeleri sonucunda kültürel ve bilimsel yönden de geliştikleri görülmüştür. Bölgelerde yapılan arkeolojik kazılarda tarih öncesine ait demirden yapılmış aletler bulunmuştur. Söz konusu bulgulardan hareketle denilebilir ki tarımla uğraşan bu medeniyetler, demircilik sanatında kendilerini geliştirmişler ve bu yolla ekonomilerine katkı sağlamışlardır.

Demirin tarih öncesi Ege kavimlerinin belleklerinde nasıl yer edindiğini, Büyük Menderes Nehri'nin hemen ağzına yakın deniz kıyısında bir antik liman şehri olan Milet'in "Kutsal Kapı: Demir Kapı" olarak adlandırılmasıyla görmek mümkündür. Öyle ki kutsal bir kapı, demirle özdeşleştirilmiştir. Burada demir, kapıyla birlikte gücü temsil etmektedir.

Sonuç olarak, demirin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı Demir Çağı tarihiyle birlikte ele aldığımız Eski Anadolu, kendi içinde çeşitli devletlerden oluşan bir yerdir. Eski Anadolu'nun bu dönemdeki siyasi tablosunda Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz, kısmen İç Anadolu bölgelerinde olmak üzere Geç Hitit Kent Devletleri, Doğu Anadolu'da Hurrilerin devamı olan Urartular, Orta Anadolu'da Frigler, Batı Anadolu'da Lidyalılar, Güneybatı Anadolu'da Likyalılar ve Ege'de İyonlular vardır. Bu bölgelerdeki arkeolojik kazılar ve o dönemi anlatan yazılı eserlerden hareketle demirin Anadolu'nun zengin demir yataklarına sahip olduğunu, MÖ 9000'li yıllardan itibaren topraktan çıkarılmaya başlandığı ve Anadolu Demir Çağı devletlerinde demirin hem ticari amaçlı hem de ihtiyacı gidermeye yönelik kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında da demir, Eski Anadolu coğrafyasında oldukça önemli bir maden olmuştur.

¹¹⁸ SEVİN Veli, "Frigler", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, C.2, s. 230-268.

Anadolu mitolojisinin en önemli parçalarından birisi de Frigler’de Kybele’nin (Kıbele) karataşıdır. Bu karataş’ın Romalılara etkide bulunduğu görülüyor. Kybele kültü Hacer-i Esved’e bile benzetilmek istenildiği görülmüştür.¹¹⁹ Genel olarak Kybele kültürünün geniş bir alana yayıldığı ve muhtelif halklar ve dinler üzerinde etki yaptığı anlaşılmaktadır. Yalnız bu taşın Romalılar tarafından nasıl benimsenip götürüldüğü bile onun önemini gösterir.

Kybele’nin taşı hakkında Ord. Prof. Ekrem Akurgal, bu taşın bir fetiş olarak bulunduğunu, ve meteor asıllı olduğunu, ve anıt mahiyetinde bir mevkiye eriştiğini belirtmekte, fakat onu Hacer-i Esved’le ortak bir kaynağa götürme gibi bir iddiada bulunmamaktadır.¹²⁰ Bu kara taşa oradan daha sonraları Roma’ya taşınarak kadar önem verilmiştir. Böylece Kybele’ye birçok yerlerde, Anadolu, Atina ve Roma’da tapılmıştır. Pessinus’daki mabedinde Kybele’nin bir heykeli yoktur, fakat Kybele diye bir göktaşı olan büyücek bir taşa tapılırdı. İsa’dan önce 202 tarihinde, Romanlar, Kartacalılara karşı fena durumda idiler. Roman Sibil kâhinleri, Kybele’nin taşı Pessinus’dan Roma’ya getirilmeyince, Romalıların Kartacalıları yenemeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine, İsa’dan önce 204 yılında, en yüksek rütbeli Romalılardan mürekkep bir heyet, beş sıra kürekli, beş kadirga ile ve büyük törenle taşı alıp Atama (Dikili) yolu ile Roma’ya götürdüler.¹²¹ Böylece Pessinus’tan Kybelenin kutsal taşı, Roma’ya götürülünce, Romanların ona “Mater Deum Magna, Tanrıların Büyük Anası” diyerek pek çok saygı gösterdikleri görülüyor.

Roma’da Plâtin dağındaki mâbede konulan bu taşın şekli koni biçimindeydi. Daha sonra “Suriye ve Filistin’de de Astoret Kybele gibi geniş tarafı yerde sivri tarafı havada koni şeklinde bir taşla temsil edildiği görüldüğü gibi bu koni şeklindeki taşlara Anadolu’nun karya ve Likya gibi güneş doğusunda belirmediği gibi bu tarz inanç ve âdetin Malta’ya kadar gittiği, “Filistin, Suriye, Güney Anadolu ve Kıbrıs adasında koni şeklindeki bu taşlara festival ve panya günlerinde zeytin yağı sürüldüğü hatta Mekke’de Kâbe’deki Sibel putuna da yağ sürüldüğü ve Hz. Muhammet Kureş’e karşı bu putun suratına zeytinyağı sürdüğünüz zaman sinekler yapıyor. Buna nasıl tanrı diye tapabilirsiniz” diye bağırdığı, Anadolu Efsânelerinde belirtiliyor.¹²²

Anadolu’nun muhtelif yerlerinde yapılan kazılar Anadolu tarihine olduğu kadar, buradaki dinlerin, inanışların ve ilâhların mahiyetine dair de kıymetli bilgiler elde etmektedir. Kıbrıs’ta bugün bile Meryem Ana yortusunda hem Hristiyan hem de Müslümanlar, oradaki yıkılmış Afrodit mabedinin, toprak üstünde kalmış Köşetaşı’na zeytinyağı sürülmektedir.

Anadolu Tanrıları kitabında da, Anadolu’da dağlarda uğurlu ve kerametli sayılan delik kayalar bulunduğunu, günümüzde bile çocuk doğuramamış kadınların çocuk dileğiyle, bu uğurlu deliklerden geçtiklerinin görüldüğünü bildiriyor. Belki bu delik, başlangıçta bir kapı yani daleth yahut fallik (Yazar, üçgen, koni şekilli cisimlerin fallüs inancıyla ilgili olduğunu bilhassa belirtiyor) sayılmakta idi ve dağlara, tepelere, Dinler Tarihi içinde verilen öneme temasla “Anadolu’da böyle tepelere Kısmet Tepesi, Kısmet Taşı, Kısmet Dağı denilir demektedir.¹²³

¹¹⁹ TANYU Doç. Dr Hikmet, age. s. 97.

¹²⁰ AKURGAL Ord. Prof. Dr. Ekrem, “Phrygische Kunst”, Ankara Üniv. Dil, Tar.-Coğ. Fak. Yayınları, No: 95, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955.

¹²¹ Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), “Anadolu Tanrıları”, Yeni Matbaa, İkinci Baskı, İst., 1962, s. 88.

¹²² Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), age. s. 85.

¹²³ TANYU Doç. Dr Hikmet, age. s. 112.

ORTADOĞU MİTOLOJİSİ

Ortadoğu mitolojisi, Sümerlerin dini evrendeki güç, nesne ve varlıkları temsil eden Antropomorfik tanrı ve tanrıçalar içerirdi. Sümerlerin inançlarına göre insanlar başta tanrılar tarafından hizmetçi, köle olarak yaratılmış fakat daha sonra özgürleştirilmiştir. Mezopotamya dini yaklaşık olarak MÖ 400'lerde yok olmasına rağmen modern dünyada birçok Yahudilik, Hıristiyanlık İslam ve Mandaizmde de tekrarlanan birçok Tevrat hikâyelerinin ana kaynağının Ortadoğu mitolojisi olması dolayısıyla güncel etkilere sahiptir. Özellikle yaratılış mitolojisi, Aden bahçesi, tufan, Babil kulesi, Nemrut ve Lilith figürleri bu konuda en net örnekleri oluşturur.

Sümer kökenli tanrı ve tanrıçalar daha sonra gelen Mezopotamya dinlerince benimsenmiştir. Kuşkusuz bu sadece dini ve mitolojik anlamda gerçekleşmemiştir; Sümer kültür ve yaşayış tarzı da aynı din ve mitoloji gibi daha sonra iktidara gelen Akad, Asur ve Babillilerce benimsenmiştir. Ayrıca farklı kültürlerin din ve mitolojilerinde de bazı benzerliklere rastlanır: Yunan mitolojisi ve Anadolu mitolojisi gibi. Mezopotamya mitolojisi Sümer temelli olmakla beraber Mezopotamya'nın aldığı sürekli ve yoğun göç ile birçok farklı kavmin inanç ve kültüründen etkilenmiştir.

Mezopotamya'da ilk yerleşim birimlerinden beri kent-kültürü büyük bir öneme sahip olmuştur. Çoğunlukla bir önemli tanrının tapınağı bir kente olurdu ve o kent o tanrıya tapımın ana merkezi olurdu. Bu kentlerin içinde en çok öne çıkanı Nippur olmuştur, zira Nippur'da ana tapınağı bulunan tanrı Enlil'dir ki Enlil erken dönem hariç, farklı hanedanlar boyunca Mezopotamya'nın baş tanrısı olarak tapınılmış bir tanrıdır.

Aşağı Mezopotamya'ya MÖ IV. binyılın ortalarında gelerek burada kendilerine özgü bir medeniyet geliştiren Sümerlerin Türkçenin de içinde yer aldığı bitişken bir dil kullanan kavim oldukları, ayrıca bölgeye geliş yönleri konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte Orta Asya'dan geldikleri anlaşılmaktadır. Sümerler Irak'ın güneyine daha önce bölgede bilinmeyen silindir mühür, ziggurat denilen yüksek katlı tapınaklar ve çömlekçi çarkını getirmişlerdir. Bölgede daha önce tarım ve madencilik gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Suların ve madenlerin tanrısı olarak betimlenen Enki

Sümerler burada kent devletleri kurarak ilk defa şehir medeniyetini geliştirmişlerdir. Şehir meclisi, sosyal sınıflar, yönetim konuları onların eseri olarak görülür.

Sümerler Aşağı Mezopotamya'da MÖ 2700'ler civarında kendi tanrılar topluluğunu oluşturmuşlardır. Onlar tanrılarını insan şeklinde tasvir etmekteydiler. Bu durum onları diğer Önasya toplumlarından ayırmaktadır. Mezopotamya'da hayvanlara, hayvan resimlerine tapılmamıştır. Hayvanlar tanrılarının sembolü durumundadır. Tanrılarının sembolü olan boynuzlu tacın kaynağı tam olarak bilinmez. Bu taç aynı zamanda hükümdarlık sembolü olup dışardan geldiği kabul edilir. Aşağı Mezopotamya'da yer alan Sümer kentlerinin her birinin kendine has bir tanrısı bulunmaktaydı. Bunlar, hava tanrısı, gök tanrı, güneş tanrı, ay tanrı, yaratıcı ana tanrı, çoban tanrı ve tahıl tanrı gibi. Bunların kendi kült merkezleri vardı. Enlil'in Nippur'da, Nanna'nın, Ur'da, Utu'nun Sippar'da, Enki'nin Eridu'da tapınakları yer almıştır. Tanrılar yalnızca tapınakta bir yer işgal etmez aynı zamanda bilge tanrı, koruyucu tanrı, yaratıcı tanrı olarak insanların hayatını da düzenlerdi.

Bu devrin kültürünü bize en iyi şekilde gösteren Hassuna kültürüdür. Bu yerleşim yeri MÖ 5. binyıldan kalmadır ve ilk Sümer toplulukları tarafından oluşturulmuştur. Musul'un 75 km güneyinde Hassuna Tepesi'nde yapılan kazılar dönem hakkında kıymetli ipuçları vermektedir. Bu buluntulardan, burada yaşayan halkın çeşitli aletler yapabildikleri, keteni ve yünü işleyebildikleri, bakır cevheri ve maden olarak kullanabildikleri görülmektedir. Bu dönemde bölgede iyi pişirilmiş, sağlam seramik üretildiği de gözlemlenmiştir.

Mezopotamya, Fırat ve Dicle arasında kalan alanı ile çok önemli bir maden bölgesidir. Bu bölgede madencilik ve madencilığe dayalı birçok zanaatta binlerce yıldır gelişmiştir. Kış kılıç ustaları hammadde için Kış'ın doğrudan nehir yolunun üzerinde, kuzeye güvenmiştir. Uruk, nehirlerin arasındaki ovada bulunmayan bu hammaddeler için güneyde bir kaynak bulmaktadır. Güneyde elinin altında bir kaynak vardı. Ünlü Bakır Dağları Magan'daydır. Güneydoğu Arabistan, bugünkü Umman. Lagaş ve diğer yerlerden çiviyazısı tabletlerde sözü edilen Bakır Dağları (El-Hecer Sıradağları) çok eski zamanlardan beri 22 m. derinlikte madenlere ve cevheri ayıracak fırınlara sahiptir.

Arabistan çöllerinden Magan'a gidecek kolay bir yol yoktur. Ama Magan limanlarında Sümerlerin bitümle kalafatlanmış, 20 ton metal taşıyabilen saz tekneleri bakır karşılığı tahıl, yün ve yağ satıyordu. Ancak Sümer metal ustalarının bakırdan fazlasına gereksinimleri vardır. Meskiaggaşer'den yaklaşık 300 yıl önce, bakırlarına % 10 kalay ya da arsenik ekliyor ve bronz elde ediyorlardı. Bakırdan güçlü, işlenmesi daha kolay ve dövüldüğünde daha keskin en iyi bronzu elde etmek için, Meskiaggaşer kalaya gereksinim duyuyordu.

Arsenikle yapılan bronz biraz daha zayıf, işlenmesi biraz daha zordu. Üstelik zaman içinde usta zanaatkarını öldürüyordu ki, bu da bir cephanelik sahibi olmak için iyi bir yol değildi. Bu yüzden Meskiaggaşer'in dağlara çıkması, olasıdır ki Zagros Dağları'nın kayalık eteklerinin altında ya da hatta belki daha kuzeyde, Hazar Denizi'nin altındaki yüksek, buzlu Elburz Dağları'nda bulunan kalayı bulmak amacıyla olmuştu. Meskiaggaşer askerlerini dağ geçitlerinin derinliklerine götürmüş ve dağ kabilelerini bakırı bronzla dönüştürmek için gereksinim duyduğu kalayı vermeye zorlamıştı.

Sümer kralı Enmerkar'ın, babasının yerini doldurmak gibi sevimsiz bir görevi vardı; denizlere giren ve dağlara çıkan bir adamın bir adım ötesine geçmek zordu. Ün sağlamak için girişimleri hakkında bir ipucunu, bir süre sonrasında dayanan "Enmerkar ve Aratta'nın Efendisi" adlı uzun bir kahramanlık öyküsünden alıyoruz. Aratta bir Sümer kenti değildi.

Doğu dağlarında, Hazar Denizi'nin güneyinde bir yerlerdeydi. İnsanları Sümerceyle tamamen ilgisiz (ve daha çözülemeyen) bir dil konuşan bir halktı. Elam kentleri kalay ve bakır değil değerli metal ve taşların üzerinde oturuyordu. Gümüş, altın, lapis lazuli ve bir süredir de Sümerlilerle, yarı değerli taşlar karşılığında tahıl takası yapıyorlardı.

Diğer bir deyişle, Sümerler bir süredir Taş Devri'nden çıkmış, Bakır Devri'ne girmişlerdi. Bu tikel tanımlamalar uygarlıktan uygarlığa değişen hareketli başarılarıdır. Sümerlerin Bakır Devri 5500-3000 dönemindeydi, o noktada metal ustaları bronz yapmaya başladı ve Mezopotamya da Bronz Devri'ne girdi. Yumuşak bakırı işleyip alet ve silah imal etmeyi çok daha sonra öğrenen Kuzey Avrupalılar için, Taş Devri daha uzun sürdü, Bakır Devri 2250 dolaylarına kadar uzadı ve dolayısıyla da Bronz Devri Sümerlere göre 700 yıl daha geç başladı.

Ortadoğu'da yaşayan birçok halk toplulukları için madenler ve madencilik oldukça bilinen bir durumdu. Babil inanisında metallerin olgunlaşması ve mükemmelleşmesi fikriyle ilgili ilk tarihsel belgeyi belirlediğini ve sonuç olarak da simyanın Mezopotamya'daki köklerini açığa çıkarttığını düşünülmektedir. Asurlularda ticaret merkezleri olan Kaniş Kārum'unda çeşitli alet, silah ve figurinler için hazırlanmış taş kalıplar bulunmuştur. Kalay (*annakum*; Sümerogram AN.NA) tüccarların Anadolu'da pazarladıkları mallar içerisinde ilk sırada idi. Metinlerde sadece kalaya olan ihtiyaçtan bahsedilmesi önemlidir. Asurlular'ın Afganistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi uzak ülkelerden çok büyük çapta kalay ithal etmelerinin nedeni Anadolu'daki bu madene olan büyük taleple ilgili olmalıdır.¹²⁴

Asur ile Anadolu şehir krallıkları arasında yapılmış antlaşmalarda, Asurlu tüccarlara tanınan ayrıcalık ve verilen tavizlerin başta gelen sebebi kalaya sahip olma arzusundan kaynaklanıyordu. O devirde kapların kalaylandığına veya kalayın başka bir amaçla kullanıldığına ait hiçbir bilginin bulunmadığı dikkate alınır, kalayın sadece bakırla karıştırılıp tunç elde etmek için kullanıldığı açıktır. Ticaretinin yapılmadığını bildiğimiz tunç bazı eşyaların ve daha çok da silah yapımında kullanılmak üzere imal edilmiştir.

Bakır (*werium*; Sümerogram URUDU) Asurlu tüccarların Anadolu'da koloni ağı içerisinde yaptıkları ticaretin ana metali idi. Nitekim birkaç istisna dışında, Asur'a bakır götürülmediğini görüyoruz. Tüccarlar getirdikleri kalay ve kumaşı bakırla değiştiriyor ve elde ettikleri bakırı yerlilere gümüş ve altın karşılığında satıyorlardı. Ayrıca birbirleri arasında bakırla da borçlanıyorlardı.

Bakır, gümüş ve altın yanında ödeme aracı olarak da kullanılıyordu. Fakat büyük bir kısmının kalayla karıştırılarak tunç (*siparrum*; Sümerce ZABAR) elde etmek için kullanıldığından şüphe yoktur. Silah ve çeşitli araç-gereç yapımında kullanılan tunç, ticareti yapılan bir madde olmadığı için metinlerde çok seyrek geçmektedir.

¹²⁴ LEWEY Martin, "Chemistry and Chemical Terminology in Ancient Mesopotamia", Amsterdam, 1959.

Hemen her Kültepe tabletinde gecen gümüş (*kaspum*; Sümerogram KU.BABBAR) para olarak kullanılan madendi. Alışverişlerde bakır ve kalay çoğunlukla talent (30 kg.) ile tartılırken, gümüş *mina* (500 gr.) ve daha çok *şeşel* (8 gr.) ile tartılmıştır. Asurlu tüccarlar getirdikleri malları ya doğrudan gümüş ve altın karşılığında satmışlar veya önce bakır, hububat, yün ile değiş-tokuş yaparak bunları pazarlamışlardır. Bu arada, sonuçta Asur'a taşınacak gümüşü hem birbirlerine hem de yerli halka borç vermişlerdir. Gümüşün kalitesi Kaniş'deki Asur yönetimi tarafından kontrol edilirdi. Yerli halkın borçlarıyla ilgili birçok senette düşük kalitedeki bir cins gümüş (*litum*) geçmektedir. Halbuki Asurlular birbirlerine artırılmış (*şarrupum*) gümüşle borçlanmaktadırlar.

Altın (*hurāşum*; Sümerogram KU.Gİ/Kİ= GUŞKİN) tüccarların Asur'a götürmek için büyük çaba gösterdikleri temel madendi. Asur'da büyük şirketlerin ana sermayesini (*naruqqum*) teşkil eden altın, en gözde yatırım ve borç ödeme aracı idi. Tabletlerde sık geçen “şehre (Asur'a giden) kervan için iyi altın” (GUŞKİN paşallum ša harrān ālim) ifadesi, altının kalitesini göstermesi yanında, Anadolu'da elde edilen bütün altının Asur'a taşınması gayretinin bir yansımasıdır. Asurlu olmayan kimselere altın satışının yasak olduğu hakkında, *waklum* sıfatıyla Asur kralının Kaniş *kārum*'una gönderdiği ferman da bilinmektedir.

Kurşun (*abārum*) sadece birkaç metinde geçmiştir. Bol bulunması nedeniyle tüccarların kurşun ticareti ile pek uğraşmadıkları anlaşılmaktadır. Kolay erimesinden ve değerinin düşük olmasından dolayı Anadolu'da figürinler daha çok kurşundan dökülmüştür. Kültepe'de *kārum*'da çok sayıda kurşun figürin ve taş kalıpları ele geçmiştir. Bir atölyede de kurşun külçeler bulunmuştur.

Kültepe tabletlerinde çok az rastlanan *lulum*'un antimon olduğu düşünülmektedir. Bu madenin nerede kullanıldığı hakkında bilgi yoktur. Büyük miktarlarda geçmesinden ucuz olduğu ve bol bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir mektupta 300 kg. antimondan söz edilmektedir.

Kültepe metinlerinde demirden bildiğimiz kadarıyla sadece iki yerde söz edilmiştir. Bunlardan ilkinde, miktarı belirtilmeyen demire 70 *şeşel* gümüş ödendiğinden; diğerinde ise demirden yapılmış bir halkadan bahsedilmektedir. Belgelerde bilgi bulunmasa da, Kaniş sarayında “demirciler başı” (*rabi nappāhē*) unvanı taşıyan görevlinin bulunması, demir metalurjisinin daha o devirde ileri bir noktaya ulaştığının ipucunu vermektedir.

Hitit metinlerinde demir Sümerogram AN.BAR olarak çok sık geçer. Ayrıca demircilerden (LU.MEŞ AN.BAR) söz edilir. Demirin “siyah demir” (AN.BAR GE6); “beyaz demir” (AN.BAR BABBAR) ve “iyi demir” (AN.BAR SİG5) gibi niteliklerinden bahsedilmesi, bu devirde demir üretim tekniğindeki gelişmeyi göstermektedir. Anitta ünlü kitabesinde Puruşanda kralının kendisine hediye olarak demirden bir taht ve demirden bir asa getirdiğini anlatır. Kazılarda ortaya çıkarılan eserler arasında damga ve silindir mühürler önemli bir grubu oluşturur. Bunlar çoğunlukla, aslında önemli bir demir cevheri olan hematitten (*šadwānum*) yapılmıştır. Doğada bol bulunması nedeniyle ticari değerinin olmadığı açıktır. Nitekim Kültepe tabletlerinde sadece iki yerde geçmiştir. Bunlardan birisinde hematitten yapılmış mühürden; diğerinde ise hematit içermeyen bakırdan söz edilmektedir.

Asurlu tüccarlar gümüş ve altın yanında, değerli taşları da Asur'a götürmenin cabası içerisinde olmuşlardır. Amütum ve sinonimi olduğun anlaşılan aşı'um (Sümerogram KU.AN), eritildiğinden bahsedilen birkaç metin kanıt gösterilerek çok değerli bir maden olarak tanımlanmıştır. Bunlardan birisinde, “O amütum'u arıttı ve 2/3 şeşel (lik) külçesini çıkardı. Arıtma ve kırma sırasında (amütum) azalmıştır.” denilmektedir.

Ortadoğu mitolojisinde, maden filizleri ve metallere başka taşlar ve değerli taşlar da "cinsiyetli"ydi. Mezopotamyalılar bunları biçimlerine, renklerine ve parlaklıklarına göre "eril" ve "dişil" olarak ayırdılar. Bason'un çevirdiği bir Asur metninde "musa taşı eril (formda) ve bakır taşı dişil (formda)" ifadesi yer alır. Bason'un belirttiğine göre, eril taşların daha canlı renkleri vardır; dişil taşlar daha soluktur.¹²⁵ (Bugün bile kuyumcular taşların cinsiyetini parlaklıklarına göre belirlerler). Babil ritüel metinleriyle birlikte tuzlar ve maden filizleri için de aynı sınıflandırmayı görürüz; bu sınıflandırma tıp metinlerinde korunmuştur.

Yahudi mistiği ve tefsircisi Bahya ben Aşer(ö. 1340) şunları yazıyordu: "Yalnızca hurma ağaçlarının erkeği ve dişisi değil, diğer bütün bitki türlerinin, aynı şekilde madenlerin de erkeği ve dişisi vardır."Madenlerin cinsiyetinden Sabatay Donnolo da (X. yüzyıl) söz eder. Arap düşünür ve mistik İbni Sina (980-1037) şöyle yazar: "Romantik aşk (el-ışk) insan türüne özgü değildir; göksel, elementlere ait, bitkisel ve madensel olan her şey için geçerlidir ve bunun anlamını ne anlayabilir ne sezebiliriz, açıklama girişimleri de olguyu daha fazla karartmaktan başka bir işe yaramaz."12 Metaller için düşünülen "romantik aşk" kavramı, daha önce de cinsiyetli oluşları ve evlenebilmeleri fikriyle hazırlanmış bu "canlanma" düşüncesini mükemmel biçimde pekiştirir.

Aletler de cinsiyetliydi. İbn er-Rumi şöyle diyordu: "En iyi silah hangisidir? Eril keskin ağı ve dişil metal gövdesi olan iyice bilenmiş tek bir kılıç." Araçlar sert demire erkek (zeker), yumuşak demire de kadın (ünsa) derler. Tanganyika demircileri ocağa çok sayıda delik açarlar. En genişine ana (nyina) derler; "kızdırma sonunda erimiş metal köpüğü, cüruf, kızgın maden filizi vs buradan çıkarılır. Karşısındaki delik isi'dir (baba); en iyi körüklerden biri buraya yerleştirilir; ortada bulunanlara aana (çocuklar) denir." Avrupa metalürji terminolojisinde sır eritilen ocağa (Schmelzofen) "dölyatağı" "ana göğsü" (Mutterschoss) denirdi. Ateşi (metalurjide, dökümde, pişirmede vb) kullanan insanın bu uğraşı ile ana rahminde embriyonun büyümesi özdeş sayılmıştır; bu durum Avrupa söz dağarında varlığını belli belirsiz sürdürmektedir (krş. Mutterkuchen, "plasenta;" Kuchen, "pasta"). Dölleyip doğuran taşlarla ve yağmur taşlarıyla ilgili inanışlar böyle bir zihinsel evrende ortaya çıkmıştır. Bunlardan önce daha arkaik bir inanış vardı: Petra genitrix inanışı.¹²⁶

¹²⁵ BOSON G., "Les metaux et les pierres dans les inscriptions assyriobabyloniennes", Münih, 1914, s. 73.

¹²⁶ GANDZ Salomon, "Artificial Fertilization of Date Palms in Palestine and Arabia", s. 246.

Bazı Orta Hindistan yerli kabilelerine ait bir grup mit, Asur demircilerinin tarihini anlatır. Birhor'a göre Asurlar demiri eriten ilk insanlardı. Ama fırınların dumanı Yüce Varlık Singbonga'yı rahatsız ediyordu. Çalışmanın durdurulması için haberci kuşlar gönderdi. Asurlar metalurjinin en önemli uğraşları olduğunu söyleyip habercileri yaraladılar. O zaman Singbonga yeryüzüne indi. Sezdirmeden Asurlara yaklaştı, onları fırına girmeye ikna etti ve sonra da onları yaktı. Bu nedenle ölenlerin karıları doğa ruhları haline geldiler. 1925 yılında R. Campbell Thompson'un Asur kimya metinlerini yayımlamasından sonra R. Eisler bir Babil simyasının varlığı hipotezini ortaya atmıştı. Eisler bunu ku-bu (embriyon, fetüs) terimine dayandırıyor, bunu simgesel olarak ana rahmine benzetilen fırındaki maden cevheri olarak anlıyordu. Daha önce gördüğümüz gibi böyle bir tasavvur birçok gelenekte de tespit edilmiştir. Ancak R. Eisler için fazladan bir şey söz konusuydu: Babil inanışında metallerin olgunlaşması ve mükemmelleşmesi fikriyle ilgili ilk tarihsel belgeyi belirlediğini ve sonuç olarak da simyanın Mezopotamya'daki köklerini açığa çıkarttığını düşünüyordu.¹²⁷

R. Campbell Thompson'un İngilizce çevirisini temel alıp Zimmern'in Almanca ve E. Eisler'in Fransızca versiyonlarıyla karşılaştırdığımız bu Assurbanipal kütüphanesine ait temel metin şöyledir:

"Maden fırınının [ku-bu] planı hazır olunca hayırlı bir ayın hayırlı bir gününü bekleyeceksin; işte o gün fırının planını yere sereceksin. Onlar fırını yaparlarken, [onları] izleyecek ve sen de [fırın evinde] çalışacaksın: [zamanından önce doğmuş] embriyonları getireceksin, bir başkası, bir yabancı girmemelidir, temiz olmayan bir kişi de onların önünden geçmemelidir. Önlerinde gereği gibi saçı saçmalısın: "madeni" fırına koyacağın gün embriyonların önünde bir kurban keseceksin. Çam tütsüsü ile bir tütsülük koyacaksın, önlerinde kurunna birası saçacaksın. Fırının altında bir ateş yakacaksın ve madeni fırının içine koyacaksın. Fırına bakmak için getireceğin adamlar arınmalıdır ve sonra fırına bakmaları için oraya getireceksin. Fırında yakacağın odun günlük ağacı [sarbatu] odunu olmalıdır. Kabukları ayıklanmış, kalın, büyük odunlar olmalıdır. Ab ayında kesilmiş olmalı ve yığın yığın değil deriye sanlı olarak saklanmış olmalıdır. Bu ağacı fırına koyacaksın."

Thompson ile Meissner'in çevirilerinin gerektirdiği olası değişiklik ve düzeltmelere karşın metnin ritüel niteliği kesinlikle ortaya çıkıyor. Düşündüğümüz gibi, Mezopotamya'da da metalurji uğraşı bir dizi törensel işlemi içeriyordu. Uğurlu bir ay ve gün seçiliyordu, fırının etrafı kutsanıyor buraya arınmamışlar giremiyor, aynı zamanda işçiler arınıyor, maden filizleri için saçılar saçılıyor, ardından kurbanlar kesiliyor, ateş için özel bir odun gerekiyordu. Metalurji işinin ne derece kutsal bir atmosfere bulaştığını ölçmek için Afrikalı demircileri düşünmemiz yeterli olacaktır. Hatta okuduğumuz Mezopotamya metninde Afrika'dan koşutluklar bile bulabiliriz. Uşi demircileri fırınlara tavuk kurban ediyorlardı. Bakitalar örsün üstünde bir koyun ve bir tavuk kurban ederler. Fırınlara "ilaçlar" koyma adeti çok yaygındır.¹²⁸

Tartışma ku-bu, embriyon, sözcüğünün anlamı konusuna kaymıştır. Ku-bu'nun fırına koyulan maden filizlerini mi yoksa ruhları ya da büyü olmaları nedeniyle metalurji işinde kaçınılmaz olan düşüklüğü mi ifade ettiği. Bununla birlikte ku-bu terimi nasıl çevrilirse çevrilsin her durumda "embriyolojik bir anlam" ifade ettiği bellidir. Thureau-Dangin'in açıkladığına göre yaratılış anlatısında, "ku-bu bir fetüse denk olan Tiamat'm canavarsı bedenidir; demiurgos dünyayı bu bedenden yaratacaktır." Ku-bu metalurji metinlerinde fırınlarda biçimlenecek olan

¹²⁷ ELIÁDE Mircea, "Demirciler ve Simyacılar", Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003

¹²⁸ THUREAU Dangin, "Notes Bayriologique," XXXV, Revue d'Assyriologie, 1922, s . 81.

maden cevherlerini, ham maddeyi, ilksel embriyolojik maddeyi ifade eder. Paleolitik Doğuda maden ile dölyolu (uterus) koşutluğu bu yorumu doğrulamaktadır. R. Eisler ku-bu'yu maden filizleri anlamında "embriyonlar" olarak çevirmekte haklıysa o zaman fırın, içinde maden filizlerinin olgunlaştığı Toprak Ananın yerine geçmiş bir rahim olmalıdır.

Bu vesilelerle sunulan kurbanların ise doğumla ilgili kurbanlara benzediği düşünülebilir. Diğer yorum da (insan embriyonlarını ifade eden ku-bu) metalürji ritüellerinde yansımaları buluyor. Çağımızda, Kara Afrika'da dökümün başarısı için büyücünün düşük yaptırma yolunu seçtiğini görürüz. Bu davranış da maden filizlerinin embriyonlarla eşleştirildiğini gösteriyor. Çünkü bu acımasız ritüelin ancak iki "kuramsal doğrulanması" olabilir.

Metal işçilerinin sanatı sayesinde metallerin "büyümelerini" hızlandırdıklarını az çok bildiklerini gösteriyor. Bu fikir evrensel olarak yaygındı. Metaller yerin karnında büyürler. Tıpkı Tonkin köylülerinin hala düşündükleri gibi, tunç gerektiği kadar toprak altında kalırsa altına dönüşecektir. Kısaca söylemek gerekirse metalürji işlerine eşlik eden simgeler ve ayinlerde insanın Doğayla etkin olarak işbirliğine gittiği fikri ortaya çıkıyor; buna belki de insanın çalışma sayesinde Doğa süreçlerinin yerini doldurabileceği düşüncesi demek gerekiyor. Canlı bir hammaddeyi itibaren kozmogoninin örnek eylemi zaman zaman kozmik bir embriyoloji olarak kavranmıştır: Tiamat'ın bedeni Marduk'un ellerinde bir "embriyon (fetüs)" gibiydi. Tıpkı her tür yaratımın ve yapımın kozmogonik örneği izlemesi gibi insan da bir şey yapıp bir şey yaratırken demiurgosun eylemine öykünüyordu. Ancak kozmogonik simgelerin embriyolojik bir bağlamda ortaya çıkarken nesnelere yapıyı çocuk doğurmaya eşdeğerdi; yer kaynaklı bir hammaddeyi her tür yaratım (bizim örneğimizde maden filizleri) ebelikle ilgili bir değer kazanmaktaydı.¹²⁹

Orta Doğu'ya demiri işlemeyi büyük bir olasılıkla Filistinliler tanıtmıştır. Nitekim Filistinlilerin sahip oldukları Pagan kültürü, Demir Çağı'nın ilk dönemlerinde Orta Doğu'da etkindir. Bu dönemde demir, dünyayı kökten bir değişikliğe uğratmış ve 600 yıl boyunca Demir Çağı yaşanmıştır.¹³⁰ En eski demir haddehanesinin de MÖ 930'da Ürdün Vadisi'nde Tell Hammeh'te (Hammeh Höyük'ü) bulunmuş olması da bölgenin demircilikteki önemini vurgulamak adına önemli bir veridir. İncil'de demir, dünyadaki olaylara hangi kültürlerin hükmedeceğini belirleyici bir unsur olarak geçmektedir. Bir gerçek ki demir, insanların süreceği toprağı, keseceği odunu, şekillendireceği taşın miktarını vb. yaşam biçimlerini belirlemiş ve değiştirmiştir.

¹²⁹ ELİADE Mircea, age. s. 94.

¹³⁰ http://www.keepthepromise.org/docs/Lesson_5_Iron_of_Culture.pdf. (17.03.2013).

Öte yandan aynı dönemde komşu ülke olan İsraililer, demirin nasıl işlendiğini bilmemektedir. Hatta İncil’de tüm İsrail ülkesinde bir tek demircinin bile bulunmadığından bahsedilmektedir. O kadar ki İsraililer kendi alet edevatlarını Filistinli demircilere getirerek bu aletlerin bilenmesini sağlamışlardır. İncil’de, Filistinliler ve İsraililerin Azekah Kalesi’nin bulunduğu Shephelah şehrinin kontrolünü ele geçirmek için sayısız kez çarpıştıklarından da bahsedilmektedir. Davut ve Golyat’ın savaştığı o gün, sadece iki İsrail askeri bir kılıç ya da mızrağa sahiptir. Filistinli dev savaşçı Golyat ise en yeni silahlarla donanmıştır. Üzerinde bir kılıç, bir cirit, demir uçlu bir mızrak ve savaş zırhı vardır. Diğer bir deyişle bu savaşta Golyat ve Filistinliler demirin kullanımı gibi olağanüstü teknolojik bir avantaja sahiptir. Golyat, İsraililerle içinde buldukları bu durumdan dolayı alay etmiştir. İsraili askerler de, muhtemelen Golyat’ın alaylarına cevap veremedikleri için ortaya çıkamamışlardır.¹³¹

Bazı bilim adamları, İsraililerin demiri işlemeyi Filistinlilerle birlikte yaşarken öğrendiğini ileri sürmektedir. Bazıları ise, Davut’un Golyat’ı öldürdüğü ve İsrail kralı olduğu dönemde İsraililerin, demir teknolojisinin sırrını öğrendiklerini ve egemen kültür olduklarını söylemektedir. Varolan teknolojiyi bir şekilde ele geçiren Kral Davut, demiri, İsrail’in sınırlarını genişletmek ve Tanrı’nın varlığını kanıtlamak amacıyla kullanmıştır. Nitekim Tanrı’nın İsraililerden yerine getirmesini istediği görev de budur. Demir, aslında Tanrı’nın Davut’u kutsadığının bir göstergesi olmuştur ve aynı zamanda Hıristiyanlar için Tanrı’nın etkisini tüm dünyaya yayabilen teknolojik gelişmeleri sembolize etmektedir.¹³²

Ugarit mitolojisinde bir Kenan metni olan Baal’ın şiiri’nde Tanrı Koşar, “Va-Hasis Baal için iki sopa yapmıştır. Baal da bunları kullanarak yeraltı suları ile denizlerin efendisi Yam’ı alt etmiştir”. Koşar, bu mitte *tanrısal demirci* statüsündedir. Bu mitin Mısır versiyonu ise şöyledir: “Çömlekçi Tanrı olan Ptah, Horus’a Set’i yenmesini sağlayacak silahları yapmıştır. Aynı zamanda Ejder Vritra ile savaş Indra’nın silahlarını *tanrısal demirci Tvaştri* yapmıştır.” Mısır tanrısı Osiris de, hem bitkiler dünyasının hem de yeraltı dünyasının efendisidir. Aynı zamanda Mısırlılara metal işçiliğini öğreterek tarım aletlerini yaptırır. Hephaistos, Zeus’un Typhon’u yenmesini sağlayan yıldırımını yapmıştır. Thor, yılan Midgardhsormr’ı, Babilli astrologlardan bu yana metaller de gezegenlerle ilişkilendirilmiştir. Satürn kurşunla, Mars demirle, Jüpiter kalayla, Venüs bakırla, Merkür cıvayla, ay gümüşle ve güneş de altınla özdeşleştirilmiştir.¹³³

Bunlardan gümüşle cıva soy; kurşun, kalay, bakır ve demir soy olmayan metaller sayılır. Hatta ilkel dönemde metallerin kökeninin cıva ve kükürt olduğuna; bunlardan sırasıyla önce soy olmayan metallerin, sonra soy metallerinin türediğine inanılmıştır. Bu nedenle simyacıların demirden altın yaptıkları sanılır ve gerekli sırları sakladıklarından şüphelenilmiştir.

Daniel’in Kitabı’nda, Nebukadnezzar’ın (MÖ 605-562) gördüğü bir düş anlatılır. “Kral düşünde bir heykel görür. Başı altından, göğsü ve kolları gümüşten, karnı ve kalçaları tunçtan, bacakları demirden ve kildendir. Birden bir yerlerden kopup gelen bir taş heykele çarpar. Demir, kil, tunç, gümüş, altın aynı anda parçalanır. Derken bir rüzgâr çıkar, hiç iz bırakmadan hepsini alıp götürür.” Daniel düşü şöyle yorumlar: “Altından baş Nebukadnezzar’dır; onun ardından daha aşağı bir krallık kurulacak ve sonra gelecek tunç krallık bütün yeryüzüne hükmedecektir. „Demir gibi güçlü’ dördüncü krallık, diğerlerini ezecek; ama sonunda kendisi

¹³¹ [http://followtherabbi.com/world/article/metalworking in the middle east](http://followtherabbi.com/world/article/metalworking%20in%20the%20middle%20east) (17.03.2013).

¹³² [http://followtherabbi.com/journey/israel/iron of culture1](http://followtherabbi.com/journey/israel/iron%20of%20culture1) (17.03.2013).

¹³³ MARTIN Sean, “Simya ve Simyacılar”, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul, 2009, s. 56.

de yok olacaktır. Nitekim tarihte de İsrail halkının varoluşu bu dördüncü krallık olan Antiokhos Epiphanes'in Krallığı zamanında tehlikeye girmiştir".¹³⁴

Sümerli bilgelerin gözünde, evrenin temel öğeleri yeryüzü ve gökyüzüydü; gerçekten de evren sözcüğünün karşılığı, "yer-gök" anlamına gelen bileşik bir sözcük olan, an-lil sözcüğüydü. Yeri düz, yassı bir disk olarak, göğü ise, üstten ve alttan kubbe biçiminde katı bir yüzeyle örtülü çukur bir yer olarak düşünüyorlardı. Bu göksel kubbenin neden yapıldığını düşündüklerini henüz bilinmemektedir. Kalayın Sümercesinin "gök metali" olmasından yola çıkarak, kalaydan yapılmış olduğu düşünülebilir. Gök ile yer arasında, en yakın anlamı "rüzgar" (hava, soluk, ruh) sözcüğü olan, lil dedikleri bir ögenin olduğuna inanıyorlardı; bunun en belirgin nitelikleri hareket ve genişleme gibi görünmektedir ve dolayısıyla kabaca bizim "atmosfer"imize karşılık gelir.

Ortadoğu mitolojisinin en önemli figürü Kral Gılgamış'tır. Gılgamış destanında madenler ve madencilikle ilgili unsurlar "Destanlarda Madencilik" adlı çalışmamda ele alındığı için bu çalışmada Gılgamış'a değinilmemiştir. Ancak bu duruma karşılık Ortadoğu mitolojisinde madencilikle ilgili birçok tanrı ve figürler de bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki bölümde sırası ile ele alınmıştır.

EA (Enki); Bu tanrıya Sümerler Enki, Araplar da Ea demişlerdir. Sonraları Babillerin de büyük tanrılarında olmuştur. Denizlerin, suların, fırtınaların, altının, gümüşün, bütün madenlerin, taşların bitkilerin, hatta aklın, mantığın da tanrısıdır. Eski Mezopotamya'da, madenler ve değerli taşlar, derinliklerin ve yeraltı sularının tanrısı, madencilerle zanaatçıların piri Ea'ya aittir. Eski Mezopotamya mitolojisinde, madenlerin yeraltında büyüdüklerine inanılır ve madenleri yer üstüne çıkarmak, "vaktinden önce doğum yapmak" gibi görülür.

Öyle ki, eğer yeraltında yeteri kadar bekletilirse tüm madenlerin altına dönüşeceğine inanılır. Dolayısıyla bu "erken doğumdan" sonra metalurjistlerin fırınlarda yaptıkları işlemler, basit birer fiziksel ya da kimyasal işlem olarak değil, bir büyüme etkinliği olarak görülür. Böylesi bir etkinliğe çok çeşitli ritüeller eşlik eder. Eliade'nin eski bir Asur metninden aktardığı aşağıdaki satırlar, metalurji uğraşısının eski kültürlerdeki niteliği konusunda iyi bir örnektir:

"Bir maden filizi fırınının temelini atmak istersen şanslı bir ayın uygun bir gününü bekle ve fırının temelini yap. Fırında çalışırken (onlara) bakmalı ve sen de (fırında) çalışmalısın; embriyonları getirmelisin... Bir başkası, bir yabancı girmemelidir ve temiz olmayan bir kişi onlara görünmemelidir; maden filizini fırına koyduğun gün (embriyonların önünde) bir kurban sunmalı, bir kap çam reçinesi koymalı, bira, kurunna, dökmelisin. Ocağın altındaki ateşi yakmalı ve maden filizini fırına koymalısın. Fırının yanına getireceğin insanlar arınmış olmalı, ancak ondan sonra yaklaşmalarına izin verebilirsin. Ocakta yaktığın odun Ab ayında kesilmiş günlük ağacından (sarbatu) olmalıdır – bunlar kabukları soyulmuş büyük kütükler olmalı ve rastgele değil, deriye sarılarak konulmalıdır."

Zecharia Sitchin'in "Dünya Dışı Bir Tanrının Hatıraları ve Kehanetleri Enki'nin Kayıp Kitabı" adlı kitabında tanrı Enki'nin madenler ve madencilik ile ilgili bilgiler verilmektedir. Kitaptaki çeviride Enki'nin beşinci tabletinde; "Enki, Abzu'da bir mesken ve maden ocakları kurar." denilmiş, dokuzuncu tabletde; "Onlara madenlerden nasıl araç gereç yapacaklarını,

¹³⁴ ELİADE Mircea, age. s. 71.

nasıl müzik çalacaklarını öğretti. Madencilğe nasıl girişeceklerini, nasıl eriteceklerini gösterdi onlara.” ifadelerine yer verilmiştir. Yine aynı kitapta;

“Sular kristallerden yapılmış bir kaba yöneltildi, Sulardan çıkartılan tüm metalleri o kaptan topladı kristaller. Sonra kaptan geçen sular dışarı tüküren ile balık göletine geri tükürüldü. Sulardaki metaller kabın içinde işte böyle toplandı. Becerikli Ea'nın eseri bu, ne Hünerli Biçimlendiriciydi o! Altı Dünya günü boyunca sızlıkların suları emilip sızlıkların suyu tükürüldü. Kabın içinde gerçekten de metaller birikti! Yedinci gün Ea ve Alalu bu metalleri incelediler, kabın içinde hangi metallerin biriktiğine baktılar.

Demir vardı, çokça bakır vardı ama bol değildi altın. Arabada, yine Nudimmud'un hünerinin bir eseri olan başka bir kaptan Metaller türlerine göre ayrıştırıldılar; türlerine göre ayrılıp kıyıya taşındılar. Altı gün boyunca kahramanlar uğraştı didindiler; yedinci gün dinlendiler. Altı gün boyunca kristal kaplar dolup dolup boşaldı, Yedinci gün metaller sayılıp ayıklandı. Demir vardı, bakır vardı ve başka metaller de Ama altından, bir avuç bile toplanmadı. Geceleri Ay küçüldü büyüdü; Ea onun bir turuna Ay adını verdi. Güneydeki dağlık diyarlarda Gibil ona metaller ve demircilik sanatını öğretti. Demir denilen metalin sırrını açıkladı Horon' a Gibil. Horon silahlar yaptı demirden, kendisine sadık Dünyalılardan bir ordu kurdu.”¹³⁵

MARDUK; Marduk, en büyük Mezopotamya tanrılarında biridir. Babil panteonunda önemli bir yeri vardı. Eski Sümerlerden daha sonraki Babillere kadar kültürel önemini sürdürür. Marduk, uzmanlık alanları adaletten, tarıma ve büyüye kadar uzanmaktadır. Tanrıların kralı (hatta fırtına tanrısı) olarak tasvir edildi.

Mitoloji açısından, Marduk Enki'nin oğluydu ve genç tanrıların çoğuna meydan okumak için bir ejderha formu alan ilkel tanrıça olan Tiamat'ı yenmekten ve öldürmekten sorumluydu. Marduk Tiamat'ın bedenini ikiye ayırarak birinden gökyüzü birinden yeryüzü yapmıştır. Gözlerinden Fırat ve Dicle nehirlerinin oluşmasını sağlamıştır. Tanrılar ve onların mucizeleri (Enki'nin 14 tabletinde insanların yaratılışı ile ilgili bölümde Igigi olarak bilinirler, Anunaki'nin ilkel insanlardan yarattığı ve çalışması için madenlere gönderdiği insan ırkına verilen addır) arasında çıkan bir iç savaş sırasında iktidara yükselmiştir.

GİBİL; Gibil içinde Sümer mitolojisinde çeşitli oğlu, ateş tanrısı olan An ve Ki, bir ve Shala veya Ishkur ve Shala. Daha sonra Akad tanrısı Gerra'ya dönüştü. Enüma Gibil'in bazı versiyonlarında, silahların keskin noktasını koruduğu, geniş bilgeliğe sahip olduğu ve zihninin "tüm tanrılar, hepsi, onu kavrayamayacağı kadar geniş" olduğu söylenir. Bazı versiyonlar, ateşin ve demirhanenin efendisi olarak Gibil'in metalurji bilgeliğine sahip olduğu belirtilmektedir.

Ortadoğu'da yaşamış birçok halk topluluğunun kültürlerinde ve mitolojilerinde taşlar ve kil tabletler özel bir yer tutmaktadır. Mezopotamya'da yaşamış Sümer, Babil, Asur ve Akatlar'ın geçmişine dair birçok bilgiyi taşların ve kil tabletlerin üzerine yazılardan öğreniyoruz. Ayrıca, Babil'de fal ve büyü için taş kullanılmıştır. Tılsım için taşlar kullanılmakta hastalığa

¹³⁵Sitchin, Zecharia, Dünya Dışı Bir Tanrının Hatıraları Ve Kehanetleri Enki'nin Kayıp Kitabı, Çeviren: Yasemin Tokatlı, Ruh ve Madde Yayınları, sayfa 56-57

karşı veya talih, saadet temini için muskalar, boyunda taşınmaktadır. Asurlularda da anıt taşlarının gittikçe önemi artmakta ayrıca kutsal taşlar görülmektedir.

Mezopotamya'da, Sümer ve Akatlar'da bazılarının üzeri yazılı ufak taşların birer nusha(muska) olarak kullanıldığı da anlaşılıyor. Bazılarının yumuşak veya sert oluşunun rolü oluyor, hattâ bunlar dişi ve erkek olarak vasıflandırılıyor. Bu taşlar ya ipe dizilip boyuna veya mâbede asılıyor günümüzdeki büyü maksadiyle kullanma şekline uymaktadır. Dini maksatlarda kullanılan şlar mermer (siyah, beyaz, renkli olanlar), akik, karneol, kireçli kalkerli taşlar, mıknaş taşı (herhalde tutma hassasının, gücünün etkisiyle), antimuan, değirmen taşı, arsenik, zümrüt, renkli taşlar bilhassa büyüde kullanılmaktadır.

Ortadoğu'daki antikçağ halklarının da benzer görüşleri olduğu görülüyor. Demir anlamını taşıyan en eski sözcük olan Sümerce AN.BAR, "gök" ile "ateş" piktogramlarından oluşur. Sözcük genellikle gök Doğudaki antikçağ halklarının da benzer görüşleri olduğu görülüyor. Demir anlamını taşıyan en eski sözcük olan Sümerce AN.BAR, "gök" ile "ateş" piktogramlarından oluşur. İngilizcede, goldsmith (altın işleyicisi) silversmith (gümüş işleyicisi) blacksmith (demir işleyicisi, demirci) sözcüklerindeki "smith," sözcüğü, "metal işleyicisi" anlamına gelmektedir.

Kitabı Mukaddes 'deki "Kain ile Habil" mitosu, gerçekten "giz" ve "gerçeklik" dolu karmaşık bir öyküdür. Örneğin, tarihsel gerçekliğin ana çizgilerine göre savaşçı çoban topluluklar, görece barışçı yerleşik çiftçileri yenip, üzerlerinde egemenlik kurmuşlarken, bu toplulukları temsil eden Kain ile Habil öyküsünde, bu ilişki neden tersine çevrilmiştir? Sonra, öykü Kur'an'a geçerken (bak. "Maide Suresi", 27-30. ayetler) Kain adı, Habil ile karıştırılabilen bir sözcükle (ve Türkçe çeviride ayrıç içinde verilerek) neden "Kabil" biçimini almıştır ve neden "Habil" adı geçmemektedir?

Öykünün başlığında kahramanların "Kain ile Habil" biçimindeki ad sırası, folklorumuzda değiştirilerek neden "Habil ile Kabil" biçimine sokulmuştur? Kain sözcüğünün "metal işleyicisi", "demirci" gibi bir anlama geldiği, bu mesleğin ilkin, Kitabı Mukaddes'deki Kain gibi çiftçi değil, göçebe çoban topluluklarının zanaatı olarak gelişmesi tarihsel olgusu açısından bakılırsa, bunlar, mitosun toplumdan topluma geçerken uğradığı karıştırmalardan ve çarpıtmalardan önceki özgün biçiminin çiftçi-çoban topluluklar tarihsel ilişkisini yansıtan bir nitelik taşıyor olabileceğini düşündüren ipuçlarıdır; elbette üzerinde disiplinlerarası araştırmaların yapılmasını gerektiren sorular ve sorunlardır.

TÜRK MİTOLOJİSİ

Madenlerin keşfi ve alet imalinde kullanılması insanlığın kaderini değiştirmiştir. Öyle ki tarih öncesi devirler, insanoğlunun işleyebildiği madenlerin niteliklerine göre sınıflandırılmıştır. Yeryüzünün kadim kavimlerinden olan Türkler, mitolojik dönemlerinden itibaren madencilik özellikle de demir işçiliği konusundaki ustalıklarıyla anılmışlardır.¹³⁶ Bunda akıncı karakterlerinin payı büyüktür. Savaşların kazanılmasında askerin elindeki araç gereç son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum Türkler arasında başta değişik türdeki silahlar olmak üzere çeşitli madeni eşyaların üretiminin zeminini hazırlamıştır. Toplumunda yaygınlaşan madencilik bir yandan Türklerin bölgelerindeki siyasi hâkimiyetlerini güçlendirirken diğer yandan ekonomik hayatlarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Eski Türklerin geçim kaynakları arasında besiciliğin ardından maden işlemeciliği de öne çıkmıştır.

Maden işçiliğinin ilk safhasını işlenecek madenlerin topraktan çıkarılması oluşturur. Eski Türk yurtları yüksek kalitede demir cevherini barındıran bir arazi yapısına sahiptir.¹³⁷ Çin kaynakları Kırgızlarda altın, demir ve kalay bulunduğunu, her yağmurdan sonra demire ulaşıldığını haber vermektedir. Birinci Altınköl yazıtında, Altay Dağları'nın altın yığı olarak ifade edildiği dikkat çekicidir. Emel Esin, bu durumu Türk kültüründe maden unsurunun bir yansıması olarak değerlendirmiştir.¹³⁸

İslam coğrafyacıları Karlukların meskûn olduğu Barlas Dağını “altın dağı” olarak nitelemişler; Kimek ülkesindeki gümüş ve demir yataklarından bahsetmişlerdir. İdrisi, Oğuz ülkesindeki Marga nehrinin suları donduğunda yatağında çok miktarda altın tozu bulunduğu ve Oğuzların çıkardıkları gümüş madenini satarak bol para kazandıkları bilgisini vermiştir. Uygurlar demirin yanında nişadır, boraks, bakır oksit, kömür gibi madenler çıkarmışlardır.¹³⁹

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Barhan adlı kaleden bahsedilirken, bu dağın eteğinde ve kalenin aşağısında altın madenleri bulunduğu zikredilmektedir. Eski Türklerde özellikle gümüş madenlerinin bir kısmı hükümdara ait olup kağanlar çıkarılan gümüşten akça kestirmişlerdir. VI. yüzyıldan itibaren çeşitli madenlerden imal edilen sikkeler eski Türk toplumunda madenlerin kullanım alanlarından birinin de para olduğunu göstermektedir. Türklerin madencilikte ilerlediklerinin başka bir kanıtı da Uygurların Çin'le yaptıkları takasta değerli madenler, taşlar (yeşimtaşı, elmas vb.), çeşitli tuzlar sunmalarıdır. Bazı tarihçiler Türklerin madencilikle uğraştığını gösteren delillerin ışığında onlardan kalan ata mağaralarının gerçekte birer maden ocağı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Türk mitolojisinin kökleri Orta Asya Şamanlığına kadar dayanmaktadır. Şamanlık Grönland'dan Doğu Sibiryaya kadar yayılan geniş bir alan üzerinde yaşayan birçok Türk-Moğol kavimleri, hattâ Laponlar ve Eskimolar arasında yaygın olan ortak bir “sihrî din” sistemidir. İslamiyet ve Hristiyanlığın tam olarak nüfuz etmeyi başaramadığı yörelerde halâ hâkim olan bu din, onların sonradan girdiği bölgelerde bile ikinci plânda yaşamaktadır. Milâdî 8. yüzyıldan beri Türkler arasında yayılmağa başlayan Budizm, İslâm ve Hristiyanlık etkilerine rağmen Şamanizm, bütün bir dinî Panthéon'a sahip olan dinler gibi yabancı itikatları bünyesine toplayan geniş bir kayıtsızlık hali göstermesi nedeniyle,

¹³⁶ ÖGEL Bahaettin, “Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)”, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

¹³⁷ KAFESOĞLU İbrahim, “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

¹³⁸ ESİN Emel, “Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler”, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 11-25.

¹³⁹ ÖGEL Bahaettin, age s. 212-215.

kuvvetinden pek bir şey kaybetmemiştir. Bu nedenle de Şamanizm'e "Türk paganizmi" adını vermek hiç de mübağalalı olmaz. Onda en belirgin surette görünen nitelik gök tabakaları, Ahiret ve mabûdlar âlemi ile zenginleştirilen bir "çok tanrıcılık" yanında, yine aynı zenginliğe hâiz olan bir Natürizm'in süregelmesidir.

Türk mitolojisi, tarihi Türk halklarının inanmış oldukları mitolojik bütüne verilen isimdir. Eski efsaneler, Türk halklarının eski ortak inancı tengricilikten ögeler taşımaktan ziyade sosyal ve kültürel temalarla doludur. Bunların bazıları sonradan İslami ögeler ile değiştirilmiştir. Dünyanın en eski edebi belgelerinden biri olarak geçen dede Korkut destanlarının orijinal yapıtları, Vatikan ve Dresden kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ege ve Anadolu Uygarlığı mitolojisi ile benzerlikler taşımaktadır.¹⁴⁰

Türk mitolojisi, birçok araştırmacıya göre aynı tengricilik'te de olduğu gibi tektanrıci bir temelden, zamanla çoktanrıci bir biçime doğru gelişmiştir. Ayrıca tarihi Türk halklarının temasa geçtikleri Zerdüştlük, Mani dini ve Budizm de Türkler'in mitolojisinden izler devralmıştır. Bu yüzden genel bir tanım olan Türk mitolojisine, inançtaki farklı unsurlar göz önünde tutulursa "Türk Mitolojileri" demek daha doğru olabilir.

Türklerde iki metal için çok önemlidir ki, bunlar demir ve bakırdır. Ancak en erken bilinen metallere birisi, tabiatta saf halde de bulunabilen altın olmalıdır. Çünkü Türklerin yaşadıkları yerlerde altın bulunmaktadır. Türk kadınının altın sevgisinin kökeninde bu eski tanışıklık da etkili olmuş olabilir. Erken bir devirde, VIII. yüzyıllarda gümüş, sonraki yüzyıllarda da kurşun da üretilmiştir. İç Asya Türk ülkelerinde, (Kazakistan, Kırgızistan) eskiden maden eritme ocağı olarak kullanılmış olduğu anlaşılan izler, günümüz arkeologlarınca incelenmiştir.

Demir, Türk ile özdeş sayılabilecek bir madendir. Türklerin tarihî devirlerde yaşadıkları saha, büyük ölçüde demir cevheri saklıyordu. Ergenekon Destanı'nda, çıkışı engelleyen Demirdağ'ın büyük körükler yardımı ile eritilmesi Türklerin demiri çok iyi bildiğini açıkça gösterir. Muhtemelen maden cevherlerinin metal haline gelmesi, bir orman yangını sonrasında bilinmiş, cevherin eriyip üstün nitelikli maddeler ortaya çıktığı görülmüştür. Daha sonra da, daha küçük ölçüde "yüksek fırın" benzerleri yapıp cevherden metaller elde edilmiştir.¹⁴¹

Göktürklerin atalarının demir madenlerinde çalıştıkları kesinlikle bilinmektedir. Bu açıdan Türklerin bir üstünlüğü, demir eşya yapımındaki büyük ustalıklarıdır. Muhtemelen demir ile ilgili bilgiler, sonradan Göktürk Hakan ailesi oluşturacak ailenin bir sırrı olmuştur. Türkler Altaylardaki demir madenlerinden elde ettikleri silâhlarla komşularına üstünlük sağlanmış olmalıdır. Birçok metal eşyaya Göktürk alfabesinin kazılmış olması, madenî eşya yapan ustaların Türk olmasıyla izah edilebilir.

Bakır da çok erken bilinen madenlerden birisidir. Cevherden metal elde edilmesi, erken devirlerden beri bilinmiş olmalıdır. Bakır işlenmesi kolay olduğundan ev eşyası yapımında yararlı ise de zehirlenme tehlikesi de vardır. Bu sebeple bakır ile dışarıdan gelmiş olan kalay hep yanyana kullanılmıştır. Bakır eşya, ancak kalaylandıktan sonra sıhhatli bir kullanım imkânına sahiptir.¹⁴²

¹⁴⁰ BARTHOLD, W. "Eski Türk Kitabelerinin Önemi Tarihi Orhon Âbideleri", s. 63.

¹⁴¹ BAYKARA Tuncer, "Türk Kültür Tarihine Bakışlar", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını sayı:252, 2001.

¹⁴² BAYKARA Tuncer, age s. 71.

Gümüş beyaz (ak) rengi ile dikkate çeker. Talaş Vadisi'ndeki Şelci gümüş madenlerinden 10.000 İsfahanlı'nın çalıştığını İslâm coğrafyacıları yazar. Türkler sonradan geldikleri Anadolu'daki gümüş madenlerini, XII. yüzyıldan itibaren işletmişlerdir. Gümüş-şar, Gümüş-pazar gibi isimler özellikler kesildikleri sikkeler (paralar) sebebiyle biliniyor.

Kurşun, sonraki zamanlarda çok çıkarılmıştır. Gümüş ve bazen de altınla karışık olarak çıkan meselâ Keban Madeni, Osmanlı devrinde işletilmiş, altın, gümüş ve en çok da kurşun üretilmiştir. Sabun yapımındaki çorak, pekmez yapımında kullanılan pekmez toprağı ve barut üretiminde işe yarayan güherçile de işletilen madenler arasında yer alır.

Altın'ın varlığı bilinmekle birlikte, altın madenleri çok önemli bir gizlilik içinde olduğundan, bununla ilgili bilgilerimiz yoktur. Ancak "Altın ve Gümüş", Türklerin eski zamanlardan beri bildiği iki madendir.

Türk mitolojisi ve Altay Yaradılış Destanı'nda da Altındağ önemli bir yer tutar. Altındağ, gök ile yer arasında bulunuyormuş. Haşı, ay ile güneşe değişiyormuş. Bu dağda, büyük Tanrı Ülgen oturmuş. Dağın etekleri ise, dünyaya veya yere değişiyormuş. Havada duruyormuş! "Bazı karışmış destanlarda ise buradaki Altındağ, Buda dinindeki, Meru dağına benzetilmektedir. Bakır dağlar, yani "Ces-tag", Türk mitolojisinde, önemli bir yer tutarlar. Bakır ve bakır dağlar, Oğuzlar ile Anadolu'da, önemlerini kaybetmişlerdir. Ancak Bakır dağlar ile ilgili Kuzey destanlarındaki efsane motifleri, Anadolu'da da yaşamaktadırlar. Mitolojik karakterdeki bir Kuzey-Türk destanında, özetle şöyle denilmektedir. "... Bir yiğit, bir geyiği kovalıyor. Geyik kaçıyor ve bir Bakırdağ'ın önüne geliyor. Bakır dağ açılıyor ve geyik, dağın icine giriyor. Yiğit de dağa geyiğin arkasından dalıyor. Ancak geyik kayboluyor. Yiğidin karşısına, 7 tanrı (kuday) çıkıyor..."

Yine aynı yerlerde derlenmiş bir diğer destanda da, Bakır ve Demir dağlar söz konusu ediliyor. Bakırdağın yeri, yine bazı Altay-Türk destanlarına göre, şöyle anlatılıyor: Yer altında, 9 deniz varmış. Bu denizler, bir noktada birleşiyorlarmış. Buradan da yeryüzüne, bir bakırdağ yükseliyormuş..." Buna göre bakırdağın kökleri, yer altından geliyormuş. Yukarıdaki yiğit ile geyik de, böylece, yer altına inmiş oluyorlardı. Bir başka Kuzey-Türk destanında ise, şöyle yorumlanıyordu: "... demir ve bakır dağlar, yeryüzünün temel direkleri idiler..."

Orta Asya Türk halklarının madencilikle ilgili en önemli anlatısı Ergenekon Destanı'dır. Bu destan bir diğer çalışmam olan "Destanlarda Madencilik" de detayları ile ele alındığından bu çalışmada yüzeysel olarak ele alınmıştır. Ancak, Ergenekon efsanesini incelerken, Türk halklarının demir madenlerine ve demirciliğe karşı olan yakınlıkları incelenmeye değer bir olgudur.

Türk mitolojisinde ve şaman Türkler de değerli maden ve taşların, yıldırımları defettikleri veya insanlardan uzaklaştırdıkları, kanaati vardır. Bunun sebebini de Kaşgarlı Mahmud şu şekilde aktarıyor.

"Kimin yanında kaş bulunursa ona Yıldırım dokunmaz denir. "Kaş içinde hiç bir leke bulunmayan, saf ve beyaz bir taştır. Yüzüklere konur. Böyle bir yüzüğü olan kimseye yıldırım dokunmaz. Çünkü kaşın, yaratılışı böyledir. Kaş bir beze sarılır da ateşe

*atılacak olursa, ne sarıldığı bez ve ne de kaş yanar. Bu çok sınanmıştır. Susayan kimseler, böyle bir kaşı ağızlarına alırlarsa susuzlukları gecer.*¹⁴³

Yine Yusuf Has Hacıp'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig'de de Türklerdeki madencilğe değinilmektedir. Bu eserde "Kimi dağ kazıp iner, kayaların dibine; kimi yer kulaçlayıp, yaya yürütüp koşar!" Kutadgu Bilig'de dağlardaki cevherlerden ve bunu kullanan kişilerin kutsallığından da bahsedilmektedir. Bu durum biraz da, erdem ile bilgi ve onun sonsuzluğu üzerine kurulmuş bir düşünce ve mantık düzeni olsa gerektir. "Bu dağlar katındaki gevheri kazıp bitirmezler sana, ey arı kişi!...". Günümüzdeki cevher kelimesi gevher olarak ilk defa bu eserde söz edilmektedir.

1907 yılında Pumpelly Anau'da (Güney Türkistan'da) MÖ. 9.000 yıla ait uygarlığın kalıntısı olduğu belirlenen taş aletleri ve başka eşyaları kazıp çıkardılar. Biz burada arpa, buğday, darı gibi tahılların ekilip yetiştirildiğini, bakır gibi madenlerin kullanıldığını, hayvanların evcilleştirilip yetiştirildiğini ve seramikten yapılmış süs eşyaların kullanılmış olduğunu görüyoruz. Uygurlar'ın Beş Balık'ta sarnıçlar yaptıklarını görüyoruz. Aynı şekilde zanaatlar da gelişmektedir. 1055-1065 yıllarında çıkarılan bir fermanla bakır ve demir cevherinin satılması yasaklanmaktadır. Bu yasağın cevherlerin işlenmesini desteklemek için konduğu açıktır. Bu yasağı, feodal lonca kısıtlanmalarının doğuşunun bir belirtisi olarak da değerlendirebiliriz.

Eski Dahistan'ın metaldan yapılmış eşyalarından bu güne kadar belli olanlarının tümü bakırdan yapılmışsa da yerleşim bölgelerinde madene çevrilen demir parçalarına da rast gelinmiştir. Bu ise eski Dehistan medeniyetinin sonları demir çağına ait olduğunu ve genelde MÖ II. Bin yıllığın ikinci yarısından I. bin yılının ilk üçte birine kadar devam ettiğini savunmaya imkan sağlamaktadır.

Başta Ortadoğu ve Avrupa mitolojileri olmak üzere birçok inanış Şamanizm'den kaynaklı olarak Orta Asya Türk mitolojisinden etkilenmiştir. Örneğin, bunlardan biri "A Modern Theory of Language Evolution" adlı eserin yazarı Cari J. Becker. Becker, bu eserinde Odin'in Asya kökeninin yanı sıra "Od" kelimesinin Türkçe "ateş" anlamına geldiği vurgusunu da yapıyor: "Odin, Aesir tanrılarıyla birlikte kuzey halklarının deneyimine Orta Asya'dan,

Asgard İskandinav geleneklerinde Göktürkler, İskitler ve/veya Sarmatlar Alfheim'daki Beyaz Elfleri hatırlatırlar. Alfheim'deki Beyaz Elflerin kralı Freyr'dır. Bu Elfler Swartalfheim'in siyah cüceleri gibi metal işçiliği konusunda yetenek sahibidirler. Bu durum, Doğu Anadolu'da Toros vadilerinde yaşayan Türk kavimlerinde de görülür.¹⁴⁴

¹⁴³ ÖGEL Prof. Dr. Bahaeddin, "Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)", Cilt II, 1995. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

¹⁴⁴ GÜRGÜN Abdullah, "İsveçlilerin Türk Kökenleri Üzerine", 2011.

Süleymanname’de Efrasiyab ideal bakımından Uygur alfabesiyle yazılan Oğuz Destanı’ndaki ve Reşidüddin Oğuznamesi’ndeki Oğuz’a benzer. O da bu eserlerdeki Oğuz gibi cihan hakimiyeti ülküsü taşıyor. Madencilik Eski Türklerde büyük öneme sahiptir, Buradaki bakır madenine sahip olma dikkat çekicidir. Yine Şecere-i Terakime’de Oğuz ilinin yurtlan sayılırken “Kiçik dağ” ismi geçer ve bu dağın bakır memba olduğu belirtilir. Eserde Efrasiyab’ın başkenti Belh şehridir. Efrasiyab İran’ı yenerek ülkesine katmıştır. Başta Rüstem olmak üzere İran kahramanları karşısında çaresiz kalmıştır. Tabii kaynak ve maden bakımından zengin bir ülkeye sahiptir. Bu maden zenginliğini Anadolu’yu alıp Ilgaz civarındaki bakır madenlerini de elde ederek daha da zenginleştirir.¹⁴⁵

Birçok dünya halklarında olduğu gibi demir ve demircilik de Türk mitolojisinde ve inanışlarında önemli bir yer tutar. Şamanizmle de bağlantılı tarafları vardır demirciliğin. Falcılara, büyücülere has bir sanat olarak da bilinir. Yunan mitolojisinde ise ismi çok geçen tanrılardan biri olan Hephaistos, tanrılar ve kahramanlar için demircilik ile uğraşarak silah ve zırh üretti. Tarımı, uygarlığı ve şehir hayatını korurdu. Hemen hemen tüm uygarlıkların ve toplumların efsanelerinde demirciye tanrısal bir nitelik verilmesinin kaynağı, insanoğlunun ilk kullandığı demirin bir meteordan alındığı ve üretimin simgesi olmasıdır. Demir ile tarım başlamış yerleşik düzene geçiş kolaylaşıp, kent hayatına geçiş süreci hızlanmıştır. Ne de olsa o, gökten bir meteorla tanrılar tarafından gönderilmiştir. Meteorlar tümüyle demir nikel alaşımında olduğundan ilk kullanılan demirden aletlerde nikel oldukça sık rastlanmıştır. Aynı nedenle olsa gerek, Mısırlılar demire göğün armağanı deyip koruyucu tılsımlarını demirden yapmışlar, Sümerler ise göğün madeni demişler, kutsal saymışlar ve tanrısallık atfetmişlerdir.¹⁴⁶

Mayalar İnkalar ve Aztekler ise sadece meteor demirini kullandıkları, demiri eritmeyi bilmedikleri için altından daha değerli saymışlardır. Doğal filizlerinden demir elde etme yönteminin keşfine dair çeşitli öngörüler söylemler olsa da, demirin yapı malzemesi, silah ya da alet olarak kullanılması MÖ 5 binli yıllara kadar uzanır. İlk antik buluntuların cevher demirden değil, metal halinde bulunan meteorlardan üretildiği görülür. Öyle ki belki de gökten kuvvetli yanma ve gürültü ile inen meteorlardan elde edilmiş demir nedeniyle tanrısal silahlar olarak adlandırılması da muhtemeldir. Mısır hiyerogliflerinde de demir, göksel metal olarak tanımlanır. Mezopotamya’da Sümer ve sonrasında Asur kentlerinde milattan önce 4 binlerde, Anadolu’da milattan önce 2 binli yıllarda başladığı tahmin edilen demir üretimi ve kullanımı, Hindistan’ın Ganj vadisinde yapılan arkeolojik kazılar ile milattan önce 1800’lü yıllara tarihlendirilir. Demir Çağı’nın, demir işleme tekniklerinin Ortadoğu ve Anadolu’da yeni ve ileri bir teknoloji ile keşfedildiği ve buradan dünyaya yayıldığı düşünülmektedir. Anadolu’da Hitit uygarlığının demir tekeli olduğu bir dönemden de bahsedilir. Demirin işlenebilmesi için yüksek ısı ile eritilebilmesi ihtiyacı insanlığın ve toplumun değişim sürecindeki yegâne bekleme basamağı olarak adlandırılabilir.

Antik çağda demir eritmesinin odun kömürü ile yapıldığı düşünülürse, bir birim demiri eritmenin 8 birim ağırlıktaki odun kömürüne ihtiyaç duyması aynı zamanda ironiktir. Bakıra oranla çok daha kolay bulunan demir, hem sağlam hem de çok daha kullanışlı olması ile toplum hayatına yön verir. Demiri kullanmaya başlayan uygarlıkların ve toplumların da diğerlerine göre belirgin bir biçimde üstünlük sağlamasına zemin hazırlanmış olur. Demir cevheri yer kabuğunda bulunabilen en zengin madendir ve diğer maddeler içerisinde yüzde 7

¹⁴⁵ GÜLTEPE Necati, “Türk Mitolojisi”, Ara Yayıncılık, 2011.

¹⁴⁶ ULUSOY Kerem, “Ağaç ve Orman”, <https://keremulusoy.tumblr.com/post/171303436859/demir-madenini-bulan-ve-daha-d%C3%BCne-kadar-sanayi-Eri%C5%9Fim-Tarihi>; 01.08.2020.

oranı ile bakırdan da on bin kat daha fazladır. Onu işlemeyi başaran toplumlar hem buldukları yerleşik düzeni korumak, hem gerçekleştirdikleri tarımsal faaliyetlerini kolaylaştırmak, bir yandan yaşadıkları toplumun mimari yapılarını geliştirirken diğer yandan fethetmek istedikleri yerlerde demirden yapılmış savaş araçları ile mutlak güç sağlamak üstünlüğünü de elde etmişlerdir.¹⁴⁷

Demirciler, Orta Asya ve Sibiryaya mitolojisinin en önemli motiflerinden birini teşkil ederler. Bilindiği üzere, Sibiryaya destanlarında demirciler, sihirbaz ve şaman olarak görülürlerdi. İlk demirciyi de Tanrı, özel olarak yeryüzüne göndermişti. Göktürklerde ve Manas destanında “Demircilik, en şerefli ve kutsal bir meslek” olarak görülüyor. Bunun için de, Manas-Han esir olarak aldığı Yoloy-Han’ın kızlarından birini, kendi demircisine veriyor ve bu suretle ona minnettarlık hislerini ödemiş oluyordu.

Türklerdeki metal ve demir inancına gelince, şamanlar ve onlara ait başlıkların kenarları demirden yapılmaktadır. Bu inanca göre daha çok Orta Asya ve Sibiryaya’da geyik elbiselerine örnek olarak bir şaman başlığında, başlığın kenarlarının ve önündeki hotozun demirden yapılmış olması, muhtemelen demir çağının birer hatıralarıdır. Ancak Orhun Yazıtlarından beri Türk kaynaklarında gördüğümüz demir ve demirle ilgili verilen bilgiler bize, demirin Türkler tarafından çok eski zamandan beri bilindiğini göstermektedir. Bu konuda başta Abdülkadir İnan ve Bahaeddin Ögel olmak üzere pek çok araştırmacının çeşitli görüşleri mevcuttur.¹⁴⁸

Abdülkadir İnan’a göre, “Tarihin bildiği devirden beri Türklerin yaptıkları büyük fütuhatta en mühim rol oynayan iki sanatları olmuştur. At yetiştirme ve madencilik, bilhassa demircilik.”¹⁴⁹ Çin ve Arap kaynakları da Türklerle demirin ilişkisi hakkında ısrarla tarif edilmiştir. Firdevsi’nin “Şehname”sinde de Zal, Türklerle savaşa giden oğlu Rüstem’e Türkleri şu şekilde tarif etmektedir;

*“Bayrakları zırhları siyah demir,
Bilekleri ve külahları demirden,
Sen yeryüzü demir diyeceksin.
Süngüleri havada bir zırh sayacaksın,”*

¹⁴⁷ ULUSOY Kerem, age.

¹⁴⁸ İNAN Abdülkadir, “Makaleler ve İncelemeler”, C. I-II, TTK Yayınları, Ankara 1987; ÖGEL Bahaeddin, “Türk Mitolojisi”, C. I-II, TTK Yayınları, Ankara 1995.

¹⁴⁹ İNAN Abdülkadir, “Türklerde Demircilik Sanatı (Tarihte ve Folklorunda), Makaleler ve İncelemeler, C.II, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 229.

Altay dağlarının kuzey kısmında yaşayan Türk boylarının demircilikle ilgilerinden dolayı bu dağlara “Kuznitskiy AlataV” (Demirciler Aladağı) denilmekte, ayrıca bir de demirci kentten söz edilmektedir. Türklerde kozmosla ilgili görüşler arasında evren tasavvuru olarak, göğün kutbu yani merkezi Kutup yıldızı sayılmakta ve buna “altun kazguk” denmektedir. Türkçedeki Yitiken yıldızı (yedihanlar yıldızı) yani Büyükayı, hükümdarın arabası sayılmakta ve bu kutup yıldızına bağlı olarak onun etrafında dolaşmaktadır. Bugün Anadolu’nun pek çok yerinde aynı şekilde kutup yıldızına “demir kazık yıldızı” denilmektedir.

Türkler de tanrının gökte olduğuna inanırlar ve yerle insanoğlunun yaratıcısı olan bu tanrıya da “Gök Tanrı” derler. Aynı zamanda onlara göre gök, evrenin arketipidir. Demir, Türk mitolojik algısında ilk önceleri evrenin arketipi olan gökten yeryüzüne gönderilen “meteor taşı” kaynaklıdır. Başka bir söylemle güneş-yıldız sisteminin içinden kopup gelen bir yıldız parçasıdır. Yerden çıkarılan maden ise sonradan bu mitik algıda kendine yer bulmuştur.

Demir unsuru, özellikle Türkler arasında ortak kültürel belleğin önemli bir hatırlama figürüdür. Dünyada zamanla geniş mekânlara yayılmış Türkler arasında, demiri işleyip ona can verdiği ve kadın gibi doğurgan olduğu düşünülen demirciler, önceki dönemin tabiata bağlı mitolojik ana imgesinin yerine geçmiş, kutsal ve ata olarak kabul görmüştür. Bu kabul görüşlerden birine örnek, Ziya Gökalp’in “Tisin” dediği Türk dininin dörtlü sınıflandırmasındaki demirin kutsiyetidir. Bu dindeki diğer üç unsur ise ağaç, su ve ateş’tir. Öyle ki bu dört unsurun tasnifinde şarkın unsuru ağaç, cenubunki ateş, garbinki demir, şimalinki su’dur. Ağacın rengi gök, suyun rengi kara, ateşin rengi kırmızı, demirin rengi akmadır.” Çinliler, Türklerin bu geleneğindeki dört unsura merkezi de ekleyerek beş unsur demişlerdir.¹⁵⁰

Dört unsurun temsil ettiği tanrılara, Orhun Kitabesi’nde “Yer Sular” adı verilmiştir. Gökalp, Radloff’un Altay Türklerinde on yedi derecenin olduğundan bahseder. Bunlardan en merkezde olanı, “Ogan” adını almıştır. Ogan’ın iki oğlu vardır. Birisi “Demir Han”dır, diğeri “Su Han”dır. Oğuzlarda “Ogan’a “Gök Han”, Demir Han’a “Dağ Han”, Su Han’a “Deniz Han” adları verilmiştir. Türklerin dörtlü sınıflaması genel olarak gruplandırılan Gökalp’in tasnifi şöyledir: “Doğu ya da şark, ilkbahar, Gök Han, ağaç ve koyunla; cenup ya da güney, yaz, Kırmızı Han, ateş, horoz ve tavukla; garp ya da batı, sonbahar, Ak Han, demir ve köpeklerle; şimal ya da kuzey; kış, Kara Han, su ve domuz”la temsil edilmiştir.¹⁵¹ Oğuz’un oğullarından oluşan altı aşirete ait mabutlar arasında da göğü temsilen Cenup’ta Yada Taşı, maden, bir eğri kılıç vb.nin olması demirin gökselliğine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Türklerde demirin, tanrısal bir kaynakla ilişkilendirilmesi ve çoğunlukla da göksel nitelikli kavramlarla ifade edilmesine neden olmuştur. Türklerin gökle ilgili bu algısı içinde demiri eriten, demiri işleyen ve her ne şekilde olursa olsun demirle meşgul olan ve tanrının kutunu elinde taşıyan demirci de tanrısal güce sahiptir. Ayrıca demirci, demir aracılığıyla ilahi göğün yasa ve düzenini, kendine, çevresine ve yeryüzüne de yerleştirmeyi amaç edinen ve bu yolda mücadele eden kişi olarak ortaya çıkar.

Gökle ilgili her şey gizemlidir, demir de gizemlidir. Cassier, göğün gizemiyle ilgili “Mitosa göre evrendeki her şey, canlı ve dönüşümün bir parçası olarak vardır. Bu dönüşümde güneş, gezegen, ay ve yıldızlar da canlı göksel organizmalar olarak yaşam sürerler. Hatta göğe ait

¹⁵⁰ ÇOBANOĞLU Özkul, “Türk Mitolojisi”, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.I, Ankara, 2001, ss. 61-62.

¹⁵¹ GÖKALP Ziya, “Türk Töresi”, (haz. Yalçın Toker), 2005, s. 40-42.

olan bu canlıların kendilerine özgü belirli bireysel güçleri vardır.” Bu düşünce de göstermektedir ki eski Türk inanç sisteminde göğün gizil güçleri vardır. Bu gizil güçler, sadece gökle değil yerdeki varlıklar için de geçerlidir.

Türk mitik algısında da Erlik, yeraltı dünyasının ilk demircisidir ve yeraltındaki ocağında demirden alet ve edevatlarını üretir. Peki, kötü ruhların bulunduğu bu dünyada, göksel olduğuna inanılan ve iyiliğin temsilcisi olan demircinin ne işi olabilir? Tanrı onu bilinçli olarak göndermiş ve yeraltındaki ruhları bir düzen içinde tutmasını ve o ideal düzenin devamını sağlamasını istemiştir. Yeraltından yeryüzüne ve yeryüzünden gökyüzüne bu ideal düzeni temsil eden bir evren direği vardır. Bu direğin adı “Demir Kazık ya da Demir Ağaç”tır. “Böyle bir algı niçin oluşmuştur?” sorusuna net cevap vermek hayli zordur. Ancak bilinen bir gerçek “göğün direği” olan “kutsal kavak ağacı”nın alt ucu yeraltındadır ve orada yaşayan “Aybistan”ın at bağladığı direktir. Bu gibi tasvirler, tasarımdaki yeraltının bir yönden yeryüzüne bağlandığını, oradan da “merkez gökyüzü” ile bütünleştiğini göstermektedir.

Türkler deviremedikleri bu göğün direğini ya da hayat ağacını “Demir Ağaç” ya da “Demir Kazık” olarak adlandırmıştır. Gök, yeryüzü ve yeraltı tasarımına göre; yer, yeraltı, gök ve göğün direği evrenin en temel varoluş unsurlarıdır ve onlardan biri olmazsa ideal düzen bozulur. Bu algıda göğün direğinin ya da ağacının demirle sembolize edilmiş olması ve bu direğin göğün en tepesinde bir kanca ile takılı olması da demirin ne kadar sağlam olduğunu gösterir. Öyle ki Demir Kazık’ın tuttuğu yer, gök, yıldızlar ve diğer varlıklar, ipin kopmasıyla kötülükleri, başka bir söylemle kıyameti getirir. Türklerdeki tek tanrı inancında Tanrı’nın kurduğu bu ideal düzen, Türk hakanı ve Türk insanı tarafından sağlanır. Türklerde kahramanların yaptıkları yolculuklar da dünyanın merkezindeki demir kazıktan ya da evlerinin önündeki at kazığından başlar. Ayrıca ilahi kaynaklı olduğu düşünülen demirin sağlamlığı ve gücü; demircinin ideal düzeni sağlamadaki rolü de bu şekilde sembolize edilmiş olur.

Türklerde demirin etrafında şekillenen gök kaynaklı mitik anlayışın yanı sıra göksel kutsallıkla birlikte maden ve maden filizlerinin yersel kutsallığının da iç içe olduğunu destekler nitelikte bilgi vermiştir. O’na göre mitik boyuttaki bu yerle gök birlikteliği, sonraları yerini âyin ve simgelere bırakmıştır. Beraberinde Türk demircisi de mitolojileri, âyinleri ve metalürji sırlarını yayan başlıca kişi olmuştur. Demir dökümünün ritüel işlemi ve demircinin ateşe hâkim olma gibi üstünlüğü, madenlerin ve bu madenler dünyasının ana baba ya da eril dişil cinsiyetlerin ve bunlarla ilgili başka tasavvurların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bu işlem, başka bir söylemle doğma, büyüme ve hızlandırılmış büyüme gibi fikirleri kapsayan ritüel bir bütünlüğe zemin hazırlamıştır.¹⁵² Anlaşılan Türk mitik algısında da demir, üreyen ve çoğalandır. Çünkü o, evrendeki tüm varlıklar gibi canlıdır, doğurgandır ve ölümlüdür.

Türk mitik algısındaki yerin karanlık dünyayla ilişkilendirilmesi, magmayla alakalı olmalıdır. Bilindiği üzere magma, iki bin santigrat derece civarındaki bir ısıdadır. Oraya bir canlının ulaşabilmesi ve orada yaşayabilmesi mümkün değildir. Sıcaklığın çok üstünde bulunan yer kabuğu ise çok kalın ve serttir. Aynı zamanda kabuğun üzeri de soğuktur. Dolayısıyla magmanın lavları, bu kabuğun üstüne çıkınca sertleşir. Sertleşme sonucu oluşan madenlerden biri de demirdir. Bu doğal süreci yorumlama noktasında diyebiliriz ki, mitik algıdaki cehennemle özdeşleştirilen yeraltı, ilkel dönemdeki insan için bilinmeyen; ama hissedilen gizemli bir yerdir. Bu nedenle Erlik karanlıklar ülkesinin demir tanrısıdır ve muhtemelen

¹⁵² EBERHARD Wolfram, “Çin Simgeleri Sözlüğü”,(Demir maddesi), İstanbul, 2000, s. 93.

Erlik'in demirden evleri de magmanın sıcaklığının ve bu sıcaklığı koruyan katmanların sembolik karşılığıdır.¹⁵³

Türk inanışlarında ve mitolojisinde, demir mukaddestir, bunun için demirden yapılan aletlere saygı duymak gerekir. Mahmud Kaşgari diyor ki, Kırgız, Yabako, Kıpçak ve sair Türkler demiri takdis ettikleri için, bir kimseden misak (söz) alacakları veya ona yemin ettirecekleri zaman yalın kılıncı onun ayaklarının yanına koyarlardı; eğer alıdım ifa etmezse demirin ondan intikam alacağına inanırlardı.

Demirden yapılan şeylere özel isimler verilir. "Bugaç Bey'in öz kılıncı kara pulattır", (Kitab-ı Dede Korkut, s. 30) . Hunların kılıca taptıkları hakkındaki rivayet, demirin bu kutsiyetini ifade eder. Türk kablleleri demir dövükleri zaman merasimle dua okurlardı. Bayramlarda hakanlar örs üstünde demir döğerek, demiri ve demirciliği tes'it için dini merasim icra ederler ve misafirlere ikram ve hürmet alameti olarak bir parça demir verirlerdi.¹⁵⁴

Türkler demire "Kok Demir" yani "Gök Demir" derlerdi. Bunun nedeni Türklerde demirin kutsal sayılmış olmasıdır. Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde bu konuyla ilgili şu açıklamalara rastlamaktayız:

Kok temur keru turmas atasözünün manası gök demir boş durmaz demektir. Dokunduğu her şeyi yaralar anlamına gelir. Bu atasözünün ifade ettiği başka bir anlam daha vardır: Bazı Türk boylarının halkı bir şey üzerine ant içtikleri veya sözleştikleri zaman, demire saygı göstermek için, kılıcı kınlarından çıkarırlar ve yanlamasına olarak önlerine koyarlardı. Bundan sonra da kılıç üzerine şöyle yemin ederlerdi: "Bu kok kirsun, kızıl çıksun" derlerdi. Bunun manası şu demektir: "Eğer sen sözünde durmazsan, bu gök renkteki kılıç, senin kanma bulanarak kızıl çıksın ve senden öcünü alsın. Çünkü Türkler demiri ulu ve kutsal sayarlardı."¹⁵⁵

Tatar halk inanışına göre Timer, demir bedenli bir varlıktır. Türk mitolojilerinde Göktürklerin ataları da demircidir. Demir dağın eritilip dağların arasından çıkışı bu gün nevrusun simgesidir. Aynı nedenle örs üzerinde demir dövülür. Oğuz Kağan destanı da, Ergenekon Destanı da demir dağlardan çıkışı ve kurtuluşu anlatır. Demir işlemek bir sanattır.

Türk mitolojisinin madenler ve madencilikle ilgili en önemli anlatısı "Ergenekon Destanı"dır. Ergenekon Destanının tüm detaylarına "Destanlarda Madencilik" adlı çalışmamda değindiğim için burada fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Ancak bu konu başlığında Ergenekon Destanına kısa da olsa değinmek gerektiğini düşünüyorum.

Efsanesinin başlangıcında çocuğu emziren Kurt daha sonra Ergenekon'dan çıkışta yine sahneye çıkmaktadır. Bu çağın "Demir Çağ" olarak adlandırılması, Türk Mitolojisinde en canlı olarak Ergenekon Efsanesi'nde karşımıza çıkar. Efsane, demirden meydana gelmiş büyük dağların, kurulan birçok körükle eritilmesinden ve bir kurtun yol göstericiliğiyle oradan çıkabilen insanların yaşadıklarını anlatır. Bu çizilen motif, "Demir Çağı'nın bir gün sona ereceğini ifade eder. Eriyen demir dağ, "Demir Çağı'nın bitişinin sembolüdür. Eriyen demir dağdan insanların çıkışı sırasında kurtun yol göstermesi ise, Siriusyen bilgilerin yeniden açıkça ortaya çıkışıyla, insanların yeniden mükemmeliyete doğru yükseleceklerini anlatan son derece gizli bir bilgidir.

¹⁵³ ÇOBANOĞLU Özkul, "Türk Halk Kültüründe Memoratlar", Ankara, 2003, s. 138.

¹⁵⁴ YÖRÜKAN Yusuf Ziya, "Şamanizm: Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri", Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 211.

¹⁵⁵ CANDAN Ergun, "Atalarımızın Gök Tanrı Dini", Sınır Ötesi Yayınları, 2003.

Ergenekon'dan çıkış, Türk Mitolojisine özgü çok önemli bir motiftir. Bu ikinci anlamı itibarıyla ele alındığında gelecekle ilgili bir kehanet özelliği de taşır. Bir taraftan içinde yaşadığımız devri, bir taraftan da bu devrin bitişinin nasıl olacağını mitolojik bir üslupla anlatır. Türk Mitolojisinde, içinde farklı anlamları barındıran, farklı dağ sembolleri kullanılmıştır. “Demir Dağ”, bunlardan sadece biridir.¹⁵⁶

Yakut Türklerinde de demircilik, gerek din ve gerekse bir zanaat olarak büyük bir önem taşırdı. Yakutlara göre Kıtay Baksi, yeraltında yaşayan “Sekiz Yeraltı Tanrıları”nın soyundan gelirdi ve aslen insanlara kötülük getiren bu ruh, “demircilerin koruyucusu” idi. Demirciler, onun şerefine kırmızı bir inek keserlerdi. Bu ineğin kanını, çekiç, örs, kerpeten, körük gibi demircilikle ilgili aletlere sürerler ve ineğin ciğeri ile yüreğini de alarak, demir ocağının içinde iyice kızartırlardı. Sonra da bu kızarmış ciğeri alır ve örste, çekicinin altında yok oluncaya kadar döğerlerdi. Diğer bir Yakut Şaman duasında da şöyle denilmektedir: “Yakut ulusuna, kudretli demirciler göndererek lütufta bulunan Kıtay Baksi Toyon’a saygı göstereceğim. Eğer demirci hastalanırsa, bir inek kesip, kurban olarak ona sunacağım. Kurbanın ciğerleri ile böbreklerini, demircinin ocağına gömeceğim.” Bu duadan anlaşıldığına göre, burada söylenmek istenen demirci, daha ziyade bir Şaman ve sihirbaz idi. Çünkü Şamanlar da, bir demirci sayılırdı. Yakutlara göre Şaman (oyun) ile Demirci (Us), yuvadan gelirdi.¹⁵⁷

Yakutların en büyük demircilerinden biri, Ağlıs adını taşır. Yakut lehçesinde Ağlı, “kutsal koruyucu ve muhafız” anlamına gelirdi. “Aile ocağı”, “Kutsal ateş” gibi deyimler de, aynı sözle ifade edilirdi. Yakut Türklerine göre “aile ocağı” sönmemesi gereken “Kutsal bir ateş” idi. Bu ocağı koruyan ayrıca bir ruh da vardı. Ocakta yanan meşe (Mas) ağacı da kutsal bir ağaç sayılırdı. Bunlardan da anlaşılıyor ki, demircilik ve demirciler, kutsal ateşle de ilgili idiler ve bundan dolayı da ayrı bir önem kazanıyorlardı. Demircinin önemli aletleri olan, kerpeten, çekiç, örs ve koruk gibi alet ve edevat da kutsal sayılırdı. Bunların her birini de ayrı ayrı koruyan, “Koruyucu melekleri ve ruhları” vardı. Yakutlar bu ruhlara İcci, “Efendi, sahip” adlarını verirdi.

Yakut mitolojisinde demirden yapılmış evlere rastlanır. Bu evleri yaptıran kimseler genel olarak kadınlardır. Evlerini yaptırmak için diyar, diyar gezerler ve kendilerine göre bir

¹⁵⁶ CANDAN Ergun, age. s.55.

¹⁵⁷ İNAN Afet, “Şamanizm”, s. 78.

demirci bulurlardı. Manas Destanı'nda, Manasın kendi demircisine ne kadar önem verdiği görülmektedir. Her akına çıkmadan önce Manas kendi demircisine gider, kılıçlarını biletir, silahlarını tamir ettirir ve öyle yola çıkardı. Nogay-Han'ı Yoloy'u mağlup ettikten sonra, onun iki kızını esir ederek yurduna getirmişti. Bu Han kızlarından birini, teşekkür ifadesi ile demircisine vermiş ve diğerini de oğluna nikâhlamıştı. Manas, demircisini Darkan, yani Tarkan, saygı deyimini ile çağırırdı. Çünkü Tarkan'lık hükümdar tarafından verilmiş çok yüksek bir üstünlük unvanı idi. Tarkan'lar vergi vermez ve ceza görmezlerdi. Onların bu rütbesi de nesilden nesille devam edip, giderdi. Manas'ın, Nogay Han'ının kızını büyük demircisine hediye olsun diye vermesini Ulu-Hatun Kamkey töreye uygun bulmamış ve kızı demirciden alarak, kocası Manas'a vermişti.

Buryatların demircilikle ilgili inanışları, Türklerinkine nazaran çok geri ve iptidaidir. Bilindiği üzere Buryatlar, Moğolların eski inanışlarını en az kaybeden bölümlerinden biridir. Onlara göre demirci bir sihirbazdır. Bu sihirbazlığı da, hep ateşle beraber olduğu ve ateşle çalışmasından dolayı ileri gelirdi. Demirci, taşı alır ve onu eritir, demir yapar. Onlara göre böyle zor işleri yapan bir kişi, tabiatın birçok karanlık sırlarını da biliyor, demektir. Bunun için onlar, “demirci, hem akıllı ve hem de korkunç bir kişidir” derler. Buryatlardaki demir ve demircilik inanışları ile ilgili çok önemli bir özet hazırlayan, tanınmış Rus etnografi D.Klements'e göre, demircilik ve demirle ilgili olan inanışlar, Buryat Moğollarına dışarıdan gelmiş olmalı idiler. Zaten Buryat efsaneleri de demirciliği, bir zamanlar yakınlarından göçüp giden yabancı bir kavimden öğrendiklerini yazarlar. Buryatlara göre Buryat halkı, demirciliği birdenbire öğrenmişti. Onlarda, Ak-Demirci ve Kara-Demirci olmak üzere iki türlü demirci vardı. Tabii, bunlara paralel olarak da, Ak-Şaman ve Kara-Şaman unvanlarını taşıyan iki nevi Şaman ortaya çıkıyordu. Bu demircilerin her ikisi de, önceleri insanların dostları imişler. Fakat nedense, sonradan insanlara düşman olmuşlar. Ak-Demirci'nin efendisi, insanlara iyilik getiren, Batıdaki Tanrı idi. Kara-Demirci de, kötülük veren Doğu'daki Tanrı'ya bağlı imiş. Buryatların ilk demircilerinin adı Boyontoi idi. Onu Tanrı, insanlara hizmet etsin diye gökten yere indirmiş, iki defa yere indiği yer de, Baykal Gölü'nün güney batısındaki Tunka dağı imiş.

Moğol efsaneleri Türklerinki gibi realist değildirler. Esasen eski çağlarda demir işledikleri de şüphelidir. Demirciliğin merkezi Yenisey Kırgızları ile Güney Batı Altaylardaki Göktürk bölgeleridir. Ergenekon Efsanesi ve Ye'cuc-Me'cuc Şeddi: Orta Asya kavimlerinin bir zamanlar yüksek demir dağlar arasında kalıp, sonra da dağları eriterek dışarı çıktıklarını anlatan efsaneleri incelemiştik. Ortadoğu kavimlerinde de buna benzer bazı inançlar vardı. Onlar da böyle yüksek dağları aşan ve demir kapılan devirerek yeryüzüne felaket getiren bir kavmin varlığına inanırlardı. Hemen her kutsal kitapta geçen bu Ye'cuc ve Me'cuc efsanesine ters tarafından bakılınca, Türk ve Moğolların Ergenekon efsanelerini hatırlamamanın imkân yoktur. Bunlar nihayet, insan muhayyilesinin bazı fantezilerinden başka bir şey değillerdi. Bu dış benzerliklere bakarak büyük sonuçlara varmak, elbette ki, doğru olmayacaktır.

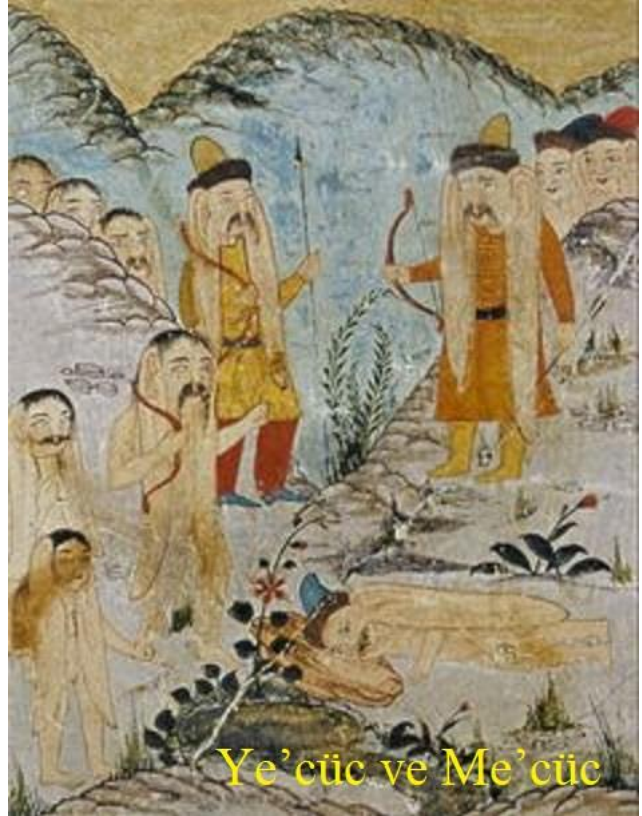
Değişik anlatılarda olduğu gibi Türk mitolojisinde de “demir” ve “demirci” ile ilgili kavramlara rastlamak mümkündür. Demir üzerine inanış ve uygulamaların bir kısmının nedeni efsanelerde açıklanmıştır. Türkler, evren tasarımı demiri tanrısal ve göksel olarak düşünmüş, yeryüzüyle yerin altına da Tanrı tarafından gönderildiğine inanmışlardır. İşte bu algının efsanelerdeki yansımasının en güzel örneği, Nartların “Demirci Debet Efsanesi”nde görülmektedir. Debet, Türklerin hem destan hem de efsane kahramanıdır. Efsane şöyledir:

“Nartların içinde pehlivan olarak ün yapan Debet adlı bir Nart varmış. O her şeyin dilini bilirmiş. Anlatıldığına göre, Debet, Nartlarla görüşüp, konuşup Karmur Dağları'na gitmiş.

Orada taşların her çeşidinden alıp, eli ile sıkıp denemiş. Derken, siyahımsı, ağır, parlak bir taşı sıkınca taştan *demir* damladığını görmüş. Güneş Tanrısı, demir taşlarını Debet için hamur gibi yumuşatmış. Debet, geriye dönüp durumu diğer Nartlara anlatmış ve demir taşlarını toplatıp getirtmiş. Sonra yere çukur kazıp eliyle taşları sıkmış ve demir damlalarından büyük bir tepe oluşturmuş. Daha sonra demir dövmek için bir tokmak yapmış. O tokmak da çekiçmiş. Sonra iki yılanın birbirlerine sarılmalarından ilham alarak, demiri tutmak için kıskaç yapmış. Öküz derisinden körük yaparak demir ateşini hızlandırıp taşları bu ateşte eritmiş. Taşları eritip demirini çıkardıktan sonra nartlara kılıç, ok, balta, demir mızrak vb. aletler yapmış. Onları dağdan çıkan bir kızıl kaynak suyu ile sertleştirmiş. O kaynağa „Bora“ kaynağı demişler. Debet, demirleri döverken çıkan demir kıvılcımları göğe sıçrayıp, dağılıp yıldızları meydana getirmişler. Ondan sonra zifiri karanlık geceler aydınlanmış. Debet yeryüzünde Nartları demir silahlar ile donattıktan sonra, yapacak iş bulamamış ve “İşsiz, güçsüz yeryüzünde duramam”, diyerek kanatlı bir araba yapıp, göğe çıkmış derler. O gökteki adamlara demirci olmuş, bugün de ok yaptığını söylerler. Yeryüzünde olduğu gibi gökyüzünde de demir yapmaktaymış. O demir dövdüğü zamanlar, kıvılcımları yere düşmektedir. Onlara biz, “Yıldız kıvılcımları, parçaları” demekteyiz. Debet’in günümüzde dahi yaşadığına ve gökyüzünde demircilik yaptığını inanılmaktadır.¹⁵⁸

Türklerin mitik algısındaki göğün direği, Demir Kutup Yıldızı’na kadar uzanmıştır. Efsaneye göre de “Yedi oğlu olan çiftçinin samanını padişah askerleri çalar. Çiftçi, Demir Kazık Yıldızı’na, oğulları yedigene, samanı Saman Yolu’na, hırsızlar da çeşitli yıldızlara dönerler.”¹⁵⁹ Gökyüzündeki Demir Kazık Yıldızı, başka bir efsanede; “Buğday eken çiftçi; Yedigen onun yedi oğlu; Saman Yolu ise hırsızların gittiği yolmuş. Saman Yolu’nun etrafındaki sayısız yıldız ise dökülen samanı toplayan askerlermiş.” Türklerin mitik algılarında bu yıldızın etrafında atlar dönmektedir. “Ak Sarı ve Kök Sarı atların altın kazığın etrafında dönmeleri, yedi haydutun altın kazığı dolanıp kement olmalarının sebebidir. Kırgızların “Altın Kazık” dedikleri bu yıldızla ilgili bir efsanesi de şöyledir: “Gök padişahının aksarı atıyla köksarı atını yakalamak isteyen yedi haydut “Altın Kazık” yıldızının etrafında yıldız dönerler. Ülker’in kızı Ülpüldök’ü yedi haydut gökyüzüne kaçıırır. Bunlar, “Altın Kazık” yıldızına döner. Ülker de peşlerinden giderek onları kovalar.”¹⁶⁰

Türk mitolojisinde en çok bahsedilen Isıg Gölü, net bir bilgi olmamakla birlikte Tanrı Dağları civarındadır. Kışın hiç donmayan bu göle Çinliler “Sıcak Deniz”, Moğollar da gölün etrafında demir madeni olduğu için “Demirli Göl” demişlerdir. Anlatıya göre, “Türkler her tarafı dolaştıktan sonra bu gölün kenarına gelmiş, orada yerleşmişlerdir. O civar Türk kahramanlarına uzun yıllar sahne olan

¹⁵⁸ ERGUN Metin, “Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi”, Ankara, 1977, C. I, ss. 775-776.

¹⁵⁹ ERGUN Metin, age, s. 344.

¹⁶⁰ ERGUN Metin, age, s. 345.

bölgedir. Bu gölün etrafı ormanlar, otlak yerler, yüksek tepelerle çevrilmiştir. Suları da sıcaktır. Bunun için “Isıg Göl” denilmiştir. Gölün sularının sıcak olması, gölün altında bir maden olabileceğini düşündürür. Muhtemelen “Demirli Göl” adı da göl yatağında demir madeni olduğu içindir.¹⁶¹

Türklerin bu demirli göl gibi demir dağlarla ilgili efsaneleri de vardır. Öyle ki “Demir Dağ” la ilgili efsanelerden birinde demir dağdan bahsedilen bölüm şöyledir:

*“Bir dağ var yükselmişti, başı göğe ermişti
Çadır direği gibi gök kubbesin germişi
Bazen demirden idi, bazen bakırdan idi
Kökünü yere salmış, kapısı yerde idi
Demirdenmiş çatısı, mağaraymış kapısı
Altında cennet varmış, yerin buymuş yapısı.”¹⁶²*

Kırım’daki Demirci Dağı’nın eteklerinde nöbet tutan askerlere benzeyen büyük taşlar vardır. Bu dağla ve taşlarla ilgili bir efsane vardır. Bu efsaneye göre burada demirci ocağı vardır. “Demirci Dağı Efsanesi” şöyledir:

“Günlerden bir gün Kırım topraklarına Türklerin “ordu”ları gelmiş. Onlar, lav gibi köylere, şehirlere akmış insanları öldürmüşler ve gördükleri her şeyi yakıp yıkmışlar. Türkler, gittikçe ileriye, içarlere doğru ilerliyormuş. Yarımada’nın merkezine doğru gidiyormuş. Gelip yarımada’daki dağlara çatmışlar. Zirvesini duman bürümüş olan yüksek bir dağın eteğine dayanmışlar. Yerli halk bu dağa “Tüten Dağ” dermiş. Türklerin komutanı demiş ki: “Silah yapmak için buradan daha güzel bir dağ bulamayız.” Komutan yakın adamlarından birini yanına çağırmış. Bu adam uzun boylu, geniş omuzlu ve kara sakallı biriymiş. Gözleri iri ve güzelmiş. Bakışları ise korkunçmuş. Asker başı, kara sakallı adamına bir şeyler söylemiş. Adam, başıyla tastik etmiş ve sonra yanına birkaç adam alıp köye doğru gitmiş. Köyün en kuvvetli erkeklerini seçip almış ve onları dağın zirvesine alıp götürmüş. Demirci Dağı’nın zirvesine büyük bir demir ocağı kurmuş. Gün boyunca dağın zirvesinden alevler çıkar, havada raks edermiş. Demir şingirtisi, çekiç takırtısı sesi gelirmiş. İşte o zamandan sonra işgalcilerin çok fazla silahlı olmuş. Kara sakallının gizli güçlerden haberi varmış. O bilirmiş ki “Tüten Dağı”nın demiri çok sağlam olurmuş. Başka demirleri kesip parçalamış. Dağdan çıkan ateş, toprağı kuruturmuş. Çok çalışmaktan ve açlıktan Demirci Dağı’ndaki adamlar, bitkin düşmüş. Birkaç köyün ihtiyaçları toplanıp cehennem ocağını söndürmek için çare düşünmüşler. İçlerinden en hürmetlilerini demircinin yanına göndermişler ki, kalkıp bu dağdan gitsin. Gönderdikleri adamların geri dönmesini çok beklemişler, fakat gelmemişler. Birden birkaç kişi “Tüten Dağ”dan birkaç küp getirmiş. Küplerin içinde kül ve kemik kalıntıları varmış. Köyün adamları, demircinin bununla ne söylemek istediğini anlamışlar. Bunun üzerine Mariya adlı bir kız, şöyle bir karara gelmiş ki, ateşin sahibiyle kendisi konuşsun. Göze görünmeyen patikalardan gidip, nöbetçilerden gizlene gizlene Demirci Dağı’na varmış. Mariya orada korkunç bir manzara görmüş. Çadırın altındaki onlarca adam ateşi körüklüyor, yarı çıplak adamlar da ateşte kızarmış demiri dövüyorlardı. Mariya, kara sakallı adama yaklaşmış: “Beni dinle, ey yabancı demiş. Bu dağlardan çık git. İnsanlarımızı öldürme!” demiş. Demirci de

¹⁶¹ ÇERİKAN Dr. Uğur Fidan, “Türk Kültüründe Demir”, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Programı Doktora Tezi, Aralık 2014.

¹⁶² ÇERİKAN Dr. Uğur Fidan, age. s. 108.

gülmüş: “Hayır, gitmeyeceğim. Seni de tutup burada bırakacağım. Sen benim olacaksın.” Adam elini kıza doğru uzatmış. Kız, onu akıl almaz bir güçle itmiş. Adam körüğün yanına düşmüş. Saçları ve elbisesi yanmış. Karşı konulmaz bir hırsıyla yeni yapılmış kılıcı almış ve Mariya’ya hücum etmiş. Mariya önüne yıkılmış. Koca ak saçlı adam da bu haksızlığa dayanamamış tırnaktan tepeye tir tir titremiş. Kızgın bir şekilde nefes almış. Dağ yarılmış ve körükle birlikte oradaki adamları yutmuş. Ateş sönüp havadaki toz duman indikten sonra etraf köylerin halkı, görülmemiş bir manzarayla karşılaşmışlar. Dağın eteğinde insan şeklinde garip taşlar varmış. Dağın zirvesinde çizgilerinden kadın olduğu anlaşılan bir kaya meydana gelmiş. Bu kaya, gaddar Demirci’nin son kurbanı Mariya’yı hatırlatmış. O zamandan sonra “Tüten Dağ” sakinleşmiş. Zirvesinde alevler görülmez olmuş. İnsanlar ona başka bir ad vermişler: “Demirci”, yani “Kuznets” demişler.”¹⁶³

Efsanedeki demircinin, ahlaki olarak eksiklikleri vardır. Hâlbuki Türk mitik algısında demirci, doğruluğu, dürüstlüğü ve güzel ahlakıyla bilinen erdemli kişidir. Ayrıca toplum içinde saygınlığı vardır. Bu efsanede de aslında, erdemli olması gerekirken doğru yoldan şaşmış olan demirci, Tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Efsanenin sonunda demirci ve arkadaşları herkese ibret olsun diye taşa dönüşmüşlerdir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nden olan “Tepegöz”, zamanla halkın içinde efsaneleşmiş ve kendi içinde değişik varyantlar oluşturmuş bir anlatıdır. Bu anlatılarda adında demir bulunan ve fizikî yapısında da demirden uzuvları bulunan “Demirtırnak” adlı bir varlık vardır. Tepegöz’deki “Demirtırnak”, Özkul Çobanoğlu’na göre; Türk halklarının demonolojik görüşlerinde zaman zaman rastlanan bir motiftir. Kırgızlar ve diğer Türk topluluklarında bu varlığa “Jeztırnak” ya da “Jez Tumuşuk”, bazen de “Demir burun” denilir. “O, yarı gerçek yarı efsanevi bir varlıktır ve ormanlarda yaşar. Bu demon; demir tırnaklı, demir burunlu, güzel bir kadın görünüşünde betimlenir. Bu varlık, insanlarla yüz yüze geldiği zaman burnunu saklar.”¹⁶⁴

“Demirtırnak”, “Tepegöz” efsanelerinin Kazak, Karakalpak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Altay ve diğer versiyonlarında “Tepegöz”ün bazen kızı, bazen kız kardeşi, nadir hallerde de karısı olarak geçer. Anlatılarda, avcı gibi ortaya çıkan kahraman önce “Demirtırnağı”, ardından da “Tepegöz”ü öldürür. “Demir tırnak” motifi, şaman mitolojisinden gelme olarak kabul görür. “Erlik” ve diğer yeraltı varlıklarının kızları da şaman efsanelerinde, çoğu zaman demir kollu, demir tırnaklı ve bazen de demir vücutlu olarak betimlenmiştir. “Demirtırnak” efsaneleriyle Erlik’in anlatıldığı efsanelerdeki bu benzerlikler önemlidir.¹⁶⁵

¹⁶³ ERGUN Metin, age, s. 821-822.

¹⁶⁴ ÇOBANOĞLU Özkul, “Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları”, Akçağ Yayınları, 2003, s. 138-145.

¹⁶⁵ BEYDİLLİ Celal, “Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük”, Ankara, 2005, s. 154-155.

Hun hakanı Atilla ile Ares kılıcını anlatan bir efsanede de kılıç motifi işlenmiştir. Efsane şöyledir:

“Kutsal sayılan Ares kılıcı, bir çoban vasıtasıyla Atilla'nın eline geçer. Bir devenin kan damlalarını takip eden çoban bulduğu bu kılıcı Atilla'ya teslim eder. Hükümdar, bunu Allah tarafından dünyaya hâkimiyetinin kendisine verildiğine dair işaret sayar.”

Bu efsanedeki kılıç, Tanrı'nın yeryüzündeki kutudur. Demir, gücü simgelemektedir. Gediz'de derlenmiş “Kesik Baş Efsanesi”nin bir varyantında da hastalıklara iyileşmek için gelen bir su kaynağı vardır. Bu su; kınından çekilen kılıçla ortaya çıkar ve kaynamaya başlar. Efsane şöyledir:

“Murat Dede, Murat Dağı ılıca hamamlarının olduğu yerde düşmanlarla harb ederken kellesini koparmışlar. O zaman da kellesi koltuğuna sıkıştırmış el yordamıyla kime rastgelirse düşmanları kırmış. Kadının birisi demiş ki: „Adama bak yahu. Kellesini koltuğuna kıstırmış da bütün milleti kırıyor.” Böyle söylenince eliyle kellesi koltuğundan usulca yere koymuş. O zaman kılıcını yere bir saplamış. Kılıcı çekince yarasından sıcak su kaynamaya başlamış.”¹⁶⁶

Bu efsanede de kılıcın ve dolayısıyla demirin işlevi, şifalı bir su kaynağının ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Kılıç, sembolik olarak kullanılmıştır. Demirin burada fayda sağlayıcı özelliği de ortaya çıkmıştır. Kılıç, Türk mitolojisinde sadece bu anlatıda değil; birçok anlatıda da görülen bir motiftir. Örneğin Denizli'de Servergazi'nin kılıcı da kayayı ortadan ikiye ayırmıştır. Servergazi Türbesi'nin yukarı kesiminde, ortasından bir kılıçla düzgün bir şekilde yarılmış hissi veren büyükçe bir kaya vardır. Efsaneye göre; Servergazi hazretleri burada düşmanla savaşırken kılıcını kayaya vurmuş ve kaya ortasından ikiye ayrılmıştır. Bölge halkı bu yüzden bu kayayı kutsal saymıştır. Bu efsane, evliya bir zatla alakalıdır. Türklerde gazi dervişlerin ve türbelerinin etraflarında benzer şekilde demirden yapılmış kılıç, baston vb. aletlerle ilgili anlatımların olduğu bilinmektedir. Bu duruma örnek olan efsanelerden biri de Afyonkarahisar'ın Seydiler köyünde yaşadığı bilinen ve yörede türbesi olan Hasan Basri Hazretlerinin bastonuyla alakalı olan bir efsanedir. Demir asanın vurulduğu yerden su çıkması olayının anlatıldığı efsane şöyledir:

“Hasan Basri, harpten bu köye gelince asasıyla bir kayaya vurur. Asasını vurduğu yerden su çıkar. Bu su, şu an türbenin önünde bulunan çeşmeden çıkan sudur. Hasan Basri'nin bu demir asası ise çok sonraları çalınmıştır.” Şimdi türbede kullanılan baston, onun demir asası niyetine kullanılmaktadır. Ayrıca anlatıda kılıcın kayayı bölebilen bir güç olması önemlidir.”¹⁶⁷

Demircilerin piri kabul edilen peygamber Hz. Davud'la ilgili Türk dünyasında anlatılan birçok efsane ve bu efsanenin de çok değişik varyantları vardır. Bu efsanelerden Gaziantep'te derlenen Davut'un demirci kısıncısıyla ilgili efsanesi şöyledir:

“Hz. Dâvûd'un bir şeerdi, yani çırağı varmış. Davud, namaza gitmiş. Şeert, köpeğin bacaklarını üst üste attığını görünce onun bu davranışından esinlenerek kısıncı yapmaya başlamış. Namazdan gelince şeerdin kısıncı yaptığını gören Davud, “Bizim

¹⁶⁶ SEYİDOĞLU Bilge, “Nesir- Efsane”, Türk Dünyası El Kitabı- Edebiyat, Ankara, 1998, C. III, s. 423.

¹⁶⁷ KUMARTAŞLIOĞLU Yrd. Doç. Dr Satı, “Mucizeden Keramete Yerden Su Çıkarma Motifli Efsaneler”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 2016, s. 119.

işimize şeytan karışmış.”, demiş ve kendini ateşe atmış, sonra da kaybolmuş. Peygamberlerin böyle mucizevi yönleri vardır.”¹⁶⁸

Bu efsanede Davut, alet kullanmadan demiri eriterek döverken demir kıskacı vb. aletlerin icadı, onun peygamber olarak demirciliği öğretme görevini tamamladığının göstergesidir. Bu aletlerin çoğalması da demirciliğin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Denizli’de Davud’un demirci kıskacı ya da maşasıyla ilgili anlatılan efsane de şöyledir:

“Bir gün, demircilerin piri Hz. Davut ile eşi arasında, demircilikteki keramet sende mi yoksa ben de mi tartışması olmuş. Her ikisi de kerametın kendisinde olduğunu iddia etmişler. Davut, çekiç kullanmadan kızgın demiri yumruğu ile dövübildiği için kerametın kendisinde olduğunu savunmuş. Davut, bir gün işyerinde çalışırken yemek vakti gelince çırağını yemek getirmesi için evine göndermiş. Çocuğun geleceğini bilen Davut’un eşi eline bir eldiven giymiş ve eldivende küçük bir delik açmış. Çıracık eve gelince kadın kendisini göstermeden, kolunu uzatarak çırağa yemeği vermiş. Çıracık yemeği alırken delik olan eldivenden kadının serçe parmağını görmüş. Tam bu esnada kızgın demiri yumruğu ile dövmekte olan Davut’un eli yanmış. Eli yanan Davut, o günden sonra mesleğini yapamaz hale gelmiş. Bunun üzüntüsü ile bir gün yolda gezerken ön ayaklarını çapraz yaparak yere uzanmış bir köpek görmüş. Köpeğin bu ayak şeklini örnek alarak bir kıskaç, bugünkü demirci maşasını yapmış. Bundan sonra da, daha önce eliyle tuttuğu kızgın demiri artık maşayla tutmuş ve demiri yumruk yerine çekiçle dövmeye başlamış. Böylece kerametın de kadında olduğu anlaşılmış. Günümüzde demircilerin kullanmış oldukları maşalar o zamandan beri kullanılmaktaymış.”¹⁶⁹

Türkler, demir ocaklarının sırlarını ağızdan ağıza, babadan oğula aktarıyorlardı. Bu sırdan ancak en güvenilir aileler haberdardı. Demirciler ve metal işleri ile uğraşan bu ustalar Türk halkının her zaman en değerli varlığı ve hazinesi olmuştur. Demircilikle birlikte Türklere inanılmaz bir bolluk ve zenginlik gelmişti. Türkler, bu sayede dünyanın en zengin ve en güçlü milleti olmuşlardır. Dünyanın bazı bölgelerinde tunç dönemi sürüyorken, Türklere demir günlük hayatta kullanılmaya başlamıştır.

Atilla'nın (Mars'ın) Kutsal Kılıcı

¹⁶⁸ ÇERİKAN Dr. Uğur Fidan, age. s. 110.

¹⁶⁹ TÜRKTAŞ, M.M., “Denizli Efsaneleri”, Denizli, 2012, s. 280.

Kıpçakların demirden yapılmış zırhları ve silâhları, onları adeta Avrupalıların gözünde başka bir gezegenden gelmiş kişiler olarak gösteriyordu. Onlar, Tanrı'ya ait yüksek ve sonsuz Gökyüzü altında yaşayan aydın bir dünyadan gelmişti. Türk halkına demiri hediye eden Tanrı'ya inanma Avrupalılar için ulaşılmaz bir değerdi. Bu sözlerin anlamını kavramak için basit bir örnek yeterli olabilir. Demir kılıçla yapılan iyi bir vuruş tunçtan yapılmış kılıcı kolayca ikiye bölüyordu. Roma askerleri Kıpçakların karşısında sopalı yabancılar gibi kalıyordu. Türk Tanrısı demiri, Roma Tanrısı Jüpiter ise tuncu simgeliyordu. Roma İmparatorluğu yıkılmaya mahkûmdu.

Romalılar, Türk halkı hakkında gerçekleri gizlemek, kendi zaafalarını ve yenilgilerini aklamak için uydurma hikâyeler üretme yöntemine başvurmuşlardır. “Mars’ın Kılıcı” efsanesi böyle ortaya çıkmıştır. Bu kılıç, Avrupa’da ilahî seçimi simgeliyordu. Bu efsaneye göre, bir çoban, sürüsünden bir ineğin aksadığını fark etmiş ve durumu Atilla’ya bildirmişti. Çoban kan izlerini takip ederek, toprağa gömülü kılıcı bulmuş ve Atilla’ya hediye etmişti. Masalın 443 yılında Atilla’nın muhteşem zaferinden sonra ortaya çıkması basit bir rastlantı sonucu değildir. Bu masalla Romalılar hezimetlerine sebep bulmak ve kendilerini aklamak istiyorlardı. Hâlbuki Romalıların yenilgisi ile büyüdüğü sanılan bu kılıcın hiçbir alâkası yoktu. Bu masallarla Türklerin, bu zaferleri ordusunun gücü, demirden yapılmış silâhlar ve keşfedilmiş ağır yaylar sayesinde kazandığı unutturulmuştu. O dönemde dünyanın en iyi silâhlarını yapan ustaların ve demircilerin şehirleri de unutulmuştu... Kıpçakların bütün zaferleri basit bir tesadüfe ve büyüdüğü sayılan bir kılıca bağlanmıştı.¹⁷⁰

Demir her zaman Türkler tarafından saygı görmüştür. Kaşgarlı Mahmud Divânü Lûgat-it-Türk başlıklı sözlüğünde, ant içmenin kılıcın içinde var olan demir nedeniyle kılıç üzerine yapıldığını belirtir ve ilave eder: “Çünkü demir ulu bir madde olarak görülür.” Dede Korkut kitabında da kılıçla düzenlenen and içme biçim ve jestleri de yer alır.

*“Öyle ki dibi görünür,
Denizin dibinde şimdi,
Dokuz büyük ve kara taş parçalanır,
Bu taşın herbirinden,
Birer Demir Bahadır çıkar;
Güçlü Demir Bahadrlar,
Demir atlara binerler.
Atların ön ayakları çizgisinde
Dokuz demir kılıç parıldar,
Arka ayakları çizgisinde
Dokuzar demir mızrak parıldar”*

Anadolu folklorunda demirin kutsallığına işaret eden izler bulunmuştur. Demir korku ve saygı çağrıştırır; doğüstü yaratıkların neden olduğu zararlı büyülerden kurtarma gücü barındırır; bu nedenle, Al-Bastı’nın darbelerinden korumak için loğusa kadınların yakınlarına demir eşyalar konur. Demir aletler (bıçak, makas) elden ele verilmemelidir; ancak yere konduktan sonra ele alınmalıdır. Bu kurala uymayan ve bu tür aletleri birinin elinden alan kişi, aletin üzerine tükürür gibi yaparak ritüel bir davranışı yerine getirmek zorundadır. İnsanın vücudunda taşıdığı bir demir nesnenin, yazın en sıcak günlerinde yüzme esnasında (deniz, göl veya nehirde) oluşabilecek lekelerden koruduğuna inanılır.¹⁷¹

¹⁷⁰ CANDAN Ergun, age. s.52.

¹⁷¹ BORATAV Pertev Naili, “Türk Mitolojisi Oğuzların, Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi”, Bilgesu Yayıncılık, 2000.

Demirciler, Davud Peygamberi koruyucuları olarak bilirler. Anadolu aktarımlarında demircilere verilmiş bir sihir gücünden bahsedilmez. Demircilerin doğaüstü güce sahip olduklarını gösteren inanışlara, sadece bu zanaatı icra eden belirli evliya hakkında anlatılan efsanelerde rastlanır. Bu evliyadan birinin çıplak yumrukla kıpkırmızı olmuş demiri dövdiğini anlatılır. Demirci evliyaların yaptıkları işlerde mucizeler yaratması bir ayrıcalık değildir; diğer zanaat birliklerinin de, kendi mesleklerini icra eden evliyaların doğaüstü işlerinden bahseden efsaneler vardır.¹⁷²

Türk mitolojisi ve inançlarında taşlar, kayalar ve bunlarla ilgili inanışlar oldukça önemli bir yer tutar. Çeşitli çağlarda farklılık gösterse de gerek Şamanizm döneminde gerekse de İslamiyet döneminde taşlarla olan inanışlar toplumsal yaşamı oldukça etkilemiştir. Bu inanışlara göre, yeşim taşı ve yada taşı yağmur duası yapılırken kullanılır; küçük niyet taşları bir insanın niyet'inin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirlemeye yarar: Niyet taşı, mezar taşı gibi dik bir yüzeye yapıştığında niyet gerçekleşecek demektir. Tüm bu örnekler Türk mitolojisinde, inanış, efsane, destan ve menkıbelerde bahsedilmekte ve Türk halklarının yaşamını etkilemektedir.

Ziya Gökalp, Çin, İran kaynaklarının önemle bahsettiği ve önceleri Türk tarihi içinde çok müessir şekilde yer alan Dokuz (Oğuz) menkıbesini, Türk geleneğine göre Dokuz (Oğuzların) eskiden hükümeti, töresi, hakani bulunmadığını yalnız bir boylar kümesi olduğunu belirttikten sonra, boyların bir gece gökten bir nur sütununun yeryüzüne indiğini gördüklerini, bu Altın Işık'tan bir Çam Ağacı'nın gebe kalarak beş şehzade doğurduğunu, bunların en küçüğü olan (Buğu) Han'ın yabgu seçildiğini ve böylece Oğuz ilinin bir mucize ile kurulduğunu anlatıyor ve gökten inen nur sütunu yeryüzünde taşlaşarak, yeşim taşından bir kaya vücuda getiriyor. Bu kayaya (Kutlu Dağ) adı veriliyor ve milli harsın, milli kültürün timsali gibi kutsal tanınıyor. Beyazlara bürünmüş, aksakallı bir ihtiyar (Buğu) Hanın rüyasına girerek, bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların hâkimiyette kalacaklarını haber veriyor.¹⁷³

Oğuzların, bu taş saygıları olduğu sürece büyük bir devlet halinde yaşadıkları, fakat Buğu Han'dan otuz göbek sonra torunlarından Yuluntekin'in tahta çıktığı, Çin'de o sıralarda (Tang) sülâlesinin hakim olduğunu söyledikten sonra, bu efsâneyi, Gökalp şöyle anlatıyor: “Çinliler, çok korktukları Türklerin kuvvet ve şevketlerinin kaynağı (Kutlu Dağ) olduğunu anlıyarak onları bu kaynaktan mahrum etmeği düşündüler. Çin fağforu (Kiyelien) adlı kızını Türk Hakanının oğlu Galitekin'e vermeğe ve fakat buna mukabil (Kutlu Dağ)ı istemeğe ve almağa karar verdi.” Böylece Çin hükümdarının kızına karşılık (Kutlu Dağ) denilen (Kaya Parçasının) armağan edilmesinin hükümdarı çok sevindireceğini elçi söylüyor. Kozmopolit olan Yuluntekin Çin elçisinin, teklifini kabul ediyor. Çinliler, Kutlu Kaya'yı parçalıyarak memleketlerine taşıyorlar. Bu felaket üzerine Türkler, dağlardan, taşlardan, vahşi hayvanlardan, memedeki çocuklardan, hiç kesilmeyen bir ses işitmeğe başlıyorlar. Bir anda bütün sular kuruyor, bütün yeşillikler sararıyor, havanın rengi bile yash bir sıkıntıya bürünüyor. Oğuzlar, artık bu ülkede (Yer Su) perilerinin kendilerini istemediğini, göç buyruğuyla buradan koğulmakta olduklarını anlıyarak üç bölüğe ayrılıyorlar. Bir bölüğü Beşbalık'a giderek Uygurlara hakim oluyor, Dokuz Oğuz devletini kuruyorlar, bir kısmı bozkırlara dağılarak çobanlıkla yaşıyorlar, bir bölüğü de ormanlara çekilerek avcılıkla ömür sürüyorlar. Böylece o zamanki Türkler başlarına gelen felaketlerin sebebinin bu kutlu kayanın

¹⁷² BORATAV Pertev Naili, age. s. 16.

¹⁷³ TANYU Doç. Dr. Hikmet, “Türklerde Taşla İlgili İnançlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., 1968.

parçalanmasında görüyorlar. Burada Gökalp kendi açısından yaptığı açıklamada, Kutlu Kaya'yı milli ruh, milli kültür ve milli şuuru belirten bir sembol olarak görüyor.¹⁷⁴

Yine aynı mitolojik öykü başka bir anlatıda şu şekilde geçmektedir. Çinliler, Türklerin kuvvet ve kudretinin nereden geldiğini araştırmış onun "Kut Dağı" adlı bir yeşim kayadan ileri geldiğini öğrenince, Çin elçisi, Yulun Tekin'e; "Hükümdarım size en kıymetli mücevherini gönderdi. Siz de karşılık olarak ona bir hediye göndermek isterseniz bizce makbule geçecek "Kut dağı" kaya parçasıdır. Bu kayanın sizce hiçbir kıymeti yoktur. Bunu hükümdarıma hediye ederseniz çok makbule geçer. "Yulun Tekin, Kut dağımnTürklerin otuz batından beri devam eden bir tavaf yeri olduğunu, Türklerin bu yalçın kayada temessül eden milli idealini bilmediğinden, onu Çin padişahına veriyor. Çin elçisi, kayamn etrafına odunlar yığarak, üzerine de sirkeler dökerek hazırlık yapıyor, sonra odunları tutuşturunca kaya parça parça dağılıyor. Elçi bu parçaları dikkatle toplayıp, arabalarla Çin'e sevk ediyor. Sihirbazlar tarafından bu parçalar yağma edilerek her parçası dünyanın bir köşesine götürülüyor. Bu parçadan nereye gitmişse orada bolluk, bereket, mutluluk oluyor. Türk yurdunda ise, bolluk, bereket kayboluyor, her taraf solup sararıyor, ırmaklar, dereler kuruyor, göğün rengi bile değişiyor, her tarafta sıkıntı başlıyor, kuşlar, yabani veya ehli hayvanlar, memedeki çocuklar: "Göç, göç, göç!" diye bağıyorlar. Salgın hastalıklar insanları kırıp geçiriyor. Yedi gün sonra da Yulun Tekin ölüyor. "Göç!" sesleri kesilmiyor. Yer Su perilerinin, kendilerinin orada kalmasını istemediğini anlayan Türkler göç etmek gerektiğine inanıyorlar. Çoluk çocukları, eşyaları, hayvanları ile beraber göçe başlıyorlar. Akşam basınca "Göç!" sesi duruyor, sabahleyin tekrar başlıyor. Böylece Turan ülkesine kadar "Göç" sesleri devam ediyor, sonra duruyor. Bundan, buranın Yer sularının kendilerini kabul edeceklerini anlıyarak, orada yerleşiyorlar. Beş Ordunun torunları burada ürüyor ve bu yere de Beşbalık adını veriyorlar.¹⁷⁵

Tüm bu anlatılar ve mitolojik öyküler Türk Destanlarındaki taşın verilen önemi belirtmektedir. Bundan başka, gökten gelen (Altın Işık)'ın taşı vücuda getirdiği veya Tanrıdan gelen nurun, ışığın iki ağaca inip gebe bıraktığı ve "Türk şevketinin tılsımı olan Kutludağ"ı vücuda getirdiği ve yeşim taşından bir kaya olan Kutludağ, Türklerin oldukça, Türk hakanlığının dünyaya hakim olacağı, fakat Yulug Tekin'in kanarak, Türklüğün bu kıymetli tılsımını elinden kaptırdığı ve bundan sonra Türklerin büyük göçünün vukua gelerek her yana dağıldıkları ve Uygurların böylece Beşbalık'a kadar gidişinin efsanesi, islâmdan önceki motifler ve yorumlara yol açtığı görülmektedir. Böylece aynı zamanda Türk hayatında tılsım mahiyetindeki taşın önemi gösterilmiş oluyor.¹⁷⁶

Türk mitolojisinde Dünyanın Yaratılışı efsânesinde taş ve kayaların önemi beliriyor. Tanrı'ya karşı hatalı bir davranışta bulunan insan suya düşer ve suda boğulurken, Tanrı'ya: "Ah Yüce Tanrım! Beni kurtar!.." diye yalvarır. Tanrı "- Ey İnsan!.. Suda yüksel" diye karşılık verir ve insan suyun üzerine yükselir. Tanrı'nın yeni buyruğu: "- Yalçın kaya olsun". Denizden yükselen yalçın bir kayanın üzerine insan çıkar. Bu efsâne de kaya hep önemli bir mevkide bulunur. Onda barınılır, korunulur.¹⁷⁷ Aralarında farklar olmakla beraber yaratılış efsânelerinde taş, kaya kurtarıcı bir araç ve yaşamaya destek olacak bir zemin veya çarptığını kıracak, ezecek kuvvette bir varlık olarak beliriyor.

¹⁷⁴ TANYU Doç. Dr. Hikmet, age s. 35.

¹⁷⁵ NUR Dr. Rıza, "Türk Tarihi", C. 12. , İst. 1926, s. 198.

¹⁷⁶ GÖKALP Ziya, "Eski Türklerde Din", Yeni Mecmua, C.2., 1918, s. 47.

¹⁷⁷ ORKUN H. Namık, "Türk Efsaneleri", s. 12.

Türk mitolojisinde yağmur taşı (yada, yat) doğulu ve batılı aydınların dikkatini üzerine çekmiş bulunmaktadır. Prof. Ahmet Caferoğlu “yada taşı hala meçhulümüz kalan bir Türk adettir” diyor. Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ü Lügat-it Türk eseri, yada taşı hakkındaki araştırmalarda önemli bir mevkiye sahiptir. Yada taşı bir tür kamlıktır (kahinliktir). Belli başlı taşlarla (Yada taşı ile) yapılır; rüzgar estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Bu taşın adının yede ve yeda şekillerinde yazıldığı ve Ahmet Vefik Paşa’nın, Lehçe-i Osmani adlı eserinde Ye da imlasının kullandığını ve Prof. Fuat Köprülü’nün (Tarihçe) bölümünde üzerinde duracağımız makalesinde, yat olarak geçtiği ve bilhassa yağmur taşının karşılığı olan dini ve sihri bir gelenek olarak incelendiğini “yat, yede, yada, cede, cadın’ın aynı adlar olduğu belirtilmektedir.”¹⁷⁸

Bunlardan bu taşı nasıl kullandıklarını da anlatan “Grenar” (s.256-257), kitabının diğer bir yerinde, bu taşın “Jade” farisi “ye şim”, moğolca “Khasht”, Çince “Yu”, Türkistan Çin’inde de “Kaş” olduğunu ve hattâ bu Fransızca kelimenin eski Türkçe’deki “Yat”dan alındığını belirtiyor. Hâlbuki “Kaş” kelimesi, Mahmut Kaşgari’nin 5. asırda yazılmış “Divan-ü Lagatit Türk”üne nazaran “Yat”dan geldiği aktarılmaktadır. Türkler beyaz veya siyah renkte olan bu taşı, yıldırımdan, susuzluktan, şimşekten tahaffuz için beyaz yüzüğe koyup taşarlardı.” diyor.

Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, konusunu işlerken, Kaşgarlı Mahmut’un, Türkçede kerametın bir nev’ine (yat) namı verildiğini ve eski Türklerde (Kaş) namı verilen bir taş olduğunu bu taşla yağmur yağdırıldığını, bundan dolayı bu taşta yağmur taşı da denildiğini, bu taşla rüzgâr da estirildiğini, yangın da söndürüldüğünü, yaz ortasında kar bile yağdırıldığını, bu sihirli taşta birçok yerde Yat taşı denildiğini, sonradan Yeda taşı, Ceda taşı, Yada taşı adları verildiğini ve bu kelimenin Fransızcaya (Jade) şeklinde geçtiğini, acemlerin bu taşta Yeşim namını verdiklerini, bu kelimenin aslında Türkçe olduğunun farzedilebileceğini, çünkü, eski Türkçe’de Yeşim kelimesinin şimşek anlamına geldiğini, Kaşgarlı Mahmut’un “Kimin yanında kaş bulunursa şimşek onu yakmaz” dediğini kaydediyor ve Yat, Uygurların Yade, Yakutlardaki Sata’nın aynı anlama geldiğini söylüyor.¹⁷⁹

Ziya Gökalp, taşın rengi, şekli, yapısı, bulunduğu yer hakkında, Kaşgarlı Mahmut’a dayanarak şu bilgiyi veriyor: “Kimin yanında Taş bulunursa şimşek onu yakmaz” sonra taşın iki hassasını aynı kaynağa dayanarak veriyor: “Kaş taşı bir bez içine sarılıp da ateşe atılırsa taş

¹⁷⁸ KÖPRÜLÜ Prof. Fuat, “Eski Türklerde Dini-Sihri Bir Anane “Yat” veya Yağmur Taşı”, Darillfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C.IV., İstanbul 1925.

¹⁷⁹ GÖKALP Ziya, age s. 47.

yanmadığı gibi bez de yanmaz. Mahmut Kaşgari bunun tecrübe edilmiş olduğunu te’kiden söylüyor. Susamış olan bir adam bu taşı ağzının içine alırsa susuzluğu gider. Kaş siyah ve beyaz olmak üzere iki türlü imiş. Beyazına (Örünk kaş), siyahına (kara kaş) denilirmiş. (Örünk) şark türkçesinde (Ak) manasındadır. Beyaz kaş (Mühür) suretinde beraber taşınır ve bu suretle yıldırımdan, susuzluktan ve şimşekten emin kalmırmış. Yüzük kaş tâbiri bu istimâlin bir bakiyesidir. “Taşların bulunduğu yer, mevki hakkında ise şu bilgiyi görüyoruz:” (Huten) şehrinin iki tarafında akan iki ırmak vardır ki bunlardan birine (Örnek kaş öküz), diğerine (kara kaş öküz) namı verilir. (Öküz) ırmak manasındadır. Mahmut Kaşgariye göre, birinci de (beyaz kaş), ikincide (siyah kaş) bulunmuş, gûya bu taşlar bu mevkiden başka dünyanın hiçbir tarafında bulunmazmış.”

Ziya Gökalp bu makalesinde Mu’cem-ül Büldan’ın ikinci cildinde, Türklerin yanlarında bulunan bir taşla yağmur yağdırdıkları, Ahmet b. Muhammed-ül Heamrın Ebül Abbas İsa b. Muhammed-il Mervezi’den naklen bir olayı anlatıyor: Tekzipte tasdik arasında bulunan bazatın verdiği bilgi dikkate şâyandır. Fakat ne zamanki Horasan’da valilik eden ve salih olduğu kadar oradaki hükümetiyle de meşkur tanınan (Davut b. Mansur b. Ebi Aliyil Badgisi) le görüştük, tereddüdümüz zâil oldu. Bu zat Oğuz Türklerinin hükürndan yani Yabgu’nun oğlu (Balkık)la görüşmüş ve aralarında şöyle bir muhâvere cereyan etmiş: Biz işittik ki Türkler istedikleri vakit yağmur ve kar yağdırabilirlermiş, sizde bu iktidar var mı? Böyle bir iktidara nasıl mâlik olabilirler? Cevaben bunun doğruluğu hakkında bir olay anlatılıyor ve yakınlarının, bir gezide, bir dağın ötesinde çok sıcak, yakıcı bir bölgede yaşayan bir halkın bulunduğunu, bunların nasıl yaşadıklarını merak ederek sorduklarında “orada insanların yer altında ve dağların içinde serdaplari var, güneş doğar doğmaz bu serdaplara girerler, ancak güneşin gurubundan sonra oradan çıktıklarını, yabancı hayvanlara gelince bunlar, kendilerine hassasiyet mintarafillâh ilham edilmiş olan bir nevi çakıl taşından edindiklerini Güneş doğunca bu taşı başları üzerine kaldırdıklarını, derhal güneşle başları arasında bir bulut peyda olduğunu dedesinin işitince, dedesinin bu ülkeye giderek duyduklarının doğru olduğunu, gördüğünü ve yabancı hayvanların kullandığı taşları öğrenmeğe çalıştığını, bu taşları bulunca, gerek kendisi ve gerek maiyetindeki adamların bunlardan kâfi miktarda memleketlerine getirdikleri, Türklerin nezdinde mevcut bulunan taşların o taşlar olduğunu, yağmur yağması istenilirse taşı biraz kıvıldattıkları derhal bulut peyda olduğu, kar yahut serin hava istedikleri zamansa daha çok salladıkları, derhal kar ve serinlik husule geldiği ve bu işleri yapmanın kendi hünerleri olmayıp, belki Allahın kudretinin bir tecellisi olduğunu soran şahsa anlatıyor.”¹⁸⁰

Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi adlı eserinde Şamanizm’de din ile sihirin eşit ve samanla=yağmur yağdırma kudretine sahip sanıldıkları ve Yada adında “Aksai şark Türk yurtlarında”ki birkaç ırmaktan çıkan ve birkaç nev’i olan Yada taşıyla yağmur yağdırdıklarını söylemekte “Bu kelime “Yeşim” suretinde arapçaya, jasje suretinde de fransızcaya geçmiştir. Eski Türkler buna “kaş” dahi derlerdi.”¹⁸¹ demektedir.

Eski Eserler Ansiklopedisi’nde, Yeşim, hakkında verilen bilgide, Yeş im’in farscasının (Yeşip) olduğu, eski milletlerin buna Yağmur Taşı, Yat dedikleri, Yat’ın kâhanet demek olduğu, yatlatma’nın sihir yaptırmak anlamına geldiği, eski Türkler’in bu taşla sihir yapıp yağmur yağdırdıkları anlatılmaktadır.” Bir tarih ve coğrafya sözlüğünde de, Yeşim taşı, Yada taş olarak geçmektedir. Prof. Dr. Süheyl Ünver’in makalesinde¹⁸², Yada, Yat, Yağmur taşı şekilleri zikredilmiş bulunmaktadır.

¹⁸⁰ GÖKALP Ziya, “Eski Türklerde Din”, Yeni Mecmua, C.2., 1918, s. 54.

¹⁸¹ NUR Dr. Rıza, “Türk Tarihi”, C. 12. , İst. 1926, s. 225.

¹⁸² ÜNVER Prof. A. Süheyl, “Yağmur Taşı Hakkında”, İst. Üniv. Edeb. Fak. Tarih Dergisi, Osman Yalçın Matbası, 1952, C.IV. s. 7.

Abdülkadir İnan'ın (Tarihte ve Bugün Şamanizm) adlı eserinde “Yada, Cada, Yat Taşı ve Yağmur Tılsımları” başlıklı bölümde önemli bilgi sunulmaktadır. Abdülkadir İnan bunun çok eskiden beri yaygın bir inanç olduğunu, “Büyük Türk Tanrısı”nın “Türkler’in Ceddi âlâşma yada (yahut Cada, Yat) denilen bir sihirli taş armağan “ettiğini, bununla “yağmur, kar, dolu” yağdırıldığını, fırtına çıkartıldığını ve bu taşın her çağda “Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunduğunu, şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunduğunu, her Türk lehçesinin “fonetik özelliklerine göre, muhtelif şekillerde ifade olunduğunu, “Yakutça’da Sata, Altayca’da Cada, Kıpçak gurubuna dahil lehçelerde Cay” diye söylendiğini belirtiyor ve islâm kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına “Yağmur Taşı” (hacer-ül matar) ve Cada Taşı denildiğini söylüyor.¹⁸³

10. ve 11. yüzyıldaki birçok eserde de Yada taşı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Firdevsi, (939-1020), Yada, moğolca ced, yadacılık, yedecilik, cadılık, ve bu işin sihir olduğu, Tuluy han zamanında yağdırma olayından ve Hitay askerinin perişan olduğundan, Bazur adında bir sihirbazın afsunla yağmur yağdırdığından bahsediyor. Yada, Yat vb. bir dini sihri işlemle yağmur, dolu, kar yağdırıldığı, rüzgâr estirildiği hakkındaki söylentilerin, inançların sınırı ve etkisi hemen bütün Türk kavmini sardığı gibi, Çin’e, Moğollara ve Ural-Altay kavimlerinin genişliğince bir alana kadar yayılmış bulunmaktadır. Bu itibarla onun tarihçesi başlı başına bir inceleme konusu teşkil edebilir. Birçok yabancı kaynaklarda onun hakkında kısa da olsa bilgi sunulmuştur.

Abdülkadir İnan, bu taş hakkında “ilk habere Çin kaynaklarında rastlandığını” “Tang sülâlesi tarihine göre, dişi kurttan türemiş İçjini-nişibu’nun tabiat üstü özelliklere sahip olduğu, yağmur yağdırıp fırtına çıkarabildiği ve 449 yılı olaylarından bahseden bir kitapta, Yüeban ahâlisindeki bazı kâhinlerin Cücenlerin saldırılarına karşı, şiddetli yağmur yağdırdıkları, fırtına çıkardıkları (Hyacinth, III, 164-165) ilk olarak kaydedilmiştir, diyor.”

Ord. Prof. Dr. Zeki Yendi Togan, İlk Türkler hakkında eski Türk, Çin, İran ve Yahudi rivayetlerinde bilgiler olduğunu, 6.ıncı yüzyıl veya daha önce belirli bir şekil alan ve Çinlilerce bilinen (Wei sülâlesi MÖ 366-558) tarihine geçen “Göktürk-Çin versiyonu, diğeri de 8. asrın ilk yarısında yazılan iki eserden alınarak Selçuklular namına 1126 da yazılan anonim Mücmel ut-tavarih va-l-gisas kitabına dercolunan “İran-Hazar versiyonu” şekillerinde bize ulaştığını ve her iki rivâyetin “Türklerin Çinlilerle temasından, Türk’ün 4 oğlundan (yani esas 4 kabileden) ve Çin tarafından gelen diğer 10 ceddten” bahsettiğini, İran-Hazar rivâyetinin, ayrıca, Işık-Göl civarında yaşayan ve devletin meşru hükümdarı olan Türk ile Ceyhun’da (Yani Aral tarafında) yaşayan amcazadesi “Guz” (Yani Oğuz) arasında “Yede taşı” yani milletler üzerinde hâkimiyeti temin eden tılsımlı bir taş yüzünden uzun muharebeler cereyan etmiş olduğundan, Türk’e, Çin tarafından gönderilen 10 “kam” (Şaman), yani batı Göktürklerinin “On Ok” kabilelerinin ilim sahibi olan cedleri geldikten sonra bu hakimiyet sırrı tekrar Türk’ün elinde kaldığından bahsediliyor.”¹⁸⁴ demektedir.

**Yada
Taşı**

¹⁸³ Eski Eserler Mütahassısı, Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi. İst. 1939. Çituri Biraderler Basımevi s. 258.

¹⁸⁴ TOGAN Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi, “Umumi Türk Tarihine Giriş”, C.1. İstanbul, 1946, s. 18.

Ord. Prof.Dr. Zeki Velidi Togan, Türk rivayetlerinde hakimiyetin geçişinde Yede taşının rolü olduğu inancı üzerinde bilhassa durarak önce Türk hakanlarının hükümlerini olduğunu, sonra hakimiyetin yede taşı'nı çalan Oğuz yabgularına geçtiğini "hâkimiyetin eski Sakalar'dan ve onların esas kolu olan Kun yabgularına geçmesi demek olduğunu" Gök Türk Hakanları kitâbelerinde, Kutluğ Handan önce beğlerin tegallübünden şikayet ettiklerini, 760 yılında Batı Göktürklerinden hakimiyetin, Yedisu'da yabgularına geçtiğini, Karahanlılarda da yine aynı Karluk yabgularının hakanlara karşı çıktığının görüldüğünü, her devirde Hakanlar ile Beğler arasında bir mücadele olduğunu, söylentiler arasında Yede taşı'nın rolünün bulunduğu açıklanmaktadır.¹⁸⁵

Ziya Gökalp, Eski Türkler de Din, yazısında, yağmur taşına tarih ve coğrafya kitaplarında da rast gelindiğine iş retle Ravzatus Sefa'dan naklen, Nuh'un gemisinin Cudi dağı üzerine oturduğundan sonra, Nuh'un büyük oğlu Yafes'i doğuya yolladığını ve ona Türklerin (Cide Taş) namını verdikleri yağmur taşını verdiğini, bu taş (Yede Taşı) dahi dendiğini, "İsmi âzam, üzerinde mahkûk olduğu için, Yafes yağmur istediği zaman bunun vasıtasıyla muradına nail olduğunu naklen söylüyor ve Bu taş hakkındaki rivayetler o derecede kuvvetlidir ki artık onda kimsenin şüpheye mecali yoktur. Şimdi bile Türkler arasında bu cinsten taş mevcuttur. Ve maksatlarının istihsaline hâdim oluyor." denildiğini naklediyor.¹⁸⁶

El-Birûni de (973-1051), dinler tarihi yönünden de çok önemli bilgiler bırakmıştır. Ord. Prof. Zeki Velidi Togan, onun yağmur taşı ile ilgili olarak verdiği bilgi üzerinde durmakta ve "... Türklerin (Allah ın Türklere verdiği hakimiyet tılsımı) bu yedeciliği El-Birûni tarafından asıl ve esası olmıyan efsane olarak anlatılmış ise de, Türklerle komşu olan milletlerin, komşu hükümdarların ve birçok ilim erbabının buna inandığı, bu taşta ait İbn al-Fagih'in Meşhed nüshasında ve diğer eserlerde güya bu tılsımın tesirini gözleriyle görmüş gibi söyledikleri rivayetleri ile sabittir."¹⁸⁷ demektedir.

Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya da Yağmur taşı üzerinde inceleme yapmış, 8. yüzyıla kadar tarihçeyi götürmüş ve bu adetin başka toplumlarda da olduğunu, islamdan önce Araplarda da bulunduğunu söylemekte ve bu defa bilhassa (Ebul-Reyhan'ın Bir Kitabı)ndan etraflıca bahsetmekte, yağmur taşı, yeşim taşı ve bunun bulunduğu yer, rengi, şekli, nasıl yağdırıldığı (metodu) üzerinde durmaktadır. 1040 tarihinde yağmur taşı hakkında bilgi sunulduğu ve buna inanıldığı belirtilmektedir. Muhtelif kıymetli taşlardan, şifa veren taşlardan sonra, yağmur taşına geçilmektedir.

Timur ve Uluğ Bey (1394-1449) zamanlarında da çok önem verilen nefrit taşından bahsediliyor. Uluğ Bey Yedisu'dan geçerek Issık Gölü'nün kuzey kıyısını izliyor, Karşi'de bulunan ve güya evvelce Çin imparatorlarının külliyyetli bir para mukabilinde satın almak istedikleri iki büyük nefrit parçasını Semerkand'a götürmekle mükellef iki bin kişiden mürekkep bir kıta, galiba, diğer bir yolu takip ediyordu. Taşların getirilmesi için mahsus arabalar yapılmış ya atlar veya öküzler koşulmuştu. Bu taşların Semerkand'a getirildikten sonra Tilnur'un kabri üzerine konulduğunu müverrihler kaydetmemişlerdir. 2 Numaralı notta: "Hafız- Ebra ve Abdür-rezzak yaln ız bir taştan bahsediyorlar. Mirhond'a göre evvelce nefrit üç parça idi ve bunlardan birisi Timur tarafından götürülmüştü." deniliyor.¹⁸⁸

¹⁸⁵ TOGAN Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi, age s. 22.

¹⁸⁶ GÖKALP Ziya, age s. 52.

¹⁸⁷ TOGAN Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi, age s. 102-103.

¹⁸⁸ BARTHOLD Prof. W. W., "Uluğ Bey ve Zamanı", çev. Prof. Akdes Nimet Kurat, Evkaf Matbaası, İst., 1930, s. 86.

Türklerin tarihleri ile ilgili batı kaynaklarında bu yağmur veya yada taşı geçmiş bulunmaktadır. Profesör Fuat Köprülü bildirisinde ve Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm kitabında bu yönle temas etmişlerdir. Türklerin, kültür hayatı, folkloru, etnografyası üzerinde gözlem ve derlemeleriyle tanınmış W. Radloff 1861 yılında Altay'da Abakan Irmağı kaynağı çevresinde bulunduğu sırada yağmur taşı ile ilgili olaya tanık oluyor. Bu defa şiddetli yağmurdan kurtulmak için rehberi olan şahıs aynı zamanda yadacı olduğundan yağmurun gitmesi, gökyüzünün açılması için afsun mahiyetinde manzume okuyor. Radloff Türkçeye çevrilmiş olan Sibirya'dan (Aus Sibirien ve Proben) de Türk dinler tarihi ile ilgili bilgiler yanında bunlardan da bahsetmektedir.

Bir başka mitolojik anlatıda da Harizm hükümdarlarından Sultan Alâeddin Mehmed (ölümü 1220) huzurunda bir ihtiyarın nasıl bir tasa su doldurup, içine iki boru diktığı, üçüncü boruyu yüksek bir yere koyduğu, “yağmur taşı renginde bir yılan bu sonuncu borudan aşağı sarkıvermiş, ihtiyar Türk yat taşan tasa daldırmış. Daha bir dakika olmadan bunları sudan çıkararak birbirine sürmüş ve ikisini de birer tarafa fırlatmış ve bunu yedi defa tekrarladıktan sonra tasta su alarak her tarafa serpmiş ve sonra yağmur yağmış diyerek bu olayı kaydediyor.

Yada taşı ile ilgili bir başka mitolojik anlatıda; Harzemşah Sultan Mehmet, Çingiz istilasından önce Çin tarafına yaklaşırken çok fazla yağmur ve kar'a maruz kalır. Bu halin yağmur taşı kullanan bir yedecinin eseri olduğunu anlayınca, o iki şahsi huzuruna getirir, siyah keçelere sarıp gömdürür. Böylece yağmur kesilir. Onlar öldürülme imiş işlemleri sürüp, yaptıkları yağmur taşı dolayısıyla, yağmur kesilmeyip felakete uğrayacaklarmış.

Yine Semerkand şehrinde yağmura ihtiyaç olunca, “taş, bir tas içinde suya bira” kılıp bir mahalle konuluyor. Hafız namındaki birisi suyu görünce bilmeyerek içiyor ve hemen yağmur kesilmek bilmeden yağmağa, seller taşmağa başlıyor. Ahali bir felakete uğrayacağından korkarak sebebini arayıp buluyor. Hafızı yakalayıp şehirden sürünce, yağmur kesiliyor. Fakat bu adam hangi vilâyete giderse, yağmur da oraya felaket getiriyor. Bunun üzerine, Maveraünnehir ve Horasan'dan da sürülerek, nihayet Mısır'a sığınıyor. Yurt özleyişiyle bir müddet sonra Semerkand'a gidiyorsa da artık o etki kaybolmuş bulunuyor; fakat bu zata da “taşa nisbet olunup” “Hafız Yede” adını takmışlar.

Madenler ve Taşlar uzmanı WA Wooster: “Jade (yeşim taşı)”nın “Jadeite ve Nefrit denen iki madeni ifade ettiği, Meksikalıların bu taşla ilgili hurâfeleri Eski Dünya'da devam ettirdikleri öğütülüp su ile karıştırıldığında her türlü iç bozukluğa kuvvetli bir devâ olduğu, bünyeyi kuvvetlendirip yorgunluğu önlediği ve ömrü uzattığı ve hattâ ölümden biraz önce yeter miktarda alındığı takdirde çürümeyi önlediği farz edilmiş ve buna inanılmıştır. Jadeit'in esas

itibariyle bir Alüminyum ve Sodyum tuzu olduğu ayrıca umumiyetle az miktarda demir Kalsiyum ve magnezyum ihtiva ettiği madenlerin proxene grubuna ait olup formülünün “Na AlSi₂O₆ olduğu Nephrite’in umumiyetle magnezyumun yerini alan küçük bir miktar demiri havi olan bir kalsiyum ve magnezyum tuzu olduğu madenlerin Amphibole grubuna ait olup formülünün CaMg₃(SiO₃) olduğu, her iki taşın da çok sert bulunduğu kaydedilmiş ve şu örnek verilmiştir: Mesela küp şeklinde 2,5 santimlik bir Nephrite’i kırmak için 50 tonluk bir basınç gerektiği münasip şekilde kesilmiş Jade taşı vurulduğunda titreşimi nisbeten uzun zaman sürdürdüğü, bu yüzden bazı ses âletlerinin yapılmasında kullanıldığı, renginin siyahtan, kahverengi-yeşil ve beyaza kadar çeşitli olduğu, dış görünüşteki benzerlik yüzünden Saussurite, Boweite, Californite, Verdite gibi madenlerle karıştırıldığı yâni, bunlardan ayırt edilemediğinin de vâki olduğu, Çinlilerin Yade (Jade’yi bütün kıymetli taşlardan üstün tuttıkları, “Çin kelimesi Yu (ve Japonca müteakabili) sadece Jade’yi değil, aynı zamanda merhamet, tevazu, cesaret, adalet ve irfan” gibi beş ana fazileti, meziyeti ifade ettiği, sertliğine rağmen jadenin bilhassa Çin’de işlendiği ve Jade’nin gerek Asya ve gerek diğer ülkelerde bulunduğu yerler zikredilmektedir.¹⁸⁹

Bütün bu bilgilerden çıkan sonuç, bu yağmur, Yada, Yad vb adlarıyla anılan taş, Türklerin Din tarihinde ve Çinliler arasında önemli bir etkiye ve mevkiye sahip olarak belirmektedir. Bu taşın kerâmetine inananlar, onu elde etmek için çalışan çokluk teşkil etmektedir. İnançsızlık gösterenler, ender olduğu gibi, bunlarda bu taşın etkisinden kurtulmak için Tanrıya sığınmak yolunu seçtiklerini göstermişlerdir. Taşın şekli çeşitlilik gösteriyor. Kezâ muhtelif renklerde oluşu da zikredilmektedir. Umumiyetle insan başı biçiminde, yuvarlakça, yumurta şeklinde bulunduğu veya parçalanıp şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Nereden çıktığına dair Dini hikâye Nuh ve Yafes’e verilmesi, Hayvani menşeli olduğu; hayvanların iç uzuvlarında bulunduğu: Kurt, Kartal, Serhab vb, taşın madeni olduğu, taşın serinlik verdiği, o çevrede esinti olduğu, bundan dolayı atların karnı altına bağlandığı, taşın diğer özelliklerindedir.

Türkistan’da bir dağ geçidi, orta Asya ve Doğu Asya taraflarında, kısaca Asya kıtasının muhtelif yerlerinden çıkarıldığı bir vâkıa olarak belirmektedir. Taşın, yağmur, kar ve dolu yağdırmada kullanım şekli ve metodunun farklı şekilleri bulunmakla beraber, bunların taşın su içine konulduğu veya su üstüne asıldığı, dolayısıyla su ile ilgili bir işlem yapıldığı, taşın birbirine sürtüldüğü, veya taşın öteye beriye hareket ettirildiği, afsun, dualar okunduğu, bütün bu işlerin tekniğini bilen Yadacı insanlar olduğu ve bunların riyâzet halinde buldukları, herhangi bir şahısın bunları yapması mümkün gibi görünmekteyse de, daha ziyade bir yadacıya ihtiyaç görüldüğü, bazılarının yağmur, dolu, kar yağdırma, rüzgâr estirme kerâmetinin taşa ve kullananda olduğunu söylemelerine rağmen, bazılarının, tamamen taşa bir sihir ve kudret bulunduğunu ileri sürdükleri görülmektedir.¹⁹⁰

XIII. yüzyılda ki bir yazarın “yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç turlüdür” diyen Prof. Faruk Sümer, bazılarının Çin’in doğu sınırlarındaki madenlerde, bazılarının, “Çin serhaddindeki sürhab adlı kırmızı kanatlı bir su kuşunun mahsulü” olduğunu söyledikleri ve nasıl kullanılacağı hususunda anlaşmazlık olduğu, bazılarının “aşağıya akan bir suyun içine atılır” dedikleri, birçoklarının, bunun kullanma sırrına, metoduna yalnız Türklerin vakıf oldukları ve kimseye de söylemediklerini anlatmaktadır.

Pek tabiidir ki kronolojik sıraya göre, yağmur taşına ait bütün kaynakların incelenmesi Dinler Tarihi bakımından önemli ve faydalı olacaktır. Bu yağmur taşı ile yağmur yağdırma hareketinin Türklerde sihri, mistik ve önemli, etki alanı çok yaygın bir gelenek olduğu

¹⁸⁹ WOOSTER WA, “Nephrit und Jadeit”, Stuttgart 1880.

¹⁹⁰ BROOKE HR., “Investigation and Studies in Jade” printed New York, 1906, s. 682.

görülmektedir. İslâmiyetten önce Türkler arasında varlığı fazlaca benimsenmiştir. İslâmiyetle beraber bu sihir, mistik davranış, islami bir kılık ve tarihçe içinde süregelmiştir. Altay Şamanları ise yat taşını benimsemekte devam etmişlerdir.

Bazılarının yağmur için başka ve kar ve dolu ve rüzgâr için başka başka taşlar olduğunu söylediklerini, fakat söylentiye göre cümlesinin bir taş yağmur taşı (sengi yede) olduğunu, bunun uzmanları bulunduğunu, bunlardan (yadacılardan), bir küme toplansa, birisi yağmur, diğeri kar, öbürü dolu yağdırmağa gayret etse, Tanrının buyruğuyla her birinin ameline göre halkedeceğini, bazılarının o acâip ahvâlinin garayip ve afsun vasıtasıyla olduğunu, onları Türklerden bir gurubun bildiğini, bilhassa Türkistan vilâyetine mahsus olduğunu, yadacıların bu işi yaptıklarını, fakat bazıları bu taş kimin eline geçerse orada yağmur ve dolu yağdırılacağını, “ancak amelini bilen şahsa mühtadır” denildiğini görüyoruz.¹⁹¹

Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan’ın bir makalesinde (Bu kitabın H. 432 M. 1040 yılında yazıldığını belirtiyor.) Yeşim Taşı’nın (Haten)den çıktığını söylüyor ve bu mevkide kaş denilen bir vadide Yeşim’in beyaz ve âlâsının buradan çıktığını, büyük parçalara mahsus yerin hülâdimdara, mahsus olduğu, halkın ancak küçük parçaları alabileceği, bundan başka (Karakaş) denilen bir vâdide çıkan Yeşim’in renginin Kaş’dan çıkanlar kadar beyaz olmadığını, Yeşim’in kendisine veya Yeşim cinsinden olan bu taşta galebe taşı denildiğini belirtiyor. Türklerin kılıçlarını ve atlarının üzerindeki eğerlerini ve bellerindeki kemerlerini savaşlarda galebe çalmak niyetiyle bunlarla süslediklerini, bundan dolayı bunlara bakan şahısların parmaklarına yüzük takmağa ve bıçaklarına sap yapmağa başladıklarını” anlatıyor.

Bazı anlatılarda da Türklerin topraklarında bu taşın yağmur yağdırma hassası olduğu halde, başka topraklarda bu taşın hassasını kaybettiğini ileri sürdüğünü anlatılır. Buna misal olmak üzere Taberistan dağlarının tepelerinde sarımsak döğülecek olursa derhal yağmur yağdığını, yine buralarda gerek insan ve gerek hayvan kanı dökülecek olursa yine derhal yağmur yağdığı da söylenilmekte ve buna mukabil Mısır’da dahi hiçbir suretle yağmur yağmadığı aktarılmaktadır. Doğal olarak, yağmurun yağması ya da yağmaması dağların konumları, rüzgârların esinti yönleri ve denizlerden oluşan buharlaşmanın geçiş yönleri ile ilintilidir. Taberistan dağlarında sarımsak döğüldükçe derhal yağmur yağmakta olması hikayesini olduğu gibi kabul etmek doğru değildir.

Yine yağmur taşının yağdırma işinde kullanma metodu, nerede bulunduğu, Cabir B. Hayan’ın El havas-ül Kebir- Kitab’ül kitabında aşağıdaki şekilde sunuluyor: “Yazın sıcak bir gününde bu yağmur taşın bir büyük tasın içine koyacak ve tasın içine doluncaya kadar su konduktan sonra bu taşların yüzlerini birbirine sürtecek olursan yağmur yağmağa başlar.” Bu taşın, Karluk Türklerinin topraklarında bir dereye bulunduğu, bu yerlerde aynı zamanda elmas da olduğu, bu vadinin içinde müthiş yılanlar, büyük yırtıcı kuşlar bulunup, manzarasının çok korkunç olduğu anlatılıyor. Bu yağmur taşının bulunduğu yerden geçirilen katır ve merkep gibi hayvanların ayaklarına keçeler sarılarak taşların birbirine çarpıp yağmur yağmasına karşı tedbir alınması gerektiği söyleniliyor. Bu korkunç vadide iki yol bulunduğu, bu yolların birisinin yılanlı olduğu, bu yoldan gidilmiyeceği, elmasın da bu yolda olduğu, yılanlı olan yolun daha tehlikesiz olduğu, fakat yağmur taşına çarpıp, şiddetli yağacak yağmurdan zarar görmemek için mutlaka hayvanların ayaklarına kebeler sarılması gerekeceği belirtilmektedir.

Türk mitolojisinde önemli bir yer tutan Yeşim taşının dünyada zümrüt, yakut ve pırlantadan sonra gelen en sert taş olduğu bilinmektedir. Yüzyıllar boyu tesbih, tabak, fincan, bıçak ve

¹⁹¹ TANYU Doç. Dr. Hikmet, age s. 55.

kılınç kabzaları ve ayna çerçeveleri gibi birçok ziynet eşyaları yapıldığı, bir yeşimin halihazırda delinebilmesi için en usta bir taşçının saatlerce çalışması gerektiği, en makbul renginin koyu yeşil ve süt beyaz olduğu, siyah, sarı ve ala renklerinin makbul olmadığına inanılır.¹⁹² Burada en eski bir Türk antikasını olan Yeşimin farsçasının Yeşip, çok önceleri buna Yağmur taşı veya yat denildiği, yatın kehânet anlamına geldiği ve yatlatmanın sihir yaptırarak olduğu ileri sürülmektedir.

Ragıp Akyavaş, “Yeşim Efsanesi” yazısında taş hakkındaki efsâneyi anlatırken; “Yeşim şu masaldan doğar: Şimşek dut ağacına âşık olmuş. Zifaf gecesi şimşek aşkının olanca kuvvetiyle ağaca sarılmış. İkisinin birleşmesinden çıkan alevler, ağacın yanmasına sebep olmuş. Onun yanmasından yerde biten taş Yeşim olmuş. Yazar, Yeşimin çok kıymetli, yeşile çalan bir taş olduğuna işaretten sonra bunlara Türklerin yağmur taşı dediklerini ileri sürüyor ve bu taşı işlemenin çok zahmetli ve yeşimden yapılmış bir tesbihin çok pahalı olduğunu, “Padışahlar, vezirlerin ramazanda ellerinde bu tesbihleri taşıdıklarını söylüyor. Abdülkadir İnan, bu taşın kullanma metodu, bulunduğu yer, çıkarıldığı yer, neye benzediği ve yadacılar, hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Yada’ya karşı, karşı etki bakımından bu olayı naklediyoruz:”

Yada taşı motifi Doğu Türklerinin halk edebiyatında pek çok tekrarlanmaktadır. “Kırgız-Kazakların “Er Gökçe” destanında, Altın Ordu’nun ünlü kahramanı Er Kosay da, maiyetindekilerin susuzluktan sıkıntıları üzerine, Er Kosay, atının eğerleri altından Cay taşını (Yad taşı) alıp, birkaç defa sallayarak yere koyuyor ve yağmur yağmağa başlayarak, yağmur suyunu içiyorlar.” Abdülkadir İnan, “Kırgızlar’ın Manas destanının büyük Çin seferi rivayetinde Almanbet adlı kahramanın yağmur yağdırmak için “bulutları afsunladığı” zikredilmektedir.” Yağmur taşının nerede bulunduğu hakkında Kırgızların, Cada (cay) taşının koyun karnından çıkarıldığı inancını Abdülkadir İnan kaydetmektedir. Gene İnan “Doğu Türkistan bakışlarının meslek hayatlarını ve âyinlerini düzenleyen risâleleri bulunduğu gibi yadacılar risâlesi de vardır.”¹⁹³ demektedir.

Bazı taşları yanlarında bulduranların bazı hastalıklardan kurtulacağı, kadınlar yanlarında taşırlarsa gebe kalmıyacakları, erkekler yanlarında buldursa evlatları olmayacağı anlatılıyor. Hastalığı geçirmek için bazı taşları hastanın sağ bazusuna veya boynuna bağladıklarını, hastalığın böylece geçtiğini söylüyor. Miknatıslı bir taş şifa için kullanılıyor. Doğurmakta zahmet çeken kadınların (Tavşancıl Taşı veya Kerkes Taşı) doğumu kolaylaştırıyor; kullanılırken kadının sol oyluğuna bağlanıyor. Bu, fındık kadar bir taştır. Taş sallanırsa ses çıkarıyor, kırılınca içinden bir şey çıkıyor. Bu onda olan bir hassadan ileri geliyormuş. Bazıları bunun taş değil, ceviz gibi bir şey olduğunu söylemişler. Gene kırmızı renkli, karanlıkta ateş gibi ışık veren bir taşı, boyuna bağlamak veya yastık altına koymak suretiyle o kimse uyutulabiliyor. Ba şka bir taşı taşıyana da katiyen uyku gelmiyor.¹⁹⁴

¹⁹² İNAN Abdülkadir, “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Ankara 1954, s. 161-162.

¹⁹³ İNAN Abdülkadir, age s. 172.

¹⁹⁴ SCHAEDEER HH., “Mogolistan’daki Türkçe Kitabeler”, Türkiyat Mecmuası, C. 3. S. 113.

Prof. Ahmet Caferoğlu, “Türklerde Sihirli Taş Telâkkisi” adlı makalede, önce Prof. Köprülü’ye dayanarak yağmur taşından bahsettikten sonra “Tamamiyle Sihri kuvveti haiz olan bu yağmur taşından başka Türklerin diğer birçok evsafa mâlik taşları olsa gerektir. Taş bazan çocuk doğurtur, bazan sihri kuvvetiyle hastayı tedavi eyler, bazan da telâkki tesiriyle bir ferdin tam bir halaskarı şeklini alır.” diyor. Prof. Caferoğlu, Türkler arasında “taşın sihri ve şifa verici bir tesire malik olduğunu pek kadim devirlere irca edebiliriz” diyor ve Tonyukuk adına dikilen bir anıtın “bir yerinde taşın o devir Türklerinde sihri bir kuvveti haiz olduğu gösterilmektedir.”¹⁹⁵

Türk mitolojisine dair bazı anlatılarda, Horasan’da, Türkistan’da, Kırgız ve Başkurtlar arasında, çocuk dileğinde, çocuk tedavisinde taştan faydalandığı görülmektedir. Bir ziyaretgâhtan taş alma, bir müddet taşı taşıma, sonra yerine bırakma, mezartaşı veya uygun bir yere taş yapıştırma veya çocuk rahatsızlığında türbede veya yanında veya sadece kutsal bir taş üzerinde bırakmak veya bir delikten geçirmek gibi olaylar mevcuttur.

Azerbaycan’da da, ilaç, şifa için, yağmur için, çocuk doğurmak için vb. taşlarla ilgili inançlar bulunmaktadır. Prof. Ahmet Caferoğlu “Tıpkı Anadolu da olduğu gibi Azeri Türklerinde de taş, çocuk doğumunda mühim rol oynamaktadır.” diyor. Çocukları olmıyan kadınların çok zaman, hemen her şehir de bulunan, önce buralarda şeyhlik yapmış kimselerin türbelere “İmanzade” giderek onların mezarları yanında bulunan bir taşı kucaklarına aldıklarını ve bir müddet tuttuktan sonra yerine koyduklarını, bu kadınların bu taşın sayesinde çocuk dünyaya getireceklerine inandıklarını söylüyor.¹⁹⁶

Abdülkadir İnan bu gibi inançların Kırgız ve Başkurtlar arasında olduğunu incelemelerinde bildirmiştir. Prof. Ahmet Caferoğlu, Azeri Türkleri arasında Horasan’a yakın bir yerde, taşla bir hastalık yoketme olayının olduğunu belirtiyor. Ziyaretçilerin bu şifalı büyük taşın karınlarını açıp göbek sürttüklerini gördüğünü ve göbek sürtmekten oldukça büyük olan bu taşın bir parça eridiğini anlatıyor ve Horasan şose yolunun kenarında bulunan taşlara bile İmam Rıza’yı ziyarete giderlermiş (İmam Rıza Türbesi dolayısıyla kutsallaşan ve yürüyen taşlar) diyor ve ilave ediyor: “hakikaten seyahatim esnasında arabacım, arabayı durdurarak bana taşların yürümekte olduğunu isbata çalıştı.” Yine Azerbaycan’da Lenkeran ilinde çok eskiden kalma “Türk Ocağı” adı verilmiş bir mezara katar hastalığına yakalananların gittiklerini ve hastaların mezarın üzerindeki taşın yüzü koyun uzandıklarını ve bu işlemde şifa beklediğini belirtiyor. “Horasan, Kerbelei vesair bu nevi mukaddes şehirlerin taşları umumiyetle halk beyninde oldukça mühim yer” tutar ve “Azerbeycan’da korkak kimselere” “takriben 20 veya 25 taş bir kap” içindeki suda tutulduktan sonra bu taşın suyu içiriliyor, demektedir.

Abdülkadir İnan, Molla Gazi’nin, bu âdetleri şiddetle tenkid ettiğini, “Sahrada tek başına biten bir ağaç, ya bir pınar, ya da büyük bir taş (kaya) bulunursa kısır kadınlar onu ziyaret eder, kurban kesip, orada geceyi geçirirler” dediğini söylüyor ve sonra ilâve ediyor: “Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri (yâni sahipleri) vardır.” Şamanistler arasında kalıntılar süregeldiği gibi islâmiyeti kabulden sonra bile “Orman, ağaç, su, kaya “izi” (sahip) lerine başka bir isim altında kurban sunmaya devam etmişlerdir.”¹⁹⁷

¹⁹⁵ CAFEROĞLU Prof. Ahmet, W. Radloff’un, Die Alttürkische Inschriften der Mongolei Zweite folge. S. Petersburg. 1899. S. 6’ya dayandırarak.

¹⁹⁶ CAFEROĞLU Prof. Ahmet, aynı makale.

¹⁹⁷ Ali Rıza, “Anadolu’da Sihirli Taşlar”, C.3, s. 97-98.

Makedonya yürükleri arasında Dilek Taşı, Babu Taşı, Hacetler Taşı daha çok tanınmış kutsal taşlardır. Dilektaş, “Sivritepe denilen yerde, yüksekçe bir kayadır. Bayram, hıdrellez ve Nevruz günleri ziyaret edilerek dibinden taş toplamıyor.” Babu Taşı: (Babu ihtiyar Bulgar kadınlarına verilen ad), Karasınan köyü yakınında bulunan, üzeri düz olan ve bir ev büyüklüğünde olan bu taşın yan tarafından oraya çıkmak için merdiven şeklinde bir yol bulunuyor. “Taşın üstünde ortaya doğru” yirmi santim çapında bir dairevi oyuk mevcut olup, at nalı biçimini gösteren bu oyuk hakkında halk bir menkıbeye inanıyor. “Hazreti Ali, atı ile bu taraflara gelmiş. Atının bir ayağı bu taşın üstüne, diğer bir ayağı da (Hisseler) denilen ve köye yarım saat mesafede bulunan diğer bir taşın üstüne basarak geçmiş, hattâ atı, bu taşın üstünde ağnarmış (sırtını sürterek yuvarlanmış) bu sebepten Babu taşının üstünde mezkûr oyuk hasıl olmuş. Bu taşın altındaki mağaraya Bulgar kadınları gelerek oralarda mum yaktıklarından, taşı da ziyaret ettiklerinden, hıristiyanlarca da kutsal tanındığı anlaşılıyor.¹⁹⁸

Türk inanışlarında altın madeni de önemli bir yer tutar. Göksel bir maden olduğuna inanılan altının yeşim taşı ile birlikte insanlara ölümsüzlük bahşetmektedir. bahşeder.¹⁹⁹ Çin’de olduğu gibi Türkler de değerli taşların ve madenlerin gökyüzünde olduğunu hayal etmişlerdir. Kaşgari, göğün, firuze (çaş) ve ak yeşimtaşından (örüng kaş) oluşmuş olarak tanımlandığı ve gök kubbenin çevresinde döndüğü düşünülen Kutupyıldızı’na “Altın (ya da Demir) Kazık” (Altunffemür Kazguk) denildiği bir şiirden bahseder. IX.-XI. yüzyıllara ait bir Uygur metnine göre, kut sahibi kağana ait olan unsurlarla bağlantılı boy, öncelikle altındı.

Türkçe’de Altun Yultuz (Altın Yıldız) denilen Venüs’le bağlantılıdır ve aynı ölçüde batı yönüyle ilgili çağrışımları vardı. Demir, siyah renginden dolayı bazen kuzeyle bağlantılandırılırken, eskiden kazan ve kılıçların yapıldığı ve Çin’de “kml” diye nitelenen bakır gibi diğer madenler ise güneyle ilişkiliydi ve ateşle, güneşin coşkusuyla ve unsur özelliği açısından Türkçede Oot Yultuz (Ateş Yıldızı) denilen parlak Merih’le (Mars) yan yana getirilmişlerdir. Göksel menziller listesi içinde, maden unsuru ile Merih ve Erklig Kan’ın birbirine kavuşumu, kuzeybatıda, geleneksel gök kapısında, altıncı ve yedinci menzillere yerleştirilmiştir ve ak (beyaz ya da beyaz benekli) renkle nitelendirilmiştir.

Altun Köl abideleriyle aynı bölgede ya Türkçe kitabeli mezarlarda ya da kökeni bilinmeyen ve Türklerle atfedilen yerlerde bulunan madeni nesnelere üzerindeki av sahnelerini gösteren bazı dağ tasvirleri, ölmüş kahramanının yaşadığı ya da öldükten sonra gittiği Altın Dağ’ı işaret etmektedir. Bu sanat eserlerindeki dağların her biri üzerlerinde birer ağaçla gösterişli bir şekilde yükselir. Örneklerden birisinde dağların, eğer Çin gelenekleri uygulanmışsa, ağaç unsuruyla bağlantılı olduğu söylenebilirken, bir başkasında madeni dağlar belirtilmiş gibidir. Her iki eserde de atların kuyruğu, Türklerde alışıldığı biçimde, bağlı değildir; ancak cenaze törenlerinde, dağlara kurban verildiklerinde olduğu gibi kuyruklar kesiktir ve bir direğin ucuna bağlanmıştır.

Türk mitolojisinde masallar ve öykülerde de madencilikten bahsedilmektedir. Geyikli Mağaralar anlatısı, Türk mitolojisinin en önemli örnekleridir. Anadolu’da okunan öyküde Muhammed Hanefi, önüne çıkan bir geyiği kovalar, geyik bir mağaradan içeri girer ve genç de onu takip eder. Mağaradan geçtikten sonra büyük bir düzlüğe çıkılır ve cennet gibi bahcelerde Mine-Hatun’a rastlar. Bu gibi halk eserlerinde, peygamberlerin tarihleri, Türk mitolojisine büründürülerek halka sunulmuştur.

¹⁹⁸ GÖKÇEN İbrahim, “XIX. Asırda: Makedonya Yürük Folkloru”, Türk Folkloru C.2. s. 26.

¹⁹⁹ WILLIAMS C.A.S., “Encyclopaedia of Chinese Symbolism and Art Motifs”, Elixir of Life maddesi.

Güney Sibiryaya masallarında, bir bahadır avlanırken karşısına bir geyik çıkar ve er de geyiğin peşine düşüp onu kovalamağa başlar. Geyik kaçar, o kovalar. En sonunda bir Bakırdağ'ın önüne gelirler. Baştan başa bakırdan yapılmış olan dağ birden bire açılır ve geyik de bu delikten içeri girer. Diğer masallarda, avcı da bakır dağdan içeri girer. Az sonra geyik kaybolur ve karşısına Yedi-Tanrı (Kuday) çıkar.²⁰⁰ Geyik burada tamamen bir serap ve Tanrının bir elçisidir. Diğer masallar da ise, avcının karşısına bir Kara Tilki çıkar ve onu kovalamağa başlar. Bu kovalama sırasında tecrübeli bir ihtiyar, avcıya öğüt vererek şöyle der; “Fılanca kayada bir kapı vardır. Bu tilki o kayaya varmadan onu avlamaksın ve kapıdan da içeriye girmemelisin”. Çünkü bu kara tilki, yer altındaki kötü ruhların bir elçisi ve gölgesidir. Onların maksatları, avcıyı içeri çekip, yok etmektir.

Yani, “yerin baskısı, tutanı dağ; milletin baskısı, tutanı da Bey”dir. Demir ve Bakır dağlar Türk Mitolojisine göre, bir nevi yeryüzünün temel direkleridir, ötügen dağı da, böyle bir dağdır. Anadolu masallarına göre de, Tepe-Göz, Kaf, yani Kafkas dağlarında oturuyordu.²⁰¹ Dede Korkut kitabında ve Anadolu masallarında, Tepegöz de mağara içinde yaşardı. Tıpkı Güey Sibiryaya masallarında olduğu gibi, insanları mağarasından içeriye cekerdi. Ortadoğu kültürlerinin Kaf Dağı, bir nevi eski Türk Demir ve kutsal dağlarının karşılığı idi. Ergenekon destanının esasını teşkil eden de böyle bir dağdı.

TEPEGÖZ; Türk mitolojisinde yeraltı dünyasıyla bağlı olan şeytani kökenli bir ruhun adı. Mitolojik motif olarak kaşık bir sembolizm taşıyan ve hatta doğanın güçleriyle ilintilendirilen bu anormal büyüklükteki varlığın adının Türk halklarında değişik söylem şekilleri de var: “Bir Közdi Deu”, “JalgzGöz”, “Jalgız Közdi Döö”, “Keuegöz” ve “Ege Göz” gibi. Efsaneye göre insan eti yiyen bu tek gözlü azmanlar hakkındaki eski hikâyeler doğu ve batı halkları arasında da geniş bir şekilde yayılmıştır. Bazı Türk halklarında da O'nun adıyla bağlı efsanelere bir de Tepegöz kızı, kız kardeşi, bazen de karısı olarak gösterilen “Demirtırnak” (Jestimak) motifi eklenmiştir.

Oğuz Türkleri destanlanndakî tek gözlü devlerin adına “Melğun” denilirdi. Kırgız hikâyelerinde de bahşı, yüz tuttuğu “Şeytan” adındaki hayali varlığa da “Yalgız gözlü sen...” diye seslenir. Tepegöz motifini Azerbaycan halk destanlanndan alan “Nevruz-Kendab” da ona “Kellegöz” adıyla rastlanır. Dört Yol kavşağında, duvarları insan kemiğiyle örülmüş kalede

²⁰⁰ ÖGEL Prof. Dr. BAHAEDDİN, “Türk Mitolojisi”, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Türk Tarih Kurumu, I. Cilt, 2003.

²⁰¹ ÖGEL Prof. Dr. BAHAEDDİN, age s. 74.

yaşayan “Kellegöz”, destan şiirselliğinin doğasına uygun olarak yaratılmış bir motiftir ve mitolojik rivayetteki şeytanî varlıktan daha farklı bir sembolizm taşımaktadır. İnsanın tek gözlü azmanı yok etmesiyle ilgili konular, Türk efsane ve destanlarında sık rastlanır ve anlatılanlar birbirine çok yakın şeylerdir. Kırktan fazla versiyonu olup, Türk halkları arasında rivayet, kahramanlık efsaneleri veyahut hikâye şeklinde yaşayıp, Moğolların efsanelerinde de rastlanan Tepegöz” hakkındaki efsanelerin ortak özelliği, tüm hallerde onun olumsuz bir motif olması, çobanlık yapması, sihirli bir yüzük veya kılıca sahip olması ve kahramanın onu öldürmek için tek gözünü kör etmesi gerektiğidir. Manas’ın bir bölümünü oluşturan destanın kahramanı “Er Töstük”de “Dede Korkut Kitabı”nda olduğu gibi, Tepegöz’ü öldürmek için demirden bir şişi ısıtıp onun gözüne sokar. Kazak-Kırgız hikâyelerinde Tepegöz’ün tek gözünü çıkardıktan sonra mağaradan koyun derisinde sokularak kurtulan kahraman, Ülgen’in oğludur.

Kazakların cehennem anlayışlarındaki saklı ve zararlı ruhlar kategorisine ait olup, bazı geleneklerde şamanların yardımı ruhları arasında olan “Albastı”da alınının ortasında tek bir gözü olan varlık gibi betimlenmiştir. Kazak hikâyelerinden de anlaşıldığı gibi, albastıların liderleri de alnında kırmızı kâsesi büyüklüğünde gözü olan baştan aşağı demir giyimli bir varlıktır. Yakut metinlerindeki Abası ruhlar da Altayların “Altın Koo” destanındaki yeraltı saltanatının sahibi de Karaçay-Balkar halk kültüründeki azman emegenler de Yakut hikâyesindeki insan eti yiyen Mangıs’ın kızı da Uygur hikâyesindeki “Yalmaz”da Azerbaycan Türk hikâyelerine göre mağarada yaşayan biçimsiz kan da Moğol hikâyesindeki ejderha da Kalmık hikâyesindeki sihirli bağın bekçiliğini yapan ihtiyar da Ural etrafında yaşayan Başkurtların inanışlarındaki orman ruhu “Şurale”de ve batı Başkurtlardaki “Yanmtık” da tek gözlü varlıklardır.

Uygurların kökenleriyle ilgili bir efsanede. Tepegöz’ün kanı şişen bir dağdan türediği anlatılır. Gagavuzlardaki inanışa göre, Tepegözlerin nerede ve ne zaman ortaya çıktıklarını kimse hatırlamaz. Onlar dünyanın yaratılışından beri var olmuşlar ve her zaman büyük ve uzun boylu varlık şeklinde yaşamışlar. Hetonik şeytanlardan olan bu varlıkların vücuttan tüyle kaplıdır. Dağlarda düz kayaların olduğu yerlerdeki mağaralarda aileleriyle birlikte yaşarlar. Yaşadıkları yerler her zaman sulara yakın yerde olur.

Anadolu’daki Türkmen yürükleri arasında yaygın olan Tepegöz hikayesinden anlaşıldığına göre, Kaf dağının on sekiz çeşit milleti varmış. Bunlardan bir taifenin adına Tekgözlülük, liderlerinin adına ise Tepegöz (tepegöz sultanı) derlermiş. Başlarının tam ortasında bir gözü olan bu varlıklar, insanlara pek benzemezlermiş. İnsanlar gibi saçlı ve sakallı da değillermiş. Onların hepsi anadan doğma kel olurlarmış. Onların içine girip, ölmeden kurtulan insanların kurban kesip, türbelere dağıtmaları gerekirmiş.

Türklerin tek gözlü varlıklar hakkındaki inanışları, Moğolların inanışlarından biraz farklıdır. Mitolojik sistemin inançlarla sıkı bağını koruduğu Moğollarda tek gözlü şeytani motif, insan eliyle kör edilmiştir. Bu inanan sadece Türklerle komşu olan Moğollarda yaygın olmasını temel alan araştırmalar tek gözlü varlıkla ilgili bu rivayetleri, Türk kaynaklarından alınma sayarlar.

Mekânı dağ, mağara ve orman olan Tepegöz, mitolojik sembolizmine göre, düzenli dünyaya karşı dağıtıcı konumda olan, kaos ve şeytani dünyayı sembolize etmektedir. Onun doğduğu yer, çeşme veya bulak başıdır. Yeraltı dünyasının sahibi olan Tepegöz, tüm nitelikleriyle öbür dünyanın işaretlerini taşır ve mitolojik Ulu Ana bütüncülünün birçok çizgilerini kendinde

birleştirir. Bu anlamda Türk mitolojisi, şaman duaları, mitolojik inanç ve demonolojik inanışlardaki Tepegöz motifi, kökenine göre, yeraltı dünyasının sahibi motifine bağlanır.

Türklerin demire şekil verme yeteneklerinden dolayı, tarih onlara “Demirci Millet” sıfatını vermiştir. Demircilikteki hünerleri elbette kaliteli savaş araçları yapmalarını sağlamıştır. Türklerin demire anlam yüklemeleri ve kutsallaştırmaları, efsane ve destanlarına da ilham kaynağı olmuştur. Tsü-k’ü Hunlarının çocukları olan Köktürkler, yıllarca JuanJuan’ların “Esir Demircisi” olarak yaşadıktan sonra, JuanJuan’ları ve diğer Orta Asya devletlerini yenerek, Göktürk İmparatorluğunu kurmuşlardır. Demirciler, demir dağı eriterek onları özgürlüklerine kavuşturmuştur. “Ergenekon” adını verdikleri destan, yeniden doğdukları o anın, simgesel ve mitolojik anlatımıdır.

Türk mitolojisinde Dünyanın sonu (kıyamet) ile birçok inanış mevcuttur. Altaylı şamanlar birgün bu yer dünyasının sonu geleceğine inanırlar, bu gelecek güne “kağlançı çak” derler ki harfi harfine “kalacak olan çağ” demektir. “Kalğançı çak” inanışına göre zaman geçtikçe kişioğlu topluluğu azacak, günah işlerden çekinmeyecek, fenalık alabildiğine çoğalacaktır. İyi tanrı Ülgen bu günahlı topluluktan uzaklaşacak, karanlık dünyadaki kötü tanrı Erlik yer yüzüne yaklaşacak, yardımcılarından Karaş ondan önce yer yüzüne çıkacaktır. Kişioğulları iyi tanrı Ülgen’i unutacaklar. Yer yüzünde insanın kazanmak için kötü tanrılarla iyi tanrılar savaşacak. Karanlık dünya tanrıları Erlik, Karaş ve Kerey insanları karanlık dünyasına, iyi tanrılar Ülgen, Mangdişire, Maydere aydınlığa, iyiliğe çekecekler. Her iki taraftan ölenler olacak. Nihayet tek başına Ülgen kalacaktır. Ülgen “Ölüler kalkınız!” diye bağıracak ve bütün ölüler dirilecektir.

W. Radloff ve VI Verbitskiy tarafından “kalğançı çak”ı tasvir eden iki manzum rivayet tesbit edilmiştir. Bunlardan biri Televütlerin, ikincisi de Telengitlerindir. Televüt rivayetinde “kalğançı çak” şöyle tasvir edilmektedir;

“Kalğançı çak geldiği zaman gök demir, yer sarı bakır olur. Hanlar hanlara saldırır, uluslar birbirine kötülük düşünür, katı taşlar ufalır, sert ağaçlar kırılır. Kişi bir dirsek (arşın) kadar küçük olur. Başparmak kadar erkek olur. Erlerin dizini kısa olur (güçlülerin elinde oyuncak olurlar). Ayak takımı bey olur. Baba çocuğunu, çocuk babasını tanımaz. Yaban soğanı pahalı olur. At başi kadar altına bir kap yemek verilmez. Ayak altında altın bulunur onu alacak kimse bulunmaz.”

Türkler “Demir Kazık Yıldızı” adını verdikleri ve tüm evrenin etrafında döndüğü Kutup Yıldızını, Demirci bir şamanın, döverek işlediği düşünür. Demir Kazık Yıldızı yaratılışın başlangıç yeri olarak görülür. Demir Dağ ve Demir Kazık Yıldızı Kozmolojik anlamda doğum yerleri olarak görülür. Göktürklerin kağanı her yıl o özel günde, bir demir parçasını ateşte kızgın hale getirip örs üzerine koyar, altın bir çekiçle bu demiri döverdi. Bu ritüel muhtemelen özgürlüklerine kavuştukları günü anmak içindi.

Demiri savaşlarda işlevsel olarak kullanan Türkler, onun sağaltan ve iyileştiren büyüsel etkisi olduğuna da inanırdı. Yabancı elçileri kendi topraklarına almadan önce kızgın demirin üstünden atlatırlardı. Kötü ruhlardan korunmak için üzerlerinde demirden yapılmış figürler ve plakalar bulunurdu.

Kırız, Başkurt ve batı Sibiryaya Türk halklarının kutup yıldızını “Demirkazık”, Moğol ve Tunguzların ise “Altındirek” diye adlandırmaktadırlar. Denildiğine göre, tanrılar atlarını bu kazığa bağlarlar. Altay şamanının gök seyahati sırasında tırmandığı direk veya ağaç

gövdasının, gök mihverini temsil ettiği kanaatindedir. Asya’ da Gök-tarıya dua edilen veya kurban sunulan yerlere dikilen sütunlar da aynı Şeye delalet eder. Umumiyetle yıldızların kutup yıldızına veya dünyanın mihverine bağlı bulduklarına ve bu bağlar kopunca birtakım korkunç hadiselerin zuhur edeceğine inanılır.

Kutup yıldızı Türk mitolojisinin uzay ile ilgili, kozmolojik düşünce düzeninin, temel noktasını meydana getirirdi. Uygurlar Kutup yıldızına “Altun-Kazuk”, yani “Altın kazık” derlerdi. Diğer Türkler ise, ona genel olarak “Temir-Kazık”, yani “Demirkazık” demişlerdi. Böyle denmesinin sebebi de, bu yıldızın göğün direği gibi tasavvur edilmesinden ileri geliyordu. Anadolu’da, eski Türk mitolojisinin Kutup yıldızı ile ilgili izleri, hala yaşamaktadır. Zaten, “Demirkazık,” “Demir direk” gibi sözlerimiz, Anadolu Türklüğünün de kutup yıldızı için kullandıkları müşterek deyimlerdir. Bu yıldıza, bazı yerlerde de “Kuluçka” da denir, Bu ad da, yıldızın hareket etmemesinden dolayı verilmiş olmalıdır.

Ergenekon efsanesinde görüleceği gibi, orda nasıl bir “Demir-dağ” var idiyse; Kutup yıldızının yanında da bir de “Demir ağaç” düşünölmüştür. Yalnız burada önemli bir ayrıntı: bu demir ağaçla, “Hayat ağacılını birbirine karıştırmamak lazımdır. Avrupa kavimlerinde ve Cermen’lerde de, böyle bir gök direği düşünölmüş. Avrupa mitolojisinde buna, “uzay veya kainatın direği” veya sütunu denmiş. Ayrıca bu sütun, Kutup yıldızı ile de irtibatlandırılmış. Türkler, daha ziyade Kutup yıldızına önem vermişler, göğün ve bütün alemin onun etrafında döndüğüne inanmışlardı. Türkler bunun için Kutup yıldızına “Demir Kazık” demişler; fakat yüksek bir edebiyat ve kültüre sahip olan Uygur’lar ise, buna daha da, büyük bir önem vererek “Altun Kazuk” deyimini kullanagelmışlerdi. Öyle anlaşılıyor ki Uygurların bu deyimini, sonradan Moğollarla da geçmiş ve Buryat, Kalmuk vs. gibi Moğol kabileleri de, Kutup yıldızına böyle derneğe başlamışlardı.

Yakut Türkleri, “Demir Kazık” deyimine daha da mitolojik bir canlılık vermişler ve buna “Demir-ağaç” demişlerdi. Onlara göre:

“Yer ile gök yaratılmağa ve yavaş yavaş büyümeğe başladığı zaman, bu demir ağaç da onlarla beraber yeşermiş ve yine onlarla beraber büyüyerek, yerle gök arasında yükselmiş idi.”

Gökteki kutup yıldızına paralel olarak düşünölen, yeraltı aleminin merkezi ve “Demir-Kazığı”:

“Gökte bulunan kutsal “Dokuz dallı” ağacın bir eşi de, yeraltı aleminde bulunuyordu. Kutup yıldızının bir sembolü olan Demir- Kazık’a, Tanrılar nasıl atlarını bağlıyorlarsa; yeraltı Han’, İrle Han da atını, yeraltındaki bu dokuz dallı ağaca bağlıyordu,”

Merih, (Mars) yıldızının “Kızıl rengi” Türklerin gözlerinden kaçmamıştır. Avrupa’da bu

yıldız, “Kırmızı yıldız” diyenler yok Türkler ise, Merih yıldızına “Bakır Sokum” derlerdi. Türk mitolojisi ve düşüncesi bakımından, Kutup yıldızı, yani “Demirkazık” benzerliği vardı. Anadolu’da Merih’e, “Yardırak” da derler. Bu da, çok eski Türkçe deyimdir. Türklere göre Merih yıldızı, korkunç ve ateşi ile her şeyi yakan bir yıldızdı. “Bakır sokum” adı da bundan verilmiş olmalıydı.

Orta Asya Türk mitolojisinde birçok inanış ve nesne madenler ve madencilikle ilişkilendirilmiştir. Bu inanış ve nesnelere önem sırasına göre aşağıda sıralanmıştır.

ALTIN KAZIK; Türk mitolojisinde Kutup Yıldızı’nın adıdır. Gökyüzünün tam tepesinde bulunan yıldızdır. Göğün bu yıldızın etrafında döndüğüne inanılır. Gökyüzü tanrıları atlarını bu kazığa bağlarlar. Yeraltının da böylesi kutsal bir kutup merkezi ve kazığı vardır. Yeraltı tanrıları da atlarını bu kazığa bağlarlar. Bazen de Tanrı’ya gidilen bir kapı veya delik olarak ifade bulur. Akboz At ve Gökboz At adlı iki at Demirkazık’ın etrafında döner. Moğolcadaki Altanhadas kelimesinin anlamı “Altın Çivi” demektir. Kazık, direk, çivi gibi nesnelere hep bir yere çakılmış olmayı ifade eder ki, göğün sabitlendiği bir ekseni vurgulamaktadır.²⁰²

ALTAN; Türk mitolojisinde Altın tanrısı. Altın Dağ’ın sahibi ve koruyucusudur. Altından bir giysi giyer. Altın, Türk kültüründe hakanlık simgesidir. Altın çukalı (zırhı) ve tolgası (miğferi) vardır. Kargısı ve yayı altındandır. Altın Dağ erişilmez bir uzaklıktadır ve zirvesi görünemeyecek kadar yüksektir. Altan Han yerle göğü birbirine bağlayan bu dağdan sorumludur ve zirvesinde oturur. Zenginliği, ihtişamı, değerli madenleri temsil eder. Çünkü altın bütün insanlık tarihinde zenginliğin en çok bilinen simgesidir ve pek çok büyük uygarlık altın para uygulamasını tarih içinde zenginliği biriktirmek için kullanmıştır. Kazakistan’daki Işık Kurganı’nda bulunan altın zırhlı, altın giysili tekin (prens) bu anlayışın somut bir dışavurumudur. Atı için altından koşum takımı bulunan 18 yaşında olduğu tahmin edilen genç bir prens (tekin/tigin) ait cesedin üzerindeki altın zırh bile bir sanat eseridir. Kurganda bulunan “Han uya üç otuzı yok boltı, Utugsi tozıltı” şeklindeki bir yazıyı bazı araştırmacılar “Han oğlu 23’ünde öldü, halkı sağ olsun” şeklinde çevirdiler. Bu müthiş giysiden ve altın eşyalardan da anlaşılmaktadır ki, altın nesnelere yalnızca gösteriş amaçlı değil Altan Han’a duyulan bir saygının sonucu olarak bu kurgana koyulmuştur. Belki de böylece Altay Han’ın gönlü alınarak genç prensin cennete gitmesi sağlanacağı düşünülmüştür. Macarlardaysa Arany Atyacska (Altın Ata) adlı bir karakter vardır. Ural-Altay kültürlerinin ortak bir motiftir.²⁰³

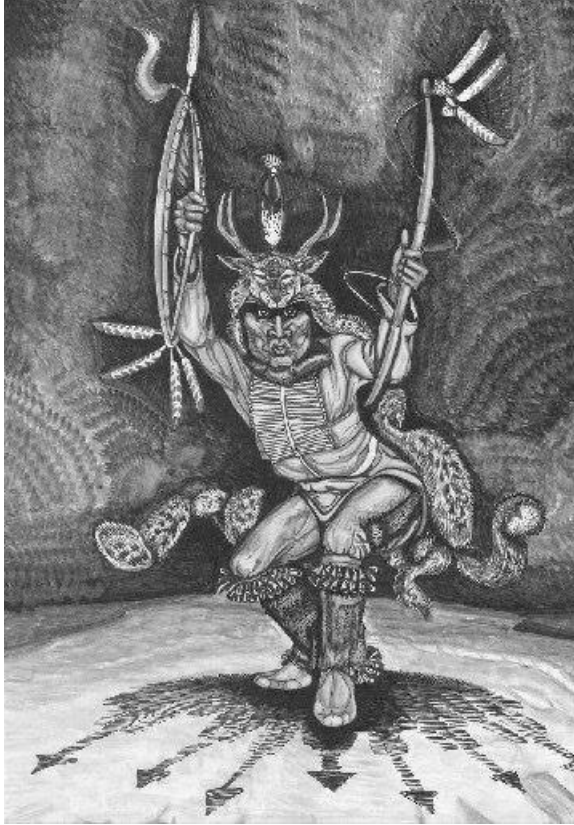
ALTINDAĞ; Kutsal dağ. Altay Dağları’nın simgeselleşmiş biçimidir. Değişik Türk dillerinde Altantav, Altantağ, Altuntah, Altantak ve Altaytav olarak da söylenir. Moğolcada Altanavla veya Altanula olarak bilinir. Bozdağ (Boztav, Pustak, Pustag) ve Tazdağ (Tastav, Taztağ, Dazdağ) sözcükleri yine bu dağı nitelemek için veya eşanlamlı olarak kullanılır. Gökyüzünde bulunur. Bazen 33 katlı olarak anılır. Türk yurdunun ve devletinin enginliğini göz alıcılığını temsil eder. Burada dokuz tanrı yaşar. Zirvesindeyse Altan Han vardır. Tanrı Ülgen’in tahtı burada yer alır. Altın Türk kültüründe hakanlık simgesidir. Altın hakani, gümüş veziri, tunç ise halkı simgeler. Altay Dağları Türkler için o kadar büyük bir öneme sahiptir ki, Asya’daki akraba kavimlerden ayırmak için ikili bir sınıflandırma yapılır: Ural kökenli soylar ve dilleriyle Altay kökenli soylar ve dilleri şeklinde ayrılırlar. Ural Dağları da Ugor kökenli kavimler için aynı önemi taşır. “Tas Tav” (Kel Dağ) adı verilen bir yerin “Tanrılar Yurdu” olarak algılandığı dikkate alınırsa bu sıfatın Altındağ’ı

²⁰² KARAKURT Deniz, “Türk Söylence Sözlüğü”, Google Kitapları, 1. Baskı, 2011.

²⁰³ USLU Bahattin, “Türk Mitolojisi”, Kamer Yayınları, 2005, s. 85.

nitelemekte kullanıldığı söylenebilir. Bu dağlar mitolojideki Altındağ motifinin oluşumuna kaynak teşkil etmiş olabileceği gibi aynı zamanda bu motiften etkilenerek gerçek Altay Dağları'na bu adın verilmiş olması da muhtemeldir.²⁰⁴

ALTAY HAN; Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Dağ Tanrısıdır. Bazen Altın Tanrısı olarak da görünür. Altın Han, Altun Han, İlten Han olarak da söylenir. Moğol mitolojisinde Altan Han veya Alt Han olarak bilinir. (Al) kökünden türemiştir. Işıldamak, Parıldamak anlamlarına gelir. Altın sözcüğü ile aynı kökene sahiptir. Alım, alımlılık gibi göz alıcılık ve alav (alev), alaz gibi yakıcılık bildiren fiillerle aynı kökten gelmektedir. Altın bütün insanlık tarihinde zenginliğin en çok bilinen simgesidir ve pek çok büyük uygarlık altın para uygulamasını tarih içinde kullanmıştır. Moğolca Alt sözcüğü altın demektir. Altın Dağ'ın sahibi ve koruyucusudur. Altından bir giysi giyer. Altın, Türk kültüründe altın hakanlık (imparatorluk) simgesidir. Altın çukalı (zırhı) ve tolgası (miğferi) vardır. Kargısı ve yayı atındandır. Altın Dağ erişilmez bir uzaklıktadır ve zirvesi görünemeyecek kadar yüksektir. Altan Han yerle göğü birbirine bağlayan bu dağdan sorumludur ve zirvesinde oturur. Zenginliği, ihtişamı, değerli madenleri temsil eder. Macarlarda AranyAtyacska (Altın Ata) adlı bir karakter vardır. Ural-Altay kültürlerinin ortak bir motifidir. KazakyaIsık kurganında bulunan altın zırhlı, altın giysili tekin (prens) bu anlayışın somut bir dışavurumudur. Atı için altından koşum takımı bulunan Altın Tekin, Türklerin eski çağdaki yaşayışları hakkında vermektedir. 18 yaşında olduğu tahmin edilen genç bir prensin üzerindeki altın zırh bile başlı başına bir sanat eseridir (Altın elbiseli adam). Bu müthiş giysiden ve altın eşyalardan da anlaşılmaktadır ki, altın nesnelere yalnızca ihtişam ve gösteriş amaçlı değil Altan Han'a duyulan bir saygının olarak bu kurgana koyulmuştur. Belki de böylece Altay Han'ın gönlü alınarak genç prensin cennete gitmesi sağlanacağı düşünülmüştür. Mogurcada Haltan olarak geçer. Altay Han Altaylar'ın Tengricilik inancında, güçlü bir Yer Su dağ ruhudur. Altaylar onun Altay Dağlarının en yüksek zirvesinde oturduğuna inanırlar.

BEYTEREK; Yaşam Ağacı. Yerle göğü bir birine bağlayan efsanevi kutlu direk veya ağaç. Tanrıçalar onun üzerinden aşağıya iner. Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yeraltındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasınıysa Ülgen atını bağlar. Yani bu ağaç aslında üç parçadan oluşur:

- 1 . Altanterek (Altındirek) : Gökyüzündeki kısımdır.
2. Temürterek (Demirdirek): Yeryüzündeki kısımdır.
3. Pakırterek (Bakırdirek): Yeraltındaki kısımdır.

Türk halk kültürü içerisinde evlerin avlularında yer alan direkler efsane ağacı Beyterek'le ilişkilendirilerek özel bir önem verilir. Bunların başında çoğunlukla tahtadan bir at başı simgesi yer alır. Ağaç dallarıyla ve at yelesinden yapılan süslerle donatılır. Bu

²⁰⁴ USLU Bahattin, age. s. 88.

direğin “Serge İyesi” adı verilen kendi koruyucu ruhunun bulunduğu inanılır. Dokuz kollu bir değnek şeklinde özel olarak tasarlanmış ve uçlarına dokuz kutlu hayvanın kuyruğu asılmış olan tuğlar da yine dokuz dallı kutlu Yaşam Ağacı’nın simgeselleştirilmesiyle ortaya çıkmışlardır. Günümüzde Kazakistan’ın başkenti Astana’da kentin simgesi haline gelmiş olan “Bayterek” adlı bir kule bulunur ve tepesinde Samruk/Semruk kuşunun yumurtasını simgeleyen oldukça büyük bir bölüm bulunur.²⁰⁵

KATAY; Demircilerin koruyucu tanrısıdır. Dokuz davulludur. “Dokuz Han” onun buyruğundadır. Yeraltı tanrılarının soyundan gelir. Hiçbir üstün gücün egemenliği altına girmeyi kabul etmez. Yeraltındaki demir evinde yaşar. Yeraltında yaşadığı için kötü bir varlık olarak algılandığı halde aslında gerçekte iyiliksever bir tanrıdır. Ergenekon’dan çıkışta demir kayayı eriten demircilere o yardımcı olmuştur. Çırakların demircilik mesleğine kabul töreninde onların güçlerini sınar ve bu esnada onların canlarını yakar, hatta geçici zararlar verir. 40 boynuzlu boğasıyla deprem oluşturur. Bu boğa kızıp sinidendiğinde ayaklarını yere sürtmeye başlar böylece hafif sarsıntılar olur. Burnundan solumasıysa hafif sesiere dönüşür. Biraz daha kızdıındaysa ayaklarını yere vurur, böylece depremin şiddeti artar. Daha da çok kızınca boynuzlarını toprağa geçirip yeryüzünü sallar ve her yer sarsılır. Homurtularıysa depremin gürültüsünü meydana getirir. Geçmişte Katay Han’a kırmızı inek kurban edilirdi. Demirciler kurban olarak kesilen bu ineğin kanını çekiç, örs, körük gibi aletlerine sürerler ve hayvanın yüreğini de demirci ocağına atarlardı. Katay Han’ın koruyucusu olduğu demirciler ve biraz daha özelleşmiş bir mesleğin icracısı olarak takağçılar/takavcılar (nalbantlar) eskiden Türk halk kültürü içerisinde önemli bir yer tuttıkları gibi halk öykülerinde, masalarda ve efsanelerde de sıklıkla rastlanan figürlerdir.²⁰⁶

KIDAY BAHSİ: Yakutların Hıristiyanlığa kadarki dini inançlarında yeraltı dünyasıyla ilintilendirilen mitolojik bir varlığın adıdır. Şeytani tabiatlı olan ve adına “Kıday Mahsun” da denilen bu ruh, Yakutların geleneksel görüşlerinde önemli yer tutar. O, hiçbir olağanüstü varlığın egemenliği altına girmeyen koruyucu bir ruhtur. O, demircilerin koruyucusudur. Adındaki “bahsi” unvanı onun ilk öğretene, üstat ve de koruyucu olduğunu gösterir. Onun yeraltında demirden bir evde yaşadığına inanılır. O, burada hiç durmadan demircilikle uğraşır. Ancak yeraltında yaşadığı için de sonuçta kötü ruh gibi tanınmıştır. O, aynı zamanda hayırsever bir varlık olarak düşünülür. Ergenekon destanındaki kurtancı demirci motifi de kökleri itibarıyla oldukça eski çağlarla ilişkilendirilir. İnanışa göre, demir dağı erimiş ve oradan ışıklı dünyaya yol açılmıştır. Bugün, bayram sayılmıştır.²⁰⁷ Türk halkları da bugünü dini ve ulusal bayram saymıştır ve ilkbaharda demir döverek bu bayramı kutlamaktadırlar.

İnanışa göre “Kıday Bahsi”, demirciliğe kabul olunma törenine katılan insanlara zarar verirdi. Ancak törenden başarılı bir şekilde geçtikten sonra onları bu zararlardan kurtarırdı. Demircilikle samanlığın birleştiği bu töreni, şaman yönetirdi. Demircilik sanatını ve hatta samanlık yapma becerisini insanlara veren de “Kıday Bahsi” olmuştur. Şamanların çoğu, onu manevî yaratıcıları olarak görürler ve “Ben Kıday Bahsi’nin oğluyum” derler.

Yakutlar, demirciyle şamanın aynı kökenden olduğuna inanırlar. Demircinin karısına da saygı göstererek, ona “Darhan-Tarhan” diyerek başvururlar. Kırgızların Manas Destanı’nda da demirci ustaya “Darkan” denilmektedir. Divan-ı Lügat-it Türk’te ise Kırgız, Yabaku. Kıpçak

²⁰⁵ KARAKURT Deniz, age. s. 228.

²⁰⁶ USLU Bahattin, age. s. 255.

²⁰⁷ KARAKURT Deniz, age. s. 309.

ve başka boyların halklarının demiri ulu saydıkları ve kutsal bildikleri için ona yemin ettikleri yazıyor.

Samanlığın demircilikle ilintilendirilmesi inanan diğer Türk halklarında da vardır. Örneğin. Özbeklerde yeni samanlık yapmaya başlamış birisi, Hazreti Davut'un hayır duasını alabilmek için, Harezmi'nin güneyindeki eski bir kalede gecelemeliydi. Hıristiyan metinlerinden gelen ve Türk Müslüman halkları arasında da adı yayılan Hazreti Davut, Orta Asya'nın Türk halklarına göre, demirciliğin koruyucusu sayılırdı. İnanışa göre, demirden yararlanmayı insanlara ilk öğreten de O'dur. Onun için de demirci ustaları, bir işe başlamadan önce genellikle, "Hazreti Davut Aleyüsselam" derlerdi. Hazreti Davut'un demircilerin piri olması hakkındaki inanışlarda da demircilikle samanlık arasındaki ilişki gözlenmektedir.

TEMİR HAN; Demir tanrısı. Demir madenlerini, demirci ocaklarını ve demircileri korur. Erlik Han'ın oğludur. "Sokor" (tek gözlü) olarak anılır. "Akacak kanı yok, çıkacak canı yok" şeklinde tanımlanır. Yağrını (kürek kemiği) demirdendir. Yuvarlak saç örgüsü vardır. Demircilik sanatını insanlara Temür Han öğretmiş ve ilk demircileri yeryüzüne insanlara hizmet etsin diye göndermiştir. Türk halk kültüründe geçmiş çağlarda demir kutlu kabul edilen bir metaldir. Pek çok Türk topluluğunda ant içilirken kılıcı yanlamasına önlerine koyarlar ve "Gök girsin kızıl çıksın" derler. Bu ifade "gök renkli kılıç sözünde durmayanın kanına bulansın" şeklinde anlaşılabilir bir mana içerir. Demirin gökten indirilmiş bir metal olduğuna inanılır. Türk Mitolojisi'nde altın kapılı, gümüş pencereci demir çatılı evlere sıklıkla rastlanır. Bazen de evin kendisi demir olarak betimlenir. Demire verilen önemin bir sonucu olarak demircilik mesleği de, özellikle ateşi kullanmaları ve çok eski devirlerde herkesin yapamayacağı bir iş olması nedeniyle son derece saygın hatta gizemli bir iş olarak algılanmıştır. Demircilerin araçları kutlu sayılır ve bunların her birinin koruyucu ruhu (ıyesi) bulunur. Demirci ocağında yakılan mas (meşe) ağacı da kutlu kabul edilir. Ak Demirci ve Kara Demirci denen iki türleri bulunur. Ak Demirciler iyi ruhların yardımını alırlar ve doğudaki iyilik veren tanrıya bağlıdırlar, Kara Demirciler ise kötü ruhların yardımını alırlar ve batıdaki kötülük veren tanrıya bağlıdır. Biraz daha özelleşmiş bir mesleğin İCracısı olarak kayarçdar (nabantlar) eskiden Türk halk kültürü içerisinde önemli bir yer tuttukları gibi halk öykülerinde, masallarda ve efsanelerde de sıklıkla rastlanan figürlerdir.²⁰⁸

DEMİR TIRNAK: Türk halklarının inanışlarına göre, zaman zaman rastlanan bir motiftir. Kırgızlar ve diğer Türk topluluklarında adına "Jeztımak", bazen de "Jez Tımşuk" (demir burun) olarak rastlanır. O, yan gerçek yarı efsane bir varlıktır ve ormanlarda yaşar. Bu demon, demir tırnaklı, demir burunlu, güzel bir kadın görünüşünde betimlenirdi. İnsanlarla yüz yüze geldiği zaman, burnunu saklardı. "Demir Tırnak", "Tepegöz" efsanelerinin Kazak, Karakalpak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Altay ve diğer versiyonlarında, Tepegözün bazen kızını bazen kız kardeşi, nadir hallerde de karısı olarak geçmektedir. Geleneklerde, ava gibi ortaya çıkan kahraman, önce "Demir Tırnağı", ardından da Tepegözü öldürür. Demir Tırnak motifi, şaman mitolojisinden gelme sayılır. Erlik ve diğer yeraltı varlıklarını kızları da şaman efsanelerinde, çoğu zaman, demir kollu, demir tırnaklı ve bazen de demir vücutlu olarak betimlenirdi.

DEMİRURK: Yunan kökenli olup, sözcük itibarıyla, "Usta, sanatkâr" anlamına geliyor. Mecazi anlamda ise "yaratıcı" yerine kullanılır. Ancak çoğunlukla, uygarlıklara bağlı sürecin kumcusu olarak karşımıza çıkan kültürel kahramandan farklı olarak, "Demiurk" terimi, edebiyatlarda, daha çok kocaman doğa unsurlarını yaratmak işlevini üstlenen mitolojik varlık

²⁰⁸ KARAKURT Deniz, age. s. 327.

olarak kullanılır. “Demiurk” anlamı, antik çağda mitolojik-felsefi bir içerik kazanmıştı. Örneğin, Platon’da “Demiurk”, evrenin yardımcısı, yeri ve göğü yaratandır. Aristo’ya göre ise evrenin koruyucusudur. Knosklere göre ise maddeyi yaratan, ulu yaranadır.

DEMİRİ ISIRMAK; Kış aylarından ilkyaza geçiş döneminde gökler gürlemeye, şimşekler çakmaya, yıldırımlar düşmeye başlar. İlk gök gürültüsü duyulduğunda demiri ısırmak inancı vardır. Gürültüyü ilk duyanların elinde bıçak, kazma, balta, orak, çekiç gibi demirden yapılmış ne varsa ısırması uğurlu sayılır. İlk bakışta önemsiz, nereden geldiği bilinmez gibi görünen bu inancın özünde çok eski bir Anadolu dokusu vardır. Eski Anadolu dinlerinde, sonra Greklerde, Romalılarda demirle uğraşmak bir tanrının işiydi. Hephaistos denen demirci, bir ayağı topal bir tanrı vardı. Ateş yakmak, demir döğmek, gökten düşen yıldırımları önlemek, göklerin baştanrısı Zeus’un öfkelenip fırlattığı yıldırımlara engel olmak onun işiydi. Ocağın, ateşin tanrısıydı Hephaistos. Onun elinde demir bir pamuk gibi yumuşar, su gibi eriyip akardı. İşte gökler tanrısı kızıp ortalığı allak bullak etmeye kalkınca ateşlere egemen olan demirci tanrı Hephaistos’a sığınma geleneği vardı. Ateşten (yıldırımdan) korkan kaçır, ona sığınır. Onun yansıtıcısı da demirdi. Demiri ısırma geleneği bundan kalmaz. Demiri ısırmak bir yandan korkuyu önlemek, bir yandan da bilmeden Hephaistos’a sığınmak oluyor. Demiri ısırma geleneği bugün din ilkelerine çok bağlı Karadeniz köylüleri arasında oldukça yaygındır. Ancak bunun çoktanrıci dönemden kaldığını, İslam diniyle bağdaşmadığını bilen, duyan yoktur. Birtakım hocalar, hacılar bu inançla ilgili öyküler bile uydururlar. Bir insan dışının yüzelli okka yük kaldırabileceğini, demiri ısırınca yıldırım gönderen cinlerin korkup kaçacağını söyler dururlar. Demir ısırmanın bir anlamı da korkuyu önlemektir. Birtakımları korkunca sağ elinin başparmağını damağına daya, hızla yukarı kaldırır. Böylece korkusunu giderir. Demir ısırmanın yorumu çevrenin inançlarına göre değişiyor. Yalnız tarımcılar arasında en yaygını eskiçağdan kalamdır. İnanlılarda, İran’dan gelen Türkler arasında başka yorumlar vardır bu konuda. Demirin bir de kutsal yanı vardır. Bu tanrı Hephaistos’la ilgili olduğu ölçüde tarımda da bağlaşımlıdır. Tarım demir araçlarla yapılır. Tanrı insanlara kolaylık olsun, topraktan geçimlerini daha kolay sağlasınlar diye demiri yaratmış, insanlara onu bulacak anlayış gücünü vermiş. İslam inançlarına göre, demiri bulan Davud peygamberdir. Demircilerin önderi (piri, ustası) odur. Eski Türk’lerde de demir kutsaldır, demirci saygıdeğer bir kişidir. Türkleri tutsaklıktan kurtaran araçları yapan, Tanrıdağları’nı (demirden oldukları için) eriterek Türklere çıkış yolu açan demircidir. Ancak bu öyküler Anadolu inançlarından çok, pek çok sonradır.²⁰⁹

DARGAN HAN; Metal tanrısı. Metal ocaklarını, metal işliklerini, metal ustalarını korur. Elinde bir çekiç ve önünde bir örsle betimlenir. Söylendiğine göre Darhan kısa boyludur. Kendisine saygısızlık yapıldığında çok kızır ve her tarafı yakar. Aynı zamanda ateş tanrısı olarak da görülür. Çünkü metal ve demir işçiliği ateşten ayrılamaz ve ateş bu zanaatın bir parçasıdır. Metallerin dayanıklılığı ve ateşte dövülerek şekillendirilmeleri bu durumun en önemli nedenidir.²¹⁰

AL; Türk mitolojisinde “Al”, yaşam ve doğumda demirin ve demirciliğin önemini gösteren bir olgudur. “Al”, en çok yeni doğum yapmış kadınların gözlerine görülür. Doğum sırasında ölen kadın varsa da bunun sebebi “Al” ruhu olarak görülür. Kazaklar ve bir ölçüde diğer Türk topluluklarının inançlarına göre, “Al” ruhunun korktuğu tek insan, demircidir. Onun için de hamile kadının yanında, demirciyi temsilen bir erkek durup doğum sırasında demire vururdu. “Al” ruhunun, demir eşyalardan korktuğuna inanan Başkurtlar da ölünün göğsünün üzerine

²⁰⁹ EYÜBOĞLU İsmet Zeki, “Anadolu İnançları”, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 96.

²¹⁰ KARAKURT Deniz, age. s. 254.

bıçak, makas ve çekiç gibi şeyler koyarlardı. İnanişe göre, “Al” ruhunun korktuğu bir başka şey de at ve mavi boncuktur. “Al” ruhu kovulduğunda, boş gönderilmezdi. Boş gönderilen “Al” ruhu, intikam için geri gelecekti.²¹¹ Radlov’un açıklamasından anlaşıldığına göre, Anadolu Türklerinde “alazlama”, kızgın demirle dağlamak anlamına gelir. Anadolu uygarlıklarına dair araştırmalar, onun eski Şamanizm ve ateş kültü ile derin bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Burada da “Alazlama” bir tedavi şeklidir. Anadolu’nun bazı yerlerinde, “Alazlama” akşam karanlığında yanan İlk ışığa bakılarak yapılır. Azerbaycan şivelerinde, hastalanmak anlamında kullanılan “Alızdamak” sözü de “Alazlama” ve dolayısıyla da “Al” ruhuyla bağlantılıdır.

ALBIS; Albıs-Türk ve Altay halk inancında ve kültüründe Cadı anlamına gelir. Albız, Albas, Alpas ve Moğolcada Almas, Anadolu’da “Alkarısı” olarak da bilinir. Albastı’ya neden olan kızıl renkli kötü varlık. Çirkin, saçları dağınık, gözleri kanlı, uzun tırnaklı, uzun boylu, çok kuvvetli olarak tanımlanır. Deveyle gürleşebilecek kadar uzun olduğu söylenir. Kızıl elbiseler giyer. Kimi anlatılarda bir küpün içine girerek orada yaşar. Bazen de ırmak kenarlarındaki ıssız bölgelerde veya içi boş ağaç kovuklarında yaşadığı söylenir. İri gözlüdür. Çok fazla sayıda ağır, demir takıları vardır. En sevdiği şey atların yelesini örmektir. Yakalamak için elbisesine veya kendisine iri bir iğne saplamak gerekir. Demirden ve demircilerden korkar. Lohusalara musallat olur ve ölümlerine sebebiyet verir. Korunmak için Lohusaların odalarında demir eşya bulundurulur.

CENGİZ: Yeryüzünde düzeni sağlamak için, Ulu Tanrı’nın, öz evladını yeryüzüne gönderdiğine dair mitolojik inanışlarda geçen kahramanlardan biridir. Orta Asya ve Sibiryalı halklarının hafızasında silinmez izler bırakan “Cengiz Han” adıyla bilinen mitolojik anlatımın, çok sayıda versiyonu vardır. Bu anlatılanlar, “Tanrı Devleti” düşüncesi ve “Gök Oğlu” hakkındadır. O, Moğol şaman inanışında da bir Gök Oğlu’dur. Moğol mitolojisinde, “Cengiz Han” motifi, genellikle ataların ruhları arasında tapınılan bir varlıktır. O, kült kahraman işlevinin taşıyıcısıdır. Birçok halk bilimi metninde de görüldüğü gibi “Cengiz Han”, bazı düşün geleneklerinin oluşturucusu ve demirciliğin koruyucusudur. Ateşin meydana gelişi ve hatta bazı yerlerde adın konulması da onunla ilişkilendirilir.

BAKIRDAĞ; Yeraltındadır. Dokuz yeraltı denizinin birleştiği yerdedir. Altındağ bazen Altındirek (Altanterek, Altuntirek, Altaytereg) olarak da söylenir. Altındirek bir gök direğidir. Göğe üst katlarına kadar yükselir. Alt kısmı (dünyada kalan bölümü) Demirdirek olarak da bilinir. Ulukayın ile ilişkilendirilebilir. Terek sözcüğü ağaç anlamı da taşır. Çadırın orta direğine (Bagan/Bağana) benzetilir. Altındirek (Altınkazık veya Demirkazık) yani Kutup Yıldızı ile de bağlantılıdır.

KIZAGAN; Ülgen’in oğludur. Göğün 9. katında oturur. Çok kuvvetli tanrı anlamına da gelir. 9. kat Mars’ın konumlandırıldığı gök katıdır. Kızagan Tanrı, bir başka inanişe göre savaş tanrısıdır. Onlarca tehlikeli geçitlerde orduyu yönetmek ve düşmanı yenmekte, bu koruyucu ruhun yardımı olur. Altay Kamı göğe çıkarken Kızagan Tanrı’yı “kırmızı yularlı, kızıl erkek deve sırtında, gökkuşağı asalı baba!” diye çağırır. Buna bakarak, onun kırmızı renk ile simgeleniği sanılmaktadır. Hsiung-nu’lar ant içerken gök tanrıyla birlikte göksel kılıç ve Mars gezegeni simgelerini kullanırlardı. Mars gezegeni, silahlar (özellikle kılıç) ve madenlerden bakırla ilişkiliydi. Mars’ın kızıl rengi Türkleri çok etkilemiştir ve bundan dolayı bakır sokum denmiştir. Anadolu’da parlak ve erkek anlamına gelen Yaldırık da denir. Ögel’e göre; sokum, bir ağaç parçasıdır, içi oyulur üç tarafından delinir ve okun üzerine konur. Bu

²¹¹ BEYDİLİ Celal, “Türk Mitoloji Sözlüğü”, Yurt Kitap-Yayın 183* Ansiklopedik Sözlük Dizisi 01, 2003.

ıslıklı bir oktur. Göktürk devrine ait eserlerde de üç dilimli demir ok uçlarına rastlanır. Türklerde Mars gezegeninin biçimsel simgeleri, tek oklu daire, ok, kılıç, kargı ve tulga'dır.

HADUR; Macar savaş tanrısı. Macarların eski inanışlarında bir savaş tanrısı olduğu kadar, ateş tanrısı olarak da bilinir. Macar Mitolojisi'nde Aran Ata (Arany Atya/ Altın Baba) ve Hajnal Ana (Hajnal Anya/Şafak Anne) adlı tanrı ve tanrıçaların üçüncü oğludur. Nap Kiraly (Güneş Kralı) ve Szel Kiraly (Yel Kralı) adlı kardeşleri vardır. Cennette, Yaşam Ağacı'nın üstünde Arany Atya'nın bir kalesi vardır. Onun altında (gökyüzünde) Nap Kralı'nın "Altın Orman"ı ve daha aşağıda da (yeryüzünde) Yel Kralı'nın "Gümüş Orman"ı bulunurdu. Hadur ise en alttaki (yeraltında) "Bakır Orman"ın sahibidir. O tanrıların demireisi olarak görülürdü. Uzun saçları ve üzerine giydiği bakırdan bir zırhı bulunur. Bakır Macar kültüründe kutlu bir metal olduğundan, saf bakırdan yapılmış silahları vardır. Onun kendi yapmış olduğu "Tanrı'nın Kılıcı" adı verilen efsanevi silah Attila tarafından bulundu ve onun iktidarı, fetihlerdeki başarıları böylece güvence altına alınmış oldu. Eski Macarlarda savaşlardan önce Hadur için beyaz aygır kurban etme alışkanlığı vardı.²¹²

“; Savaş tanrısı Hadur'un kendi yaptığı "Tanrı'nın Kılıcı" adı verilen efsanevi silah. Bir insanın kullanamayacağı kadar büyük olduğu söylenir. Hadur'un Kılıcı (bazen Mars'ın Kılıcı) Attila tarafından bulunarak yanında taşıdığı efsanevi silahtır. Tarihçiler Priscus ve Jordanes üzerinden aktarılan hikayeye göre bir çoban sürüsünden bir ineğin aksadığını fark etmiş ve hayvanın ayağını neyin kestiğini anlamak istemiştir. Çoban kan izlerini takip ederek, toprağa gömülü kılıcı bulur. Kılıcın çok eski olduğu rahatlıkla anlaşılabilirdiği halde tek bir pas lekesi bile yoktur ve çoban durumu Attila'ya bildirerek bulunduğu yerden çıkarmasına vesile olur. Başka bir rivayete göreyse çoban kendisi çıkararak Attila'ya hediye etmiştir. Romalılar bu kılıcın kendi savaş tanrıları Mars'a ait olduğunu düşünmekteydiler. Ancak motif Türk (Ural-Altay) kökenlidir çünkü ineğin ayağını kesebilmesi için kılıcın yere tersine saplanmış olması gerekir ki bu tamamen Asya kökenli bir anlayıştır. Diğer kültürlerde kılıç yere normal olarak kabzası yukarıda olacak biçimde saplanmış olarak bulunur. Anlatılanlara göre kılıç Attila'yla birlikte gömülmüştür. Kimilerine göreyse Katalanya Düzlüğü Savaşı'nda, Aetius ile çarpışırken kılıcın kındığı rivayet edilir. Bu olaydan sonra Attila duygusal bir çöküntü yaşar ve belki de sonraki yıl bu yüzden papayla anlaşarak Macaristan'a geri döner.²¹³

Türk mitolojisine ait bu unsurların dışında madenler ve madencilikle ilgili olarak Deniz Karakurt'un Türk Mitoloji Sözlüğü'nde birçok öge daha bulunmaktadır. Bu ögeler çalışmada aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;²¹⁴

URKAY: Madencilik Tanrısı. İnsana görünmez. Islıkla, kedi miyavlaması ve köpek uluması gibi seslerle madencileri uyandırır.

²¹² USLU Bahattin, age. s. 246.

²¹³ USLU Bahattin, age. s. 247.

²¹⁴ KARAKURT Deniz, age. s. 201.

BÖRTEÇİNE; Eski tarihçilere göre Türkleri Ergenekon'dan çıkararak demircinin adıdır. Kelime anlamına bakıldığında ise yol gösterici kurda verilen başka bir isimdir. Yine bazı tarihçilere göre Börteçine, söz konusu demirden dağı eritip delen demircinin değil, bilakis Türklere Ergenekon'dan çıkmaları için yol gösteren dişi kurdu (Asena) takip eden komutanın adıdır. Moğolcada Börte gri, boz rengi ifade eder; Çine (Çına, Şına, Şona) ise kurt manasına gelir.

ERGENE; Güçlük, zorluk anlamlarını barındırır. Maden ocağı demektir. Türklerde gizemli yerlerdendir. Erge sözcüğü Türkçenin bazı lehçelerinde kapı, eşik veya basamak demektir. Korumak anlamını da taşır. Moğolcanın değişik lehçelerindeki Ergenek / Erginek / Hergeneh / Ergeneğ sözcükleri de bir şeyi korumaya yarayan dolap veya sandık demektir.

ERGENE İYESİ; Türk ve Altay halk inancında mâden ocağının koruyucu ruhu. Urka (Urkey, Urhay) İyesi olarak da bilinir. Her mâden ocağı için farklı bir iye vardır. Bu iye, insan gözüne gözükmez, fakat ılık çalar, kedi gibi miyavlaması ve bebek ağlaması, köpek uluması gibi sesler çıkarır. Çalışan işçilere yardım eder, meselâ mâden ocağı çökeceği zaman işçilere "Gidin" diye seslenerek onları kazadan korur. Türk işçilerin Ukrayna, Rusya gibi ülkelerde maden işçiliğine gittiklerinde dâhi buralarda bu İyeye dua ederek yardım diledikleri anlatılır.

AĞLIS; Demirci Kahraman. Dünyanın ilk demircisi olduğuna inanılır. At nalını ilk kez o keşfetmiştir.

DEBEÇ; Demirci Kahraman. Çıplak elleriyle kızgın demiri dövebilir. Kılıçları, kalkanları ve zırhları ilk defa o yapmıştır.

TARKAN; Demirci Ustası. Türklerde ve Moğollarda demirci demektir. Toplumda saygın bir konumu vardır.

BOŞINTOY HAN; Demirci Tanrısı. Demircilere yardımcı olur, kuvvet verir.

KATAY; Deprem Tanrısı. Demirci Tanrısı. 40 boynuzlu boğasıyla deprem oluşturur. Yeraltındaki demir evinde yaşar.

TOGUN; Süslemeci Tanrısı. Bezekçi ve Gümüşçülerin Tanrısıdır.

DARHAN ANA; Metal Tanrıçası. Kendisine saygısızlık yapıldığında çok kızar ve her tarafı yakar.

DARHAN ATA; Metal Tanrısı. Metal ocaklarını, metal ustalarını korur. Elinde bir çekiç ve önünde bir örs vardır.

KALAYKAN (GALAYKAN) HANIM; Ocağı ve ateşini korur. Ateşin dışıl yönünü ifade eder. Sözcük (Gal/Kal) kökünden türemiştir. Kal (kellik) ve Moğolca Gal (ateş) ile ilgilidir. Kalay madeni ile de bağlantılı gibi görünmektedir. Moğolca Kalaghun sözcüğü sıcaklık ve ateş anlamlarını içerir.

YATLAMAK; Yada Taşı ile sihir yapmak. Maddenin niteliklerine hükmetmek, meteorolojik olayları yönetmek. Avrupadaki sıradan madenleri altına çevirme (veya daha genel bir tabirle maddeyi başka bir maddeye dönüştürme) girişimleri Simyanın asıl konusunu oluştururken, Türklerde Yada işlemi doğal olaylara müdahale etme çabasıdır. Yağmur veya kar yağdırmak

bu çabanın en çok denenen kısmını oluşturur. İslam sonrası Yağmur Duası bu uygulamanın kısmen yerini almıştır. Marco Polo, Türkler’le karışan Keşmir halklarında da Yada Taşı ve yağmur yağdırma sanatının bulunduğunu yazar. Moğol döneminde Farsçaya geçen Yadamış/Cadamış deyimleri sihirli güçlerle yağmur yağdırmak anlamına gelmektedir. Türkler’in Yada Taşı’nı kullanmaları üzerine kaynaklarda ayrıntılı kayıtlar vardır. Örneğin bir eserde şöyle denilmektedir: “Türkler arasında, türlü renk ve cinsleri olan Yat Taşı (Yada Taşı) vardır ki onun madeni Hitay ve Tavgaç Dağları’ndan çıkar. Bu taş aracılığı ile yağmur, kar, dolu çekilir. Türkler, bu sanatı bilip uygulayanlara “Yatçı” derler. Bu işte yetenekli olanlar, köyün bir yanına yağmur ve kar getirdiklerinde, köyün öbür yanında Güneş açar. Türkler bu taşı yanlarında taşırlar ve bu taş sayesinde düşmanlarına üstünlük sağlarlar. Türkistan’da bir tepeden çıkan bu taşları kentlere götürürler, suya asar ve yağmur yağdırırlar.

Türk kültürünün anahtar metinlerinden Divânu Lugâti’t-Türk’te geçen altun “altın”, kümüş “gümüş”, tamür “demir”, kurç “çelik”, bakır “bakır”, tuç “tunç”, çodım “bronz”, korugjın~kuşum “kurşun”, ark “cüruf”, tat “pas”, küg “pas”, tuz “tuz”, ajmuk “şap”, çatır “tuz ruhu”, karagu “maden sülfatı”, kara yag “neft yağı”, ürrak “alçı taşı”, sarımcı “alçı taşı”, kaş “yeşim”, çaş “firuze”, sata “mercan”, yimçü “inci”, ardimi “mücevher”, sarıg çüvit “arsenik”, kök çüvit “mavi çivit”, kızıl çüvit “zincifre”, maraz “çivit”, aşu “aşı boyası”, kürküm “safran”, yaşıl çüvit “bakır pası”, al çüvit “zincifre”, kirşan “üstübec”, opu “beyaz kurşun” (DLT III: 249) kayıtları toplumun madencilik konusundaki birikimiyle ilişkilidir.

Kutadgu Bilig’deki bu beğlar tag ol ol kani altun kümüş/kümüş kan kazıglı bayur ol üküş (KB 5357 [533]) “Beyler içinde altın ve gümüş madenleri bulunan bir dağdır; gümüş madenlerine kazma vuran insan çok zengin olur.” (KB II: 385) dizesini de eski Türklerde madencilik kültürünün bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Volker Rybatzki, Türkçe ve Moğolca metal adlarını incelediği “Bemerkungen zur türkischen und mongolischen Metallterminologie” adlı makalesinde, Runik yazıtlarda: altun “altın, kümüş “gümüş”, bakır “bakır”, tamür “demir”; Uygurca yazmalarda: altun “altın, kümüş “gümüş”, bakır “bakır”, tamür “demir”, tuç “tunç”, yez “pirinç”; Karahanlı metinlerinde altun “altın, kümüş “gümüş”, bakır “bakır”, tamür “demir”, tuç “tunç”, korugjın “kurşun” metallerinin görüldüğünü belirtmiştir. Ona göre sırlanan metal adlarından en eskicili kümüş olup bunu altın ve tamür takip etmektedir. Aynı araştırmacı, “Turkic words for steel and cast iron” başlıklı yazısında, eski Türkçe metinlerde çelik anlamında geçen kurç ve bulat sözlerini İrani; bronz anlamında geçen çodım sözünü ise Çince kökenli göstermiştir. Eski Türklerin ünlü demirciler olduklarını göz önünde tuttuğunda bu durumu şaşırtıcı bulan yazar, Türklerin çelik kavramını karşılamak üzere başlangıçta yerli bir söz ürettiklerini, bunun da Eski Rusça kaynaklarda geçen karalug sözü olabileceğini dile getirmiştir.²¹⁵

Eski Türklerde topraktan çıkarılan madenler, uz denilen ustalar eliyle işlenmiştir. Bu ustaların başında demirciler gelir. Tarihin bildiği devirden beri Türk yaşam tarzında besiciliğin yanında madencilik özelliği de demirciliğin önemli bir yeri olmuştur. Türklerin gelişmiş demir işçiliği komşu ulusları da etkilemiştir. İranlıların çok eski dönemlere dayanan milli destanları olan Şehname’de Türk orduları demirden ve çelikten kurulu olarak tasvir edilmiştir.²¹⁶ Eski Türk yurtlarındaki kurganlarda MÖ iki bin başlarına ait olduğu tahmin edilen demirden

²¹⁵ ŞEN Serkan, “Eski Türklerde Maden İşçiliğine Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Cilt 5, Sayı 3, 2008.

²¹⁶ İNAN Abdülkadir, “Makaleler ve İncelemeler”, TTK Yayınları, II. Cilt., Ankara, 1998.

yapılmış eşyalara rastlanmıştır. W. Ruben bu ve başka deliller ışığında eski Türk sahasını demir kültürünün doğduğu yer olarak kabul etmiştir.

Çin kaynaklarından Kök Türklerin ilk önceleri Altaylar'da yaşadığını ve demircilikle uğraştığını öğrenmekteyiz. 568'de Bizans imparatoru II. Justinos'un elçi olarak Batı Kök-Türklerine gönderdiği Zemarkhos, kendisine demir satmak isteyen bir Türk ile karşılaşmıştır. Bu olayı nakleden tarihçi Menandros'a göre Türkler, demir ocaklarına sahip olduklarını yabancılara kanıtlamak için böylesi davranışlarda bulunmuşlardır. İkinci Kök Türk hükümdarı Kapgan Kağan'ın Çin'den bin libre demir istemesi, demircilerin zaman zaman dışardan getirilecek ham maddeye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Uygurlar, dönemlerinin en iyi demir ve çelik işçilerindedir. Yerleşik Uygurlara ait Bezeklik şehrindeki frekslerde çalışmakta olan bir demirci ve bunun altında bo tamiirci "bu demircidir." yazısı bulunmaktadır.

Eski Türkçede tamiirci biçiminde adlandırılan demircilerin eski Türk toplumunda özel bir yeri vardır. Onlar hanedan kurucularına ya da kamlara denk büyüleyici insanlar olarak kabul edilmiştir. Demircilere doğüstü özellikler yükleme inancı yalnızca Türklere mahsus olmayıp kadim toplumların pek çoğunda aynı durumu gözlemlemek mümkündür. Eski Türkçeden başlayarak değişik söyleyişleriyle Türkçenin gelişme ve yayılma alanlarının tamamında görülen tamiirci sözcüğünün türediği tamiir 'demir' tabanına dair değişik görüşler vardır.

İnsanoğlunun "soylu maden" olarak nitelediği altın, çıkarılması en zor madendir. Altı ila on iki gram altın elde etmek için bir tona yakın maden filizi çıkarılmalıdır. Bu güçlüğü rağmen insanlar Firavunlar döneminden beri altın peşinde koşmuşlardır. Türkler ilk dönemlerinden itibaren altını işlemede ileri gitmişlerdir. Bu yargıyı destekleyen en çarpıcı örneklerden biri Esik Kurganı buluntularıdır. Karbon çözümlenmelerine göre MÖ V-IV. yüzyıllara ait olduğu tahmin edilen ve Hun mezarlarındaki benzerleriyle dikkat çeken bu buluntular, bir kısmı altından dört bin parça eşyayı içermektedir. Eşyalar arasında üzerinde Orhon alfabesinin iptidai biçimi olan yirmi altı harfli bir yazı bulunan gümüş çanak ve zırhlı altın kaplama ceset son derece önemlidir.

"Altın Elbiseli Adam" olarak ünlenen bu cesedin üzerindeki altın zırh gayet ince bir işçiliğin ve ileri bir zevkin ürünüdür. Hunlarda zengin bir altın işçiliği olduğu çeşitli tarih kaynaklarınca belirtilmiştir. Birinci Göktürk Devleti kağanını ziyaret eden Bizans elçisi hükümdar çadırındaki altından yapılmış eşyalardan bahsetme ihtiyacı hissetmiştir. Tarihçiler, eski Türk toplumunda at koşumlarının yapımında, bu nesnelere süslenmesinde kesinlikle Türk olan demircilerin ve kuyumcuların birlikte çalıştıklarını yazmaktadır.

İslam coğrafyacıları, Kimeklerin denizinin sahilinde, deniz coştığı ve dalgalar büyüdüğü zaman altın tozları bulunduğunu, bu sahile yakın Türklerin sahilin bazı belirli yerlerine gelerek altın tozlarını çıkarttıklarını, bunları toplayıp suyla temizleyip ayıkladıktan sonra cıva ile birleştirip sığır gübresinden kalıplara döktüklerini, böylece çok miktarda altın topladıklarını, hükümdarın bu altınların vergisini aldıktan sonra çoğunu satın aldığını, artanı tüccarların kullandığını yazmaktadır. Buddhist Türklerin gündelik eşya ve takıların yanında Çin muhitindeki gibi altın Buda heykelleri yaptıkları tahmin edilebilir. Kuyumculukta ileri giden başka bir Türk devleti olan İdil Bulgarları bu sahada İsveç'e kadar bütün Batı Slavlarına tesir etmişlerdir. Divan-i Lugâti't-Türk'te köyda adı verilen altın ya da gümüşün eritildiği

ocaklardan bahsedilmektedir. Eserde geçen kimşan “başlık, börk gibi şeyleri süslemede kullanılan altın kıvrımları” kaydını da altın işçiliğinin bir yansıması olarak değerlendirilir.²¹⁷

Tarihi veriler ve günümüze ulaşan dil malzemesi, eski Orta Asya Türklerinin belirleyici vasıflarından birinin maden işçiliği olduğunu ortaya koymaktadır. Maden işçiliği, maden ocaklarının işletilmesi ve buralardan çıkarılan madenlerin kurulu atölyelerde ürüne dönüştürülmesi safhalarını içerir. Tamamen göçer bir toplumun bu türden tesislere sahip olması beklenemez. Zira, göçerlik keşfedilmiş maden ocaklarını terk edip kurulu atölyeleri yüklenerek sürekli yer değiştirmeyi gerektirir. Böylesi bir yaşam tarzında maden işçiliğinin gelişmesi oldukça güçtür.

Buradan bakıldığında eski Türk toplumunda yerleşik bir kitlenin varlığı ortaya çıkmaktadır. Eski Orta Asya Türklüğünü salt göçer bir toplum olarak takdim edip sınır tanımaz yağmacılar olarak niteleyen yaklaşımları ihtiyatla karşılamak gerekir. Böylesi yorumlar birkaç ağaçtan hareketle ormanın tamamı hakkında hüküm vermek gibi yanılma payı yüksek yargılardır. Nitekim Mesudi Türklerin birçok cinslere ayrıldığını, bir kısmının şehirlerde ve kalelerde; bir kısmının da dağlarda, bozkırlarda, çadırlarda yaşadıklarını yazarak²¹⁸ eski Türk toplumunda hem konar hem de göçer kitlelerin bulunduğunu tespit etmiştir. Başka bir Arap tarihçi Avfi'nin, “Türk dedikleri sonsuz bir millettir. Çeşitli sınıflara ayrılır. Kabilelerin ve aşiretlerin had ve hududu yoktur. Bir kısmı yerleşik bir kısmı ise göçebedir” kaydı da Mesudi'yi desteklemektedir. Nasıl günümüz Türkiyesinde şehir hayatının yanında özellikle Toroslar'da göçerlere rastlanabiliyorsa Eski Türklerde de göçer kitlelerin yanında yerleşik bir kitle hep var olmuştur. Bu yerleşik kitlenin varlığı eski Türk kültüründe çeşitli meslekler yanında maden işçiliğinin gelişmesine uygun zemin hazırlamıştır.²¹⁹

²¹⁷ ŞEN Serkan, age, s. 11.

²¹⁸ ŞEŞEN R., “İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri”, TTK Yayınları, Ankara, 2001.

²¹⁹ ŞEN Serkan, age, s. 13.

YUNAN MITOLOJİSİ

Yunan mitolojisi Antik Yunan'da dünyanın yaratılışı, tanrı, tanrıça ve kahramanların hayatı hakkındaki söylence ve öğretileri içermekle kalmayıp aynı zamanda Eski Yunan dininin gövdesini oluşturmaktadır. Günümüzde, bu mitoloji hakkındaki bilgilerimizi bu sözlü edebiyatın yazılı hâllerinden alıyoruz. Tarihçiler, mitoloji hakkında daha ayrıntılı bilgi almak için o dönemin sanatındaki ipuçlarını bile toplar.

Genel olarak Yunan mitolojisi Yakın Doğu ve birçok Avrupa mitolojisini etkilemiştir. Yunan Tanrılarının her biri Romalılar tarafından kabul görmüş ve farklı isimler kullanılmıştır. Roma mitolojisi neredeyse tamamen Yunan mitolojisini baz almıştır. Yunan mitolojisindeki çoğu efsaneler de insan şeklindedir. Yunan tanrılarının yaratılış hikâyeleri seçilmiş 12 tanrı (bu 12 tanrı, 4 kadın ve 8 erkekten oluşmaktadır) Olimpos Dağı'nda otururlar, her şey Olymposlu Tanrılarla Titanların savaşlarıyla başlar ve Olymposluların zaferiyle son bulur. Savaşın sonra Titanlar cezalandırılır. Gaia, Khaos (Khaos zaten Titanlar tarafından yok edilmişti.), Phoebe ve Kronos (Titan) gibi Titanlar Tartarus'a gönderilir.²²⁰

Ünlü Yunan tarihçisi Herodot'a göre, Yunanlıların tanrılar sistemini yaratan Homeros (MÖ 9. yüzyılda Antik Yunan'da yaşamış ozan) ve Hesiodos (MÖ 700'lü yıllarda yaşayan ozan) idi. Onlar, Yunanlılar için tanrıların soy zincirlerini hazırlayıp, tanrıların sıfatlarını, görevlerini, kendilerine özgü niteliklerini ve görünüşlerini anlatmışlardır.

Yunan tanrılar sistemi göz önüne alındığında, Herodot'un haklılık payı olmakla beraber, destanlarda adları geçen tanrılarının bir kısmının doğu kökenli olması son derece düşündürücüdür. Ayrıca hepsi Yunanlı olmayan tanrılara şairler tarafından belirli şekiller verilmiştir. Yunanlılar, tanrılarını o çağın aristokratlarını örnek alarak teşkilatlandırmışlar, aristokrat ailelerin krallar etrafında toplanması gibi, tanrılarını da baş tanrı Zeus'un etrafında toplamışlardır. Bu nedenle, tanrılar ilk önce aristokrat çevrede yayılmış, daha sonraları aşağı sınıflar tarafından da kabul edilerek bütün Yunan dünyasının tanrılarını haline gelmişlerdir.

Yüzyıllar boyunca Yunan yarımadasında yaşamış çeşitli topluluklar, binlerce yıl boyunca öncelikle Avrupa'ya, Anadolu ve Ortadoğu'yu inanış, mitolojik ve kültürel alanda oldukça etkilemiştir. Binlerce yıl önce Tuna'dan gelen Hint-Avrupalı yeni bir boylar dalgası kendini gösterir. Kimileri Küçük Asya'dan geçer, bunlar İonyalılardır. Bu halklar ve bunlardan Teselva'ya yerleşen Eolisliler, ki ilk Yunanlılarla bir tutulurlar, MÖ 8. yüzyıla doğru kendilerine Helenler diyecekler. Grek sözü daha sonraları Latinler tarafından ortaya atılmıştır. Mykenai uygarlığı (MÖ 1.600'lerden itibaren), Homeros'un Akhalar dediği yeni istilacılara bağlanacaktır. MÖ 1.220'lere doğru sıra başka Hint-Avrupalılara yani Dorlara gelir. Dorlar demiri getirir ve savaşçı bir toplum oluştururlar. Başta Zeus ile Apollon, tanrılar tanrıçalarının yerini alır.²²¹

Dor istilası, Demir Çağı MÖ XI. yüzyılda kuzeyden gelen ve efsaneye göre Herakles'in ardılları yani Heraklesoğulları tarafından yönetilen birtakım Dor çobanlar Yunanistan'a ulaşırlar. Demir ve at kullanmaları bunlara, henüz Tunç Çağı'ndaki yerli halk üzerinde askeri üstünlük sağlar. Akha başkenderini ve hemen hemen tüm tarımı tahrip ederler. Yerli halk Arkadia'ya, sonunda büyük bir atılım yapacak olan Attika'ya ve İonya'ya (Küçük Asya)

²²⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Yunan_mitolojisi, Erişim Tarihi; 01.08.2020.

²²¹ TÜRK Menekşenur, "Antik Yunan Din Anlayışı", Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Kastamonu, 2018.

sıgırmır. Halkın bir bölümü köle edilmiştir. Dorlar, eşitlik esasına dayalı olarak askeri bir şefin otoritesi altında toparlanan kabilelerden ibaret yeni bir toplum yaratırlar.

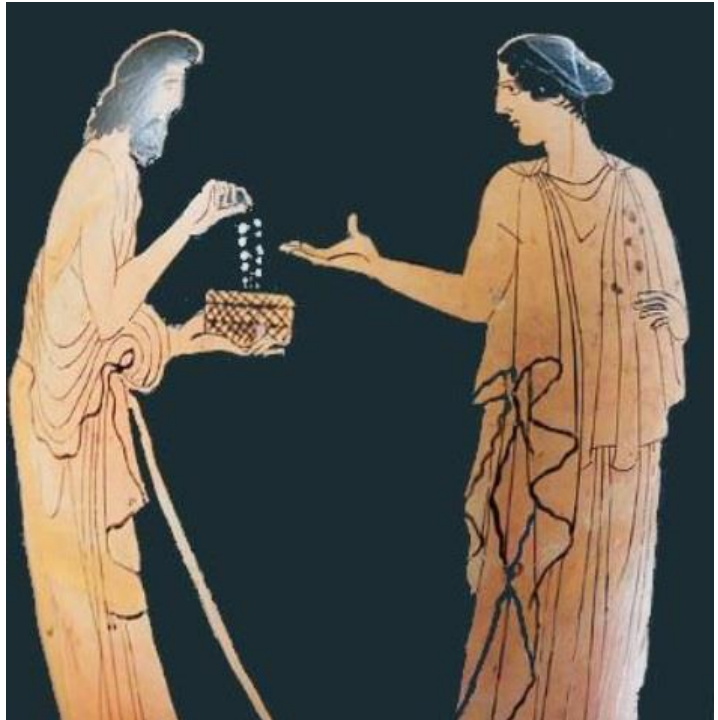
Girintisi çıkıntısı bol kıyılarıyla deniz Yunan dünyasının orta yeridir. Kara ulaşımındaki güçlükler ve toprağın madence fakirliği Yunanlıları, ticaretle uğraşmak için, çok erken zamanda fırtınaların ve korsanlığın tehlikelerini göğüslemeye itmiştir. Kuzey'den Güney'e her tarafta altın, bakır ve kalay bulunmaktadır; bunlar Yunanlıyı büyüleyen madenlerdir. Ancak coğrafyacılara daire biçiminde ve ırmakların yaratıcısı olan bir Okyanus düşüncesini kesinlikle reddederler; onlara göre o uzak topraklar boştur.

Yunan toplaklarındaki bu toplulukların geçişleri de sert çarpışmalara yol açtığına hic kuşku yoktur. Çarpışmaların biri Girit'te Minoen uygarlığının yıkılmasıyla sonuçlanmış, biri de Troya Savaşı olmuştur. Anadolu ve Girit'in üstün uygarlığı Hellenleri en eski çağlardan beri güneydoğuya doğru çekmiş olacak. Bugün Hititlerin bir Hint-Avrupa kavmi olduğuna inanan bilim, bu akımın Hititler zamanından başladığını ve Troya II'nin de bu akımların birinde yok edildiğini ileri sürüyor. İlk Hellenleri Anadolu'ya çeken başlıca öge, maden olsa gerektir.

Homeros destanlarında tunç sözcüğü iki dizede bir geçer. Ama tunçtan da daha değerli sayılan bir maden, demirdir. Efsanenin şiir öğeleriyle süsleye süsleye Homeros destanları haline getirdiği seferin ya da seferlerin gerçek amacı, bu madenleri elde etmek değil de nedir? Troya seferi, bir çapulculuk seferidir, nitekim Troya önünde dokuz yıl beklerken Akhaların boş durmadıkları, ta Güney Anadolu'ya kadar sokulup Lykia gibi zengin bölgeleri yağma ettikleri, İlyada'da sık sık anlatılır. Bu seferlerde gelişmiş uygarlıkları yıkan Akhalar, zamanla, Anadolu kıyılarında ve adalarda tutunmak yolunu bulmuşlar ve kendi egemenliklerini kurmuş olacaklar ki, destan onlardan üstün ırk diye söz ediyor. İlk Hellenlerin bu başarısı Hitit kaynaklarında da iz bırakmışa benziyor.

Yunan halkları günümüzdeki Yunanistan topraklarına geldiklerinde ne denizi ne de gemi kullanmasını fazlaca bilmiyorlardı. Oysa gemicilik sanatında onların ustaları olan Egeliler yüzyıllardan beri kürekli ve yelkenli gemiler kullanıyor, Homeros'un dediği gibi, belli başlı "deniz yollan"ı keşfediyorlardı.

Gerçek anlamıyla Yunanlılar, Egelilerin denizcilik geleneklerini ancak yavaş yavaş benimsediler; bunun için yüzyıllar gerekti. Onlar, her şeyden önce toprak adamıydılar. Avı ve de küçük sürülerini ihmal de etmeksizin, denizi öğrenmeden önce, toprağı işlemeyi öğrenmek zorundaydılar. Bir süre sonra salt tarımsal ekonomi onlara yetmez oldu. Yalnız doğunun onlara sağlayabileceği işlenmiş ve doğal ürünleri gereksinip istediler. Soylular külçe altın, mücevherler, işleme ya da renk renk boyama kumaşlar, güzel kokular istiyorlardı. Yunanlıları denize açılmaya yüreklendirmede, bazı metallere olan gereksinim, tüm başka şeylerden daha çok yardımcı

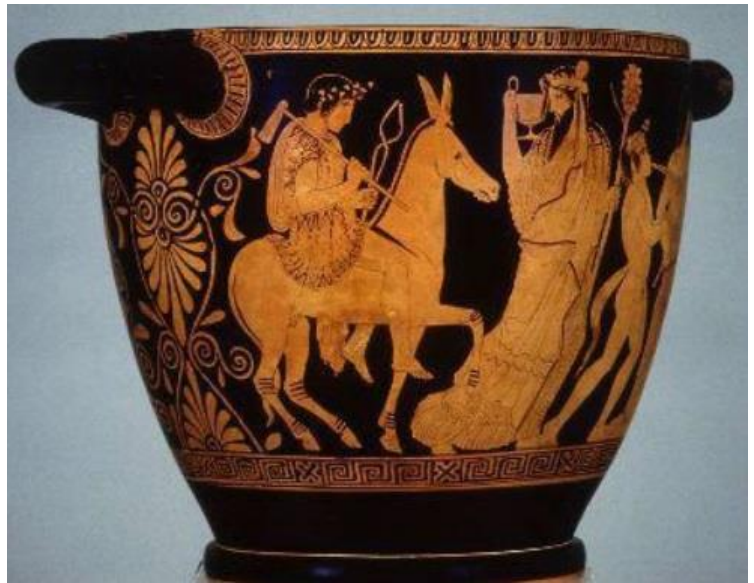
oldu. Ülkede demir bol değildi. Hele, kalay, Yunanistan'da da komşu ülkelerde de hiç yoktu. Oysa bakırla birlikte tunç bileşimine giren bu metal, bu alaşımla, dayanıklı olduğu kadar güzel bir bronz üretebilen tek metaldir.

Gerçi demir kılıç, Dorların istilasından itibaren tunç hançeri alt etmişti ama, VIII. yüzyılda ve daha sonra zırhlı ağır askerin koruyucu zırhının yapımında aranan metal hâlâ tunçtur. Dört parçalı zırh şöyledir: Tolga, omuzlardan karına koruyucu zırh, baldırlarda bacak zırhı, sol kolda kalkan. Savaş alanlarında bu soylu zırh egemen olduğu sürece kalay, bu zırhı taşıyanlar için zorunluydu. Bu toprak zenginleri bu yeni zenginlik kaynağını, yani ticareti bulduklarına pek de üzölmüş gözükmezler.

Ama VIII. yüzyılın insanlarını bir tür büyü ile etkileyen bu nadir kalayı nerede bulmalı? Karadeniz'in dibinde, Kafkasların eteğinde bulunan Kolkhis'de. Önce İonia'nın büyük denizcilik sitesi Miletos, sonra da başkaları, doğudaki bu kalay yolunu kullandı. Miletos kendi madenciliğini ve komşu halklarını Kafkas madenleriyle besledi. Ama Asya boğazlarının eski yolundan çok daha tehlikeli ve daha bilinmedik bir başka kalay yolu daha vardı. Yunanistan'ı güneyden dönüp adaşız denize giren yol, tehlikeli Messina Boğazından ötede ve İtalya kıyılarını izleyerek Etruria maden ocaklarının kalayını bulmaya gidiyordu. Bu yol Euboea'daki (Evia) Khalkis (Halkis) ve Korinthos (Korintos) gibi, büyük demirhane ustaları yetiştiren sitelerin yolu idi.²²²

Öte yandan, söylendiğine göre, batı, almak isteyenlere toprak, hem de çok iyi toprak sunmaktaydı. Orada henüz çok genç Yunanistan'ı dolduran serserilerin ağzının suyunu akıtacak nice şey vardı. Ama herhalde Yunanlıları denize açılmaya yüreklendirmede, bazı metallere olan gereksinim, tüm başka şeylerden daha çok yardımcı oldu. Ülkede demir bol değildi. Hele, kalay, Yunanistan'da da komşu ülkelerde de hiç yoktu. Oysa bakırla birlikte tunç bileşimine giren bu metal, bu alaşımla, dayanıklı olduğu kadar güzel bir bronz üretebilen tek metaldir.

Homeros'un anlatımında; büyük bir işletme olarak yüz yirmi kişi çalıştıran Kephalos adında birinin silah imalathanesini biliyoruz! Çok daha kalabalık emekçiler yalnız maden ocaklarında vardı. Atina devletinin Laurium'da (Laurion) önemli gümüş madenleri bulunuyordu. Bu işletmelerin Solon'dan sonra, topraksız küçük köylüler tarafından iktidara getirilen diktatör Peisistrator tarafından geliştirildikleri kabul edilmektedir ve Peisistratos, önce iyi bir çıkış yaparak işsizlere iş vermek istedi. Laurium'un ilk maden işçileri özgür yurttaşlardı. Bu madenlerde çalışma koşulları çok kötüydü. Çeşitli gelişmeler sonucunda, işsizlik ortadan kalkınca (özellikle bir toprak reformundan sonra), devlet, bu ocakları, kölelerle işleten işverenlere, imtiyaz olarak verdi. Bu imtiyazlardan çokça elde

²²² BONNARD André, "Antik Yunan Uygarlığı İlyada 'dan Parthenon", Cilt I, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım, İstanbul, 2004.

eden ocakları 300, 600 ve hatta 1000 maden işçisiyle işleten zenginlerin olduğunu biliyoruz.²²³

Gerek Homeros'un destanlarında gerekse de eski Yunan kaynaklarında, Yunan halklarının maden ve madencilikle ilgili öykülerinden bahsedilmektedir. Bu öykülerde, isimleri metal ustalarıyla ilişkilendirilen Akman, Damnameneus ve Kelmis'in konu edildiği hikâye de, aralarında kor haline gelen demir külçesini temsil eden orta parmak bulunduğu halde, bir çekice benzetilen işaret parmağının bir örsle benzetilen başparmağın üzerine vurulması şeklindeki bir başka sıradan fabldır. Demir filizi Girit adasına Phrygia yoluyla, Karadeniz'in güney sahili boyunca uzanan bölge üzerinden çok uzaklardan getirilmiştir. Eritilmiş demir ile kişileştirilen Kelmis çok büyük bir ihtimalle, dini nüfuzunu demirin eritmeye başlanması ve demirden yapılmış silahlar kullanan Dorların gelişi ile yavaş yavaş kaybetmeye başlayan metal ustalarının koruyucusu Ulu Tanrıça Rhca'ya yapılan saygısızlığı sembolize eder. Tanrıça'nın kutsal saydığı madenler altın, gümüş, bakır, kurşun ve kalay cevherleriydi; buna karşın, meteorlardan elde edilen demir külçeleri de -bunlardan biri muhtemelen Berekynthos Dağı'na düşmüş olabilir- kaynaklarının mucizevi oluşu nedeniyle oldukça değerliydi. Phaistos'da Tanrıça'nın kilden yapılmış imajı yakınında Neolitik Çağ'a ait olan işlenmemiş bir demir külçesi bulunmuştur.²²⁴

“Şeytanın üst üste durması” genellikle, demirden yapılan kılıca, aynı şekilde demirden yapılmış bir örs üzerinde şekil verilmesi şeklinde yorumlanır. Buna karşın bahsedilen çağın sonlarına doğru taştan yapılan örsler kullanılmaktaydı. Dolayısıyla, bir çekiçle kılıca şekil verildiği şeklindeki yorum akla daha yatkındır; yine de demir çekiçler Romalıların yaşadığı çağa dek oldukça nadirdi. Demir aynı zamanda Mykeneliler için sıradan işlerde kullanılmayacak kadar kutsal ve az bulunan bir madendi; maden filizinden ayrıştırılarak değil, tanrıların gönderdiği göktaşlarından saf olarak elde edilirdi. Zaman içerisinde demirden yapılan silahların Karadeniz'deki Tibarene'den Yunanistan'a getirilmesiyle, bir süreliğine bu madeni eritme ve ona şekil verme sanatı bir sır olarak saklandı. Bu arada Helenistik Çağ'da bile demirciler “tunç işçileri” olarak adlandırılmaya devam edildiler. Ne var ki demir silahların gün geçtikçe yaygınlaşması ve herkes tarafından kullanılmaya başlanmasıyla ile efsaneler çağı da sona ermiş oldu; zira altın, gümüş, bakır, kalay ve kurşun gibi tanrıça için kutsal sayılan ve onun takvimsel ritüelleriyle ilişkilendirilen metallere demir dahil değildi.

Bir başka anlatıda; Talos'un annesi olduğu ileri sürülen ve bir diğer ismi de Perdiks olan Polykaste, kelime olarak polycassitere yani “çok kalay” anlamında kullanılmışsa, söz konusu karakter (Talas) Tunç Çağı efsanelerine aittir. Zaten Giritlilerin kendine komşu olan ülkelerle karşılaştırıldığında gözle görülür üstünlüğünün kaynağı, adada bulunan zengin kalay madeni yataklarıydı. Ülkeden çıkarılan kalay Kıbrıs Adası'ndan getirilen bakır ile karıştırılıyordu. Profesör Christopher Hawkes'e göre söz konusu madenin bulunduğu adaya en yakın bölge Mayorka Adası'ydı.

Madenlerin bulunması da çok büyük güçlükler arasında gerçekleşti. Sonunda yağma savaşı kadar tarım da bundan yararlandı. Madenler ilkin temelde insanın merakını çekmişti: Nadir oldukları için aranıyorlardı. Tunç ve demir, insanlar onlardan silah ve alet yapmadan çok önce, uzun süre yalnız lüks gereksinimleri -Mykenei döneminde altın ve gümüşün yaptığı gibi- karşıladılar. Gerdanlıklarda bakır filizi parçacıkları bulunmuştur. Bu filizlerden çok kolayca indirgenebilen malakit, Mısır'da önemli bir ticaret nesnesiydi; daha hanedan öncesi dönemde cilde sürülecek boya ve düzgün yapımında kullanılıyordu.

²²³ BONNARD André, age. s. 57.

²²⁴ GRAVES Robert, “Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)”, çev. Uğur Akpur, İstanbul, 2010.

Tunç içinde alaşımlanan bakır ve kalay filizleri Akdeniz bölgesinde, Yunan ülkelerinden çok uzak yerlerde bulunuyordu: Kalay Karadeniz'in doğu kıyısında Kokhis'de ve bugün adı Toscana olan Etruria'da vardı. Bu durum gemi yapımının ve denizcilik tekniğinin gelişmesinde çok etkili oldu. Denizcinin yıldızlara ya da güneşin konumuna göre yön bulabilmesi, bir gökyüzü haritasının çıkarılmasını gerektiriyordu.

O vakte kadar -Homeros'un şiirlerine bakılırsa- ticaret ancak takas usulüyle yapılıyordu: Şarap tahıl ile zeytinyağı maden cevheri ile değiştiriliyor ve işler böyle gidiyordu. "Öküz değeri" olarak da hesap ediliyordu. Yavaş yavaş, değişimlere yarayan altın ve gümüş külçeler düşünülmüştü. Ama bu külçeler damgalanmış değildiler, her sefer onları tartmak gerekiyordu. Sarraflar pazarlarda terazilerini hazırlıyorlardı. Her sitenin damgasını bastığı, ağırlığına güvence verdiği gerçek anlamda para, Lydia'da, Paktolos'un altın pullarını akıttığı bu Küçük Asya ülkesinde keşfedildi. Ama buluşu sahiplenilen ve o dönemin geniş koloni hareketi ile onu, bütün dünyada yaygınlaştıranlar, İonia kıyısındaki Yunan siteleridir.

Hephaistos, Yunan mitolojisinde Zeus ve Hera'nın oğlu, ya da Hera'nın yalnız başına doğurduğu oğlu. Tanrılar ve kahramanlar için demircilik zanaatıyla uğraşarak silahlar ve zırhlar üreten ateşler tanrısı. Aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'in eşidir. Hephaistos, zanaatkarlar tarafından Athena ile birlikte mesleklerin piri ve koruyucusu olarak kabul edilen bir ateş tanrısıdır. Tarımı, uygarlığı ve şehir hayatını korur. Anadolu kökenli tanrılardan biri olan Hephaistos, özellikle sönmüş bir yanardağ olarak saygı görmüş, sonraları yanardağların içinde çalıştığına inanılmaya başlamıştır.

Yunan mitolojisinde belli sayıda tanrı ve insan, zanaatkar olarak görülebilir. Tanrılar arasında da, en çok demiurgos figürü olarak gözükken kişi kuşkusuz Hephaistos'tur. Gerçekten de, İlyada'da Hephaistos önce tanrıların içki sunucusu olarak ortaya çıkar²²⁵; sonra madenlerin ve tılsımların efendisi olarak²²⁶ en sonunda da, hemen hemen özdeşleştiği ateşin efendisi olarak belirir. Kuşkusuz Hephaistos ateşin efendisidir, ancak herhangi bir ateşin değil. Temel olarak teknikle ilgili ateş, yani zanaatkarlık işlerini yapmaya yarayan ateştir bu. Bunun, Hestia'nın ocağını tutuşturan ateşle ya da Zeus'un yıldırımını olan ateşle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Üstelik Hephaistos'un ateşi, teknikle ilgili herhangi bir ateş de değildir. Özellikle maden işlerinde kullanılan ateştir. Gerçekte, toprağı pişiren ateş, büyük bir olasılıkla bir titan olduğu için her şeyden önce Prometheus'a aittir. Titan, toprakla ateşin karışımından elde edilen "yanan kireç" anlamına gelen titanos'tan türemiştir.²²⁷

Yunan mitolojisinde, Hephaistos yalnızca değerli madenlerle çalışır: altın, gümüş, bronz, vb. Gündelik yaşama ilişkin gereçleri yapmaya yarayan demir işçiliği, Daktyloi'nin (Parmaklar) işidir. Bunların özel adları da vardır: Akron (Örs), Damnameneus (Çekiç) ve Celmis (belki Dökme). Hatta demir işçiliğinin çok eskilere dayandığı Frigya'daki İdalı Daktyloi'nin, demir-çeliği bulduğu söylenir. Gerçekten de, Hephaistos tam anlamıyla bir bağlayıcı tanrı olarak karşımıza çıkar. Kuşkusuz bir madenci olarak maddedeki bağları biçimlendirebilir ve böylece onları bozabilir. Ama onun işi özellikle büyüdür. Kurbanlarını genellikle maddesel olmayan bağlarla bağlar. Özellikle, bir tahtın üzerine mihladiği Hera ve özellikle Ares ve Aphrodite. İkisini zina halinde yakalayınca, görünmez ilmekleri olan ağlarla onları tuzağa düşürür.

²²⁵ HOMEROS, "İlyada", çev. Azra Erhat, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 76.

²²⁶ HOMEROS, age. s.78.

²²⁷ ARİSTOTELES, "Meteorologike", "Loeb Classical Library", ISBN 9780674994362, 1952.

Bağlama gücüne sahip olan Hephaistos'un çözüme gücü de vardır. Gerçekten de, annesini kurtaran Hephaistos'un kendisidir. Bu hareket onun Olympos'a geri dönmesini sağlar. Ama Hephaistos özellikle harekete geçirmesiyle de ünlüdür. Böylece, bir bakıma prensipte hareketsiz olan varlıkları özgür kılar. Gerçekten de, Hephaistos'un emrinde iki tane altından hizmetkar vardır, onun atölyesinde canlı varlıklar gibi iş yapıp dururlar. Demirci ocağındaki körükler onun elini sürmesine gerek bile kalmadan hareket eder ve bunlar kendi yaptığı otomat-sacayaklardır.²²⁸

Bu metalurji ve büyü bilgisi, Hephaistos'ta birçok biçimde gösterilmiş olan bacaklarının sakatlığıyla alakalıdır. Gerçekten de, klasik sanatın artık dikkat çekmekten vazgeçtiği bu sakatlık, ya bacakların bir zayıflığı ya da ayakların yön değiştirmesi olarak ortaya çıkar. Bu son durumda tann, yalnızca ileri değil, geri geri de yürüyebilir. Bu biraz da, Aristophanes'in Şölen'inde anlattığı çift kişileri andır. Kendini zanaatkârlığa adanmış tek tannın sakatlığında, Eski Yunan'da çalışmaya karşı gösterilen küçümsemenin izini de bulabiliriz. Bu iki yönlü yürümenin Hephaistos'un özelliği olan ve yalnızca hareketlerinde değil, serüvenlerinde de göze çarpan karmaşıklığa bağlı olduğu düşünülebilir.

Hephaistos'un doğumu ve çocukluğu birçok değişkeyle anlatılır. Biz yalnızca Homeros ve Hesiodos'un değişikliklerini gözönüne alacağız. Hesiodos'a göre, Hera Hephaistos'u "aşk bağı olmaksızın ve eşine olan öfkesinden" doğurmuştur.²²⁹ Homeros'a göre, Hera sakat olduğu ve bundan utanç duyduğu için doğum anında onu gökten denize atmıştır. Ama Hephaistos'a Eurynome ve Thetis kucak açmış, onu denizaltında bir mağarada büyütmüş, o da burada metalurji sanatını öğrenmiştir. Oysa Homeros'a göre, İlyada'da Hephaistos annesinin tarafını tuttuğu için onu denize atan Zeus'tur. Bunun üzerine Hephaistos, Lemnos Adası'na düşmüş, orada da Sintiler onu aralanna almışlardır.

Hephaistos, Olympos'tan aşağı Lemnos Adası'na düşüşü tam bir gün sürdü. Bu düşüş sırasında bebeğin ayağı sakat kaldı. Böylece Hephaistos, topal bir tanrı oldu. Yeraltında kalan Hephaistos, bir ustadan demir, bronz ve değerli madenleri işlemeyi öğrendi. Sonra da bir yanardağın içine büyük bir demir atölyesi kurdu. O artık demircilik ve ateş tanrısıydı. Bu demirhanede herkesi hayrete düşürecek sanat şaheserleri yarattı. Nadide yüzükler, bilezikler, kalkanlar yaptı, ama annesini ve onun kendisine yaptıklarını hiç unutmadı.

Hephaistos annesinin yanına çağırılması için bir şeyler yapması gerektiğini düşünüyordu. Sonunda annesi Hera için altından muhteşem bir taht yaptı. Bu öyle bir tahttı ki görenin gözlerini

²²⁸ HOMEROS, age. s. 84.

²²⁹ HOMEROS, age. s. 91-92.

kamaştırıyordu. Ancak bu taht, hiç de görüldüğü gibi değildi. Görünmez bağlardan yapılmış kısıkaçları vardı ve üzerine biri oturduğunda bir daha açılmamak üzere kilitlenip oturan kişiyi hapsediyordu.

İlyada'da Homeros, Hephaistos'un atölyesini şöyle tasvir eder: "Gümüş ayaklı Thetis, Hephaistos'un kaldığı yere gelir. Burası çürümeyen ve yıldızlarda dolu bir yerdir. Ölümsüzlerin gözünü kamaştırır. Baştan aşağı bronzdandır ve topalın elinden çıkmıştır."²³⁰ Oysa bu tasvir kaçınılmaz biçimde, Yunanlıların madenden yapıldığına inandıkları göğün yıldızlı kubbesini düşündürür. Ozanlar da göğün bronzdan (khalkeos ya da polukhalkeos) ya da demirden (sidoreos) yapıldığına inanıyorlardı. İşte bu nedenle, orphik bağlamda Praklos şöyle yazabilmiştir: "Geleneklerimize orphik tealogların Hephaistos'la ilgili inanışlarını da eklememiz gerek. Onun demirci olduğunu söylerler. Çünkü işçidir. Gökyüzünün de anlaşılır olanı simgelemesi nedeniyle bronzdan olduğunu düşünürsek, göğü yapan kişi demircidir."

Metal Ustası-Tanrı Hephaistos doğduğunda o kadar çelimsiz ve çirkin bir çocuktaki, ondan öğrenen annesi Hera, böyle bir çocuğa sahip olduğu için kendisiyle alay edilip utanç duyacağını düşündüğünden, bebeği tuttuğu gibi Olympos Dağı'ndan aşağı fırlattı. Ne var ki çocuk şans eseri, Thetis ve Eurynome'nin ona hemen yardım ettiği denize düştüğünden ölümcül veya kalıcı bir yara almadı. Bu iyiliksever tanrıçalar onu alıp denizin altındaki bir mağaraya sakladılar. Bu mağarada büyüyen Hephaistos yalnızlığını metale çeşitli şekiller vererek gidermeye çalıştı. Kendisini ölümden kurtaran tanrıçalara olan minnettarlığını onlara ustalığını kullanarak yaptığı birbirinden güzel süs eşyaları ve o güne kadar eşi benzeri görülmemiş aletler hediye ederek gösterdi.

Aradan geçen dokuz yıldan sonra günün birinde Hera bir şölende Thetis'in taktığı olağanüstü güzellikteki broşu görünce, "Aman tanrım, bu muhteşem mücevheri nereden buldun?" diye sordu. Thetis önce tereddüt ettiyse de, Hera'nın giderek öfkeye dönüşen ısrarı karşısında gerçeği anlatmak zorunda kaldı. Tanrıça hiç vakit kaybetmeden oğlunu, gece gündüz yirmi körüğün çalıştığı, daha iyi bir metal fırını yaptığı Olympos'a geri götürdü, bununla da kalmayıp onun Aphrodite ile evlenmesini de sağladı. Hephaistos, Hera'ya o kadar alıştı ki, kendisine başkaldıran Hera'yı elleri ve ayaklarından bağlayarak gökyüzünden aşağı sallandıran Zeus'a bile kafa tutmaya cüret etmişti. Ne var ki sessiz kalmak daha akıllıca olurdu, zira Zeus onu ikinci kez Olympos'dan aşağı attı. Hephaistos bütün gün düştü. Lemnos adında bir adaya düşerek iki bacağını kırdı ve ölümsüz olmasına rağmen, köylüler onu bulduğunda güçle nefes alır bir haldeydi. Daha sonra özür diledi ve tekrar Olympos'a yerleşti, yalnızca altın bastonlarla yürüyebiliyordu.²³¹

Çirkin, sinirli ve sakat olmasına rağmen, güçlü kuvvetli biriydi Hephaistos. Olağanüstü ve eşsiz bir sanat becerisine ve yaratıcılığına sahip olan bir sanatkârdı. Sanatında o kadar ustaydı ki, fırınında kendisine yardımcı olması için altından bir grup kadın işçi yapmıştı; bunlar konuşabiliyorlar ve tanrının verdiği en ağır işleri bile yapabiliyorlardı. Hephaistos bunlardan başka, tanrılar için düzenlenen şölenlerde kendi başlarına onlara hizmet eden ve görevleri bittikten sonra geri dönebilen altın tekerlekli ve üç ayaklı masaları da icat etmişti. Hephaistos ve Athena, Atina'daki tapınakları paylaşmışlardır ve adı, "gündüz parlayan" (yani Güneş) anlamına gelen "hemero-plaistos"tan türemiş olabilir. Öte yandan, metal işçiliğini ve tüm mekanik sanatları himayesi altına alan Athena "geceleri parlayan" Ay Tanrıçası'ydı. Tunç Çağı'nda, yapılan her eşya, silah ve aracın birtakım sihirli özelliklere sahip olduğu ve onları yapanların birer büyücü oldukları düşünülmüyordu. Bundan dolayı, biri şairlere, diğeri metal

²³⁰ HOMEROS, age. s. 97.

²³¹ GRAVES Robert, age. s. 76.

ustalarına ve sonuncusu da hekimlere başkanlık eden üç kişiden oluşan Brigit Ay Üçlüsü'ne atfedilen şeyler için de bu kanı geçerlidir.

Tanrıça tahttan indirildiğinde demircilik tanrılaştırılmıştır. Metal Ustası-Tanrı'nın sakatlığından dolayı sekerek yürüyüşünün Batı Afrika'dan İskandinavya'ya uzanan birçok bölgede bir gelenek halini alması, ilkel çağlardaki demir ustalarının kaçarak düşman kabilelerine katılmalarını önlemek amacıyla kasten sakat bırakılmaları nedeniyle olabilir. Bununla beraber keklik yürüyüşünü andıran bir dans aynı zamanda demir ustalığı Mysterionlarıyla bağlantılı olan erotik objelerle icra edilmekteydi ve Hephaistos Aphrodite'yle evlendiğinden dolayı yılda bir kez, İlkbahar Festivali'nde, dans etmiş olabilir.

Hephaistos, Troya Savaşı'nda da karşımıza çıkar. Thetis, oğlu Akhilleus'un silahları düşman tarafından yağmalanınca Hephaistos'a başvurur. Thetis'e büyük bir minnet duyan Hephaistos, Akhilleus için muhteşem bir işçiliğin ürünü olan kalkan, zırh, miğfer, dizlik gibi savaş gereçleri yapar. İlyada'da, Hephaistos'un işe koyuluşu şöyle anlatılır: "(...) körüklerini tekrar ateşe çevirip çalışmalarını için komut verdi. Onların da hepsi birlikte, yani yirmisi birden üflemeğe başladılar potalara. Her çeşit soluğu çıkarıyorlardı. Hephaistos'un istediği ve işin gerektirdiği gibi, kimi zaman güçlü, kimi zaman da daha hafif. Ateşe sert bakır, tunç, kıymetli altın ve gümüş attı. Daha sonra da kütüğün üzerine kocaman örsü koydu; bir eline ağır çekici öbürüne de maşayı aldı. İlk önce işe, onu her tarafından süsleyerek büyük ve güçlü bir kalkan yapmakla başladı. Dört bir yanına şimşekler saçan, üç katlı ve parıl parıl parlayan bir çember yerleştirip İlyada'da bu satırlar ve Hephaistos efsanesi uzayıp gider.

Öte yandan, asıl tapınakları Samothrake'de bulunan Lernnoslu Kabirierin babalarının ya da en azından atalarının Hephaistos olduğu sanılmaktadır. Deniz yaratıkları, Hesykhios'ta açıkça yengeçlerle özdeşleştirilmiştir: "Kabirler yengeçtir (karkinoi) Lemnos'ta özellikle onurlandırılan, tann yerine konulan hayvanlardır. Bunların Hephaistos'un oğulları olduğu da söylenir" (Hesykhios, Kabeiroi). Bu kabuklu deniz hayvanının Hephaistos'la birçok ortak yanı vardır. Gerçekten de yengeç, hem karada hem suda yaşayabilen bir hayvandır. Ancak onu ilginç kılan, özellikle uç özellikleri dir. Yengecin yürüyüşü kaçınılmaz biçimde

Hephaistos 'un çift yönlü yürüyüş ünü, iki kısıpacı da madencilerin kerpetenini amınsatır (eski Yunanca'da karkinoi). Ayrıca, akraba oldukları Hephaistos gibi Kabirler de madencidir.

Bunun dışında, bir madenci ve bir demirci olarak Hephaistos, özellikle Atherra gibi metis özelliğine de sahiptir. Aslında Hephaistos'a klymetis ve polymetis denilir. İki ağızlı baltayla Zeus'un kafasında hapsedilen Atlherra'yı kurtaran kişinin Hephaistos olduğu da böylece anlaşılır. Hatırlanacağı gibi, Uranos ve Gaia Zeus'a önemli bir kehanette bulunmuşlardır. Buna göre, eğer Metis'in ondan bir kızı olursa, tıpkı Zeus 'un Kronos 'u tahttan indirdiği gibi, kızı da Zeus'u devirecek bir oğul dünyaya getirecektir. Bunun üzerine, Zeus Metis'i yutacaktır. Yıllar boyunca Yunan yarımadasında Hephaistos'un onuruna, farklı önemi olan iki bayram kutlanırdı. Kasım başında yapılan Khalkheialar, metal zanaatkarlarının bayramı olmuştur. Bunlara Athenaia da denirdi. Bu da bu kutlamalarda tanrıçanın bir rolünün olduğunu gösteriyor. Öte yandan, Athena'nın katılmadığı Hephaisteia, Kalkheia'dan daha önemliydi ama daha az bilinirdi.

Metalürji Yunanistan'a ilk olarak Ege Adaları'ndan geldi. Helen öncesi döneme ait, olağanüstü güzellikteki tunç ve altın eserlerin satın alınması belki de, kainatın yaratılışının atfedildiği Deniz Tanrıçası'nın unvanlarına sahip olan Eurynome ve Thetis'in Hephaistos'u bir Lemnia Mağarası'nda saklayıp büyütmelerini açıklar. Metal Ustası-Tanrı'nın mağarada yaşadığı dokuz yıl, onun Ay'a olan itaatinin bir göstergesidir. Hephaistos'un, Kephalos, Talos, Skiron, İphitos ve diğerleri gibi aşağı atılışı, Yunanistan'ın birçok bölgesinde kutsal kralın hükümrancılık süresinin sonunda başına gelenlerle aynıdır. Altından yapılmış olan takma ayak payandalar büyük bir olasılıkla tanrının kutsal topuğunun yerden yüksekte durabileceği şekilde dizayn edilmiştir.

Hephaistos aynı zamanda volkanik Lipari adalarında bulunan Vulcan'ın metal fırınıyla da özdeşleştirilmiştir; zira tanrının ibadet merkezi olan Lemnos volkanik bir yer olup, Moskhylos Dağı'nın zirvesinden fıskıran volkanik doğal gaz yüzyıllar boyunca burada yanmaya devam etmiştir. Buna benzer bir diğer volkanik dağ da Piskopos Methodius'un MÖ 4. yüzyılda anlattığı ve 1801 yılına dek lavların aktif halde püskürdüğu Lykia'daki Lemnos Dağı'dır. Hephaistos'un her iki dağda da birer tapınağı bulunmaktaydı. Lemnos, (muhtemelen "püskürten kadın" anlamına gelen leibein'den) anaerkil yaşam felsefesinin hüküm sürdüğu bu adanın Ulu Tanrıçası' na verilen bir isimdi.

Hephaistos (Zeus'un Hera'dan olma oğlu; demircilik, zanaat, yontuculuk, metalürji, ateş, yanardağ tanrısıdır. Sembolleri: çekici, örs, demirci maşası, bıldırcındır. Atina'da Athena ve Hephaistos adına ortak tapınaklar inşa edilmiş, ortak şölenler düzenlenmiştir. Hephaistos'un gökten atıldığı sırada düştüğüne inanılan Limni Adası toprağının, yılan sokmalarına iyi geldiğine, deliliği tedavi ettiğine ve kanamaları durdurduğuna inanılmıştır. Evlerdeki ocakların yanı başına konan, minik Hephaistos heykelleri, en eski Hephaistos tasvirleri arasında yer alır.

Kiklop, Yunan mitolojisinde alınlarının ortasında tek gözleri bulunan devlerdir. Uranüs ve Gaia'nın yani Gök ve Toprağın çocuklarıdır. Onlar tanrılardan korkmayan, zalim, insan etiyle beslenen yaratıklardır. Ancak iyi olanları da vardır. Zeus'a şimşeiği ve Ateş'i verenler. Homeros'a göre kikloplar, mağaralarda yaşayan korsan çobanlardır. Odysseus adamları ile birlikte Truva Savaşı'ndan vatanına dönerken dev kiklop Polyphemos'a esir düşmüş ve onun elinden kurtulmak için dev Polyphemos'u kör etmek zorunda kalmışlardı. Polyphemos bir çobandı ve Tanrıların melez çocuklarına ait olan Altın Post'u çalmıştı. Kikloptan kaçmak içinde Hiç Kimse adında bir karakter yaratmak zorunda kalmıştır.

Kikloplar inatçıdırlar; kaba kuvvetlerinden ötürü, demircilik, taş ustalığı vb. ağır işlerle uğraştıkları düşünülür ve çoğunlukla bu tür zanaat işleriyle meşgul bir haldeyken, mesela demirci tanrı Hephaistos'a ocağın başında yardım ederken tasvir edilirler. Volkanik kraterlerin derinliklerinden yükselen korkutucu sesler, Kiklopların çalışıyor olmasına yorulur. Kikloplar sadece demircilik zanaatinde değil, taş işçiliğinde de ustaydı. Miken, Larnaka ve Argolis'teki bazı arkeolojik sit alanlarında bugün de görülebilen dev taşlı duvarlara bakan Helenler, bu anıtsal yapıların ancak Kikloplar tarafından örülmüş olabileceğini düşünmüşlerdir. "Şimşek" Steropes, "esip gürleyen" Brontes ve "parlak" Arges, Uranos'tan olma ilk üç Kiklop bunlardır.

Korkunç derecede çirkin ve tedirginlik verici ölçüde güçlü ve tehlikeli oldukları için, Kikloplar da Hekatonkheirlerle birlikte Uranos tarafından Tartaros'a hapsedilmişlerdi. Titanlar Savaşı sonrasında Zeus tarafından özgürlüklerine kavuşturulan bu yaratıklar arasında Kikloplar, savaşta aktif bir rol oynamışlardır. Steropes şimşegi ham haliyle üretmiş, Brontes buna şimşegin gürültüsünü, Arges ise parlaklığını katmıştır. Kikloplar, ürettikleri bu savaş silahını Zeus'a vermişlerdir. Zeus'un savaştan galip çıkmasında bu silahın büyük etkisi olmuş ve şimşek, o günden sonra Zeus'un temel silahı, hatta sembolü haline gelmiştir.

Zanaatkar Kiklopların, deniz tanrısı Poseidon'un üç dişli yabası, yeraltı tanrısı Hades'in görünmezlik miğferi gibi, mitoloji açısından son derece önemli, olağanüstü özelliklere sahip bazı özel silah veya gereçleri de tanrılar için özel madenlerden üretmiş olduklarına inanılır. Efsanelere göre Kikloplar, tanrıça Artemis'in ok ve yayını ay ışığından, tanrı Apollon'un kileri ise güneş ışınlarından yontmuşlardır. Bu meşhur ilk veya "yaşlı" Kikloplardan başka, bir de "genç" Kikloplar denen, ikinci bir Kiklop kuşağı vardır. Mitolojiye göre genç Kikloplar, Yunanlıların geç Antik dönemde Sicilya ile bir tuttıkları Hypereia adasında yaşayan, yamyam özellikleri gösteren bir Kiklop kabilesiydi. Fakat bu kabilenin üyeleri, yaşlı Kikloplarınkinden tamamen farklı bir soya mensuptu. Çünkü bu Kiklopların soyları, Gigantes diye tabir edilen mitolojik yaratıklara, yani Uranos'un erkeklik organından toprağa damlayan kana dayanıyordu. Hypereia Kikloplarının en ünlüsü, hiç kuşkusuz, Odysseia'nın en iyi bilinen bölümlerinden birinin kahramanı olan Polyphemos'tur. Latince versiyonda Polyphemos diye de bilinen bu Kiklop, deniz tanrısı Poseidon'un oğlu olan yegâne Kiklop'tur. Homeros'un Odysseia'sında, Odysseus'u ve onun tayfasının bir kısmını mağarasına kapatan Polyphemos, mağaradaki tayfayı her gün iki iki tüketmeye (beyinlerini çıkarıp yemeye) başlar. Nihayet Odysseus, Polyphemos'un gözünü kör ettikten sonra yaptığı kurnaz bir plan sayesinde kendisiyle birlikte altı adamını bu acımasız devin mağarasından kurtarmayı başarır. Fakat Odysseus bu kaçıışı elbette ancak deniz tanrısı Poseidon'un gazabını üzerine çekme pahasına gerçekleştirebilmiştir. Resim var

Kikloplar çok güçlüydüler, dediğim dedik, hantal, kaba bir mizaçları vardı ve kaba kuvveti temsil ediyorlardı. Belki de bu kaba kuvvetlerinden ötürü, isimleri ağır taş işçiliği ve demircilikle birlikte anılıyor, çoğunlukla bir ocağın başında çalışırken tasvir ediliyorlardı. Akhilleus'un silahlarının yapıldığı bölümdeki gibi demir döverler, maden işlerler ve tanrılara silah yaparlar. Tek gözleri ateşin karşısında kor gibi parlar, kraterlerden fişkıran kıvılcımlar onların örsünden fırlayan ateşlerdir, yersarsıntıları ve gürültüleriyle kendilerini belli ederler.

Yunan mitolojisindeki bir başka anlatıda; babasının tahtına kurulmasının üstünden pek fazla bir zaman geçmemişti ki, tanrı Prometheus'un soyundan gelen ve Titanlar denen eski tanrılar, Baştanrı Zeus'un evreni hoyratça yönetmesine karşı ayaklandılar ve böylece Zeus'la tanrılar arasında ürkünç bir savaş başladı. Haliyle Kiklopların bir kısmı, yeraltındaki demirci işliklerinde habire yıldırım üretip Baştanrı Zeus'a ulaştırıyorlardı. Zeus hem elindeki

yıldırımlar kusan silahıyla, hem de dağları tepeleri yerinden söküp gökyüzüne fırlatabilen yeryüzündeki güçlü Kiklopların ve de akrabaları olan tanrıların yardımlarıyla hasımlarını yenmiştir. Bu arada karalar ve denizler birbirine girip altüst oldu. Bu yüzden bir taraftan karmakarışık dağlar tepeler oluşurken, Ege denizinde de sayısız ve darmadağın adacıklar, takımadalar ortaya çıktı. Anadolu ve Ege'nin iki yakasındaki coğrafyada da karmakarışık dağlar, tepeler, vadiler bu hengâmede oluştu.

Zaten gün gelip tahtına kurulmalarından ürktüğü insanların bir de ölümsüzlüğe kavuşmasını düşünmek, Baştanrı Zeus'u çileden çıkarmak için çoktan yetip artıyordu! Bu yüzden Kiklopların armağanı yıldırımlar çaktıran silahıyla hemen Asklepyos'u öldürmüştür. Haliyle tanrı Apollon da, oğlunun sırf insanlık yararına bulduğu bir ilaç yüzünden öldürülmesine çok içerlemiştir. Babası olan Baştanrı Zeus'a el kaldıramadığı için de, hıncını almak üzere yıldırımlar saçan silahların üreticileri olan Kikloplardan ele geçirdiklerini öldürmeye başlamıştır. Bunu anında duyan Baştanrı Zeus, Apollon'u süresiz olarak yeraltının karanlık mağaralarına kapatmayı düşünmüştür. Karısı tanrıça Hera'nın araya girmesiyle bu niyetinden caymış, yeryüzünde tanrıların elçileri ve temsilcileri olan krallardan birinin buyruğunda, bir yıl köle olarak çalışma cezasına çarptırmakla yetinmek zorunda kalmıştır.

Madenler ve demircilikle uğraşanların dışında, bir de Duvarcı Kikloplar vardı. Bunlar Anadolu'nun Likya bölgesinde yaşayan bir halktır. Bu Kikloplar halkının, Hitit kabartmalarında tek gözlü olarak görülen kişiler olabileceğini ileri süren yazarlar vardı. Zaten onlarla ilgili bütün efsaneler, onların Güney Anadolu'daki Likya bölgesinde bir zamanlar yaşamış bir halk olduğunu söylemektedir. Birtakım yazarlar da; Anadolu'daki, Sicilya'daki ve Yunanistan'daki "Kiklop Duvarları" denen surları, kaleleri ve sarayları, bu duvarcı Kiklopların yaptıklarını kabul etmektedir.

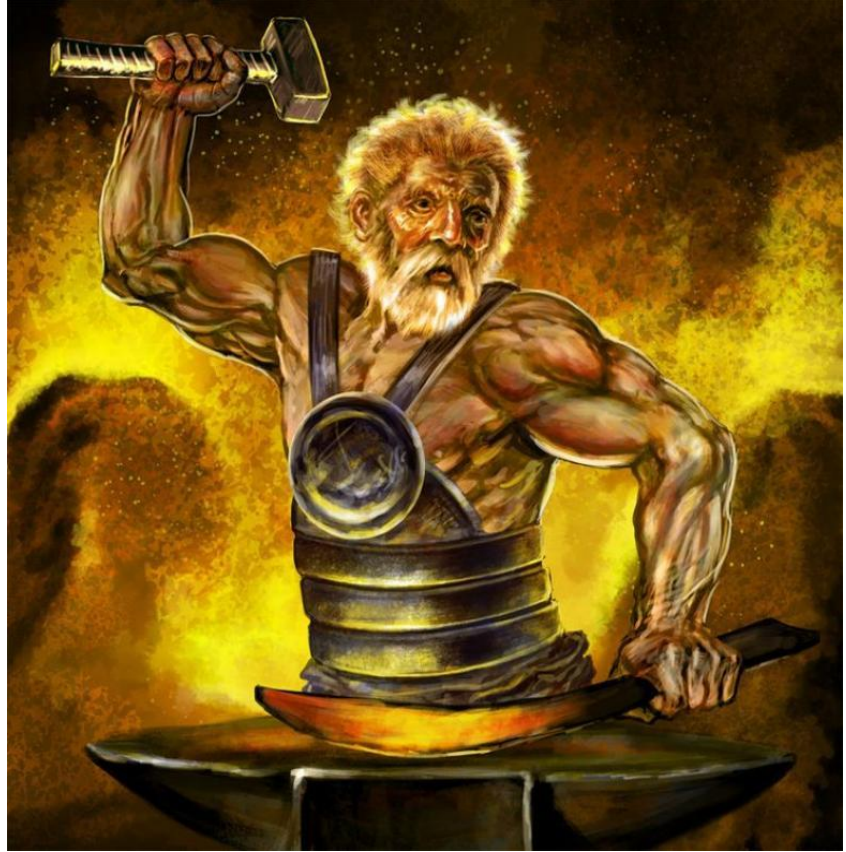
Bu üçüncü küme Kiklopların kimileri de, örneğin Etna gibi yanardağların derinliklerinde yaşarlar; işçilerin ve ateşin tanrısı total Hephaistos'la birlikte, madenleri eriten büyük fırınların önünde, çekiçleriyle demir döverlerdi. Bu fırınların dumanları ve alevleri, yeryüzüne püskürerek çıkar ve püskürdükleri yerlerde de yanardağlara dönüşürdü. Bir anlamda ateşin, demirciliğin ve el sanatlarının tanrısı Hephaistos'un yardımcıları olan bu demirci Kikloplar yalnızca örs üstünde ve kan ter içinde insanlara gerekli olan aygıtlar şekillendirmekle kalmazlar; bir yandan da çeşit çeşit maden yatakları yeraltlarında üretirlerdi. Gene bu Kikloplar, Olimpos'taki tanrıların ve de onların temsilcileri olan kralların saraylarındaki bütün altın ve pırlanta aksamaları, hep bu yeraltındaki volkanik fırınlı demirci işliklerinde dövüp şekillendirirlerdi. Gene onların istekleri doğrultusunda kılıç kalkan da durmadan döverlerdi. Ne var ki hiç de insana yakışmayan bu silahları döverlerken soludukları öfke, Etna yanardağının doruklarından duman duman püskürdü.

Yine bazı Yunan mitolojisine ait anlatılarda Kikloplar; Hades'e görünmez kılan başlığı, Poseidon'a da üç dişli yabayı veren devlerdir. Kikloplar üzerine başka efsaneler de anlatılır: Apollon Kikloplara düşman kesilir, çünkü oğlu Asklepios insanları ölümden kurtarıyor diye Zeus'un öfkesine uğrar ve Kiklopların yıldırımıyla öldürülür. Apollon baştanrı Zeus'a el kaldıramadığı için Kiklopları öldürmeye kalkışır. Zeus buna kızar, bir an oğlu Apollon'u Tartaros'a atmayı düşünür, sonra bu kadar ağır bir cezadan vazgeçip onu bir yıl için sığırtmaç olarak Admetos'un yanına yollar (Admetos, Asklepios, Apollon). Bu efsanede Kikloplar ölümsüz tanrılar değil, ölümlü yaratıklar olarak gösterilmiştir.²³²

²³² ERHAT Azra, "Mitoloji Sözlüğü", Remzi Kitabevi AŞ, Altıncı Basım, 1996.

Yunan mitolojisinde madenler ve madencilikle uğraşan bir diğer grupta bir tür cin olarak tanımlanan Daktyl'lerdir. Kimilerine göre Rhea, Tanrılar Tanrısı Zeus'u dünyaya getirdiği sırada duyduğu katlanılmaz ağrı ve sancılar nedeniyle her iki yana açtığı elleriyle toprağı sıkıca kavramış ve parmaklarının arasında sıkışıp kalan toprak zerreciklerinden beş kız ve beş erkek olmak üzere on Daktyl dünyaya gelmişti. Dişi olanlar Rhea'nın sol elinden, erkekler ise Tanrıça'nın sağ elinden doğmuştu. Buna karşın bazı yazarlar Daktyllerin Zeus'un doğumundan çok önceleri Anadolu'daki İda Dağı'nda (Kaz Dağı) yaşadıklarını, diğerleri ise onların Nympha Ankhiale tarafından Oaxus yakınlarındaki Diktae Mağarası'nda dünyaya getirildiğini öne sürerler. İlk demir madenini Berekynthos Dağı yakınlarında bulan erkek Daktyller bulmuşlardır. Bunlar çok iyi birer demirci ustası idiler.²³³

Olymposlular arasında üçüncü kardeş olan "Hades", kurada, yer altını çekmiş, ölüleri yönetmeye başlamıştır. Toprakta gizli değerli madenler yüzünden Pluton, zenginlik tanrısı diye de adlandırılmıştır. Yunanlılar gibi Romalılarda Hades derlerdi ona; bazıları Latince zengin anlamına gelen Dis kelimesini onun adı olarak benimsemişlerdi. Hades'in kim giyerse giysin görünmez olan ünlü başlığı vardı. Karanlık ülkesinden kolay kolay ayrılmaz, Olympos'a oldukça seyrek giderdi; zaten kendisini orada iyi karşılamaz ve ağırlamazlardı. Acımayan bir tanrıydı, ama doğruluğu, adaleti severdi, korkunçtu ama kötü bir tanrı değildi.

Sözlük anlamı "görünmeyen" demek olan Hades, başına görünmezliğini borçlu olduğu bir miğfer takan, korkunç görünümüne karşın kötü veya kaprisli olmayan bir tanrıdır. Yeraltı tanrısı olması sebebiyle sahip olduğu bütün yeraltı zenginlikleri, değerli madenler, Hades'i öylesine bolluk ve zenginliğin sembolü yapmıştır ki Romalılar Hades'in adını Pluto, yani varlıklı diye değiştirmişlerdir. Hades'in karısı, Zeus ve Demeter'in kızları olan Persephone'dir. Hades'in adı mitolojik öykülerde pek geçmez; en büyük hikâyesi de karısı Persephone'yi Ölüler Ülkesine kaçırmışlığıyla ilgilidir.

Erinyslere gelecek olursak, bunlar da kötü değil, insanlığın iyiliğini isteyen, koruyucu varlıklardır. Ancak "erinys" in Yunancada "öfke" demek olduğundan da anlaşılacağı gibi, Erinysler, suç işlemiş herkesi, ölümlü veya ölümsüz ayrımı yapmadan cezalandırırlar. Kısaca,

²³³ GRAVES Robert, "Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)", çev. Uğur Akpur, İstanbul, 2010.

bir anlamda vicdanı, vicdan azabını simgeledikleri söylenebilir. Yeraltı tanrısı Hadesin zürriyeti de, Persephone'yi yeraltına kaçırmak dışında başkaca bir vukuatı da yoktur. İsminin kelime anlamı “görünmez”dir, bu görünmezliği sağlayan bir miğferi vardır. Yeraltının bütün madenleri Hades'e ait olduğu için Hades varlıklısıdır, Roma'da kendisine bu yüzden Pluto (varlıklı) adı layık görülmüştür.

Hades'in sembolleri, Tartaros'un bekçi köpeği üç başlı köpek Kerberos, yine Tartaros'un anahtarı, uzun asası, dişbudak ağacı, nergis ve boynuz kadehtir. Poseidon'a geldik. Zeus, yeryüzü egemenliğini kendisi ve kardeşleri arasında pay ederken Zeus'a gökyüzü, Hades'e yeraltı düştüğüne göre, Poseidon'a da kala kala denizler kalmıştı. Poseidon sadece deniz tanrısı değildir ama. Üç dişli yabasını yere bir vurdu mu yer gök zangır zangır sallanır, depremler olur, denizler karışır. Bu yüzden Poseidon depremlerden de (mesela Atlantis'in yıkımına neden olmuş olan) sorumlu bilinirdi. Ayrıca denizle atı “denizatı” veya “hipopotam” haricinde yan yana hayal etmemiz belki biraz zor, ama Poseidon aynı zamanda atların da terbiyecisi olduğuna inanılan bir tanrıydı. Bilhassa eski çağlarda, at şeklinde betimlenir, şerefine at yarışları düzenlenirdi. Sonradan atların yeleleri gitti, saçlı sakallı bir adam olarak tasvir edildi.

Yunan mitolojisinin en önemli karakterlerinden birisi olan tanrıça Athena da maden sanatları ve seramik, çömlekçilikle ilgilidir. Kendisi de işçi, hem de iyi işçi olan tanrıça, Atina'nın tüm çalışan halkını koruyucusudur. Dülger ve duvarcılar gönyelerini ona borçludurlar. Athena maden sanatlarını ve dahası, geniş keramik kenar mahallesine onun adını veren kalabalık çömlekçiler halkını da korur. Athena çömlekçi çarkını keşfetmiş ve ilk pişmiş toprak küpleri yapmıştır. Renk vermede ve pişirmede kazaları engellemeye dikkat eder. Athena çömlek kıran ve cila çatlatan şeytanları, kil içinde, fırın içinde pusuya yatan Syntrips (Sintipsi), Sabahtes (savata) ve Smarangos şeytanlarını bozguna uğratar. Tüm çömlekçi takımı, ustalar, modelciler, dizgiciler, desenciler, siyah rengi veren, kırmızı kili figürlere ayıran ve deseni - bazen tek kıllı bir fırçayla- şarap rengi bir çizgi ya da beyaz bir çizgiyle düzelten ressam, pişirmeye göz kulak olmakla görevli işçiler, kili yoğuran düz işçiler, hepsi onu yardıma çağırırlar.²³⁴

Yunan mitolojisinde Athena özellikle kadınların koruyucusu olarak bilinmektedir. Zor şartlarda yaşayan kadınlar Athena adına yapılan tapınaklara sığınır. Eski Yunanistan döneminin kadını, fazlasıyla aşağılandığı bir duruma düşmüştür. Ne zaman oldu bu “kadının büyük tarihsel yenilgisi”? Burada birtakım varsayımlara gitmek zorundayız. En olası varsayım, bu yenilginin metallerin keşfine ve savaşın çok kazançlı bir iş alanı olarak gelişme göstermesine bağlanmasıdır. İnsanlar bakırı bulur ve onu kalayla alaşımlayıp kendilerine ilk tunç silahları yaparlar. Sonra demiri bulur ve ondan yeni silahlar yaparlar. Sahip oldukları bu silahlarla, savaşı çok kârlı bir iş haline getirirler. Akhalı yağmacılar, Mykene krallarının mezarlarını altınla dolduruyorlardı. Dorlar, Egelilerin barışçı uygarlığının kalıntılarını yıkarlar. Bütün bu olaylar, tarihsel çağların daha başlangıcında geçmektedir.

Girit'te bulunan ve olağanüstü güzelliğe sahip olan çanak-çömleklerin bir kısmının kadınlar tarafından yapıldığı ve bunların da esasen Tanrıça Athena tarafından icat edilen aletler olduğu bilinmektedir. Ancak Klasik Çağ Yunanistan'ında zanaatkarın erkek olması şarttı. Gümüşün ilk çağlarda altından daha değerli bir metal olmasının sırrı, onun diğer madenlerle karşılaştırıldığında nispeten daha sağlam olup kolay şekillenmesi ve Ay için kutsal olmasıydı.

²³⁴ HOMEROS, “İlyada”, çev. Azra Erhat, Can Yayınları, Dünya Klasikleri, 24. Basım, 2008.

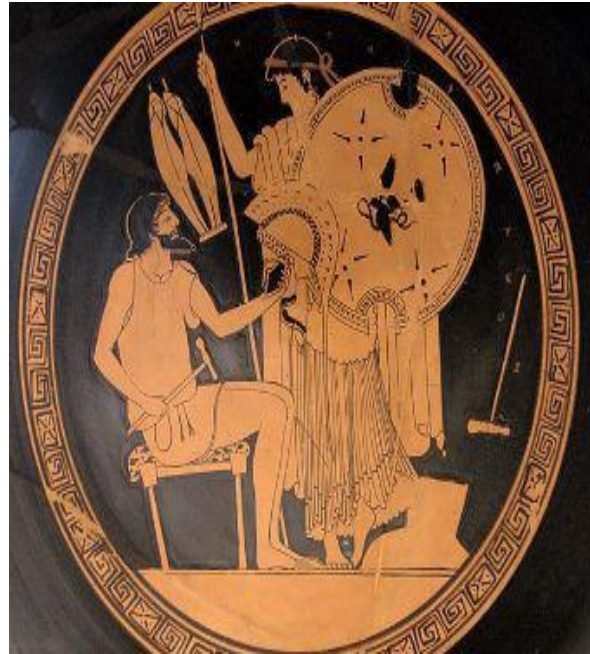
Perikles'in Atina'sı üstünlüğünü Laureion' da ilk olarak Giritlilerin işlettiği zengin gümüş madenlerine borçluydu. Şehir, sattığı madenlerin karşılığında yiyecek ithal etmekteydi.²³⁵

Thetis, Yunan mitolojisine göre tüm zamanların en iyi savaşçısı olan Aşil'in annesi, Phtya kralı Peleus'un karısıdır. Su tanrıçası olarak bilinir. İlyadada da "gümüş ayaklı" olarak adlandırılır. Denizkızı tanrıça Tetis denizin dibindeki sarayına yakın yerde yara bere içinde bulunduğu Demircilik Tanrısı Hephaistos'a yıllarca analık etmiştir. Yeraltındaki büyük demirci işliklerindeki demirci Tepegözlerin yanına çıraklığa da vermiştir. Bir sanat öğrensin, öğrendiklerini de içinde yaşadığı bu dünyanın acılı insanlarına aktarsın, onların yaşamını güzelleştirmesi amacı ile Hephaistos'u demirci olmaya sevk eden Thetis'dir. Gerçekten de topal tanrı demirci Hephaistos, tanrıça Atena'yla birlikte bütün işçileri eğiten ve yönlendiren tanrılara dönüşecektir.

Yunan mitolojisine ait bir başka anlatıda, Kinyras, tanrıça Aphrodite'nin saydığı ve sevdiği bir kral olarak gösterilir. Kıbrıs'ta bu tanrıçanın kültünü kurmakla kalmamış, usta bir bilici ve müzikçi olarak adaya sanatları ve uygarlığı da getirmiş. Fenike'den gelme "kinnor" adlı bir sazla (Kinyras adı oradan türemeymiş) tanrı Apollon'la yarışmaya girmiş ve Marsyas gibi tanrının gazabına uğramış. Kinyras Kıbrıs adasında bakır madenlerini ortaya çıkaran, tunç işlemeciliğini kuran ve adaya ilkçağdaki zenginliğini kazandıran kral olarak geçmektedir. Aphrodite onu sevdiği için uzun ömürlülük bağışlamış, Kinyras da 160 yaşına kadar yaşamıştır.

Prometheus, İapetos ve Klymene'nin oğlu ve Atlas, Menoitios ve Epimetheus'un kardeşidir. Prometheus, öteki kardeşleri gibi, tanrısal düzene kafa tutmuş, karşı çıkmış ne var ki öteki kardeşlerinden farklı olarak sonunda insanoğlunu yaratarak ve onlara ateşi (yaratıcılığı, bilimi, uygarlığı) vererek bu düzeni değiştirmeyi başarmıştır. Prometheus, insanlara yıldızların hareketlerini önceden kestirmenin yolunu, ilim ve sanatın anası olan sayı saymasını ve harfleri kullanmayı, hayvanlara boyunduruk vurmamayı ve atları dizginlemeyi öğretmiştir. Böylece onları ağır ve kaba işlerden kurtarmıştır. Denizleri aşan gemilere yelken takmayı icad eden de odur. Otları birbirine karıştırıp hastalıklara karşı ilaç yapmayı; tunç, demir, gümüş ve altın gibi, toprağın insanlardan sakladığı hazineleri bulup ortaya çıkarmayı da Prometheus öğretmiştir.

Prometheus'un oğlu Deukalion ile Pandora'nın kızı Pyrrha, mitolojiye göre, kuzey Yunanistan'daki Lokris, Malis, Phthiotis ve Thessalia yörelerinin ilk kral ve kraliçesidirlere. Yunan mitolojisine göre, dünyaya bugüne kadar beş insan ırkı gelmiştir. Bu insan soyları, tarihi sırasıyla, altın ırk, gümüş ırk, bronz ırk, kahraman ırk, nihayet günümüzü de kapsayan demir ırktır. Kronos zamanında tarih sahnesine çıkan altın ırktan geriye neslin devamını sağlayacak herhangi bir birey kalmamıştır. Altın ırkı izleyen gümüş ırk, Zeus'un egemen olduğu dönemde, Prometheus tarafından balçıktan meydana getirilen insanların ırkıdır.

²³⁵ GRAVES Robert, Yunan Mitleri, The Greek Myths, Say Yayınları, 2004.

Gümüş ırkın bireyleri, Melia veya Meliai diye adlandırılan dişbudak ya da üvez ağacı perileri ile evlenmek suretiyle, soylarını bronz ırk olarak sürdürmüşlerdir. Dişbudak perilerinin, hadım edilen Uranos'un Gaia (yer) ile buluşan kanından türemiştir. Böylece bronz ırk, Yunan mitolojisinde, dünyaya doğum yoluyla gelmiş, hem erkek hem de dişi bireylerden oluşan ilk insan soyunu ifade ediyor. Gelgelelim, bu bronz ırk ahlaken epey bozulduğu için, Zeus, onları büyük bir tufanla yok etmek yoluna gidiyor. Bu büyük tufan felaketinden yalnızca Deukalion ile Pyrrha, o da Prometheus'un onları yaklaştırmakta olan afet karşısında uyarması sayesinde kurtulmuşlardır. Deukalion ile Pyrrha, Prometheus'un sözünü dinleyip sal niyetine kullanacakları bir sandık yaparlar, sonra da o sandık sayesinde yüzerek Parnassos Dağı'nın zirvesine -ki sular altında kalmamış belki de tek yerdir- ulaşırlar.

Homeros İlyada destanının yirmi üçüncü bölümünde Achilleus'in ölen arkadaşı Patroclus için düzenlediği büyük cenaze oyunlarını anlatırken, hassas topuğuyla ünlü olan bu kahramanın ödül olarak ortaya koyduğu bir demirden söz eder.²³⁶ Destanda;

*“Peleusoğlu da ham demir getirdi bir külçe,
Güçlü Eetion salları atardı onu bir zamanlar,
Ama ayağı hızlı Akhilleus öldürünce Eetion'u,
Başka mallarla taşıdı onu gemilerine,
Akhilleus durdu ayakta, Argoslulara şöyle dedi:
“Kalksın ayağa, bu yarışmaya kim girecekse.
Bu külçeyi kazanacak olanın
Bereketli tarlaları ne kadar uzanırsa uzansın,
Beş dolu yıl boyunca kullanacak bu demiri,
Gitmeyecek kente demir kalmadı diye çobanı, çiftçisi,
Bu demir ona yeter de artar bile.”*

ifadelerine yer verilir. Demir gerek Troia savaşının geçtiği, gerekse Homeros'un destanı yazdığı dönemde az bulunan, değerli bir maddeydi. Bunu yukarıdaki dizelerden anlamak da mümkün. Schliemann'ın meşhur Truva kazılarında demir izlerine rastladığını da biliyoruz.²³⁷ Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, -genelde gökten düştüğü kabul edilen- demir soyluluk ve kraliyet hediyesi olarak düşünülmüştür.

Yunan mitolojisi ve inanışlarına göre deniz ülkesinin yönetimi sırasında krallık yetkileri hep erkek çocukların en büyüğüne devrediliyor; yetkiyi eline alan, babası tanrı Poseidon'un yarım bıraktığı işleri kaldığı yerden sürdürüyordu. Bu arada Atlantis'te, bakır, demir, altın gibi madenlere ek olarak, onlardan çok daha değerli ama artık günümüzde bilinmeyen madenler de bulunuyordu. Atlantis halkı, ülkenin tam ortasındaki akropolün içine, büyükataları tanrı Poseidon ve karısı Klito adınabüyük bir tapınak kurdular... Akropolün çevresini de altın zincirlerle örülü bir çitle çevirdiler. Her beş yılda bir Atlantis'teki on federatif ülkenin kralları, başkralın başkanlığında bu akropolde toplanıyor; bütün Atlantis'teki genel durumu gözden geçiriyorlardı.

Ay tanrıçası Selene'nin annesi Theia da Gaia ile Uranos'tan türemiş bir Titan'dır. İsmi, Yunanca “görme” anlamındaki “thea” kelimesinden gelir. Aither veya aether denilen, gökyüzünün üst katmanlarındaki, masmavi ve parlak ışığın tanrıçasıdır. Işık ve ışıltıyla olan bu bağlantısı nedeniyle Theia, aynı zamanda altın, gümüş ve değerli taşlar gibi ışıltılı

²³⁶ HOMEROS, “İlyada”, çev. Azra Erhat, Can Yayınları, Dünya Klasikleri, 24. Basım, 2008 s. 825-835.

²³⁷ SWANK J. M., “History of the Manufacture of Iron in All Ages: And Particularly in the United States from Colonial Time to 1891”, Cambridge University Press, 2011, s.12.

madenlerin bağışlayıcısı olarak düşünölmüştür. Erkek kardeşi ve ışığın Titan-tanrısı olan Hyperion ile birlikteliğinden mitolojiye göre Eos (şafak), Selene (ay) ve Helios (güneş) meydana gelmiştir. Titan kızkardeşleri Phoibe, Mnemosyne, Dione ve Themis gibi, Theia da kehanetle ilgili bir tanrıça sayılmış ve Yunanistan'ın Phthiotis bölgesinde adına bir tapınak inşa edilmiştir.

Homeros'tan sonraki efsane ve görüşlerde Kimmer'lerin, Kelt ya da İskit boylarının ataları oldukları ileri sürölür. Roma dünyasında ise ölümler ülkesine girişin güney İtalya şehri Cumae'den olduğu sanılırdı. Bu görüşü Vergilius'un "Aeneis" destanında buluruz. Başka efsanelerde Kimmer'lerin yeraltında galerilerde oturdukları anlatılır; burada belki batı Avrupa'da maden işleten ve Akdeniz'den gelme kervanlara bakırla tunç satan uluslar söz konusudur. Tarihsel çağlarda (MÖ VII. yüzyıl) Kimmer'lerin Anadolu'ya saldırıp Phrygia başkenti Gordion'ü yıktıkları bilinir.

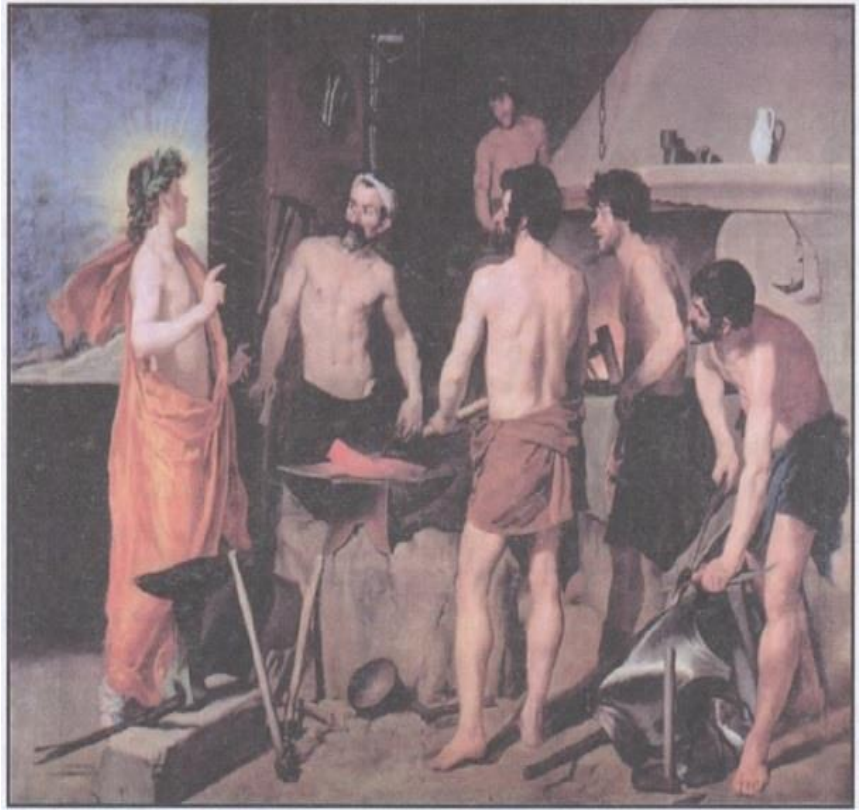
Yunan mitolojisinde Kral Proitos, Lykia Kralından Bellerophontes'i öldürmesini rica eder. Bellerophontes, Lykia'da, yani Antalya ilinin batısında Ksantos ırmağının kıyısına varınca Lykia Kralı tarafından karşılanır. Kral onu dokuz gün dokuz gece ağırladıktan sonra mektubu ister. Bellerophontes mektubu verir, Kral okur. Ama delikanlıyı sarayda öldürmek istemez. Onun yerine, bütün ülkeyi korku içinde bulunduran Khimaira adlı bir canavarı öldürmeye gönderir. Çünkü bilir ki, Khimaira'nın önüne çıkan insanın geri dönmesi olası değildir.

Khimaira denilen ejderhanın baş tarafı aslan, ortası keçi ve kuyruğu yılanıdır. Ağzından alevler saçmaktadır. Bellerophontes Pegasos'la Khimaira'mn üstüne uçar ve oklar atarak ejderhayı öldürür. Ama ağzından çıkan alevi söndüremez. İşte ondan dolayı Khimaira'nın alevi dağ yamacında kalır. Günümüzde, alev püsküren bu yere Yanartaş denmektedir. Avcılar vurdukları keklik, yaban keçi ve geyik gibi avları bu ateşte kızartıp pişirirler. Bu alev Homeros'un ve öteki ozanların söyledikleri efsanedeki alevdir ve binlerce yıldan beri durmadan yanmaktadır.

Yanartaş'taki alev volkanik değildir.

Bellerophontes Lykia'da Pegasos atıyla Solymi'lilere karşı savaşıır. Sonra tanrılar tarafından tanrısı tarafından yokedilir. Eski ozanlara göre onun sonu, "ağlayışlı" olmuştur. Yanartaş'm yanında bir eski Hephaistos tapnağı vardır. Malum Hephaistos (ya da Vulcan) demirci tanrısıdır. Demircilere de ateş lâzımdır.

Yunan-Roma mitolojisindeki hipotetik insanlar da gökten bazı objelerin düştüğüne şahit olmuş ya da buna inanmıştır. Çoğu

Velázquez (1599-1660), Hephaistos'un Demirci Ocağı, Madrid, Prado.

durumda öykülerin anlattığı ilgili objelerin “gerçekten” düştüğüne dair arkeolojik kanıtlar yoktur. Bize bu konuda yol gösterenler, büyük ölçüde edebî kayıtlardır. Yunan mitolojisinde gökten düştüğüne inanılan en önemli obje, Palladium’dur. Yunancası παλλάδιον olan bu isim “Pallas’la ilgili/Pallas’a özgü” anlamındaki sıfatının cinsiz halidir. Pallas, malumunuz, Zeus’un kendi başına doğurduğu, aklın ve kurnazlığın sembolü olan tanrıça Athena’dır. Gökten düşen Palladium ise, ismin etimolojisinden de anlaşılacağı üzere, Pallas’ın yolladığına inanılan taştır.

Mitolojide farklı öyküler anlatılmıştır bu taşla ilgili olarak. Bu öykülerden en yaygın olanına göre; Pallas ile Athena iki farklı tanrısal figürdür. Triton kızı Pallas ile birlikte tanrıça Athena’yı da büyütürken, bir gün Athena ağlayıp zırlayan Pallas’ı susturmak (acısını dindirmek) için ona vurur ve bu vuruş onu öldürür. Athena korkup Pallas’ın ahşap bir heykelini yapar ve Zeus’un yanına dikerek onu onurlandırır. Ancak Zeus Pleiades’ten olan Electra’nın peşinde koşarken, Electra bu heykele sığınır ve Zeus heykeli dünyaya (Troia’ya) atarak Electra ile baş başa kalır.

Çok sonra Ilus adında biri gelir Phrygia’ya (Frigya) ve burada kralın düzenlediği yarışmalara katılıp güreşte zafer kazanır. Kehanetlere uyararak kral Ilus’a bir inek verir ve ona inek nereye çökerse orada kent kuracağını söyler. İneği takip eden Ilus onun Ate tepesinde durduğunu görür, bu arada Zeus’a bir işaret yollaması için dua eder. Tam bu sırada Palladium, gökten düşer. Pseudo-Apollodorus Palladium’un ölümlülere görülemeyeceğini, dolayısıyla Ilus’un düşüş yaşandığında kör olduğunu söyler, ancak sonra tanrılara sunular sunarak görme yeteneğini kazanan Ilus Troia kentini o yere kurar ve yine oraya bir Pallas tapınağı yaptırır.

Pallas taşının akıbeti tartışmalıdır ancak en çok dile getirilen öyküde: Truva kalesindeki Pallas resminden bahsedilirken de Palladium denilmektedir. Truvalılar bu taşla kimliklenen resmin Truva’yı koruduğuna inanmışlardır. Palladium’un resmi Truva’yı koruyamamıştır. Kimileri resmin / taşın kenti yıkan Akhalar tarafından alınıp Atina’ya getirildiğini, kimileri ise yanan kentten çıkan Aeneas ve arkadaşları tarafından Roma’ya getirildiğine inanmıştır. Servius, Palladium’un Pessinus taşı, Ancilia, Priamus’un asası, Orestes’in külleri, Vei’den gelen tuğla zafer arabası ve Iliona’nın örtüsüyle birlikte yüzlerce yıl Roma’da “kutsal emanet” olarak korunduğunu söyler. Dahası bu emanetlerin imparatorluğu koruduğuna da inanılmıştır.

Yunan mitolojisinde Latinceyle Oritis (οριτις) ya da Sideritis (σιδηριτις) ismiyle anılan bir taş vardır. Plinius’un “demire benzer” (Sideritis ferro similis est) dediği bu taş Türkçeye “demir-taşı” olarak çevrilebilir. Plinius aynı yerde bu taşın uğursuzluk getirdiğine inanıldığını söylüyor. Çok sonraları tam tersi de söylenmiş ama pek muteber değil bu ikinci görüş, zira kaynağı yok.²³⁸ Taşın ilk değilse de ikinci ismi taşın -en azından insanların zihninde- onun gökten, yıldızlardan düştüğünü göstermekle kalmıyor, dahası demir madeni ile yıldızlar arasında bir ilişki kurulduğuna dair de apaçık kanıt sunuyor.

Taşların kökeninin irdelendiği Sideritis taşı bir meteorit olarak sunulur. Buna göre tanrı Apollon Troia kralı Priamus ile Hecuba’nın oğlu olan Helenus’a bu meteoriti vermiştir. Genel olarak mitolojide Cassandra’ya atfedilen Apollon kaynaklı geleceği görme yeteneği, bu öyküye göre, Helenus’ta da vardır, dolayısıyla bu meteoritin Cassandra gibi Helenus’a da geleceği görme yeteneği kazandıran büyülü bir taş ya da “sihirli bir küre” olduğuna inanılmaktadır.²³⁹

²³⁸ MODERATA Fonte, “The Worth of Women”, The University of Chicago Press, 1997, s.185.

²³⁹ KUNZ George Frederi, “Curious Lore of Precious Stones”, Kessinger Publishing, 2003, s.178.

Prof. Dr. Chantepie de la Saussaye, Yunanlılarda Hermen taş inancının özel bir mevkie sahip olduğunu, ona ait, dini hürmet gösterilen ve ibâdet edilen 30 taşın mevcudiyeti üzerinde durulmaktadır. F.W.Hasluck, taş kültürünün Greklerde olduğunu, bazı taşlara bilhassa saygı gösterildiğini birçok örneklerle teyit etmektedir. Prof. Dr. Martin P. Nilsson, (Die Griechen) bölümünde Hermes üzerinde durarak onun adının muhtemelen etimolojik kaynağının (taş yığınları'ndan) geldiğini söylemekte ve taş kültürünün Yunanistanda alışılmış olduğunu, küçük taşlardan ibaret tepelere özel bir saygı gösterildiğini, zirveler üzerinde ekseriya küçük taşların bulunduğunu, bir anıt taşının (sınır) vb. durduğunu, böyle ufak taş yığınlarının yanından geçenlerin bunların üstüne bir taş bıraktıklarını, bu kümelerin bir yolun işareti ve belkide başlangıçta mezar tümseği olduğunu, taş yığınlarında ve onun amttaşında bir Demon'un oturduğunu, yol gösterici ve yolcuları, sürüleri koruyucu olduğuna inanıldığını ve Hermes'in görevlerinin şumulü içine girdiğini anlatıyor. Sonra bunun beşeri olarak şekillendirildiği, tarlaları, mahsulleri bereketlendirdiğine, koruduğuna inanıldığı açıklanıyor.²⁴⁰

Muhtemelen kaynağı bir taş yığını olan Hermes, yolcuların, gezginlerin yardımcısı olup, onları koruyucu bir role sahipti. Sonraları Grek tanrısı mevkiinde yer alan Hermes'in çeşitli görevler yaptığı gibi, onun oğulları da muhtelif işlerin tanrısı da olmuştur. Greklerde böylece yol kenarlarındaki taş yığınları onlar için kutsal bir işlev görmüştür. Prof.Dr. Annemarie Schimmel, eski Yunan halk dininde taş hakkındaki bilgileri özetliyor: "İlahi kudret, verimlilik kuvveti, taşlarda, ağaçlarda görünmüştür, sonraki ilâhların çoğu, ağaç perileri, su perileri ve buna benzer sayısız varlıklar herhalde bu ilk duyulan kuvvetin şahıslandırılmasından ileri gelmiş olabilir. Yol kenarlarına, taş direkler konulmuştur, onlara Hermae denilmiştir. Eskiden verimlilik sembolü olan fallüslerden ileri gelen bu direkler, tarlalara bereket getirmek maksadiyle yapılmıştır. Onlara daha sonraki zamanda Hermes adlı ilâh bağlanmıştır ki o bilhassa yolların, yolcuların ve tüccarın ilâhı olmuştur."²⁴¹

Prof. Dr. Edward Lehmann da Greklerde bereket, verimlilik tanrısı sayılan Hermes'in taşlarla temsil edilmesine değindikten sonra, Suriye'de taş inancının bulunmasıyla onunla değinme ve bağlantı üzerinde duruyor. Yunanistan'daki sınır taşları, sınır işaretlerinin kutsallaştırıldığını anlatıyor ve taşlarla ilgili mitolojik olaylara inanıldığını belirtiyor.²⁴² Yol ağızlarında bulunan ve yol gösterme işaretleri olan Hermes adlı heykellerin fazla olacağı ve ona olan inancın yaygınlık ve derinliği anlaşılmaktadır.

Kiklop Polifemos

²⁴⁰ NİLSSON Prof. Dr. Martin P., "Lehrbuch der Religionsgeschichte", CD La Saussaye 4;, Tübingen 1925, Griechen, s. 300.

²⁴¹ BROCKHAUS Der Grosse, "Hermes Psychagogue", 1935.

²⁴² Lehrbuch der Rel. Chântep 4, Tübingen 1925; Von Prof.Dr. Edward Lehmann, Naturund Geister, C1. s. 33-34.

Mitolojya sözlüklerinde Hermeler hakkında verilen bilgiler geniş yer almakta, kutsal taş yığınları ortasına dikilen sütunla tanrı sembolize edilmekteydi. Ayrıca, sütunun üzerine bir heykel başı konuluyor, yanına bereket, bolluk sembolü olarak tahtadan bir erkek üreme organı (phallos) takılıyordu. Yolların koruyucusu olan Hermes'in taş sütunları yalnız yollara değil, sokak kenarlarına, ev önlerine de konuluyordu. Çok kutsal sayılan bu taş sütunların tahrip edilmesi halkı öfkeliendirirdi. MÖ 415 yılında böyle bir yıkma olayı çok geniş etkiler yapmıştır.²⁴³

Lâtincesi Mercurius olan, Zeus ile Atlas'ın kızı Maia'ın oğlu olup Arkadia dağında bulunan Kyllene'de doğan Hermes'in, Arkadialı tanrı olduğu ve bu yol kenarlarındaki saygı gören taş yığınlarının (Herme), canlı bir varlık gibi görülerek yolculara yol gösterdiği, yolcuları koruduğu, yolları beklediği inancı Yunanistanda kökleşmişti. Bu taş yığınlarının öncesi araştırıldığında, bir mezar ve üzerindeki taşlardan ibaret olduğu kabul edilmekte, böylece ölümlerle Hermes arasında bir bağ kurulmaktaydı. Ölümlerinin ruhlarını da yeraltı ülkesine götürdüğüne inandığı. Günümüzde bile Yunanistan'da bu tip taşla ilgili inançlar, ziyaretgâhlar, şifa beklentiler vb. devam etmektedir.

Yunan mitolojisindeki en önemli anlatılardan birisi de Atlantis'e aittir. Bu anlatıya göre; evrenin oluşumundan sonra tanrılar, kavga dövüşle de olsakendi aralarında dünyamızı bölüştüler. Örneğin Atina kenti, demircilerin ve sanatçıların tanrısı total Hefaystos'la dokumacı kadınların tanrıçası gök gözlü Atena'ya düştü. Atlantis denen uçsuz bucaksız anakara da, denizler ve karalar tanrısı Poseidon'a...

Ne var ki şimdilerde artık yitip olan bu Atlantis denen ülkenin, Asya anakarasıyla Libya'nın toplam alanından daha büyük olduğu söylenile gelmektedir. Cebelitarık Boğazı'ndan çıkıldığında karşımıza çıkan Büyük Okyanus'ta, dev bir ada olduğu rivayet edilir. Çevresinde de takımadalar bulunmaktadır. Bu uçsuz bucaksız ülkede ölümlü olarak yalnızca bir tek aile yaşamaktadır. Onların da Klito (*Clito*) adında güzel mi güzel bir kızları vardır. Tanrı Poseidon bir yolunu bulup bu ölümlü kıza kendini beğendirir ve onunla evlenir, birçok çocukları olur.

Tanrı Poseidon'la karısı Klito; bir taraftan çocuklarını yetiştirirlerken, öte yandan onların geleceği için bu ülkeyi bayındırlaştırmaya ve uygarlaştırmaya çalışıyorlardı. Bu amaçla tanrı Poseidon ülkenin her yöresinde, soğuk ve sıcak yeraltı suları fişkırttı elindeki üç dişli yabasıyla! Toprakları tarıma en elverişli hale getirecek düzenlemeler yaptı. Öte yandan kuleler, gençlik ve halk için eğitsel amaçlara yönelik büyük konutlar, oturulacak hanlar, konaklar yaptırdı... Karısı Klito ölünce de tanrı Poseidon, bu büyük ülkeyi on oğlu arasında pay etti. Oğullarının en güçlüsü Atlas'ı, Atlantis'e başkral olarak atadı ve kendisi de Ege denizinin derinliklerindeki yosun yeşili paslanmaz sarayına çekildi. Haliyle bu arada Baştanrı Zeus'un düzenlediği toplantılara katılmak için Olimpos'taki tanrılar ülkesine de gidip geliyordu.

Ülkenin yönetimi sırasında krallık yetkileri hep erkek çocukların en büyüğüne devrediliyor; yetkiyi eline alan, babası tanrı Poseidon'un yarım bıraktığı işleri kaldığı yerden sürdürüyordu. Bu arada bakır, demir, altın gibi madenlere ek olarak, onlardan çok daha değerli ama artık günümüzde bilinmeyen madenler de bulundu Atlantis'te. Ülkenin her tarafındaki verimli topraklar, el ve gönül birliğiyle ekilip biçiliyordu. Bu yüzden bereket fişkıriyordu her karış topraktan!..

²⁴³ NECATİGİL Behçet, "Küçük Mitolojya Sözlüğü", İst. 1957, s. 47.

Ülke kralları sömürgeciliği hiç düşünmedikleri için savaşın da ne olduğunu bilmiyorlardı! Gerek çiftçiler gerek gençler, hangi bölge krallığından olurlarsa olsunlar, sevgiyle üretip sevgiyle bölüştükleri için birbirlerini kardeş olarak algılıyorlardı. İnsan hayallerini aşan güzellikteki Atlantis'te yaşayan ve birbirlerine sevgiyle bağlı bu insanlar, sürekli olarak ortak kullanabilecekleri güzel bir şey yaratabilmenin peşinde koşuyorlardı hep!..

Onun bu söylediklerini izleyen yüzyıllar boyunca pekçok bilim adamı ve ozan da bu yitik güzel ülkenin izini sürmeye, yazgısını öğrenmeye çalıştı... Atlantis'in yazgısını, büyük volkanik depremler sonucu batan bazı Ege adalarının yazgısıyla özdeşleştirmeye kalkan bilimadamları bile çıktı ortaya. Ne var ki insanlığın Altın çağında gerçekleşecek güzellikteki Atlantis'in ve orada oluşan o mutlu yaşamın yokoluş nedenini, sonunda efsaneler açıklığa kavuşturdu gene de... "Çünkü" diyordu efsaneler, "bir an geldi ki Atlantis'teki kardeş krallar, üstüne ant içtikleri yasalara kendileri bile uymaz oldular..."

Üstelik birbirlerinin malına mülküne göz dikmeye, kendi aralarında vuruşmaya başladılar... Böylece kardeşlik ve aşkla kurulu güzelim ülkelerinin zembereğini kırdılar. Atlantis'in bu yürekler acısı halini gördükçe, ülkenin sahibi tanrı Poseidon'un öfkesi ve üzüntüsü kabardı da kabardı. Ve artık sabrı taşan mavi sakallı denizler ve karalar tanrısı Poseidon; bu büyük ülkeyi bir gece, elindeki üç dişli yabayla, okyanusun derinliklerine gömüverdi!..”

Demirci Tanrı Hephaistos Tapınağı

ROMA MİTOLOJİSİ

Roma mitolojisi, Antik Roma’da yaşayan insanların mitolojik inançlarının bütününe verilen isimdir. Genelde iki ana bölümü olduğu düşünülür; ilk bölüm ki daha sonraları etkin olmuştur ve edebidir, genellikle Etrüsk mitolojisindeki öğelerin Romalılaştırılmış hallerinden meydana gelir, ikinci bölüm ise daha erken dönemlerde etkin olmuş olan ve çok kültürlü olan farklı uygulama ve inançlara sahip daha özerk bir bölümdür. Romalıların hayatında dinin büyük bir önemi vardı. Latince’de “din” anlamına gelen religio sözcüğünün religare yani “bağlamak” fiiliyle olan yakınlığı bazı bilim adamlarına göre önemlidir. Her ne kadar söz konusu fiile yakın olsa da religio sözcüğü çok geniş bir anlam yelpazesine sahipti ve onun birebir karşılığı bir sözcük o dönemin ünlü dillerinde, örneğin Yunancada, bulunmamaktaydı. Nitekim daha sonraları hem Roman hem de Cermen kökenli diller bu sözcüğün karşılığı ile din anlamını tanımlamak yerine yine bu sözcüğü kullanmayı tercih etmiştir.²⁴⁴

Roma tarihi ve halkın günlük yaşamı için dinin ve mitolojinin önemi Livy’nin tarihinde de görülebilir. Roma tarihine dair neredeyse her türlü olgu, yükselişlerden çöküşlere kadar, rahatlıkla mitolojiye bağlanarak açıklanabilmekteydi. Sonuçta ilk dönem Roma dininde neredeyse her olay için bir tanrı veya tanrıça bulunması da bunun göstergelerinden sayılabilir. Roma din ve mit çalışmaları; İtalyan yarımadasında Yunan dininin erken etkisiyle komplike edilerek Romalı yazarlar tarafından Yunanca edebi eserlerini yazmak için Yunanlıları sanatsal olarak taklit etmişlerdir. Roma’nın ilk mitleri ve efsaneleri de aha az belgelenmiştir. Latin edebiyatı, Roma mitolojisi Yunan edebiyatında bulunduğu gibi geniş ilahi anlatıların bir vücut yoksun olsa da, o kurt emdikleri Romulus ve Remus Truva Atı dışında Yunan mitolojisinde olarak herhangi bir görüntü olarak ünlüdür. Latin edebiyatı daha yaygın Ortaçağ boyunca ve Rönesans içine Avrupa’da tanındığı için, Romalılar tarafından Yunan mitlerinin yorumlamaları, sık sık anlatı ve Yunan kaynaklarına göre “klasik mitolojide” resimsel temsilleri üzerinde büyük bir etkisi vardı. Özellikle, Augustus döneminde yazılı eserler Yunan mitlerin versiyonları, olarak kabul edilmiştir.

Roma halk inanışlarında madencilik ve özellikle demirciliğin özel bir önemi bulunmaktadır. Teknik ve mühendislik bilimlerini ordusuna yansıttığı bilinen Romalılarda özellikle demir kullanımı savaş silah ve aparatların yapımında önemli bir yer tutmuştur. Bu nedenle Roma ve civarında birçok demir ocağı ve atölyeleri bulunmaktadır. Roma ordusunun teknik donanımı bu atölyelerdeki demirciler aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Roma mitolojisinde ve ordusunda bu kadar önemli bir yer tutan demircilik konusunda da Roma mitolojisinde önemli bir tanrı Vulcanus bulunmaktadır.

Latince Volcanus veya Vulcanus kökenli olan Vulcan, Antik Roma’ya dayanan bir tanrıken demir ve ateşle ilgili olup sanattan bilime kadar birçok konunun kaynağı olmuştur. Roma mitolojisinde ateş, yanardağ ve volkan tanrısı olan Vulcan genellikle çekiçle tasvir edilirken, Yunan mitolojisindeki Hephaestus’a (Hephaistos) karşılık gelmektedir. Romalılar’dan önce Etrüskler’in yaşadığı Roma’da, Vulcan’ın Etrüsk kültüründen geçtiği de yazılsa da bu görüş çok yaygın bir görüş değildir.

Roma Forumu olarak bilinen ve Antik Roma’nın merkezi olan Forum Romanum ve kentin düzlük alanlarından olan Campus Martius arasındaki Capitol Tepesi’de, Vulcan’ın demirci dükkânının olduğu bilinmektedir. Bu yüzden tepede her yılın 23 Ağustos’unda Volcanalia (Vulcanalia olarak da geçer) festivali düzenlenmekte ve yangınları önlemek için

²⁴⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma_mitolojisi Erişim Tarihi; 01.08.2020.

ateşe küçük balıklar atılmaktadır. Antik dönemin şehir törenlerinde önemli bir yere sahip olan Vulcan'ın tahıl ambarlarını ve yanma riski olan bitkileri koruduğu bilinirken, hasatları tehlikeden korumak amacıyla Vulcan'a ibadet edilmektedir.

Mitolojide ise Sicilya'daki Etna Dağı altında bir demirci dükkânı olduğu efsanesi yaygınken, Vulcan sanatın (heykelin) yaratıcı gücü olarak kabul edilmekte ve silah, zırh, demir gibi güçleri tanrılara sağlamasıyla bilinmektedir. Roma mitolojisindeki Venüs (Yunan'da Afrodit)'ün eşi olan Vulcan, Venüs'ün sadakatsizliklerine karşı dağda volkanik patlamalar oluşturmuştur. Pandora'nın yaratılışında katkısı olmuş ve ona şekli/formu veren Vulcan olmuştur. Mitolojide çekiç ve maşa tutan sakallı bir tanrı olarak bilinen Vulcan, eşek üstünde heykel sanatının işçisi olarak resmedilmiştir. Jüpiter (Zeus) ve Juno'nun (Hera) çocukları olarak dünyaya gelen Vulcan, çirkin doğduğu için Olimpos'un göklerinden atılmış ve dünya üzerinde -Roma'da- atölye kurarak demircilikle ilgilenmiştir. Annesine olan sevgisinden dolayı ona takılar yaparak gözüne girmiş ve Jüpiter'i de ikna ederek tanrılarla içiçe yaşamıştır. Bu sebeple hem dünyadan hem de mitolojiden olarak geçer ki mitolojideki bütün tanrı ve tanrıçaların kalkanını, zırhını, kılıcını, kılıfını yapan yardımsever tanrı olarak bilinmektedir.

Vulcanus, MÖ 217'deki lectisternium'da Vesta ile birlikte sunulmuştur. Bu birlikteliğin anlamı aşık olmakla birlikte, İÖ üçüncü yüzyılın sonuna doğru Volcanus ve Vesta kadar, eski Roma tanrılarının da, onları Hephaistos'a ve Hestia'ya benzeten Helenleşmenin etkisinden kaçamadıklarını göstermektedir. Bu süreç, daha sonraları doğrulanmıştır. İÖ 64 yılında Roma'da çıkan büyük bir yangının ardından, Sibylla Kitapları'nın buyrukları gereğince, Vulcanus, Ceres ve Proserpina adına ritus graecus'a uygun olarak bir supplicatio sunulması istenmiştir. Helenleşmenin mitolojik nitelikte başka yansımaları da olmuştur. Volcanus, Praeneste'nin kurucusu Caeculus'un babası (Vergilius, Aeneis, 7, 678-79; Servius a.g.y.) ve Ovidius'un (Fasti, 6, 627) derlediği bir yoruma göre de Roma kralı Servius Tullius'un babası olarak kabul edilmiştir.

Şairler için Volcanus, Hephaistos'un Latince ismidir sadece. Madeni eriten anlamındaki Mulciber lakabı "demire biçim verilmesi", a molliendo ferro, eylemi olarak açıklamıştır. Burada, Kyklopların koruyucusu olan demirciye atıfta

bulunmaktadır. Vergilius da (Aen., 8, 724), Volcanus'un, "karısı" Verrus'un arzusu doğrultusunda Aeneas'ın zırhını dökmeye razı olduğunu anlatır. Bütün bu ilhamını,

Hephaistos ile Aphrodite'yi birleştiren

Yunan mitolojisinden almıştır. Bu yaygın bağdaştırımcı bakışa karşın ayınlerin tanımları kaybolmamıştır. İÖ birinci yüzyılda Roma'nın Neron döneminde yanıp kül olmasının anısına, İmparator Domitianus "gelecekteki muhtemel yangınlan önlemek için" (incendiurum arcendorum causa) sunaklar yapılmasını emretmiştir. Her yıl VolcanaZia gününde, kızıl-kahverengi bir öküz ile

bir erkek domuz buralarda kurban edilirdi (Corpus Inscriptionum Latinatum, 6. 826).

Vulcanus'un demirci dükkânının Sicilya'da Etna Dağı'nın altında bulunduğu düşünülmektedir. Her yıl 23 Ağustos'ta gerçekleştirilen Vulcanalia festivalinde balıklar ve küçük hayvanlar ateşe atılırdı. Vulcanus'un Roma Forumu'nda bulunan tapınağı Volcanal olarak adlandırılır, eski Roma Krallığı zamanında şehirle ilgili törenlerde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bugün, Birmingham, Alabama'da yer alan Vulcanus heykeli dünyanın en büyük dökme demir heykelidir.

Roma mitolojisinde madencilik ile ilgili bir diğer tanrı da Plüton'dur. Plüton, Roma mitolojisinde yeraltı dünyasının hükümdarıdır. Mitolojideki bu tanrının önceki ve daha yaygın olan ismi Yunan mitolojisindeki yeraltı tanrısı Hades'tir. Antik Yunan dini ve mitolojisinde, Plüton öbür dünyada başkanlık yapan tanrı olarak olumlu bir şekilde kavramlaştırılmıştır. Plouton, maden zenginlikleri yeraltında bulunduğu ve yeraltında bulunan yaşama ait olduğundan bir tanrı olarak bol bir hasat için gerekli tohumları içeren toprağın derinlerini yönettiğinden dolayı sıkça zenginlik tanrısı Ploutos ile bir görülmektedir. Yunan mitolojisinden farklı olarak Roma mitolojisine yeraltına bulunan madenleri insanların kullanımına sunması da birçok öyküde yer almaktadır. Romalıların inanışlarına göre, kutsal Roma ordusu sefere çıkmadan önce Plüton, birçok kahramana en iyi madenlerini sunarak onlara zafer bahsetmiştir.

Roma mitolojisinde, madenlerle ilgili bir diğer öyküde efsanevi kalkan "Ancile" ile ilgilidir. Bu kalkan birçok metinde savaş tanrısı Mars'ın kılıcı ile de birlikte anılmıştır. Roma'da efsanevi kral Numa'nın hüküm sürdüğü dönemde ki MÖ 8-7. yüzyıla denk geliyor, Ancile ismini taşıyan kalkan şeklinde bronz bir obje, tam da kralın ellerine (Plutarchus, Numa 13.1) düşmüştür. Bir kurgu metninde Iuppiter'in objeyi düşürdüğü/attığı söyleniyorsa da,²⁴⁵ kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Objeye, büyük ihtimalle Yunancadaki "eğri, kıvrık" anlamındaki *αγκυλος* sıfatından hareketle Ancile ismi verilmiş. Plutarchus'ta geçen alternatif bir yoruma göreyse *ἀγκών*'dan gelir bu isim yani "dirsek"ten, zira dirsekte taşınabilen bir objeymiş.²⁴⁶

Kral bu objeyi çok sevmiş, çalınmasından korktuğu için Mamurius Veturius isminde bir sanatçıya geçeceği sahtelerinden ayırt edilemesin düşüncesiyle ona benzer 11 obje yaptırmış. Bu obje ve benzerleri (hepsinin toplu ismi *Ancilia*) Mars tapınağına yerleştirilmiş (Livius 1.4.20) ve özenle korunmuş, zira gökten geldiği için kutsal olduğuna ve Roma'nın refahını/mal varlığını koruduğuna inanılmış. Her yıl Mart ayında düzenlenen -sanatçının adından hareketle- Mamuralia adlı bir törende obje ve benzerleri kendilerini Mars'a adanmış olan Salii rahipleri tarafından taşınıyor ve sonra tekrar yerine konuyormuş.²⁴⁷

Romalılarda taşlarla olan inançlarda önemli bir yer tutmakta, Roma'da da kutsal taşlara hizmet önemli bir iş sayılmaktadır. Küçük Asya'dan uğurlu, etkili, kutsal sayılan Karataş getirilmiştir. MÖ 3. yüzyılda, Friglerin ana tanrıçası Kibele'nin karataşı Küçük Asya'dan Roma'ya getirilmiş ve kara taş fetiş, Roma panteonunda, kutsal tapınakta özel, en yüksek bir mevki almıştır.²⁴⁸ Mahruti (koni) şeklinde bilinen Karataş'a önemli yer verilip benimsenmiştir. Hıristiyanlığa kadar bu taş kültü devam etmiş, Hıristiyanlıkta dini şekil

²⁴⁵ MAIER Paul L., "Pontius Pilate A Novel", s.174.

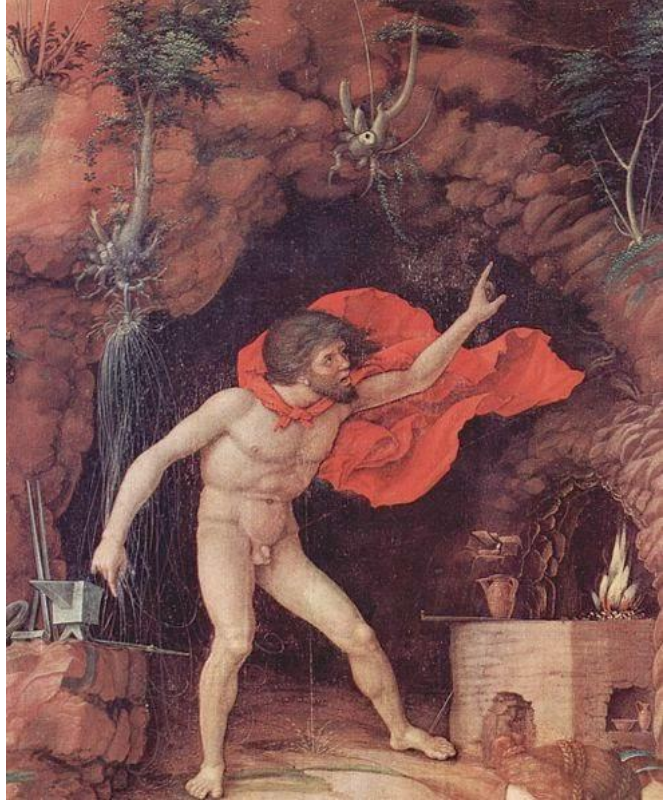
²⁴⁶ ÇEVİK Dr. C.Cengiz, "Mitolojide Gökten Düşen Objeler", Klasik Filolog Blok Erişim Tarihi; 01.08.2020

²⁴⁷ Ovidius, *Fasti* 3.377; Vergilius, *Aeneis* 8.664; Tacitus, *Historiae* 1.89; Suetonius, *Otho* 8.

²⁴⁸ SAUSSAY Prof. Chantepie de le, "Lehrbuch der Religionsgeschichte", Prof. Dr. Ludwig Deubner, Die Römer: die Formen des Kultus, s. 465, Die Römer: Die Orientalischen Religionen und das Ende, s. 500.

değiştirmişse de gene kutsal taşlara inanç kaldırılamamıştır. Bir taştan tanrı olan Jupiter Lapis'in yanında Romalı ant içiyordu. Bu yemin merasimi, Jupiter Lapis yanında taş atılarak yapılıyordu. Bunun eski bir taş kültü olduğunu Prof. Chantepie belirtmekte ve taşın ya put yahut tanrılarla ilgili olarak görmekte ve öyle açıklamaktadır.

Yunanlılarda da olduğu gibi mitolojide, insanın yahut devlerin taş veya kaya haline geçişine, taşın hissetme, ağlama vb insani bir sıra davranışlarına değinmektedir. Bilhassa göktaşları saygı görmekte, ziyaret edilmekteydi. Gök gürleten ilâhın elinde tuttuğu şimşekler çıkaran çekiç'te, kutsal taşlardan sayılarak prestij ediliyor ve uzun yahut balta şeklindeki taşlara, bilhassa saygı ve tâzimde bulunulmaktaydı. Gene Yunanlılarda olduğu gibi Romalılarda, sınır taşları da çok saygı görüyor, tebcil ediliyor, fallus'tan yapılan taşlar da taş kültü ile karışarak tâzim görüyordu. Prof. Dr. Ludwig Deubner, sınırtaş kültünün Romalılarda çok önemli olduğuna, bayramların sınır taşları yanında yapıldığına, bunların birer fetiş sayıldığına (sınır taşı fetişi) işaret ediyor. Sınır taşları ile sınırların tanrısı Terminus arasında bir bağlantı kurulmuş ve Terminus'un oralarda bulunduğuna inanılmıştır. Sınır taşları ziyaret ediliyor, bayramlar da merkezi bir mevki alıyor, oralarda kurbanlar sunuluyordu.²⁴⁹

Ayrıca Romalılarda kutsal çakmak taşı inancını, tedavi maksadıyla taş kullanıldığını, taşla büyüçülük yapıldığını ve fala bakıldığı, bir kutsal taşın yardımıyla (yağmurtaşı) yağmur beklenildiğini de görmekteyiz. Romalılarda kutsal güneş taşı da yüksek bir mevkie sahipti. Günümüzdeki İtalya'da da halk inançları içinde uğurluluk, uğursuzluk, adaklar, taş, mezar, kutsal ziyaretgâhlar, şifalı ayazmalar vb. taş ve su kültü ile ilgili türlü davranış ve kalıntılar devam etmektedir.

²⁴⁹ ELİADE Mircea, "Die Religionen und das Heilige", Salzburg 1954, s. 266.

MISIR MİTOLOJİSİ

Mısır mitolojisi, eski Mısır kültürünün inanç yapısını ifade etmek için kullanılır. Eski Mısır'daki yaşamın her yönü, dünyanın yaratılışı ve dünyanın tanrılar tarafından idamesi ile ilgili hikayelerle metaforlaştırılmıştı. Mısır mitolojisi durağan bir birlik içinde var olan ritmik yapılar olarak nitelendirilebilir. Sonuçlarda çatışma ve gerginlikten ziyade istikrar eğilimi ağır basmıştır. Mısır'da mitoloji birçok dini ritüele ilham verdi veya etkiledi ve krallık için ideolojik temeli sağladı. Mitolojideki sahneler ve semboller sanatta, mezarlarda, tapınaklarda ve muskalarda ortaya çıktı. Edebiyatta, mizahtan alegoriye uzanan hikayelerde mitler veya unsurları kullanıldı, bu da Mısırlıların mitolojiyi çok çeşitli amaçlara uyarladıklarını gösterdi.²⁵⁰

Tarih öncesi devirlerdeki mitolojik faaliyetleri izlemek her ne kadar zor olsa da, günümüze ulaşan belge niteliğindeki unsurlar bunu kolaylaştırıyor. Narmer'in (Narmer Paleti) Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır birleştirmesi sonrasında, bir zamanlar yerel tanrılar olan tanrılar ulusal önem kazandı ve yerel tanrılar birleşik bir ulusal geleneğe bağlayan yeni ilişkiler kuruldu. Geraldine Pinch bu ilişkilerden erken mitlerin oluşmuş olabileceğini ileri sürmektedir. Mısır kaynakları Horus ve Set tanrılar arasındaki efsanevi çatışmayı, Hanedan öncesi dönemde veya Erken Hanedan döneminde meydana gelmiş olabilecek Yukarı ve Aşağı Mısır bölgeleri arasındaki bir çatışma ile ilişkilendirir.

Tarım devriminin toplu yaşama getirdiği önem Sümerler'de ziggurat yapımına önyak olmuştu. Tarihi eski Mısır metinlerinde, bu ortak varoluşa, bu ortak kadere birçok ima vardır. Burada Adalet ve Doğruluk ilkesi olan Ma'at kilit bir rol oynamaktadır. Firavun eğer adil bir şekilde yönetirse, Ma'at'ı geliştirmiş olur. Bunu yaparak, kozmosun önemli bir unsurunu güçlendirir ve böylece tüm kozmos, tüm kurucu parçalar gelişir. Böylece Nil bölgesi yeterli bir şekilde sulanır ve yeterli hasat insanı ve hayvanları verimli kılar. Bu prensibin ortak bir ifadesi, firavunun tahta çıkışı ile bağlantılıdır. Bu çıkış, hayali bir yoksulluk ve haksızlık çağından sonra yeni bir başlangıç, yeni bir refah ve adalet dönemi olarak tasvir edilir.²⁵¹

Mısır'da Eneolitik dönemle metallerin kullanılışı yine dış etkilere bağlanır. Asya kökenli, metal kullanmasını bilen halkların gelişimiyle maden kullanımı bir anda başlamıştır. Bu döneme ait seramiklerin yayılımı ve Asya kökenli lapislazuli taşının kullanımı da bu görüşü destekler. Bu görüşe göre ülkede büyük bir istila izi olmamasının ve metal kullanımının yanında eski tekniklerin de devam etmesinin açıklanması zordur. Eneolitik dönemin özelliklerinden biri de bu dönemde vadinin güneyi ile kuzeyi ya da Yukarı ve Aşağı Mısır bölgesi arasında ilk birleşme adımlarının atılması ve ortak kültür özelliklerinin görülmesidir.

Mısır mitolojisinde, Osiris Mısır'lılara tarımı ve metal işleyiciliğini öğreten bir tanrıdır. Osiris (Asir), Nut ve Geb'in ilk oğlu; Seth, Horus, İsis ve Nephtys 'in de erkek kardeşidir. Mısır mitolojisinde yeraltı dünyasının hakimi, ölümsüz yaşam için diriliş tanrısı, kardeşi set'in tam zıddı olarak iyilik tanrısı, kural koyucu, koruyucu; ölümlerin yargıci lahitinin bulunduğu yer Abidos'ta kültürünün oluştuğu yerdir. Osiris adı bu tanrıya eski Yunanların verdiği bir addır. Osiris'in eski Mısır dilindeki asıl adı "gözün yeri" anlamındaki "As-âr"dır (ya da Usire). Bu ad, hiyeroglif yazısı ile yazılırken iki ideogram kullanılarak yazılır; kullanılan iki ideogramdan biri taht, diğeri gözdür. Osiris başta erkeklerin dünyasının kural koyucusu olmuş

²⁵⁰ ANTHES Rudolf "Mythology in Ancient Egypt", Kramer, Samuel Noah (Ed.). Mythologies of the Ancient World, Anchor Books. 1961, s. 33-36.

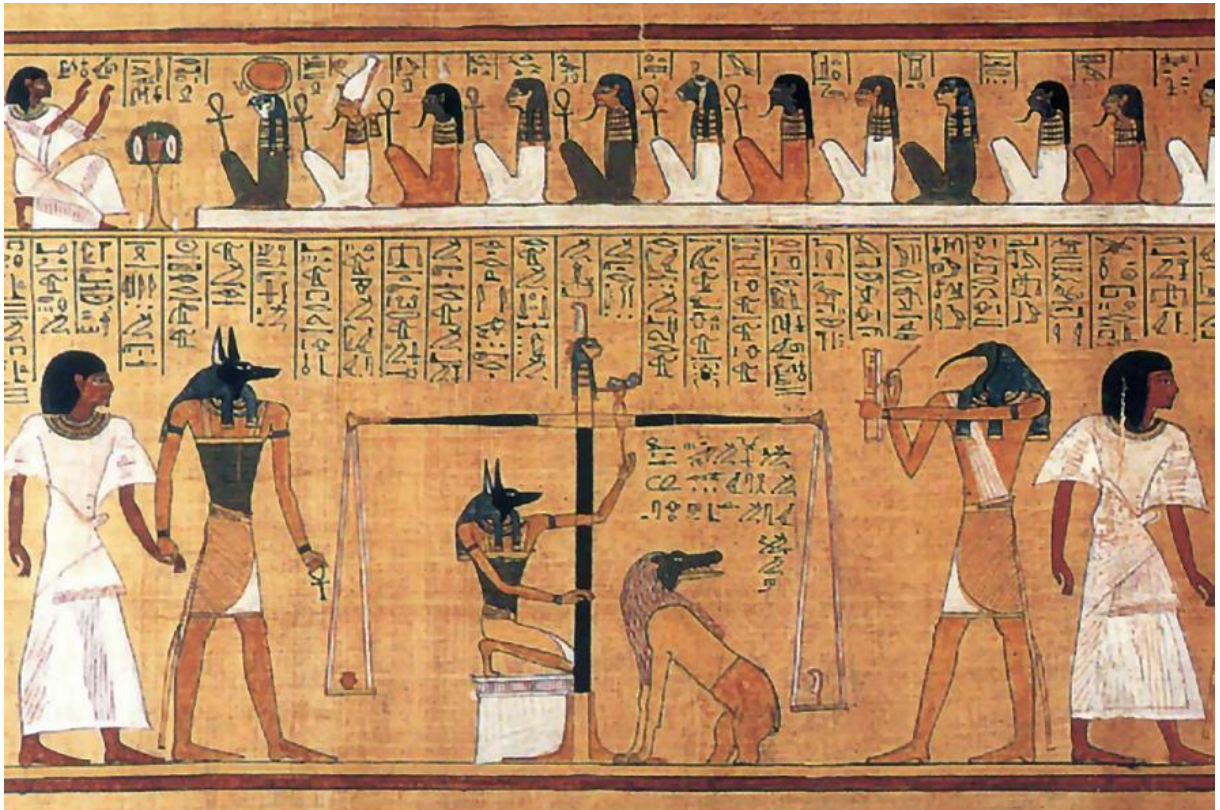
²⁵¹ GERALDİNE Pinch, "Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt", Oxford University Press. 2004, s. 6-7.

ve Ra gökyüzüne kural koymak için dünyayı bıraktığında kardeşi Set, Osiris'i öldürdü. İsis'in sihri sayesinde tekrar yaşama döndü. İlk ölen yaşayan canlı olduğu için sonraları ölülerin lordu oldu.²⁵²

Osiris hayatı boyunca iyi ve merhametli bir hükümdar olmuştur. Osiris aynı zamanda tarım tanrısıydı. Öldüğünden dolayı ve teknik olarak da kısır olmasından bu garip gelebilir. Aslında bu çok şey ifade etmektedir. Tahıl ekim ve hasadı arasındaki döngü, doğumla ölüm arasındaki döngüyle aynıdır. Osiris aynı zamanda yeraltı tanrısıydı. Yeraltında onun varlığı insanlara da büyük rahatlık veriyordu. Girişte engeller vardı ve bu engeller karar salonuna yolculukla ilgiliydi. Bunlar vücudu ve ismini korurdu. Piramitler, mezar yazıtları, Ölümler kitabı, Kapılar kitabı'ndaki detaylarda Duat'a (yeraltına) geçmek için gerekli büyüler yazmaktadır. Yeraltına hakim olan Osiris, yeraltında bulunan maden ve demiri de insanların hizmetine sunmuştur. Böylece madenleri ve metalleri kullanan Mısırlılar, tarımın yanı sıra maden işlemeyi de öğrenerek çağının ötesinde bir medeniyete ulaşmışlardır.

Hathor (aynı zamanda Mehurt, Mehet-Weret, ve Mehet-uret biçiminde de söylenir) Mısır mitolojisi'nde doğum, bereket, aşk ve evlilik ile ilişkilendirilen tanrıçadır. Ra'nın kızlarından biridir. Hathor samanyolu galaksisinin kişileştirilmesini temsil eder. Hathor bazı figürlerinde memelerinden süt akan ilahi bir inek olarak çizilir. Hathor, sevinç, sevgi, kutlama ve güzelliğin tanrıçasıdır. Madencilerin koruyucusu olarak da anıldı, bu nedenle turkuaz sıklıkla onunla ilişkiliydi. Genellikle bir inek başlığı veya boynuzlu bir güneş diskiyle gösterilir ve bir sistrum tutuyor.

Mısır yaratılış hikâyelerinin bazı versiyonlarında Ra'nın Nun göksel sularından yükseldiği söylenirken bazıları Dünya ve tanrıların Göksel İnek'ten ya da Ana Tanrıça olan Hathor'dan doğduğunu söylüyor. İnekler, eski Mısır'da doğurganlık ile ilişkilendirildi, bu nedenle Hathor sık sık bir inek olarak ya da bir inek kafasına sahipti. Çoğu durumda iki boynuz arasında bir

²⁵² HOOKE Samuel Henry, "Ortadoğu Mitolojisi", çev. Alaattin Şenel, İmge Kitapevi, 1993.

güneş diskiyle tasvir edildi. Madencilerin de koruyucusuydu ve birçok kadın, üzerindeki görüntüsüyle güzel turkuaz mücevherleri, maden ocaklarından turkudubar giyiyordu. Kadınlar bunun tanrıçayı memnun etmesini ve onlara bereket ve sevinç vereceğini umuyordu.²⁵³

Metalürji en genel anlamıyla, gerekli hammaddeler kullanılarak metal ve alaşımlarının üretilmesi, saflaştırılması, şekillendirilmesi ve korunmasını içeren bilim ve teknoloji dalıdır. Eski Mısır medeniyeti incelendiğinde, bundan yaklaşık 3.000–3.500 yıl önce, Mısırlıların başta altın, bakır, demir olmak üzere çeşitli maden ve metallerin çıkarılması ve işlenmesi konusunda uzman oldukları görülmektedir. Metalurjinin gelişmiş olması, Antik Mısırlıların, cevherlerin bulunması, çıkarılması, işlenmesi alanlarında ileri bir teknolojiye ve aynı zamanda gelişmiş bir kimya bilgisine sahip oldukları anlamına da gelmektedir.²⁵⁴

Yapılan arkeolojik çalışmalar MÖ 3.400 yıllarında Mısırlıların bakır cevherleri hakkında detaylı çalışmalar yaptıklarını ve metal alaşımları meydana getirdiklerini ortaya koymuştur. Dördüncü Hanedanlık döneminde (MÖ 2.900 yılları), madenlerin araştırma ve işletmesinin en yüksek düzey yetkililer tarafından takip edildiği ve Firavunların oğulları tarafından denetlendiği bilinmektedir.

Mısır'da Kahire müzesinde ve İngiltere British Museum'da bu döneme ait Mısır metal işçiliği eserleri incelendiğinde antik Mısır halkının madencilik ve metal işlemeciliği konusunda ne kadar ilerledikleri açıkça gözlenmektedir. Bu müzelerdeki altın, gümüş ve yarı değerli taşlardan yapılmış ve krallara ait olan çok ince işlemeli göğüs zırhları bulunmaktadır. Bu eserler arasında, ince işlemeli sandalet, sert altından yapılmış, uzun uçlu küçük ibrik gibi eserler, sağlamlığını ve parlaklığını halen korumaktadır. Tutankhamun mumyasının boynunda bulunan kolyenin üzerinde çok ince altın işçiliği vardır. Bunun yanı sıra firavunun mumyasında, 150 tane mücevher ve kolye daha bulunmaktaydı. Mısırlıların metal işçiliğindeki uzmanlıkları kalın altın varakla kaplanmış ve gümüş varaklı bir kızıağın üzerine yerleştirilmiş tahta muhafaza, Tanis'te bulunan altın, lacivert taşı ve turkuazdan yapılmış göğüs zırhı ile doruk noktasına ulaştığı görülmektedir.

Mücevherlerdeki ince işçilik, profesyonel altın işleme malzemelerinin kullanıldığını göstermektedir. Gerekli araç gereç olmadan bu derece ince işlemecilik yapılamaz. Mısırlıların altın işçiliğinin kalitesinin ve inceliğinin, günümüz işlemeciliğinden hiçbir farkı yoktur. Bakırın yanı sıra, eski Mısırlıların sıkça kullandıkları madenler ve metaller arasında demir de vardı. Bronzun üretimi için tin, camların renklendirilmesinde de kobalt kullanılıyordu. Mısır'da bulunmayan metaller ise başta İran olmak üzere diğer bölgelerden getirtiliyordu.

Antik Mısırlıların en çok kullandıkları ve değer verdikleri maden ise altındı. Mısır'da ve Antik Mısır'ın sınırları içinde olan bugünkü Sudan'ın belli bölgelerinde, eski Mısırlılara ait olduğu tahmin edilen yüzlerce altın maden yatağı bulunmuştur. Apollinopolis yakınlarındaki bir altın madeninin planının bulunduğu MÖ 14. yüzyıla ait bir papirüs, eski Mısırlıların altın madenleri konusundaki profesyonelliklerini ortaya koymuştur. Papirüste yer alan bilgilere göre, maden çevresinde sayısı 1.300'den fazla evin yalnızca madende çalışanların konaklaması için inşa edildiği anlatılmaktadır. Antik Mısır'da altın işlemeciliği ve mücevher sanatının önemi, bu bilgilerden anlaşılmaktadır. Nitekim arkeolojik kazılarda bulunan,

²⁵³ <https://www.storyboardthat.com/tr/mythology/hathor> Erişim Tarihi 01.06.2020

²⁵⁴ <https://insanveevren.wordpress.com/2011/05/28/eski-misirda-metal-sanati/> Erişim Tarihi 01.08.2020.

yüzlerce altından yapılmış, kullanım ve süs eşyası da, eski Mısırlıların altın madenciliği ve işlemeciliği konusundaki uzmanlıklarının bir göstergesidir.²⁵⁵

Tüm bu bilgiler eski Mısırlıların maden yataklarını tespit edebilecek, bu yataklardan madeni çıkarabilecek, çıkan madeni işleyebilecek, ayrıştırabilecek ve yeni metaller oluşturabilecek bilimsel bilgiye ve teknolojiye sahip olduklarını göstermektedir.

Eski Mısır'da insanlar madenler ve madenlerin kullanımı ve metalürji konusunda oldukça uzmanlaşmışlardı. Mısırlılar epeyce uzun bir süre yalnızca meteor demirinden haberdardılar. Demir yatakları Mısır'da XVIII. hanedan ve Yeni İmparatorluk döneminden önce kullanılmışa benzemiyor. Büyük Piramidin (MÖ 2.900) taş blokları arasında ve Abydos'ta VI. hanedana ait bir piramitte yer demirinden yapılmış nesnelere rastlanmıştır. Ancak bu nesnelere Mısır kökenli oldukları kesin olarak belirlenememiştir. "Gök demiri" ya da daha doğrusu "gök metali" anlamındaki biznipt terimi doğrudan onların meteorit kökenine işaret etmektedir. Öte yandan terimin önce bakır için kullanılmış olması muhtemeldir. Hititlerde de aynı durum vardır. XIV. yüzyıldan kalma bir metinde Hitit krallarının "göğün kara demirini" kullandıkları belirtilir.

Mısırlılar birçok hastalığı tedaviye yönelik olarak madeni ve metalik maddeler kullanmıştır. Bunlardan birisi de demirdir. Ayrıca ilk Mısırlılarda, sonraları Grek ve Mezopotamya uygarlıklarında cerrahi gelişmiştir. Bu gelişmedeki en önemli pay özellikle demirden yapılan ve ince bir işçilik gerektiren çeşitli cerrahi aletlerin bu uygulamalarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Mısır inanışlarında ve mitolojisinde taşlar da özel bir yere sahiptir. Mısır'da tapınıklarda, kurban takdim edilen sütunların bulunduğu yer kutsal bir mekan olarak betimlenir ve burada kullanılan taşlar özel olarak seçilirdi. Mısır din tarihinde de fetişizmi ve amt taşlarına verilen önemi görüyoruz. Mısırlıların inançlarında da taşlar kullanılarak yapılan büyü ve büyücülük dikkate değer bir durumdadır.²⁵⁶ Mısır inanışlarında Ba-oon (8 Haziran – 7 Temmuz) bir dönemin adıdır ve maden tanrısı Khenti'ye bağlanır. Ba-oon'un kelime olarak anlamı "taş"dır. Bu dönem

içerisinde Mısırlılar toprak işlemeyi bırakıp ya maden ocaklarında çalışırlar ya da ev ve tapınaklar yaparlardı. Ba-oon'un 11. günü (17 Haziran) "damla gecesi" diye adlandırılır. Çünkü efsaneye göre gökyüzünden düşen bir gözyaşı suların yükselmesine yol açardı.²⁵⁷

²⁵⁵ <https://insanveevren.wordpress.com/2011/05/28/eski-misirda-metal-sanati/> Er.01.08.2020.

²⁵⁶ TANYU Doç. Dr Hikmet, "Türklerde Taşla İlgili İnançlar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.

²⁵⁷ <http://www.angelfire.com/80s/atasoz/meteor.htm> Erişim Tarihi; 01.08.2020.

İRAN (PERS) MİTOLOJİSİ

Pers mitolojisi, İran platosu ve onun sınır bölgeleri ile Karadeniz'den Hoten'e kadar uzanan Orta Asya bölgelerinde yaşamış ve birbirleriyle kültürel ve dilsel olarak ilişkili olan eski halkların inanç ve ibadet uygulamalarının bütününe verilen isimdir. Pers mitolojisindeki karakterler güçlü bir biçimde ikiye ayrılmıştır: İyi olanlar ve kötü olanlar. Bu ikici iyi-kötü anlayışı Pers mitolojisindeki hikâye, figür ve çeşitli motiflere de yansır. Bu anlayışın kökeni Zerdüştlük'teki Ahura Mazda'nın (Avestaca, daha sonraları Farsça'da Hürmüz) iki emanasyonu anlayışı üzerine kurulmuştur.

İran mitolojisi ile ilgili en eski bilgiler IV. yüzyıla aittir. İran efsaneleri Aryaların İran topraklarına gelmeleriyle başlamıştır. İran mitolojisinin en önemli ismi hiç şüphesiz Ahura Mazda'dır. Ahura Mazda Zerdüş'tün en büyük tanrısıdır. Her şeyi bilen Ahura Mazda iyilik tanrısıdır ve tek düşmanı kötü güçlerdir. Ehrimen Ahura Mazda'nın düşmanıdır ve kötü güçlerin efendisi şeytan anlamındadır. Zerdüş't doğunca yeryüzünden kaçmıştır. Zerdüş't ayinlerinde Ab adındaki kutsal su muhakkak bulunması gerekir. Suyun sorumlusu ise yer altında bulunan Hordad adında kutsal bir ölümsüzdür. Mazdeist inancına göre gökler Ahura Mazda'nın ikamet ettiği yerlerdir. Asuman ise feleği koruyan tanrının adıdır.

İran mitolojisinde ateş büyük önem teşkil eder. Bir kahraman tarafından yeryüzüne getirildiğine inanılır. Ateş tanrının gücünün simgesidir. İnanişe göre ateşi Hüşeng adında bir kahraman getirmiştir. Zerdüş't dinini ilk kabul eden Kral Goştasp'ın veziri Camasp'tır. Camasp bilgi ve astronomi ile çok ilgilenmiş Camasname isminde de bir eser kaleme almıştır. Hemen her kültürde bahsi geçen Cemşid ve Keyhüsrev'e aynı zamanda Süleyman Peygamber ve Büyük İskender'e ait olduğu düşünülen sihirli kadeh Cam-ı Cem İran mitolojisinde de geçmektedir. İçine bakıldığında dünyadaki her şeyin görüldüğüne inanılan bir kadehtir bu. İran mitolojisinde dünyanın etrafını çevreleyen bir dağın olduğuna inanılmıştır ve bu dağa Elburz denmiştir. Ayrıca yedi rakamına tanrısal içerikler yüklenmiş genel olarak iyi anlamlarda kullanılmıştır.²⁵⁸

İran kültürünün mitolojik şahıslarının en önemlisi Cemşid'dir. Tahta oturduğu gün Nevruz Bayramı ilan edilmiştir. Cemşid'i öldürüp tahta çıkan mitolojik kahramanın adı Dahhak'tır. Feridun tarafından yok edilmiştir. Feridun adalet, iyilik ve uzun ömrün sembolüdür. Dünyayı üç oğluna paylaştığı rivayet edilir. Diğer önemli şahsiyet ise Zal'dır. Olağanüstü özellikleri olan bu kahramanın doğduğunda saçları bembeyazdır. Onu efsanevi kuş Simiurg yani Anka

²⁵⁸ <https://www.bilgiustam.com/iran-mitolojisine-genel-bir-bakis/> Erişim Tarihi; 01.08.2020

kuşu büyütmiştir. Rüstem ise Zal'ın oğludur. Kahramanlık ve yiğitlik sembolüdür. Küçükken bile kimsenin baş edemediği devlerle savaştığı rivayet edilen biridir. Bijen İran kültürünün önemli kahramanlarından biridir. Rüstem'in torunudur.

İran mitolojisinde başta demir ve demircilik olmak üzere madenler önemli bir yer tutar. Gerçekten de İran mitolojisinde metallerin kökenine ilişkin birçok mitsel gelenek vardır. Metaller bir tanrının ya da bir yarı-tanrının bedeninden oluştuğuna inanılır. Indra'nın "organlarının kesilmesi" mitinde aşırı soma nedeniyle sarhoş olan tanrının bedeninin "akmaya" başladığı, böylece de her tür canlıyı, bitkiyi ve metali doğurduğuna inanılmaktadır.

Kutsal Pers metinlerinde "Göbeğinden dışarı yaşam soluğu çıktı ve demire değil, gümüşe değil kurşuna dönüştü. Ersuyundan biçimi aktı ve altına dönüştü." şeklinde ifadeler yer almaktadır. İranlılarda da benzer bir mit vardır. İlk insan olarak kabul edilen Gayömart ayartıcı tarafından katledildiğinde ersuyunun toprağa akmasına izin verdiği belirtilir. Metallerin kökenlerine ilişkin mitlerin döküm işi için insan kurban edildiğini gördüğümüz kültürel alanlardan farklı alanlarda da görülmesi herhangi bir zorluk yaratmaz. Bu aşamada herhangi bir mitsel-ritüel senaryonun tarihini ortaya koymayı, değil büyük ölçüde kaybolmuş ya da dağılmış tinsel evrenlerin yapısını belirlemeyi amaçlanmaktadır.²⁵⁹

İran mitolojisinde ilk insan olarak kabul edilen Gayömart'ın bedeni metallerden yapıldığı için bedeninden yedi tür metal oluşmaktadır. Zath-sparam'a göre "öldüğünde metal nitelikli sekiz maden filizi çeşitli organlarından çıkmıştır. Bunlar altın, gümüş, demir, pirinç, kalay, kurşun, cıva ve elması; altın mükemmel oluşu nedeniyle yaşamın ta kendisinden ve ersuyundan çıkmıştır. Bu arada şunu da belirtelim: İlk insan çifti "rivas" bitkisi biçiminde Gayömart'ın daha önce göğün dönme hareketiyle arındırılmış ersuyundan doğacaktır; bu motif de İran geleneğini çok yaygın ve çok eski bir mitsel bütünlüğe yerleştiriyor.²⁶⁰

Altın dünyada kırk yıl kaldı ve mükemmel tefekkür meleşince saklandı. Ondan on beş yapraklı bir bitki büyüdü -her yıl bir yaprak- ve ilk insan çifti birbirlerinin kollarını ve gövdelerini öyle sıkı sardılar ki, hangisi dişi hangisi erkek görülmedi, Aynı yaşayan ruhlar oldukları da anlaşılamadı. Bitkinin formunda iki insan oldular, Maşya ve Maşyoi, Onlara soluk verildi, bu ruhtu. Ahura Mazda; "siz insansınız. Dünyanın atası, mükemmel bağlılıkla yaratıldınız. Yasal görevlerinizi yerine getirin, iyi şeyler düşünün, iyi sözler konuşun, iyi işler yapın ve cinlere tapmayın" dedi. Otuz gün sonra şişman ve beyaz dişli bir koyuna rastladılar ve onu kestiler. Melekler onlara tahtadan ateş elde etmeyi öğretti. Eti kızarttılar. Üç parçasını ateşe atıp bu ateşin payı dediler. Bir başkasını göğşe fırlattılar, bu meleklerin payı dediler. Bir akbaba bir parçasını onlardan kaptı ve bir kopek ilk parçasını kapıp yedi. Şimdi, deriden elbise giydiler; bir çukur kazdılar, demir elde ettiler ve taşlarla vurup ucunu sivrihtiler.

²⁵⁹ ELİADE Mircea, "Demirciler ve Simyacılar" Forgerons et Alchimistes Flammarion, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 11.

²⁶⁰ ELİADE Mircea, age. S. 13.

Eski İnan'da aynı ilk insan, Gayomart, dev ve ışıldayan bir varlık olarak tanımlanmıştır. Öldüğünde bedeninden madenler akmış, ruhundan altın meydana gelmiştir. Dölu toprağa düşmüş, iki ravent kamışı şeklinde ök insan çiftini dünyaya getirmiştir. İlginçtir ki Çin'in P'an Ku'su da yapraklarla kaplı olarak, bir bitki gibi resmedilir. Bu hiçbir hayvansal hareket göstermeden büyüyen, yani kendi istencinin hiçbir belirtisi olmaksızın sadece var olan bir bütünlüktür.

Süleymanname'de Efrasiyab ideal bakımından Uygur alfabesiyle yazılan Oğuz Destanı'ndaki ve Reşidüddin Oğuznamesi'ndeki Oğuz'a benzer. O da bu eserlerdeki Oğuz gibi cihan hakimiyeti ölküsü taşır. Eserde Efrasiyab'ın başkenti Belh şehridir. Efrasiyab İnan'ı yenerek ölkesine katmıştır. Başta Rüstem olmak üzere İnan kahramanları karşısında çaresiz kalmıştır. Tabi kaynak ve maden bakımından zengin bir ölkeye sahiptir. Bu maden zenginliğini Anadolu'yu alıp Ilgaz civarındaki bakır madenlerini de elde ederek daha da zenginleştirir. Madencilik eski Anadolu halklarında büyük öneme sahiptir, Buradaki bakır madenine sahip olmak oldukça önemlidir. Yine Şecere-i Terakime'de Oğuz ilinin yurtları sayılırken "Kıçık dağ" ismi geçer ve bu dağın bakır membaı olduğu belirtilir.²⁶¹

Hindistan (ve bir anlamda Yunanistan) gibi İnan da dört kozmik çağ mitosunu biliyordu. Kayıp bir Mazdek metni, Sudkarnask (içeriği Denkarl'da korunmuştur) dört çağdan söz etmektedir: Altın, gümüş, çelik ve "demirle karışık" çağ. Aynı metaller Bahman-Yaşt'ın başlangıcında da zikredilmekte ve bir de Perslilerin yedili mitsel tarihine denk düşen yedi dallı (altın, gümüş, bronz, bakır, teneke, çelik ve bir "demir karışımı") kozmik ağacı tasvir etmektedir. Bu kozmik ağaç, her gezegenin bir binyılı yönettiği astroloji öğretisiyle bağlantılı olarak geliştirilmiştir.

İnan mitolojisinde Sasaniler dönemi ile ilgili bilgi ise yok denecek kadar azdır. Mite göre demir, ilk insan olan Gayömart'ın bedeninden var olmuştur. Sasani döneminde demir ustası için kullanılan dört farklı kelime mevcuttur. Bu kelimeler "ahengar" kürek ve balta yapan kişi, "ahen-paykar" demiri döken, kalıplayan veya döven kişi, "chalangar" (çilingir) küçük demir eşyalar yapan kişi; "palawud-paykar" çelik ustasıdır ve çelik ustası "Sasani çeliği" yapmaktadır. Merv ve Fergana'da yapılan son araştırmalar, bu bölgede erken dönem çelik yapımının olduğunu göstermektedir. Merv'de yapılan saha çalışmaları, MS 9. ve 10 yy'a ait çanak çömlekler ile alakalı bir çelik yapım atölyesini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu dönemde Merv, Arap ordusunun merkezi olduğundan, çelik çoğunlukla silah ve zırh yapımında kullanılmıştır. Ayrıca Maveraünnehir ve Fergana'nın bulunduğu Ceyhun Nehri bölgesinde de 9. ve 12. Yy'larda dökme demir yapımının olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur.

Merv bölgesinde belirlenen bir maden cevheri olmadığından, buradaki pota çeliği yapımında kullanılan ham metalin ithal edilmiş olması ihtimaldir. Merv'in İpek Yolu üzerindeki kilit pozisyonu ise bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Oysa arkeolojik kazılar, İnanlıların demiri işleyen ilk insanlardan biri olduğunu açıkça göstermektedir. İnanlılar, demiri hep değerli bir metal olarak görmüş, kişisel takı ve süs eşyalarında kullanmışlardır. Luristan'da MÖ 1. yy'a ait olduğu düşünülen birkaç demir bilezik bulunmuş ve bu bilezikler o dönemde muhteşem bir demir ustalığının olduğunun kanıtı olmuştur. Aynı dönemde bulunan kamaların saplarında da incelikli kabartma süsler bulunmaktadır. Müzelerde ve özel koleksiyonlarda, Pers krallıkları olan Akamaniş, Partiya ve Sasanilere ait olduğu düşünülen ve İslamiyet öncesi İnan'da demircilik sanatının gelişimini ve devamlılığını adamlarından birini verir.²⁶²

²⁶¹ CAMPBELL Joseph, Batı Mitolojisi, Tanrıların Maskesi, Çeviren Kudret Emiroğlu, 3. Baskı, İmge Yayınevi.

²⁶² ÇERİKAN Dr. Uğur Fidan, "Türk Kültüründe Demir", Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Programı Doktora Tezi, Aralık 2014. s. 112-113.

İran mitolojisinin en önemli figürü şüphesiz ki, Cemşid'tir. Cemşid, İran'da hüküm süren ilk sülâlelerden Pişdadiyân'ın dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Hamdullah Müstevfi Tarihi-Güzide'de, Cem'in bazı tarihçilere göre Hz. Âdem'le aynı kişi, bazılarına göre ise Hz. Âdem'in yedinci oğlu Geyümers'in torunu olduğuna dair rivayetleri nakletmektedir.

Cemşid; kelime itibarı ile “parlaklık” anlamını ifade eder. Pişdadiler hanedanının dördüncü hükümdarı olan Cemşid 700 yıl (Şahname'ye göre 600 yıl) insanlar, cinler, devler, kuşlar ve periler dünyalarının tamamı üzerinde egemenlik kurmuştur. Terzilik, gemicilik, tabiplik gibi meslekleri insanlara ilk olarak o öğretmiştir. Demiri işletmiş ve silah yapımında ilk olarak o kullanmıştır. Onun tarafından tahta çıktığı gün olması nedeniyle Nevruz da ilk kez bayram olarak kutlanmış ve gelenekleşmiştir. Araplar'ın “Menoşeleh” adıyla bildikleri Cemşid, bazılarına göre Tehmors'un oğlu, bazılarınca da kardeşidir. Birtakım tarihçilere göre ise, Tehmors'un kardeşinin oğludur. Hükümdarlığı zamanında dünya huzur ve refahla dolmuştur.

Cemşid, Fars'ta ikamet etmiştir. Tufanın onun döneminde gerçekleştiği, Babil, İstahr, Hemedan ve Tus şehirlerini onun kurduğu aktarılır. Cinlere maden yataklarını kazdırmış, işletimlerini onlara vermiş, cinler onun emirleriyle değerli mücevherleri işlemiş ve bu sanatı insanlara da öğretmişlerdir. İran mitolojisine göre insanlar, ilk defa Cem döneminde askerler, sanatkarlar ve çiftçiler olmak üzere üç sınıfa ayrılmış, birçok meslek de, yine onun zamanında ortaya çıkmıştır. Madencilik, savaş aletleri üretimi yine ilk defa Cemşid zamanında başlamış, Yabel adlı bir kişi, tıp bilimiyle uğraşırken kardeşi Yübel de musikiyi icat etmiştir.²⁶³

Cemşid, kardeşi Tehmcirs'tan ya da babasından sonra Pişdadiler hanedanının tahtına geçmiş, tarihte ilk kez savaş araçlarını yapmış, demiri eriterek işlemeği öğretmiş, zırh yapmış, silah, kılıç, ipek, çeşitli renkler ve pamuklu kumaşı kullanmıştır. Gemi yapımını ve kullanımını insanlara o öğretmiştir. Devletleri egemenliği altına almış, onları ağaç kesme, kerpiç yapma, inşaatçılık gibi işlerde görevlendirmiş; evler, hamamlar ve çeşitli yapılar yapımında çalıştırmıştır. Halkı; ordu mensupları, bilginler ve katipler, çiftçiler ve sanatkarlar olmak üzere dört guruba ayırmıştır.²⁶⁴

²⁶³ YILDIRIM NİMET, “İran Mitolojisi Kökenleri, Kaynakları, Ana Temaları”, Pinhan Yayıncılık, 2012.

²⁶⁴ FİRDEVSİ, “Şahname”, Kabalıcı Yaynevi, 2009.

İran mitolojisinde madenler ve madencilikle ilgili bir diğer kişi de Huşeng'dir. Huşeng, bilgin, ileri görüşlü ve adaletli bir hükümdardı. Persler onu, büyük peygamberleri arasında sayar, kendisine otuz sekiz ayetten oluşan kutsal bir kitap indigini kabul ederler. Covldan-i Hired adlı öğüt konulu kitabın onun eseri olduğu da söylenir. Huşeng, Hindistan'da ikamet etmiştir. Hükümdarlık süresi kırk yıl ya da bu süreden daha fazla olarak belirtilir. Hükümdarlığı döneminde insanlar zulmün karanlıklarından ve zalimlerden kurtulmuş, adalet ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Covldan-i Hired adlı kitapta;

*“Dünya hükümdarı akıllı, adaletli Huşeng,
Saltanat tacım giydi, büyük babasının yerine geçti.
Kırk yıl hükümdarlık yaptı,
Kafası akılla, yüreği adaletle doluydu.
Zaferler kazanan, buyruğu tutulan hükümdar.
Baştan başa mamur etti ondan sonra dünyayı,
Adaletle doldurdu, bütün yeryüzünü.
Demircilik mesleğini icat etti,
Demirden balta, testere ve keser yaptı.
Ondan sonra su bulmanın yolunu aradı.
Nehirlerden su getirdi, ovaları suladı ...”*

Avesta'da adı “Haosyangha” şeklide geçen Huşeng, İran ulusal rivayetlerine göre ikinci İran hükümdarıdır. Siyamek'in oğlu, Keyomers'in torunu ve Tehmors'un babasıdır. Ahura Mazda ve İmşaspendan'ın isteği üzerine yedi ülkede egemenlik kurmuş, sadece insanları değil, devleri de egemenliği altına alabilmiş olan Huşeng, Şahname'nin rivayetine göre, Siyamek'in devler tarafından öldürülmesi üzerine kendisi devlerle savaşmış ve onları öldürerek babasının yerine tahta geçmiştir. Nahid'i de yardıma çağırılmış ve yüz bin at, bin sığır, on bin koyun kurban etmiştir. Hükümdarlık yılları güven ve huzur doludur. Madenleri yeryüzüne çıkararak, maden işletmeciliğini başlatan, ateşi keşfeden, yapay ırmaklar akıtan, tarımı geliştiren, tilki, sincap vb. hayvanların derilerinden giysiler yapmayı, ekmek pişirmeği öğreten, Sede törenlerini başlatan, tapınaklar, zindanlar ve kaleler yapmayı öğreten odur.²⁶⁵

İran mitolojisinde önemli bir yeri olan Ahura Mazda, dost olarak yeryüzüne gönderilmiş ilk insandır. Ahura Mazda, Arya ırkını ondan meydana getirmiştir. Keyomers, otuz yıl huzur içerisinde hükümdarlık yaptı ve daha sonra Ehrimen'in olumsuzluklarının da etkisiyle hastalandı ve öldü. Bedeninden yararlı madenler, nefesinden de altın yaratıldı ve toprağın derinliklerinde korundu. Üzerinden kırk yıl geçtikten sonra bu tohumdan iki dallı birbirine sarılmış “ribas/rivas” adlı bitki çıktı. Yavaş yavaş bu bitki insan şeklini aldı ve Meşy ile Meşyane ondan türedi. Bu ikili Sami dinlerinde Adem ile Havva olarak bilinir. Bunların birleşmesinden de diğer insanlar türemiştir.²⁶⁶

Eski İran inanışlarında ve mitolojik kaynaklarda bazı önemli figürler de madenler ve madencilikle ilgilidir. Örneğin, öteki dünyanın, cennetin tasviri. Ölülerin dirileceğine, muhakeme sonunda kötülerin Çinvat Köprüsü'nden geçerken erimiş madenlerin arasına düşeceğine inanan eski İranlılar'da, iyiler için Seyhun ve Ceyhun ırmaklarının kaynaklarının bulunduğu doğuda bir yerden söz edilir. Yine İran coğrafyasında oldukça popüler olan kutsal metin Avesta'ya göre, Zerdüş'te inanışında önemsenen sınamalardan olan ve “ver” adı verilen

²⁶⁵ YILDIRIM NİMET, age. s. 52.

²⁶⁶ HEMASESERAYI Safa, “The Cambridge History of Iran” III/2, Mazenderani Ferheng, s.646.

yer cennet ve cehennem arasındaki bir yer olarak nitelenir ve insanların erimiş maden dökülmesi” sınavından geçirilmesini istenmektedir.

İran inanışlarında, “Ateş” kelimesi, Avesta’da, “atar”, “atars” ve “atarsh”, Pehlevi dilinde; “atür, atar, ataxs, atash”; Farsçada, “azer/ader”, şekillerinde kullanılır. Bu kelimenin kökeni, Sanskritçe’de “alev” anlamını veren “Agni” adındaki ateş tanrısının sıfatı “adri” sözcüğüdür. Ateşin ortaya çıkarılması insanoğlunun hayatında en önemli buluşlardan biridir. Özellikle de soğuk iklimlerde ateşin önemi oldukça büyüktür. İki taşın ya da taş ile demirin birbirlerine şiddetle sürtünmelerinden ortaya çıktığına ve bu yüzden taşın ya da demirin içerisinde yer aldığına inanılan ateş, Zerdüş inancı gereği kutsanmaktadır.

Süleymanname’de Efrasiyab, Oğuznamelerde olduğu gibi yırtıcı hayvanlara benzetilmek suretiyle anılır Efrasiyab’dan bahsedilirken “Efrasiyab-ı Türk, olmetik-i gürd ü karı kurd” denilir. Görünüşü ve tasviri Dede Korkut Kitabı’ndaki kahramanların tasvirini andırır şekilde tasvirler yapılır. Süleymanname’nin otuz dokuzuncu cilt, yüz doksan dördüncü meclis varağından itibaren Efrasiyab’dan bahsedilmeğe başlanır. Burada Efrasiyab’ın önce İran’ı aldığı, daha sonra da Anadolu’yu fethedip Sinop Kalesi’ne hazinelerini koyduğu ve bu civardaki bakır madenlerini sahip olduğu, Anadolu toprakları elinden alınan “Kaysar-ı Rum” tarafından Hz. Süleyman’a şikayet suretinde anlatılır.

Kaysar-ı Rum, Efrasiyab’ı şu şekilde tanıtmaktadır, “Efrasiyab Turan şahıdır, Acem mülkü anun taht-ı yedinde durur, Keykubdd ile yağı durur, Rüstem-i Zal Efrasiyab’a cevap viremez Anun korkusundan yedi başlı evrenler milkine giremezler. Bu gün alem içinde Efrasiyab Turan şahıdır. Bir bahadır pehlevandur kim nara ursa ra’d-ı felek kan kaşanur. Cenge girse Kahraman’a yılan kuşandırur. Bir arslundur kim Rüstem-i Zal anun katında tavşandırur.” Bu bilgilere göre Efrasiyab Turan ülkesinin hükümdarı olup İran hükümdarı Keykubad’la düşman durumdadır, ünlü efsanevi İran kahramanı Rüstem-i Zal bile onun karşısında tutunamamaktadır.

KAFKASYA MITOLOJİSİ

Kafkasya, sahip olduğu kültürel, dinsel ve etnik çeşitlilik ile oldukça önemli bir bölgedir. MÖ 12. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyıl arasında sırasıyla varlığını sürdüren Diaohi (Diauehi) ve Kolhis (Colchis), Gürcü-Laz kökenli olup bölgede kurulan ilk gelişmiş devletlerdir. Pagan-Şaman kökenli Gürcü toplumları MS 6. yüzyıla kadar sürdürdükleri İberia Krallığı döneminde ise Hıristiyanlığı benimsemiştir.

Kafkasya uzun bir süre boyunca kuzeyinde Sakalar, Güneyinde ise farklı zaman aralıklarında Ahameniş (Achaemenid), Partyan (Parthian) ve Sasani gibi büyük Pers İmparatorlukları; çeşitli Ermeni devletleri, Seleukos (Seleucid) ve Makedon (Büyük İskender'in İmparatorluğu) gibi Antik Helen İmparatorlukları ve de Roma İmparatorluğu ile komşu olmuştur. MS 4. yüzyıldan sonra ise Türk akınları ile Kafkasya, önce Göktürklerin ve diğer Türk boylarının, devamında ise uzun bir süre boyunca Hazar Kağanlığı'nın egemenliği altında bulunmuştur. Hazarlar döneminde Kafkasya'da muazzam bir dil, din, kültür özgürlüğü yaşanmıştır. Öyle ki, Hazarlar, tarihte İslam, Hıristiyanlık, Musevilik (günümüzde önemli ölçüde Hazar Musevisi varlığını sürdürmektedir), Paganizm, Şamanizm ve diğer birçok dini resmi olarak tanımış olan sayılı devletlerden birisidir. Dönemine göre oldukça yüksek bir özgürlük ve refah ortamına

sağlayan Hazar Kağanlığı günümüzde, bölgedeki pek çok devlet tarafından ata devlet olarak kabul edilmektedir (Örneğin Ukrayna ilk kurulduğunda kendilerinden önce gelen devletin, yani kurucularının Hazar Kağanlığı olduğunu kabul etmiştir).²⁶⁷

Kafkasya'nın ilk ve orijinal dini, çok tanrılı Nart Destanları'dır. Ancak, diğer çok tanrılı dinlerde de olduğu gibi Nart Destanları'nda da bir yüce tanrı bulunmaktadır. Tha adı verilen bu tanrı, evrenin yaratıcısı ve düzenleyicisi; kural koyucusu, ödüllendiricisi ve cezalandırıcısıdır. Tha dışındaki bazı diğer ünlü tanrılar ise *yıldırım tanrısı Şible*, *gök tanrısı Wvatha*, *demircilik tanrısı Tlepsh*, *orman ve avcılık tanrısı Mezitha* ve *ateş tanrısı Premethaj*'dir (bu tanrı hem görev hem isim olarak, Yunan Mitolojisi'ndeki titan Prometheus'a benzemektedir). Bu antik dinde de, İbrahimi dinlere benzer şekilde ahiret, cennet, cehennem, melek, şeytan, cin, kıyamet, oruç, dua, kurban gibi kavramlar bulunmaktadır. Ayrıca pek çok diğer antik dinde olduğu gibi animizm, elemental tapıncılık ve reenkarnasyon inancı da yaygındır. Nitekim bölge halkları ateşe, suya, toprağa, havaya ve yıldırıma da tapmışlardır. Mitolojik metinler günlük yaşama, kahramanlık hikâyelerine, dev, canavar gibi doğaüstü canlılara ve büyücülüğe odaklıdır.

Kafkas mitolojisinde ibadet şekli, Paganizm ve Şamanizm karışımıdır. Şaman benzeri bir takım özelliklere sahip olan, yaşlı ve saygın kişilerin oluşturduğu Tha-madeler tarafından düzenlenen dini törenlerde müzik ve dans ile ibadet sağlanırdı. Toplum düzeni ve ahlak ise Khabze adı verilen gelenek kuralları ile düzenlenmektedir. Nart Destanları'nda mitler

²⁶⁷ <http://www.notral.com/2012/02/nart-destanlar-kafkas-mitolojisi.html> (Erişim; 01.06.2020)

sadece Çerkes değil, bölgedeki tüm halkların ortak ürünü olarak ortaya çıkmış olup Ege, Türk ve Pers Mitolojileri ile Türk Şamanizminden etkilenmiştir. Nart Destanları'nın merkezinde Nart adı verilen insanüstü güçlere sahip hayali bir Kafkas toplumu yer almaktadır.

Kafkas mitolojisinin en önemli öğelerinden birisi Kaf Dağı'dır. Kaf Dağı, genellikle masallarda yer alan, dünyayı çevrelediğine inanılan, arkasında cinlerin, perilerin bulunduğu varsayılan, zümrülden yapılmış bir yerdir. Fars mitolojisine ait Zümrüd-ü Anka kuşunun bu dağda yaşadığı düşünüldüğünde Kaf dağının aynı kültüre ait bir efsane dağ olduğu anlaşılabilir. İnanca göre dünyanın çevresi gemilerin geçemediği, kıyıları görülemeyen karanlık bir su kütlesi olan Bahr-i Muhit ile kaplıdır. Buna göre bu su kütesinden sonra da her şeyi bir kuşak gibi çevreleyen Kaf Dağı gelir. Kaf Dağı yeşil zümrüttendir ve gökyüzünün rengi onun yansımından gelir. Bir başka kaynaktan da Kaf Dağı'nın zümrülden bir kayaya dayandığı, 'el-Veted' denen bu kayanın, Allah tarafından kendi kendine duramayan dünyaya bir destek olmak üzere yaratıldığı belirtilir.

Kafkas mitolojisinden insanların aşmasına imkan olmayan Kaf Dağı'na dünyanın sonu gözüyle bakılır. Bu dağ, görünen ve görünmeyen dünyalar arasındaki sınırdır. Zümrüd-ü Anka'ya İranlılar Simurg diye de adlandırılır. Bu kuşun, dağın tepesinde köşke benzer bir yuvada yaşadığı, insanlar gibi düşünüp konuştuğu, çok geniş bir bilgi ve hünere sahip olduğu, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yaptığı ileri sürülmektedir.

Kaf Dağı; rivayetlere göre Dünyayı çevreleyen yeşil zümrülden bir dağdır. 'Dağların Anası' olan Kaf Dağı, yeşil zümrüttendir. Kaf Dağı'nın ardında ise, dünyayı kana ve ateşe boğacak olan, Yecüc ve Mecüc'ler yaşamaktaydılar. 'İskender-i Zülkameyn', onları durdurmak için 'Şeddi-i Iskender'i inşa eder, Bu olay, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde şöyle yer alır;

*"Bana demir parçaları getirin.
İki dağ yanının arası dolunca"*

Kaf Dağı'nın tepesinde devler yaşar. İslam kültüründe en önemli mitologyya dağı Kaf Dağı'dır. Düz olduğu kabul edilen ve dünyayı çevreleyen dağın varlığını pek çok kaynaktan buluyoruz. Dünyanın çevresinde *Bahr-i Muhit* (okyanus) bulunur, bu pis kokulu bir sudur. Burası kapkaranlık olup, kimse kıyısını göremez. İşte Kaf Dağı bu suyu çevreler, böylece dünyayı da sınırlar.

Taberi, bu dağın çok karanlık olduğunu, onu aşmak için dört aylık bir yürüyüş gerektiğini belirtir. Bu dağın yeşil zümrülden olduğu, göğün yeşil ve maviliğinin bunun yansımından geldiği ileri sürülmüştür. Burada beş dağ vardır. Dünyadaki öteki dağlar bunlarla birleşir. Dağın doruğunda bir kırmızı sülfür madeni bulunur, bunun altın olduğu sanılmaktadır. Geceleri pırıldar,

gündüzleri duman çıkartır. Isısı öylesine yüksektir ki demiri eritebilir. Türk mitolojyasında da Kaf Dağı ya da Karnulbakar'm benzerini buluruz. Bu Demir Dağı ya da Ötüken Dağı'dır. Burada Ye'cuc ve Me'cuc gibisinden yaratıklar bulunur.²⁶⁸

Kafkas halklarının inanış ve mitolojisinde en önemli tanrılardan birisi Tlepsh'dir. Tlepsh, Kafkas mitolojisinde ve Çerkezlerde demirin ve silahların tanrısı olarak bilinir. Ayrıca demircilerin de koruyucusudur. Onu Osetlerdeki Safa ve Abhazlardaki Sossu ile karşılaştırabiliriz. Çerkes tanrısı Tlepsh de çıplak elleriyle çalışarak madeni eriten, "su verilmiş çelik"ten bir demircidir. Alını yedi boynuzla süslenmiştir. Örsünde kıymetli ve sihirli güçlere sahip çeşitli eşyalar ve özellikle de silahlar yapar. Yalnız bunun için çalışmasını kimsenin görmemesi gerekir. Bu tanrı (özellikle de buna Kurdalaegon adını veren Osetyalılarda), kahramanlar için efsanevi silahlar imal ederek ve yarı-tanrı madeni Batraz'a tam anlamıyla su vererek, Nart destanında da önemli bir rol üstlenir. Her iki halkta da demirhane kutsaldır ve değişik ritlerin yapıldığı mekandır. Abhazlar burada en ağır yeminlerini ederler. Çerkesler ise havayı değiştirmek, genellikle de yağmur yağdırmak amacıyla ayinler yaparlar. Gerçekten demir tanrısı, ateşle olan bariz yakınlığı dolayısıyla, fırtınayla ve şimşek çaktıran melek Şible ile bağlantılıdır.²⁶⁹

Madenleri işleyip orak aracı ve kelepten yapmak ve bu aşamada demir işçiliğini kullanmak Demirciler Tanrısı Tlepsh'in görevleri arasındadır. Buna bakarak Nart toplumunun maden çağına girdiğini veya Nart kahramanı Sosrikua'nın görevlerine bakarak da ataerkil ilişkilerin özelliklerini, yine bu destanlardan öğreniyoruz. Anlaşılacağı üzere, Nart kahramanlarının toplumsal görevleri sayesinde Nartların toplumsal yaşamları, savaşları, komşu halklarla-kabilelerle ilişkileri, (Seteney'in komşu kabilelere esir düşmesi ve Yespi kalesinden kurtarılması) kıtlık ve kuraklıklar konularında pek çok bilgiye ulaşıyoruz.²⁷⁰

Nart Destanları yoğun olarak erkek kahramanlar ve eril tanrıları merkezine almasına rağmen, Seteney Guaş (Guaş "hanım" demektir) adlı yarı tanrıçaya geniş yer vermiş, hatta Seteney'in kendisi bir nevi Kafkasya mitolojisinin sembolü haline gelmiştir. Bilge, güzel ve cesur olarak tasvir edilen Seteney, Nart kurultaylarında çözölemeyen toplumsal sorunlarla ilgili fikir beyan ederek çözüm üretmekte ve yardıma ihtiyacı olanların yardımına koşmaktadır. Nartların en yücesi *Wezürmes'in* dahi fikir aldığı Seteney, savaş ve barışa karar vermek, tarım için yeni teknikler bulmak ve toplumsal adalet için öneriler sunmak gibi pek çok danışmanlık faaliyeti yürütmektedir. Ayrıca serüvenlere katılacak olan Nart kahramanlarına yol göstermektedir ve geleceği görme yeteneğine de sahiptir.

Seteney Guaş ile önceleri ateş tanrısı olan ancak sonradan demircilik tanrısına evrilen Nart Tlepsh arasında özel bir ilişki bulunmaktadır. Tlepsh, Yunan Mitolojisi'ndeki ateş ve demircilik tanrısı Hephaistos'u hatırlatmaktadır. Hephaistos da Tlepsh gibi topaldır ve güzel Seteney Tlepsh'e, aynı Yunan mitolojisindeki aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'in Hephaistos'a olduğu gibi icatlarında ilham kaynağı olmaktadır. Diğer yandan Nart destanlarında Tlepsh ile Seteney arasında, Hephaistos ile Afrodit arasında olduğu gibi bir aşk ilişkisi bahsi geçmez. Ayrıca Afrodit doğrudan erotizm odaklı bir tanrıça iken, Seteney güzelliğinden ziyade zekâsıyla mitolojide ön plana çıkmaktadır.

²⁶⁸ ÜNSAL Erdal Dr., "İslam Mitolojisi ve Estetiği Bağlamında Türk Manzara Resminde Deniz/Su Metaforu", Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Aralık 2019, ISSN: 2146-7692.

²⁶⁹ <https://www.cerkesya.org/kafkasya/kultur/xabze/tag/Kafkasya%20K%C3%BCI%3%BCr%C3%BC> (Erişim: 01.06.2020)

²⁷⁰ <http://www.cerkesya.org/guncel/haber/tag/Nart%20Mitolojisi> (Erişim: 01.06.2020)

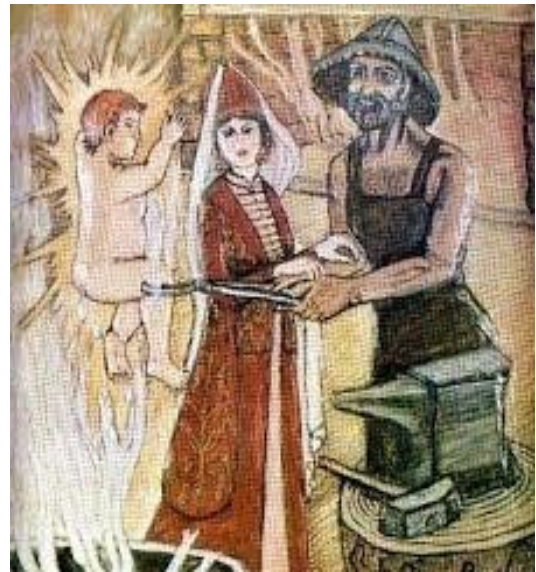
Nart toplumunun günlük hayatta ve savaşta kullandığı her türlü demirden araç ve gereç, Tlepsh tarafından icat edilmiştir. Halkın gözünde çok güçlü olan Tlepsh, kimi zaman Seteney ile yardımlaşarak toplumsal sorunların çözülmesine yardımcı olur, kimi zaman ise Seteney ile fikir ayrılığına düşerek kavga eder. Ancak bu kavgalar, şiddetli bir çatışmadan ziyade, karı-koca arasındaki çekişmelere benzemektedir. O kadınların doğurganlığı, çocukların, özellikle de erkek çocukların doğumu ve eğitimi gibi konularda güç sahibidir. Mesela zor bir doğum gerçekleştiren kadına, kılıç yapımında kullanılmış sudan içirilir. Bebek, demirci dükkanında bir nevi kutsanmış gibi kabul edilir.

Önceleri Tlepsh'in örsü taştan, çekici ağaçtandır. Sık sık Tlepsh'in dökümhanesine uğrayan Seteney, yeni örs ve çekici modelleri yapar. Tlepsh de bu modellerden yararlanarak örsü ve çekici demirden, çekicinin sapını ağaçtan yapar. Yılan yavrularının boyunlarını birbirinin üzerinden geçirerek uyuduklarını gören Seteney, Tlepsh'e ellerinin yanmaması için yapabileceği bir aracı esinler. Maşa ya da kerpeten böylece Seteney tarafından icat edilir. Abazin metinlerinde, demirci Tlepsh'in dökümhanesi ayrıntıları ile anlatılır. Bu anlatılar Çerkeslerin demire verdikleri önemi gösterir.

Aşıwa lehçesindeki Abazin metinlerine göre, Seteney'in büyüttüğü Sosrikua, Nartlara ateşi getiren kişidir. Rivayete göre, Sosrikua devin kafasını uçurup evinden ateşi kapar ve "Hey koca Nartlar, yürekleri ateşten Nartlar, korkmayınız, canlanınız! İşte size gerçekten, gerçek ateşi getirdim" diyerek insanları tanrılar karşısında cesaretlendirmeye çalışır.

Kabardey anlatımında, daha çok Tlepsh'in insan tarafı üzerinde durulur. Bunlara göre yaşlı demirci ustası Debeç'in körüğü geyik derisinden, körüğün kulpu kızılıcak ağacından, ocağı tan güneşinden, kömürü kuru dikendendir. Çekici kıvılcımlar saçar. Demire güç yetirebilecek, ona şekil verecek kendisi gibi güçlü bir çırak arayan Debeç'e başvuran Tlepsh kendisini "doğurmayan bir annenin oğlu" olarak tanıtır ve demircilik sanatını sürdürmeyi amaçladığını söyler. Tlepsh dökümhane demirlerle konuşur, onları istediği şekle sokar. Çalışırken tıpkı ustası Debeç gibi aksamaktadır. Nart destanlarında anlatılan demirci tanrı Tlepsh, pek çok özelliği ile Yunan panteonunda yer alan Anadolu kökenli Hephaistos'a benzer.²⁷¹

Demirciler tanrısı Tlepsh'in temel görevi Nart halkının demir işçiliğini kullanmasını; demirin eritilmesini ve yaygın olarak araç ve gereçlerin yapılmasını sağlamaktır. Tlepsh; Nartların en ulularındandır. Nart halkının tüm araç ve gereçlerini yapmak, yeni buluşlarıyla halkın yaşamını kolaylaştırmak onun görevidir. Her türlü madeni işleyip olağanüstü güzellikte araçlar yapar. Maden çağı uygarlığının ve Nart toplumunun yeni buluşlarının simgesidir. Nart kahramanı Tlepsh, iri ve güçlüdür. Nart kadın kahramanı Seteney Guaşe ile birlikte hareket ettiği ve sorunları, ondan aldığı destek ve güçle çözdüğü görülür. Seteney'in oğlu Sosrikua'nun sıcak taştan doğuş öyküsünde Tlepsh de görev alır. Kızgın taşı çekiciyle vurarak kırar; kızgın taştan doğan Sosrikua'yı maşasıyla tutar ve suya daldırır. Onun vücudunu çelikleştirir.²⁷²

²⁷¹ İVELİK Sonia, "Dünya Dinleri 1: Taraftarı Kalmayan Dinler", 2014, 124 sayfa.

²⁷² <http://www.cerkesya.org/guncel/haber/tag/Nart%20Mitolojisi> (Erişim: 01.06.2020)

Tlepsh, demir işçiliğinin ilk kurucusu ve koruyucusudur. Nart destanlarında görüldüğü gibi, Tlepsh, demirden yaptığı pulluk, kazma gibi madeni araçlarla hep çiftçinin dostu olmuştur. Yer yer ateş tanrısı olmuştur, yer yer demirciler tanrısı. Kendisinden önceki imgesel Nart tanrılarında olan yıldırım tanrısı Şible'nin biraz daha evrimleşmiş bir görsel tanrısıdır. Tlepsh, MÖ 1.binin başlangıcıyla Çerkeslerin ilk ataları olan Sind ve Meot boylarının sosyo-ekonomik yapılarındaki değişmelere paralel olarak demir çağının, demir işçiliğinin başladığı dönemin Nart tanrılarındandır.

Kafkas mitolojisinde, madencilikle doğrudan olmasada maden ve metallerin ergitilmesi ve kullanılması ile ilgili olarak önemli figürlerden birisi de Sosrikua'dır. Sosrikua, Nart mitolojisinde tanrılardan kaçırarak Nartlara ateşi getiren kişidir. Anlatılara göre, Sosrikua ateşin koruyucusu devin kafasını uçurup ateşi kapar ve Nartlara getirir: "Hey koca Nartlar, yürekleri ateşten Nartlar, korkmayın, canlanın! İşte size gerçeği, ateşi getirdim" diyerek insanları tanrılar karşısında cesaretlendirmeye çalışır. Sosrikua annesinin adı ile anılan kahramandır; Seteneyko Sosrikua, "Seteney oğlu Sosrikua". Bu nedenle Kuzey Kafkasya boylarının geçmişte anaerkil bir dönemi yaşadığı ileri sürülebilir.

Nartların kadın kahramanı Seteney Guaşe Bakhsan Irmağı kıyısında çamaşır yıkarken Nartların sığır çobanı onu görür ve güzelliğine vurulur. Göğsünden fırlayan aşk oku, karşı kıyıda üzerinde çamaşır yıkanan taşa çarpar. Taş hemen ısınmaya ve büyümeye başlar. Sığır çobanı ise orada taş kesilir. Seteney sıcak taşı eteğine sararak Nart Tlepş'in dökümhanesine götürür. Tlepş büyük çekici ile taşı kırar, içinden ateş saçan, kor halindeki Sosrikua çıkar. Nart Sosrikua bu nedenle Nart Tlepş ile Seteney Guaşe'nin oğlu olarak anılır.

Sosrikua'nın bir kaya parçasından doğuşu Grek mitolojisindeki "Kyklop", ve Dede Korkut mitolojisindeki "Tepegöz"ün doğuşu motifi ile benzerlik taşır. Bu üç destan kahramanının doğuşu da taş orijinli anlatılmıştır. "So-sı-rı-kua" veya "Saw-sı-rı-ko" sözcüğünde; Se, bıçak veya kılıç anlamındadır. "Sır" veya stır, sıcak anlamındadır. "V(vo)" vurmak veya ateş etmek anlamındadır. "Kue" ya da "ko" oğul anlamındadır. Kişi veya aile isminin sonunda kullanılan bir takıdır. Adige dilindeki "Sosrikua" ateş saçan, yakan erkek çocuk anlamına gelir. Sosrikua Ateşi, darı tohumunu halkına getirmiş, şarap mayalamasını onlara öğretmiştir. Kuzey Kafkasya da söze "Sosrikua Di Nekhu, Sosrikua Di Khan", "Sosrikua ışığımız, Sosrikua oğlumuz, yigidimiz" nitelendirmeleri ile başlanır.²⁷³

Kafkas coğrafyasında, Sosrikua'yu Prometheus veya Akhilleus (Aşil) kadar bilmeyiz, oysa Nart mitolojisinde Prometheus veya Akhilleus'tur. Tanrılardan ateş alarak insanlığa katkısı Greklerin Prometheus'una benzer. Ancak, Nart mitolojisinde ateşi insanlar için alan bir kahramanın ismi daha geçer; Nesren Jak'e. Nesren Jak'e ve Sosrikua çoğu mitolojide aynı motiflerde anlatılır. Çelikten vücudu, et ve kemikten diz kapakları ile bir yerde Akhilleus'un ta kendisidir.

Tlepş'in demirci çekici ile ateş saçarak doğan Sosrikua, dizinden maşa ile tutularak suya daldırılmış ve vücuduna su verilerek çelikleştirilmiştir. Düşmanları onu maşanın altında kaldığı için su verilemeyen ve et kemik olarak kalmış dizlerinden yok etmeye çalışır. Aynı şekilde Akhilleus'un annesi tanrıça Thetis oğlunu doğurunca yıkamak için Stys ırmağına batırmış, böylece onu silah işlemez hale getirmiştir. Ancak annesinin eli altında kalan topukları su ile temas etmedikleri için et ve kemik olarak kalmıştır. Troya kuşatmasında

²⁷³ <http://blog.milliyet.com.tr/seteney-oglu-sosrikua/Blog/?BlogNo=194638>, ÖZBAY Özdemir, "Mitoloji ve Nartlar", Erişim; 02.06.2020

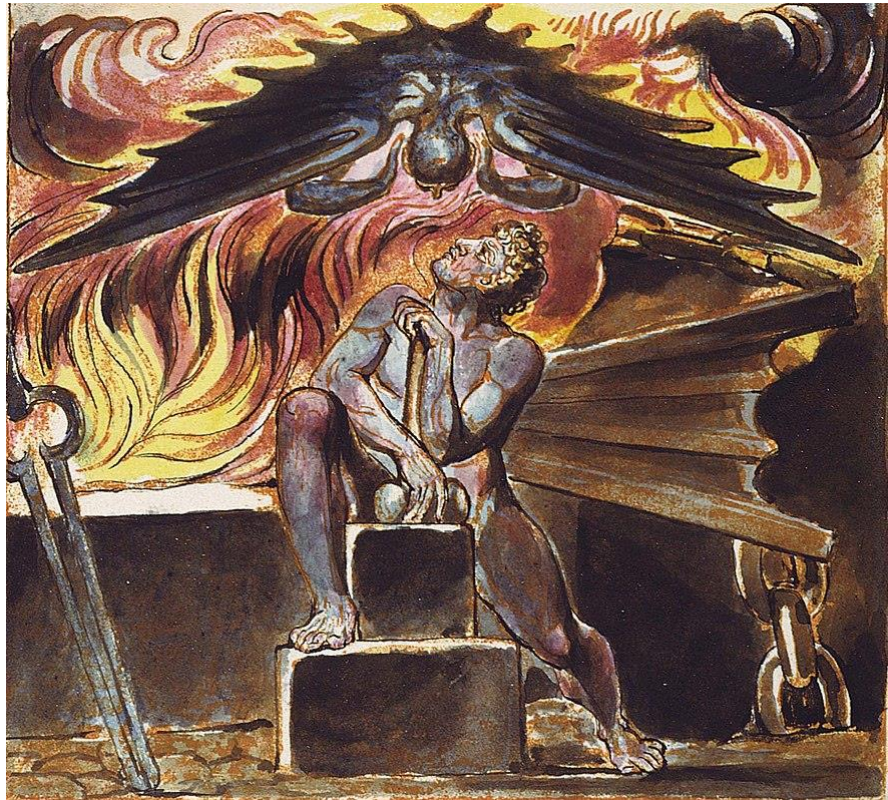
Akhilleus Hector'un (bu ifadenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Birçok kaynakta okun Paris tarafından atıldığı yazılıdır.) attığı okun topuğuna saplanması üzerine ölmüştür.²⁷⁴

Kafkas mitolojisinde Sosrikua, atılgan, gençliğinin verdiği coşku ile pervasızdır. Ancak onun sınırlayan temkinli Nart yaşlıları vardır. Wezirmes, Tlepş gibi. Annesi Seteney Guaşe genç Sosrikua'yı bu yaşlı Nartlara teslim etmiştir. Ateşin tanrılardan kaçırılması, darı tohumunun herkese verilmesi, şarap mayalamasının öğretilmesinden tutun, Nart Tlepş'in orağı bulmasına dek Nart halkının uygarlık aşamalarında Nart Sosrikua'nın büyük katkıları vardır.

Kafkas halklarının bir diğer önemli tanrısı da Sossu'dur. Sossu, Abhazlarda, demirci ve çilingirlerin koruyucu tanrısıdır. Çerkeslerin ve Abhazların (Gürcülerin aksine) hiçbir zaman bir ruhban sınıfı olmamıştır. Rahibin işi ya kabilenin, sülalenin veya büyük ailenin yaşlısı tarafından ya da genellikle olduğu gibi demirci tarafından yerine getiriliyordu. Bu halklarda demirci tanrı seçkin bir yere sahipti ve görevleri sadece kendi teknik sahasıyla sınırlı kalmayıp başka alanlara da sirayet etmekteydi. Abhaz tanrı biliminde sıkça görüldüğü üzere, Sossu (Shashw) bazen tek, bazen de çoktur. O tek bir tanrı olarak algılanmaktadır, fakat kullanılan beddua biçimleri, dilbilimsel olarak onun çoğul olduğuna işaret eder.

Sossu adına her yılın son günü bir şenlik düzenlenir. Buna özellikle bu mesleklerden olan zanaatkarlar katılır. O gün, demirci bir dana ya da koç kurban eder, karısı ise ev halkının sayısı kadar tavuk keser ve taze peynirli buğday kurabiyeleri pişirir. Kesilen bütün hayvanların yürek ve karaciğeri bir ceviz dalına geçirilir ve özel olarak hazırlanır. Yemekler hazır olunca, demirci alet edevatını örsün üstüne koyar, samimiyetinin bir göstergesi olarak şapkasını ve kemerini çıkarır, bir mum yakar ve herkes diz çökerken o, içi akkor kömürle dolu bir kabin üstüne pişirilen kurabiyelerden ve ceviz dalına geçirilip hazırlanan sakatattan ufak parçalar atar. Bunu yaparken de şunları söyler: "Ey Sossu, sana yakarıyorum! Ne olur, bu küçük yiyecekler Angibaze ve Servasizeleri (kalabalık iki aile) doyurmaya yettiği sürece ailemden kimse hastalanmasın!".

Ayrıca tanrıya, yeni yılda imal edeceği araç ve gereçlerin kendisine zarar değil, yarar getirmesi için de yalvarır. Daha sonra demirci, kurbanların pişirilen etlerinden biraz tadar ve ailenin tüm bireyleri, bağ bozumu sırasında tanrıya adanmış olan ve o ana kadar hiçbir surette içilmeyen bir şaraptan ufak birer yudum alırlar.

²⁷⁴ ÖZBAY Özdemir, age.

Ardından, bütün gece sürecek ve konu komşuyu demircinin evinde biraraya getirecek olan bir ziyafet başlar. Örsün üstüne ve Sossu'nun adına büyük yeminler edilir (şöyleki; 'Başımı orsün üstüne yatırıp kessin, eğer...'). Yalan yere yemin eden bir kimse, çok geçmeden bir hastalığa yakalanır. Bu kişi ancak, Sossu'ya ve demirciye bolca kurban sunmak suretiyle bu hastalıktan kurtulabilir.²⁷⁵

Kafkas mitolojisindeki bir başka demirci tarı da Kurdalaegon'dur. Kurdalaegon, Osetlerde tanrıların demircisidir. Onun adı, kurd "demirci" sözcüğü ve belki de Alaeg soyadından oluşmaktadır. Alaeg adı, üç büyük Nart ailesinden birinin soyadıdır. Genel olarak Kurdalaegon'un gökyüzünde yaşadığı düşünülür ve onun daimi sıfatı ucelarvon (göksel olan) dır. Söylencelerde Kurdalaegon'dan, bir kahramanın çatlamış kafatasını altın yardımıyla tekrar eski haline getiren, ama her şeyden önce, demirhanesinde bedeni çelik gibi sertleşene kadar genç kalan Batra'yı işleyen kimse olarak söz edilir. Defin ritüellerine göre, öbür dünyaya yapacağı yolculuğa çıkmadan önce ölünün Kurdalaegon'u ziyaret etmesi gerekmektedir. Kurdalaegon, ölünün atı için çelikten nal ve aynı biçimde çok güzel bir koşum takımı imal eder.

Kafkas mitolojisinde P'irkusi, Gürcistan'daki pagan dağ topluluklarında rastlanılan demirci ruhudur. P'irkusi, yıldırım tanrısı K'op'ala için silah imal eder. P'irkusi, aslında bir insandır. Ne var ki, olağanüstü güzelliğe sahip bir demircidir. Yakışıklılığına kapılan 22 kadın ona aşık olur ve kur yaparak onu rahatsız ederler. P'irkusi'nin ricası üzerine tanrıların en büyüğü olan Morige, ona "itici bir görünüş" (Gürcüce P'irkusi) verir. Öldükten sonra da, onu Morige bir tanrı yapar.²⁷⁶

Kafkasya coğrafyasında yaşayan Gürcülerin mitolojisinde Kajfi, her iki cinsiyetten birçok ruhu kapsayan bir gruptur. Bunlar insan biçimine girerek yeryüzünü ziyaret ederler. Dişi ruhlar baskın bir biçimde aşklarını sunarlar. Eğer bir kimse onların bu davetine karşılık verecek olur ve bu birleşmeyle öğünmeye kalkışırsa, aklını yitirir. Erkek ruhlar ise çiftçileri kıskırtarak onlarla güreşirler, ama her zaman da galip gelmezler. Eğer çiftçi başından geçen bu olaydan bahsedecek olursa, konuşma yetisini yitiriverir. Şota Rustaveli'nin "Panter Postundaki Adam" adlı o muhteşem Gürcü kahramanlık şiirinde, Kajiler önemli bir rol oynarlar. Dağ topluluklarının pagan halk inanclarına göre, Kajiler demirci ruhlardır. Bunların yeraltı imparatorluğu, Xaxmat'i, Aziz George tarafından ele geçirilmiştir. Bu ruhlar göksel ruhlarla, özellikle de, K'op'ala ile sonsuz bir savaş halindedir. Gürcüler bu tasavvuru Ermenilerdeki Mardan (sözcük anlamı 'cesur savaşçılar) devralmışlardır.²⁷⁷

Kafkasya'da yaşayan Gürcü paganların en büyük tanrısı Armaz'dır. Armaz, hristiyanlığa geçmelerinden önce Gürcülerin en büyük tanrısı, "Tanrıların Tanrısı"dır. Büyük ihtimalle Fars, Ahura-Mazdâ (Erm. Aramazd) dan türetilmiştir. Aziz Nino'nun yaşam öyküsünde, bu tanrının Mtsheta'daki heykelinin insan biçiminde olduğu, bakırdan yapıldığı, üstünde bakırdan bir zırhlı gömlek ile altından bir miğfer bulunduğu ve değerli akik ve zümrütlerle süslü olduğu belirtilmektedir. Elinde pırıl pırıl bir kılıç tutmaktadır. Bütün eski Gürcü kroniklerinde bu tanrıdan söz edilmektedir. Ermeni tarihçi Chorenli Moses, Armaz'a şafak vaktinde tapındıklarını belirtmektedir.²⁷⁸

²⁷⁵ DUMEZTT Georges, "Kafkas Halkları Mitolojisi", çev. M.Yaşar Sağlam, Ayraç Yay., Ankara, 2000, s. 89.

²⁷⁶ CHARACHİDZE G., "Le Systeme Religieux de la Georgie Pa'enne", 5. bölüm, 1. kısım, Paris, 1968.

²⁷⁷ MASURKO M.G., "Charachidze, Le systeme Religieux de la Georgie Pafenne", SMK, XXXII 1903, 7. bölüm, 2. Kısım, Paris 1968, s. 83-85.

²⁷⁸ WESENDONCK O.G., "Über Georgische Heidentum", (Gürcü Paganlığı Üzerine), kısım V ve VI; Kartlis cxovreba I, 1924, s. 25, 88, 92, 106.

KÜRT MİTOLOJİSİ²⁷⁹

Kürt mitolojisi inanç ve yaşadığı antik halkların kültürel, etnik veya dilsel açıdan grubun uygulamalarına ortak bir terimdir. Kürt halkı kuzeybatı dağlarına Zagros, kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu civarında yaşamıştır. Önceleri Şamanizm, Hint-Avrupa değerlerine inanmışlar, süreç içinde islamiyeti kabul etmişlerdir. Tarih içinde Kürtler, diğer bütün İrani halklar gibi Mazdayasna dini geleneğine sahip olmuşlardır. Genel olarak milattan önce VII ve VI. yy'lar arasında yaşadığı kabul edilen Zerdüş, İrani halkların bu kadim dinini reforme ederek Mazdaizmdeki Tanrıların birçoğunu pasifize etmiş ve Ahura-Mazda'yı tek Tanrı olarak ilan etmiştir. Persler (MÖ. 550 - MÖ.330), Büyük İskender'in (MÖ. 323) Helenizm çalışmaları ve Partlar (MÖ. 247-MS. 224) döneminde Mazdayasna ya da özellikle Mitraizm kültü kendi coğrafyasının sınırlarını aşmış ve Roma İmparatorluğu coğrafyasında geniş bir alana yayılma imkânı bulmuştur. Sasaniler döneminde Zerdüşlük, Masdayasna'nın ortodoks formu olarak devletin resmi dini kabul edilmiş ve bu ortodoks form dışındaki Mitraizm, Maniheizm ve Mazdekizm baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak Mitraizm, geniş halk toplulukları arasında varlığını köklü bir şekilde varlığını devam ettirmiştir.²⁸⁰

Kürt mitolojisindeki madencilikle ilgili en önemli figür Demirci Kawa (Kave)'dir. Demirci Kawa Efsanesi, (Farsça: كاهه آهنگر (Kave Ahenger), Kürtçe:Kawayê Hesinker) İran mitolojisinde acımasız yabancı hükümdar Zahhāk'a isyan eden mitolojik kahramanın öyküsüdür. Hikâye, Fars şair Firdevsi'nin en önemli eseri olan Şehname'de yer alır. Hikâyenin diğer ana karakteri olan Zahhāk veya Azhi Dahāka, Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan Avesta'da ve antik dönem Fars mitolojisinde yarı şeytan bir Babil kralı olarak yer almıştır. Firdevsi, hikâyeyi yeniden yorumlayarak bu karakteri şeytani ve tiran bir Arap kral olarak betimlemiştir. Bu hikaye Kürt mitolojisinin en önemli figürü olarak kabul edilir. Kürt mitolojisinde Nevruz Bayramı'nın dayandığına inandıkları Demirci Kave öyküsününü birkaç farklı uyarlaması vardır.

Genel inanişaya göre; bundan çok eski zamanlar öncesinde, daha yeryüzünde kimsenin olmadığı dönemlerde Zervan isimli tanrının iki oğlu olmuştur. Birinin adı Hürmüzdür, bereket ve ışık saçan anlamına gelmektedir. Diğerinki ise Ehrimandır, kötülük ve kıtlık saçan anlamındadır. Ahura Mazda'nın kutsadığı topraklarda Hürmüz hep iyinin ve uygarlığın temsilcisi, Ehriman da onun karşıtı olmuştur.

Hürmüz, dünyada kendisini temsil etmesi için Zerdüş'tü gönderir ve yüreğini sevgi ile doldurur. Zerdüş ise buna karşılık oğullarını ve kızlarını Hürmüz'e hediye eder. Ehriman bu durumu kıskanır ve yüzyıllar boyunca sürecektir olan iyilerle savaşına başlar. Tüm iyilere, Zerdüş'tün soyuna ve iyiliklere Medya (Kuzeybatı İran) coğrafyasındaki yaşamı çekilmez bir duruma getirir. Ehriman bazen gökten ateşler yağdırır, bazen fırtınalar koparır ve iyiliğe ve iyilere hep zulüm eder. En sonunda da içindeki nefreti ve kötülük zehrini zalim Kral Dehak'ın beynine akıtır ve onu bir bela olarak İran halkının üzerine salar. Dehak'ın bildiği tek şey kötülük etmektir. Zalim Dehak halkının kanını emerken beynindeki zehir bir ura dönüşür ve onu ölümcül

²⁷⁹ Kürt mitolojisinin madencilikle ilgili en önemli figürü Demirci Kawa, Demirin Tanrıları adlı çalışmamda detayları ile birlikte aktarıldığından bu çalışmada yer almamıştır.

²⁸⁰ TATAR Ali, "Nêrveyi, Kurd û Mêjû", Weş. Spirêz, Duhok, 2010.

bir hastalığın pençesine düşürür. Dehak acılar içinde kıvranarak yataklara düşer ve hastalığına bir türlü çare bulanamaz. Dönemin doktorları acılarının dinmesi ve yarasının kapanması ve hastalığının iyileşmesi için yaraya genç ve çocukların beyinlerinin sürülmesini önerirler. Böylece İran coğrafyasında aylarca hatta yıllarca süren bir katliam başlar; her gün zorla anne babalarından alınan iki gencin kafası kesilip beyinleri merhem olarak Dehak'ın yarasına sürülür. Halk çaresiz ve güçsüz düşmüştür. Gençler katledilirken sıra, daha önce bu şekilde 17 oğlunu kaybetmiş olan Kawa adındaki demircinin en küçük oğluna gelmiştir.

Her gün gençler Dehak'ın askerleri tarafından başları kesilmek üzere götürülürken Kawa'nın aklına başkaldırı fikri gelir ve bu konuyu etrafında güvendiği birkaç kişiye açıklar. Demirci dükkânında demirden savaş malzemeleri olarak Gürz-ü Kember, Ker gibi araçlar yapar ve bir taraftan da başkaldırı için etrafındakileri eğitir. Bu hareket yavaş yavaş yayılmaya başlar. Mart ayının 20'sini 21'ine bağlayan gece zalim Dehak'a karşı direniş başlar. O gece kralın sarayı direnişçiler tarafından ele geçirilir. Aynı zamanda bu direniş Dehak'ın egemenliğindeki bütün topraklarda devam eder. Direnişçiler kendi aralarında dağlarda ateş yakarak haberleşirler. Direniş bittiğinde Kawa'nın halk hareketi Dehak'ı ve yönetimini devirir. Sevinçle dağlara koşan halk bu ateşlerin etrafında oynamaya başlar.

Bir diğer söylentiye göre de Kawa, 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece sabaha kadar demir ocağının başında sabahlar ve oğlunu zalim Dehak'ın katlinden kurtarmak için çareler düşünürken imdadına göğün yedinci katındaki iyiliğin temsilcisi Hürmüz yetişir. Ninova'lı Kawa'nın yüreğini sevgi ve umutla doldurur ve bileğine güç, aklına ışık verir. Ona Zalim Dehak'tan kurtuluşun yolunu öğretir. 21 Mart sabahı, gün doğduğunda, Kawa oğlunu kendi eliyle Dehak'a teslim etmek ister ve zulmün ve kötülüğün kalesi olan Dehak'ın sarayına girer. Oğlunu Dehak'ın huzuruna çıkarırken yanında getirdiği çekicini Dehak'ın kafasına vurur. Dehak'ın ölü bedeni Demirci Kawa'nın önüne düştüğü anda kötülüğün alevi söner. Kısa sürede bütün Ninowa ve bölge halkı isyan eder ve ateşler yakarak saraya yürürler. Zulme karşı isyanı başlatan Kawa, demir ocağında çalışırken giydiği yeşil, sarı, kırmızı önlüğünü isyanın bayrağı, ocağındaki ateşi ise özgürlük meşalesi yapar. Ninowa cayır cayır yanarken meşaleler elden ele dolaşır, dağ başlarında ateşler yakılır ve kurtuluş coşkusu günlerce devam eder. Dehak'tan kurtulan halklar 21 Mart'ı özgürlüğün, kurtuluşun ve halkların bayramı olarak kutlar. Demirci Kawa; başkaldırı kahramanı, Nevruz ise; direniş ve başkaldırı günü olarak tarihe geçer.

Bir diğer Kawa efsanesine göre, 2.500-2.600 yıl öncesinde Zuhak (bazı kaynaklara göre Dehak) adında Asurlu çok ama çok zalim bir kralın altında yaşayan Kawa adında bir demirci vardı. Bu kral tam bir canavardı ve efsaneye göre her iki omuzunda da birer yılan bulunuyordu. Bu iki yılanı beslemek için her gün halktan iki çocuğu sarayına kurban olarak getirtip aşılarına bu iki çocuğun beyinlerini yılanlarına yemek olarak verdiriyordu. Aynı zamanda bu canavar kral ilkbaharın gelmesini engelliyordu. En sonunda bu zulümden bıkan ve bir şeyler yapmak isteyen Armayel ve Garmayel adlı iki kişi kralın sarayına aşçı olarak girmeyi başarırlar ve Kralın yılanlarını beslemek için beyinleri alınarak öldürülen çocuklardan sadece birini öldürüp diğerinin gizlice saraydan kaçmasına yardımcı olurlar. Böylece ellerindeki bir insan beyni ile kestikleri bir koyunun beynini karıştırarak yılanlara verirler her gün bir çocuğun kurtulmasını sağlamış olurlar. İşte bu kaçan kişilerin Kürtlerin ataları olduğuna inanılır. Kaçan çocuklar Kawa adlı demirci tarafından gizlice eğitilerek bir ordu haline getirilirler. Kawa'nın liderliğindeki bu ordu bir 20 Mart günü zalim kralın sarayına yürüyüşe geçer ve Kawa, kralı çekiç darbeleri ile öldürmeyi başarır. Kawa etraftaki tüm tepelerde ateşler yakar ve yanındakilerle birlikte bu zaferi kutlarlar. Böylece Kürt halkı zalim kraldan kurtulmuş olur ve ertesi gün ilkbahar gelir.

ÇİN MİTOLOJİSİ

Antik bir kültür olarak Çin Mitolojisi birçok dini ve kültürel inanç sisteminden etkilenmiştir. Çin mitolojisinin binlerce yıldır dolaşımda olan hikayeleri Çin halkının doğuşunu, efsanevi önderlerini ve gelenekleri ile dinlerinin gelişimini anlatır. Çin yazısının günümüzde var olan en eski örneği, MÖ yaklaşık 1.200 yılından kalma kemik parçalarına kazınmıştır. Bununla birlikte, en eski hanedanın bu tarihten yaklaşık bin sene önce, MÖ 2.100 yıllarından itibaren Sarı Nehir vadisi boyunca hüküm süren Xia Hanedanı olduğu tahmin edilmektedir. Bu da bu uygarlığı tanımlayan hikaye ve inançların bu zamanlarda doğduğuna işaret eder. MÖ yaklaşık 485 yılından itibaren Çin, birkaç rakip devlete bölünmüştür. Böylesine eskiye dayanan bir başlangıçtan sonra Çin yönetimi altındaki, sayıları giderek çoğalan ve dünya nüfusunun beşte birini oluşturan 1.3 milyar insan ile bugün dünyanın en büyük ülkesine dönüşmüştür.

Çin mitolojisine dair yapılan çağdaş sayılabilecek ilk araştırmalar sonucu oluşan genel kanı Çin kültürünün diğer kültürlerdekinden daha farklı bir şekilde çok az oranda ve etkin olmayan bir mitoloji barındırdığına yöneliktir. Buna gösterilen en büyük kanıt Çin mitlerine dair atıfların antik Çin metinlerinde genellikle oldukça parçalanmış bir şekilde bulunmasıdır. Bu yazınlarda bir mit bütününden bahsetmek pek olası değilken, büyük mitik temalar da göze çarpmamaktadır. Ek olarak antik Çin yazını büyük oranda anlatılcılıktan uzaktır ve destansı tondan kaçınır. Her ne kadar sonraki dönemlerde yapılan çeşitli araştırmalar kozmoloji, din ve felsefesinin metinlerde mitolojiden çok daha fazla bir yer tuttuğu ve önem taşıdığı sonucu çıkarılmış olsa ve dini bir kültürün mitoloji olmaksızın ortaya çıkabileceği de mümkün olsa da bu Çin dini düşüncesinin bir mitoloji barındırmadığı ve Çin mitolojisinin var olmadığı veya zayıf olduğu anlamını taşımaz.

Özellikle yakın zamanda birçok uzman Çin mitolojisinin olmadığı veya Çin kültürünün mitik öğeler barındırmadığı yönündeki kanırları eleştirmiş ve bunların gerçek olmadığını, çeşitli araştırmalarla, izah etmişlerdir. Çin edebiyatı ve dili uzmanı Anne Birrell, bir Çin mitolojisi eksikliği veya yokluğu fikrinin yaygın olmasının temel sebebinin “geleneksel Çin'in Konfüçyüscü emperyal ideolojisinin popüler dini ifadeler ve mitlere pek değer vermemesi ve bu ön yargının da Aydınlanma sırasında Avrupalılarca kabul edilmesi ve bunun bugüne kadar sürmesi olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Birrell, Çin mitolojisinin özgün kaynaklarda parçalanmış bir şekilde bulunmasının bir sorun teşkil etmediği, tam tersine mitograflar ve diğer uzmanlar için olumlu bir şey olabileceğini öne sürmüştür ve özellikle Çin mitolojisi uzmanlarından Norman J. Girardot'un yakındığı parçalanmış mit özelliğinin, Çin mitolojisinin Yunan ve Roma mitolojilerinden farklı ve olumlu, yapıcı bir yanı olduğunu ileri sürmüştür.

Çin mitolojisinde başlangıç ve sonlar çok büyük bir önem taşır. Bu çok çeşitli yaratılış mitlerindenve olayların, icatların, canlıların başlangıcına dair anlatılmış birçok mitemen aşikârdır. Çin mitolojisindeki önemli diğer öğeler de evrensel felâketler ve bunların sonucu oluşabilecek yeni yaratılış durumlarıdır. Ayrıca sonraki dönemlere doğru ağırlık kazanan bir başka husus da ideal yönetici fikridir ve Çin mitinde *ideal yönetici*, *imparator* fikri ve ilgili mitler çok büyük önem taşımaktadır.

Çin mitolojisi, Budizmin Çin'de yayılmasıyla birlikte farklılaşmıştır. Bu sebeple Budizm öncesi Çin mitolojisi ile Budizm sonrası Çin mitolojisi, birbirine çok benzemekle birlikte, farklılıklar içerirler ve Budizm sonrası Çin mitolojisinde senkterizm yoğun biçimde görülmektedir. Mitlerde Budist kökenli öğeler, kahramanlar ile Daoist kökenli öğeler ve kahramanlar karışık biçimde yer aldıkları gibi bazen aynı kahraman hem Budist hem de Daoist özellikler sergileyebilir. Budizm öncesindeki Çin mitolojisine dair kaynaklar azdır ve

bugün bu alandaki çalışmaların çoğu, görece konu aldığı zamandan daha yeni sayılabilecek, Konfüçyüsçü metinlerdendir. Çin mitolojisinin çok yoğun bir siyasi karakteri vardır; sonradan gelen Konfüçyüsçü alimler ve yazarlar mitleri genelde siyasi ve tarihi gerçeklikler olarak yorumlamış; bunlara siyasi ve tarihi anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin “iyi imparator” ile “kötü imparator” gibi siyasi ve toplumsal fikirlerini bu mitlerde tarihi birer ibret ve nasihat kıssası olarak kaydetmişlerdir.²⁸¹

Çin mitolojisini daha iyi anlayabilmek için, öncelikle “Tao” kavramının açıklanmasında yarar vardır. Tao, mutlak olandır. Herşeyin oluşumuna önyak olan kainatın anasıdır. Tao, en eski okyanusun dibinde bulunan, yumurta şeklindeki kaostur aynı zamanda. Tao, herşeyin ana kaynağıdır. Bir nevi herşeyi doğuran ana tanrıçadır. Taoculuğun mitolojik yaradılış mitolojisine geçmeden önce, Tao kavramının nasıl da diğer halkların yaratıcı gücüyle benzerlikler taşıdıklarına değinmek gereklidir.

Simya, Çinlilerin özellikle Taocuların, ölümsüzlüğü ararken kullandıkları sayısız teknikten biriydi yalnızca. Çin simyasını, Çin kültürünün ruh ve dünyayla ilgili temel kavramlarıyla ilişkilendirmeden anlamak olanaklı değildir. Çin inançlarına göre iki temel “öge” olan *yin* (dişil) ve *yang* (eril), yeryüzü ve kozmos üzerindeki tüm maddelerde bulunmaktadır. Yaşayan her şeyde az ya da çok oranda bu temel öğeler bulunur. Kimilerinde eril ilke baskındır, kimilerinde dişil ilke baskın çıkar. Zamanla -özellikle de Taocu çevrelerde- yang, tao’yla özdeşleşmiştir; tao, bünyesinde pek çok nosyonu (yol, evrensel ilke, kural, hakikat vb) barındıran ve başka bir dile aktarılması çok zor bir kavramdır. Bir maddede yang (yani tao) ne kadar baskınsa o kadar soyludur, bozulmaz ve “mutlak” tır. Madenlerin dönüştürülmesi -sıradan ve karanlık madenlerin soylu ve ışıltılı altına dönüştürülmesi- maddelerdeki yin azaltılıp yang arttırılarak yapılır. Yapay simya altını, ham altından daha üstündür, çünkü simya işlemleriyle tüm yin izlerinden arındırılmıştır.

Çin inanisında madencilikle uğraşan kişiler, madenlerin kutsallığına inanır ve başta altın olmak üzere değerli madenlerle zengin olmak istemez. Hatta çok miktarda elde etmeye de çalışmaz. Yalnızca birkaç gram altınla yetinir, amacı bunları “ıksir”e yani ölümsüzlüğe ulaşmasını sağlayacak sıvıya dönüştürmektir. Çin bilimcilerin en aydını ve en bilgisi Berthold Laufer’in yazdığı gibi, “Çinliler simya işlemlerinden, yani süblimasyon ve dönüştürme işlemlerinden elde edilen altının günahlardan kurtulma ve ölümsüzlük uğruna verilen mücadelede üstün bir etkinliğe ve yaşamsal öneme sahip olduğuna inanırlardı; altını bir maden olarak istemezlerdi, İstedikleri bedeni tinselleştiren aşkın niteliğe sahip altındı.”²⁸²

Simya, Çinlilerin, özellikle Taocuların, ölümsüzlüğü ararken kullandıkları sayısız teknikten biriydi yalnızca. Çin simyasını, Çin kültürünün ruh ve dünyayla ilgili temel kavramlarıyla ilişkilendirmeden anlamak olanaklı değildir. Çin inançlarına göre iki temel “öge” olan *yin* (dişil) ve *yang* (eril), yeryüzü ve kozmos üzerindeki tüm maddelerde bulunmaktadır. Yaşayan her şeyde az ya da çok oranda bu temel öğeler bulunur. Kimilerinde eril ilke baskındır, kimilerinde dişil ilke baskın çıkar. Zamanla -özellikle de Taocu çevrelerde- yang, tao’yla özdeşleşmiştir. Tao, bünyesinde pek çok nosyonu (yol, evrensel ilke, kural, hakikat vb) barındıran ve başka bir dile aktarılması çok zor bir kavramdır. Bir maddede yang (yani tao) ne kadar baskınsa o kadar soyludur, bozulmaz ve “mutlak”tır. Madenlerin dönüştürülmesi -sıradan ve karanlık madenlerin soylu ve ışıltılı altına dönüştürülmesi- maddelerdeki yin

²⁸¹ STEINWENDE Dietrich, “Dietmar Först: Die Schöpfungsmeythen der Menschheit”, s. 84.

²⁸² ELIADE Mircea, “Asya Simyası (Çin ve Hint Simyası) Simya Söylencesi”, Kabalcı Yayınevi: 189, Antropoloji-Arkeoloji-Mitoloji: 11, 2003.

azaltılıp yang arttırılarak yapılır. Yapay simya altını, ham altından daha üstündür, çünkü simya işlemleriyle tüm yin izlerinden arındırılmıştır.

Yine de simyanın oluşumunda yalnızca yapay zincifre elde etme arayışının rol oynadığını sanmıyoruz. Metalurjinin keşfedilmesi kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır, bu keşiften çeşitli ayinler ve söylenceler doğmuştur. Metalurji kutsal bir etkinlik olarak görülmüş ve maden ocakları ilkelerle özdeşleştirilmiştir; Çin'in efsanevi ilk kralı ve kahramanı Yu'nunyang için beş dökümhane, yin için de dört dökümhane kurduğu söylenir. Antik Çinliler için metalurji dindışı ve pragmatik bir uğraş değildi, yalnızca ayinleri bilen belli kişilerin ilgilenebileceği kutsal bir uğraştı. Fırınlara bir tür yargı yerleriydi, çünkü burada madenlerin "doğuşu" gibi bir yaratı edimi, kutsal bir gizem gerçekleştirilmekteydi. Fırınlara erdemi ortaya çıkarabilirdi, şüpheli kişinin bir fırına atılması gerektiğini söyleyen inançlar vardı. Ancak mesleğin "ayinlerini" bilen saf bir insan fırın kurabilirdi, çünkü bu bir erdem işiydi. Maden filizlerine ulaşmak için dağları kazmak da kutsal bir edimdi ve bu iş de ancak ayinleri bilen saf biri tarafından gerçekleştirilmeliydi.

Metalürji ortamlarından yüzyıllar boyunca Çin halkının tinsel yaşamını ve folklorunu besleyen söylenceler çıkmıştır. İnsan ve maden arasındaki kutsal bağlar, bir maden filizinden bir madenin "yeniden doğuşunun" gizemi (bu görüngü, zincifrenin cıvayı üretmesi gibi, örtülü bir biçimde dönüşüm, yeniden diriliş ve ölümsüzlük sezgilerinin gelişmesine yol açmıştır) ve bir yerde bulunan bitki örtüsüyle buradaki madenler arasındaki uygunluktur. Tüm bunlar daha sonraki yıllarda bilimsel bir kimya olarak değil, ama gizemci bir teknik olarak simyayı yaratacak olan bir halkın tüm tinsel yaşamını biçimlendirmiştir. Çin simyasının kutsal kökenleri üzerinde bu kadar durmamın nedeni bundaki usdışı, söylencesel ve gizemsel yönü ortaya koyma isteğindedir. Fantastik öyküler ve inançlarla dolu bir ortamda yaratılan simya, temellerini bir ırkın fantastik deneyimlerinden almıştır. Burada da aynı "kozmetik" kaygıları, kurallarla varılmaya çalışılan uyumu ve aynı ölümsüzlük arayışını buluyoruz.²⁸³

IX. yüzyıl sonu ile X. yüzyıl başında yaşayan Peng Hsiao, Huissu'nun "dışrak" simya ile "içrek" simya arasında yaptığı ayrımı kendi açısından geliştirir. Dışrak simya wai'dan adını alır ve somut maddeler kullanır (cıva, kurşun, zincifre vb). İçrek simya nei'dan adını alır ve bu maddelerin "ruhlarını" işler. Bu tarihten, yani X. yüzyıldan sonra Taocu simya giderek daha fazla "tinselleşir". "Madenlerin ruhları" olarak adlandırılan bu aşkın madenler insan bedeninin bazı bölümleriyle özdeşleştirilir. Simya deneylerinde laboratuvar malzemeleri ve araçlarıyla çalışmak yerine doğrudan insan vücudu üzerinde çalışılmaya başlanır. Başka bir deyişle simya, meditasyon tekniğiyle, zihinsel arınmalarla ve ruhsal eğitimle özdeşleşir.

Bu düşünce biçimi Su Tung-po'nun 1.100 yıllarına doğru yazdığı Kaplan ve Ejderha (yani kurşun ve cıva) Kitabı'nda son derece doğru biçimde açıklanır. İşte kitaptan bir parça;

"Ejderha cıvadır. Sperm ve kandır (bu da insan bedeniyle eşleştiğini kanıtlar). Böbreklerden gelir ve karaciğerde depolanır. İşareti K'antri gramıdır. Kaplan

²⁸³ ELIADE Mircea, age. s. 26-27.

kurşundur. Bedenin nefesi ve gücüdür (bu da insan bedeniyle eşleştiğini kanıtlar). Beyinde doğar ve akciğerlerde saklanır. İşareti litri gramıdır. Beyin çalıştığında, nefes ve güç de birlikte çalışır. Böbrekler şiştiğinde sperm ve kan damarlardan akar.”

Simyanın çileci ve tefekkürücü tekniğe dönüşümü, Zen okulunun uygulamaları moda olduğunda, XIII. yüzyıl da Budist Taoculukla son buldu. Taocu-Zen bu simyanın en önemli temsilcisi Po Yü-chuan adıyla da tanınan Ko Ch’angkeng’di. Bu simyacı içrek simyanın üç yöntemini yazdı. Tık yöntemde, beden “kurşun” elementinin yerini alırken (ya da bu elementin rolünü oynarken) kalp “cıva” elementinin yerini alır. “Yoğunlaşma” gerekli sıvının ve akıl kıvılcımları gerekli ateşin yerini alır. Ko Ch’ang-keng şunları söyler: “Bu yöntemle, normal olarak on ay süren bir gebelik göz açıp kapama süresine inebilir.” İkinci yöntemde, nefes “kurşun” elementinin ve ruh da “cıva” elementinin yerini alır. “At” döngüsü işareti ateşin yerini alırken, “fare” döngüsü işareti suyun yerini alır. Üçüncü yöntemde, sperm “kurşun” elementinin ve kan da “cıva” elementinin yerine geçer. Böbrekler “su” elementinin rolünü üstlenirken, beyin “ateş” elementinin rolünü üstlenir.

Çin’de mistik metalürji ile simya arasında kopma olmadığını bir ölçüde söyleyebiliriz. Marcel Granet’in dikkat çekmiş olduğu gibi “Taoculuk büyülü sanatların ve ilk güçlerin sırlarını ellerinde tutan en ayrıcalıklı kişiler olan demirci loncalarına kadar gider. Şu halde simya teknikleri Taocu ve Yeni Taocu çevrelerde yayılmıştır. Bilindiği gibi “Taoculuk” diye adlandırdığımız şey anımsanamayacak kadar eski zamanların tinsel geleneklerinin çoğunu benimsemiş ve yeniden öne çıkarmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, “Hayvan Yaşamının” kendiliğindenliğine ve mutluluğuna ulaşmayı amaçlayan arkaik yöntemler Taocu önderler tarafından benimsenmiş ve özenle korunmuştur; bu tür uygulamalar avcı halkların ön şamanizminden ileri gelmektedir, dolayısıyla ne denli eski oldukları ortadadır.²⁸⁴

Elbette süreklilik ile aynılığı birbirine karıştırmamak gerek. Çinli simyacıların “durumu” arkaik demirci ya da mistiğinkiyle aynı olamazdı. “Simya fırınına antik demircilikten miras alan Taocularda, ölümsüzlük artık (en azından ikinci Han hanedanından beri) büyü bir aracın dökülmesinin bir sonucu değildi (böyle olunca demirci ocağı için bir kurban sunulması gerekirdi), ölümsüzlük “tanrısal zincifreyi” üretebilene aitti. O andan sonra yeni bir tanrılaşma aracı elde edildi. Tanrılara benzemek için sıvı altın ya da zincifre içmek yeterliydi. Özellikle Yeni Taocu dönemde simyacı Çin toplumunun dönüşümü nedeniyle sakatlanmış ya da bozulmuş bir “eski hikmeti” yeniden bulmaya çabalıyordu. Simyacı hem bir zanaatkar hem de bir okuryazardı: Öncülleri -avcılar, çömlekçiler, demirciler, dansçılar, tarımcılar, esrikler- erginlenme ve “meslek sırlarıyla,” sözlü olarak aktarılan geleneklerin tam ortasında bulunuyordu. Taoculuk yüzünü kısa sürede bu geleneklerin temsilcilerine sempatiyle, hatta coşkuyla dönmüştü; bu durum Taocuların “halka ait boş inançlara” hayranlığı olarak ifade edildi.

Maden filizlerinin büyümesi, metallerin doğal olarak altına dönüşmesi, altının mistik değeri konularını ilgilendiren birkaç temel fikrin sonraki gelişimini belirlemek açısından önemlidir. Demirci birlikleri ve erginleyici meslek sırlarını içeren ritüel bütüne gelince bunun yapısıyla ilgili bazı bilgiler Çinli simyacılar tarafından aktarılmıştır ve yalnızca onlara da değil. Bir usta tarafından erginlenme ve gizlerin erginleme sırasında aktarılması uzun süre simya öğretimi için bir kural olmayı sürdürmüştür. Uzmanlar Çin simyasının kökenleri konusunda hemfikir değiller ve simya işlemlerinden söz eden ilk metinlerin tarihlerini tartışmaktadırlar. H. Dubs’a

²⁸⁴ GRANET Marcel, “Danses et Legendes de la Chine Ancienne”, Paris, 1928, s. 611.

göre ilk belgenin tarihi MÖ 144'tür. O yıl sahte altın yapanların halk önünde idam edileceğine ilişkin bir kraliyet emri çıkarılmıştır.²⁸⁵ Joseph Needham'ın da gösterdiği gibi sahte altın yapımı tam anlamıyla simya “yöntemi” değildir.²⁸⁶

Çin simyası özerk bir disiplin haline gelirken şunları kullanmış; geleneksel kozmolojik ilkeler, ölümsüzlük iksiri ve ölümsüz ermişlerle ilişkili mitler ve hem ömrü uzatmayla, hem mutlulukla ve hem de tinsel içtenlikle ilgili teknikler. Bu üç öge -ilkeler, mitler ve teknikler- ön tarihin kültürel mirasıydı ve bunları ilk belgelerin tarihine bakarak değerlendirmek yanlış olur. “Altın hazırlanması,” “ölümsüzlük içkisinin” elde edilmesi ve ölümsüzlerin “anıması” arasındaki işbirliği açıkça görülür: Luan Tai imparator Wu'nun huzuruna çıkar ve bu üç mucizeyi gerçekleştirebileceğine yemin eder ama yalnızca ölümsüzleri “maddeleştirmeyi” başarır. Büyücü Li Cao-Kiun Han hanedanlığından İmparator Wu Ti'ye şunu önerir: “Fırına (tsao) kurban sunun (doğaüstü) varlıkları çağırabileceksiniz (doğaüstü) varlıkları çağırdığınızda zincifre tozu sarı altına dönüşecek; sarı altın elde ettikten sonra bundan yiyecek ve içecek kapları yapabileceksiniz, böylelikle ömrünüz uzayacak. Ömrünüz uzarken denizlerin ortasında, P'ong-lai Adası'ndaki kutluları (hsien) görebileceksiniz.

Altın arayışı aynı zamanda tinsel bir arayıştı. Altın üstün niteliklere sahipti: Yeryüzünün “Merkezinde” bulunuyordu ve çü (arsenik sülfürü ya da sülfür) ile sarı cıva ve öte dünya hayatı (sarı kaynaklar) ile mistik bir biçimde bağlantılıydı. Böylece MÖ 122 tarihli bir metin olan ve yine metallerin hızlandırılmış dönüşümüne olan inancı içeren Huai-nan-tzu'da altından söz edilir. Bu metin Üstat Tsou Yen'e değilse de okuluna aittir. Çin'de metallerin doğal olarak dönüşüme uğramaları inancı yaygındı. Simyacıların yaptığı şey yalnızca metallerin büyümelerini hızlandırmaktır: Tıpkı Batılı meslektaşları gibi Çinli simyacı da Zaman'ın ritmini hızlandırarak Doğa'nın işine yardım eder. Ancak unutmamak gerekir ki, metallerin altına dönüşmelerinde aynı zamanda “tinsel” bir yön de vardır; altın “kusursuz,” kirlerden “arınmış” bir metal olduğundan simya işlemi örtük olarak Doğa'nın mükemmelleşmesini, yani sonuç olarak özgürlüğünü amaçlar. Metallerin yerin derinliklerinde büyümesi, insanı tensel ve düşkün durumuna “bağlayan” aynı zamansal ritimlere uyar: Simya işlemiyle metallerin büyümelerini hızlandırmak demek metalleri Zaman yasasından azat etmek demektir.²⁸⁷

Simya Çin düşüncesinin çok iyi tanıdığı mikrokozmos ile makrokozmos arasındaki geleneksel eşleştirmeyi benimser. Evrensel beşli wu-hsing (su, ateş, odun, altın, toprak) insan

²⁸⁵ DUBS H., “Beginnings of Alchemy”, s. 63.

²⁸⁶ NEEDHAM Joseph, “Science et Civilisation in China”, c.V,2, s. 47.

²⁸⁷ SIVIN B., “Chinese Alchemy”, s. 146-148.

bedenindeki organlarla eşleştirilir: Kalbin esası ateştir, karaciğerinki odun, akciğerinki metal, böbreklerin esası su, midenin esası topraktır. İnsan bedeni olan mikrokozmos da simya terimleriyle yorumlanmıştır. “Kalbin ateşi zincifre gibi kırmızıdır, böbreklerin suyu kurşun gibi karadır” diye yazıyor, ünlü simyacı Lü Tsu’nun yaşamöyküsünün yazarı (MS VIII. yüzyıl). Makrokozmosla eşleştirilen insanın bedeninde, kozmosu oluşturan bütün ögeler ve kozmosun döngüsel yenilenmesini sağlayan bütün yaşamsal güçler vardır. Yalnızca bazı özleri güçlendirmek yeterli olacaktır. Zincifrenin önemi buradan gelir; yalnızca rengiyle değil (kan rengi, yaşam ilkesi) ateşe koyulduğunda cıvaya dönüşmesi bakımından da önemlidir. İçinde ölüm yoluyla yeniden türemenin sırrını barındırır (çünkü yanma ölümü simgeler). Sonuçta insan bedeninin sürekli yenilenmesini sağlayabilir; kısaca ölümsüzlüğe ulaşırabilir. Pao Pu’tzu; yaklaşık bir buçuk kilo zincifre ile yarım kilo bal karıştırılıp güneşte kurutulursa, bundan bir kenevir tohumu büyüklüğünde haplar yapılırsa, yıl boyunca alman on tanesi beyaz saçları yeniden siyahlaştıracak, düşmüş dişlerin yerine yenilerini çıkaracak ve eger bir yıldan da fazla alınırsa ölümsüzlüğü sağlayacaktır.

Simyanın çileci ve tefekkürü bir tekniğe dönüşmesi, Zen okullarının gelişimi sırasında XIII. yüzyılda doruğa ulaşır. Tao-Zen simyacısının önemli temsilcisi, Po Yu-Çuan adıyla da bilinen Ko ÇangKeng’dir. İçrek simyanın üç yöntemini bakın nasıl açıklıyor: ilkinde beden kurşun görevi görür, kalp cıva görevi; “meditasyon” (dhyana) (simya işine) gereken sıvıyı, zeka kıvılcımları da gereken ateşi verir. Ko Ç’ang-Keng şunları ekler: “Bu yöntemle genelde on ay süren bir gebelik göz açıp kapayıncaya kadar geçebilir.” Kesinlik anlamlıdır; Waley’in de belirttiği gibi Çinli simyacı çocuk yapma sürecinde Filozof Taşı’nı üretebileceğine inanır. Doğurma ile Taş’ın üretimi arasındaki benzerlik Batı simya yazılarında örtük olarak ilham kaynağı olmuştur. Bilindiği gibi günümüzde batı dünyasında Felsefe Taşı birçok roman, film ve öyküye de konu olmuştur.²⁸⁸

Ko Çang-Keng’in ileri sürdüğü yöntem birkaçı erken antikçağa kadar giden çok sayıdaki geleneksel tasavvurun bir karışımıdır: Her şeyden önce cevherler ve metaller toprakta ana karnındaki embriyon gibi “büyüyen” organizmalarla eşleştirilmiştir. Sonra iksirin (Filozof Taşı) hem bir metalin hem de bir embriyonun özelliklerine sahip olduğu düşüncesi gelir. Son olarak her ikisinin de (metalin ve embriyonun) büyüme süreçlerinin mucizevi biçimde hızlandırılması ve bunun sonucunda da hem varlığın madensel düzeyinde (yani altın üretilerek) hem de insansal düzeyinde ölümsüzlük iksiri üretilerek olgunluğa ve kusursuzluğa ulaşma fikri vardır. Çünkü önce de gördük, mikrokozmos makrokozmos eşliği sayesinde iki düzey -madensel ve insansal- birbirine denktir. Simya süreçlerinin bizzat çömezim bedeninde olup bittiği için metallerin “kusursuzlaşması” ve dönüşmesi aslında insanın kusursuzlaşıp dönüşmesine denktir. İçrek simyanın bu pratik uygulaması geleneksel Çin sisteminde İnsan-Evren eşleşmesinin örtük anlatımıdır: Belirli bir düzey üzerinde çalışıldığında diğer bütün denk düzeylerde sonuçlar alınıyordu.

Ko Ç’ang-Keng’in önerdiği diğer içrek simya yöntemleri benzer bir sürecin değişkelerini temsil eder. İlk yöntemde beden kurşuna, kalp cıvaya benzetilmiş ve temel simya ögeleri insanın fiziksel ve anatomik düzeyinde uyandırılmışken, ikinci yöntemde bunlar fizyolojik ve psişik düzeylerde gerçekleşir: Gerçekten de kurşun ögesinin yerini nefes, cıva ögesinin yerini de ruh alır. Bunun anlamı şudur: Simya yapısı nefes alıp verme ve psişik aşamalarda çalışarak gerçekleşir, yani bir tür yoga (nefesin tutulması, psiko-mental sürecin denetlenip durdurulması) yaparak. Nihayet üçüncü yöntemde ersuyu kurşunun, kan cıvanın, böbrekler suyun, tin de ateşin yerini tutar.

²⁸⁸ WALEY T., “Notes on Chinese Alchemy”, s. 15.

Çinliler her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğuna inandıklarından insan bedeninin organlarıyla bazı mineraller arasında benzerlikler keşfetmişlerdir. “Kalbin ateşi zincifre gibi kırmızıdır ve böbreklerin suyu kurşun gibi karadır,” der ünlü simyacı Lii-teu’nin (MS VIII. yüzyıl) yaşam öyküsünü yazanlardan birisi. Beş elementin (su, ateş, tahta, altın ve toprak) oluşturduğu evrensel grup olan Wu-hsing varlığın tüm düzeylerinde ağırlığını koyar. Toplumsal beş ilişkiden, beş erdemden, beş tattan, beş renkten, beş tondan vb. söz edilir. İnsan bedeninin organları için de aynı durum söz konusudur: kalp ateş doğasına, karaciğer tahta doğasına, akciğerler maden doğasına, böbrekler su doğasına ve mide de toprak doğasına sahiptir.

Çin simyasının tarihsel kökeninin zincifrenin yapay yollardan hazırlandığı dönemlere uzandığını düşünülmektedir. Zincifre Çin’de her zaman tılsımlı bir madde olarak kabul edilmiş ve “hayat veren” nitelikleri nedeniyle çok takdir edilmiştir. Kırmızı renkli olması yaşamsal erdemler açısından zengin olduğunun belirtisidir, çünkü kanın, yani yaşam ilkesinin belirtkesidir ve bu yönüyle ölümsüzlüğe ulaşmada temel bir rolü vardır. Zincifre tarihöncesi dönemlerden beri zengin aristokratların mezarlarında kullanılmıştır, böylelikle bunların ölümsüzlüğe ulaşmaları sağlanmak istenmiştir. Ama zincifreyi ölümsüzlük aracı yapan yalnızca rengi değildir. Zincifre ateşe -ağaçları ve bitkileri küle dönüştüren ateş- atıldığında “tüm madenlerin ruhu” sayılan cıvaya dönüşür. Bu nedenle zincifre yin’le özdeşleşen cıvanın aksine yang taşıyıcısı olarak görülmüştür. Pao Pu-tzu, üç ölçü zincifreye bir ölçü bal karışımını güneşte kurutup sonra bundan kenevir tohumu büyüklüğünde haplar yapıldığında ve bir yıl boyunca bu haplardan on tane yutulduğunda beyaz saçların yeniden eski renklerine döndüklerini ve dökülen dişlerin geri geldiğini vb. ileri sürer. Bu hapları almayı sürdürdüğünüzde de ölümsüzlüğe ulaşırsınız.²⁸⁹

Ateş sayesinde metalurjistler “çocuk” maden filizlerini “yetişkin” madenlere dönüştürürler, bu düşüncenin ardında, zamana bırakıldığında maden filizlerinin, annelerinin, yani Toprağın bağrında “saf” madenlere dönüşecekleri düşüncesi vardır. Dahası “gerçek” madenler bir ya da iki binyıl rahatsız edilmeden yetişmeleri için bırakıldıklarında altına dönüşürler. Bu inanç pek çok toplumda yaygındır ve Avrupa’da sanayi devrimine kadar varlığını sürdürmüştür. MÖ II. yüzyılda Çinli simyacılar “adi” madenlerin uzun yıllar sonra “soylu” madenlere dönüşeceklerini söylemişlerdir. Güneydoğu Asya’daki bazı halklar aynı düşünceleri paylaşırlar. “Annamlılar maden yataklarında bulunan altının yüzyıllar sonra oluştuğuna ve zamanın başlangıcında, toprak eşelendiğinde altının olduğu yerde bakır bulunulacağına inanırlardı.” XVIII. yüzyıldan batılı bir simyacı; “Eserlerinin oluşum aşamasında dışarıdan engellerle karşılaşmazsa doğa her zaman eserini tamamlar. Bu nedenle mükemmel olmayan madenlerin doğuşunu düşük ya da anormal yaratıklar gibi düşünmeliyiz, çünkü doğa eylemi sırasında yolundan döndürülmüştür ve elini kolunu bağlayan bir direnişle karşılaşmış, alıştığı biçimde yoluna devam etmesini engelleyen engellerle yolundan döndürülmüştür. Yalnızca bir tane maden yaratmak isterken pek çok maden yaratmak durumunda kalmıştır.” Yalnızca altın “arzuladığı çocuktur.” Altın “meşru çocuğudur, çünkü yalnızca altın gerçek eseridir.”

²⁸⁹ ELIADE Mircea, “Asya Simyası”, s. 32.

Altının “soyluluğu” olgunlaşmış meyve olmasındandır, öteki madenler “bayağıdır”, çünkü olgunlaşmamışlardır. Başka bir deyişle doğanın tek arzusu mineral krallığının tamamlanması, tamamen “olgunlaşmasıdır”. Doğal yollarla altına dönüşmek madenlerin kaderidir, Çünkü Doğa mükemmelliktir. Altının bu biçimde yüceltilmesi bizim bir an duraksamamıza neden olmaktadır; muhteşem bir Hama faber söylencesi vardır: tüm bu söylenceler, efsaneler, destanlar, doğanın ilk insanlar tarafından keşfini anlatırlar. Ama altın bu Hama fa ber söylencesinin bir parçası değildir; Hama religiasus’un bir yaratısıdır; bu maden tamamen simgesel ve dinsel nedenlerle değer kazanır.

İnsanların alet ya da silah yapmadıkları halde kullandıkları ilk maden altındır. Taşın kullanılmasından bronzun, demirin, çeliğin işlenmesine dek tarih boyunca teknolojik gelişmelerde hiçbir rol oynamamıştır. Ayrıca altın çıkarılması en güç madendir; altı ila oniki gram altın elde etmek için bir tona yakın maden filizi çıkartılmalıdır. Alüvyonlu rezervlerin işlenmesi daha kolaydır, ama verimi daha düşüktür: bir metre küp kuma birkaç santigram düşer.

Buna karşın petrolün çıkarılması çok daha basit ve kolaydır; bununla birlikte firavunlar döneminden beri insanlar altının peşinden koşmaktan hiç vazgeçmemişlerdir. Doğanın ve insan varlığının giderek kutsallığını kaybetmesine karşın altının başlangıçtaki simgesel değeri hiçbir zaman kaybolmamıştır. MÖ VIII. yüzyıldan sonra yazılan Veda sonrası dönemin ritüel metinleri Brahmanalar’da “Altın ölümsüzlüktür” denir.

Sonuç olarak, madenleri simya altınına dönüştüren iksir bulunduğunda ölümsüzlüğün sırrı da bulunmuş demektir; madenlerin dönüşümü mucizevi bir gelişimdir. Ünlü simyacı Arnold de Villanova, “Doğada, sanatla keşfedildiğinde ve mükemmelliğe ulaştırıldığında dokunduğu tüm adi maddeleri dönüştüren saf bir madde vardır” der. Başka bir deyişle, iksir (ya da felsefe taşı) doğanın eserini özümser ve bunu tamamlar. Frater Simone da Colonia’nın Speculum minus alchimiae’da dediği gibi: “Bu sanat, bize iksir adı verilen bir ilaç yapmayı öğretir, bu ilaç, adi madenlerin üstüne döküldüğünde bunları tamamen mükemmelleştirir ve ilacın yapılmasının nedeni de budur. Ben Johnson oyunu L’Alchimiste’de (Simyacı) (II. perde, II. sahne) aynı düşünceyi işler. Bu oyunun kişilerinden biri olan Surly, madenlerin gelişiminin hayvan embriyolojisiyle ortak noktalar paylaştığı biçimindeki simya görüşünü kabul edip etmemek arasında tereddüt etmektedir. Bu düşünceye göre civcivin yumurtadan çıkması gibi her tür maden Toprağın bağrında yavaş yavaş olgunlaşarak altına dönüşmektedir.”²⁹⁰

Doğada üç önemli zaman ritmi vardır; jeolojik zaman, bitki ve hayvan zaman ve insan zamanı. Başka bir deyişle doğa yaşayan dev bir organizmadır, doğayı oluşturan her şey - mineraller, taşlar, bitkiler, hayvanlar ve insanlar- bir döllemenin, filizlenmenin ve doğumun sonucudur. Bununla birlikte, zaman ritimleri her yaşam biçimi için farklıdır; maden filizlerinin olgunlaşması binlerce yıl sürer, oysa bitkiler birkaç ayda filizlenir, meyve verir ve ölürler. Zamanı yönlendirmek için farklı ritimlerini kontrol etmek ve böylece zaman döngülerini birbiriyle değiştirebilmek gerekir. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi ilk madenciler ve metalurjistler madenlerin gelişimini ateşle hızlandırabileceklerine

²⁹⁰ ELIADE Mircea, “Asya Simyası”, s. 14.

inanmaktaydılar. Simyacılar daha hırslıydılar: Adi madenleri daha soylu madenlere ve en sonunda da altına dönüştürecek “iyileştirmeyi” ve olgunlaşmayı hızlandırmayı düşünmüşler ve daha da ileri gitmişlerdir: iksirleri, insanları iyileştirecek ve gençleştirecek, ömürlerini sonsuza kadar uzatacak ve ölümsüz kılacaktır. Özet olarak simyacılar için yaşam, organik zamanın “epiphania”sidir. Ama simyacının doğanın doğal döngüsüne aktif bir biçimde müdahale etmesi “eskatalogi” olarak adlandırabileceğimiz yeni bir boyut ortaya çıkarır.

Yeşim taşı antik Çin toplumunda çok önemli bir yere sahipti, toplumun önemli simgelerinden biriydi ve psikolojik yaşama yön verirdi. Yeşim taşı yalnızca yang’la birleşmek ve “ölümsüzlüğe” erişmek için kullanılmamıştır. Kimi Çinlilerin belli durumlarda taktıkları yeşim taşı bilezikler ve başka süsler renkleriyle, biçimleriyle, çıkardıkları seslerle bu kişilerin toplumsal konumunu belirtirdi. Yeşim taşından süsler hem insanın tinsel yöneliminin belirtisiydi hem de toplumsal sınıfını ve resmi görevini gösteren ayırt edici işaretlerdi.

Yeşim taşı antik Çin kahramanları ve imparatorlarıyla ilgili tüm efsanelerde geçer. İmparator büyük Houang-ti’nin sıvı yeşim taşı içtiği söylenir. Yeşimtaşının Çin’in toplumsal ve tinsel yaşamında oynadığı evrensel rolün üzerinde bu kadar durmanın nedeni simyadaki işlevini ortaya koymak; simyanın tüm Çin geleneğine organik olarak bağlı olduğunu, önemli bir bilim olmadığını (en azından bu biçimiyle) ve ön-kimya belgeleriyle değil, bu tür belgelerle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Khotan, Orta Asya ile Hindistan’ı ve Hindistan ile Çin’i bağlayan, eski ticaret merkezidir. Khotan’ın en önemli ürünlerinden biri yeşim taşıdır ve tarihsel açıdan önemlidir. Khotan’dan Çin’e yeşim taşı ihracatının ne zaman başladığı kesin değildir. Fakat Çin Türkistan’ı ile Babil arasındaki yeşim taşı ticaretinin çok eskilere dayandığı konusunda şüphe yoktur. Diğer mühürler, “mermer, kaya kristali, zümrüt, mor yakut topaz, kalsedon, damarlı akik, agat, lapis-lazuli, hematit ve sabun taşından yapılırken, bazı Babil silindir mühürleri, yeşim taşından imal ediliyordu. Türkuaz, Babil’e, Khotan ve Kashgar’dan getirilmişti. Eski Sümer kenti Nippur bölgesindeki arkeolojik bulgular arasında “Çin’den getirildiği sanılan” kobalt da bulunmuştur.²⁹¹

Çinliler en eski çağlardan birçok madenin ve taşın önemli olduğunu düşünmüş ve bunların koruyuculuğuna inanmışlardır. Bunları üstlerinde taşıyarak güç, sağlık, uzun ömür kazanmışlardır. İnsan, bu maddelerle, bunların temsil ettiği göksel sıralamadaki yerini almıştır. Çünkü bu maddeler içerdikleri büyüsel erdemlerin yanı sıra gök ve güneş ilkelerinin simgeleridirler. Yin içeren maddeler toprak ilkesinin, madenlerin ve bitkilerin rahmi olan verimli toprağın simgeleri; altın, yeşim taşı gibi yang açısından zengin olan maddeler, bunları taşıyanlara (ya da sindirim yoluyla bunları özümseyenlere) uzun ömür ve mükemmel bir sağlık getirmekle kalmaz, simgeleri oldukları ilkeyle uyum içinde bulunulmasını ve tüm evrenle organik olarak “barışık olunmasını” sağlarlar ve böylece bu kurallarla doğrudan iletişim kuran için yaşam mükemmel bir uyum içinde akar. İşte bu nedenle Tao’yu (yani yang’ı) içeren maddelerin özümsemesi Çinlilerin yaşamında çok önemli bir rol oynar.

²⁹¹ LAUFER B., “A Study in Chinese Archeology and Religion”, Chicago, 1912, s. 112.

Çin inancına göre; çürümeyen ve mükemmel bir maden olan altın ve “ruhun besini” yeşim taşı yaşamdan sonra da büyüsel erdemlerini kaybetmezler. Cesedi korumada kullanılırlar, böylece ölüye simgesel gücü aktarır, temsil ettikleri güçle orantılı olarak ölünün bozulmadan ve dokunulmadan kalmasını sağlarlar. “Cesetteki dokuz deliğe altın ve yeşim taşı koyarsanız çürümeyi engellersiniz” diye yazmıştır PaoPu-tzu. V. yüzyılda yazılan T’aoHung-chingşu saptamayı yapar: “Eski bir mezarı açtığınızda ve buradaki cesedin sanki canlıymış gibi durduğunu fark ettiğinizde bilin ki, cesedin içinde ve dışında büyük miktarlarda altın ve yeşim taşı vardır. Han hanedanlığının kurallarına uygun olarak prensler ve beyler bedeninin dağılmasını engellemek için incilerle ve yeşim taşı kutularla donanmış giysilerle gömülürlerdi.”

Yeşim taşı yang ilkesinin özünü temsil eder ve dağılmaya karşı mücadelede kullanılır (dağılma yin ilkesinin bir işlevidir, amacı sonsuz dönüşümü, sonsuz yanmayı sağlayarak her şeyi toza çevirmek, yeniden toprağa döndürmektir). İnsan bedeninin dişil ilkesi ölüm anında sıvı olan her şeyi, parçalanmaya yol açabilecek her şeyi çeker. Yeşim taşı bu bölünme ve değişme işlemine karşı eril ilkenin bir arada tutma erdemi sayesinde mücadele eder. Zhou hanedanlığı döneminden beri yeşim taşı ağız yoluyla alınmaktadır. Daha geç dönemde Taocu zamanda yaygınlaşan bir düşünceye göre de yeşim taşı ruhun besinidir ve ölümsüzlüğü sağlar.

Yeşimtaşı bilimi oldukça karmaşık özelliğe sahiptir. Eski Çinli öğretmenler bu minerale, Büyük Ana tanrıça ve ona ait deniz kabukları, inciler, değerli taşlar, altın, gümüş ve bakır, otlar, ağaçlar, hububatlar, kırmızı toprak vs. ile ilgili Mısır-Babil öğretilerini bağlamışlardır. Nig-gil-ma’yı, Babiriilerin, bir ot ve içinde insanoğlunun tohumunun (ruh malzemesi), saklandığı gümüş ya da taş bir kavanoz çömlek ya da kupa olarak kabul etmeleri, Çinlilerin tufan efsanelerinde neden bir tekne ya da tahta sandık olmadığını açıklayabilir.

Bununla birlikte T’aoHung-ching metninde incilerden bedeni bozulmadan koruyan maddeler olarak söz edilmektedir. Çin’in efsaneler tarihinde krallar ya da kahramanlar genelde yeşim taşı ve incilerle süslenmiş olarak tasvir edilirler. İncilerin Çin’in fantastik hayvanı ejderhayla bir ilişkisi vardır. İncinin simgeselliği dişildir ve yeşim taşının simgelediği kara geleneğine karşın deniz geleneğini yansıtır. İnci dişil ilkenin imgesidir, yaşamı ve üretkenliği simgeler ve kabuklu deniz hayvanları, özellikle de istiridyeyle doğrudan ilişkisi vardır. İnciler ve kaplumbağalar antik Çin inançlarına göre Ay’la aynı zamanlarda büyür ve küçülür. Daha önce de belirttiğimiz gibi incinin simgeselliği büyük olasılıkla deniz geleneklerinden kaynaklanmaktadır -bu gelenekler de Hindistan’ın açık etkisi altındaki etnik kökenleri çok farklı gruplarca, Avusturyalı Asyalılar ve Mikronezyalılarca paylaşılır- ve bu simgesellik yeşim taşının simgeselliğine paralel olarak gelişir. Her durumda, inci yeşim taşıyla aynı erdemlere sahiptir, ancak simgesi dişildir. Her ne kadar simyacılar yeşim taşı ve altından daha az kullansalar da inci her şeye karşın simyanın bir bölümünü oluşturduğu “ölümsüzlük ağı”nda belli bir yere sahiptir.²⁹²

Çinliler her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğuna inandıklarından insan bedeninin organlarıyla bazı mineraller arasında benzerlikler keşfetmişlerdir. “Kalbin ateşi zincifre gibi kırmızıdır ve böbreklerin suyu kurşun gibi karadır,” der ünlü simyacı Lii-teu’nin (MÖ VIII. yüzyıl) yaşam öyküsünü yazanlardan birisi. Beş elementin (su, ateş, tahta, altın ve toprak) oluşturduğu evrensel grup olan Wu-hsing varlığın tüm düzeylerinde ağırlığını koyar. Toplumsal beş ilişkiden, beş erdemden, beş tattan, beş renkten, beş tondan vb. söz edilir. İnsan bedeninin

²⁹² ELIADE Mircea, “Asya Simyası (Çin Ve Hint Simyası) Simya Söylencesi”, Kabalcı Yayınevi: 189, Antropoloji-Arkeoloji-Mitoloji: 11, 2003.

organları için de aynı durum söz konusudur: kalp ateş doğasına, karaciğer tahta doğasına, akciğerler maden doğasına, böbrekler su doğasına ve mide de toprak doğasına sahiptir.²⁹³

Yeşimtaşı ile ilgili inançlar, Orta Asya'da ortaya çıkmamış olmalarına rağmen, Çin'de gelişmişlerdir ve bu inançlar, onları keşfeden ve yeşimtaşını ilk kez Çin Türkistan'ında ve Çin sınırlarında işleyen eski maden arayıcıları tarafından aranan inciler, değerli taşlar ve değerli metaller ile ilgili olan inançlara benzemektedirler. Yeşimtaşından söz edilince, insanın düşünceleri hemen Çin'e yönelmektedir, çünkü yeşimtaşı, dünyanın başka hiçbir ülkesinde bu kadar çok amaç için, sosyal düzenlemeler, dinsel inançlar ve törenler Çin, kullanılmamıştır.

Nefrit ve "balta taşı" olarak da adlandırılan bu sert mineral, tarihinin en eski dönemlerinden beri Çin'de bilinmektedir. Başlangıçta, Çinliler tarafından adak nesnelere ve sihirli ya da dini özelliklerdeki kişisel takılarda olduğu kadar, baltaların, akbaşlarının, bıçakların ve keskinlerin imalatında doğal cam ve çakmaktaşı. olarak sonrada zaman geçtikçe, ölümlerin muskaları, tanrıların sembol ya da heykelcikleri, aynalar, mühürler ve rütbe sembolleri ve hatta harika yankılama özelliklerine sahip müzik aletleri için kullanılmıştır. Bu müzik aletleri, dinle ilgileri bulunan yeşimtaşı flütleri ve şans gonglarını kapsıyordu.

Yerli zanaatkarlar, bu inatçı minerali işlerken büyük hüner kazandılar. Çin'deki en ince sanat eserleri, Çin tarihinin değişik dönemlerinde varlığını sürdüren o nefis yeşimtaşı takılar, semboller ve kaplardı. Özellikle Han Döneminin (MÖ 200 - MS.200) yetenekli ve sabırlı işçileri, sadece yeşimtaşını oyma ve kakmada ve güzel biçimler üretmede yüksek bir mükemmellik derecesi elde etmekte kalmadılar, bu sert mineralle, onun değişik renk ve gölgelerini kullanarak, ilgilenerek, sanat eserlerinin estetik kalitesini de arttırdılar. Çinlilerin dinsel inançları kadar, artistik dehaları da, yeşim taşında kendini gösterdi.

İlkçağda Çinliler Shensi'de yerleştikleri zaman, bu bölgede yeşimtaşı buldular. Laufer şunları yazmıştır: "Antik malzemelerde uzman olan ve som sorduğum bütün Çinliler, Chou ve Han Hanedanlarının yeşimtaşlarının, Shensi Eyaletinin topraklarından çıkarılmış yerli maddelerden yapıldıklarının ve bu kaynakların çok eski zamanlarda tükenmiş olduğunun belirtilmesinde aynı fikirdedirler. Bana bilgi veren kişi, en başta gelen eski madenler olarak Lan-t'ien ve Feng-siang-fu madenlerini gösterdi."²⁹⁴

Eski Çinlilerin yerli yeşimtaşı kullanmalarına rağmen bu ünlü mineralle ilgili eski inançların yerli kaynaklı olmadığı daha önce de belirtilmiştir. Yeşimtaşı sembolizminin, daha eski olan inci, değerli taşlar ve değerli metallere ait sembolizm ile benzer olduğu ve buna bağlı inançlara yalnızca Çin'de değil, Hindistan, Babil ve Mısır gibi birbirinden çok uzak ülkelerde de rastlandığı gözardı edilemez. Eski Çinlilerin "yu" diye adlandırdıkları yeşimtaşına verilen önem belli ki psikolojik bir güdüden kaynaklanıyordu. Yeşimtaşı, her yerde, insanlar onu

²⁹³ ELIADE Mircea, age. s. 45.

²⁹⁴ LAUFER B., "The Diamond (A Study in Chinese and Hellenistic Folklore)", Chicago, 1915.

aramaya ve özellikle dinsel amaçlar için kullanmaya başlamadan önce değerli bir mineral olarak kabul edilmiştir.

Çin yeşimtaşı inançları hakkında kuramlar üretmek için “Taş Devri”ne geri dönmeye gerek yoktur. Çin’in bir Neolitik Çağ’a sahip olduğu saptanmalıdır. Laufer şunları söylemektedir: “Mevcut arkeolojik bilgilerimizin ve yazılı kayıtların işaret edebildiği kadar eski zamanlarda, Çinliler, diğer kültür bölgelerinde, “Taş Devri” olarak tanımlanan bir dönem geçilmemişlerdir”. Taş aletler bulunmuştur, fakat eski Mısır’da olduğu gibi, bunlar, metaller yaygın olarak kullanılmaya başladıktan çok sonralar, hala imal ediliyorlardı.

İnciler, deniz kabukları, altın vs. ile ve yeşimtaşı ile ilgili olan inançların aynı olduğu gerçeği, eski cenaze gelenekleri ile ilgili Çin kayıtlarında açıkça ortaya çıkmaktadır. Ölülerin vücutlarının çürümeden konmasını gerektirdiği, eski Mısır’da olduğu kadar, Çin’de de kabul edilmişti. Mısırlılar, ölülerini mumyalıyor, üzerlerine ve yanlarına, onları koruduğuna ve tekrar canlanma sürecinde yardımcı olduğuna inanılan çeşitli tılsımlar yerleştiriyor ve bunun yanında yiyecekler de bırakıyorlardı. Kağıt para dahil olmak üzere, dinsel ihvanlar için, bedeller bulma eğilimleri sebebiyle uzun zaman ilgi çeken Çin’liler, ölümlerin vücutlarının, büyüyle korunabileceğine inanıyorlardı. Her nasılsa, mumyalama bilimini uygulamayı gerekli görmeler. Li-Ki de İmparator ve diğerlerinin cesetlerine yapılan işlemi, şu şekilde anlatılmıştır;

“Cennet’in Oğlu’nun ağız dokuz, bir derebeyinin ağız yedi, büyük bir devlet adamının ağız beş ve sıradan bir yetkilinin de üç adet kıymetli deniz kabuğu ile dolduruluyordu.”

Altın ve yeşimtaşı benzer şekilde kullanılıyordu. Laufer, Ko Hung’dan, şu dikkat çekici aktarmayı yapmaktadır; “Cesedin dokuz bölgesinde altın ve yeşimtaşı bulunursa, bu, vücudu, çürümekten koruyacaktır.” Beşinci yüzyıl Çinli yazarı şunları söylemektedir: “Eski bir mezarın açılması sırasında, ceset canlı gibi gözükür, sonra vücudun iç ve dış bölümlerinde, buyduk: miktarda altın ve yeşimtaşı bulunur. Han Hanedanının düzenlemelerine göre, vücudu çürümeden korumak için, prensler ve lordlar, inciler ile süslenmiş kıyafetler ve yeşimtaşları kutuları ile birlikte gömülüyorlardı.”

İncilerin ve altının, makara ya da ejderha ile ilgilerinin bulunmasından dolayı, onların ay’a ait sıfatlarının, yeşimtaşına verildiğini öğrenmek şaşırtıcı olmaz. De Groot, “parlak inciler”, “gece boyunca parlayan inciler”, “alev ve ateş gibi olan inciler” ve “ay gibi parıldayan inciler” hakkındaki Çin efsaneleriyle ilgilenirken, Laufer, “ayışığı incisi” ve “ay yansıtan mucevher” hakkındaki Çin bilgilerini aktarır. De Groot

“Yeşimtaşı hakkında, imparatorlukta (Çin) benzer efsaneler her zaman mevcuttu” diye eklemekte ve bu konuda, “İmparator Shen-nung zamanında Çin kayıtlarına göre, gece parlayan ışık adı altında, agat taşından elde edilen yeşim taşının mevcut olduğunu” belirtmektedir. Eğer karanlıkta suya atılırsa, ışığı kaybolmadan, suyun üstünde yüzer.”

Ay ile ilgili metalin genellikle gümüş olması, altının ise her zaman olmasa bile, esasen güneş metali olması sebebiyle, gümüşün, yeşimtaşı ve incilerle ilgili olduğunu tahmin edebiliriz. İncilerle ilgili Çin inançları üzerinde açık açık çok fazla uğraşmış olan ve “incilerin niçin yaşamsal güç depoları ve dağıtıcıları olduğu” sorununu çözme konusunda başarısızlığı öne sürmek zorunda kalmışlardır. Cenaze gelenekleri konusunda birinci, ikinci ya da üçüncü dereceden bir devlet adamının gömülmesi sırasında, beş adet küçük inci ya da yeşimtaşı parçaları, ağız doldurulması için kullanılır. Dördüncü, beşinci, altıncı ya da yedinci dereceden olan birinin durumunda ise, beş adet altın ya da yeşimtaşı parçası kullanılır. Asillerden sonra gelen tabaka, üç adet kırık altın ve gümüş parçası kullanabilirdi; sıradan insanlar arasında, ağız, üç adet gümüş parçasıyla doldurulabilir” şeklinde bilgiler verilmiştir.²⁹⁵

Bundan dolayı, Çin edebiyatında “Yeşimtaşı İncileri” ve ışıklar saçan ateş Yeşimtaşından söz edildiğini ve gümüşün, yeşimtaşının yerini aldığı kabul edildiğini öğrenmek dikkat çekicidir. Deniz kabukları, inciler, altın, gümüş ve yeşimtaşı, Büyük Ana Tanrıça’dan türeyen ruh malzemesini içeriyorlardı. Tufan’ı durduran efsanevi Çin İmparatoriçesi (Çin Adem’i Fu Hi’nin kız kardeşi) Nu Kwa, popüler efsanede, eski tanrıçanın yerini almıştı. Daha önce de belirtildiği gibi, kutsal nehrin yolunu planladığına, ejderhaları yarattığına, gökyüzüne destek olan dört sütundan birini tekrar diktiğine ve insanoğlunun yararlanması için yeşimtaşını yarattığına inanılıyordu.

İncilerin karanlıkta parladıkları inancı Çin’de hakimdi. Değerli taşlar, yeşimtaşı, inciler ve bitkilerin karanlıkta parlamaları ile ilgili efsanelerin, ortaya çıkışlarını, bu nesnelere, ay ve ay tanrıçaları ya da gökyüzü tanrıçalarıyla olan rastlantısal ilişkilerine borçludurlar. Laufer’a göre “Çin’de, Ye Kuang (gecenin ışığı) ay’ı tanımlamak için eski bir terimdir.”²⁹⁶

Ana tanrıça ile değerli metal ve taşlar arasındaki yakın ilişki, Lucian tarafından De Dea Syria adlı eserinde ortaya konmuştur. “Athene’nin, Aphrodite’in Selene’nin, Rhiea’nın ve Artemis’in, Nemesis’in ve Fates’in özelliklerinden bazılarını sahip olan”, Hierapolis’in tanrıçası Hera’dan söz eder ve onu aşağıdaki gibi tasvir eder.

“Bir elinde bir saltanat asası, diğer elinde ise bir öreke vardır, başında ışınlar ve bir kule taşımaktadır ve gökyüzünün Aphrodite’inden başka kimseyi süslemeyen bir kemeri vardır ve altınla yaldızlanmış, olmasının yanında, bazıları beyaz, bazıları deniz yeşili, diğerleri şarap gibi koyu, diğerleri ateş gibi parıldayan, çok pahalı mücevherlerle süslüdür. Bunların dışında, Sardunya’dan pek çok akik taşı ve

²⁹⁵ GROOT de R., “The Religious System of China”, I.Cilt, s. 300.

²⁹⁶ ELLIOT Smith, “The Evolution of the Dragon”, s. 157. LAUFER, Sino-Ironica, s. 520 ve 525.

Mısırlıların, Hintlilerin, Etiyopyalıların, Medlerin, Ermeni'lerin ve Babil'lilerin hediyeleri olan Zikon ve zümrütler vardır. Fakat en görkemli olan şeyi söylemek istiyorum: Başının üzerinde Lychnis adında bir mücevher taşımaktadır; bu mücevher adını, onun sıfatlarından almıştır. Bu taşın gece vakti öyle parlak bir ışık çıkar ki, bütün tapınak mum ışığıyla olduğu kadar, bu ışıkla da aydınlanır, fakat gündüz vakti, parlaklık kaybolur; mücevher parlak bir ateş gibidir".²⁹⁷

Laufer, The Diamond adlı eserinde "lychnis" isminin, Yunan lychnos (taşınabilir lamba) ile ilgili olduğunu ve Pliny'e göre, taşın, bir lambanın ışığıyla yükseltilebilen parlaklığından dolayı bu şekilde anıldığını belirtmektedir. Laufer, söz konusu taşın, turmalin olduğunu düşünmektedir. Laufer, gece parladıkları belirtilen değerli taşlar hakkında birçok kanıt incelemiş ve "Çinlilerin değerli taşların nasıl fosforlu hale getirilebileceğini anladıklarını" gösteren hiçbir kanıt bulunmadığı sonucuna varmıştır. Laufer şunları eklemektedir. "Bu denemenin zor olmasından dolayı, ona kalkıştıklarına inanmak zordur." Sonuç olarak da "Hep birlikte, geceleri parıldayan mücevherler hakkındaki gelenekleri, bilimsel cabanın bir sonucu olarak değil, doğu ile batıyı, Çin toplumu ile Hellenistik dünyayı birleştiren halk biliminin bir sonucu olarak kabul etmeliyiz", demektedir. Laufer'in gösterdiği gibi Çinlilerin "Batı Denizi" olarak bildikleri Akdeniz'de, bir ada olan Fu-lin (Fu'nun ormanı) adasından sihirli mücevherlerle ilgili efsaneler getirdiler. Çok çok eski bir zamanda, metal ve mineraller hakkındaki diğer efsaneleri getirdiler.²⁹⁸

Hindistan, Japonya ve Çin'in bütün arzuları gerçekleştiren mücevherinin, bir balığın gözbebeği" olduğu söylenir. Hindistan'da, Sanskrit dilinde, Çintimani olarak bilinir ve anakaradan²⁹⁹ geldiğine inanılırdı. Çin kayıtlarında dişi balinaların ve yunusların gözlerinden elde edilen "ay ışığı" incilerinden söz edilmektedir. Örneğin Çin'li yazarların gergedan boynuzunun karanlıkta parlamasından söz etmelerinden dolayı, parlayan incilerin kaynağıyla ilgili bu inancın, deniz hayvanlarının fosforlu bölümleri ile ilgili olduğu sonucu çıkarılamaz. Hatta, yeşimtaşı gibi, ay ya da gökyüzü tanrıçası ile ilgili olan mercanın da, gece ışık saçtığı kabul ediliyordu.

Mercan ağacı, burada, yeşimtaşı, altın, değerli taşlar ve incilerle olduğu gibi, cam, şeftali ve Çin tarçını ağaçları ve parlayan adamotu ile de bağlanmaktadır. İran'da, inci ve mercan, "hayat veren" ya da "hayat sahibi" anlamına gelen margan olarak adlandırılır. Lapis-lazuli, Çin'de, Tiang dönemi boyunca, Kin tsin (altın özü) olarak adlandırıldı. Ay ile ilgili metalin genellikle gümüş olması, altının ise her zaman olmasa bile, esasen güneş metali olması sebebiyle, gümüşün, yeşimtaşı ve incilerle ilgili olduğunu tahmin edebiliriz.

Çin'de "cesedin yeşimtaşı ile doldurulması işleminin, mumyalama işleminin yerini alması" gibi, dilin üzerine bir yeşimtaşı tılsımı yerleştirilmesi de dikkat çekicidir. Çinlilerin ölümlere ait yeşimtaşı nesnelere bir diğeri de kurbağa tılsımıydı, daha önce de belirtildiği üzere kurbağa, ayla ve ay tanrıçası ile ilgiliydi ve Çin'de, Mısır'daki gibi, yeniden doğuşun bir sembolüydü.

Yeşimtaşı, çok miktarda Yang ya da "ruh malzemesi" ile dolu olduğundan, bütün tanrılar ile yakından ilgilidir; yeşimtaşının değişik renkleri, bölgelerin ve cennetlerin ve yeryüzünün renkleri ile ilgilidir. Laufer, Dinsel Törenlerin Efendisinin işlevleri ile ilgilenen Chou

²⁹⁷ "The Syrian Goddess", Strong ve Gaistang, Londra, 1913, s. 71-72.

²⁹⁸ ELIADE, Mircea, "Demirciler ve Simyacılar", Kabbacı Yayınları, İstanbul 2003.

²⁹⁹ LAUFER B., "The Diamond" s. 92.

kitabının on sekizinci bölümünden aktarmaktadır: Cennet, yeryüzü ve dünyanın dört bölgesine saygılarını sunmak üzere, yeşim taşındaki altı adet cisim yapar. Mavimsi (ya da yeşilimsi) renkli, pi adlı yuvarlak tablet ile cennete saygısını gösterir. San renkli yeşimtaşı ts'ung ile yeryüzüne saygısını gösterir. Yeşil tablet kuei ile Doğu bölgesine saygısını gösterir. Kırmızı tablet; c'hang ile güney bölgesine saygı gösterir. Bir kaplan biçimindeki beyaz tablet ile (bu), batı bölgesine saygısını gösterir. Yarım daire biçimindeki siyah renkli yeşimtaşı parçası ile (buang), kuzey bölgesine saygısını sunar. Bu değişik ruhlar için ipek parçaları ve kurbanlarının renkleri, yeşimtaşı tabletinin renkleri ile ilişkilidir. Yeşimtaşı sembollerin renkleri kadar, şekilleri de, ayinsel bir öneme sahipti.

Beyaz yeşimtaşı, Batı'nın Kaplan tanrısına ibadet edilirken kullanılmaktadır. Bu taş "kaplan yeşimtaşı" olarak da bilinmekte. Yeşimtaşı sembolünde bir kaplan tasvir ediliyordu. Çinliler için, kaplan, bütün hayvanların kralı ve dağların efendisidir ve kaplanlı yeşimtaşı süslemeleri, özellikle ordu komutanları için saklanırdı. Diğer şeyler arasında, dişi kaplan, savaşın tanrısı idi ve bu gücü ile yalnızca imparatorların ordularına yardımcı olmadı, aynı zamanda ölüleri mezarlarında tehdit eden iblislerle de savaştı.

Yeşimtaşı ile ilgili inançlar incelerken, tamamen Çin menşeli olmayan karmaşık dini inanç ve düşüncelerle karşılaşırız. Gerçekten, Çin'i terk etmek ve Çin'deki, yeşimtaşının, altın, inci ve değerli taşların yarım olması ve bitkilerle ve tüm hayatın kaynağı olan Ana Tanrıça ile olan ilişkisiyle ilgili inançları doğru anlayabilmek için, daha eski ülkelerin dini inançlarını incelemek gerekmektedir. Çin Türkistan'ındaki nehirlerden toplanan yeşimtaşının, inciler ve altına karıştığı zamanlara kadar geri giden yeşimtaşı ile ilgili inançlar, benzer şekilde Çin'de gelişmişlerdir. Başlangıçta, yeşimtaşı doğuma yardımcı olmak ve hastalıkları iyileştirmek için kullanılmıştır. Aynı, zamanda, her şeyin anasının etkilerini saçan bir nesne olarak şans da getirmiştir. Yeşimtaşı yaşayanların hayatlarını uzatıp, gençliklerini tazelerken, etkisiyle ölüleri de çürümekten korumuştur. Toprak yeşimtaşı ya da yeşimtaşının saf "özü"nü sadece hayatı uzattığı değil, aynı zamanda ibadet eden kişi ile tanrılar ya da ruhlar arasında törensel bir bağlantı yarattığı da kabul edilmektedir. Yorumcular tarafından şunlar anlatılmaktadır: "imparator, ruhlarla iletişim kurmadan önce oruç tutar ve kendini temizler; yeşimtaşının saf özünü almalıdır; onun yiyebilmesi için, bu öz eritilir. Yeşimtaşı, ayrıca, ölünün yiyeceği olarak, pirinçle toz haline getirilir. Laufer'a göre "Sonsuz bir hayat sağlayan, harika bir yeşimtaşı, Yü ying, yeşimtaşının mükemmelliği adını almıştır." MÖ 163'te, üzerinde insanların hükümdarının ömrü uzasın yazısının kazındığı bu cins bir yeşimtaşı kupa

bulunmuştur.” Olumsuzluk, yeşimtaşı kâselerden yemek yenmesi ya da daha önce de gördüğümüz gibi Yeşimtaşından yapılmış bir kâseden çay içilmesi ile elde edilmektedir.

Büyük Ana tanrıca, yeşimtaşını, insanoğlunun faydalanması için yarattı ve “yeşimtaşının ruhu, tıpkı güzel bir kadın gibidir.” Yeşimtaşı, ayrıca, “erkek ilkelerinin saflığının özü” idi.

İlkçağ Avrupa’sında, yeşim taşma verilen önem, ilginç bir sorunu ortaya çıkarır. Yeşimtaşı sanat eserlerinin, İsviçre göl evleri ile ilgili oldukları ve Malta ve Sicilya ve Avrupa’nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, İngiltere ve İrlanda’daki neolitik yerlerde buldukları saptanmıştır. Schliemann, Truva’nın ilk şehrine ait tabakada yeşil ve beyaz yeşimtaşından baltalar bulmuştur. Zamanında, Avrupalı yeşimtaşı, sanat eserlerinin Çin sınırından ithal edilmiş olduklarına inanılıyordu ve Prof. Fischer “hayatının sona ermesinden önce onları Avrupa’ya kimlerin getirmiş olduğunu bulmanın hazinesinin ona verilmesini “arzuladığını ifade etmiştir. Prof. Max Mullen yeşimtaşının taşıyıcılarının, Ariler olduğunu, inanmaktadır. Yazdıklarına göre “Eğer Ari yerleşimciler, dilleri gibi hantal ve ağır bir aleti yanlarında getirmiş iseler, bunu getirmiş olmalarında ve Aere perennuis gibi bir maddeden yapılmış olan bir bıçak ya da sistire gibi bir aleti, nesilden nesile bu kadar ustaca ve değerli bir şekilde korumuş olmalarında çok ilginç başka bir şey yoktur.”³⁰⁰

Uzun bir arayıştan sonra, Avrupa’lı bilim adamları, yeşimtaşını, Avusturya, Kuzey Almanya, İtalya ve Alp’lerin arasında bulunduğunu ortaya çıkardılar. Bir tür yeşimtaşı işleme atölyesi, Maurach (İsviçre) yakınlarında ortaya çıkarılmıştı ve burada yeşimtaşından küçük baltalar oyuluyordu. Bu bölgede 154 parça eser bulunmuştur. Bu konuda, Laufer şunları yazmıştır: “Eğer, Avrupalı bilim adamlarının, coğrafi bakımdan yaygın olarak bilinmekte olan Orta Avrupa’daki yeşimtaşı bölgelerini keşfetmelerinin kaç sene sürdüğünü ve ne kadar zor çabalar gerektirdiğini düşünürsek, ilk insanlar için bu gizli yerleri ortaya çıkarmanın çok kolay bir iş olmadığına farkına varabiliriz. Laufer, “Avrupa’da yeşimtaşı bulabilmek için yaşanan güçlüklerin aşılması sorumluluğunu üstlenmede, ilk insanın zihninde daha önceden bulunan ve etkin halde olan bir güdü tarafından teşvik edilmiş olması gerekmektedir.” der. “Onu yeşimtaşını aramaya iten güç, bir şekilde, bir yerlerden edinilmişti. Hiçbirisi, beni, Orta Avrupa’daki ilkel insanın, yeşimtaşını madenlerden çıkarıp işleme işine rastlantı eseri ve kendiliğinden girdiğine inandıramaz. Bu faaliyet için, psikolojik bir güdü gerekmektedir. Eski Dünya kültürünün genel gelişiminin görüş noktasından bakılırsa, Asya’nın bir uzantısı olarak görünen Avrupa’nın ilk çağ kültürleri içinde, özgünlükten en ufak bir eser yoktur.”³⁰¹

Çin ve Avrupa’daki yeşimtaşı arayışları için, “psikolojik güdü”, anlaşıldığı kadarıyla, Sümer dönemi boyunca Babil’e yeşimtaşının taşındığı Çin Türkistan’ındaki Khotan bölgesinden gelmiştir. Prof. Elliot Smith’in ileri sürdüğü gibi bronzun ilk olarak Asya’daki yeşimtaşı bulunan bölgelerde imal edilmiş olması ve Avrupa’ya bronz işleme bilgisini getiren insanların, ayrıca, yeşimtaşının değerlendirilmesini de tanıtmış olmaları muhtemeldir. Laufer, bu konuda şu yorumu yapmaktadır. “Özgürlük, kuşkusuz dünyadaki en nadir şeydir ve insanoğlunun tarihinde, özgün düşünceler korkunç derecede seyrek. Tarihsel tecrübeler ve gerçeklerin ışığında, Avrupa’daki ilkel ve eski toplumların, yeşimtaşı ile ilgili kendiliğinden düşüncelere sahip olduklarını, düşünmek için hiçbir sebep yoktur.” Yeşimtaşını ve onunla ilgili inançları benimsedikten sonra, onu aramaya koyuldular ve bu arayışların sonunda onu Avrupa’da buldular.

³⁰⁰ MACKENZIE Donald A., “China and Japan Myths and Legends”, çev. Koray Akten, İmge Kitabevi Yayınları, 1995.

³⁰¹ LAUFER B., “Jade” s. 12.

Malta'da bulunan, yeşimtaşından yapılmış cilalı balta askılarının tılsım oldukları açıktır. Yunan'lılar arasında, yeşimtaşı "böbrek taşı" idi. Böbrek hastalıklarını iyileştirmiştir. İspanyollar, yeşimtaşını, Meksika'dan getirdiler ve ona "fileto taşı" adını verdiler. Sir Walter Raleigh, yeşimtaşını İngiltere'ye getirmiş ve "yeşimtaşı" adının türetilmiş olduğu İspanyol adını kullanmıştır. Renklerinden dolayı, kırmızı, yeşil, mavi, beyaz, gri ve siyah yeşimtaşları, Çin'de değişik tanrılar için ve memurların rütbelerini belirtmek için kullanılmıştır. "En değerli olduğu kabul edilen beyaz yeşimtaşı imparatorun en öncelikli süsüydü. Dağlar gibi yeşil olan yeşimtaşı birinci ve ikinci rütbeden prensler için ayrılırdı; Su mavisi yeşimtaşı büyük valiler içindi, meşru miras Çinin özel bir tür yeşimtaşı olurdu". Granite benzeyen benekli yeşimtaşları da keza, pek çok amaç için tercih ediliyordu.

Yeşimtaşı, Çin'deki yağmur elde etme törenlerinde önemli bir rol oynamıştır. Balık pullarıyla süslenmiş olan ejderha yeşimtaşı sembolleri, adak olarak ve yağmuru kontrol eden birleşik yaratık ve tanrıya yalvarmak amacıyla mabetlerin en kutsal yerlerine yerleştirilmiştir. Bazen bronz ve gümüş ejderha sembolleri kullanılmıştır. Laufer'a göre "yeşimtaşı ejderha heykelleri, Han döneminde gizli kalmıştır ve daha sonraki çağlarda bunların yerini, yeşimtaşı ya da metal tabletlere yazılmış bulunan dualar almıştır. Bu eski geleneğin bir devamı, kuraklık dönemlerinde, yağmurun bereketini sağlayabilmek için, sokaklarda düzenlenen törenlerde taşman büyük kağıt ejderhalarda görülebilir". Bu ejderhaların önünde, bereketli suların çiy, yağmur ve dolayısıyla dereler ve denizlere akan nehirler kaynağı olan ayı temsil eden kırmızı bir top taşınırdı.

Yeşimtaşı, dünyayı çevreleyen ve içinde, yağmurdan sonra ağzını açan ve parlak gökkuşağını dışarı çıkartan dev gibi bir istirdiyenin bulunduğu okyanuslardaki incilerle bağlantılıdır. Yunan'lı tarihçi İsidorus (MÖ 300), İran Körfezi'ndeki inci avalığından söz ederken, yağmur fırtınalarının etkilediği inci türleri hakkında bir hikaye anlatmaktadır. Ejderhayı uyandıran, yeşimtaşı tören nesnesi, böylece dolaylı olarak, inci üretiminde de pay sahibidir. Daha önce de gördüğümüz gibi, inciler de aynı şekilde, onları fırtınalar sırasında tüküren ejderhalar tarafından üretiliyorlardı. Pek çok incinin, aydan damlayan çiyden oluştuğu kabul edildiklerinden, Çinli dev istirdiyenin, gökkuşağını ortaya çıkarmak için ağzını açtığında, kutsal bölgelerden dev gibi bir incinin malzemesini almaları muhtemeldir, hayat uzatan ve gençlik yenileyen "Kırmızı Bulut Otu", bir yağmur fırtınası sırasında ortaya çıkmıştır.

Kısacası, yeşimtaşı bir "şans taşıdır", çocuk, sağlık, ölümsüzlük, zeka, güç, zafer, büyüme, yiyecek, giyecek vs. vericisidir. Bu dünyada ve sonraki dünyada "her arzuyu gerçekleştiren mücevherdir" ve dolayısıyla, bütün dinsel inançlarla ilgilidir. Bu arada yeşimtaşı ayrıca doğanın esrarengiz güçlerinin insanın her türlü düşünce ve faaliyet çemberine etkilerini uyguladıkları bir aracı olarak, sosyal düzenlemelerde bir sembol olarak rolünü oynamıştır.

Çin bronz aletlerinin "ilkel formlarda olmamaları" ve dolayısıyla "yerli" olmamaları nedeniyle, bütün Çin inanç ve gelenekleri ne aynı anlamda ilkeldir, ne de gerçek anlamda

yerlidir. Çin’de metal işçiliğini hareketlendiren etki, dış bir kaynaktan geldiği için, görünen o ki yeşimtaşı gibi “hayat veren” ve “şans getiren” maddelerin aranmasına neden olan itici gücün de diğer ülkelerden ve eski zamanlarda Çin’de oturan insanlarla ilgisi olmayan ırklardan gelmiştir.

Çin’deki yeşimtaşı inançlarında, Çin’de ortaya çıkmış olması gerekmeyen düşüncelerin halen varlığını sürdürmekte olduğu gösterilecektir. Bu düşünceler, gerçekte, yeşimtaşının asla bulunmadığı ülkelerde, ortaya çıkmış ve bir gelişme süre Çin’den geçmiş düşüncelerdir. Yeşimtaşı ile ilgili inançlar, Çin’de ortaya çıkmamış olmalarına rağmen, Çin’de gelişmişler ve bu inançlar, onları keşfeden ve yeşimtaşını ilk kez Çin Türkistan’ında ve Çin sınırlarında işleyen eski maden arayıcıları tarafından aranan inciler, değerli taşlar ve değerli metaller ile ilgili olan inançlara benzemektedirler.

Çin’de kabul edilen inançlar, değerli ye kutsal metal ve mücevherleri arayan ilk insanların zihinsel alışkanlıklarıyla az da olsa ilgilidirler. Bu metal ve mücevherlerin, taşlardan, özellikle de güzel taşlardan çıktıklarına inanılıyordu. Taşların renklerinin, içlerinde bulunan ruhların renklerini yansıttıklarına inanılıyordu. Pekçok güzel taşı, “ejderha yumurtası” olarak adlandıran Çin’liler, bu taşlar kırıldıkları zaman yıldırımların çaktığına ve gökgürültüsünün patladığına ve karanlığın çöktüğüne inanıyorlardı. Yeni doğmuş ejderhalar gökyüzüne çıkarlardı. Ejderhalar doğmadan önce, taştan çok fazla su geliyordu. İbranilerde olduğu gibi, ejderha taşına, esas olarak verimlilik veren su tanrısı ile ilgisi vardı.

Buddhalık için yeterlilikleri olması gerekenlerin ulaştıkları cennet hakkında, Budist edebiyatında hararetli tasvirler bulunmaktadır. Kutsal Adaların Çin Taoist sakinlerinin bir bölümü, benzer şekilde, başka bir varlık boyutuna geçecekleri zamanı beklerler. Budist cennetinde, saf yaratıkların “parlak ve sarımsı” yüzleri vardır ve sarı renk, Çin’in baş ejderhasının rengi olduğu gibi, Budist’lerin de kutsal rengidir. Bu cennette kutsal Ganges nehri ve “yüz yogana uzunluğundaki”, hayatı uzatan ve meziyetleri artıran büyük Bodhi ağacı bulunur. Bu meziyetler, hem altın, gümüş, mücevher, gök zümrüt, deniz kabukları, taşlar, mercanlar, amber, kırmızı inciler ve pırlantalar vs., ya da diğer mücevherlerin herhangi birisinde; hem de her cins parfüm, çiçek, çelenk, merhem, tütsü tozları, pelerinler, şemsiyeler, bayraklar, sancaklar ya da lambalarda ya da dans etmek, şarkı söylemek ve müziğin her türüsünde ortaya çıkabilirdi.

Bu cennette, mücevher ağaçlarından bolca bulunmaktadır. Bir hikayede anlatıldığına göre “Bazı ağaçların gövdeleri mercandan, dalları kırmızı inciden, küçük dallan pırlantadan, yaprakları altından, çiçekleri gümüşten ve meyveleri gök zümrüttendi”. Doğu bölümünde, Ganga (Ganges) nehri ile aynı seviyede Buda ülkeleri vardır. Ülkelerdeki temizlenmiş yaratıklar bilgelik ışığıyla ve beyazlık, parlaklık, temizlik ve bilgilerinin güzellikleriyle, ayın ve güneşin ışığını geride bırakıyorlardı. Her arzuyu yerine getiren mücevherler kralından söz edilir. Uyumlu notalarla şarkılar söyleyen, yüzlerce mücevherin renklerine sahip kuşlara dönüşen, altın renkli, olağanüstü güzel ışıkları vardı.

Temizlenmiş olanlar, “parlak vucutları ve mayi gözleriyle”, gözleri, dört büyük okyanusun sularının sahip olduğu, mavisini beyazı birbirinden oldukça ayrı olan bir renge sahip Buda gibi olabilirlerdi. Budistlerin, Mutluluk Ülkesinin tasvirlerindeki hayalleri alır başını gider ve hararetli tekilde anlatma akımı, metaller, değerli taşlar, “kırmızı inciler, mavi inciler” ve “yunus amblemleri ile süslü altın ağlar hakkında pek çok Budizm öncesi inancı da beraberinde taşır. Onların cennetinde, nehrin camuru bile altındandır. Böylece metal ve

mücevher biçimindeki ruh malzemelerini arayan ilk insanların dini inançlarının, Yeryüzü Cenneti konusundaki Budist düşüncelerle, tuhaf bir biçimde karışmış olduğu anlaşılmaktadır.

Çin dinlerinde de taş, muska, büyü ve uğur için kullanılmaktadır. Nefrit taşı, Jade taşı Çin de geniş etki yapmıştır. Lao-tsu, kendi fikirlerini hakikaten anlayıp koruyanlar “elbiselerinde Yeşim taşı taşıyanlara benzetmiştir. “Beni bilenler azdır. Beni örnek alanlar daima hürmete layık olurlar. Böylece büyük adamlar, Yeşim taşı kıldan giydikleri elbiseleri içinde taşırlar”. Sihirli bir taş olan ya da, fetiş olarak benimsenen Yeşim taşı önemli olarak belirmektedir.

Uzakdoğu buddizminde de taş kutsal bir önem kazanmıştır. Canlı her varlık, insan hayvan gibi, taşlar ve yeryüzü de tıpkı onlar gibi görülerek, Buddalığın bir değişme ve gelişmesi şeklinde düşünülüyor. Böylece bir panteistik realizim içinde taş manevi bir önem kazamıyor. Zâten, Şinto aynı zamanda bir fetişdir. Bu sembol taş olursa muhtelif eşya şeklinde kullanılıyor, büyü, sihir içinde araç kılınıyor.

Japon halk inancında, Fallus kültü ile ilgili adetler ve büyü taşları görülmektedir. Japonlarda da bazı taşlara özel bir saygı görülmektedir. Şintoizm'de, taş (bazen 3 taş) ilahi bir kaynağa bağlantı kurularak özel bir tazimde bulunmaktadır. Çok önceleri mana yüklü görülen taş, daha sonra ilahi bir münasebet ile benimsenmiştir. Büyük kayalar, tanrının ilahi aracı olarak görülmüştür. Taşla ilgili masal ve efsâneler, mitler Japon inancında da vardır.

Çin’de demirin MÖ ikinci binyıldan itibaren kullanıldığını bilmekteyiz. Ancak, saban demiri ve silah yapımı için yaygın kullanımı MÖ 400 yıllarında başlamıştır. Demir, kuvvet ve adaletin simgesidir. Kötü deniz-ejderhaları (jiao) demirden korktukları için, nehir ve bentlerde su altına demirden yapılmış figürler daldırılırdı. Çin’in güneyinde sadece 60 yılda bir çiçek açan sözde bir “demir ağaç” vardır. Bu, altmış yıl döngüsünü ve bu döngü de bir erkeğin ortalama yaşam süresini gösterdiğinden, uzun ömrü simgeler. Yakın Doğu’nun birçok efsanesindeki ünlü demir ayakkabılara, Tanrıların Dönüşümleri (Feng-shen yan-yi) adlı klasik romanda rastlamaktayız.³⁰²

Çin mitolojisinde “P’an Ku” adındaki ilk canlı, keser ya da bazı Çin yazılarında bulunduğu gibi bir balyoz ya da bir keski ile donanmıştır. Aletleriyle birlikte P’an Ku metal gökyüzünü dövmek üzere balyozunu kullanan Memphis’in tanrısı Mısırlı Ptah ile bağlantılıdır. O dünyada var olan her şeyin eriticisi, dökümcüsü ve şekillendiricisidir. Diğer balyoz tanrılar arasında, dünya evini inşa eden Ari-Hint Indra, Anadolu’nun Tarku’su, Mezopotamyalı Rammon ya da Adad, Kuzey Avrupalı Thor bulunmaktadır. Mısır’da balta, bir tanrının çok eski

³⁰² ÇERİKAN Dr. Uğur Fidan, “Türk Kültüründe Demir”, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Programı Doktora Tezi, 2014.

sembolüdür. İskoçya’da balyoz, kış kraliçesi karakterinde Cailleach (Yaşlı Zevce) tarafından taşınır, onunla dağlara şekil verir ve vurduğu zaman toprağın sertleşmesine neden olur. Görülen o ki; farklı ulusların mitlerinde geçen balyoz, keser ve balta; aslında aynı işlevde kullanılan aletlerdir.

Kaynaklara göre Çin’de MÖ 3.000’lerden MÖ 1.000’lere dek demir elde edildiği ve işlendiği, beraberinde yüksek bir gelişmişlik düzeyine ulaşıldığı bilinmektedir. Bu veriyi destekler nitelikte Çin’de MÖ binin ortalarına tarihlenen çok sayıda demir araç gereçlerden ibaret arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Güney Çin’de de demirin ilk kullanılması, MÖ 350 dolaylarına rast gelmektedir. Çin’de gerçek anlamda Demir Çağı 1.200’lü yıllarda başlamış olmakla birlikte, topraktaki demirin işlenmesi 2.700’lü yılları bulmuştur.

Çinliler, demir döküm işlemini ise milattan 300 yıl kadar önce keşfetmiş ve dökme demirle uğraşmışlardır. Aynı zamanda demiri eritecek düzeyde yüksek sıcaklıklara erişmelerini sağlayacak körüklerine de sahiptirler. Çin’de MÖ 207-1520 tarihlerinde Han Hanedanlığı döneminde Çinli metalürjistler dövme demirle dökme demiri birbiriyle karıştırıp eriterek orta derecede karbon içeren bir alaşım olarak çelik elde etmişlerdir. İlk Çağ ve Orta Çağ’ın erken dönemlerinde metal, ya ham demir olarak ya da bitmiş obje şeklinde el değiştirmiştir. Çin hanedanlık tarihinde Serik ve Çin demiri batıya ihraç edilirken, vergi olarak Hint Wootz’u ve Damaskus çeliği kullanılmaktadır.

Demir, altın ve yeşimtaşını dahi kesebilir. Bir diğer demir ise damarlı mor kuartz görünümündeki sert demirdir. Su ve ateş ona zarar veremez. Çinliler, MÖ 770-476 arası “İlkbahar ve Sonbahar Dönemi” diye adlandırılan dönemin sonlarına doğru maden eritme ocağı teknolojisini geliştirmiştir. Maden eritme ocağında erimiş metal üzerinden demir üretimi, üretim hacmini büyük ölçüde artırmıştır. Bu maden eritme ocağı, daha sonraları top dökümünde de kullanılmıştır. Çin’de demirden yapıma eşyalar, 2000 yıllık bronz madeni işçiliği döneminden sonra yaygınlaşmıştır. Çinlilerin Bronz sanatı geleneğinin kökleri MÖ 3. bin yıla dayanır, bunun sonucunda Çin’de MÖ 500 yılında dünyada dökme demir üretimi başlar.201 Han Hanedanlığı (MÖ 207-MS 220) döneminde ise, MÖ 119 yılında Çin’de tüm dökme demir üretimi ulusallaştırılmıştır. Çinliler, çelik üretimi için de yöntemler geliştirmiştir.

Uzak Doğu’da ise demirin ve diğer metallerin dinsel anlamları da vardır. Çin ejderhaları, demirden korkarlar ve değerli taşları severlermiş. Japonya’da ejderhaların ülkeyi harap eden fırtınalar çıkarmasının nedeninin gölcüklere demir ve pislik atılması olduğu inancı geçerlidir. Çinliler, yağmur istedikleri zaman büyük bir gürültü yaparlar ve ejderha havuzlarına bir demir atarak ejderhaları uyandırıyorlarmış. Demir, “keskin bir tabiata” sahip olduğu için ejderhaların gözlerine zarar vermiş. Onlar da gözlerini korumak için uyanıyorlarmış. Demir, ejderhanın gözlerini kör edebileceğinden dolayı ejderha, bu metalden korkmaktadır. Mısır’da da Horos, gözleri demir olan Set tarafından kör edilmiştir. Kuzey Nijerya’da yaşayan kimi aşiretlerde demir, ölünün simgesidir. Yetişkin ya da yaşlı bir erkek öldüğünde yakınları onu mızrak, sopa, demir parçası vb. kalıcı nesne aracılığıyla temsil ederler; ancak bunlarla da yetinmeyip anıtında da ölüyü donatırlar.³⁰³

Günümüzün Cava demircileri yoksul ve mütevazı insanlardır, ama bazı işaretler onların hala özel bir yerleri olduğunu gösterir. Demirci iseler adları pande’dir (uzman), silah ustası iseler

³⁰³ MACKENZIE Donald A., “China and Japan Myths and Legends”, çev. Koray Akten, İmge Kitabevi Yayınları, 1995.

onlara empu ya da kyai (efendi, usta) denir. Ancak kadim Cava'da metallerin eritilmesi gizemli bir iş olarak görülürdü ve çoğunlukla bir hükümdar gibi onurlandırılan kris-demirci figürü çevresinde başlı başına bir edebiyat oluşmuştur. Demirci eskiden sarayda saygın bir yere sahipti ve kimi durumlarda bütün topluluğu temsil edebiliyordu. Kadim Cava'da demirci ile hükümdar arasındaki ilişkiler kardeşler arasındaki ilişkiler gibiydi. Hükümdarlarınki gibi demircilerin soyağaçları da tanrılara kadar uzanırdı. Bugün hala, silah ustası bir kris demiri dökmeye başlamadan önce atölye bir kayan gibi, yani kutsal bir yer gibi süslenir; işe başlamadan önce getirilen sungular sünnet ya da düğün törenlerinde sunulan sunulara benzer.³⁰⁴

Demirciler, kadın-erkek olarak ayrılan nesnelere yapmakta kullandıkları madenlerin cinsiyetlerini ayırt etmeyi bilirlerdi. Kılıçlar böyledir. Büyülü bir kılıcın dökülmesi işine tüm tanrılar katılır. Bunu kabul eder, anlaştıkları gibi yabancı kişi, onun kafasını krala götürür; kral getirilen kafayı bir kazanın içine koyup kaynatmaya başlar, ama kafa bir türlü pişmez; yabancı kişi, kralın kafasını keser. Kesilen kafa kaynar suyun içine düşer; sonunda yabancı, kendini öldürür, onun kafası da diğer iki kafanın akıbetini paylaşır. O zaman üç kafa pişer ve birbirinden ayrılmaz bir bileşim olur. Üç tümülüs yapılır ve buna üç kral mezarı denir. Kılıç, cinsiyeti olan ve çift oluşturan tek madeni nesne değildir; aynı şey havada uçmayı ya da suların içinde çözülme seven çanlar, Güneyli yerli toplulukların kutsal saydığı bronz tefler için de geçerlidir.

MS I. yüzyılın başlarında kaleme alınan, Taoist azize ilişkin metinlerin bir derlemesi olan Lie-sien tchouan'da (Liezi) Houangti'yi ululaştıran efsaneye benzeyen ve bir dökümcünün tanrılaştırıldığı bir hikâyeye yer almaktadır. T'ao N gan-kong adlı kahraman, demirci ustasıydı. Günün birinde demirli ocağından gökyüzünü saran bir ateş yükseldi. T'ao Ngan-kong kendisini hemen ocağın yanına, yere attı ve affedilmesi için tanrıya yalvarmaya başladı. Demir ocağının üstüne kırmızı bir kuş gelip kondu ve ona; "Ngan-kong, Ngan-kong, senin demir ocağın göklerle irtibata geçti, yedinci ayın yedinci gününde bir ejderha seni görmeye gelecek," dedi. Söylenen günde ejderha gerçekten de geldi ve demirci onun sırtına binip güneydoğuya doğru uçtu. Anlatılan bu hikayenin ilginç tarafı, Taoist bir demircinin kırmızı ejderhanın sırtında ve kuşkusuz demir ocağından gökyüzüne kadar yükselen bu ışıklı yolu izleyerek uçmasıdır. Taoistler genelde ışıklı bir çizgi üzerinde yukarı uçarlar, ama T'ao Ngan-kong örneğinde, demircilerin özellikle de kendilerini harlı ateşin içine atıp feda ettikleri hallerde gökyüzüne alevlerle birlikte çıkmaya bir anlamda yazgılı oldukları görülmektedir. Demircinin döğmek için kızarttığı madenleri tekrar soğutmada kullandığı suyun içerisine batırılarak, bebeğe "su verilmiş" olunur. Abhazlarda yeni doğan çocuk, üzerinde her zaman demir ya da diğer araç-gereçlerin işlendiği demir ocağına, dahası (berekat versin sönmüş olan) kömür yatağına bırakılır (Oset efsanesine göre, Oset demir tanrısının garip bir şekilde genç Batraz'a itaat ettiği uygulamaya bakılabilir).

³⁰⁴ FORBES R.J., "Metallurgy in Antiquity", s. 79-80,

Metallerin de benzer şekilde koruyucu özelliklere sahip olduklarına inanılıyordu. Demir, Asya yaylalarında, hala Çin saldırılarına karşı koruyucu bir metal olarak kabul edilmektedir. Çin’de demir, ejderhalara karşı koruyucudur. Mısır’lı ölümlerin ruhları, öteki dünyada, mezarlarına konulan muskalar tarafından tıslımlanmaktaydılar. Kralların ruhları güneş tanrısının teknesine bindiklerinde, metaller tarafından konmuyorlardı. Piramit yazıtlarında “Sana gümüş blokları ve yeşim parçaları getirdik” denmektedir. Altın, güneş tanrısının, gümüş ise ay tanrısının metalleri idi.

Çin’de de, benzer bir biçimde, metallerin dinsel anlamları vardır. Su, yağmur ve yıldırımın Ejderha tanrıları, pek çok değişik altın rengiyle ilgiliydiler. “Altın”, simyacılar tarafından diğer metallerle birleştirilerek renklendiriliyordu. Nitekim Çin’de aşağıdaki yazıda olduğu gibi, kırmızı, sarı, beyaz, mavi ve siyah altın hakkında bazı bilgilere rastlanmaktadır;

“Bin sene önce safı altından doğan sarı ejderha derin bir yere girdiğinde sarı bir kaynak fişkirir; ve eğer bu kaynaktan bazı parçalar (ince toz) yükselirse, bunlar sarı bir buluta dönüşür. Yine aynı şekilde, sekiz yüzyıl önce mavi altından doğan mavi ejderhalardan havai kaynaklar ve mavi bulutlar ortaya çıkmıştır; Kırmızı, beyaz ve siyah kaynak ve bulutlar da, bin sene önce aynı renkli altınlardan doğan kırmızı, beyaz ve siyah ejderhalardan geliri ...”

Uzak Doğu’nun ejderhası altınla olduğu kadar bakır ile de özdeşleştirilmiştir. Japonya’daki tarihsel kayıtlarda, İmparator Hwang’ın bir ejderhayı, sırtına binip gökyüzünde gezinmek için nasıl yere indirdiği anlatılır. “Önce, bir dağdan bakır topladı. Sonra bir saç ayağı yaptı. Aniden, bir ejderha, bıyıklarını sarkıtarak ona doğru geldi”. Kral, tanrıyı bir hava aracı olarak kullandıktan sonra, tebaasından en az 70 kişi onu aynı şekilde izlemiştir. Hwang, cinnabar’ı (ejderha kanı olarak bilinen cıva kükürt) eriterek “ölümsüzlük likörü”nü (Japoncası “soma”) hazırlayan kraldır. Wang Fu’nun Rhyayih adlı eserinde anlattığına göre; Çin ejderhaları demirden korkarlar ve değerli taşları severler. Japonya’da, ejderhaların ülkeyi harap eden fırtınalar çıkarmasının nedeninin gölcüklere demir ve pislik atılması olduğu inancı geçerlidir. Çinliler, yağmur istedikleri zaman, büyük bir gürültü yaparlar ve ejderha havuzlarına demir atarak ejderhaları uyandırırlandı. Demir “keskin bir tabiata” sahiptir ve ejderhaların gözlerine zarar verir, bu nedenle onlar da gözlerini korumak için uyanırlar. Çin’de, bakır, karanlık ve ölümlü bağdaştırılır. Karanlıkların Taşı’nın içi boştur ve su ya da bakırın yaşamsal ruhunu ihtiva eder. Ejderhalar bunlara ve güzel kıymetli taşlara çok düşkündürler.

Çince “tong” sözcüğü hem bakır hem de pirinç için kullanılır. Ortasında kare bir delik olan madeni para bakırdan yapılırdı. Bin tanesi yan yana sıralandıkları bir “ip” oluştururdu. Bu madeni paraların değeri zamanla değiştiğinden bazen bunlar eritilip mutfak gereçleri veya silah yapılır, bazen de bu gereçleri eriterek madeni para yapmak daha karlı olurdu. Kuzey Çin’de zifaf yatağına bakır kase ve ayakkabılar koymak adeti vardı. Çünkü tong; bakır ile tong; beraber olma, eşeslidir ve ayakkabılar (xie) her zaman çifttir. Böylece sembolik olarak çiftin beraber yaşlanması dileği ifade edilirdi.

Sekizinci cehennemde, başkalarına zarar vererek para kazanmış günahkârlar eritilmiş bakır içmek zorundadır. Altıncı cehennemdeyse, şehvetli günahkârlar dans etmek için bir eş bulduklarını zanneder ve ona sarılırlar. Ancak sarıldıkları kızgın bir bakır sütundur. Shang Hanedanlığı’nın (MÖ 1.050 yılında sona ermiştir) son İmparatorunun, muhaliflerini bakır sütunlara bağlayıp sonra da bunları kızdırıncaya kadar ısıtan bir sadist olduğu söylenir. Tunç sütunların, Güney Çin sınır bölgelerinde sınır işareti olarak önemli bir işlevi vardı.

Çin'den, ipeği elde eden İran'lılar, bu maddenin temsil ettiği kültürün sahipleri değildiler, onlar sadece ipek talebini artırdılar. Çin medeniyeti, eski maden arayıcıları ve kaşiflerin, az gelişmiş topluluklarla temas ettikleri ve yeni yaşam biçimlerini tanıttıkları zamanlara dayanmaktadır. Bu öncülerin ne tacirler tarafından tercih edilen, ne de yeşil bölgelerin arayışı içinde göç eden kabiller tarafından izlenen yolları takip etmeleri gerekiyordu. Onlar, orada burada, altın, mücevher ve otların arayışı içinde dolaştılar ve dolaşırken, her zaman iyi topraklara düşmesi de, medeniyet tohumları ektiler.

Çin inanışlarında Lao Tze, ilk madencilerin ve altın arayıcılarının tanrıçası, bir su tanrıçasıydı. Lao Tze'nin yazılarında, onun dişi ve aktif Tao'u, "Her şeyin Anası", su ile yakından ilgilidir. "Sakin ve Huzurlu Doğa" adlı bölümde, su anlatılır ve Dr.Legge'nin yorumuna göre "Tao'nun yolunun bir illüstrasyonu olarak, su, Lao Tze tarafından tekrar tekrar kullanılmıştır." En yüksek mükemmellik, suyunki gibidir. Suyun mükemmelliği ondan her şeyin yararlanmasında ortaya çıkar.

Çin mitolojisinde başlangıç ve sonlar çok büyük bir önem taşır. Bu çok çeşitli yaratılış mitlerinden (kozmonilerden) ve olayların, icatların, canlıların başlangıcına dair anlatılmış birçok mitem aşikârdır. Çin mitolojisindeki önemli diğer öğeler de evrensel felâketler ve bunların sonucu oluşabilecek yeni yaratılış durumlarıdır. Ayrıca sonraki dönemlere doğru ağırlık kazanan bir başka husus da ideal yönetici fikridir ve Çin mitinde ideal yönetici, imparator fikri ve ilgili mitler çok büyük önem taşımaktadır.

Çin mitolojisi, Budizmin Çin'de yayılmasıyla birlikte farklılaşmıştır. Bu sebeple Budizm öncesi Çin mitolojisi ile Budizm sonrası Çin mitolojisi, birbirine çok benzemekle birlikte, farklılıklar içerirler ve Budizm sonrası Çin mitolojisinde senkterizm yoğun biçimde görülmektedir. Mitlerde Budist kökenli öğeler, kahramanlar ile Daoist kökenli öğeler ve kahramanlar karışık biçimde yer aldıkları gibi bazen aynı kahraman hem Budist hem de Daoist özellikler sergileyebilir. Budizm öncesindeki Çin mitolojisine dair kaynaklar azdır ve bugün bu alandaki çalışmaların çoğu, görece konu aldığı zamandan daha yeni sayılabilecek, Konfüçyüsçü metinlerdendir. Çin mitolojisinin çok yoğun bir siyasî karakteri vardır; sonradan gelen Konfüçyüsçü alimler ve yazarlar mitleri genelde siyasî ve tarihî gerçeklikler olarak yorumlamış; bunlara siyasî ve tarihi anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin "iyi imparator" ile "kötü imparator" gibi siyasî ve toplumsal fikirlerini bu mitlerde tarihî birer ibret ve nasihat kıssası olarak kaydetmişlerdir.

UZAKDOĞU MİTOLOJİSİ

Uzakdoğu ve Japon mitolojisi, eski Japon mitleri, efsaneleri ve inançlarıdır. Günümüzde genellikle ana akım olarak bilinen Japon mitleri Kojiki, Nihon Shoki ve bazı tamamlayıcı kitaplara dayanmaktadır. Kojiki Japonya'nın mitleri, efsaneleri ve tarihi hakkındaki en eski metinlerdir. Shintoshu ise Budist bakış açısıyla Japon mitolojisinin ve tanrılarının kökenini açıklamaktadır.

Japon mitolojisinde bir önemli mit de Japonya İmparatorluk Ailesi'nin Güneş tanrıçası Amaterasu'nun soyundan geldiğidir. Ancak 1945 yılında Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nı kaybetmesinin ardından İmparator Hirohito bu iddiadan vazgeçmiştir. Japon mitolojisi, 2 olayla başlamıştır. Biri tanrıların diğeri ise Japonya'nın oluşumu ile ilgilidir. Akılda tutulamayacak kadar fazla tanrıya sahip olunan bu mitolojide ilk tanrılar Gök Tanrısı İzanagi ve Yer Tanrıçası İzanami'dir. İzanagi ve İzanami ilk olarak yeryüzündeki kara parçasını yaratmış ve bu adalara yerleşip diğeri tanrılarını doğurmuşlardır.

Uzakdoğu mitolojisinde madenler ve madencilikle ilgili en önemli figür Tataradır. Tatarabuki (buki, fuki'den hava üfleme anlamına gelir) demir üretimi için eski bir Japon yöntemidir. Tatar süreci, günümüz Japonların atalarının durmaksızın çabalarıyla inşa edilen Japonya'ya özgü demir üretmek için bir yöntem olan bin yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Kanayago-kami (Kanayago tanrısı) Çugoku dağlarındaki tatarada bulunmaktadır. Bu tanrıya adanmış ana tapınak (adı tam anlamıyla "metal işçisinin çocuğu" anlamına gelen karakterlerle yazılır) Shimane Eyaleti, Yasugi şehrinde Nishihida'da bulunurken, bu bölgede Kanayago-kami'ye bağlılık oldukça yaygındır. Çugoku bölgesi ancak Kyushu'dan ve Şikoku'nun bazı kısımlarından uzak Kanto bölgesine ve Tohoku'nun bazı bölgelerine kadar uzanıyor.

Kanayago-kami'nin hikayesi şöyledir: "Uzak geçmişte, Kanayago-kami göklerden Harima eyaletindeki Shiso-no-kori adı verilen bir yere karar verdi. Oradaki insanlara nasıl demir yapılacağını öğretti ve kayadan demir bir su ısıtıcısı yaptı. O zamandan beri, bu yer, Hyogo Eyaleti, Shiso İlçesi, Chikusa kasabası yakınlarındaki Iwanabe olarak adlandırıldı. Ancak, yakınlarda yaşayabileceği hiçbir dağ olmadığı için Kanayago-kami, "Batının ulaşmasını yöneten tanrı olacağım, batıya doğru ilerleyip orada uygun bir yerde yaşayacağım" dedi.

Japon mitolojisinde metal tanrısının çok kıskanç bir kadın olduğuna inanılıyordu ve fırın alanında hiçbir kadına izin verilmemiştir. İşçilerin hepsi erkekti ve eşleri, tanrıça kıskançlığına uğramamak için operasyon sırasında herhangi bir makyaj yapmamışlardır. Bu yüzden metallerle ilgilenen Tanrı'dan ziyade Tanrıça'dır. Başlangıçta kolayca indirilip fırına konulan demir kumu türüne 'komori' demir kumu 'hemşire' demir kumu denir, bu da diğeri demir kum türlerinden çelik üretiminde her şekilde yardımcı olur. Üretilen çeliğin en iyi kısmına 'Tamahagane' denir ve kalitesi dünyanın en üst seviyesindedir ve Japon kılıçları gibi keskin kenarlar için kullanılır. Fırın topraktan yapılmıştır.

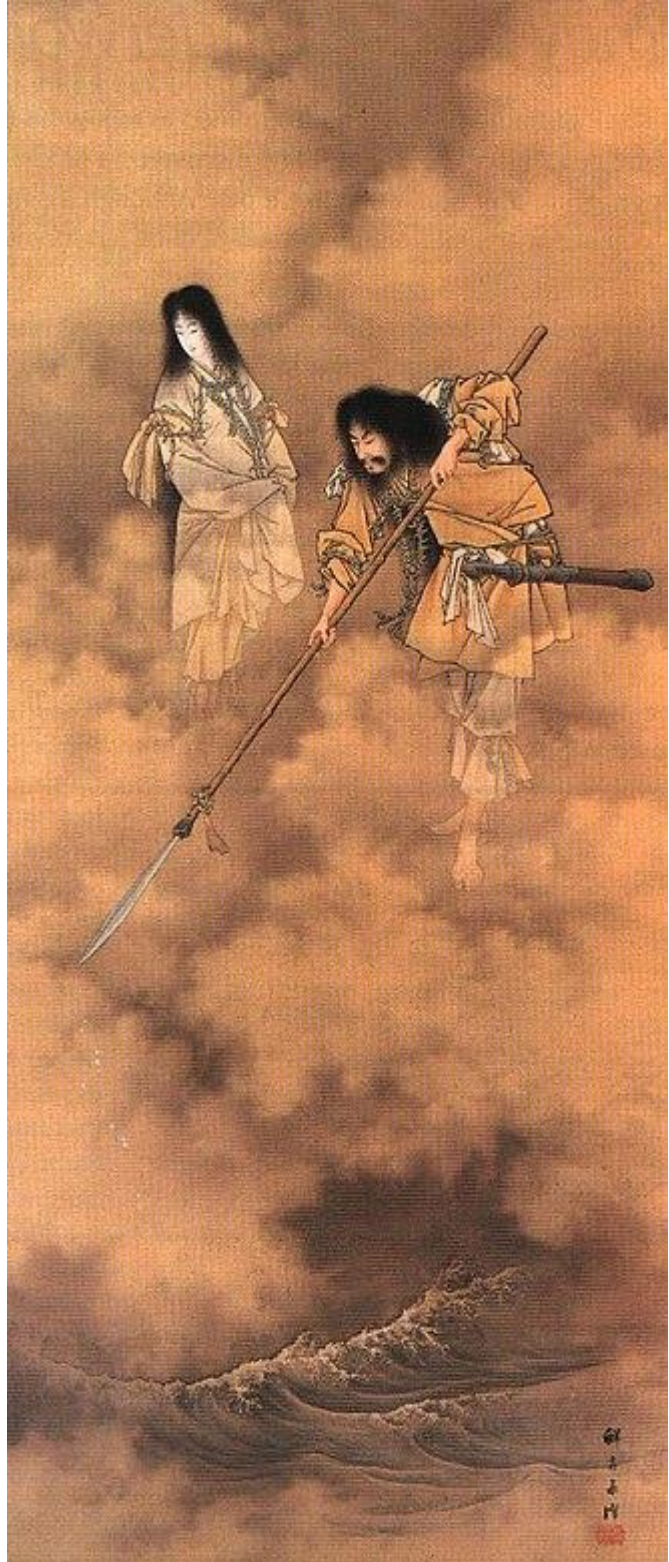
Tatar, Shimane eyaleti aracılığıyla Kore'den Japonya'ya ithal edildi ve San'in bölgesi demir üretimi için gerekli bir ingredient olan titanyum manyetiti bakımından zengin olduğunu görünce, Japon tarihinde çok erken bir tarihte burada kaldı. Eski Japonya'da özellikle Kojiki'nin (başlangıçta İmparator Temmu tarafından sipariş edildi) derlenmesinin tamamlanmasından iki yıl sonra, İmparatoriçe Gemmei, Fudoki'nin derlenmesini emretmiştir. Kojiki bir tarih kitabı gibi Fudoki ansiklopedi gibiydi, her eyalette kronik coğrafya, bitki ve hayvan türleri, insanların yaşam tarzları ve önemli tarihsel olaylar Fudoki'nin çoğu artık mevcut değil, ancak Izumo-no-Kuni-Fudoki çoğunlukla taktikte kalıyor. Bu nedenle, 8. yüzyıl

Izumo'daki yaşam hakkında Japonya'nın diğer bölgelerinden çok daha fazlasını biliyoruz. Tatar hakkında birçok ayrıntı içerir.

Bir başka yetkili kaynak olan Şinto Ansiklopedisi, Kanayago tanrıçasının demirci topluluğunun atalarının bir kültürünün merkezinde bir Kajishin kami olduğunu şöyle anlatıyor:

“Bu endüstrilerde çalışan insanlar tarafından korunan demircilik ve metal dövme kamisi, premodern zamanlarda demirciler (kaji), hem kasabalarda yaşayan sedanter yaşamları hem de körük üreticileri (tatarashi) ve metal tekerleri (imoji) ile birlikte köyden seyahat eden demir işleyen meslek gruplarına katılacaklardır. Her iki durumda da, bu tür bireyler, demirin büyü gücünü kontrol etme yetenekleri nedeniyle yarı dini bir karaktere sahip olarak görülüyordu.

Kanayago no kami kültü esas olarak Japonya'nın Batı Honshū bölgesinde yayılmıştır ve Hirose (Shimane Eyaleti) kasabesindeki Kanayago Jinja tapınağı, kami'nin ana tapınağı olarak kabul edilmektedir. Kajishin olarak ibadet edilen diğer kamiler arasında, demirci Amatsumara (Yamato no kanuchi Amatsumara), Ishikoridome ve Amenomahitotsu no kami de dahil olmak üzere Kojiki ve Nihongi'de ortaya çıkan bir dizi tanrı vardır. Bunlardan Amenomahitotsu, Nihongi'nin Kanadakumi kılığında göksel torunun (tenson kōrin) iniş bölümünde ortaya çıkar ve aynı zamanda Amanimahitotsu no mikoto adıyla Harima fudoki'de görünür.

Japonya anakarasında demircilik ve dövme geleneklerinin ilk kurulmasına rağmen, kilit tanrılarla ilgili en ayrıntılı bilgilerin şaşkıncı bir şekilde demirciliğin tanıtıldığı Okinawa Adası'nda bulunması şaşkıncıdır. Okinawa'da demir üretilmediğinden, çelik üretimi ve demircilik tekniklerinin geliştirilmesi diğer ileri alanların gerisinde kaldı. Demir ve zenginlikleri için susuzluk, demir ve demircilik tekniklerinin ortaya çıkmasıyla ilgili Okinawan efsanelerinin kaynağı olabilir. Bununla birlikte, görünüşe göre, sadece halk masalları aracılığıyla, çelik yapımında ve demircilik sanatında istenen becerilerin Okinawa'ya

ne zaman, nereden ve nasıl geldiğine dair tahmin edilebilir. Bu nedenlerle, “Tatara” kelimesi, yüksek fırın anlamına gelen Hindistan’da ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Nishihida, Hirose Tapınağı, çelik yapımının ve demirciliğin tanrıçası/tanrısı Kanayago için kurulmuş bir ibadet merkezidir. Kuzey Okinawa’daki Yanbaru alanındaki saha çalışmaları sırasında görebildiğimiz dört demirci ilahi kaydırma, ayrıntılarda farklılık gösterse de temelde aynı kompozisyona sahiptir ve bu durum günümüz Japonya’ında festivallerle kutlanılmaktadır. Festivaller, Kanayago-jinja türbesinde ilkbaharda 3. ayın ortalarında ve sonbaharda 10. ayın başlarında yapılır, tarihler Çin burç takvimine göre belirlenir. Geçmişte Hida’daki Kanayago festivali, tatara ustalarının ve demircilerin uzak illerden, Izumo ve komşu Hoki eyaletinden geleceği bir etkinlikti.³⁰⁵

Amatsumara, Japon mitolojisinde ortaya çıkan bir demir işçiliği tanrısıdır. ”Kojiki”de yer alır ama “Nihonshoki”de (Japonya Günlükleri) görünmez. Şinto tanrılarına verilen “kami” veya “mikoto” gibi unvanları da yoktur. Amatsumara, güneş tanrıçası Amaterasu’nun bir mağarada nasıl saklandığını ve bir ayna ve merhamet tanrıçası Amenouzume’un dansı ile çekildiğini anlatan ”Kojiki”nin Iwatogakure bölümünde görünür. Amatsumara cennetin metal dağından çelik kullandığını belirtir. Bu yüzden Japon mitolojisinde Ishikoridome’un aynayı yapmak için kullandığı demiri rafine ettiğine inanılır.

Başka bir teori, ilahi bir unvan olmadığından, Amatsumara’nın bir tanrının adı değil, demirciler (veya tanımlı ataları) için genel bir terim olduğunu belirtir. “Amatsumara” adındaki “Amatsu”, Amatsukami’yi (cennet tanrıları) ifade eder, ancak ‘mara’nın anlamı hakkında birkaç teori vardır. Başka bir teori, ‘mara’nın’ tek gözlü ‘anlamına gelen’ me-ura ‘dan geldiğini, demirin sıcaklığını renginden kontrol etmek için bir gözü kapatan demircilerin uygulanmasına (veya demircilerin mesleki tehlikesine) atıfta bulunduğunu belirtir. Başka bir teori ‘mara’nın demir anlamına gelen Moğolca bir kelime olduğunu belirtir. Ayrıca demircinin çekiçlerinin bir penis ile karşılaştırıldığı ve bu yüzden penis için argo bir kelime olan ‘mara’nın ismin bir parçası haline geldiği başka bir teori d bulunmaktadır.

Japon mitolojisinde, İnari Okami, doğurganlık, pirinç, çay ve tarım tanrısı olarak bilinir. Daha sonraki dönemlerde İnari, kılıç ustalarının ve tüccarların hamisi olmuştur. Japon mitolojisinde çoğunlukla erkek, kadın ve çift cinsiyetli olarak tanımlanmaktadır. İnari, MS 711’de İnari Dağı’nda bir tapınak kurulduğundan beri ibadet edilmektedir. Ancak bazı bilim adamları ibadetin 5. yüzyılın sonlarında başladığını düşünmektedir. 16. yüzyılda İnari, demircilerin hamisi ve savaşçıların koruyucusu haline gelmiş ve İnari’ye ibadet dönemi Edo döneminde Japonya’ya yayılmıştır. İnari, Japonya’daki Şinto ve Budist inançlarında popüler bir figürdür. Japonya’daki Şinto türbelerinin üçte birinden fazlası (32.000) İnari’ye ithaf edilmiştir. Ünlü kozmetik şirketi Shiseido gibi modern şirketler, İnari’yi şirket merkezlerinin üzerindeki türbelerle, koruyucu kami olarak revize etmeye devam ediyor.³⁰⁶

Edo döneminden başlayarak Japonlar, İnari’yi ahşap işleme, tekstil ve özellikle demircilik ve kılıç ustası gibi farklı el sanatları ile ilişkilendirmeye başlamıştır. Bu bağlamda insanlar genellikle İnari’den erkek bir tanrı olarak söz ederler. Kılıç ustasının ruhuna rehberlik eder, çekiçini sıcak metal üzerine indirir. İnari’nin bu genişlemesi kısmen, Edo döneminde Japonya’nın askeri hükümeti olan Tokugawa Shogunate’in, temel zenginlik biçimini pirinç temelli vergilerden altın bir standarda kaydırması ve Japonca “başarı” fikirlerini izlemesi

³⁰⁵ www.hitachi-metals.co.jp (Erişim 01.06.2020)

³⁰⁶ WILKINSON, Philip, “Kökenleri ve Anlamlarıyla, Efsaneler & Mitler” çev. Emel Lakşe, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

nedeniyle olabilir. Başarı ile olan ilişkisi sayesinde, Inari bu kültürel değişimi izleyerek, alanını altın ve diğer metaller alanına genişletmiştir.

Inari, refah ve başarı tanrısıdır ve Inari'nin Japonya'daki popülaritesini açıklamaya yardımcı olan evrensel bir çekiciliğe neden olur. Bu refah Edo döneminde (1600-1868) ustalara ve demircilere Inari'nin önemi göz önüne alındığında, tarım ve sanayiye eşit ölçüde uygulanır. Çünkü bu dönemde demirciler Japon endüstrisinin ve samuray kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu modern döneme kadar devam eder, birçok şirket Inari'ye önem verir.

Kagutsuchi, Japon mitolojisinde demirci ateş tanrısıdır. Kagutsuchi aynı zamanda demirci ve seramik işçilerinin koruyucu tanrısıdır. Bu tanrıya Kyoto yakınlarında biri Atago Tapınağı olan birkaç tapınakta ibadet edilmektedir. Kagu-tsuchi'nin Japon mitolojisinde doğumu, dünyanın yaratılışının sonuna gelir ve ölümün başlangıcını işaretler. Mitolojide, efsane içeren bir kaynak, Japonya'nın yaratılışı, Guangin, onun ölümü sancıları içinde, su tanrısı taşıyan Mizuhame o şiddetli olması gerektiğini eğer Kagu-Tsuchi yatıştırmak için onu talimat vermiştir. Bu hikaye ayrıca geleneksel yangın söndürme araçlarına referanslar içerir: su ve ıslak kil taşımak için su kabakları ve boğmak için su sazlıkları kullanılmıştır.³⁰⁷

Yeraltı dünyasının Japon Budist tanrısı Emma'dır. Bu tanrı, yeryüzünün altındaki Sarı Yaylar'da gümüş ve altın, pembe inciler ve diğer mücevherlerle kaplı büyük bir kalede yaşadığına inanılmaktadır. Ölülerin yargıcidir ve arafa mahkum olanların günahlarını not eder ve Buda'nın Yasası'na göre cezalarının derecesine karar verir. Masum bir kişiyi öldüren herkes erimiş metalden oluşan bir kaynama kazanına fırlatılır. Ancak, merhamet Kannon tanrıçasının 33 mabedinin her birine bir hac yapmışlarsa, yaptıkları tüm kötülükler ortadan kalkacaktır. Bazen daha az acımasız olarak tasvir edilir ve kendisinden önce görünenlere hayat verir.

Eski Japon efsanelerinde modern çağın başlangıcına kadar 33.000'den fazla demirci olduğunu (silah ve zırh yapımcıları) doğrulamaktadır. Japon silah tarihi çok eskilere dayanıyor. Ancak, bu tarihin efsanevi dönüm noktası efsanevi bir kılıç üreticisi olan Amakuni Yasutsuna'nın MS 700'lerde Asuka döneminde önemli bir "tachi" olarak bilinen ilk tek kenarlı kavisli kılıcı tasarlamasıdır. Budizm'in Çin'den Japonya'ya gelmesiyle ilişkili olan Japon güzel sanatları ve mimarlık tarihinde de tarihi bir dönemdir. Eski bir efsanede Amakuni'yi "Samuray Kılıcı'nın Yaratıcısı" olarak tanımlar. Amakuni ve oğlu Amakura, imparator Mommu'nun (683-707) savaşçı ordusuna kılıç yapmak için görev yapan zırh ekibine liderlik eden ünlü demircilerdi. Daha sonra oğlu Amakura babasının çalışmalarına devam etti.

Birgün Amakuni ve oğlu Amakura atölyelerinin kapısında durup savaştan dönen imparatorluk savaşçılarına baktılar. Zırhlarının başarılarına rağmen Amakuni'ye herhangi bir takdir madalyası verilmedi ya da övülmedi. Savaşçıları izleyen Amakuni aniden savaşçıların neredeyse yarısının savaş alanından kırık kılıçlarla döndüğünü fark etti. Birden silahların işe yaramaz olduğunu anladı. Hayal kırıklığı onu o kadar bitirdi ki kırılma nedenlerini öğrenmek için kılıç kalıntılarını topladı. Silah tasarımları hatalı mıydı? Bnu çözmesi zaman almıştı. Yedi gün ve gece boyunca hiçbir şey yiyip içmedi ve bu süre zarfında kılıç yapımının daha iyi bir yolunu aradı.

Efsaneye göre birgün gördüğü rüyada sorununa ustaca bir çözüm buldu. Yumuşak bir çelik çekirdeği daha sert bir yüzeyle kaplaması gerektiğini ve silahın kavisli bir kenarı olması

³⁰⁷ AŞKENAZY, Michael. Japon Mitolojisi El Kitabı, Santa Barbara, California: ABC-Clio, 2003.

gerektiğini fark etti. Bu kısım kesmek için daha uygun ve darbelere karşı daha dayanıklı olacaktı. Düz kılıçlar uygun şekilde dövülmüyordu, sert cisimlere karşı yeterince dayanıklı değillerdi hatta savaşçıların zırhları bile bu kılıçları kırmaya yetiyordu. Amakuni “eğer savaşçılarımız kılıçlarımı savaşta kullanmak istiyorlarsa kırılmayacak bir tane yaratmaya çalışacağım” dedi.

Lawrence Winkler’in Samuray Yolu adlı kitabında şöyle yazıyor; “Baba ile oğul iki demirci ustası kendilerini demirhaneye mühürlediler ve ilhan için Şinto tanrılarına dua ettiler. Yedinci gecede kutsal Kami bir rüyada onlara kılıcı gösterdi – tek bir kenarlı, hafif kavisli bir kılıcın parlayan görüntüsü. Ne yapacaklarını bile tam olarak bilmeden güneşin ilk ışıkları ile birlikte en kısa sürede demirhaneye koştular. Demiri dövmeye başladılar, yaptıkları kılıç onları açığa çıkarıyordu.”

Amakuni ve oğlu 31 gün boyunca çok çalıştılar. En iyi demirler en iyi çelikler eritildi ve genlerden bir gün artık kavisli, yeni, tek kenarlı kılıçlar hazırlandı. Neredeyse imkânsız bir iş başarılmıştı. İlahi demirci ve zanaatkâr Ilmaren’in bir Sampo yaratması gibi Amakuni de imparatoru Koleksiyonua’ya ilk kavisli Nippon To olan Kogarasu Maru yani “Küçük Karga”yı yaptı.

Eski ve feodal Japonya’nın samurayları tarafından kullanılan ilk katana silahıydı. Yetenekli ve hırslı bir kılıç ustası olan Amakuni hiçbir darbenin kıramayacağı silahlar yapan ünlü Yunan tanrısı Hephaistos’u hatırlatıyor. Amakuni’nin ne zaman öldüğünü kimse bilmiyor ama bir efsaneye göre o sadece kılıçların mutlu ve saygın bir ustası değildi aynı zamanda yarattığı bıçaklardan alınan çok miktarda kanla ölümsüzleşmişti.³⁰⁸

Benzer şekilde Uzakdoğu mitolojisinde kutsal olarak kabul edilen Vaisravana (demir adam heykeli) bulunmaktadır. Budha inanisinde kutsal olarak kabul edilmiş ve çok uzun bir dönem insanlar tarafından tapınağında ziyaret edilmiştir. Yaklaşık 24 santimetre boyunda ve 10 kilogram civarında olan Demir Adam Heykeli yaklaşık 15.000 yıl önce gökten gelen bir meteordan imal edildiği ve göksel bir nitelik taşıdığına inanılır. Bu heykeli elinde bulduran kişilerin de kutsal olduğuna inanıldığından çok uzun yıllar boyunca çeşitli imparatorluklar ve derebeyleri demir adam heykeline sahip olmaya çalışmışlardır.

Japonların ve Şinto dinine inananların en önemli tapınaklarından birisi de Koganeyama Jinja’dır. Koganeyama Jinja, Kuzey Japonya’nın Tohoku bölgesinde Wakuya’da bulunan bir tapınaktır. Japonya’da kutsal kabul edilen altın madenin ilk üretildiği yer olması nedeniyle önem kazanmış ve Japonya hükümeti tarafından bu tapınak Ulusal Tarihi Sit Alanı ilan edilmiştir. Koganeyama Jinja’nın kuruluşu ve bölgede altın keşfi tarihi bilinmiyor. Tapınak, MS 740 yılında, İmparator Şomu Nara Daibutsu inşa ettirirken , tüm eyaletlere heykel için altın bağışını isteyen bir çağrı göndermiştir. Mutsu Eyaleti’nin hükümdarı Kudara-no-konikishi Kyofuku (Baekje Kralı Uija’nın soyundan gelen), Tōda Bölgesi’nden yaklaşık 13 kilogram altın ve ardından iki yıl sonra 13 kilogram altın kumu göndererek tapınağı oluşturmuştur. Bu hali ile Koganeyama Jinja tapınağı Şinto dini tapınakları arasında önemli bir yere sahiptir.

³⁰⁸ <http://www.dinvemitoloji.com/2019/02/efsanevi-japon-demir-ustasi-amakuni.html> Erişim (01.06.2020)

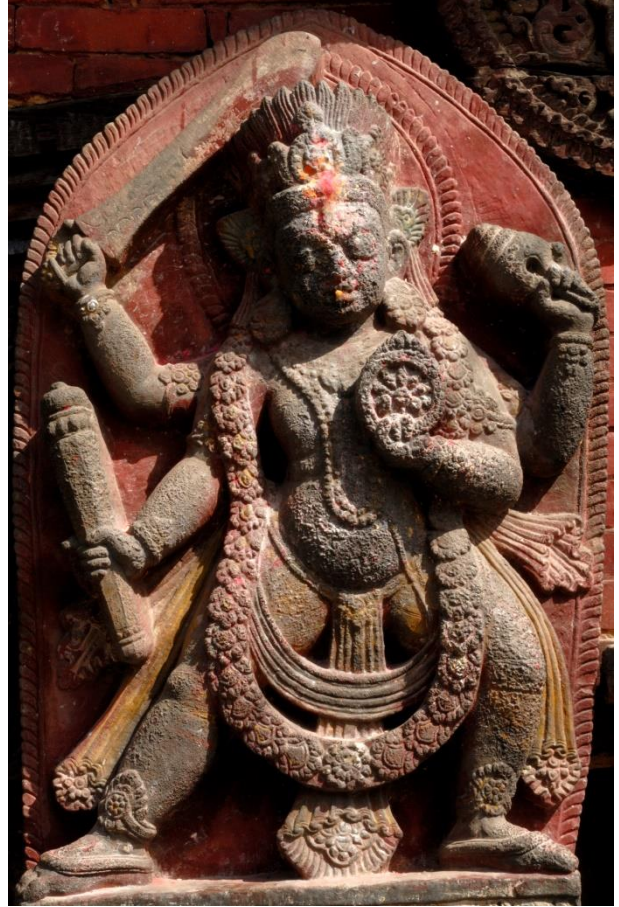
HİNT MİTOLOJİSİ

Hint mitolojisi dünyanın en eski mitolojilerinden biridir ve diğer emsallerinden oldukça farklıdır. Mezopotamya, Mısır ve Yunan mitolojilerine göre daha geniş kapsamlı ve günümüzde sosyal ve dini çevreleri üzerinde etkisini korumaktadır. Hint dininde, mitoloji ön plandadır. İlk bakışta çok tanrılı gibi görünür. Tanrılar panteonunu oluşturan tanrıların aslında tek bir tanrının suretleri veya ifadeleri olarak nitelendirilir. Bütün tanrıların görüntülerinin arkasında tek bir yüce gerçek vardır. Özellikle Vedik dönemde, neredeyse doğadaki her güç ilâhlaştırılmış ve tanrıların sayısını hesaplamak imkânsız olmuştur. Yıllar içinde bazıları diğerlerinden daha önemli hale gelmiştir.

Hindistan kıtası şaşırtıcı derecede çok türde coğrafi bölgeyi kapsar. Kuzeyde sarp Himalaya dağları uzanırken daha güneyde Ganj nehrinin geniş tarım düzlükleri bulunur. Yüksek yaylalar ile alçak kıyı bölgeleri geniş yağmur ormanları ile kurak bölgeler bir aradadırlar. Kavurucu sıcakları izleyen muson yağmurları ile dünyanın bu bölgesinde iklimde aşırı uçlarda gezinir. Bu çok çeşitli ve öngörülemez topraklar zengin bir mitolojinin doğmasına sebep olmuştur. Bu mitlere ait tanrılar Tibet ve Sri Lanka gibi başka yerlerde de yayılmıştır. Hint inancı sisteminin en belirgin özelliği gerçeği Nirvanayı (ruhsal esriklik) veya aydınlanmayı bulmak için dünyadaki kaosu ve ön görülmezliği aşma arzusudur. İnsanların çok eski çağlardan beri bu arzularına ulaşmak için meditasyonu kullandıkları bilinmektedir. Yapılan kazılarda MÖ 3 bin yılın ortalarında bugünkü Pakistan'ın yerinde yükselen İndüs Vadisi medeniyetinde insanların meditasyonla özdeşleşiren bir tanrıya tapındıklarına dair kanıtlar bulunmuştur. Çarpıcı İndüs Vadisi medeniyetinin MÖ 2 bin yılda Bronz çağı kabilelerinden oluşan Aryan akıncıların sürekli saldırıları altında sona ermiştir.

Hint inanışlarında metallerin kökenine ilişkin birçok mitsel gelenek vardır. Metaller bir tanrının ya da bir yarı-tanrının bedeninden biterler. Hin mitolojisinin en önemli tanrısı Indra'nın "organlarının kesilmesi" mitinde aşırı soma nedeniyle sarhoş olan tanrının bedeninin "akmaya" başladığı, böylece de her tür canlıyı, bitkiyi ve metali doğurduğuna inanılır. Göbeğinden dışarı yaşam soluğu çıkar ve demire değil, gümüşe değil kurşuna dönüşür. Eğer bu durum ersuyundan biçimi akarsa altına dönüşür.³⁰⁹

Hint mitolojisinde Aharman ve Az (tensel istekler demonu) Ahura Mazda bu dünyaya rahip olarak gelecek, yanında rahip olarak gelen Srös olacak ve Ahura Mazda elinde kutsal kemeri tutacaktır. Kötü Ruh ve Az içeri girdikleri gök eşliğini gerisin geri geçerek karanlıklara kaçacaklar ve ejderha Göccihir kötü varoluşun üzerine akacak erimiş maden içinde yanacak ve bu maden

³⁰⁹ ELİADE Mircea, "Demirciler ve Simyacılar" Forgerons et Alchimistes Flammarion, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

yeryüzünün kirini ve kokuşmuşluğunu tüketecek, onu arındıracaktır. Kötü Ruh'un içeri girdiği delik bu madenle kapatılacak, böylece kötü varoluşu yeryüzünden uzaklara kovacaklar ve kâinat yenilenecek, dünya ebediyen ölümsüz olacak ve ilerleme ebedi olacaktır.³¹⁰

Hint mitolojisinde maden ve madencilikle ilgili birçok tanrı bulunmaktadır. Bu tanrılardan en önemlisi Savitri'dir. Savitri adı, "canlandırmak, gayrete geçirmek" eyleminden türetilmiştir. Savitri, canlandırıcı, harekete geçirici bir tanrıdır. Güneş tanrısıdır, dünyayı canlandırır ve harekete geçirir. Bu tanrıya on bir ilahide yakarılır, ayrıca adı çeşitli yerlerde geçer. Altından bir tanrıdır. Altın gözlü, altın elli ve altın dilli lakapları ona özgüdür, arabası da altındandır. Bu araba, kahverengi renkli, beyaz ayaklı iki veya daha fazla at tarafından çekilir. Altın renkli, güçlü ışınlarını etrafa dağıtarak, göğü, yeri ve cenneti aydınlatır. Altından güçlü kollarını yükseğe kaldırır ve böylece bütün canlıları uyandırır, onları kutsar; dünyanın her köşesine uzanır. Yukarı ve aşağı giden yollar üzerinde arabasıyla dolaşarak bütün yaratıkları izler.³¹¹

Güneşin ışıklarıyla birlikte parlayan sarı saçlı Savitri, ışığını devamlı olarak doğudan gönderir. Onun havada duran eski yolları tozsuz ve geçilmesi kolaydır. O, kendisine tapınanları buradan korur. Çünkü, ölmüş kişilerin ruhlarını doğru yere yönlendirmesi gerekmektedir. Kötü rüyaları giderir, insanları günahtan arındırır, şeytanları ve büyücüleri uzaklaştırır. Kurulu düzeni gözetir, rüzgarı ve suları kendisine bağlı kılar. Diğer tanrılar onun önderliğinde ilerler. Savitri genellikle Sürya'dan ayrılır, çünkü onun, güneşin ışıklarıyla birlikte parladığı söylenir. Güneşi sevk ettiği veya insanların günahsız olduğunu güneşe açıkladığı söylenir. Ancak bazı ilahi ve beyitlerde ikisini birbirinden ayırmak oldukça zordur.

Hint mitolojisinde maden ve madencilikle ilgili bir başka tanrı da Tvaştri'dir. Tvaştri; yedi panteonun biçimsel yönden en belirsiz tanrılarında biridir. En üstün sanatçı ve en hünerli işçi tanrıdır. Belki de bu nedenle sadece eli veya kolu betimlenir ve her zaman elinde bir demir balta taşıdığı söylenir. Bu özelliği ile demirci bir tanrı olarak tanımlanmaktadır. Elinde tuttuğu kutsal demir balta gibi, Hint mitolojisindeki bir çok önemli tanrıya, demirden alet ve silahlar yapmıştır. Adına düzölmüş bağımsız bir ilahisi yoktur. Birçok yerde, İndra'nın şimşegini onun yaptığı söylenir.

Hint mitolojisinde tanrılar kadar bazı özel mekân ve yerler de madenlerle ilişkilendirilir. Bunlardan birisi de cehennemdir. Cehennem; Sanskrit dilinde Naraka sözcüğüyle belirtilir. Hint hayal gücünün belirlediği ölçülerde çok çeşitlidir. Markandeya Purana'da birçok çeşidinden söz edilir. Örneğin Maharaurava (çok korkunç) cehennemi, 4.725.000 km. genişliğinde, bakırdan yapılmıştır. Altında ateş yanar ve korkunç derecede sıcaktır. Günahkâr kişi orada elleri ve ayakları bağlı olarak durur, ortada yuvarlanarak hareket eder. Kuşlar ve böcekler her tarafını didik didik ederler. Tamas (karanlık) cehenneminde ise çok müthiş bir soğuk vardır. Tamamen karanlıkla kaplıdır.

Hindistan ve çevresinde madenlerden altın elde etmek ve birçok mineral ve kimyasal kullanılarak simya yolu ile ölümsüzlük elde etmek, Hint mitolojisinin ve tarihinin önemli bir parçasıdır. Ünlü tabiat bilimci İran'lı El Buruni, Hindistan'da yapılan bu çalışmalarını minerallere yönelik çeşitli işlemlerden (süblimasyon, kireçsilemek, analiz) olarak tanımlamıştır. El Biruni Hindistan'da buna tanık olur ve bundan söz eder, Oluşan alışılmış

³¹⁰ ZIMMER Heinrich, "Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler", Kabalcı Yayınevi, Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi: 23.

³¹¹ ZIMMER Heinrich, "Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler", Kabalcı Yayınevi, Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi: 23, s. 78.

maden simyasından farklı olarak “özgün” bir simya olduğunu kanıtlamaktadır. Hintlilerin rasayôna olarak adlandırdıkları bu “özgün bilim” bilinen simyadan tamamen farklıdır; El Biruni de Hindistan’da bu simyanın varlığından söz ettikten sonra bu farkın altını çizer. Bu “özgün bilim” fizik-kimya dünyasıyla ilgilenmez, ilgi konulan gençleşmek, uzun ömür, ölümsüzlüktür. Başka bir deyişle büyüsel-gizemci tekniklerin arasında yer alır.³¹²

El Biruni’nin tanıklığı, Madhava’nın 1350 yılına doğru yazdığı ve Hint felsefe sistemlerini araştırdığı (Sarva-darsana-samgraha) incelemesinin simyayla ilgili başlığı altında da desteklenir. Bu incelemede yazar “cıva biliminin” (rasesvaradarsana) felsefe ve gizemcilik sistemleri içinde yer aldığını söyler. Özgürleşme, “insan bedeninin istikrarına” bağlıdır ve bu nedenle bedeni güçlendiren ve ömrü uzatan cıvada bir kurtuluş yoludur. Sarva-darsana-samgraha’da sözü edilen bir metinde, “özgürleşme, bilgiden, inceleme bilgisinden gelir ve inceleme ancak bedeni sağlıklı olanın yapabileceği iştir” denir. “Yaşamında ruhunun özgürleşmesini isteyen çileci öncelikle ‘mükemmel’ bir bedene sahip olmalıdır” der Madhava. Oysa cıva, Hara ve Gauri’nin birleşmesinin bir ürünüdür ve mika Gauri’nin ürünü olduğundan, cıva ve mika Hinduizmin yüce tanrısıyla ve eşiyle (Hara ve Gauri) özdeşleşmiştir ve böylece kozmik ilkelere dönüşmüşlerdir. “Mükemmel” beden kutsaldır ve cıvanın yardımıyla insanlar böyle bir bedene sahip olabilirler. “Cıvalı bedene” sahip olanlar dünya üzerindeki yaşamda özgürlüğe ulaşanlardır ve Charvati, Kapila, Vyali, Kapali, Kandalayana bunlar arasında yer alırlar.³¹³

Hindistan’ın güneyinde ve Tamil sittari’leri Sanskritçede siddha denilen sittari’ler Tantra geleneğinden gelen büyücülerdir. Sittari’ler “maddeleri” erkek ve dişi olarak ayırmaktadır; bu da bize Çin inancının yin ve yang’ını hatırlatmaktadır. Bize ulaşan seksen dört siddha’nın efsanevi yaşam öykülerinden, bunlardan bazılarının gizli altın yapma sanatını icra eden simyacılar olduklarını ve “uzun ömür iksiri”ni bildiklerini öğreniyoruz. Örneğin Siddha Carpati’nin bir metninde simya süreçleri anlatılmaktadır, Karnati idrardan yaşam iksirini elde etmiştir ve bakırı gümüşe ve gümüşü de altına çevirmektedir; Capari altın elde etmeyi sağlayan bir boya bulmuştur. Guru Vyali gümüşü ve çeşitli geleneksel ilaçları altına çevirmenin yollarını araştırmıştır. Tüm siddha’lar “büyüsel güçlere” sahipti ve Tantra

³¹² ELIADE Mircea, “Asya Simyası (Çin ve Hint Simyası) Simya Söylencesi”, Kabalcı Yayınevi: 189, Antropoloji-Arkeoloji-Mitoloji: 11, 2002, s. 45.

³¹³ ELIADE Mircea, age, s. 48.

ustalarıydılar - daha doğrusu Budist Tantra okulu Vajrayana'nın bilgeleriydiler. Simya, bazı Tantra kitaplarına göre sekiz siddhi'den (büyü gücü) biridir; örneğin Sadhanamala, rasarasayana'nın (civa simyası) beşinci siddhi olduğunu söylemektedir.

Kuşkusuz bu mitolojik öykülerin hiçbirisi bize Nagarjuna'nın yaşam öyküsünü tam olarak belirleme imkanı vermiyor. Ama simyayı büyüsel güçler (siddhi) arasında göstererek oldukça anlamlı ve değerli bilgiler sağlıyorlar bizlere. Bununla birlikte altın elde etme efsanesinin bazı metalurjik gözlemlerden kaynaklandığı doğrudur. Rasopanisad'a göre Nagarjuna Malabar krallığında bir maden filizinden altın çıkarıldığını görmüştür. Nagarjuna'nın bazı metalurji çalışmalarının (ya da aynı adlı başka birinin çalışmalarının) efsaneyle yer değiştirmiş olması olasıdır. Ama Nagarjuna'nın bir Tantracı olduğu ve dindışı ortamlara çilecilere ya da büyücülere olduğundan daha az bağlı olduğu unutulmamalıdır. Pek çok simya ve Tantra kitabı onun adını taşımaktadır, özellikle de en önemli Hint simya eserlerinde adı geçmektedir.³¹⁴

Çilecilerin altın elde etme güçlerinden söz eden yalnızca Tantra incelemeleri değildir. Shivasamhita adlı hatha-yoga el kitabında, yoginin her tür sıradan madeni, dışıklarına ve idrarına sürterek altına dönüştürebileceği anlatılır. Yogatattva Upanisad simyanın, yeni yoga yapmaya başlayan adayının, ilk yoga uygulamaları sırasında karşılaştığı bir engel olduğunu söyler, ama daha sonra demiri dışkı yoluyla altına dönüştürme gücünü siddhi'ler arasında sayar.

Mitolojik öykülerde ve Hint folklorunda çilecilerin bronzu ya da başka madenleri bazı bitkileri kaynatarak elde ettikleri sıvının yardımıyla altına dönüştürdüklerine dair anlatılara rastlanır. Ünlü bilge Caynacı Hemacandra, Devacandra'ya: “Genç bir çocukken bir parça bakır küçük bir ağacın özsuyuyla ovulup, inanışlara uygun olarak ateşe konulduğunda altına dönüştürdü. Bu küçük ağacın adını, özelliklerini ve gerekli ayrıntıları bize veriniz?” der. Bu bölüm Prabandhacintamani'de yer alır, bu efsaneler derlemesinde³¹⁵ bir keşişin Raivataka dağında, dokunduğu her şeyi altına dönüştürmesini sağlayan bir iksir bulduğu anlatılır.

Sonuç olarak simya ve Tantracılık arasında sıkı bir ilişki olduğunu görüyoruz. Maden kimyasından edinilen bilgiler - gerek İslamiyet aracılığıyla ulaşmış olsun gerek Hindistan'da keşfedilmiş olsun- Sanskritçe edebiyat ve mitolojik öykülerde Tantracılıktan önce yer almışlardır. Ama Tantracıları ilgilendiren bu bilimsel bilgiler değil, “gizemci” simya, madenlerin kozmik ya da mitolojik değerleri, simya işlemlerinin kurtuluşa ulaştırma işlevleridir. Yaşam iksirini ararken simya, gizemciliğe ve Hindistan'ın ölümsüzlük arayışındaki tinsel tekniklerine ve özellikle de sağlıklı ve ölümsüz bir bedene sahip olmayı amaçlayan Tantracılığa ve hatha-yogaya yakınlaşmaktadır.

Budist yazılarda simyaya yapılan birkaç gönderme, simyanın bölgede, İslamiyetin etkili olmasından çok önce tanındığını göstermektedir. Avatamsaka Sutra'da (695-699'da Sikshananda tarafından Çinceye çevrilmiştir) şunları belirtmektedirler: “Hataka adında bitkisel kökenli bir içecek bulunmaktadır. Bu içecekten bir liang, binlerce liang bronz saf altına dönüştürebilir.” Ve Mahaprajnô..pô..rô..mitopadesha daha kesindir: “Geleneksel ilaçlarla ve büyümlü sözlerle bronz altına dönüştürülebilir. Geleneksel ilaçların becerikli bir biçimde kullanılmasıyla gümüş altına ve altın da gümüşe dönüşebilir. Bir adam tinsel güçle kili ya da taşı altına dönüştürebilir.” Bu “tinsel güçler” yogilerin ve Tantracıların

³¹⁴ ELIADE Mircea, age, s. 51.

³¹⁵ MERUTUNGA Rasadhya, “Prabandhacintô.mani”, Kalküta, 1873, 11. cilt, s. 197.

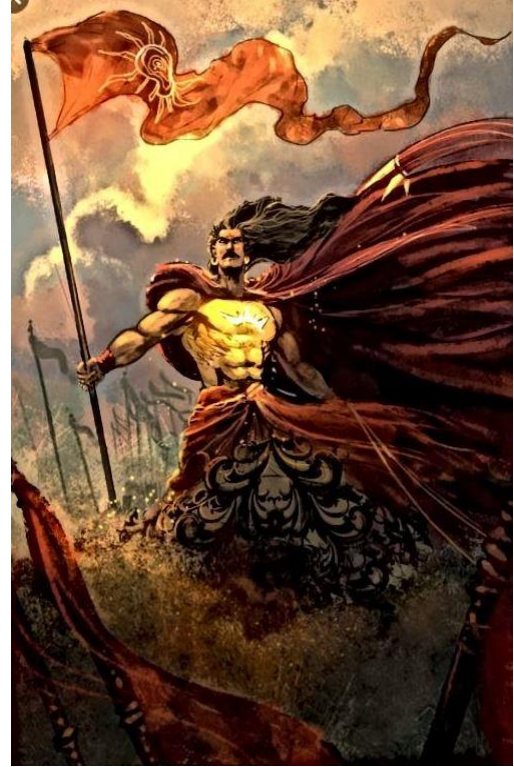
siddhi'lerinden başka bir şey değildir. Budist din kuralları metinleri bizi iki sonuca götürmektedirler:

1. Hint simyası İslamiyetten çok önce de var olmuştur.
2. Bu simya, ön-kimyasal ve bilimsel tekniklere değil, gizemci

Cıva, Hindistan'da IV. yüzyıldan bu yana, Sanskritçe yazılan bize kadar ulaşmış en eski tıp incelemesi olan Bower Manuscript'in yazıldığı dönemden beri bilinmektedir. Bu incelemenin bir bölümünde "bin yıl" yaşamak için yapılması gereken reçetelerin anlatıldığını görmek ilginçtir. Başka bir bölümde sarmısağın ömür uzatma niteliğinden söz edilmektedir. Müller Bower Manuscript'te rasa adının cıva anlamında kullanılmadığını düşünmektedir; bu sorun hala çözülmemiştir. Bazılarına göre cıva, Hindistan'da lö III. yüzyıldan, siyaset kitabı Arthashastra'nın yazıldığı dönemden beri bilinmektedir. Ama bu kitabın cıvayla ilgili bölümünün kitaba sonradan eklenmiş olma olasılığı vardır. Son araştırmaların ışığında cıvanın ve bununla ilgili simya uygulamalarının Hindistan'a Müslümanlar tarafından getirildiğini düşünen pek çok şarkiyatçının ve bilim tarihçisinin (A. B. Keith, Lüders, Ruska, Stapleton, R. Müller, Lippmann) görüşlerini yeniden gözden geçirmek durumunda olduğumuz doğrudur. Cıvanın Tanracılıkta belirgin bir rol oynadığı ve Tantracılığın etkili olduğu bölgelerin İslamiyetin en az etkisinde kalan bölgeler olduğu da bilinmektedir. Bazı Tantralarda cıva "yaşam gücünü veren ilke" olarak çok uzun bir ömrü ifade etmektedir.³¹⁶

Bütün metinler sabitlenmiş cıvanın "gizemli" etkisine övgü düzerler. Suvarnatantra'da "öldürülmüş" cıva (nashta-pishta) yihatsamhita, yani Varahamihira'nın Ansiklopedisi'nde (587'de yazılmıştır) cıva'dan söz edilir ve bunun uyarıcı ve afrodizyak olarak kullanıldığını söyler. İnsanın ölümsüz olduğu; "öldürülmüş" bu cıvanın bir parçasının başka bir cıvanın yüz binlerce parçasını altına çevirebildiği; hatta simyacının bu cıvayla beslenen dışkısının ve idrarının bakırı altına dönüştürebildiği anlatılır. Rudrayamala Tantra'da şu bilgiler yer alır: Madenleri "öldürmeyi" sağlayan işlemler Şiva tarafından insanlığa açıklanmış ve sonraki inançlı kuşaklara aktarılmıştır. Şiva tam bir Tantra tanrısıdır; teknikleri, her zaman kurtuluşu getiren gizemci tekniklerdir.³¹⁷

Rasahridaya'ya göre simya, cüzzamı iyileştirebilir ve gençliğe kavuşturabilir. Kakachandeshvarimata Tantra'ya göre "öldürülen" cıva, miktarının bin katı kadar altın üretebilir ve bakırla karıştırıldığında bakırı altına dönüştürebilir. Rasendrachinta, "öldürülen" (sabitleştirilen) cıvanın etkisi üzerine en eksiksiz kaynağı bize ulaştırır. Bir miktar cıva, aynı miktarda arındırılmış kükürtle öldürüldüğünde olduğundan yüz kat etkili hale gelmektedir. Bu miktarın iki katı kükürtle öldürüldüğünde cüzzamı iyileştirir; üç katı kükürtle öldürüldüğünde zihinsel yorgunluğu giderir; dört katı kükürtle öldürüldüğünde ak düşmüş saçları ve kırışıklıkları yok eder; beş katı kükürtle öldürüldüğünde veremi iyileştirir; altı katı kükürtle öldürüldüğünde her derde devadır. Bu metnin kimyasal ve bilimsel değeri

³¹⁶ ELIADE Mircea, age, s. 53.

³¹⁷ Rudrayamala Tantra (I, 40) "öldürülmüş" cıvayı, metalik ışıltısını kaybetmiş, akıcı olmayan, daha hafif ve renkli vb olarak betimlemektedir.

oldukça azdır. Bilindiği gibi yirmibeş ölçü cıva ancak dört ölçü kükürtle karıştırılabilir bu ölçüden fazla her ölçü kükürt karışmadan uçar. Buna karşın oldukça ilginç bir metindir, çünkü bize Hint simyasının “deneysel” döneminin başlangıcını göstermektedir.

Hintlilerin bazı bilimsel keşifler yapabildikleri konusunda kuşku yoktur. Simya işlemleri, özgün anlamlarını kaybettiklerinde yeni bir mantık ve yeni bir varlık nedeni kazanmışlardır. Hint simyasının kökünde ön kimya değil, “gizemci” bir teknik olduğudur. 39 Çok açık olmayan bilimsel unsurlar, ön kimya metinleri, Hindistan’da en eski zamanlardan beri simya teknikleriyle eşzamanlı olarak var olmuşlardır. Kimya simyadan doğmamıştır. Kimya en başından beri simyayla birlikte, ama ondan ayrı bir biçimde var olmuştur. Tamamen farklı iki düşünce yapısına sahiptirler. Yalnızca simyanın gerçek anlamını bilmeyen biri simyayı kimyayla özdeşleştirebilir. Simyanın her zaman tinsel bir işlevi olmuştur: hangi yoldan olursa olsun ölümsüzlüğe ya da özgürlüğe (aynı anlama gelir) kavuşmak. Kimya tamamen farklı bir amaca hizmet eder. Maddi dünyayı, fizik-kimya dünyasını tanımayı ve bu dünya üzerinde belli bir hâkimiyet elde etmeyi amaçlayan bir tekniktir.

Çin’de olduğu gibi Hindistan’da da altın ve inciler kutsal erdemleri vardır, bu olguya daha önce Vedalar’da da tanık olmuştuk. Altın yutulur ve Hintli simyacılar (Çinli simyacıardan daha az olmak üzere) bu soylu madene dokunarak insanın kazandığı kutsal erdemden sık sık söz eder.³¹⁸ Simyanın -dindışı, pragmatik, kesin bir simyanın- etkisi aynı şekilde Hint tıp biliminde de kendini göstermektedir. Vagbhata’dan (Caraka ve Susruta’dan sonra üçüncü büyük Hintli doktor) bu yana tıp, maden esaslı eczalar kullanmaktadır. Böylece geçiş dönemi başlamıştır; bu yeni dönün. min önde gelenlerinden Vrinda ve Chakrapani o güne kadar değerini kanıtlamış bitki kökenli iyileştirme geleneğinden sonra tıpta mineral kökenli iyileştirme geleneğini başlatmışlardır. Bununla birlikte Vrinda’da da Chakrapani’de de hala Tantra etkilerini görmemiz çok ilginçtir. Her ikisi de Tantra tapınıcında kullanılan formülleri ve yöntemleri salık vermişlerdir.

Tüm bu simgeler, tüm bu ritüeller ve teknikler ortak bir düşünceye gönderme yapmaktadır: gençleşmek ya da uzun bir ömre sahip olmak için kökenine dönmelisin ve yaşama yeniden başlamalısın. Ama bu düşünce, zamanı, yani geçmişi silme olanağını düşündürmekte ve zamanın akışı üzerinde belirli bir kontrol sağlamayı varsaymaktadır. Aynı düşünceyi, eski zamanların madencilerinin ve metalurjistlerinin inançlarında ve uygulamalarında bulmamız mümkündür. “Mineraller toprak ananın kutsallığını paylaşırlar. Maden filizlerinin Toprağın karnında tıpkı embriyonlar gibi, ne eksik ne fazla, ‘büyüyüp geliştikleri’ düşüncesiyle çok erken dönemlerde rastlaşıyoruz. Metalurji sanatı böylece ebelik sanatına dönüşür. Madenci ve metalurjist yeraltı embriyolojisinin gelişmesini sağlarlar: Maden filizlerinin büyüme sürecine müdahale ederler, doğanın eserine katkıda bulunurlar ve toprağın daha hızlı doğum yapmasını sağlarlar.” Kısacası teknikleriyle insan, Zamanın yerine geçmekte ve emeği, Zamanın eserinin yerini tutmaktadır.³¹⁹

Hint inanışlarında, ateş sayesinde metalurjistler “çocuk” maden filizlerini “yetişkin” madenlere dönüştürürler, bu düşüncenin ardında, zamana bırakıldığında maden filizlerinin, annelerinin, yani Toprağın bağrında “saf” madenlere dönüşecekleri düşüncesi vardır. Dahası “gerçek” madenler bir ya da iki binyıl rahatsız edilmeden “yetişmeleri” için bırakıldıklarında altına dönüşürler. Bu inanç pek çok toplumda yaygındır ve Avrupa’da sanayi devrimine kadar varlığını sürdürmüştür. MÖ II. yüzyılda Çinli simyacılar “adi” madenlerin uzun yıllar sonra

³¹⁸ Altın ve öteki madenlerin içsel kullanımı için Vagbhata (Ray tarafından söz edilmiştir). Ondandan önce Susruta, kurşunun ve kalayın içsel kullanımını önermiştir (Sutrashanam, bölüm XXXVIII).

³¹⁹ ELIADE Mircea, age, s. 58.

“soylu” madenlere dönüşeceklerini söylemişlerdir. Güneydoğu Asya’daki bazı halklar aynı düşünceleri paylaşırlar. “Annamlılar maden yataklarında bulunan altının yüzyıllar sonra oluştuğuna ve zamanın başlangıcında, toprak eşelendiğinde altının olduğu yerde bakır bulunulacağına inanırlardı.”³²⁰

Bu inanışlara göre mükemmel olmayan madenlerin doğuşunu düşük ya da anormal yaratıklar gibi düşünölmektedir. Çünkü doğa eylemi sırasında yolundan döndürölmüştür ve elini kolunu bağlayan bir direnişle karşılaşmış, alıştığı biçimde yoluna devam etmesini engelleyen engellerle yolundan döndürölmüştür. Yalnızca bir tane maden yaratmak isterken pek çok maden yaratmak durumunda kalmıştır. Yalnızca altın “arzuladığı çocuktur.” Altın “meşru çocuğudur, çünkü yalnızca altın gerçek eseridir.”³²¹

Hint mitolojisinde altının bu biçimde yüceltilmesi Asya’da yaşayan birçok halk topluluklarında da görölmektedir. Hint inanışlarında var olan Hama faber söylencesine göre; tüm bu söylenceler, efsaneler, destanlar, doğanın ilk insanlar tarafından keşfini anlatırlar. Ama altın bu Hama faber söylencesinin bir parçası değildir; Hama religiasus’un bir yaratısıdır; bu maden tamamen simgesel ve dinsel nedenlerle değer kazanır: İnsanların alet ya da silah yapmadıkları halde kullandıkları ilk maden altındır. Taşın kullanılmasından bronzun, demirin, çeliğin işlenmesine dek tarih boyunca teknolojik gelişmelerde hiçbir rol oynamamıştır. Ayrıca altın çıkarılması en güç madendir; altı ila oniki gram altın elde etmek için bir tona yakın maden filizi çıkartılmalıdır.

Hintliler mükemmel metalurjistler olduklarını kanıtlamışlardır. Kutab’daki en az bin beşyüz yıllık demir kubbe XVIII. yüzyıla kadar tüm zamanların en büyük kubbesi olmuştur. Kimyasal analizler buradaki demirin hiçbir katkısı olmayan saf bir maden olduğunu kanıtlamışlardır. Metalurji antik Hindistan’ın en önemli zaferlerindedir. Metalurjiyle ilgili elimizdeki belgelerde oldukça gelişmiş, ampirik, hatta sanayileşmiş teknikler yer almaktadır. Bununla birlikte Hindistan’da da, başka ölkelerde olduğu gibi, metalurjinin başlangıçta “kutsal” bir etkinlik olarak göröldüğünü unutmamalıyız. Bu dönemle ilgili çok az belgeye sahibiz; Rigveda³²² demircilerin bildiği bazı bitkisel ilaçlardan söz eder ve büyü, gizemcilik ve madencilik arasındaki karanlık ilişkileri de ortaya koyar.

Hint mitolojisinde ve inanışlarında; altının “soyluluğu” olgunlaşmış meyve olmasındandır. Diğer madenler “bayağıdır,” çünkü olgunlaşmamışlardır. Başka bir deyişle doğanın tek arzusu mineral krallığının tamamlanması, tamamen “olgunlaşmasıdır.” Doğal yollarla altına dönmek madenlerin kaderidir, çünkü doğa mükemmelliktir. Altının bu biçimde yüceltilmesi bizim bir an duraksamamıza neden olmaktadır. Muhteşem bir Hama Faber söylencesi vardır: tüm bu söylenceler, efsaneler, destanlar, doğanın ilk insanlar tarafından keşfini anlatırlar. Ama altın bu Hama Faber söylencesinin bir parçası değildir; Hama Religiasus’un bir yaratısıdır; bu maden tamamen simgesel ve dinsel nedenlerle değer kazanır. İnsanların alet ya da silah yapmadıkları halde kullandıkları ilk maden altındır. Taşın kullanılmasından bronzun, demirin, çeliğin işlenmesine dek tarih boyunca teknolojik gelişmelerde hiçbir rol oynamamıştır. Doğanın ve insan varlığının giderek kutsallığını kaybetmesine karşın altının başlangıçtaki simgesel değeri hiçbir zaman kaybolmamıştır.

³²⁰ HIRT F., “China and the Roman Orient”

³²¹ Çin ve Batı arasında ticaretin gelişmesinde Arapların rolü F. Hirth ve W. W. ROCKHİLL tarafından ele alınmıştır.

³²² BANERJEE Nath, “Iran and Steel in the Rigvedic Age” s.77.

MÖ VIII. yüzyıldan sonra yazılan Veda sonrası dönemin ritüel metinleri Brahmanalar'da “altın ölümsüzlüktür” denir. Sonuç olarak, madenleri simya altına dönüştüren iksir bulunduğunda ölümsüzlüğün sırrı da bulunmuş demektir. Madenlerin dönüşümü mucizevi bir gelişimdir. Ünlü simyacı Arnold de Villanova, “Doğada, sanatla keşfedildiğinde ve mükemmelliğe ulaştırıldığında dokunduğu tüm adi maddeleri dönüştüren saf bir madde vardır” der. Başka bir deyişle, iksir (ya da felsefe taşı) doğanın eserini özümser ve bunu tamamlar. Frater Simone da Colonia'nın Speculum minus alchimiae'da dediği gibi: “Bu sanat, bize iksir adı verilen bir ilaç yapmayı öğretir, bu ilaç, adi madenlerin üstüne döküldüğünde bunları tamamen mükemmelleştirir ve ilacın yapılmasının nedeni de budur.”³²³

Hint mitolojisinde ve inanışlarında demir ve demircilikte önemli bir yer tutmaktadır. MÖ 200'lere kadar Güney Hindistan çok ilkelidir. Bu dönem kalıntılarında demire hiç rastlanmamıştır. MÖ 200'den sonra ise Güney Hindistan'a demirin girdiği ve kuzeydoğudan geldiği bilinmektedir. Bu bölgelerde demirle bağlantılı olarak saldırgan megalitik bir kültür geliştiği de görülmüştür.³²⁴ Araştırmacıların bazılarına göre Hindistan'da demirin tanınım işlenmesi ise MÖ 2.000'de başlamıştır. Bazılarına göre ise Hint demiri, MÖ 4. yy'a kadar bilinmemektedir.

Romalı tarihçi Quintus Curtius Rufus, İndus bölgesinde gezerken 1. yy'da Büyük İskender'e hediye edilen beyaz bir demiri kayda almıştır. Herodot'a göre; MÖ 480'de Termopil Geçidi Savaşı'nda Pers kralı Xerxes'in ordusunun demir uçlu okları vardır. Her iki kaynakta da milattan önceki tarihlerde, İranlıların Hint demirini bildikleri ve kullandıkları belirtilmektedir. Diğer taraftan, olasılıkla Hindistan'da 320-540 yılları arasında hüküm süren Gupta Hanedanı'ndan II. Chan-dragupta Vikramaditya (375-414) tarafından Hindu tanrısı Vişnu adına 402 yılında diktirilen yedi metre uzunluğunda ve yedi ton ağırlığındaki Delhi dövme demir sütun, Hindistan'da bu alandaki teknolojinin ne kadar ileri olduğunu göstermektedir.³²⁵

Bu demir sütun, üzerinde çok küçük boyutlu korozyon izleri dışında bugüne dek paslanmadan ayakta kalmıştır. “Ashoka Sütunu” adı verilen bu demir sütun, eski Hint demirci ustalarının becerilerinin yüksek düzeyde olduğunun bir kanıtı ve kalıtıdır. Aynı zamanda Hintlilerin çok eski çağlarda demircilik sanatını çok yüksek düzeye çıkardıklarının göstergesidir. Sarnath'ta da MÖ 300-200 yılları arasında yapılan ve 14 m uzunlukta olan başka bir demir sütun bulunmuşsa da zaman içinde parçalanıp tümüyle yok olmuştur. Bu nedenle Hindistan'da demirin ilk eritildiği tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte demirin silah, gereç ve süs eşyası yapımında kullanıldığı kesindir.³²⁶ Mahabharata adlı eserden de MÖ 500'lerde bölgede demir kullanımının yaygın olduğu anlaşılmakta ve demir eritmenin İran'dan gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Hindistan'da da Yunanistan'daki gibi efsanevi çağlar metallere ilgilidir. Hinduzim'de geleneksel olarak bir kozmik çevrim dört çağla ilişkilendirilir. Bu çağların adları şöyledir: “Krta-yuga, Treta-yuga, Duapara- Yuga ve Kaliyuga”dır. Mitlere göre; en son çağ demir çağıdır ve şeytanın karanlık çağının metalidir. Hint mitolojisinde bereket tanrılarında Vişnu dünyayı korumakla görevli olan bir tanrıdır. Hindistan'da büyük bir tapınım gören bolluk ve bereket simgesi inek, çoğunlukla dört kollu bir tanrı olarak tasvir edilir. Bu tanrının ellerinde bir disk, bir sedef, bir lotus çiçeği ve bir balta bulunmaktadır.²⁹⁸ Hindistan'ın tanrısı olan

³²³ ELIADE Mircea, age, s. 82.

³²⁴ CAMPBELL Joseph, “Doğu Mitolojisi Tanrının Maskeleri”, çev. Kudret Emiroğlu, Işık Yayınları, 2015.

³²⁵ ÇERİKAN UĞUR Dr. Fidan, Türk Kültüründe Demir, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Programı Doktora Tezi, Aralık 2014.

³²⁶ TEZ Zeki Prof.Dr., “Madencilik, Metalürji ve Mineralojinin Çileli Tarihi”, Doruk Yayınları, 2015.

ğiva, Tanrıça Kali'nin eşidir. ğiva, yogaların, ölü yakma alanlarının, onun tefekküre dalmış varlığıyla vahşetleri dinen yabancı hayvanların ve lingamın (fallus) efendisidir. Simgesi üç ağızlı çatal mızraktır. Bu tanrıların simgeleri olan balta ve mızrak, gücü temsil etmektedir.³²⁷

Hint mitolojisindeki önemli figürlerden birisi de demirci ve maden ustası Çunda'dır. Çunda "Kammara'nın oğlu" olarak tanımlanır. Bu terim genellikle "demirci" olarak yorumlanmasına rağmen, aslında, kuyumcu, gümüş ustası, demirci ve bakırcı dahil, çok daha geniş meslek türlerini içerir. Bu yüzden Kammara'yı "maden ustası" diye çevirmek daha iyi olabilir. Çunda, varlıklı ve itibarlı biri olmalıydı ki, Budha ve müritlerini yemeğe davet etmede başarılı olmuştu. Kast sisteminde, demirciler ve maden ustaları düşük konumdaydılar ve yüksek sınıflar tarafından küçümsenirdi. Tam olarak, altın, metal işi ve başka takılar yapan bir kuyumcu (suvarnakara), hem "dokunulabilirler" hem de "dokunulmazlar"ın yer aldığı şudra kastının üyesi olurdu. Metal işçileri "dokunulabilirler"dendi. Budha'nın bir maden ustasının davetini kabul edişi, Hint mitolojisinde madencilerin ve demircilerin yerini göstermektedir.

Hint mitolojisindeki demirci ve maden ustası Çunda, Hint kutsal metinleri Pali'de de önemli bir yer tutmaktadır. Pali metinlerine göre, Budha daha sonra Pava'ya gitti, Bhoganagara'da istediği kadar kaldıktan sonra, genç Ananda'ya, "Gel, Ananda, Pava'ya gidelim" dedi. "Tamam, efendim" diye yanıtladı, genç Ananda. Daha sonra Muhterem Üstat, büyük bir keşiş topluluğuyla birlikte Pava'ya gitti. Muhterem Üstat Pava'da, demircinin oğlu Çunda'nın mango korusunda kaldı." Bir yerleşim yerinin dışındaki bir mango korusunda kalmak Gotama'nın alışkanlığı gibi görünür. Başka bir sutrada, Şakyamuni'nin, başka bir zaman, Pava'mn Malla kentine giderken, demircinin oğlu Çunda'nın mango korusunda (ambavana) kaldığı kayıtlıdır. Budha'nın yaşamöyküsündeki en önemli olaylardan biri, Çunda'nın yemek bağışdır.

Hint kutsal metinleri Pali'de Demirci Çunda hakkında şu ifadeler yer almaktadır; "Demircinin oğlu Cunda, Muhterem Ustat'ın Pava'ya geldiğini ve onun Pava'daki mango korusunda kaldığını duydu. O vakit, demircinin oğlu Cunda, Muhterem Ustat'ın bulunduğu yere gitti. Yanına yaklaşarak Muhterem Ustat'ı selamladı ve bir köseye oturdu. Ondan sonra Muhterem Ustat, bir köşede oturan Cunda'yı, Dhamma konusunda bir vaazla bilgilendirdi, cesaretlendirdi ve sevindirdi. Dhamma konusunda bir vaazla bilgilenen, cesaretlenen ve sevinen demircinin oğlu Cunda, Muhterem Ustat'a şöyle dedi: "Muhterem kişi, keşiş topluluğuyla birlikte yarın evimde bir yemek yemeği kabul buyursunlar." Muhterem Ustat suskun kalarak kabulünü belli etti. O zaman, demircinin oğlu Cunda, Muhterem Ustat'ın kabulünü anlayarak, yerinden kalktı, onu selamladı, sağ tarafından geçerek gitti."

Budha, kendi toplumunda bulunan birçok çileci (sramana) türü arasında gerçekten bir ayrım yaptıysa, o toplumun yapısı hakkında bazı tahminlerde bulunabiliriz. Çunda gibi yetkili maden ustaları en yeni teknolojiye sahiptiler ve mallarını satarken birçok insanla bağlantı kurarlardı. Bunlar zengin ve ünlü kişilerse, mutlaka birçok din adamıyla dostluk kurmuş olurlardı. Bu nedenle Budha, gerçek çileciyi sahte olanından ayırmak için Çunda'ya bir yöntem özetledi. Yine de, Budha'mn, kendisinin, ne tür bir hayatı yüce saydığı belli değildir. Bağlama bakarak, en çok Yol'da galip olana ya da Yol'a uygun olarak yaşayana hürmet ettiğini söyleyebiliriz. Hiçbir özel felsefeyi ya da metafiziği savunmamış, sadece doğru insan Yol'unu anlamaya, ona göre yaşamaya ve sonuna kadar onu sürdürmeye çalışmıştır.

³²⁷ AYDOĞAN Hatice Ayhan, "Türk Kültüründe Bereketi Artırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar", Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2012, s. 55.

İSKANDINAV MİTOLOJİSİ

Nors veya İskandinav mitolojisi, İskandinavya'da yaşamış Kuzey Cermen halklarının Hristiyanlık öncesi dinleri, inanışları ve efsanelerini kapsamaktadır. Cermen mitolojisinin bir parçası olan İskandinav mitolojisi, Anglosakson mitolojisi ve Kıtasal Cermen mitolojisi ile yakından ilişkilidir. MÖ 1.000 yıl sonrasında, Avrupa'nın büyük bir kısmına Hint-Avrupa dilleri ve kültürü yayılmıştı. MÖ ilk bin yılın ortalarında Cermen kabilelerinden Güney İskandinavya ve Kuzey Almanya bölgesinde yaşamışlardı. Bu halkların yayılmaları ve ilerlemeleri MÖ 2. yüzyıla kadar devam etti. Bu nedenle İskandinav ve Kıtasal Cermen mitolojileri aynı temeller üzerindedir ve birçok ortak noktası vardır. Snorri Sturluson'un kaleme aldığı Edda, (1179-1241) bu efsanelerin çoğunu içerir.

Büyük Nors (İskandinav) mitleri büyük temaları işlerler. Evrenin yaratılışı, tanrıların savaşları ve aşkları ve dünyanın sonu, İskandinav mitolojisinde önemli bir yer tutar. Madenci cücelerden devlere kadar birtakım mitolojik varlıkların yaşadığı bizim dünyamıza paralel başka dünyaların da olduğunu ve buralara Midgard dendiğini tasavvur ederler. Tanrıların kültürleri kavgacı ve heybetlidir. Gerçek ve mitolojik dünyalar, ölmüş kahramanların ruhlarının eşsiz ödülleri aldıkları baş tanrı Odin'in büyük salonu Valhalla'da bir araya gelirler. Nors tanrılarının hikâyeleri esas olarak kulaktan kulağa anlatılarak nakledilmişlerdir.

Bazı efsaneler 8. yüzyılda manastırlardaki rahipler tarafından yazıya dökülmüş olsalar da çoğu ilk kez 13. yüzyılda kayıt altına alınmışlardır. O zamana kadar Nors gezginler İzlanda'yı bile sömürgeleştirmişdir. Nors halkının geleneklerini ve mitolojik destanlarını yazıya geçiren de İzlandalı yazarlar olmuştur. Bu yazıların en muhteşemlerinden birisi ile Nors mitleri hakkında tüm bulabildiklerini yazıya geçiren Snorri Sturluson tarafından yazılan Prose Edda ve varolanlara daha çok hikâye ekleyen ve yazarı bilinmeyen Poetic Edda'dır.

Kuzey halklarında madencilik ve demircilik önemli bir yer tutmaktadır. İskandinav halkı İskandinavya'da madenciliği biliyordu ve çeşitli yerlerde bazı demir cevheri çıkarmış olsa da, Viking dönemi demirlerinin çoğu bataklık demirinden eritildi. İzlanda'daki ilk yerleşimcilerden Skallagrímur Kveldúlfsson'un demirciliği vardı. Egils destanının 30. bölümü onu "kışın çok fazla bataklık eriten" bir "büyük demirci" olarak tanımlıyor. Destan, Skallagrímur'un kendisine uygun bir örs taşı bulamadığını söylüyor, bu yüzden bir akşam teknesinde Borgarfjörður'a doğru yola çıktı. Dibe güvercin ve örs taşı için uygun bir kaya getirmiştir. Günümüzde dahi çekiç izleri ve örs taşı hala Rauðanes'te durmaktadır, ancak kıyıda uzaklaştırılmıştır. Skallagrímur'un Smithy'nin muhtemel bölgesi olan kalıntılar, kıyıya daha yakındır.

İskandinav tarihinde en çok üretilen demir bataklık demirden sıkıcı bir şekilde üretilmiştir. Onu oluşturmak için kullanılan zaman alıcı süreçler nedeniyle, eritme demir değerliydi. Ticari mal olarak kabaca işlenmiş demir çubuklar kullanılmıştır. Bu çubuklar Norveç bulunmakta ve yaklaşık 30 cm (12 inç) uzunluğundadır. Bazı bölgelerde (özellikle İsveç'te), eritme için hammadde bataklık demiri yerine demir cevheri kullanılmıştır. Cevher, tozlu bir okra olan "kırmızı toprak" (rauði) şeklindeydi. Kaynak ne olursa olsun, hammaddeler eritmeden önce genellikle nemi uzaklaştırmak için kavrulurdu. Kavurma ayrıca, demir cevherinin yüzeyini "kırmaya" yaratarak eritme fırınındaki gazların demire daha kolay girip reaksiyona girmesini daha gözenekli hale getirmektedir.

İskandinav mitolojisinin en önemli eserlerinden birisi de Kalevala Destanı'dır. Bu destanda birçok bölümde anlatılan demirci Ilmarinen, başta demir olmak üzere altın ve gümüşü işleyen

ve destandaki ana karakter olan Väinämöinen yardım eden en önemli figürdür. Elias Lönnrot'un 19. yüzyılda Fin halk hikâyelerinden derleyip kaleme aldığı epik destanıdır. Finlilerin ulusal epik destanı olan Kalevala, aynı zamanda Fin edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Destan 1917'de Finlandiya'nın Rusya'ya karşı bağımsızlığını ilan etmesi ardından ülkede yükselen milliyetçilik döneminde kaleme alınmıştır. Kalevala'nın kelime anlamı "Kaleva'nın Diyarı"dır.

Destandaki ana karakter olan Väinämöinen'dir. Finliler'in ulusal çalgı aleti olan kanteleyi, bir turna balığının kemiklerinden yapan kahraman, başlangıçta çok kötü çaldığı bu enstrümanı, daha sonraları hayvanları bile büyüleyebilecek kadar iyi çalmaya başlar. Daha sonraları kantelesini kaybeden Väinämöinen, kantelenin günümüzdeki hali olan şeklini, huş ağacından yapar. Kendine eş arayan ancak bir türlü evlenemeyen Väinämöinen, destanda geçen Joukahainen'in kardeşi Aino'yla evlenmek üzereyken, Aino denizde yüzerken boğulur ve ölür. Destanın bir bölümünde, kıtlık içinde yaşayan köyleri için Väinämöinen ve arkadaşları, kuzeydeki insanların yaşadığı bir kasabada, Sampo adında sürekli un üreten sihirli bir değirmeni çalmaya giderler.

İlmarinen, Fin mitolojisindeki ve Kalevala destanındaki bir karakterdir. Eski bir Fin gök tanrısı ve usta bir demircidir. Bir diğer Fin gök Tanrısı olan Ukko, İlmarinen'in yerini alınca, Ilmarinen bir demirci kahramana veya kaya tanrısı haline gelmiştir. Kalevala'da, İlmarinen gök kubbedeki yıldızları yapıp ve sihirli değirmen Sampo'yu inşa eder. Destanda; Väinämöinen eve dönmek için demirci Ilmarinen'in Pohjola için bir Sampo yapacağına söz verir. Pohjola'nın bakiresi yani Louhi'nin kızı buna karşılık olarak demirciyle sözlenir.

Destanın diğer bölümlerinde; Yaşlı adam, Vaimamöinen'in kimliğini bilmek, kudretini öğrenmek ister ve karşılıklı ilim irfan ölçmeye dayalı sorular başlar. Yaşlı adam, ozanın demirin nasıl yaratıldığını bilmesi üzerine, bilgisine ve irfanına saygı duyar ve ona yardım eder. Sihirli merhemlerle yarayı tedavi eder. Vainamöinen hayatından memnun Tanrı'ya şükreder. Vainamöinen evine döndüğünde, Demirci İlmarinen'i bulur. Bir Sampo yapması ve Pohjola'ya giderek kızı alması için, onu ikna etmeye çalışır. Demirci bunu pek istemez. Sonuçta ozan, İlmarinen'i büyülerle meydana getirdiği bir ağaca bakmaya gitmeye ikna ederek oyun oynar ve İlmarinen kendini Pohjola'da bulur. Sampo yapılır ve kızın İlmarinen'e verilmesi kabul edilir.

Destanın 18. bölümündeki Demirci İlmarinen de Pohjola'ya ulaşır ve kızı ister. Kızı vereceklerini, ancak bazı şartların yerine getirilmesi gerektiğini söylerler. Yılanlı tarlayı sürececek, Tuonela'da bir ayı yakalayacak, Manala'da bir bir turna balığı yakalayacaktır. Demirci bunları gerçekleştirmek için neler yapması gerektiğini kıza danışır. Kız altından bir saban yapıp, gümüşle süslemesini ve tarlayı bunla sürmesini, Üç Şelale'ye gidip köpüklü sularla çelikten bir gem yapıp, dizginleri büyülemesini ve ayıyı bununla yakalamasını, Ateşte demirden, pençeleri sert çelikten,

kanatları yelken kadar büyük koca bir ak kartal yapıp turna balığını bununla yakalamasını öğütler. İlmarinen, öğütler doğrultusunda söylenenleri yapıp görevleri başarır ve kızla nişanlanır.

Demirci İlmarinen ölen eşine ağlar durur. Altın ve gümüş karışımı bir heykeli kendisine eş olarak hazırlamayı düşünür. Bu iş kolay olmaz. Heykel hazırlanır, ancak demirci buna can katamaz. Bir geceyi altın eşiyile geçirir. Sabah uyandığında altın eşinden yana olan tarafının buz gibi donduğunu görür. İlmarinen heykeli Ozan Vainamöinen'e vermek ister. Ozan kabul etmez ve demirciye öğüt verir. Heykelden faydalı bir şey yapmasını ya da altın olarak başka bir yere satmasını söyler.

İskandinav ve Fin mitolojisinde, Demirci İlmarinen ve başta demir olmak üzere altın ve gümüş madenciliği ile bölümler önemli bir yer tutmaktadır. Demirin kökenini konu alan birçok ulusun mitleri vardır. Bunlardan sadece biri olan Kalevala Destanı'nda geçen mit şöyledir:

“Destadaki kahraman Vainamöinen, bir kayık yaparken kendi kendisini tehlikeli bir şekilde yaralar. Demirin menşei ile ilgili bir şarkıyı hatırlayıp söylerse bu yarası iyileşecektir. Fakat ilk önce bu şarkıyı hatırlayamaz. Başka sihirbazlardan yardım aranırken birdenbire demirin menşeiini hatırlar ve anlatır: Hava, anaların ilkidir, su kardeşlerin büyüğüdür, ateş bu üç kardeşten ikincisi, demir en küçükleridir. Ukko, büyük yaratıcı yeryüzünü sudan ayırmış ve deniz ülkelerini yaratmıştır. Fakat o zaman hâlâ demir yoktur. Sonra Ukko, avuçlarını sol dizinin üzerinde birbirine sürer, böylece demirin anaları olan tabiatın üç ana maddesi meydana gelir.” Bunları anlattıktan sonra yarası da iyileşir.”³²⁸

Anlatıya göre yoktan var edilen demir; hava, su ve ateşten sonraki en önemli unsurdur. Dikkati çeken başka bir husus da demirin yara iyileştirici fonksiyonunun şarkıda gizli olmasıdır. Ayrıca o şarkı, hikâyeyle birlikte söylenmezse derde de deva olamaz. Kuzey Avrupalılar ise, metal işçiliğinde usta ve yeraltı atölyelerinde yaptıkları savaş aletleri ile ünlü cüce demircilerin varlığına inanmışlardır. Kuzey ülkelerinin birçoğunda da, demir ve çeliğin sihirli gücü olduğuna dair bir inanış olduğu, bu ülkelere ait mitlerden de anlaşılmaktadır. Bu mitlerden biri şöyledir:

“Bir gün genç bir kadın çoban İsveç'in Vermaland ormanlarında sürü otlatmaktadır. Hava soğuk ve yağışlı olduğundan, ülkede adet olduğu üzere yanında çelik ve çakmaktaşıdan oluşan bir kav çakmak kutusu taşımaktadır. Birden mücevher kutusu taşıyan bir dişi dev, kadına yaklaşır ve kızının düğününe katılması için birkaç arkadaşını davet etmeye gideceğini ve o dönene kadar kutuyu saklamasını ister. Kız, artniyetsiz bir şekilde elindeki ateşi ve çeliği kutunun üzerine koyar. Dev, kutuyu almak için döndüğünde ise, kutuya dokunamaz; çünkü çelik, devleri ve cüceleri iterek uzaklaştırmaktadır. Böylece çoban, içinde altın bir taş ve mücevherlerin olduğu kutuyu eve getirir. Ve sonsuza kadar varlıklı bir hayat yaşar.”³²⁹

Mitten de anlaşılacağı üzere demir, kuvveti temsil eden sırlı bir unsurdur ve bu sır; onun gökyüzüyle alakalı olmasından kaynaklanır.

³²⁸ ELİADE, Mircea, “Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi” çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003.

³²⁹ CAMPBELL Joseph, “Batı Mitolojisi”, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Thor; İskandinav Mitolojisinin en güçlü tanrısıdır. Thor, Odin ve Frigga'nın oğludur. Odin'den sonra gelen en önemli tanrı olarak kabul edilir. "Altın saçlı tanrıça" Sif ile evlidir. Thor, İskandinav mitolojisinde tanrıların en önemlisidir. Ona Aesir'in Thor'u ya da Savaşçı Thor da denir. Tüm tanrıların ve insanların en güçlüsüdür. Üç değerli eşyası vardır. Bunlardan ilki, buz canavarlarının ve uçurum devlerinin nerede olurlarsa olsunlar havaya kaldırıldığını anlayabildikleri (ki bu aslında hiç de şaşırtıcı değildir, zira pek çoğunun babasının ve aile efradının kafasını patlatmıştır) Miöllnir denen kudretli bir çekiçtir. Thor'un sahip olduğu şahanelerden bir diğeri ise, güç kemeridir. Thor bu kemeri taktığında tanrısal gücü ikiye katlanır. Üçüncüsü ise, sahip olduğu şeylerin en değerlisidir: Demirden eldivenler. Bu eldivenler olmaksızın çekicini savuramaz. İngilizcedeki "Thursday" (Perşembe) kelimesinin kökeni, Thor'a dayanır (Thursday Thor's day, Thor'un günü).

İki sihirli nesneye sahiptir. Bu nesnelere biri Mjöllnir'dir. Mjöllnir, adının anlamı "parçalayıcı" olan kocaman bir çekiçtir. Çekici Brokk ve Eitri isimli ve madencilikle uğraşan iki cüce kardeş yapmışlardır. Çekiç yapılırken Loki sinek kılığında girip cüceleri ısırmak rahatsız edince bir kaza olmuş, çekicinin sapı kısalmıştır. Bu iki cüce ayrıca bu çekice birçok farklı özellik vermiştir. Çekiç, Thor'un onu kolayca saklayabilmesi için küçülebilir. Ayrıca bir bumerang gibi, bir düşmana atılınca düşmana tüm gücüyle çarpar ve sahibinin ellerine geri döner. Thor kılık değiştireceği zaman çekici ile kendi yörüngesinde hızlıca döner. Fırtınaları çekici ile kontrol eder, yağmurları onunla yağdırır. Çekici ile evlilikleri ve nesnelere de kutsayabilir.

Mjöllnir, görünüş olarak kısa tutma sapı ve tok görünümlü kısa kalın çekici ile enteresan bir görüntüye sahiptir. Yapılış hikâyesi ise aynı çekiç gibi enteresan. Efsaneye göre çekicinin yapılışında üç isim başrol oynuyor. İki cüce ve bir tanrı, ancak üç isim de sıradan isimler değil, özel güçleri olan özel isimler. Cüceler sihirli madenlerin sihirli metallerin ustaları Eitri ve kardeşi Brokk, tanrı ise Fesatlıklar Tanrısı olarak bilinen Loki. Loki de Odin oğludur, doğal olarak Thor'un da kardeşi olur.

Eitri, büyülü ocağa metali koyar ve kardeşine "Ben dur diyene dek ateşi harla" der ve oradan ayrılır. Bunu fırsat bilen Fesatlıklar Tanrısı Loki hemen bir sivrisineğe dönüşür. (Loki, çok iyi bir büyücüdür.) Sivrisinek Loki, Brokk'ın göz kapağını ısırır. Göz kapağı kan olan Brokk işini bırakır ve gözüyle ilgilenir bunu gören Eitri, öfkeden deliye döner ve hemen ocağa koşar. Ancak gördüğü görüntü beklediğinden çok farklıdır. Mahvolmuş bir büyülü metal beklerken tam aksine tam bir silah olmuş metalle karşılaşır.

Mjöllnir, büyülü silahının doğuşu bu şekilde olmuştur. Silah Odin, Thor, Hela gibi güçlü isimlerce taşınabilmektedir. Mjöllnir güçleri en temel düşünüldüğünde yıldırım çağırma diyebiliriz. Yıldırımlar Tanrısı Thor'a yakışan bir silah olmasının

ana sebebi de budur zaten. Ayrıca sahibi Mjolnir'i çağırdığında Mjolnir nerede olursa olsun sahibine döner. Uçma ve sadece layık olanların çekici kaldırması da bir diğer özelliğidir. Bilinen özellikleri aksine biraz daha bilinmeyen özellikleri de bulunmaktadır. Çekicinin kendi ruhu olması, insan suretiyle gözükebilmesi, ruh manipülasyonu, zaman yolculuğu hatta ışınlanması gibi özellikleri bulunmaktadır. Bütün bunlar Mjolnir'in sahibinin kullanabileceği güçlerdir. Ancak Mjolnir güçleri arasında en ilginç olanı "Tüm lisanları anlayabilme, anlatabilme" gücüdür. Odin oğullarının böyle bir güce ihtiyacı yoktur çünkü zaten Asgardlılar tüm dilleri konuşabilirler.

Onun güçlü olmasını sağlayan bir diğer sihirli nesne de altın bir kemerdir. Bu kemeri takar takmaz gücü ikiye, hatta üçe katlanır. Çekicinin yanı sıra Thor'un eşsiz gücüne güç katan, Megingjard adlı "güç kemeri" olarak anılan altından yapılmış bir de kemeri vardır. Kemeri taktığında, Thor'un gücü ve yenilmezliği kat kat artmaktadır.

Üçüncü ve kemer gibi hakkında çok da ayrıntı olmayan ekipman ise "demir eldiven" Jarngreipr'dir. Mjöllnir'i tutmak için ihtiyaç olarak anlatılan eldiven olmaksızın çekiç işlevsiz olduğundan aslına bakıldığında en önemli parça eldivendir. Bu eldiven ile Thor'un savaş aksesuarları da tamamlanmış oluyor. Ayrıca Thor'un iki tane keçisi vardır. Bu keçilerden birinin adı Tanngniost (Diş Çatırdatan) diğerinin adı da Tanngrisnir (Diş Gıcırdatan)dır. Bu keçilerin çektiği arabası yerde de gökte de gidebilir.

İskandinav tanrıları arasında en kurnaz, en kötü tanrı Loki'dir. Loki, Sif'e "Seni seviyorum, benimle evlen" der. Sif, namuslu bir tanrıça olduğu için kabul etmez. Fakat Loki çok sinirlenir ve bir gece Sif uyurken yanına gidip güzelim uzun saçlarını keser, kestiklerini de yakar. Artık Sif hiç çekici değildir. Thor da uyanınca bunu görür ve Sif'ten boşanmak yerine onun intikamını almaya karar verir. Bu işi ancak Loki yapar diye düşünüp Loki'nin yakasına sarılır. Loki de can korkusundan (İskandinav tanrıları tamamen ölümsüz değiller) özür diler ve cüce İvaldi'nin oğullarına gider. Bu ünlü cüce demirciler Sif için altından saç telleri yaparlar, Loki de bu saçları bizzat Thor'a kendi elleri ile verir. Thor altın saçları eşine takınca ("Altın saçlı tanrıça" lakabı bu olaydan sonra denmeye başlanmış) onun daha da çekici olduğunu düşünür ve onunla birlikte olur. Bu birleşmeden sonra da Thrud aldı bir kızı, Lorrive adlı da bir oğlu olur, dördü beraber Thrudheim'deki 540 odalı Bilskirnir isimli saraylarında yaşarlar.

Yine bir başka efsaneye göre; tanrıların evlerini yapan dev Thrym, aşk tanrıçası Freyja'yı çok beğenir ve ona evlenme teklif eder. Freyja bu teklifi sert bir şekilde reddedince Thrym Thor'un Mjöllnir'ini kaçıtır, fidye olarak da Freyja'yı ister. Thor çekicini geri almak için bir plan yapıp tanrılara açıklar. Gelinlik giyip Freyja'nın mücevherlerini takar ve devler ülkesine gider. Thrym onu görür görmez çekici bir yana koyup Freyja sandığı Thor'a koşar. Thor da hemen çekicini kapıp Thrym'in üstüne indirir. Thrym o anda yere yıkılıverir.

Mitolojide, edebiyatta ve sinemada, cücelerin genellikle madencilik, değerli taşlar ve metal işleme işiyle uğraştığını görürüz. Örneğin, JRR Tolkien'in başyapıtı Yüzüklerin Efendisi'nde cüceler dağları oyarak derin madenler ve geçitler açmış, mücevher işlemeciliği ile uğraşmış, hatta bu hırsları uğrunda Balrog'u uyandırarak küçük bir felakete yol açmışlardır. Bilindiği üzere, Grimm Kardeşler'in meşhur masalı Pamuk Prenses'teki yedi cüceler de madencidir. Nitekim, Harry Potter'da geçen Gringotts Wizarding Bank'ı yöneten varlıklar, (kitapta her ne kadar goblin olarak geçseler de) orta çağ Avrupası efsanelerindeki kötücül ruhlardan sayılan "goblin"lerden farklı olarak, bankacılıkla uğraşan ve uçsuz bucaksız yer altı dehlizlerinde değerli emanetleri muhafaza eden cüce canlılardır.

İskandinav mitolojisinde cüceler birçok kaynakta madencilik, değerli taşlar ve mücevherlerle uğraşan bir halk olarak gösterilmektedir. İskandinav inançlarını incelediğimizde, küçük yapılı insanların ve hatta çocukların dar geçitlerden daha kolay geçebilmeleri ve ucuz iş gücü olmaları nedeniyle madencilikte görevlendirildiğini görüyoruz. Somut bir örnek: Bavyera Eyaleti'nin "Frankische Schweiz" bölgesinde bulunan bir damlataş mağarasının bir çocuk tarafından keşfedildiği anlatılır. Çocuğun ilk kez geçtiği ve arkasındaki mağarayı gördüğü bu dar delik korunmuştur ve tur sırasında turistlere anlatılır. Cüceler ve madencilik bağlamındaki diğer esin kaynağı ise İskandinav mitolojisidir. Mitolojide; taşlar, yer, ölüm, açgözlülük, metal ve teknoloji ile iştigal eden ve "Dvergr" denilen yaratıklardan bahsedilir. Bunlar, yetenekli zanaatkarlardır ve tanrılara değerli ve büyümlü armağanlar sunmakta ustadır.

Cüceler, İskandinav mitolojisinde kısa boylu, madencilik ve taş işçiliğinde epey ustalaşmış bir ırktır. Gençliklerinden itibaren sakal bırakmaya başlarlar. Sakallar onlar için bir semboldür ve dayanıklıdır. Cüceler, Odin'in onlara Midgard'da verdiği görevi kabul etmiş karanlıkların ve dağların içlerine çekilmişlerdir. Burada madenleri keşfetmişler ve kendilerine buradaki madenlerin en değerlilerinden hazineler yaratmışlardır. Bu hazineleri ne insanlarla ne tanrılarla ne de devlerle paylaşmak istemişlerdir. Ancak açgözlü olmaları onlara çalışma ahlakını getirmiş, evrende ki en çalışkan ve üretici ırk haline gelmişlerdir. Dağların altından çıkan maden cevherlerini işlemeyi kendi kendilerine öğrenmişlerdi. Cücelerde kara alflar gibi Svartalfaheim'de yaşamakta, çok nadiren ormanlara yerleşirler ve insanlarla hemen hemen hiç iletişim kurmazlardı. Işıktan nefret ederlerdi. Onlar için ışık, tanrıların yarattığı korkunç bir lanetti.

İskandinav mitolojisinde cüceler ve onların madencilikle olan ilişkileri önemli yer tutar. Tarih boyunca Avrupa'da anlatılan birçok öykü, masal ve anlatıda bu ilişkiden söz edilir. Öykülerde, Bur'un oğulları, karaları şekillendirip dünyanın merkezini teşkil eden ve içinde canlıların yaşadığı etrafı denizlerle çevrili Midgard denen bölgeyi oluşturmuşlardır. Her yer yeşilliklerle kaplanmıştı. Ama bu aşamada gökyüzü henüz bir düzene sokulmuş değildir. Bu yüzden, tanrılar (bu noktada, özgün metinde, "düzenleyici güçler" anlamına gelen regin sözcüğü kullanılmaktadır) derhal toplanıp bu konuyu meclislerinde tartışmışlar ve zamanı farklı dilimlere bölmeye karar vermişlerdir. Buna göre, zamanı gündüz, gece, aylar ve yıllar şeklinde düzenlemişlerdir. Daha sonra, muhtemelen "Çamlık" anlamına gelen, Idavoll denen bir düzlükte buluşmuşlar ve oraya evler, tapınaklar inşa edip demir ocakları kurmuşlardır. Bu

ocaklarda değerli madenleri işlemişler ve alet edevat üretmişlerdir. Böylece, zenginliklerine zenginlik katarak uzun bir süre mutluluk içinde yaşamışlardır. Bu süre boyunca, oyun taşları altından olan ve dünyanın kaderini tayin ettiğine inanılan bir masaüstü oyunu oynamışlardır.

Bu öykü, Hreimdar adındaki zengin bir çiftçiden söz ederek açılır. Hreimdar, büyücülük konusunda oldukça hünerli birisidir ve üç oğlu vardır. Oğullarının üçünün de kendilerine özgü yetenekleri vardır. Bunlardan Fafnir ile Otr, şekil değiştirebilme yeteneğine sahiptirler. Regin ise bir cücedir ve bütün cüceler gibi o da hünerli bir zanaatçı, özellikle de çok iyi bir demirci ustasıdır. Codex Regius ondan “zeki, yırtıcı ve büyücülük konusunda fevkalade hünerli” diye söz etmektedir. Neyse ki Loki, Andvari adında bir cüce tanımaktadır. Cüceler usta zanaatkârlar olduklarından, etraflarında çokça altın vardır. Yine, bu cüce de biraz tuhaf bir simadır. Bir turna balığı kılığına girip yakınlardaki bir şelalede diğer balıkları avlayarak yaşamaktadır. Bu yüzden, Loki deniz tanrıçası Ran’dan bir balık ağı ödünç alır ve bu ağı kullanarak turnayı yakalar.

Reginsmál şiiri ikisi arasında geçen konuşmayı aktarmaktadır, Loki şöyle sorar: “Ne biçim bir balıktır ki bu;

akıntıda yüzdüğü halde, Kendisini yine de koruyamamaktadır felaketten? Hayatını ölümler ülkesinden kurtarmak için fidye ver ve bana çil çil altın bul. Andvari’dir benim adım. Oin’dir babamın ki de, pek çok akıntıda yüzdüm. Kadim zamanlarda kasvetli bir yazgı, buyurdu ki suda yüzmeliyim. Loki, bunun üzerine fidye olarak Andvari’nin bütün altınlarını talep eder. Cüce, fidyeyi öder ama tek bir yüzüğü (aslında parmağa takılan bir yüzüğü değil, muhtemelen bir bileziği) kendine saklamaya çalışır. Bu yüzüğün, kaybettiği servetini telafi etmesine yardımcı olacak özellikleri vardır. Amaloki, yüzüğü de Andvari’dan zorla alır.³³⁰

Cüce, kayaların içindeki güvenli evine dönmeden önce, bu hazineyi elinde tutacak olanları lanetler: Gust’un bir zamanlar sahip olduğu o altınlar (sözcük ‘yüzük’ anlamına da gelebilir) sonu olacak iki kardeşin, çöküşü olacak sekiz prensin. Servetim sevindirmeyecek hiçbir adamı. Loki, fidye niyetine topladığı ganimeti getirir. Yüzükte gözü kalan Odin, onu kendisine saklar. Aesir, hazinenin geri kalanının susamuru postunun içini doldurmak ve üstünü de altınla örtmek için kullanır. Hreimdar, onların yaptıkları işi denetler ve üzeri örtülmemiş tek bir susamuru kılı tespit eder. Odin, gönülsüzce kendisine sakladığı yüzüğü çıkarır ve onunla kılın üstünü örter. Tanrılar Hreimdar’ın salonundan ayrılır ayrılmaz, Loki cücenin okuduğu laneti onlara açıklar: “Senin için şimdi altın, büyük fidyedir,” Yaşamına

³³⁰ PAGE R.I., “İskandinav Mitleri”, Norse Myths., çev: İsmail Yılmaz, Desen Ofset, 2009, Ankara, s.76.

karşılık. Oğulların için bir gelecek yok senin zira bu yaptığın her ikisine ölüm getirecek. Aynen öyle olur. Fafnir ve Regin, kan parasından kendi paylarını isterler, Fakat Hreimdar onlara tek kuruş dahi vermez. Bunun üzerine, Fafnir babasını öldürür, hazineyi alır ve kırlara götürüp oraya gömer ve Regin'in onu öldürmeyi başaracağı güne dek, bir ejderha kılığında lanetli hazinesini korur.

Volsungasaga'nın üçüncü bölümü, Hiordis'in Sigmund'dan olma oğlunun serüvenlerini anlatmaktadır. Bu çocuk, en büyük Germen kahramanlardan biri olan Sigurd (Wagner'in *Siegfried'i*) olacaktır. Volsung hanedanları hakkındaki kahramanlık destanı ile altından oluşan ve ölümcül yüzüğü barındıran büyük bir hazine hakkındaki tanrı miti arasındaki bağlantı noktası burasıdır. Sigurd, Danimarka kralının sarayında en iyi şekilde yetiştirilmiştir ve akıl hocası demirci Regin'dir. Regin, babasını öldürüp altınlarını çalan ve ejderha kılığına girip çaldığı altınların başında nöbet beklemekte olan Fafnir'in muhalif kardeşidir. Regin, Sigurd'a bir veliahta yakışan tüm meziyetleri kazandırır ama bir yandan da onu başkasının eline bakan halinden kurtulması için sürekli kışkırtır. "Sigurd'un kraliyet mirasını kim korumaktadır?" Fakat Sigurd bu mirası onlara kendisi mi emanet etti? Peki onlar Sigurd'a yeterince cömert davrandılar mı? O halde, niçin kendi altınları üzerinde bile söz sahibi olamıyor? Şeklinde anlatılmaktadır.³³¹

Demirci Völund İskandinav ve Cermen mitolojisinde geçen efsanevi demirci Fin kralının oğlu olduğu bilinir. Volsung'un oğlu Sigmund'un efsanevi kılıcı "Gram"ı o yapmıştır. Bu kılıç, Odin tarafından Sigmund'a verilmiştir ve Sigmund'un son savaşında kırılmıştır. Daha sonra Sigmund'un oğlu Siegfried, demirci Regin'in yardımıyla Gram'ın parçalarını yeniden döverek kendi kılıcı Balmung'u yapmıştır. Başka bir anlatıma göre Roland'ın kılıcı Durendal'ı da o yapmıştır.

Kuzey söylenceleri ve İskandinav mitolojisinde kılıç, Sigmund'un kılıcı olarak anılmaktadır. Sigmund; Kuzey Avrupa mitolojisinde ismi bolca anılan bir kahramandır. İskandinav mitolojisindeki bu ünlü kılıç, tanrı Odin tarafından madenci cücelere yaptırılmıştır. Madenciligi ve demirciliği ile ünlü cüceler Dvalin ve Durin ve dökme demirden ve kabzası altından bir kılıç yaparlar. Bu kılıç hiç paslanmadığı gibi her

³³¹ PAGE R.I., age s. 87-88.

türlü malzemeyi ve demirden zırhları delmektedir. Bu söylence aralarında Lord of the Rings, Uyuyan Güzel gibi pek çok edebi yapıta ilham kaynağı olmuştur.

Kılıç tanrı Odin tarafından dev bir meşe ağacına saplanır. Tanrı Odin, sahip olana zor zamanlarda başarı getirecek kılıcı ağaçtan çıkarabilene armağan edeceğini vaat eder. Kılıcı sigurd'un babası Sigmund kolaylıkla çıkarır ve yazgısı olan kılıçla savaş meydanlarında zaferler ve hazineler kazanır. Zamanla Hunland'ın kralı olur. Ünü bütün kuzey ülkelerine yayılır. Uzun yıllar süren hükümdarlığının ardından bir gün ülkesine saldıran bir orduya karşı savaşmak zorunda kalır. Çok şiddetli geçen savaşta Sigmund yaşına rağmen kılıcı gram ile ustalık ve cesaretle savaşır. Birden karşısına uzun sakallı yaşlı bir adam kılığında tanrı Odin çıkar ve Sigmund'a "zamanın geldi" der. Sigmund'a mızrağı ile saldırır ve yenilmez kılıcı Gram'ı parça parça eder. O andan sonra başarı Sigmund'u terk eder, ne kadar ustalıkla savaşsa da sonunda ölümcül bir yara alır ve eşine kılıcın oğlu Sigurd için birleştirilip yeniden dökülmesini vasiyet ettikten sonra ölür.

Sigurd, babası Sigmund savaşta öldüğünde henüz doğmamıştı. Annesiyle birlikte Danimarka kralı tarafından Danimarka'ya götürüldü. Orada hocası demirci ve büyücü Regin tarafından yetiştirildi. Regin lanetli bir yüzüğe (Yüzüklerin Efendisi söylencesi) ve büyük bir hazineye sahip olan kardeşi ejderha Fafnir'i öldürüp hazinesini alması için Sigurd'u ikna etti. Ama asıl planı Sigurd'un Fafnir'i öldürürken ölmesiydi. Böylece hazine sadece kendisinin olacaktı. Ama Sigurd tanrı Odin'in uyarısı sayesinde bunu fark etti ve kendisi ölmeden Fafnir'i öldürmeyi başardı. Fafnir'in kanını kazara içmesiyle hayvanların dilini anlar oldu ve hocası Regin ondan böyle bir bilgeliği sakladığı için onu öldürdü. Vücudunda ejderha Fafnir'in kanı değen her yerine silah işlemez oldu sadece sırtına yapışan bir ıhlamur yaprağının altı kuru kalmıştı.

Yapılan birçok araştırmada Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan Kelt ve İskandinav kökenli halkların ağaçlar ve taşlar hakkında farklı inançları olduğunu göstermektedir. Bu inanışlarda ağacın (özellikle meşe), ormanların, kaynakların ve ırmakların kutsallığına işaret edildikten sonra taş kültü de bulunduğunu, taşla ilgili dikkate değer hikâyelerin anlatıldığını, büyü işinde kullanıldığını, Hıristiyanlığın girişiyle Kelt dininin kaybolmakla beraber, onun tabiat kültüründen, hayatların da fazlasıyla etkisi kaldığını aktarılmaktadır.³³²

Prof. Dr. Karl Olbrich'in çalışmalarında İskandinav insanların tabiat kuvvetlerine taptıklarını, Slav ve Litvanyalıların su, kaynaklar, ırmaklar, ağaçlara (Slâvlarda meşe, Litvanyalılar da ıhlamur) özel bir saygı gösterdikleri, bütün bunların yanı sıra taşlardan umutlandıkları, dilekte buldukları ve kayaları şifa yeri olarak tanıdıkları yahut onlara şükranda bulduklarını belirtmektedir. Yalnız tanrıların, koruyucu ruhlarını, kaynaklar, ağaçlar ve taşlarda oturdukları anlatılmaktadır. Finler'de de taşlarla ilgili inançlar bulunduğu, kötülöklere karşı güvenlik tedbiri olarak ahır, samanlık, avlu ve evlerinin girişlerine taşların gömüldüklerini aktarmaktadır. Bu inançların bir çoğu daha sonraki yıllarda Hristiyanlığa da geçecek ve tüm Avrupa'ya yayılacaktır.

³³² OLBRICH Prof. Dr. Karl, "Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Herausgegeben unter Besonderer Mitwirkung von E. Hoffman-Krayer und Hanns Bachtold Staubli", çev. Hikmet Tanyu Band VIII, Berlin und Leipzig, 1936.

GERMEN MİTOLOJİSİ

Avrupa'nın ve Dünyanın en önemli halklarından birisi de Germe'nlerdir. Germe'nler günümüz Avrupası halklarını oluşturan "asli unsur"larından biri sayılmaktadır. İsveç, Norveç, Danimarka, Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Avusturya, İsviçre, Kuzey İtalya, İzlanda, hatta Kuzey ve Orta Fransa ile aşağı İskoçya ve İngiltere'yi oluşturan halkların kökeni "Germe'n" kökenlidir. Ancak, bu insanlar kendilerine "Germe'n" olarak adlandırmamaktır. Hatta "Germe'n" sözcüğünün nereden geldiği de kesin olarak bilinmemektedir. Tarih boyunca Germe'n kavimleri, etnik bir dayanışma içine girmemişler, tersine, Milattan sonra yedinci yüzyıldan itibaren çeşitli halklara bölünmüşler. Bu halklar giderek ayrılmış, farklılaşmış ve Avrupa'nın ulus-devletlerini oluşturmuşlar. Denizci bir kavim olan Germe'nler, İskandinavya'nın güneyinden gelerek Kelt'leri yerlerinden sürdüler ve M.Ö. III. yy. dan itibaren bugünkü Almanya'ya yerleştiler. Sonra, Miladın ilk yüzyılları boyunca, Germanya dedikleri topraklarını, Urallar'a ve Karadeniz'e kadar genişlettiler.

Orta Avrupa mitolojisinin en önemli figürü Beowulf'dur. Beowulf Destanı, Anglosakson toplumuna ait bir destandır. Anglosakson toplumunu, MÖ 450 ile 600 yılları arasında Angıllar, Saksonlar, Jütler ve Germe'nler istila etmiştir. Tarihî gelişmeler ve diğer toplumların yaşam şekilleri, sözlü ve yazılı ürünlerine de yansımıştır. "Beowulf" da böyle bir destandır. Anlatı, bir İngiliz tarafından Anglosaksonca (eski İngilizce) yazılmasına karşın, İsveç'in güney bölgesi ve Danimarka'da, yani İskandinavya'nın İngiltere'ye göç veren bölgesinde geçer ve olayların düğümü Germe'n kökenlidir. "Beowulf" dönemindeki aristokrat topluluk, belirli kralların ve prenslerin çevresinde oluşmuş savaşçı topluluklardan oluşmuştur. Kral, savaşçılara yiyecek, içecek, silah, zırh, toprak ve mücevher sağlamakla yükümlüdür. Beowulf Destanı'nda olaylar şöyle gelişir:

"Danların kralı Hrothgar, büyük bir şato yaptırır. Ancak canavar Grendel, Hrothgar'ın buradaki savaşçılarını öldürür ve şato boş kalır. Beowulf, Grendel ile savaşmak için Geatland'dan gelir. Yardım etmek için geldiği Mızraklı Danların güçlü kralı Hrothgar'a şu sözleri söyler: Canavar Grendel'e yenilsem bu canavar benim bedenimi yiyecek. Benimse tek isteğim; savaş gömleğimi efendim Hygelac'a gönderin. Çünkü şanlı Demirci Wayland, onu kendi elleriyle yaptı." der.³³³ Grendel'in annesi Heredot'u istila eder ve Hrothgar'ın en yakın dostunu öldürür. Beowulf, zırhını giyer. El dokuması zincir gömleğinin de kendini koruduğunu bilir. Usta demircinin eski kalkanının üstünü yaban domuzu şekilleriyle donattığını ve hiçbir savaş kılıcının onu bereleyemeceğini söyler. Danların en büyük savaşçısı Unferth de kendi kılıcını Beowulf'a „Kılıcım Hrunting'in demir bıçağı zehir parçalarıyla boyanmış ve kanla sertleşmiştir. Onu taşıyan birçok savaşçı, korkulu yolları aşmıştır. Savaşta kendini taşıyan hiç kimseye ihanet etmemiştir." der. Silahlarını kuşanan Beowulf, canavarı su

³³³ ROSENBERG, Donna, "Dünya Mitolojisi", İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 421-425.

*altındaki mağarasına dek takip eder ve onu öldürür. Övgü ve kutlamalardan sonra da Geatland'a döner.*³³⁴

Destanda, şanlı demirci Wayland, Hrothgar'ın zırhını, kalkanını yapmıştır. Wayland, usta bir demircidir. Danların en büyük savaşçısı Unferth de, kendi kılıcının sadık bir zafer yoldaşı olduğunu söyleyerek onun kılıç olmaktan öte bir anlam taşıdığına işaret etmiştir.

Germen mitolojisinde demirciler, büyümlü zanaatkârlardır. Tehlikeli elementleri kolaylıkla ve ustalıklı elle işleyerek yararlı hale getirdiklerinden dolayı ateşle oynama yeteneklerinin olduğuna inanılan kişilerdir. Orta Çağ'da bile diğer esnaflardan üstün görülmüşlerdir. Almanya'da demirci atölyeleri, Kuzey'in efsanevi ilmindeki en marifetli demircilerin anısına "Wieland Evleri" olarak bilinmektedir. Metal işçiliğinin kökeni ilk çağlardaki gibi kutsal varlıklara atfedilmiştir. Demircilerin bu harikulade teknik becerileri onların yardımıyla öğrendiklerine inanılmış ve sıradan ölümlülerin üzerinde değer görmüşlerdir. Demirci evlerinin ya da atölyelerinin olması, sıcak demirciliğin yapıldığının göstergesidir. Anlaşılan o ki, Germen halklarında demircilik mesleğine çok değer verilmiştir.

Germen mitolojisi ve inanışlarında yer alan kahramanlık öyküleri Avrupa'nın dörtbir yanındaki balatlar (tüm İskandinavya ile ilgili iki Nibelung'lar balatı), konularını Edda Türkü Derlemesi'nden almışlardır. 14. yüzyılda, Faröe Takımadalarında yaşamını yakın zamana kadar sürdüren apayrı bir dans türküsü gelişmiştir. "Sjurdurkvaedi" denilen bu türküler, çok geniş bir temel üzerine oturtulmuşlardır ve "Tattur" denilen tek tek bölümleri dönüşümlü olarak sıralanmıştır; birincisinin adı "Demirci Regin", ikincisinin adı "Brinhild", üçüncüsünün ise "Högni"dir. Hepsinin temelinde Kuzey'in genel bir balatı yatar.³³⁵

Germen kültürünün ve mitolojisinin en eski eksenleri Alpler ve Güney Almanya'dır. Hallstatt (MÖ. 900-400) kültürü ve La-Tene (MÖ. 550-15) kültürü tunç eşya arasında demirin görülmesiyle ortaya çıkar. Bu dönemden sonraki destanlar, tehlikeli büyücüler olarak anlatılan gezgin demircilerin eseridir.³³⁶ Alman Edebiyatı'nda anlatılarının kavram olarak isimlendirilen balatları vardır. Başka bir söylemle anlatıların ozanlarla söylenen kısımlarına "türkü" denir. Örneğin masal türkülerinden Ejderha Türküsü'nde; kahraman, tek başına zehirli ve ateş soluyan canavarı küçük bir adanın karanlık kovuğunda yakalar ve korkunç büyüklükteki yılanı kılıcı ile ortadan ikiye ayırır. Kılıç, dağa saplanıp kalır. Ejderha ölür ve kendi ateşi içinde eriyip kaybolur. Türküdeki özel bir demirden yapıldığı düşünülen "kılıç" motifi dikkat çekicidir.³³⁷

Ejderha Hazinesi Türküsü'nde de kavga eden kardeşler, demirci ustasını ve ejderhayı basitçe; fakat ustalıklı bir araya getiren bir balad üretir. Kardeşlerin biri ejderhaya, bir diğeri demirci ustasına eş tutulur. Sigfrid delikanlı olunca, onu yetiştiren kişi ona bir kılıç yapar ve verir. Sigfrid, bu kılıç sayesinde ulaşılması istenen hazineyi ele geçirir. Bu balad, XII. yy'daki bir İzlanda şiirinin temelini oluşturmaktadır. Bu balad/öykü şöyledir:

"Sigfrid'in sahip olduğu hazine, Andvari adlı bir cüceye aittir. Loki, altınları zorla onun elinden alır ve öldürülen Otr'un kefareti onun babası Hreidmar'a ödemek ister. Andvari, hazineyi ve onun gelecekteki sahibini lanetler. Hreidmar'ın oğlu Fanfir, altın için babasını öldürür ve bir ejderha olarak onu korur. Reginn, demirci

³³⁴ ROSENBERG, Donna, age. s. 433-435.

³³⁵ SCHNEIDER Hermann, WISNIEWSKI Roswitha, "Alman Kahramanlık Destanları", İzmir, 1992, s. 66-67.

³³⁶ CAMPBELL Joseph, "Yaratıcı Mitoloji – Tanrıların Maskesi" Yolcu Kitapevi, 2. Baskı, 2003 s. 267-268.

³³⁷ SCHNEIDER Hermann, WISNIEWSKI Roswitha, age. s. 50-51.

ustasıdır. Genç Sigurd da onun çırağıdır. Usta, çırağını Gnita fundalığında hazine koruyan ejderhaya saldırması için kışkırtır. Sigurd da bir örsü ikiye ayırarak kadar keskin ve kuvvetli bir kılıç yapar. Sigurd, bir çukur açar ve canavar onun üzerinden geçerken onu kılıcıyla ölümcül derecede dırter ve çukura düşürür. Ölmek üzere olan canavar katili ve ebeveynleri sorar. Sigurd, önce kendisini “kuvvetli hayvan” adı altında gizler. Fafnir, onu korkaklıkla itham edince o da adını söyler. Fafnir, uşağın cesaretine şaşırır. Sigurd ise bir uşak olmadığını söyler. Fafnir de hazineye dokunmamasını söyler. Fafnir, ölürken Reginn’in onu öldüreceğini söyler. Nitekim Sigurd, Reginn’in kafasını keser ve hazineyi atına yükler.”³³⁸

Hildebrand Türküsü, bir kahramanlık baladıdır. Bu baladda, Dietrich, otuz yıllık bir sürgün yaşamından sonra bir Hun ordusu ile ülkesine döner. Döndüğünde ise karısının başkasıyla evlendiğini ve oğlunun kendini ölü olarak bildiğini öğrenir. Oğluna gerçekleri anlattığında ise, oğlu babasını aşağılar. Dietrich, kendi çocuğu Hildebrand’ı kılıçla öldürür. Burada ölüm, kılıçla gerçekleşir.³³⁹

Destandan bir parça olan Wieland’la ilgili şiir ya da türkü vardır. Avrupa’da Orta Çağ boyunca, Wieland belgeleri olarak bilinen bazı yazıların varlığından bahsedilmektedir. Wieland’la ilgili bu farklı anlatılardan biri şiir, diğeri türkü; hatta ikisinin karışımı şeklindedir. Bunlardan biri olan Friedrich von Schwaben’in şiirinde kahraman, kuğu kızları serüvenini yaşadktan sonra kendisini “Wieland” olarak tanıtmaktadır. Kahramanlık kitabının eki ise şöyledir: “Wieland, iki dev tarafından kovulan bir düktür; o daha sonra Kaukasus Dağı’na (Glockensachs) gelir ve Alberich’in adamı olur.” Wieland Romanı’nda olduğu gibi bu anlatıda da Wieland, bir devle bağlantılıdır ve ünlü bir demirci ustasının yanında yetişir.³⁴⁰

Wieland’ın en eski türküsünde ise, Elbeli Demirci Wieland da kral Nidhad tarafından uykuda iken habersiz yakalanır. Elleri kolları bağlanır ve kötürüm hale getirilir. Sürekli olarak demirciliğe mecbur edilir. Alman kahramanlık destanlarındaki balatlar ya da türkülerde, demirci kahramanların ve demircilerin yaptığı araç gereçleri kullanan kahramanların olması, Alman toplumunda demirciliğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Wieland Efsanesi (Wieland Romanı), Thidrekssaga, “Wieland Romanı” adlı eserinde anlattıklarını Alman kaynaklarına dayandırmıştır. Anlatı şöyledir:

“Wieland Efsanesi’ndeki, Wieland, Wate adlı devin oğludur ve demirci çırağıdır. Ünlü Demirci Mimir’in yanına çırak olarak girer; fakat ustanın canını sıkar. Wate de onu ilerde eğitilmesi için Ballova Dağı’nda oturan iki cücenin yanına gönderir. Babası onu cücelerin yanından tekrar almak isterken dağda toprak kayması olur ve Wate ölür. Wieland, cüceler dağından bir şekilde kurtulur ve kendisine bir sandal

³³⁸ SCHNEIDER Hermann, WISNIEWSKI Roswitha, age. s. 53-54.

³³⁹ SCHNEIDER Hermann, WISNIEWSKI Roswitha, age. s. 71.

³⁴⁰ SCHNEIDER Hermann, WISNIEWSKI Roswitha, age. s. 93-99.

yapar. Jütland kralı, Nidung'a gelir ve onun hizmetine girer. O, önce yaptığı eşsiz güzellikte bir bıçakla dikkatleri kendi üzerine çeker. Kralın bıçakçısının adı Amelias'tır ve Wieland'la aralarında bir yarışma başlar. Wieland, birçok kılıç yapar, sonuncusu ve en keskini Mimung'dur ve onunla baştan aşağı silahlanmış Amelia'yi ortadan ikiye ayırır. Bu olaydan sonra kral Nidung'a çok büyük hizmetlerde bulunur ve onun zafer taşıını inanılmayacak bir biçimde bulup getirir. Saray kâhyası ise hile ile ondan taşı almak ister; onun amacı ise kralın kızına sahip olmaktır. Wieland, canını sıkan bu rakibini de öldürür, bundan dolayı gözden düşer ve saraydan uzaklaştırılır. Bunun öcünü almak için kralın kızını zehirlemek ister; ancak bunu başaramaz. Kralın kızının büyüdü bıçağı, Wieland'ın ellerinin kollarının bağlanarak kötürümleşmesine neden olur. Wieland, artık demircilik işleri yapmaya mahkûm edilmiştir.³⁴¹

Orta Çağ'da Germenlerin silah yapım ustası Wieland'ı konu edinen bu anlatıda, onun yaptığı kılıçlar hem dayanıklıdır, hem de çok keskindir. Onun gizli reçetesi, ocakta işlenmiş demirin iri toz haline getirilip tavuklara yedirilmesi, daha sonra onların dışkılarındaki demirin bir miktarı yardımıyla ayrılması şeklindedir. 1930'larda bu sıra dışı reçeteyi deneyen bir Alman metalürjist, tavukların kendi sindirim sistemleri içinde demirdeki karbon içeriğini azaltıp azot içeriğini artırdığını ve böylece çeliğin daha güçlü olmasını sağladığını saptamıştır.

Germen mitolojisinde Tanrı'nın Kılıcı ya da savaş tanrısı Mars'ın Kılıcı olarak adlandırılan bu kılıç, Paris'te bulunan bir Arapça eserden alınan resimli muska geleneğini anlatan bir metinde, demirin Mars gezegenine ait bir metal olduğundan bahsedilmektedir. Öyle ki

Mars'ın bir metal olarak bilinmesi; Batı Mitolojisi'nde ve özellikle Cermen Mitolojisi'nde geçmektedir. Söz konusu metin şöyledir: "Kantaşı, Mars'a ilişkin kırmızı bir taştır. Ay'ın Mars'ın karşı tarafında olduğu, ayrıca Koç'un Akrep burcunda bulunduğu bir Salı günü bu taşı, yüzük kaşı olarak hazırlayıp üzerine Mars şekli yapılır. Bir adam ve kadın resmi çizilir. Taşa birkaç Arapça harf yazılır. Sonra bu taş, demirden yapılmış bir yüzüğün kaşına yerleştirilir; çünkü demir Mars'a ait bir metaldir. Öyle ki inanışa göre; bu yüzüğü üstünde bulunduran kişiye kimse karşı koyamazmış. O kişiye saygı gösterilmiş. Bu yüzüğü üzerinde bulunduran kişinin dikkat etmesi gereken koşullardan biri; herhangi bir demir parçasını ateş içine sokmamakmış."³⁴²

Germenlerde ve Orta Avrupa halklarında Büyücü ve Demir Burunlu Cadı masallarında Demirburunlu Cadı (Vasorrú bába) veya Demirdişli Cadı (Vasfogú bába) veya Demir Cadı (Vasbába) adıyla gördüğümüz genellikle yaşlı bir kadın olarak tasvir edilen kahramandır. Günümüzde, Macar dilinde bu sözü boszorkány kelimesi karşılansa da, Macar masallarının olağanüstü güçlere sahip olan bu kahramanı, cadı inanışlarının kaynağıdır. Yukarıda gösterilen üç adı da Macar dil alanında kullanılır. Yanlışlıkla Slav kökenli sayılmıştır; çünkü demir burunlu sıfatı Slavca olanında yoktur.

³⁴¹ SCHWAB Gustav, "Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri", çev. Devrim Doğan Yüzer, İzmir, 2011, C. II, s. 493-496.

³⁴² TEZ Zeki, "Alet ve Makinelerin Kültürel Tarihi", Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 31.

Tahtadan olan bu tasvirlerin burunları çinko, kurşun, bakır, teneke veya gümüştedir. Bunlara zaman zaman kurban sunarlar: yüzlerine, ağızlarına, burunlarına kan, et, yağ bulaşmıştır. O masalların olumsuz karakteridir ve ejderhaların annesidir. Czuczor-Fogarasi'nin Büyük Sözlüğü'ne göre de "Halk masallarında önemli bir karakter olan bu cadı çeşidi, sivri bir burnu olan, ve demirden seti (sur, duvar kuşatan, yedi mil mesafeye sıçrayıp atlayabilen büyücü cadıdır. Bu masal tiplerinde kahraman Güneş'i, Ay'ı, yıldızları çalan veya suların bekçisi ejderhayı ya da ejderhaları öldürür ve onun öcünü almaya demir burunlu baba gelir. Bu kahramanla ilgili eldeki bilgiler konusunda coğrafi bir izolasyon söz konusudur: demir dişli cadı, János Kriza'nın derlemelerinde ve Sekel varyantlarında yer alırken, Demir burunlu cadı hemen bütün Germen dil alanında mevcuttur.

Fafnir, Germen ve İskandinav Mitolojisi'nde bir ejderhadır. Ancak Nibelunglar Destanı bize başka bir şeyi daha gösteriyor. Fafnir'in hikâyesini kısaca özet geçecek olursam kendisi cüce kral olan Hreidmar'ın üç çocuğundan biridir ve bunlar içerisinde en cesur, en acımasız olanıdır. Hreidmar'ın bir evi vardır, burada altın ve elmas üretir. Derken bir gün gezintiye çıkmış olan tanrılar Loki, Odin ve Honir bir göl kıyısında su samuru görürler. Su samuru aslında doymazcasına balık yiyen açgözlü Otr'dır ve Loki tarafından kazara öldürülür. Bunun üzerine de Otr'ın babası Hreidmar kan parası ister, bu para Otr'un naaşının içinin komple altın sarısı olacak şekilde altın, dışının ise kırmızı olacak şekilde zümrüttür. Bu denli büyük bir hazine ise ancak Andvari isimli bir başka cücede vardır. Loki onu ele geçirir ve zorla Andvaranaut isimli yüzüğü alır, bir de bol miktarda altın. Andvari yüzüğü lanetler. Önce Hreidmar öldürülür çocukları olan Regin ve Fafnir tarafından. Yüzüğü kendisine isteyen Fafnir ejderhaya dönüşür. Regin yüzüğü alamaz, zamanla Sigurd/Siegfried ile tanışır. Siegfried ise üstteki alıntıda anlatıldığı gibi Fafnir'i öldürür. Fafnir'i öldürdükten sonra Regin tarafından zehirlenmek ister, Regin'i de öldürür. Fafnir'i öldüren Siegfried onun kanında yıkanır, vücudu sertleşir ve darbe almaz. Bu esnada bir yaprak sırtını kapatır, sadece oradan öldürülebilir. Nibelungen'in devamı şu şekilde:

"Burgund ülkesine varan Siegfried ve Krimehilde ilk on gün boyunca şölenleri izlerler. Onbirinci gün şöleni izlerlerken yan yana oturan Krimehilde ve Brunehilde kocalarını övmeye başlarlar, zamanla tartışırlar. Tartışmanın şiddetlendiği bir anda Krimehilde dayanamayarak her şeyi yapanın Siegfried olduğunu, Brunehilde'nin Gunther ile evlenmesini sağlayanın da o olduğunu söyler. Brunehilde her ne kadar bu sözleri duyduğunda Krimehilde'ye inanmasa da Krimehilde kanıt olarak yüzüğü gösterir, o anda Brunehilde çökmüştür. Kimi kaynaklarda Gunther'in kardeşi ya da akrabası olarak geçen vasal Hagen'a göre intikam almak gereklidir, bir şekilde Gunther'i ikna ederler.³⁴³

³⁴³ <https://medium.com/@onrkontas/alman-mitolojisinde-%C3%BC%C3%A7-%C3%A7a%C4%9F-nibelungen-destan%C4%B1-%C3%BCzerinden-kar%C5%9F%C4%B1la-%C5%9Ft%C4%B1mal%C4%B1-mitoloji-625eb7909d2c>.

Germen mitolojisinde; Odin'in ve Frigg'in kıymetli oğulları Balder bu duruma örnek teşkil etmektedir. Balder, Germen halkı tarafından çok sevilir. Balder sıklıkla rüyasında kendi ölümünü görmektedir. Bu durumdan endişe duyan yüksek kurul, yaptığı toplantıda “en temiz yürekli ve asil tanrı” olan Balder’i korumak için ellerinden gelen her şeyi yapmaya karar verdiler. Herkesin şüphelendiği tek gözlü tanrı olan Hödr, Balder’in selametini herkesten daha fazla düşünüyordu ve bütün canlıların ve nesnelere Balder’e bir kötülük yapmamaya ant içmelerini teklif etti. Frigg bütün varlıklara ant içirme görevini üstlendi. Balder’e bir kötülük yapmamaya yemin edenler şunlardı: ateş ve su; demir ve her türlü maden; taşlar ve toprak; ağaçlar, çalılıklar ve odunlar; yabancı veya uysal olup dört bacağı olan hayvanlar, kuşlar; hastalıklar, zehirler ve tehlikeli yılanlar. Bütün kılıçlardan, baltalardan, çekiçlerden ve mızraklardan özel yeminler istendi ve Aslar’ın silahları da seve seve Balder’e zarar vermeye yemin etti”³⁴⁴. Tüm bu yeminler işe yarar. Hatta Thor’un isabet kaçırmayan çekici Mjöllnir bile, Balder’in vücudunda hiçbir noktaya değmez. Kuruldaki herkesin dikkatinden kaçan ve Balder’in zayıf noktası olan tek şey, ince bir ökse otudur. Loki, bu durumu fark eder ve ökse otundan bir oku Balder’e fırlatması için, tıpkı Balder gibi Odin’in oğlu ve Balder ile birlikte “yeniden doğuş sırasında Odin’in yerini alacak” olan Hödr’ü kandırır. Hödr, oku fırlatır ve kalbine ökse otundan okun saplanması ile Balder oracıkta ölür. Herkes için bu durum büyük bir şok etkisi yaratır. Dünyada bir insanı öldürebilecek her nesne Balder’i öldürmeme yemini etmiş iken; “böylesine ince ve titrek bir dal bir tanrıyı nasıl öldürebilir?”³⁴⁵. Alıntı, akıllara Nart kahramanlarından İhşar ve İhşarteg arasındaki mücadeleyi getirir. Benzer olarak yine iki kardeş arasında geçen olay sonrasında Balder ölür. İhşarteg’in kardeşi İhşar’ın karısına sahip olma arzusu altında yatan hırs, yeniden doğuş ile birlikte Odin’in yerine geçme arzusunu kardeşi Balder ile paylaşmak zorunda kalacak olan Hödr’ün hırslı ile örtüşmektedir.

Hadur “savaş ağası” ya da “orduların efendi” anlamına kısa hadak Ura için, veya eski Macarca Hodur, Macar, daha sonra erken dini bir savaş tanrısı oldu ateş tanrısıydı. Germen mitolojisi Arany Atyácska'nın (Altın Baba) ve ana tanrı ve tanrıça Hajnal Anyácska'nın (Şafak Anne) üçüncü oğluydu. İki kardeşi de dahil olmak üzere birçok kardeşi vardı: Napkirály (King Sun) ve Szélkirály (King Wind). Cennette, birinci seviyede Dünya Ağacının tepesinde Arany Atyácska kalesi ve altında Napkirály'in Altın Ormanı ve altındaki Szélkirály'in Gümüş Ormanı vardı ve Hadúr'in Bakır Ormanı üçüncü oldu. Orada tanrıların demircisi olarak yaşadı. Bakır onun kutsal metali olduğu için uzun saçlı, saf bakırdan yapılmış zırh ve silahlarla harika bir adam olduğu düşünülüyor. Sözde Hun imparatoru Atilla tarafından keşfedilen efsanevi kılıcı Tanrı'nın Kılıcı'nı (Isten kardja) yaptı ve kuralını güvence altına aldı.

Doğu Akdeniz ülkelerinin 7. yüzyılın ortalarında Müslüman birliklerce fethedilmesinden sonra, yerel süsleme adetleri önceleri olduğu gibi kaldı. Küpeler, kolyeler, bilezikler ve yüzükler en sevilen takı türleri olmuştur. Avrupa’da Orta Çağ’ın ilk 400 yılından kalan en önemli yapıtlar, küçük el sanatları ürünleri, özellikle de madeni objelerdir. Takılar ve kuyumcu titizliği ile süslenmiş dini eşyalar üzerinde süs taşlarının büyüleyici ışıltıları ve her türlü süsleme motifi ile yapılmış bezemeler, Germenlerin sanatı bir süsleme aracı olarak gören naif anlayışını sergiler.

Erken Ortaçağ Germen sanatının etkilendiği ve özellikle altın işlemeciliğinde tesirini gösteren

³⁴⁴ TETZNER Reiner, “Germen Tanrı ve Kahramanlarının Efsaneleri”, İlya Yayınevi, 2004, s. 198.

³⁴⁵ TETZNER Reiner, age s. 203.

diğer kaynaklar, Avrasya göçebelerinin stilize hayvan figürleri ve Bizans stildir. 11. ve 12. yüzyıl orta çağ Avrupa'sında toplumun üst tabakalarında mücevher kullanımı çok yaygındır. O dönemden kalan resim ve betimlemelerde hem erkeklerin hem de kadın ve çocukların takılarla donatıldıklarını gösterir. Bu mücevherlerin çoğunluğu fonksiyonel parçalardır. Kemer, halka, broş, iri pelerin tokaları, korsaj bağı zincirleri gibi birçok takı ve aksesuar, doğrudan giyimle bağlantılıdır. Bazılarının dinsel anlamı vardır, bazılarının uğur getirdiğine inanılır.³⁴⁶

Germen halklarında taş kültü daha fazla çeşitlere sahiptir. Önce orada kaya veya taşın kutsallaştırıldığına işaretten sonra, taşın ziyaret edildiğini, taşla cinsiyet arasında bir bağlantı kurulduğunu görmekteyiz. 67 Ayinlerde kutsal yerlerin merkezinde genellikle taş yığınlarının

veya bir büyük taşın mevki aldığı ve çevresinde merasim yapıldığı anlaşılıyor. 68 Almanlardaki taş kültü hakkında bilhassa dokuz ciltlik (Handwörterbuch des Aberglaubens) de dikkate değer bilgi sunulmaktadır. Muhtelif taş inançları: hastalık, şifa, için taş taşındığı, suyunun yıkanıp, kaynatılıp içildikten başka, taşın okşandığı, gömüldüğü, gizlendiği, büyüde, yeminde, ilençte, duada kullanıldığı” taş aracılığıyla hastalık bulaştırıldığı, çeşme başında, yoldaki taşların önemli olduğu, şifa niyetine bazı taşların üzerinde yüründüğü, taşın alınarak hasta vücut üzerinde üç defa dolaştırıldığı eski Germen inanışlarında mevcuttur. Bunların bugün ki Alman, Avrupa halk inancına geçtiği de bilinmektedir.

³⁴⁶ <https://circlelove.co/dunyada-degerli-tas-mucevherat-tarihi/>

KELT MİTOLOJİSİ

Kelt Mitolojisi, Keltlerin çok tanrıcılığını ve Keltler diye bilinen-İrlandalı, Galli, İskoç, Manx, Cornish, ve Breton- halklarının hikayelerini içermektedir. Kelt mitolojisi hakkında çok şey bilinmese de pek çok kültürü etkilemiştir. Hatta hikâye kitaplarındaki Kral Arthur ve Excalibur kılıcı Kelt mitolojisinden gelmektedir.

Kelt mitolojisi en yalın tanımıyla, Demir Çağı keltlerinin diniydi. Demir Çağı'ndaki diğer Avrupalılar gibi, erken dönem Keltleri de politeistik mitoloji ve dini yapıyı benimsemişlerdi. Kelt insanların içinde, Roma ile yakın iletişimi olan Galyalıların ve İber Yarımadasındaki Keltlerin mitolojileri Roma İmparatorluğu altında devam edememiş, daha sonra ise bu insanlar Hıristiyan olmuş ve Kelt(ik) dillerini de kaybetmişlerdir.

Demir Britanya'da, geleneksel olarak Demir Çağı'nın başladığı söylenen MÖ 7. yüzyılın binlerce yıl öncesinden beri kullanılmaktaydı, ama demir üretme teknolojisi nispeten büyük ölçekli hale gelene kadar demir enderdi ve yalnızca ayinsel ve törensel nesnelerin yapımında kullanılmaktaydı. MÖ 7. yüzyılda demir, alet ve silâhlar dâhil, daha gündelik nesneler için düzenli olarak kullanılmaya başlandı ve bu artan kullanım şimdi ekonomi büyümesi diyebileceğimiz şeye katkıda bulundu. Neolitik çağda başlamış olan çiftçilik için toprak açılması, nüfus gibi, önemli ölçüde arttı. Doğru derecede tahmin etmek zordur, ama bu dönemde adalarda yaşayan muhtemelen iki, üç milyon civarında insan vardı.

Böylesine uzun bir süre demir madencisi ve demirci bir halk olan Keltler, Batı Avrupa'nın büyük bölümüne demiri, zincir zırhı, ünlü Kelt kılıcını ve araba tekerleklerinde kullanılan

demir kenarlığını armağan etmişlerdir. Keltler, daha sonra Belçika ve Britanya adalarına, Fransa'dan Galya'ya, Orta Almanya'ya ve Kuzey İspanya'ya yayılarak Seine, Rhein ve Donau Irmak Vadileri'ne yerleşmiş, MÖ 390'da Roma'yı istila edip yağmalamış, MÖ 3. yüzyıl başında Avusturya ve Macaristan üzerinden Balkan yarımadasına (Makedonya ve Yunanistan'a) ilerlemiştir. Keltlerin bir kolu olan Galatlar, MÖ 279'da Orta Anadolu'ya yerleşerek Galatya ülkesini kurmuşlar ve buradan Anadolu kıyılarına seferler düzenlemişlerdir. Yukarı Avusturya'daki Hallstatt dönemi Erken Demir Çağı'nın demir üretim tekniği, Kuzey İtalya'da yaşayan Etrüskler tarafından Keltlere aktarılmıştır ve burada daha önceden bilinen tunç araç-gereç ve silah yapımını fazla etkilememiştir. Kelt seçkinleri başta demir olmak üzere metal işleme sanatını geliştirmişlerdir. Roma İmparatorluğu döneminde ise demir madenciliği, Akdeniz'de bulunan Elbe Adası'nda yapılmaktadır.³⁴⁷

³⁴⁷ Tez Zeki, 012, ss. 42-58.; "Keltler", 2012, s. 42-58 ve <http://tr.wikipedia.org/wiki/Keltler> (25.09.2013); <http://www.bilgiustam.com/kelt-uygarligi-ve-bilinmeyen-ozellikleri> (25.09.2013).

Kral Arthur ve Excalibur

Kelt kültürünün en eski ekseni Alpler ve Güney Almanya'dır. Avrupa'da Demir Çağı döneminde iki aşamada gelişmiştir.

1- Hallstatl Kültürü, MÖ 900-400

2-La Tene, MÖ 550-15.

İlki tunç eşya arasında demirin de görülmesiyle ortaya çıkar, daha sonraki destanlarda tehlikeli büyücüler olarak anlatılan gezgin demircilerin eseridir. Örnek olarak Alman efsanesi Demirci Weyland, Arthur'daki taştan çekilen kılıç teması, ham demiri işleyen büyüsel sanatlarından esinlenir. Mircea Eliade, Demir Çağı'nı inceleyen birçok araştırmasında Kelt mitolojisinde önemli bir yeri olan taşın ana kaya ve demir silahın da demirci ocağının doğum sanatıyla ortaya çıkarılan çocuğu olduğunu göstermiştir.³⁴⁸

Kelt mitolojisinde yer alan Excalibur, efsanevi Britanya Kralı Arthur'un taşıdığı, Glaston Gölü ve Avalon Adası'nda Lady Vivien tarafından kendisine verilmiş olan kılıcın ismidir. Excalibur hakkında iki efsane bulunur. İlkinde Robert de Boron'un Merlin adlı şiirinde "Sword in the Stone" (Taştaki Kılıç) olarak geçer. Kral Arthur, kılıcı saplandığı taştan çekip çıkarır ve bu sayede gücünü ve hakimiyetini ispatlar. Sir Thomas Malory'nin kaleme aldığı Kral Arthur efsanesine göre ise Kral Arthur Kral Pellinore'la dövüşürken kılıcı kırılır. Gölün Hanımı tarafından Kral Arthur'a başka bir kılıç, yani Excalibur verilir. Kral Arthur'un ölümüyle Sir Bedivere kılıcı göle atmış, gölden yükselen bir el de kılıcı kaparak kaybolmuştur.

Kral Arthur'un büyüleri güçlere sahip kılıcı Excalibur Büyük Britanya'nın haklı egemenliğiyle de iliştilir. Bu iki kılıç kimi yerde aynı kılıç olarak geçse de bazı kaynaklarda birbirlerinden farklı olduğu söylenir. Söylenenlere göre bu kılıç, yeryüzüne düşen bir meteorun madeninden yapılmıştır. Çekilir çekilmez otuz meşale yakılmış gibi düşmanların gözünü kamaştırması, güçlü kını sayesinde sahibinin ölümcül yaralar almasını önlemesi ve yaralanan yerin kanamaması gibi özellikleri vardır.

³⁴⁸ CAMPBELL Joseph, Batı Mitolojisi, Tanrıların Maskesi, Çeviren Kudret Emiroğlu, 3. Baskı, İmge Yayınevi

Kelt mitolojisindeki bir diğere önemli figür de Culann'dır. Culann, Ulster kralı Conchobar'ın baş demircisidir. Mitolojik öykülerde Ulster'e yenilmez savaş silahları ve donanımı yapması ile ünlenir. İrlanda'da demirci (blacksmith) olarak savaş aletleri yapan Culann'ın iki tazısı kendisine güç vermektedir. Bu tazılar Celtchar ve Dael adları ile İrlanda halk öykülerinde demircilerin koruyucusu olarak bilinmektedir. Ulster kralı Conchobar savaşlar ve başarılarla dolu uzun bir yolculuğa çıkar ve bu yolculukta demircisi Culann hep yanındadır.

İrlanda edebiyat ve folklor bilimcilerinden birisi olan Daithi O Coimin'in mitolojik kahraman Culann ile ilgili uyarlamalardan birisinde Conchobar ve Ulaid, o sırada evinde Setanta'nın evlâtlık olduğu demirci Culann'ı ziyaret ederler. Demircinin mülkünü korumak için eğittiği azgın bir köpeği vardır ve Setanta'nın onlarla birlikte gelmediğini fark etmeden onları davetsiz misafirlerden korumak için köpeği Ulaid eve geldikten sonra serbest bırakır. Setanta demirhaneye dönünce büyük köpeğin saldırısına uğrar ve kafasını Culann'ın evinin kapısının taş direğine vurarak onu öldürür. Setanta'nın yaralanmadığını görünce herkes rahatlar ama Culann köpeğinin ölümüne çok üzülür. Demircinin üzüntüsünü fark eden Setanta, o öldürdüğü köpeğin yerini alacak bir başka köpek yetiştirirken demirhaneyi kendisinin koruması teklifinde bulunur.

Kelt mitolojisinin ve İrlanda'nın en önemli tarihsel figürlerinden birisi de demirci tanrı Goibniu'dur. Her mitolojik yapıda olduğu gibi Keltlerde de demirci tanrı oldukça önemlidir. İrlanda da yaşayan demirci tanrı Goibniu, demircilik mesleğini babası Esarg'dan öğrenmiştir. Ailesinin tamamı metal işleme işi ile ilgilenen Goibniu, olağanüstü yeteneklere sahipti ve oldukça ölümcül silahlar yapabilmesi ile ünlendi. Ayrıca Kelt mitolojisinde önemli bir yeri bulunan tanrıça Dana'nın savaşçıları için en iyi silahları yapmıştır.

Kader Taşı olarak da adlandırılan Lia Fáil, Kelt mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. İrlanda'nın Meath kentindeki Tara Tepesi'ndeki Açılış Höyüğü'nde bulunan bu taş inanışa göre Muirchertach Mc Ercaec'ye kadar İrlanda krallarının tümü bu taşın üstüne çıkarak taç giymişlerdir. Bu nedenle Kader Taşı'nın kralın ve İrlanda halkının geleceğini belirlediğine inanılmaktadır. Yine Kelt mitolojisine ait önemli bir figür de Tudglyd'nin bileme taşıdır. Bu bileme taşı iyi ve insanların yararına çalışan bir savaşçının kılıcını keskinleştirir, buna karşılık korkak ve zalim olanların kılıcına ise etki etmez ve o kılıç hiçbir şekilde kan dökemezmiş.

Mitolojik öykülerde düşmanlara karşı savaşan Dana ülkesine geri döndükten sonra, "Goibniu'nun üç çekiç darbesi ile mızrak başlarını nasıl dövdüğünü, Luchta ise baltalarını üç darbeye miller kestiğini ve Creidne'nin iki parçayı birbirine sabitlediğini gördüğünü" bildiriştir. Bir başka efsanede Goibniu, öbür dünyada "Fled Goibnenn" adı verilen diğere dünyevi ziyafetlere de ev sahipliği yapıyordu. Konuklar çok sayıda sarhoş edici içecek (şimdi ale ile tanımlandı) tüketti. Sarhoş olmak yerine yaşlılıktan ve çürümeden korunurlardı.

Keltlerin kurdukları uygarlıklar çok uzun zamanlar metaller ve savaş silahları olarak kullanılan metal işleme sanatı ile iştigal etmişlerdir. Avrupa’da Bakır Çağı’nın (yaklaşık MÖ 3500-1700) yumuşak, dövülebilir metal ilk eritilip kullanılan uygarlığıdır. Bu yüzden birçok kültürde demirci (Smith ya da blacksmith) tanrıları olması şaşırtıcı değildir ve Kelt dünyasında smith tanrısı ve adı Gaul, Galler, İngiltere ve İrlanda’da gerçekleşir ve onu birkaç pan-Kelt tanrıdan biri yapar. Sonuçta, baltalar, ergitme geliştirilmeden önce Taş Devri’nin silahı/aracıydı, ancak savaş baltası Bronz ve Demir Çağları boyunca ortaçağda kullanılmaya devam etmiştir. Mitolojik öykülerde metalden baltaların demirci Goibniu tarafından üretildiği aktarılmaktadır. Goibniu’nun marifetleri sadece yenilmez silah yapımları ile ilgili değildir. Savaşta sağkolunu kaybeden Tuatha kralı Nuada için gümüş bir kol yapmıştır. Bu kol sayesinde kılıcı ile önemli savaşlar kazanan kral Nuada, demirci Goibniu’yu sarayına almıştır.

Kelt mitolojisinde var olan metal uçlu birçok mızrak da birer savaş aleti ya da kutsal öge olarak yer almaktadır. Mitolojik öykülerde mızraklar genellikle hem itme hem de fırlatma için kullanılmıştır. Ahşap sopalara veya millere yapıştırılmış demir veya bronz başlıklardan oluşmaktadırlar. Demirden yapılan mızrak başlıkları şekillendirilirken, bronzdan yapılmış olanlar kalıplara dökülmüştür. Kelt kültüründeki birçok mitolojik kahraman ya da savaşçının çoğu dört mızrak taşımaktaydı.

Bu mızraklardan en ünlüsü Areadbhar’dır. Gökten gelen bir demirden yapıldığı belirtilen Areadbhar, Lord Lung tarafından kullanılan canlı ve ateşli bir mızraktı. Sahibi olmadan dahi mızrak kendisini ve düşmanını bilir sihirli bir şekilde kendi gücü ile hareket edebilir, savaşabilirdi. Yine İrlanda mitolojisinde yer alan bir başka mızrakta Gáe Buide’dir. Oldukça uzun ve ucundaki metal kısmın bakırla kaplandığı bu mızrak renginden dolayı “sarı mızrak” olarak adlandırılmaktadır. Hasmında iyileşmeyen yarala açtığına inanılan Gáe Buide, Aengus tarafından Kelt kahramanı Duibhne’ye verilmiştir.

Price’in kaleme aldığı Kelt Mitolojisi çalışmasında, “Goibniu silahları, mızrakları ve kılıçları zekâlıydı, körelmiş ve kırılmıştı ve katledildiği gibi adamları da yarına gelmezdi. Ama Tuatha Dé için durum böyle değildi. Silahları körelmiş ve günümüze kadar kırılmış olmasına rağmen, yarın üzerinde yenilenmişlerdi, çünkü Smith Goibniu kılıç, mızrak ve cirit yapmaktaydı. Çünkü bu silahları üç tur çevirecekti. Daha sonra Wright Luchtaine, mızrak uçlarını üç talaşla yapacaktı ve üçüncü yonga bir bitişti ve onları mızrak halkasına

yerleştirecekti. Mızrak uçları dövmenin yanına yapıştığında, halkaları şaftlarla fırlatacaktı ve tekrar yerleştirmeye gerek yoktu. Sonra Mangal Credne perçinleri üç tur çevirir ve mızrak halkalarını onlara fırlatırdı ve onlardan önce ve böylece birlikte yarılırlardı.” ifadeleri ile Goibniu’nun demircilik faaliyetleri anlatılmıştır.³⁴⁹

³⁴⁹ PRICE Bili, “Kelt Mitolojisi”, Kalkedon Yayıncılık: 164 Popüler Tarih: 13 Orijinal Adı: *Celtic Myths*, İngilizce Baskı: Pocket Essentials-2008

AFRİKA MİTOLOJİSİ

Son arkeolojik keşifler, Rodezya'da da 43.000 yıl, Swaziland'da 29.000 yıl önce bir maden ocağından hematit çıkarıldığını göstermektedir. Macaristan'daki Baraton Gölü yakınında MÖ 24.000'e ait benzer bir maden işletmesinin keşfi paleolitik insanların teknolojik olanaklarını ve iletişimlerinin yaygınlığını göstermektedir. 43.000 yıl önce yaşayan canlıların insan olarak nitelenip nitelenemeyeceği tartışılırken, bu veriler dünyadaki ilk madencilik faaliyetlerinin Afrika'da gerçekleştirildiğini göstermektedir. Afrika'nın bu madenlerinden hematit çıkarılmaya binlerce yıl devam edilmiştir.³⁵⁰ Bu arkeolojik veriler dünya üzerindeki ilk madencilik faaliyetleri olarak nitelenmektedir.

Afrika'da Bronz Çağı yaşanmadan Taş Çağı'nın hemen ardından Demir Çağı başlamıştır. Kuzey Afrika'da Demir Çağı, Kartaca'dan yayılmıştır. Nijerya'da ise çok erken tarihlerde demir keşfedilmiş ve demir işçiliği geliştirilmiştir. Nijerya'da termitle demir eritmenin en eski örnekleri ise MÖ 1200 yılları civarına rastlar. Sahra0altı Afrika'sında ise demir işçiliği, Kamerun'dan başlayarak Büyük Göller bölgesine kadar uzanmıştır. Afrika'nın Sahra güneyinde, bugünkü Tanzania'nın güney batısında iki bin yıl önce karbon çeliği üretilmiştir. Bu üretim, oldukça karmaşık bir ön ısıtma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nubiya Demir Çağı'nın sonlarına doğru önemli bir demir üretim ve ihraç bölgesi haline gelmiştir. Nubiya'daki demir işçiliğinin gelişmesi, demir silahlı Asurluların Mısır'dan sürülmesinden sonraki tarihlere rast gelir. Cezayir'in Tell bölgesinde ise önemli sayıda demir madeni vardır.

Bugün Cezayir-Annaba'daki demir-çelik tesisleri ise ülke ihtiyacını karşılayacak seviyededir.³⁵¹

Tüm dünya mitolojilerinde de olduğu gibi Afrika mitolojilerinde de en önemli karakterler demircilerdir. Batı Afrika'da demirciler, genel olarak iç evlilik yapan toplumsal grupları oluştururlar. Bağımsız olup, hemen hemen uluslararası bir kimlik taşırlar. Bir demirci, demirci ocağının bulunduğu her yerde "evinde" sayılır, arzu ettiği yere yerleşebilir, çağrıldığı yerlere "madenlerin ve ateşin efendisi" olarak gider. Halkla çok sıkı ilişki içindedirler, onların yanında onlar için çalışırlar, ama diğerlerinin teknikleri farklıdır, kimi zaman balıkçılık kimi zamansa çobanlık ve çiftçilik yaparlar. Aletlere, avcılık ve eskiden savaş silahlarına ihtiyacı olanlar demircilerin karşısında ortak nitelikler sunan özel tutumlar benimserler. Her kavmin kendi demircileriyle karşı karşıya bulunduğu söylenebilir, bu kişiler her kavimde dinsel ve toplumsal

³⁵⁰ DART R. A., "TheAntiquity of Mining in South Africa", "TheBirth of Symbology" s. 21.

³⁵¹ SCHMİDT, P.R, MAPUNDA, B.B, 1996. "İdeoloji ve Afrika'da Arkeolojik Kayıt: Demir Döküm Teknolojileri Sözlü Sembolizm". Antropolojik Arkeoloji Dergisi. Cilt 16, s. 73-102.

bir rol oynarlar. Demircinin yerini ve konumunu ortaya koymak için, Faro (Bambara, Malinke, Bozolarıda) ya da insanlığın yol göstericisinin (Dogonlarda) kurban edilmesine ilişkin kozmogonik mitin bazı bölümlerinin ayrıntılarına başvurmak gerekir. Gerçekten, Dogonlarda Narnino'nun ikizi olarak görülen demirci, kurbanla ve bu kişinin diriliş evreleriyle sürekli bağıntılı olacaktır.³⁵²

Afrika'nın her yerinde yalnızlık ve kuşku içeren bir konumu olan ve aynı zamanda kendisine çift görünümlü büyüsel güçler atfedilen demircilerin koruyucusu, savaşçı tanrı Ogun'dür. Diğer isimleriyle Ogun, Ogum ya da Ogoum. Afrika'daki ilkel topluluklarda demir çok eskiden beri bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Batı Afrika Vudu geleneğinde demir tanrısı ve aletlerin yaratıcısıdır. Savaş tanrısı da olmasının yanında demircilerin efendisidir.

Afrika'nın geleneksel dini literatürünü yakından takip ederseniz demir madenciliği ve demirciliğin çok eski meslekler olduğu ve toplumda kültürel bir saygıyla karşılandığına tanık olursunuz. Yoruba'da, bu ruh demirci tanrısı Ogun olarak adlandırılır. Nijerya'nın kuzeyinde bazen Ogu denilen Demir Ruhü ve diğer benzer isimlerle de anılmaktadır. Batı Afrika'da demirci mesleğini kutsal bir meslek haline getirme geleneği vardır. Bu ticaret becerilerinin, Orta Doğu ile Afrika arasında ve okyanus boyunca Güney Amerika'ya uzanan çapraz kültürel etkileşimi temsil ettiğine dair bazı göstergeler bulunmaktadır.

Ogun, Demir'in gizeminin sırrı ile Cennetten Dünya'ya gelmiş ve ormanda şehirler yaratmayı başarmıştır. Ancak Ifá efsanesi, Ogun'un yönteminin tam olarak etkili olmadığını da söylüyor. Sonuç olarak, Orunmila Ogun'un yaptığı hataları düzeltmek için Dünya'ya gelmiştir. Obatala'nın cennetten Dünya'ya geldiğinde, Dünya'nın ışığı maddeye dönüştürme ve ekolojik çevremizi oluşturma potansiyelinin tezahürüne de sahipti. O zaman metal teknolojisinin gelişimini temsil eden Ogun'un bir sonraki adımı da metal işlemciliği olarak gelişmiştir. Ancak bu oldukça yeni bir gelişme olup bir mitin bu kadar yeni bir şeye değinmesi olağandışıdır. Bu yüzden demir fikrine daha erken bir perspektiften bakılmaktadır. Şiddet uygulayan bir tanrı olmasına rağmen, Ogun kötü değildir ve ona dua edenlere yardım etmektedir. Bu nedenle, Yoruba demircileri geleneksel olarak köpekleri Ogun'a kurban etmekte ve her yıl onuruna üç günlük bir festival düzenlemektedirler.

Afrika'nın Güney Kongo'daki demircilerinin babadan oğla süren loncalarının üyeleri büyücü, hekim, demirci olarak adlandırılmış ve neredeyse şamanların konumuna sahip olmuşlardır. Güney Kongo çevresindeki Mosengereler ve Baskatalarda demirci ustası, genellikle köyün kurucusudur ve mesleği babadan oğula geçer. Ogove'de demircilik ile şeflik işlevlerinin birleştiği görülür. Loango'da ulusal kutsal ateş, bir rahip demircinin koruması altındadır. Ba Songuelerde, demirciler şeflerden hemen sonra gelmektedirler. Baholoholar'da

³⁵² UĞUR ÇERİKAN Dr. Fidan, "Türk Kültüründe Demir", Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Bilimi Programı Doktora Tezi, Aralık 2014.

demirciler, hiyerarşik olarak şeflerin ve avcılarının hemen altındadır; şeflerin kurmayların ve şamanların üstünde yer almaktadırlar.³⁵³

Kuzey Nijeryalı Tivler, demirin ölümler ile canlılar arasında bağ kurmayı sağladığını düşünmüş; ayrıca demir aletlerin dökümcülükte bulunan ve demirciye nüfuz edip özellikle yıldırımla ortaya çıkan büyü güce sahip olduğuna inanmışlardır. Afrikalı Dogonlarda demircilik mesleği çok gözdendir, araç ve gereçleri de tapımda önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü ilk demirci mitolojide; insanlara uygarlığı gösteren kahramandır. Savadogalarda, Grunsilerde de ilk demirci, uygarlaştırıcı kahramandır ve ateş ve yıldırım rahibinin işlevini üstlenmektedir. Volta'nın en arkaik topluluklarından biri olan Bololarda da yüce Tanrı'nın oğlu ilk demirci, yeryüzüne inmiş ve insanlara ateşi kullanmayı, hayvan yetiştirmeyi ve tarımı öğretmiştir. Demirci, dinsel ve toplumsal yaşamda büyük bir işleve sahiptir ve erginlenme törenlerinin baş eğitmenidir, ayrıca kâhin ve peygamberdir. Bambara balıkçılarından olan Somonlarda ise demirciler gökten indirilmiştir ve olması gereken bir aileye aittirler. Bambaralarda, Mandelerde, Malinkelerde ve Uassulonkelerde büyük rahip neredeyse her zaman bir demircidir ve gizli topluluklar genellikle de demirciler tarafından yönetilir.³⁵⁴

Açantilerde demirci, tanrı tarafından bir düzine insan ve hayvan yapmak için görevlendirilerek yeryüzüne indirilmiştir. Evelerde; demircinin ve aletlerinin dinsel yaşamda önemli bir yer tuttuğu görülür. Çekicin ve örsün gökten düştüğüne inanılır ve bu iki nesnenin önünde yemin edilir; demirci yağmur yağdırır. Onlara göre; demirci, bir savaşı zaferle sonuçlandırabilir. Yorubalarda ilk silahları yapan, avcılığı öğreten ve Ogoni gizli topluluğunu kuran ilk demirci Ogun'dur. Mbulaların uygarlaştırıcı kahramanı Nzeanzo; hem demirci, hem hekim, hem de eğitmendir. Bu kahraman bütün yararlı teknikleri öğretir ve demirciler loncasını kurdurur. Tçambalarda, Dakalarda, Durrularda ve diğer komşu kabilelerinde de ilk demirci; bu kavimlere hem ateş yakmayı hem yiyecekleri pişirmeyi hem de ev yapmayı, çocuk sahibi olmak için birleşmeyi, doğurtmayı, sünneti, ölü gömme biçimlerini vb. öğretmiştir.³⁵⁵

Pekçok Orta Afrika kültüründe insanlara özel beceriler kazandıran kahramanlar da vardır. Örneğin Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Fjort halkının bir tanrıdan ateşi çalan ve halkına bakır ve demiri işletmeyi öğreten Funzi adında mitolojik bir demircisi vardır. Demirin yanı sıra gümüş, pirinç ve altın gibi madenler de büst yapımında kullanılıyordu. Özellikle dökme maden işleri üstün bir düzeye erişmişti. Bu dökme işçiliğin tekniği şöyledir: Mumdan yapılan modelin üstü çamurla kaplanıp, çamur iyice kuruyarak sertleştikten sonra altındaki balmumu eritilir ve balmumunun kalıpladığı sertleşmiş toprak kabın içerisine kızgın maden dökülür. Modelin biçimini alan madeni işlemek ve süslemek için toprak kap kırılır.³⁵⁶

Görülen o ki Afrika'da Demir Çağı sürecinin erken dönemlerde başlaması, kıtada demirin keşfi, işlenmesi açısından önemlidir. Nitekim Afrika ilkel kabilelerindeki demirle ilgili algılar ve bu kabillerde yapılan ritüeller, kıtanın demirle erken tanışıklığının bir delilidir. Bu durumun en önemli örneği Dantsien San'dır. Dantsien San, Afrika'daki ilkel kabilelerin tanrısıdır ve bir fırtına tanrısıdır. Aynı zamanda demirci kılığındadır. İlkellerden Kouang-si'li T'ou-jenler, tanrı Dantsien San'a keçi kurban etmektedirler; çünkü bu tanrı, keçi kafalarını örs olarak kullanmaktadır. Dantsien San, demiri, fırtına sırasında kurban edilen hayvanın

³⁵³ ELİADE Mircea, "Mitlerin Özellikleri", çev. Sema Rifat, İstanbul, Simavi Yayınları, 1993. s. 98.

³⁵⁴ ELİADE M., age., 2003, s. 98-100.

³⁵⁵ ELİADE M., age., 2003, s. 100-102.

³⁵⁶ ALKAN Duygu, ÇAKIR Oktay, "Demir Tarihi", İstanbul Teknik Üniversitesi, 2003.

boynuzları arasında dövme; şimşekler ve kıvılcımlar sağanağı başladığında demonları alt etmektedir. Tanrı, demirci kılığında insanları ve ekinleri korumaktadır. Dogonlarda da uygarlaştırıcı kahraman rolünü yine göksel demirci üstlenmiştir. Bu demirci, gökten tohumları indirmekte ve insanlara tarımı öğretmektedir. Fırtına tanrılarını, yeryüzünü “yıldırım taşlarıyla” dövme. Amblemleri de çift taraflı balta ve çekiçtir. Bu aletler de gök ve yerin kutsal evliliğinin işaretidir. Aslında demirciler, örslerinde demir döverken kudretli tanrının yaptığı ilk işe öykünürler.³⁵⁷

Başlangıç mitlerinde, göksel kökenli kabul edilen ya da “tanrının oğlu” olduğuna inanılan, insanlığın ilk atası simgesel örnek insana “Ata Demirci” denmiştir. Köken mitleri açısından ayrıcalıklı bir yere sahip olan Afrika mitlerinde, “Ata ya da İlk Demirci” hakkında geniş bilgiler verilmektedir. Mitolojik bir anlatıda “İlk Demirci”nin yüce tanrı Amma’dan “ekilebilir tohumları” aldığı ve bunları balyozunun içine koyduğu, sonra da demir bir ipe tutunarak yüce tanrı tarafından yeryüzüne indirildiği anlatılır. Bu mitlerde “İlk Demirci”nin gökten yeryüzüne inerken kullandığı simgesel ip ya da merdivenin “demir ip” olarak adlandırılması önemlidir.

Afrika kabilelerinden Dogonlarda, Savadogalarda, Gurunsilerde ve Bololarda da ilk demirci, yüce tanrının oğludur; yeryüzüne inmiş, yerle temas edince saflığını kaybetmiş ve bunun sonucunda yeniden göğe çıkamamıştır. Bu ilkel toplumlarda insana ateşi kullanmayı, hayvan yetiştirmeyi ve tarımı nasıl yapacağını, demirci öğretmiştir. Aynı zamanda demirci, erginlenme törenlerinin baş eğitmenidir; kâhin ve peygamber olarak da kabul edilmiştir. Görülen o ki, demirci ilkel toplumlarda çoğunlukla saygın bir konuma sahiptir. Birçok toplumda hükümdarların tanrı tarafından seçildiğine inanıldığı gibi demircilerin de tanrı tarafından gönderildiğine inanılmıştır. Öyle ki mitolojik dönemdeki demirci; simgesel anlamda, mesleği demircilik olan güçlü tanrıların ya da fırtına tanrılarının “yardımcısı”dır.

Batı Afrika’da demirle ilgili bazı simge ya da sembollerin anlatılarda yer aldığı görülmüştür. Bu duruma bir örnek, Aşanti ülkesinin iç bölgelerine ait bir mitte şöyle geçmektedir:

“Oğul, bir kâhine giderek ölü babasının ruhunun neler söylediğini öğrenmek ister. Kâh, belki babası, belki annesi, dede (babasının babası)ya da anneannesine ait ruhun kendisi için su dökmesini istediğini söyler. Kâhin bunun üzerine bir çapa, bir balta, bir bilezik, bir çömlek, kısaca herhangi bir nesne göstererek şu demir parçası ya da bu çömlek senin baban, annen, babadeden ya da anneannendir. “Babam bir balta, annem bir bileziktir.” Ata olduğu için de onu alıp bir yere koyduktan sonra üzerinde kurban keseceğiz.”³⁵⁸

Mitte, baba demirden bir balta, anne demirden bir bileziktir. Bu nesnelere vücut bulan anne ve babaya kurban kesilmesi de aslında, demirin ilahî kökenine işaret etmektedir. Afrika ilkelleri de demirci aletlerini kutsalla ilişkilendirmektedir. Bu nedenle Togolu demirciler, aletleri için

³⁵⁷ ELİADE, Mircea, “Demirciler ve Simyacılar”, İstanbul, 2003, s. 31.

³⁵⁸ MIRCEA ELİADE, “Dinler Tarihi Sözlüğü”, (çev. Ali Erbaş), İstanbul, 1997, s. 79.

“çekiç ve ailesi” demektir. Angola’da çekice tapılmaktadır; çünkü tarım için gerekli aletler çekiçle yapılmaktadır ve çekiç bir prenze gösterilen saygıyı, bebeğe gösterilen özeni görmektedir. Ogoweler, demiri tanımadıkları için komşu kavimlerdeki demircilerin körüklerine tapmaktadırlar.³⁵⁹

Görülen o ki demirci, Afrika’daki paleolitik zenci kültür alanında, kraldan daha fazla toplumsal ve dinsel bir işleve sahiptir. Öyle ki Kikuyuların mitlerinde bahsedilen üç uygarlaştırıcı kardeş kahramanlardan biri demircidir. Bu kahramanlardan ilki hayvanların evcilleştirilmesini, ikincisi tarımı ve üçüncüsü de metalleri işleme sanatını öğretmiştir. Nitekim ilk Angola kralı da demirci bir kraldır. Hatta birçok toplumun mitlerine göre de ilk demirci, kimi kez yüce tanrının öz oğlu olarak kabul edilmiştir. Tanrı tarafından da yaratılışı tamamlamak ve demircilik mesleğinin sırlarını insanlara öğretmek görevini üstlenmiştir.

“Ateşe söz geçirebilmesi” ve özellikle madenler üzerindeki sihirli güçleri yüzünden, demirciler her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanınmışlardır.³⁶⁰ Bu nedenle onlara karşı tutum ve davranışlar çelişkili ve çift anlamlıdır. Hem küçümsenir hem de saygı görürler. Bu çelişkili tutuma özellikle Afrika’da rastlanır. Birçok kabilede demirci lanetli bir kişidir, parya sayılır, hatta öldürülmesi bile ceza gerektirmez.³⁶¹ Buna karşılık başka kabilelerde ise saygı görür, otacılarla (medicine men) aynı düzeyde tutulur, politik şef bile olabilir. Bu tutum ve davranışların açıklaması madenlerin ve madencilik uğraşının insanlarda uyandırdığı çelişkili tepkilerde ve çeşitli Afrika toplumlarını birbirinden ayıran düzey farklarında yatar. Bu toplumlardan bazıları maden işlemeyi geç dönemlerde ve karmaşık tarihsel koşullarda tanımışlardır. Burada bizi asıl ilgilendiren, Afrika’da da demircilerin bazen kendilerine özgü katılma/sır-ra-erme ritüelleri olan gizli dernekler oluşturmalarıdır.

Hatta kimi durumlarda demircilerle şamanlar veya otacılar arasında bir “ortak yaşam” (symbiose) ilişkisine bile rastlanır. Katılma/sır-ra-erme törenli gizli derneklerde (Miinnerbünde) demircilerin de yer alması eski Germenlerde ve Japonlarda da görülür. Çin mitolojik geleneklerinde de metalürji, sihirbazlık ve hanedan kurucu hükümdarlar arasında benzer ilişkiler saptanmıştır. Aynı ilişkiler, bu kez çok daha karmaşık biçimde, klasik mitolojideki Kyklops’lar, Daktyl’ler, Kuret’ler ve Telkhin’lerle maden işleme uğraşı arasında da karşımıza çıkar. Madencilik cin ve ifritlere özgü, “asurik” niteliği, Hindistan’ın yerli halklarının (Birhor, Munda, Oraon) mitlerinde açıkça belirtilir; bu masallarda demircinin gururu ve kendini beğenmişliği, sonunda Yüce Varlığın onu yenip kendi ocağında yakmayı başardığı, vb. anlatılır.³⁶²

Afrika’daki Dogon ve Bambara toplumlarında ilk ateşi bulan, insanlara tarımı ve hayvancılığı öğreten ilk demircidir ve Dogonların mitlerine göre kahraman, demirci kılığına girip, yeryüzüne inerek insanları uygarlaştırmıştır. Afrika’da ayrıca bunun gibi, demirciyi tanrının oğlu, tanrının işlerini yapan biri olarak gösteren bir sürü mit mevcuttur. İbranice, Süryanice, Etiyopya dili ve Arapça’daki demiri dövmek, demirci olmak terimleri; şarkı söylemek, cenaze ağıtı yakmak terimleriyle akrabadır. Yunanca’da da şair kelimesi için aynı durum geçerlidir. Sanskrit metinlerinde Çingeneler müzisyendirler, özellikle demirci ve müzisyendirler.³⁶³

³⁵⁹ THOMAS Bulfing, “Bulfing Mitolojisi”, çev. Esin Özer-Berk Özcangiller, İstanbul, 2003, s. 219.

³⁶⁰ ELIADE M., “Forgerons et alchimistes”, s. 57.

³⁶¹ ELIADE M., age. s. 71.

³⁶² CLINE Walter, “Mining and Metallurgy in Negro Africa (“General Series in Anthropology”, 5, Menasha, 1937)

³⁶³ GUTMANN B., Der Schmied und seine Kunst im animistischen Denken (“Zeitschrift für Ethnologie”, XLIV, 1912, s. 81-93); WEBSTER, Magic, s. 165-67.

ORTA ve GÜNEY AMERİKA MİTOLOJİSİ

Amerika kıtasındaki mitolojik anlatılar buradaki çoklu kültürler kadar çeşitlidir. Bu çeşitlilik kıtanın içinde mitolojiler ve inanışlar arasında geçişler yapabildiği gibi insan-hayvan ilişkileri açısından Eski inenışlarını da etkilemiştir. Çünkü yaşayan her şey güç bağlantılıdır ve efsanevi inançlar doğal dünyaya yayılır. Ancak farklı yaşantı anlayışları olan Kuzey ve Güney Amerika mitolojileri birbirinden çeşitli ve farklıdır. Kuzey Amerika halkları göçebe yaşam biçimini tercih ederken, Orta ve Güney Amerika'daki insan toplulukları daha yerleşik bir düzeni tercih etmişlerdir. Bu nedenle Orta ve Güney Amerikan halkları, yaşantıları ve maden kullanımları ile ilgili olarak daha fazla bilgiye sahibiz.

Aztek, Maya, Çipça ve İnkalara yanı sıra Kuzey ve Güney Amerika yerlileri dağınık kabileler halinde yaşarlardı. Tek bir büyük uygarlıkları ve gelişmiş mitolojileri yoktu. Genellikle bitki ve hayvanlarda bir çeşit sihirli ya da olağanüstü gücün yaşadığına inanırlardı. Bazı kabileler belirli bir hayvan türüyle özel bir akrabalıkları olduğuna inanır, bu yüzden hiçbir zaman o hayvanı avlamaz ya da etini yemezlerdi. Amerikan kabileleri, 1.500'lerde toprakları İspanyollar tarafından işgal ve fethedildiğinde Orta ve Güney, 1.500-1.800 yılları arasında Fransızlar ve İngilizler tarafından işgal ve fethedildiğinde ise Kuzey Amerika'da yaşamış ve bugün de varlıklarını sürdüren topluluklardır.³⁶⁴

Meksika ve Orta Amerika mitolojilerinde Aztek ve Maya medeniyetleri baskındır. Maya mitleri ve karmaşık Maya takvimi, günümüzde Maya dağlık bölgelerinde varlıklarını sürdürmektedir. Meksika yaylalarında yapılan arkeolojik araştırmalar, insanların MÖ 6.000'lerden bu yana bölgede yaşadığını gösterir. MS 900-1.200 yılları arasında Toltekler, Orta Amerika'nın kuzey kısmını egemenlikleri altında tutmuşlar ve başkentleri günümüzün Mexico City'sinin hemen kuzeyinde bulunan Tula kentidir. Yucatan Yarımadası'nda yaşayan Mayalara boyun eğdirmişlerdir.

Aztekler Toltek dilini, söylene ve öykülerini benimsemiş ve kendilerinininkiyle karıştırarak kaydetmişlerdir. Azteklerin yönetiminde mimarlık, güzel sanatlar ve edebiyat çok gelişmiştir. Büyük kentleri zamanın tüm İspanyol kentlerinden çok daha büyüktür ve özenle yapılmış saraylar, tapınaklar ve suyu vardır. Aztekler metal ve tüylerden eserler yaratmaktan, tahta ve taşlardan dev heykeller oymaktan ve mücevherlerden mozaikler yapmaktan büyük gurur duymuştur. Söylene ve öykü biçimleriyle tarihe ve şiire büyük bir ilgileri vardır.

³⁶⁴ <https://www.mitolojisi.com/amerikan-mitolojisi/> Erişim: 16.06.2020

Orta Amerika'da yerleşik Aztekler altın ve gümüş madenini yaygın bir şekilde kullanmışlardır. Ancak Aztek uygarlığında bu madenler para yerine geçmiyordu. Ticaret özellikle başkent Tenochtitlan'da çok gelişmişti. Aztekler birçok eski Amerikalı gibi parayı dahi bilmiyordu. Para yerine takas sistemi hâkimdi; yani mallar değiş tokuş edilerek alışveriş yapılıyordu. Takasta kullanılan metanın hem dengesizliğe neden olmayacak, hem de çok pahalı ve değerli olmayacak bir şey olması gerektiğinden Aztekler özellikle kakao tanelerini bu amaçla kullanmışlardı. Diğer yandan kakao tanelerinin kolay taşınabilir olması da bunu bir avantaja çeviriyordu. Bazen altın tozu da bozukluklar için kullanılırdı.

Aztekler için en değerli taşlar yeşim taşı ya da onun yapısına veya rengine sahip olan taşlardı. Aztek pazarlarında insanlar yüne ya da mısıra karşı tavşan verirlerdi. Eğer fiyat teklif edilen malın değerinden daha yüksekse, fark altın tozuyla ödenirdi. Tüccarlar mallarını sırtlarında taşırlandı ve mallarını satmak için genellikle uzak mesafelere seyahat ederlerdi. Pazara geldiklerinde de bir yer bulur, en yüksek sesleriyle takasa katılırlardı.

Azteklerde tanrılara adanan ve onları betimlemeye çalışan taş işçiliği de oldukça gelişmişti. Taş madenciliğinin Mezo-Amerika bölgesine MS 9.yüzyılda gelmiş olduğu ifade edilmektedir. İşçilik sadece mücevher yapımında kullanılmamıştır. Kullanılan taşların en önemlisi obsidyen taşıydı. Volkanik cam olarak işlem gördü. Teotihuacan'da bu taşlar işlenip, diğer kabile pazarlarında satışa çıkarılıyordu. Guatemala'ya kadar bu taşın satışı için pazar bulunabiliyordu. Geç paleolitik dönemlerdeki geliştirilmiş el tekniği kullanılarak çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere obsidyen taşından araçlar üretilmişti. Bu taşlardan baltalar, ok uçları, ustura biçimli kesici aletler, bıçaklar yapılırdı. Yapılan aletler çeşitli işlerde kullanıldığı gibi savaşlarda ve avcılık sırasında da önemle değerlendirilirdi.³⁶⁵

Taş tekniği Mezo-Amerika'da oldukça gelişmişti. Bu işçiliğin en iyi örnekleri turkuaz, yeşim, pirit ve renkli deniz kabuklarından maket benzeri tören nesnelere işlenmişti. Yapılan araştırmalarda Tenochtitlan'daki Mikstek ustaları tarafından en iyi taş işçiliğinin yapıldığı belirtiliyor. Ayrıca taş işçiliğinde devlet tarafından görevlendirilen Aztek ustaları tanrılara adanmış bazalt taşından büyük heykeller yaparlardı. Coatlicue, Coyolxauhqui heykelleri bu çalışmaya örnek olarak gösterilmektedir. Aztekler anıtsal taş yontu işini ya da geleneğini Huasteklerden almışlardı.³⁶⁶ Özellikle ülkenin güneyinde yer alan Tepetzotlan'daki Xiuhtzone dağında turkuaz madenciliği yapılarak mitolojik figürlere ve Aztek tanrılarına ait

³⁶⁵ NARÇIN Ali, "A'dan Z'ye Aztek", Ozan Matbaacılık, İstanbul, 456 sayfa.

³⁶⁶ NARÇIN Ali, age s.47.

heykeli totem ve figürler yapılırdı. Toltekler bu madenleri oradan taşıyıp, yakındaki nehirde yıkayıp, temizlerler daha sonra da onları işlerlerdi. Madenlerin yıkandığı nehre de “Turkuaz’ın yıkandığı yer” adını koydular.

Mayalar ya da Maya halkları (İspanyolca mayas), Mezoamerika’da Maya uygarlığını kuran atalarının topraklarında, günümüzdeki Guatemala, Güney Meksika ve Yukatan Yarımadası, Belize, El Salvador ve Batı Honduras’ta yaşayan ve 7 milyon nüfusa sahip olan Orta Amerika’nın en tanınmış yerli Kızılderili halkıdır. Mayalar, binalarında güçlü bir kireç harcıyla yapılandırılmış, ters çatı kemeri kullanıyorlardı. Mayaların dev boyutlu binalarının pek çoğunun dinsel amaçlı binalar olması, Maya mimarisinin ve taş işçiliğinin gelişiminde dinin etkili olduğunu düşündürmektedir. Maya uygarlığının en ilgi çekici anıtları dinsel merkezlerdeki piramitlerdir.

Maya mitolojisinde madenler ve madencilik konularında çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak Maya inanışında birçok tanrı figürü altın gümüş gibi değerli madenler ve süs taşları ile birlikte anılmaktadır. Maya mitolojisinde Tarasko tanrılar listesinin en yükseklerdeki tanrısı olarak tapılmaktadır. Kartal şeklinde betimlenen Güneş Tanrısı olarak saygı görmüştür. Huitzilopochtli’nin bir kopyası gibi düşünülen savaşçı ve kralların koruyucusu olan bu tanrı savaşlarda bu tanrı için elde edilen kurbanlar başlarında gümüş bir başlık, boyunlarında gümüş ya da altından yaptırılmış diskler taşırlardı. Bu disklerde Güneş, altınla ve Ay da gümüşle temsil ederdi.³⁶⁷

Güney Amerika’da yaşamış ve önemli uygarlıklar kurmuş olan en önemli kitle İnkalardır. Özellikle altın madenine tanrısal bir misyon yükleyen İnkalar için altın ve gümüş kutsal simgeler olarak görülmüştür. Peru’da ve Boliviya’da yaşayan İnkalar metalurji, seramik ve tekstil sanatlarında bazı ilerlemeler kaydetmişlerdi. Caravaya nehirlerinin kumlarını yıkayarak büyük miktarlarda altın elde ettiler ve yüksek fırınlar yoluyla cevherden gümüş çıkardılar. Bakır üretimi ve madenciliği konusunda da ilerleme kaydeden İnkalar, bakır madenini özellikle bronz yapımında kullanmışlardır.

Madencilik faaliyetlerinin hangi dönemde gerçekleştirildiğini bilmek zor olsa da, sanatı ancak uzun deneyimlerle öğrenebilecekleri açıktır. Mücevherattaki yeteneklerinin birçok kanıtı bulunur ve bunlar arasında, daha sonra büyük ısıya maruz kalan bir altın ve cıva karışımından

yapılmış harika heykelcikler bulunur. Çeşitli maddelerden yapılmış bir dizi meraklı küçük süs eşyaları, aralarında küçük bir delik açılmış, huacas, muhtemelen tılsımlar altında sıkça bulunmuştur. İnkaların en iyi el işi kuşkusuz mücevherdeydi; ama ne yazık ki bu zanaattaki çalışmalarının çoğu, İspanyol sömürgeci doyumсуз hırslarına kurban gitmiştir. Peru ve civarında yaşayan İnkaların madencilik işlemlerinde kullandıkları

³⁶⁷ NARÇIN Ali, “A’dan Z’ye Maya I”, Ozan Yayıncılık Ltd., İstanbul, 2010, 432 sayfa.

kürek ve keskiner günümüzde aynı coğrafyada yaşayan madenciler ile de çok ciddi benzerlikler göstermektedir.

İnka mitolojisindeki madenleri daha doğrusu altınla ilgili en önemli olgulardan birisi de El Dorado (İspanyolca: Altın kaplı, altından)'dur. Güney Amerikalı bir kabile reisinin vücuduna altın tozu dökerek göldeki törensel yıkanmalarının yarattığı bir efsanedir.

Mit, 1530'lu yıllarda Gonzalo Jiménez de Quesada'nın günümüzdeki Kolombiya'nın And Dağları'nda karşılaştığı Muisca yerlilerinden edindiği duyularla başlar. İspanyollar yerlilerin köylerini ve hazinelerini çok çabuk ele geçirirler. Zaman içinde Muiskaların altınları madenlerden çıkarmadıklarını, dağlardan kazandıkları tuz karşılığında başka kabilelerle yaptıkları ticaret sayesinde elde ettiklerinin farkına varırlar.

Daha sonra Sebastian de Belalcazar'in adamları, Muisca ritüelleri ile ilgili hikâyeyi diğer söylentilerle de karıştırarak ağızdan ağıza Quito'ya kadar taşıyıp efsaneyi yaratmışlardır. El Dorado'nun bir yer olduğu sanılarak, inanış zamanla gittikçe büyüyerek, içinde altından bir kralın yaşadığı imparatorluğa kadar varmıştır. Gonzalo Pizarro ve Francisco Orellana 1541 yılında Quito'dan yola çıkarak Amazon Nehri'nin havzasına kadar hiç bulamayacakları mistik yeri aramışlardır. Orellano, Rio Napo Nehri'ni Amazon Nehri'ne kadar takip ederek, bu sayede koca nehri çatal ağzına kadar boydan boya aşan ilk Avrupalı oldular.

Hikayenin aslına Juan Rodriguez Freyle'nin 1636 yılı tarihli "El Carnero" adındaki günlüğünde rastlanıyor. Freyle'den arkadaşı Don Juan'a yazdığından alıntılar: Anlatılanlara göre dini şölen yeni liderin ilan edilmesiyle başlıyordu. Muisca kralı ya da başrahibi, göreve başlamadan önce bir süre için kadınsız, tuz yemeden, bir mağarada inzivaya çekilirdi. Sonra ilk yaptığı, Guatavita Gölü'ne gidip ilah diye taptıkları iblise hediyeler ve kurbanlar sunmaktı. Gölün etrafındaki şölen esnasında tahtın yeni varisinin derisi yüzölüp, yapışkan çirişle kutsal yağlama sonrası üstüne boydan boya bütün vücudunu kaplayana dek altın tozu dökülürdü. Bunun ardından kral ve çıplak halde dört önde gelen reis çeşitli altın eşyalarla ve mücevherlerle bir sala yerleştirildi. Gölün ortasına yaklaşıldıktan sonra saldakiler tarafından kıyıdakilere sessiz olunması için işaret verilirdi ve yanında getirdikleri hediye olarak göle atılırdı. Sonra kralın kendisi suya atıldı ve üstündeki altın tozu diğer mücevherlerle birlikte dibe gömülürdü. Kıyıya tekrar dönerken şarkıcıların ve dansözlerin bağrıışmaları yeniden başlardı.

1541-1545 yıllarında Philipp von Hutten, 1569'da Bogota'dan yola çıkarak Gonzalo Jiménez de Quesada ve 1595'de Sir Walter Raleigh efsanevi ülkeyi bulmak için seferler yürütmüşlerdir. 1969 yılında, yörede, anlatılanların doğru olduğunu kanıtlayan altından bir sal bulundu (El Dorado salı). Altın yaldızlı hükümdarın yaşadığı altın şehir El Dorado efsanesi kulaklara belki çok masalsı gelebilir. Hatta yüzyıllardır kulaktan kulağa anlatılanlar Kolombiyalı bir yerlinin Avrupalı istilacı ve yağmacılardan uygarlığının son kalıntılarını kurtarmak için uydurduğu etnik ve metruk bir masal dahi olabilir.³⁶⁸

Güney Amerika yerlileri altına nasıl ulaştıklarının ve büyük uygarlıklarının nasıl adeta altından döşediklerinin mantıklı bir açıklamasını hiçbir zaman yapamamışlardır. Tanrılarının teri ve gözyaşlarıydı onlara göre altın. Büyük tapınaklarının inşasında, çiçekleri ve yaprakları bile altından yapılma bahçelerinde gökselliği işaret eden sütunlarda, seremoni eşyalarının tamamında, giysi ve aksesuarlarında kullandıkları altın için atalarına çok minnettar olduklarını

³⁶⁸ https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/gizli-ilimler/populer-bilim/oku_altin-sehir-el-dorado-efsanesi#prettyPhoto (Erişim: 01.06.2020)

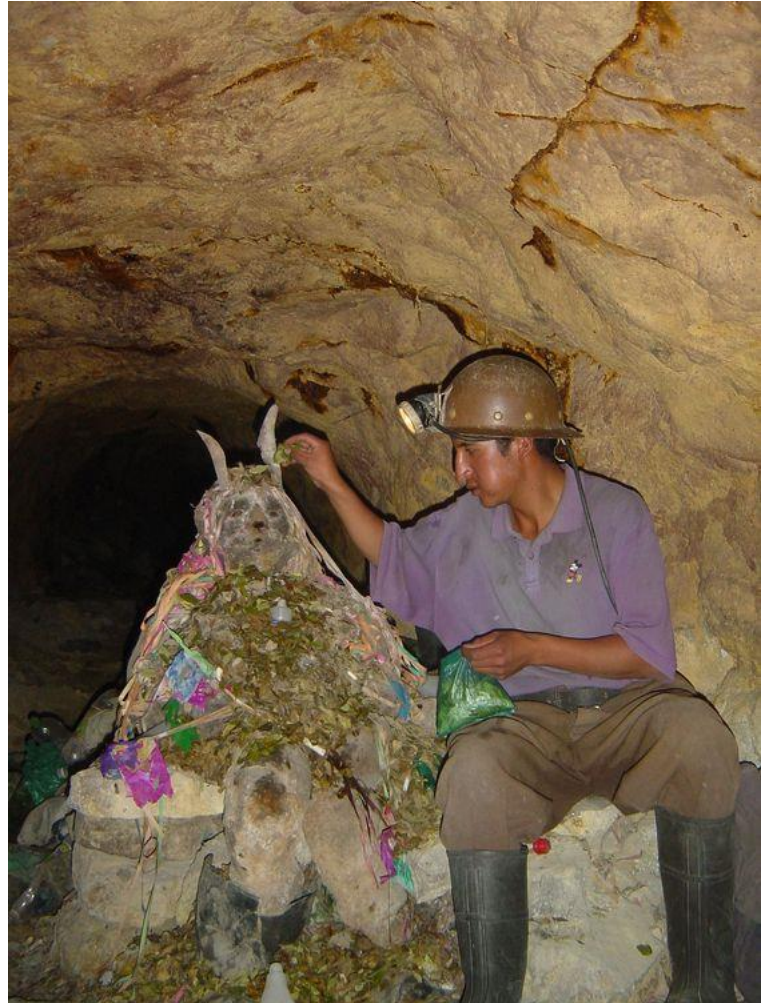
sessizce fısıldarlardı. Tanrılarının bir armağanı olan altının kozmik bir anlamı ve mesajı vardı onlar için. Kâşiflerdeki istila ve sahiplenme hırslarının doruğa çıkararak tek gerekçe yeni dünyanın altın efsaneleridir. Ve altının bulunduğu yer elbette cennet olmalıydı.

Ama kâşifler yeni dünyaya silahları ve dini ön yargıları ile yelken açtıklarında doğrusu hiç de iyi niyetlerle donanmamışlardı. Başta Kristof Kolomb olmak üzere Güney Amerika'nın yerli kültürü ile buluşan kâşifler, onların kurduğu büyük uygarlıkları anlamaya çalışmadılar bile. Oysa yerlilerin sahip olduğu altın, uygarlıklarının en doğal parçası sayılıyordu. Ve en önemlisi, bu madene Avrupalılar gibi bir anlam yüklemelikleri açıkça belli oluyordu. Onlar altını ilahi bir simge olarak benimsemişlerdi. Uygarlıklarının ilahi saflığını ve kozmik bütünlüğünü bu maden ile teşhir ediyorlardı dış dünyaya. Altın bu insanların Tanrıyla olan bağlantılarının bir belirtisiydi.

Tanrılarıyla, ölen atalarıyla ve doğayla ve doğayla konuşan dini liderleri (şamanlar) başlarına altından bir halka takarlar ve bu altın halkanın gücü sayesinde bilme güçlerinin arttığına inanırlardı. Evrenin söylediklerini duyabilmek için doğayla insan arasında aracılık eden altın madenin saf tınısına gereksinimleri vardı. Şamanlar, halklarını her türlü dünyasal ve kozmik olaylar hakkında bilgilendirirken bu madenden yararlanıyorlardı. Bu yüzden Güney Amerika yerlileri için altın madeni, bir süs eşyası ya da kişisel bir güç temsilciliğinden çok bilimsel bir kimliğe sahipti. Kuşkusuz Güney Amerika yerlilerinin doğayla altın madeni arasında kurdukları ilişki Avrupalı birinin madeni arasında kurdukları ilişki Avrupalı birinin anlayacağı türden bir ilişki biçimi değildi. Avrupalı için altın tek bir şey ifade ediyordu:

“Diğerlerinden güçlü olmak.” Özellikle dini otoriteler ve Avrupa'nın kraliyet sahipleri himayelerindeki kâşiflerin bu altınlara ulaşabilmeleri için her türlü zorluğu ve zorbalığı açıkça yasak olarak ilan etmişlerdi. Ünlü El Dorado efsanesi Avrupalının keşif arzusunun en tozu dumana kattığı yıllarda zuhur etmişti.³⁶⁹

Kristof Kolomb yeni dünya yerine, Hindistan'a ulaştığını zannededursun, ülkesine bu yeni diyarların haberlerini götürmek için geri döndüğünde yanında pek çok ağız sulandıran hikâyede getirmişti. Dedikodular çabuk yayıldı ve çok geçmeden nerdeyse bütün bir İspanya halkı Kolomb'un gözleriyle gördüğü, altından yapılmış şehirleri konuşur oldu. Onunla başlayan altın şehir söylenceleri sonradan Francisco Pizarro ve Hernan

³⁶⁹ <https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/archaeology/el-dorado/> (Erişim: 01.06.2020)

Cortes ile ayyuka çıktı. Bu insanlar marifetiyle, Aztek ve İnka uygarlıklarının altından yapılmış güzide eserlerinin neredeyse tamamına yakını eritilip yüz milyonlarca dükalık servete dönüştürüldü. Bununla yetinmeyen kâşifler ve yanlarındaki gemiciler hala tatmin olamamışlardı. El Dorado'nun izni bulamadıklarına inanıyorlardı. Tanık oldukları altın imparatorlukları onların hırsını frenlemek yerine, daha da çoğaltmıştı.

Özellikle Bolivya ve Peru gibi Güney Amerika'nın yüksek kesimlerinde eski çağlardan bu yana varlığını koruyan en önemli maden ve yeraltı tanrısı Tata Kaj'chu'dur. Tata Kaj'chu ya da El Tío Bolivya mitolojisinde "Yeraltı Dünyasının Efendisi" olarak görünen şeytani bir ruhtur. Madenlerin hükümdarı olduğuna inanılıyor, aynı anda içinde çalışanlara hem koruma hem de ölüm sunmakta ve Cerro Rico, Potosí, Bolivya'daki madenler boyunca onun türbeleri ve heykelleri bulunmaktadır. Potosi gibi yüzyıllar boyunca Güney Amerika coğrafyasının en önemli maden üretim bölgelerinde Tata Kaj'chu'ya El Tio (Amca) adı ile tapılmakta ve bu inanış halen günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Madenciler madene ilk girdiğinde, madencilerin tanrısı Tata Kaj'chu'nun tapınağında uzlaşma teklif ederler. Zorlu yeraltı çalışma şartlarında Tata Kaj'chu'nun madencilere koruma sağlayacağına inanmaktadırlar. Madenciler yeraltı madenin derinliklerinde galeriler boyunca bir yerde küçük bir nişte Tata Kaj'chu'ya ibadetlerini yerine getirmektedirler. Yerin altını "cehennem" gibi gören yerel halk Tata Kaj'chu (El Tio)'ya yeraltındaki bu nişte çeşitli armağanlar ve adaklar sunarak, cennet olarak nitelendirdikleri ailelerinin yanına ve eve dönebilmeleri için dua ederler.

Bolivya'daki yerli halk ve madenciler, Cerro Rico madenlerinin derinliklerinde bir keçi şeklinde Şeytan'ın yüzlerce heykeli vardır. Potosí Katolikleri onu yeraltı dünyasının efendisi El Tío (Amca) olarak tanıyor. Geleneklerine göre, yer altında çalışmaya giden madenciler, galeriye girmeden önce El Tio'ya çeşitli hediyeler sunarak ondan korunmalarını talep ederler.

Madenciler, El Tío'ya tütün, likör, koka yaprakları sunarlar, onu renkli bez ve kağıt parçaları ile süslerler ve böylece hayatlarını kurtaracaklarını umarlar.

Güney Amerika mitolojisinde El Tío'nun kökenleri madenciler için varlığı ve önemi somut ve gerçektir. Kıtadaki birçok madende değerli metallerin El Tío'ya ait olduğu ve onu çıkarmak için izin istemesi gerektiğine inanılır. Madenciler, El Tio'nun simgelediği şeytanın ruhlarına sahip olduğuna inanmakta ve bu kararsız iyi ve kötü varlığı ile bir anlaşmaya varmaya çalışmaktadırlar. El Tío heykelleri, madenin her girişinde, bazıları karmaşık ve diğerleri rustik olarak bulunabilir. Orada dik bir penis, boynuzlar, büyük gözler, keçisakalı, sigara içmeye açık ağzı ve kollarını teklif almak için dışarıya uzanır. Kağıt flamalar ile kaplı ve konfeti ile kaplanmış bir şekilde madenciler ve ziyaretçileri için otururlar ve kendisine sunulacak koka ve alkol hediyeleri beklerler.

Yerli halkın inanışlarına göre El Tío'nun şeytani özellikleri İspanyolların bir seçimidir. Bu Tanrı, aslında, bu formdaki yerlilere çalışmalarını için bir uyarı olarak bildirilmektedir. Efsaneye göre, istendiği gibi çalışmadılarsa, şeytan onları alıp götürecektir. El Tío efsanesi, voodoo dinini uygulayan diğer Katolik kültürlerinde, örneğin bir heykel olarak temsil edilen koruma olan Legba'ya olan inancı gibi görülebilir. El Tío gibi, Legba da Haiti'de ve New Orleans'taki bazı kültürlerde bir koruyucu olarak görülüyor ve uygulayıcılar geleneksel olarak tütün ve rom tekliflerini körelme umuduyla bırakıyorlar.

Potosí madencilerinin, madenin dışındaki İsa'dan ya da El Tío'nun yeraltından olsun ilahi koruma araması şaşırtıcı değildir. Cerro Rico ve diğer Bolivya madenlerinin son 500 yılda 8 milyon ölümlü sonuçlandığı tahmin ediliyor. Bu kadar çok madenci ölümünün ve iş kazalarının yaşandığı bir ortamda yer altında koruyucu bir tanrının varlığına inanmak günümüzde bile normal karşılanabilir. Günümüzde, Haziran ayının ilk 3 haftasında, her Cumartesi Pachamama'ya (toprak ana) ve Tata Kaj'chu'ya (şeytani formları olan madencilerin tanrısı) iki lama feda edilmektedir. Bu kan kurbanı, geleneğe göre, tanrıların ölüm arzusunu yatıştırmaya ve böylece madencilerin madenin içindeki hayatlarını kaybetmelerine engel olmaktadır.

İnka mitolojisinde yer alan bir diğer madencilik tanrısı da Urcaguay'dir. Urcaguay, İnkalarca tarafından suların ve madenlerin tanrısı olarak betimlenirken, inanışa göre yeraltında var olan zengin madenlerin koruyucusudur. Güney Amerika'da dağların altında, yeraltı hazinelerinde (metaller ve mücevherler) yaşayan bir tanrı olan Urcaguay, madenleri çalmaya çalışan açgözlü kişilerden koruyarak, insanların faydasına sunmaktadır. İnka mitolojisinde, genellikle bir geyik boynuzu ve altın zincirlerle sarılmış bir kuyruk ile büyük bir yılan olarak tasvir edilmektedir. Yeraltında sinsice dolaşmak için bir yılan gövdesi ve fark edilebilir bir sebep olmadan bir geyiğin kafasına sahiptir. Kuyruğu altından yapılmış zincirlerle süslenmiştir.

Maden ve madencilikle ilgili olarak İnka mitolojisindeki önemli bir figür, Pachacamac ile Güneş Tanrısı arasındaki ilişkidir. Bu mitteki Güneş Tanrısı aslında İnkaları temsil etmektedir. Fakat elbette, Peru'nun orta kıyılarında yaşayan ve Pachacamac'a tapan halkların, İnkalar tarafından yeniden yorumlanarak imparatorluğun resmi mitoloji geleneğine uygun haline getirilmiş olan bu mitlerin yeni hallerini gerçekten içselleştirip içselleştirmediklerini yani mitlerin bu hallerini anlatmaya istekli olup olmadıklarını bilemiyoruz.

İnanışa göre Vichama Güneş'ten yeni bir insan ırkı yaratmasını istemiştir. Bunun üzerine Güneş, ona altın, gümüş ve bakırdan oluşan üç yumurta göndermiştir. Altın yumurtadan yerel hükümdarların asil soyu, gümüş yumurtadan kadınların, bakır yumurtadan ise köylüler ve onların ailelerinin soyu çıkacaktı. Antonio de La Calancha, Peru'nun orta ve güney kıyılarının bazı kesimlerinde, Pachacamac'ın dünyayı meskun hale getirmek için gökyüzündeki dört yıldızı yeryüzüne indirdiğine inandığını da belirtmektedir.

Pachacamac ile Güneş Tanrısı arasındaki ilişkiyi irdeleyen bu öyküyü, o dönemde alçak kesimlerde anlatılagelen yerel mitlerin yüksek kesimlerde yaşayan İnkaların bakış açısını yansıtmak şeklinde yeniden yayımlanmış örneklerinden biri olarak görmek pekala mümkündür. Sözgelimi, bu mitteki altınla donanmış Güneş Tanrısı aslında İnkaları temsil etmektedir. Fakat elbette, Peru'nun orta kıyılarında yaşayan ve Pachacamac'a tapan halkların, İnkalar tarafından yeniden yorumlanarak imparatorluğun resmi mitoloji geleneğine uygun

haline getirilmiş olan bu mitlerin yeni hallerini gerçekten içselleştirip içselleştirmediklerini bilemiyoruz.³⁷⁰

İnka mitolojisindeki taş işçiliği ile ilgili önemli figürlerden birisi de Güneş Kapısı'dır. Güneş Kapısı, Tiahuanaco kentindeki harabe kalıntıları arasında ilgi çekici olan buluntudur. Güneş kapısı olarak adlandırılan bu tarihi ve kutsal kapı, 3 metrelik ve 7 ton ağırlığında tek parça andezit bloktan yapılmıştır. Kentin harabelerine gitmek için insanların bu kapıdan geçmesi zorunludur. Tamamen taştan yapılmış olan bu kapının üzerine kabartma resimler ve yazılar yer alır. Arkeologlar ve yazıtbilimciler uzun süredir bu yazı ve resimlerle ilgilenmelerine rağmen ne yazık ki henüz çözüm elde edememişler.

İnkalarda statü sembolleri olarak kullanılan bazı tanrı ve koruyucu ruh motifleri genellikle madenlerden ve metallerden yapılırdı. Bazı süs taşlarının da kullanıldığı bu heykelcikler, İnkaların yaşamında kadınlar arasında kullanılan "tupular" en önemli takı olarak bilinirdi. Bu takılar altın, gümüş ve bakırdan yapılırdı. Kalitesine göre "tupu" kullanan kadınların toplumdaki sınıfsal yapıları belli olurdu. Zengin kadınlar ilgi çekmek ve sınıflarını belli etmek için inciler ve süslenmiş tupular kullanırlardı. Özellikle dağlık alanlarındaki yerleşim yerlerinde kullanılan tupuların tarihi İnkaların bölgeye gelmelerinden daha önce var olduğunu belirtiyor. Kadınların en tipik giysileri entariye benzer dikdörtgen iki parçadan oluşup, belden bir kuşakla bağlanan ve ayak bileklerine kadar uzanan bir elbiseydi.

³⁷⁰ NARÇIN Ali, "A'dan Z'ye İnka I", Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 392 sayfa.

KIZILDERİLİ MİTOLOJİSİ

Amerika kıtasındaki mitolojiler buradaki çoklu kültürler kadar çeşitlidir. Kuzey ve Güney Amerika mitolojileri birbirinden çeşitli ve farklıdır. Özellikle sözlü gelenekte mitin farklı versiyonları anlatandan anlatana, zamandan zamana değişebilir. Mitler ayrıca yeni koşullara tepki verebilir ve yeni bilgileri kendine katabilir. Amerikan kabileleri, 1500'lerde toprakları İspanyollar tarafından işgal ve fethedildiğinde Orta ve Güney, 1500-1800 yılları arasında Fransızlar ve İngilizler tarafından işgal ve fethedildiğinde ise Kuzey Amerika'da yaşamış ve bugün de varlıklarını sürdüren topluluklardır.

Kuzey Amerika'ya ilk insan göçünün tarihi oldukça tartışmalı bir konudur, ancak kıtada en azından M.Ö. 10000'den, belki de çok daha öncesinden beri yaşanmaktadır. Kuzey Amerika yerlileri arasında Abenaki, Algonkin, Karaayak, Navajo, Apache, Comanche, Cherokee, Cheyenne, Sioux Çipevaa, Krik, Apsaloke, Haida, Ho-Chunk, Eskimo, Huron, Kwakiutl, Lakota, Miwok, Pavnı, Seneca, Zuni mitolojileri önemli yer tutmaktadır. Kıtanın sakinleri zaman içinde, farklı zamanlarda gelişen medeniyetler halinde, Kuzey ve Güney Amerika'ya yayılmıştır. Bugün Amerika yerlileri ile ilişkilendirdiğimiz bu kültürün ortaya çıkışının, kıtanın kuzeyinde MÖ 1.000 ile MS 1.000 arasında gerçekleştiği sanılmaktadır. Bu dönemin sonunda Mississippi kültürünün içinden büyük Cahokia şehri ortaya çıkmıştır.

İlkel insanlara göre meteoritler, “yukarıdan”, gökten geldikleri için kutsal kabul edilen gök taşlarıdır. Gök kubbenin kaya kristalinden, gök tanrının tahtının da kuvarstan yapıldığına dair inançlar, bazı Avustralya yerlilerinde rastlanmaktadır. Aynı durum Kuzey Amerika'da başka bir inancı da doğurmuştur. “Işık taşları” denilen göktaşları, yeryüzünde olup biten her şeyi yansıtır. Hatta Kuzey Amerika şamanları bu ışık taşlarına bakarak bir hastanın ruhunda neler olup bittiğini, eğer hasta ölmüşse ruhunun nereye kaçtığını görebilirler. Bilindiği gibi şamanlar, mekânda ve zamanda uzaklara hükmedebilir, normal insanların göremediği, anlayamadığı ruhları, tanrıları görebilirler.³⁷¹

Taşlar, Kızılderili mitolojisinde kutsal sayılan maddeler arasında yer almaktadır. Animizm inancıyla bağlantılı olarak taşların: ruhları ve çeşitli güçleri olduğuna inanılmıştır. Taşların, dünyanın yaratılışından beri olagelmış daimi varlıklar oldukları inancı onları kutsal varlıklar arasına yerleştirmektedir. Taşların bu özelliği Kızılderili yaratılış mitlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yakıma yaratılış mitinde Büyük Şefin dünyayı yaratırken kullandığı çamurun bir kısmının sertleşerek taşları oluşturduğu anlatılmaktadır. Mite göre, taşlar o zamandan beri değişmemiş, yalnızca sertleşmişlerdir.³⁷² Dakota Kızılderilileri de taşların tüm kutsal varlıkların en eskisi olduğuna inanmaktadır. Dakota Kızılderililerinden Siomdann yaratılış mitine göre ise; Taş (İnyan), yumuşak ve şekilsiz bir yığınken, damarlarını açarak dünyayı yaratır. Kanının mavi renginden sular ve gökyüzü oluşur. Tüm kanını yaratılışta kaybettiği için Taş (İnyan) küçülür, sertleşir ve gücünü yitirir.³⁷³

Hartley Burr Alexander, Kızılderili inanışında taşların varlığını dört başlık altında toplamaktadır. Bunlar; buhar banyolarında iyileştirme amaçlı kullanılan taşlar, taştan yapılmış fetişler, sembolik anlamlar taşıyan taşlar (kristal, turkuaz ve siyah taşların ışığın simgesi olması ve mavi taşların gökyüzünü ve geceyi simgelemesi gibi) ve doğal sunu ve kurban

³⁷¹ ELIADE Mircea, “Demirciler ve Simyacılar”, Kabalcı Yay., İstanbul, 2000, s. 19.

³⁷² ERDOES R. & ORTÍZ, A., “American Indian Myths and Legends”, New York Pantheon Books, 1984.

³⁷³ JONES, D.M. & MOLYNEAUX B. L. (2004). Mythology of the American Nations: An Illustrated Encyclopedia of the Gods, Heroes, Spirits, Sacred Places.

alanları oluşturan taşlar³⁷⁴. Alexander'ın taşın Kızılderililer arasındaki kullanımına ilişkin yaptığı bu sınıflama Türk mitolojisi için de geçerlidir diyebiliriz. Taşların özellikle şaman törenlerindeki kullanımı düşünüldüğünde Türk ve Kızılderili inanışında taşlara yüklenen kutsallık ortaklık göstermektedir.

Uraz tarafından Türk mitolojisinde taşların iyileştirme amaçlı kullanımına şöyle bir örnek verilmektedir; “Buhara taraflarında Harezmi taşı denilen bir taş vardı. Bu, sihirli bir taşı. [...] Bu taş suya atılır ve suyu içilirse, hasta iyileşir” (Uraz, 1994, 180). Kızılderililerde ise buhar banyolarında kullanılan taşların yanı sıra Crow Kızılderililerinde olduğu gibi şifa verici olarak saklanan hayvan şekilli taşlar bulunmaktadır.³⁷⁵ Doğurganlık ile ilişkilendirilen taşlar da şifa veren taşlar arasında anılabilir. Uraz, Türk mitolojisindeki bazı taşların işlevini şöyle açıklamaktadır;

“[...] bazı taşlar çocuk doğurtur, bazdan da kısırlık yapar. Bir kadın çocuk doğurmak istemezse taşı kırar, içinden alır un haline getirir, cevizle karıştırır, yer. Artık bir daha çocuk doğurmaz. Zümrüt taşı denilen bir taşla da çocuğun kolay doğması sağlanmış olur”

Eliade'nin aktardığına göre kuzey Kaliforniya'daki Maidu kabilesinde çocuğu olmayan kadınlar, “gebe bir kadına benzeyen bir kayaya dokunurlar”. Taşların kutsallıkları nedeniyle yararlanıldıkları bir diğer alan ise kurban törenleridir. Kutsal olduklarına inanılan kayaların üzerinde Tanrılara hayvan kurban edilmiş veya bizzat bu kayalara kurbanlar sunulmuştur. Mistassini Gölü çevresinde yaşayan Algonquin kabilesinin üyeleri, gölü geçebilmek için göl kıyısında bulunan büyük bir granit kayaya kurban sunmaktadırlar.³⁷⁶ Kuzey Amerikan yerlilerinde dönemi kesin olarak bilinmeyen kurban kayalarından söz edilmektedir. Bu kayalara kan akıtılması için oyuklar açılmış ve kayaların üzerine at ve geyik figürleri resmedilmiştir.

Kutsal anlamda ayrıcalıklı bir yere sahip olan taşlar dışında, doğadaki başka pek çok nesne, taşıdıklarına inanılan güçler nedeniyle kutsal sayılmışlardır. Bu nesnelere, genel bir ifadeyle fetişler (tözler, putlar) başlığı altında ele alınabilir. Kızılderili inanışlarında animizm ve fetişizm önemli bir yere sahiptir. Dünya üzerindeki pek çok ulusta olduğu gibi Kızılderililerde fetişler, doğada bulunan çeşitli maddelerden yapılan, kutsal gücü olduğuna ve kötülüklerden koruduğuna inanılan nesnelere dir. Taş, kemik, hayvan patisi gibi doğadan bulunduğu haliyle korunan fetişlerin yanı sıra çeşitli maddeleri birleştirerek heykelcikler yapılması da söz konusudur.³⁷⁷

Günümüzde ABD'nin kuzeyinde bulunan Göller Bölgesi'nde yaşayan Kayugalar, Mohavklar, Oneydalar ve Mohikanlar gibi kabilelerde yılın belli dönemleri doğa olayları ile bağlantılı olarak nitelendirilmiş ve bu dönemlerin herbiri çeşitli bitkiler, hayvanlar, madenler ve renklerle adlandırılmıştır. Bu mitolojide örneğin; dinlenme ve arınma döneminde (23 Temmuz-22 Ağustos) doğan insanların hayvanlar alemindeki totemi susamuru, bitkiler alemindeki totemi telkavak ve madenler alemindeki totemi ise gümüşdür. Bu burcun insanları madenleri gümüş gibi, herkes tarafından sevilen ve sayılan insanlardır. Gümüş her biçime girebilen, yumuşaklığı, parlaklığı ve güzelliği ile ilk çağlardan bu yana insanların çok değer

³⁷⁴ ALEXANDER, H.B. “Native American Mythology”, New York: Dover Publications Inc. 2005.

³⁷⁵ HULTKRANTZ, Â., “The Religion of the American Indians”, Berkeley University of California Press, 1980.

³⁷⁶ HULTKRANTZ, Â., age s.19

³⁷⁷ ÇORUHLU, Y., “Türk Mitolojisinin Anahatları”, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.

verdiği bir madendir. Gümüş insanları da maden totemleri gibi, yakınları ve arkadaşları tarafından beğenilen, sayılan ve sevilen bireylerdir.

Büyük Fırtınalar Dönemi'nde (23 Ağustos-22 Eylül) dünyaya gelen insanların hayvanlar alemindeki totemi puma, bitkiler alemindeki totemi sinirotu ve madenler alemindeki totemi ise, firuzedir. En eski süs taşlarından birisi olan firuzede birçok gizemli gücün saklı olduğu söylenir. Gökyüzünün rengini bu taştan aldığına inanılırdı. Firuze taşıyan insanların korunduklarına dair de inançları vardı. Bu dönemin insanı da taşı gibi, birçok olağanüstü güce sahiptir. Bu insanın doğal şifacılık gücü çok gelişmiştir. Ağaçların Çiçeklenmesi Dönemi'nde (23 Eylül – 23 Ekim) dünyaya gelen insanların hayvanlar alemindeki totemi aladoğan, bitkiler alemindeki totemi yabani hindiba ve madenler alemindeki totemi ise, ateş opal olarak bilinen, yıldızlı opaldır. Uğurlu renkleri, sarı ve kabileleri ise Fırtına Kartalı'dır. Opal eskiden beri umut sembolü olarak kullanılır ve üstünde bu taşı taşıyan insanların görünmez olacağına inanılırdı. Opal yüzyıllar boyunca soyluluğun simgesi olarak kabul edilmiştir. Ama bir dönemde de uğursuz olduğu inancı yaygınlaşmıştır.

Kurbağaların Dönüşü Dönemi'nde (24 Ekim–21 Kasım) dünyaya gelen insanların hayvanlar alemindeki totemi kunduz, bitkiler alemindeki totemi mavi kamas çiçeği ve madenler alemindeki totemi ise, krisokoldur. Uğurlu renkleri, mavi ve kabileleri ise Kaplumbağa'dır. Krisokol firuzeye benzeyen, mavi-yeşil renkte, fakat daha saydam bir taştır. Üstünde taşıyan insanın bedenini, yüreğini ve ruhunu arındırdığı söylenir. Yeryüzü ve gökyüzü güçlerini birleştirdiğine inanılır.

Mısır Ekimi Dönemi'nde (22 Kasım–21 Aralık) dünyaya gelen insanların hayvanlar âlemindeki totemi geyik, bitkiler âlemindeki totemi civanperçemi çiçeği ve madenler âlemindeki totemi ise, yosunlu akikdir. Uğurlu renkleri, beyaz ve yeşil, kabileleri ise Kelebek'dir. Yosunlu akik, sarkaç olarak bedensel sağlık kontrollerinde kullanılırdı. Bu taş aynı zamanda şifa da veren bir özelliğe sahiptir. Taşın içinde ince bir bitki görüntüsü olduğu için, maden ve bitki dünyalarını birleştirdiği ve onu taşıyanların her iki âlemi de daha iyi kavrayacağına inanılırdı. Geyik insanı kullanmayı ve geliştirmeyi öğrenirse, taşı gibi iyileştirici güçlere sahiptir. Bu totemin insanı yoğun çalışmaya istekliyse, her alanda olağanüstü beceri gösterebilir. Taşı gibi, çevresindeki insanların gözünü ve gönlünü okşayan bir etkiye sahiptir. Çevresindeki her şeyin güzellik taşımamasını ister. Bu totemin insanları, taşları gibi bitki ve maden dünyasıyla ruhsal bağlantı kurabilirler. Hem madenlere hem bitkilere yakınlık duyar ve sembolleri uygun şekilde birleştirebilir.

MACAR MİTOLOJİSİ

Macar mitolojisi, efsaneleri, masalları, olağanüstü öyküleri, insanüstü varlıkları ve tanrıları içeren bir anlatılar ve derlemeler bütünüdür. Macar mitolojisi Ural kökenli ana kaynağın yanında, Macarların Batıya doğru göçü esnasında Altay kökenli Türk halk inanışlarından etkilenmiştir. Altay kökenli Türklerden etkilenerek kabul ettikleri tanrılardan birisi de Hadur'dur. Hadur, Macar mitolojisinde savaş tanrısıdır. . Bakır onun kutsal metali olduğu için tüm silahları bakırdandır. Demircilerin ve madencilerin de tanrısıdır. Yeryüzü hakimiyetini simgeleyen bir kılıcı vardır. Nihayet Avrupa'da yaklaşık olarak bugünkü Macaristan topraklarına yerleşip çevre kültürlerle etkileşimleri sonucu Avrupa mitolojilerinden ciddi anlamda motif ve figür edinmiştir.

ETRÜSK MİTOLOJİSİ

Bir diğer önemli mitoloji de Etrüsk'lere aittir. Etrüskler, İtalya'nın Tiber ile Arno nehirleri arasında yer alan Etruria bölgesinde yaşamış ve MÖ 6. yüzyıla dek varlığını sürdürmüş bir halk olup Roma İmparatorluğu tarafından varlığına son verilmiştir. Etrüsk mitolojisinde, Sethlans genel olarak ateş tanrısı, dövme, metal işleme ve uzatma işçilik ile eşdeğer bir tanrıdır. Sethlans, Yunan mitolojisinde Hephaistos'un, Mısır'da Ptah'ın ve Roma'da Vulcanos'un karşılığında olan bir tanrıdır. Etrüsk inancında demirci maşası ve çekiçi bulduğuna inanılır.³⁷⁸

Etrüsklerin kökeninin Doğu uygarlıklarına dayandığını savunulur. Bu uygarlıklar arasında bulunan şaşırtıcı paralelliğin çok daha çarpıcı bir örneği çağdaş Baltık dilleri ile Trak dili arasında mevcuttur. Efsaneye göre savaştan sonra hayatta kalan en iyi savaşçılardan oluşan Troialılar Karadeniz'in kuzeyindeki Azak Denizi'ni geçerek Don Nehri kıyılarına vardılar. Macaristan'dan Don kıyılarına uzanan bölgede Sicambria Krallığı'nı kuran Troialı fatihlere bölgenin yerli halkı olan İskitlerin dilinde "demir adam" anlamına gelen "Aesir" adı verilmiştir. Bu demir adamlar yine Troia gibi güçlü bir şekilde tahkim edilmiş olan "Aesgard" kentini kurdular. Bölge artık "demir adamların ülkesi" "Asaland" ya da "demir adamların evi" yani "Asaheim" diye biliniyordu. Aesirler yüzyıllar sonra Kimmer ve İskit akınları karşısında kuzeye göç ettiklerinde arkalarında Karadeniz'den dar bir boğazla ayrılan Azak (Azov) Denizi'ne verdikleri isimlerini bıraktılar.

İRLANDA MİTOLOJİSİ

İrlanda mitolojisinde Brigit ya da Benbrigid, "ulu kişi" anlamında saygı gören bir tanrıçadır. İrlanda inanışlarına göre Tuatha de Danann'ın bir üyesi olarak dağlarda kocası Bres, kızı Dagda ve oğlu Ruadan ile birlikte yaşar. Brigit, şiirin, demirciliğin, tıp, sanat ve el sanatlarının, büyükbaş hayvanların ve diğer hayvanların, kutsal kuyuların, yılanların (İskoçya'da) ve erken ilkbaharın gelişinin himayesi olarak kabul edilir.

Brigid'in Hint-Avrupa şafak tanrıçasının bir devamı olduğu öne sürülmektedir. Brigit ile bahar sezonu, doğurganlık, şifa, şiir ve demircilik özdeşleşir. 10. yüzyılda Hıristiyan keşişlerin yazdığı Cormac Terimleri Sözlüğü, Brigit'in "şairlerin hayran olduğu tanrıça" olduğunu ve iki kız kardeşi olduğunu aktarmaktadır. Şifacıya Brigit ve demirci Brigit tek bir tanrıça olarak gösterilse de bu üç kız kardeşin ayrı ayrı etkinlikleri olabilmektedir.

³⁷⁸ ROSE H.J., "Roma'daki Volkanus Kültü", Roma Çalışmaları Dergisi 23, 1933, s. 49.

Brigit'i Barış, Sadaka ve Merhamet ile ilişkilendirmenin yanı sıra, burada bolca ale ve ilahi bir şirketle ziyafet çekmeyi seven bir kadın olarak ortaya çıkıyor. Ancak, daha yetenekli bir pagan bayramının tonları olabilir, çünkü Tuatha Dé Danann'ın İrlandalı demirci Goibnu'su, üç yetenek tanrısından birinin, tanrıların şöleninde ölümsüzlük kazandıran büyük miktarda ale sağladığı söylenir. Yükselen alevler, yaylalar, tepeler ve yayla alanları gibi göreceli olarak yüksek boyutlarda olduğu algılanan her şeyin tanrıçası ve bilgelik, mükemmellik, yüksek zeka, şiirsel seslendirme, işçilik (özellikle demircilik), iyileştirme yeteneği, bilgi ve savaş becerileri gibi psikolojik olarak yüce ve yüksek olarak algılanan faaliyetlerle tanımlanır.

ÇİNGENE MITOLOJİSİ

Çingenelerin söylensel ya da söylene benzer sözlü geleneklerinin ortaya çıktıkları zamana ve geldikleri yere bakıldığında, bunların birbirinden oldukça farklı öğelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Kavimler eski gelenekleri farklı farklı ölçülerde devam ettirmişlerdir. Bir de içinde yaşadıkları toplulukların söylenlerini kendilerine uyarlamışlardır. Çingenelere ait eldeki anlatıları şöyle kabaca sınıflandıracak olursak, bunları Hindu mitolojisini anımsatan öğelerin olduğu Hıristiyanlık öncesi döneme ait ve Hıristiyanlık dönemine ait anlatılar olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

Çingeneler inanç olarak, buldukları ülkelerin dinlerini ve inançlarını kabul ediyor gözükmektedirler. Ancak bütün dünya çingenelerinde genel olarak buldukları ülkelerin dinini kabul etmekle birlikte, bu inanışlara karşı oldukça lakayt kaldıkları yahut bu inanışları görece kabul ettikleri düşünülmektedir. Çingene mitolojisinde ormanlarda ve yüksek yerlerde yaşadığına inanılan Bibijaka'ya (Bibi), bir tanrıça olarak tapınılmaktadır. Bibi, normal fanilerden daha büyükve altın gibi parlar şekilde tasvir edilmektedir. Altın, çingenelerde ölümsüzlüğü sembolize etmektedir.³⁷⁹

Bronz işçilik sanatını Asya'dan Avrupa'ya gelen Çingenelerin getirdikleri düşünülmektedir. Metaller ve demircilik konusunda bilgili olan Çingeneler olduğu yolundaki hipotezler mevcuttur. Çingene mitolojisindeki madencilikle ilgili en önemli inanış demirci ustası Beş Başlı Adam'dır. Beş Başlı Adam. Transilvanya'daki Çingeneler, ormandan çıkagelen ve (günah olmasına rağmen) Paskalya günü demircilikle uğraşmakta olan bir Çingeneyi suçüstü yakalayan beş başlı bir adamdan söz ederler. Adam, Çingeneyi bu yüzden azarladığında, Çingene özür olarak, bakmakla yükümlü olduğu yedisi kör, yedisi sağır toplam on beş çocuğu olduğunu söyler. Bunun üzerine Beş Başlı Adam onu takdir eder ve serbest bırakır. Bugünden sonrada insanlarda demircilik gibi tanrıların uğraşı olan bir meslekle iştigal etmeye başlamışlardır.

³⁷⁹ BERGER Hermann, "Çingene Mitolojisi, Die Mythologie der Zigeuner", Bilgesu Yayıncılık, 2011.

KAYNAKLAR

AGAR, M.E., “Yaratılış Efsaneleri Üzerine,” Türk Kültürü Araştırmaları, Prof Dr. Muhammed Ergin’e Armağan, XXVIII / 1-2 (1990), Ankara 1992.

AKTÜRE Sevgi, “Anadolu’da Demir Çağları”, İstanbul, 2003

AKURGAL Ord. Prof. Dr. Ekrem, “Phrygische Kunst”, Ankara Üniv. Dil, Tar.-Coğ. Fak. Yayınları, No: 95, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955.

ALEXANDER, H.B. “Native American Mythology”, New York: Dover Publications Inc. 2005.

ALKAN Duygu, ÇAKIR Oktay, “Demir Tarihi”, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2003.

ANTHES Rudolf “Mythology in Ancient Egypt”, Kramer, Samuel Noah (Ed.). Mythologies of the Ancient World, Anchor Books. 1961

ARİSTOTELES, “Meteorologike”, “Loeb Classical Library”, ISBN 9780674994362, 1952.

ARMSTRONG Karen, “Mitlerin Kısa Tarihi”, çev. Dilek Şendil, Merkez Kitapçılık Yayıncılık, 2005.

“Asura,” Türk Ansiklopedisi, IV, Ankara 1950.

Altun-Yiş (The Golden Mountain): The Mountain with Metallic Elemental Appartenance in Turkish Culture and Art of the Kök-Türk Period,” journal of Turkish Studies, c. 4, Harvard 1980, s. 33-47.

AYDOĞAN Hatice Ayhan, “Türk Kültüründe Bereketi Artırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2012.

BARTHOLD, W. “Eski Türk Kitabelerinin Önemi Tarihi Orhon Âbideleri”.

BAYAT Prof. Dr. Fuzuli, “Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı”, Yedigün Mücellithanesi, Cilt:II, İstanbul, 2006.

BAYKARA Tuncer, “Türk Kültür Tarihine Bakışlar”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını sayı:252, 2001.

BELLİ Oktay, “Urartular”, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, C. 1

BERGER Hermann, “Çingene Mitolojisi, Die Mythologie der Zigeuner”, Bilgesu Yayıncılık, 2011.

BEYDİLLİ Celal, “Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük”, Ankara, 2005

BEYDİLİ Celal, “Türk Mitoloji Sözlüğü”, Yurt Kitap-Yayın 183* Ansiklopedik Sözlük Dizisi 01, 2003.

BİLGİÇ Emin, “Anadolu’nun İlk Tarihi Çağı’nın Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu”, AÜDTCF, Ankara, C.6, S.5, 1948

BONGARD G.M. ve GRANTOVSKY E.A., “Şamanlar ve Şamanizm,” UNESCO’dan Görüşler, 1976.

BONNARD André, “Antik Yunan Uygarlığı İlyada ‘dan Parthenon”, Cilt I, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım, İstanbul, 2004.

BORATAV Pertev Naili, “Türk Mitolojisi Oğuzların, Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi”, Bilgesu Yayıncılık, 2000.

CAMPBELL Joseph, Batı Mitolojisi, Tanrıların Maskesi, Çeviren Kudret Emiroğlu, 3. Baskı, İmge Yayınevi

CAMPBELL Joseph, “Yaratıcı Mitoloji – Tanrıların Maskesi” Yolcu Kitapevi, 2. Baskı, 2003.

CANDAN Ergun, “Atalarımızın Gök Tanrı Dini”, Sınır Ötesi Yayınları, 2003.

ÇAYCI Doç.Dr. Ahmet, “Mitoloji Ve Din”, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2522, 2012.

CLINE Walter, “Mining and Metallurgy in Negro Africa (“General Series in Anthropology”, 5, Menasha, 1937)

ÇERİBAŞ Mehmet, “Türklerde Demirciler ve Şamanlar”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 42, Ankara, 2007.

ÇEVİK Dr. C. Cengiz, “Mitolojide Gökten Düşen Objeler”, Klasik Filolog Blok Erişim Tarihi; 01.08.2020

ÇOBANOĞLU Özkul, “Türk Mitolojisi”, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.I, Ankara, 2001

ÇORUHLU, Yaşar, “Türk Mitolojisinin Anahatları”, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.

ÇORUHLU, Yaşar, “Türk Şamanizminde Biçim Değiştirme (Meramorphosis) Olayı ve Türk Sanatı ile Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz”, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1. cilt, no: 1, İstanbul 1987.

DART R. A., “TheAntiquity of Mining in South Africa”, “TheBirth of Symbology”.

DAVIDSON, H.R.I, Scemdinavianı Mythology, Londra, New York, Sydney, 1969.

DUMEZTT Georges, “Kafkas Halkları Mitolojisi”, çev. Musa Yaşar Sağlam, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

ELIADE Mircea, “Asya Simyası (Çin ve Hint Simyası) Simya Söylencesi”, Kabalcı Yayınevi: 189, Antropoloji-Arkeoloji-Mitoloji: 11, 2003.

ELIADE Mircea, “Demirciler ve Simyacılar”, Kabalcı Yayınevi, 2003.

ELİADE Mircea, “Demirciler ve Simyacılar” Forgerons et Alchimistes Flammarion, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

ELIADE Mircea, “Şamanizm”, İstanbul, 2006

ELİADE Mircea, “Şamanizm İlkel Esirne Teknikleri”, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, 1999.

ELIADE Mircea, “Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına”, Kabalcı Yayınevi, 195, Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi: 18

ELLİOT Smith, “The Evolution of the Dragon”, s. 157. LAUFER, Sino-Ironica.

ERÇEL Gülser, “Mitoloji Sözlüğü”, Kafekültür Yayıncılık, 1997

- ERHAT Azra, “Mitoloji Sözlüğü”, Remzi Kitabevi AŞ, Altıncı Basım, 1996.
- Eski Eserler Mütahassısı, Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi. İst. 1939. Çituri Biraderler Basımevi.
- FİRDEVSİ, “Şahname”, Kabalcı Yayınevi, 2009.
- FORBES R.I., “Metallurgy in Antiquity”, Leiden, 1950.
- GERALDİNE Pinch, “Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt”, Oxford University Press. 2004
- GÖKALP Ziya, “Eski Türklerde Din”, Yeni Mecmua, C.2., 1918.
- GRAVES Robert, “Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)”, çev. Uğur Akpur, İstanbul, 2010.
- GRAVES Robert, Yunan Mitleri, The Greek Myths, Say Yayınları, 2004.
- GROOT de R., “The Religious System of China”, I.Cilt.
- GÜLTEPE Necati, “Türk Mitolojisi”, Ara Yayıncılık, 2011.
- GÜRĞÜN Abdullah, “İsveçlilerin Türk Kökenleri Üzerine”, 2011.
- Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), “Anadolu Tanrıları”, Yeni Matbaa, İkinci Baskı, İst., 1962
- HAMILTON Edith, “Mitologya”, çev. Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, 1992.
- HEINRICH ZIMMER Heinrich, “Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler”, Kabalcı Yayınevi, Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi: 23.
- HOMEROS, “İlyada”, çev. Azra Erhat, Can Yayınları, Dünya Klasikleri, 24. Basım, 2008
- HOMEROS, “İlyada”, çev. Azra Erhat, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- HOMEROS, “Odysseia”, çev. Azra Erhat, Can Yayınları, İstanbul, 2013.
- HOOKE Samuel Henry, “Ortadoğu Mitolojisi”, çev. Alaattin Şenel, İmge Kitapevi, 1993.
- HULTKRANTZ, Â., “The Religion of the American Indians”, Berkeley University of California Press, 1980.
- İNAN Abdülkadir, “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Ankara 1954.
- İNAN Abdülkadir, “Makaleler ve İncelemeler”, C. I-II, TTK Yayınları, Ankara 1987; ÖGEL Bahaeddin, “Türk Mitolojisi”, C. I-II, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- İNAN Abdülkadir, “Türklerde Demircilik Sanatı (Tarihte ve Folklorunda), Makaleler ve İncelemeler, C.II, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 229.
- İVELİK Sonia, “Dünya Dinleri 1: Taraftarı Kalmayan Dinler”, 2014.

KABAAĞAÇLI Cevat Şakir, “Halikarnas Balıkçısı, Bütün Eserleri 14”, Bilgi Yayınları, Dördüncü Basım, 1983.

KAFESOĞLU İbrahim, “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

KALAFAT Dr. Yaşar, “Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm-Şamanizm”, Sosyal Antropoloji Araştırmaları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004

KARAKURT Deniz, “Türk Söylence Sözlüğü”, Google Kitapları, 1. Baskı, 2011.

Kitabı Mukaddes I. Samuel, Bab 7.

KÖPRÜLÜ Prof. Fuat, “Eski Türklerde Dini-Sihri Bir Anane “Yat” veya Yağmur Taşı”, Darillfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C.IV., İstanbul 1925.

KRAMER Samuel Noah, “Mezopotamya Mitolojisi”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

KUMARTAŞLIOĞLU Yrd. Doç. Dr Satı, “Mucizeden Keramete Yerden Su Çıkarma Motifli Efsaneler”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 2016

LAUFER B., “The Diamond (A Study in Chinese and Hellenistic Folklore)”, Chicago, 1915.

LEICESTER A.M., “The Historical Background of Chemistry”, New York, 1956.

MACKENZIE Donald A., “China and Japan Myths and Legends”, çev. Koray Akten, İmge Kitabevi Yayınları, 1995.

MANN T.A.Richard, “A History of Mining in Relation to the Development of Civilization”, New York, 1932.

MERUTUNGA Rasadhya, “Prabandhacintô.mani”, Kalküta, 1873, 11. Cilt I.

“Metallararbeiten,” Lexicon der Islamischen Welt, c. 2, Stuttgart 1974, s. 164-166.

MÜLLER W. Max, “Mısır Mitolojisi: Tanrılar Dinler ve Kozmik Mitler”, Maya Kitap, 2015.

NARÇIN Ali, “A’dan Z’ye Maya I”, Ozan Yayıncılık Ltd., İstanbul, 2010

NARÇIN Ali, “A’dan Z’ye İnka I”, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul

NARÇIN Ali, “A’dan Z’ye Aztek”, Ozan Matbaacılık, İstanbul

NECATİGİL, Behçet, “100 Soruda Mitologya”, 3. baskı, İstanbul 1978.

NECATİGİL Behçet, “Küçük Mitologya Sözlüğü”, İst. 1957

ÖGEL Prof. Dr. Bahaeddin, “Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)”, Cilt II, 1995. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1995.

ÖGEL Bahaettin, “Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)”, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZTÜRK Özhan, “Dünya Mitolojisi”, Nika Yayınları, Ankara, 2016.

ÖZTÜRK Özhan, <http://ozhanozturk.com/>

- PAGE R.I., “İskandinav Mitleri”, Norse Myths”, çev: İsmail Yılmaz, Desen Ofset, 2009, Ankara
- PRİCE Bili, “Kelt Mitolojisi”, Kalkedon Yayıncılık: 164 Popüler Tarih: 13 Orijinal Adı: *Celtic Myths*, İngilizce Baskı: Pocket Essentials-2008
- ROSE H.J., “Roma'daki Volkanus Kültü”, Roma Çalışmaları Dergisi 23, 1933
- ROSENBERG, Donna, “Dünya Mitolojisi”, İmge Kitabevi, Ankara, 2006
- ROWLAND, B. The Art and Architecture of India, Suffolk, 1953.
- SAUSSAY Prof. Chantepie de la, “Lehrbuch der Religionsgeschichte”, Prof. Dr. Ludwig Deubner, Die Römer: die Formen des Kultus, s. 465, Die Römer: Die Orientalischen Religionen und das Ende.
- SAVAŞ S.Ö., “Eski Çağ’da, Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu’da, MÖ 2000 yılında, Madencilik ve Maden Kullanımı”, Ankara, 2006.
- SCHAEDER HH., “Moğolistan’daki Türkçe Kitabeler”, Türkiyat Mecmuası, C. 3. S. 113.
- SCHMİDT, P.R, MAPUNDA, B.B, 1996. "İdeoloji ve Afrika'da Arkeolojik Kayıt: Demir Döküm Teknolojileri Sözlü Sembolizm". Antropolojik Arkeoloji Dergisi. Cilt 16
- SCHNEIDER Hermann, WISNIEWSKI Roswitha, “Alman Kahramanlık Destanları”, İzmir, 1992.
- SCHWAB Gustav, “Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri”, çev. Devrim Doğan Yüzer, İzmir, 2011, C. II,
- SEBILLOT P., “Les travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les peuples”, Paris, 1894.
- SEPETÇİOĞLU Mustafa Niyazi, “Yaratılış ve Türeyiş”, İstanbul, 1969.
- SEVİN Veli, “Frygler”, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, C.2
- SEYİDOĞLU, B., “Mitoloji üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller”, Erzurum 1989.
- SHIRAWRİ, K., “On the Territory of the Hsiung-nu Prince Hsiu-t’u Wang and His Metal Statues for Heaven-Worship,” Memoirs of the Research Dept of the Toyo Bunko, no. 5, Tokyo, 1930.
- SWANK J. M., “History of the Manufacture of Iron in All Ages: And Particularly in the United States from Colonial Time to 1891”, Cambridge University Press, 2011
- ŞEN Serkan, “Eski Türklerde Maden İşçiliğine Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Cilt 5, Sayı 3, 2008.
- TANYU Hikmet, “Türklerde Taşla İlgili İnançlar”, Münzevi Kitabevi, 1968.
- TANYU Doç. Dr Hikmet, “Türklerde Taşla İlgili İnançlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- TATAR Ali, “Nêrveyi, Kurd û Mêjû”, Weş. Spirêz, Duhok, 2010.
- TDV İslâm Ansiklopedisi” TDV Yayınları, 40. Cild, İstanbul, 2011.

- TETZNER Reiner, “Germen Tanrı ve Kahramanlarının Efsaneleri”, İlya Yayınevi, 2004.
- TEZ Zeki Prof.Dr., “Madencilik, Metalürji ve Mineralojinin Çileli Tarihi”, Doruk Yayınları, 2015.
- TEZ Zeki, “Alet ve Makinelerin Kültürel Tarihi”, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011.
- TEZ Zeki, 012, ss. 42-58.; “Keltler”, 2012, s. 42-58 ve [http:// tr.wikipedia.org/ wiki/ Keltler](http://tr.wikipedia.org/wiki/Keltler) (25.09.2013); [http://www. bilgiustam.com/kelt-uygarligi-ve-bilinmeyen-ozellikleri](http://www.bilgiustam.com/kelt-uygarligi-ve-bilinmeyen-ozellikleri) (25.09.2013).
- THOMAS Bulfing, “Bulfing Mitolojisi”, çev. Esin Özer-Berk Özcangiller, İstanbul, 2003
- THUREAU Danguin, "Notes Bayriologique," XXXV, Revue d'Assyriologie, 1922
- TOGAN Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi, “Umumi Türk Tarihine Giriş” , C.1. İstanbul, 1946
- Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerinde ‘Gök ve Yer’ Sembolizmi Açısından Bir Bakış,” Türk Dünyası Araştırmaları, 87, (Aralık) İstanbul 1993.
- UĞUR ÇERİKAN Fidan, “Türk Kültüründe Demir”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli, 2014.
- “Urartu”, [http:// www.turkcebilgi.com/ ansiklopedi/urartular](http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/urartular). (10.11.2013)
- USLU Bahattin, “Türk Mitolojisi”, Kamer Yayınları, 2005
- ÜNSAL Erdal Dr., “İslam Mitolojisi ve Estetiği Bağlamında Türk Manzara Resminde Deniz/Su Metaforu”, Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Aralık 2019, ISSN: 2146-7692.
- ÜNVER Prof. A. Süheyl, “Yağmur Taşı Hakkında”, İst. Üniv. Edeb. Fak. Tarih Dergisi, Osman Yalçın Matbası, 1952, C.IV. s. 7.
- YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, “Hak Dini Kur’an Dili”, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam), İstanbul, 1993.
- YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, “Elmalılı Hamdi Yazır Meali”, Ankara, 2013.
- YILDIRIM NİMET, “İran Mitolojisi Kökenleri, Kaynakları, Ana Temaları”, Pinhan Yayıncılık, 2012.
- ZIMMER Heinrich, “Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler”, Kabalcı Yayınevi, Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi: 23.
- [http://followtherabbi.com/world/article/metalworking in the middle east](http://followtherabbi.com/world/article/metalworking-in-the-middle-east) (17.03.2013).
- [http://followtherabbi.com/journey/israel/iron of culture1](http://followtherabbi.com/journey/israel/iron-of-culture1)(17.03.2013).
- “Anadolu’da Demir Çağı”, [http:// www.turkcebilgi.com/ ansiklopedi/ anadolu](http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/anadolu).
- Anadolu”, [http:// www.arkeolojidunyasi.com/ bolgeler/ lykia.html](http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/lykia.html);[http:// tr.wikipedia. org/wiki /Anadolu](http://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu).
- <https://www.cerkesya.org/kafkasya/kultur/xabze/tag/Kafkasya%20K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC> (Erişim: 01.06.2020)

<http://www.cerkesya.org/guncel/haber/tag/Nart%20Mitolojisi> (Erişim: 01.06.2020)

[https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/gizli-ilmiler/populer-bilim/oku_altin-sehir-el-dorado-efsanesi#pretty Photo](https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/gizli-ilmiler/populer-bilim/oku_altin-sehir-el-dorado-efsanesi#pretty%20Photo) (Erişim: 01.06.2020)

<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/archaeology/el-dorado/> (Erişim: 01.06.2020)

<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/archaeology/el-dorado/>Erişim: 01.06.2020.

[https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/gizli-ilmiler/populer-bilim/oku_altin-sehir-el-dorado-efsanesi#pretty Photo](https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/gizli-ilmiler/populer-bilim/oku_altin-sehir-el-dorado-efsanesi#pretty%20Photo) (Erişim: 01.06.2020)

<https://www.mitolojisi.com/amerikan-mitolojisi/> Erişim: 16.06.2020

<https://www.mitolojisi.com/amerikan-mitolojisi/> Erişim: 16.06.2020

<https://circlelove.co/dunyada-degerli-tas-mucevherat-tarihi/>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma_mitolojisi Erişim Tarihi; 01.08.2020.

